

ॐ अहं

॥ श्रीजिनलाभसूत्रिवरिचित ॥

॥ श्रीआत्मप्रबोधः ॥

3971

प्रकाशक—

श्री जैनधर्मप्रसारकसमा-भावनगर

[विक्रम संवत् १९९३]

* * *

वीर संवत् २४६३]

किंमत रु. १-८-०

मुद्रकः—शा. गुलाबचंद डखनाह, श्री महोदय प्रिन्टींग प्रेस, दाणपोठ-भावनगर.

નિવેદન.

આ આત્મપ્રબોધ પ્રંથ શ્રીજિતલાભસૂરીવિરચિત વળો જ ઉપયોગી અને અસરકારક છે. તેના ચાર પ્રકાર છે. તેમાં શું શું આપેલ છે તે આ સાથે આપેલી પ્રસ્તાવના તથા અનુક્રમણિકાથી જાણી શકાશે. પંકંદર આ પ્રંથ શ્રાવકવર્ગો તેમ જ મુનિવર્ગો બંનેને ઉપયોગી છે.

આ પ્રંથની ૫૦૦ નકલો મુનિરાજશ્રી મંગલકવિજયશ્રી મહારાજના ઉપવેશથી શ્રી શીહોર તથા ભાવનગરના સંચ તરફથી મહેલી સહાયથી છપાવવામાં આવી છે. તેમની સંમતિ મેઢવીને વેચાણથી લાભ લેવા ઇચ્છનાર માટે અને ૫૦૦ નકલો વધારે કઢાવી છે.

આ પ્રંથના પૃષ્ઠ ૧૫૧૧ ઉપર અહિંસાના ૬૦ નામ લખતાં પ્રથમના ૪ અને છેલ્લા ૧૪ કુલ ૧૮ નામો લખ્યા છે પરંતુ તે સંપૂર્ણ સાઠ નામો શ્રીપ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્રમાંથી મઢી આવતાં અહીં લખ્યા છે.

૧ નિર્વાણ, ૨ નિર્વૃત્તિ, ૩ સમાધિ, ૪ શાંતિ, ૫ કીર્તિ, ૬ ક્રાંતિ, ૭ રતિ, ૮ વિરતિ, ૯ શ્રુતાંગ, ૧૦ દુષ્ટિ, ૧૧ દયા, ૧૨ વિમુક્તિ, ૧૩ ક્ષાંતિ, ૧૪ સમ્યક્સ્વારાધના, ૧૫ મહતી(અહિંસા), ૧૬ બોધિ, ૧૭ બુદ્ધિ, ૧૮ ધૃતિ, ૧૯ સમૃદ્ધિ, ૨૦ ઋદ્ધિ, ૨૧ વૃદ્ધિ, ૨૨ સ્થિતિ, ૨૩ પુષ્ટિ, ૨૪ નંદા, ૨૫ મદ્રા, ૨૬ ચિદુદ્ધિ, ૨૭ લલ્ચિ, ૨૮ વિશિષ્ટદૃષ્ટિ, ૨૯ કલ્યાણ, ૩૦ મંગલ, ૩૧ પ્રમોદ, ૩૨ વિભૂતિ, ૩૩ રક્ષા, ૩૪ સિદ્ધાવાસ, ૩૫ અનાશ્રવ, ૩૬ કેવલીયાન, ૩૭ શિવ, ૩૮ સમિતિ, ૩૯ શીલ, ૪૦ સંયમ, ૪૧ શીલપરિગ્રહ, ૪૨ સવર, ૪૩ ગુપ્તિ, ૪૪ વ્યવસાય, ૪૫ ઉચ્છૂય, ૪૬ યજ્ઞ, ૪૭ આયતન, ૪૮ યજન, ૪૯ અપ્રમાદ, ૫૦ આયાસ, ૫૧ વિશ્વાસ, ૫૨ અમ્ય, ૫૩ અમારિ, ૫૪ મોક્ષ, ૫૫ પવિત્ર, ૫૬ શુચિ, ૫૭ પૂતા, ૫૮ વિમલ, ૫૯ પ્રભાસ, ૬૦ નિર્મલતર.

આ પ્રંથ શાશ્વી જેઠાલાલ હરિભાઈ પાસે સારી રીતે શુદ્ધ કરાવેલ છે હતાં રહી ગયેલ અશુદ્ધિ માટે ક્ષમાયાચના છે.

માત્રપદ શુદ્ધા અટ્ટમી સં૦ ૧૧૧૩

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સમા ભાવનગર.

प्रस्तावना

ॐ अहं । पिदां कुर्वन्तु नीतिपथपथिका धर्मरसामृतविपासवो मुमुक्षवोऽदूरभव्याः—जन्म-जरा-व्याधि-मरणादिदुःखपूर्तिरेऽस्मि-
 त्तनादानन्ते भवारण्ये पर्यटतां प्राणिनां विना शिवपुरप्रति मास्येव निर्धृतिः, तत्राप्रिश्च ज्ञानदर्शनचारित्र्यरूपसन्मार्गं विहाय न कस्यापि
 भूता भवति भविष्यति च, तल्लामश्च सद्रूपसार्यवाहादृते न जायत एव, सद्गुरुवश्याप्ररूपितागमज्ञानचक्षुष एव सन्मार्गोपदेशका भवन्ति,
 तदुपदेशश्च चरणकरगानुयोगेन द्रव्यानुयोगेन कथानुयोगेन चेतुर्थो कथितस्तीर्थंकरादिभिरित्ययमुपदेशः श्री-
 जिनलामसूरिवरैः श्रीआत्मप्रबोधेत्यन्वर्थनान्ना चरणकरगानुयोगेन कथानुयोगेन कथानुयोगेन कथानुयोगेन दर्शितो भव्योपकारचिकीर्षीभिर्महात्मभिः ॥

प्रत्यकर्तारश्चेमे सूरयः कदा कस्मिन्नगरे कुले च किनामानः कौ चैषां पितरौ कदा च दीक्षा क्वे च दीक्षागुरुवः कदा च सूरि-
 पदप्राप्तिः केषां चान्येषां ग्रन्थानां कर्तार एते का च कीदृशी च शिष्यप्रशिक्ष्यादिसन्तविरैपामित्यादिजिज्ञासायां किमपि न ज्ञायते,
 केवलं प्रशस्तित इदं ज्ञायते—स्वतरगच्छीयश्रीजिनमस्मिन्सूरिशिष्या एते ग्रन्थकर्तारः श्रीजिनलामसूरयः श्रीमनराख्यविदरे ग्रन्थ-
 मिमं हुताशनध्यावसुचन्द्र (१८३३) कत्सरे समापयन्ति ॥

अथआत्मबोध इत्यस्य कः शब्दार्थः ? इति जिज्ञासायां ग्रन्थकर्तृणामेवायमुल्लेखः—“बोधनं-वस्तुनो यथास्थितस्वरूपेण ज्ञानं बोधः,
 आत्मनोऽजन्तरोषतल्लक्षणस्य चेतनस्य तदभिन्नसम्यक्त्वादिधर्मस्य च बोध आत्मबोधः, एतत्प्रतिपादको ग्रन्थोऽपि उपचारादात्मबोध
 इत्युच्यते” इति । तथा चाल्मबोधस्य माहात्म्यमपि तैरेवोक्तम्—“यस्य प्राणिन आत्मबोधो जातः, स प्राणी परमानन्दमग्नत्वात्

मांतारिकमुताभिलाषी कदापि न भवति, तस्यान्वयात्सिद्धत्वात् ॥ इत्यादि । “ तथाऽऽत्मयोधाभावे प्राणी पशुतुल्य एव, तस्य सिद्धि-
गतिर्दूर एव वर्तते नरप्रादिपातश्च सुलभ एव, आत्मवोधे च सति सिद्धिप्राप्तिः सुलभा भवतीत्यादि ” सविस्तरमत्र दर्शितं फीट्टिज्ञायां ।
प्रकाशः १—अथात्मात्मवोधस्ततो मुख्यं कारणं सम्यक्त्वमेवेति सम्यक्त्वरूपप्रतिपादनाय प्रथमाः प्रकाशाः प्रकाशिताः ।
तत्र च प्रथमं सम्यक्त्वोत्सिद्धिनिमित्तमभिधायादौ सम्यक्त्वस्यैकविध-द्विविध-त्रिविधाभिधेदात्त्रिरूप्य तेषां कालनियमादि धर्मकार्येषु
प्राधान्यत्वं च शोभतं, ततः सम्यक्त्वस्य सप्तपष्टि भेदान् नामतः कथयित्वा एकैकस्य भेदस्य सविस्तरमर्थ निरूप्य तस्य सम्यग्ज्ञानार्थं
स्वचित्संक्षिप्ताः स्वविषय विसृता दृष्टान्ताः प्रोक्ताः । तत्र दशधाविनयरूपज्ञायां तीर्थकरविनयविषये जिनविश्वभेदाः, शोध-
वजिनचैत्यविग्नानां सर्वजिनचैत्यविग्नानां च संख्या, जिनविग्नानां परिकरादि, प्रतिमापूजाविधिः, पंचाष्टविधत्वादिवृत्ताभेदाः,
देवद्वय्यदीपकाद्युपयोगविषय इत्यादिविषयाः सवितरं सद्भावं निरूपिताः । इति ॥

प्रकाशः २—सम्यक्त्वमूलकाल्पयोधलाभे सति केप्रांदिदासन्नभव्यानां चारित्रमोहनीयकर्मक्षयोपशान्तौ देशविरत्यादिलाभः संप-
द्यते इति द्वितीयो देशविरतिप्रकाशः प्रकटितः । देशविरतिश्चाप्रत्याख्यानकोपगानमायालोभलक्षणेपु चतुर्षु कर्षयेषु क्षीणोपशान्तेषु सत्यु
सम्यक्त्वयुक्तेन मनुष्येण तिस्था या लभ्यते, न तु देवनारकाभ्यां, एवयोरेतत्प्राप्त्यसंभवात् । किं च सम्यक्त्वप्राप्तिसमयमाविनी
या कर्मस्थितिसन्मन्थापत्स्योपमपृथक्त्वलक्षणास्थितिक्षये सति देशविरतिमां शब्दक एकविंशतिगुण-
धारकौ भवतीति तस्यैकविंशतिगुणाः प्रथममभिधीयन्ते । ततो देशविरतियोग्यान् प्रदर्शयुन्नतगुणमतशिक्षाशतत्वरूपद्वयद्वयतनात्तानि
कथितानि । तत्र तावद्विसाधते संपूर्णविंशतिविशोपकप्रगिताहिसापत्नो मुनेरेष्वथा श्रावकस्य सपादविशोपकमात्रैवाहिसा संभव-

तीति तत्त्वरूपमभिहितम् । द्वितीये स्थूलमृणवाद्दिविरतित्रते कन्यालीकादिविरतिरुक्ता । एवं पञ्चाव्युत्पन्नान्युक्त्वा श्रीणि गुणत्रयानि चत्वारि च शिक्षात्रयानि कथितानि । तत्र सप्तमे भोगोपभोगत्रते भोगतो द्विविदशविराम्याणि उपभोगतश्च पञ्चदश कर्मादानान्युक्तानि । द्वादशेऽतिथिसंविभागत्रते दानस्य दूयणपञ्चकं भूयणपञ्चकं च निरूपितम् । दानप्रसंगाथ तीर्थकरदानविधितः प्रसंगाच्चाभ्यङ्गुलकं दर्शितम् । ततो द्वादशानां त्रयानां भङ्गपटकं तदेन्द्राश्च दर्शिताः । तत आनन्ददिदेशावकाणां संक्षिप्ता पुतान्ताः कथिताः । ततः श्रावकाणामेकदशप्रविमास्वरूपं, रात्रिभोजनत्यागः, श्रावकनिवासयोव्यस्थानं, धर्मे दृढता, अहोरात्रकृत्यानि, प्रमादत्याग इत्यादुपयुक्तविषयाः सविस्तरा दर्शिता इति ॥

प्रकाशः ३—अत्र प्रकाशे क्रमायातं सर्वविरतिस्वरूपं निरूपितम् । तत्र प्रत्याख्यानवरणकृपाथचतुष्कक्षयोपशमात् मनुष्यः सर्वविरतियोगो भवति । तत्र प्रथमं सर्वविरतिप्रतिपत्तौ पुञ्जीनपुंसकानां शालवृद्धाद्यष्टादशानां विज्ञतेः । दशानां च दीक्षाऽनर्हत्वं शेषाणां च दीक्षाऽर्हत्वं प्रतिपादितं । ततः क्षान्त्यादिदशविधयतिर्धर्मस्वरूपं प्रोक्तं । ततोऽनशनादिपट्टप्रकारमाभ्यन्तरतपो दर्शितं, तत्रालोचनादिदशप्रकारं प्रायश्चित्तं, एवं विनयादीनामपि भेदाः प्रोक्ताः, तत्रापि स्वाध्यने लिङ्गत्रयादीनि षोडश वचनानि अवस्थादरणीयानि कथितानि । ततः सप्तसप्तविधं संयमस्वरूपं सविस्तरं निरूपितं । ततो मुनिधर्मे सर्वथा प्रमादत्याग उक्तः, स्तोत्रस्यापि च प्रमादस्य महान् दोषः प्ररूपितः । ततोऽमित्यादिद्वादशभगवन्नास्वरूपं मनोनिग्रहायाव इत्यन्नादरणीयतया प्रोक्तं । तत्रापि पशुवाग्मशुचिभावनायां गर्भाधानादौ विशेषतोऽशुचित्वं बहुहिंसानियन्धनत्वं च दर्शितं, तत्प्रसंगतश्च स्त्रीपुरुषशरीरसम्बन्धवर्तिमांसशोणितादिसप्तयत्तुत्वायुपंशुलिकादिसर्थावयवस्वरूपं सूक्ष्मबुद्धिगन्धं महाऽशुचित्वानं प्रदर्शितं, यद्वाचनेन वाचकस्यावश्यं देहदौ विरक्तत्वं भवति ।

द्वादश्यां भावनायां भगवद्वाणीमाहात्म्यं दर्शितमस्ति यच्छ्रवणेन तद्वचसि सर्वेषां सुश्रद्धा जायते । ततः साधोर्द्वादशा प्रतिभाः, पञ्च-
विधा तुलना, अहोरात्रकृत्यं, मुनिगुणाः, धर्मरत्नस्य दुर्लभता, इत्यानेकविपया विपर्ययीकृताः सविस्तरा इति ॥

प्रकाशः ४—अत्र प्रकारे परमात्मस्वरूपं निरूपितं, स च द्विधा—भवत्यपरमात्मा सिद्धपरमात्मा च, तत्र भवत्यपरमात्मानो
द्विधा—जिना अजिनाश्च, तत्राजिनाः सामान्यकेवलिनः, जिनाश्च तीर्थकराः । ते च नामशापनाद्रव्यभावैश्वर्यार्थो, तत्स्वरूपं प्रथमं
दर्शितं । तत्रापि स्थापनाजिनमन्यमाना जैनाभासा यत्किञ्चित्कुच्युक्त्युक्त्युत्सूत्रं च भाषन्ते तत्रप्रथमं प्रदर्श्य पश्चाच्चित्रासायं सुयुक्ति-
पूर्वकमागमपाठरहितं च सविस्तरं सदृष्टान्तं विवेकिनानाद्रीकरणीयं दर्शितं, तत्र चोपयुक्तत्वाल्लिगपूजासिद्ध्यर्थं प्रशब्दाकारणसूत्रे
प्रोक्तानि अहिंसायाः राष्ट्रिर्नामानि दर्शितानि, तथा च सूत्रशृताद्वादिप्रमाणान्यपि संदर्श्य जिनपूजायाः सिद्धिः कृताऽस्ति, वागभूत-
यद्वादिपूजायाश्च हिंसात्वयुक्तमस्ति, इत्यादि बहुविस्तरेण स्थापनानिक्षेपजिनप्रतिमापूजाविषयो साधितौ । तथा च मूलसूत्रसर्वेय
शभाषण्यं नित्यैकभाष्यचूर्णपृथ्यादीनां चाप्रामाण्यं मन्यमानास्ते जैनाभासा युक्त्यादिना निराकृता इति । ततः केवललिनामाहारविषयः
प्रदर्शितः । ततः सिद्धस्वरूपप्रतिपादने प्रथमस्यैपत्याभास्यधिग्याः स्वरूपं लोकान्तररूपं च कथयित्वा सिद्धानां स्थानं दर्शितं, तत्र
सिद्धानामूर्ध्वगमनमुच्छादिनिर्मेदमवाहनास्वरूपं शरीरादिराहित्यं च निरूपितम् । ततः केवलज्ञानदर्शनयोरविशेषः सिद्धानामन्त-
सौर्यं तेषामेकत्रिदशदुग्धत्वं च दर्शितमिति ।

अस्मिन् प्रकारश्चतुष्टये प्रतिविषयं प्रायः संक्षिप्ततरदृष्टान्ताः शास्त्रप्रसिद्धास्तच्चद्विषयज्ञानश्रद्धानिदुर्लभ्यं कथिताः, सर्वे विष-
याश्च शास्त्रयुक्तिविषयेचनसहिता निरूपिता इत्यलं विस्तरेण ॥

ततः प्रकाशचतुष्टयानन्तरं प्रसात्तौ सुधर्मगणधरान्वयपरंपरायां चान्द्रकुले उद्योतन-वर्धमान-लिनेश्वर-जिनचन्द्रा-भयदेवादिसूरि-
नामानि विलिख्यन्ते जिनभिक्षूसूरिशिष्येण श्रीजिनलभसरिणाज्यमात्मयोधनागा प्रन्थः संवत् १८३३ संवत्सरे कार्तिकशुक्लपञ्चमी-
दिने श्रीमन्नराख्यविदरे मथित इत्यादि लिखितमस्तीति ॥

प्रन्थोऽयं द्वाधतयोक्षुसुखाभिलाषिणां सर्वेषां प्राणिनां महानुपकारक इति वाचकश्रोतुवर्गे एव तत्प्रतीतिं करोत्विति प्रार्थयामहे ।
अयं च ग्रन्थः पुरा श्रीज्ञाननगरनिवासिना शा. हीरालाल-इंसराजेन स्वमुद्रणालये मुद्रितः, ततोऽधुनाऽस्य यक्षुपयोगित्वात् परमो-
पकारिधीमुक्तिविजयगणेशिष्यपारित्रपरायणमुनिराजश्रीगुलावविजयान्तेवासिमुनिधीर्मंगलविजयसदुपदेशेन शीहोरभावनगरप्रामस्य-
श्रावकवृत्तव्यसाहाय्येन मुद्रापितोऽस्माभिः । अस्य च मुद्रितप्रन्थस्य शुद्धिकरणे मुनिश्रीमंगलविजयेन इस्तालिरितप्रतिद्वयं दत्तं,
तदनुसारेण ससच्छास्त्रिणा जेठालालशर्मणा स्वक्षयोपशमानुसारेण प्रयत्नः कृतः, ययाऽयस्य ग्रन्थस्य शास्त्रविषयत्वात्थाशक्तिं शुद्ध्या-
दिविषये प्रफुल्लवनेऽपि च साहाय्यं दत्तमस्ति, तथापि छद्मस्थत्वादिकारणेन मुद्रणकृत्स्नखलितेन वा यत्र कुत्रापि अशुद्ध्यादि प्रतिभाति
विदुषां, तत्र तत्र कृपया शोधयित्वा वयं श्वापनीयाः, येन पुनर्मुद्रापणसमये दत्ताययाना भवाम इति प्रार्थयते मुद्रापकः । इति श्रम् ॥

भाद्रपद शुक्ल ५

सं० १९९३

शा. कुंवरजी आणंदजी.

भावनगर.

अनुक्रमणिका

विषय	पीठिका	पत्र पृष्ठ	विषय	पत्र पृष्ठ
१ मंगलम्	१	सम्यक्त्वं कतिवारं प्राप्यते	८
प्रकाशचतुष्कनमानि....	१	सम्यक्त्वस्यार्क्याः	८
अस्याधिकारिणः	२	धर्मद्वेषु सम्यक्त्वस्य प्राधान्यम्	१०
सम्यक्त्वाधिकारे भव्याभव्यत्वादिविचारः	२	प्रभासचित्रकृदृष्टान्तः	१०
बहिरात्मान्तरात्मपरमात्मनां विचारः	२	सम्यक्त्वस्य सप्तषष्टिभेदाः	११
आत्मबोधशब्दार्थः	३	चत्वारि श्रद्धानि	१२
प्रथमः प्रकाशः--	३	त्रीणि लिङ्गानि	१२
आत्मबोधकारणं सम्यक्त्वं	३	दशधा विनयः	१२
सम्यक्त्वोत्पत्तिरीतिः....	३	तदुत्तर्गतचैत्यविनयनामनृतीयभेदाः	१३
सम्यक्त्वभेदाः	५	साधर्मिकचैत्यकरणोपरि चारुत्कथया	१३
सम्यक्त्वानां कालनियमः	७	ज्ञाश्वतन्निनचैत्यविवसंख्या	१४
		मत्तान्तरेण शाश्वतजिनचैत्यविवानां संख्या	१५

शालोक्तसर्वचैत्यविषयसंख्या	१६	२	सम्यक्त्वद्रूपणपत्रकम्....	२९	२
जिनप्रतिमानां परिकटादिर्णनं	१७	१	तदंतर्गतशंकायां वणिग्द्वयदृष्टान्तः	२९	२
प्रतिभायाः पूज्यापूर्यत्वम्	१८	२	क्रंशोपरि विप्रदृष्टान्तः	३०	१
चैत्यधिवानां विनयस्वरूपम्	१९	१	विचिकित्सास्वरूपं	३०	१
पुष्पपूजोपरि धनसारश्रेष्ठिकथा	१९	२	कुट्टदृष्टिप्रशंसा	३०	१
देवरीपेन गृहकार्यनियेषः सदृष्टान्तः	२१	१	कुट्टिपट्टिरूपे नन्दमणिकारपुत्तान्तः	३०	२
जिनपूजापञ्चविधत्वम्	२२	१	सम्यक्त्वप्रभावकाष्टकम्	३१	२
जिनद्रव्यभक्षणनियेषः, तदुपरि सागरश्रेष्ठिकथा	२२	२	देवद्विगणिक्षमाश्रयणकथा	३१	२
तीर्थयात्रामाहात्म्यं, तदुपरि घनश्रेष्ठी कथा....	२४	२	धर्मकथिनं विष्णुकथा	३४	१
जिनपूजाऽष्टविधत्वम्....	२७	१	आर्यसमितिसूरिकथा	३६	१
जिनपूजायाः फलम्	२७	२	सिद्धसेनपुत्तान्तः	३७	२
पूजायाः समदराविधत्वनेकविशतिविधत्वं च	२८	१	प्रकाशान्तरेण प्रभायकाष्टकम्	३९	२
चैत्यविनयवर्णनं संपूर्णम् ॥			सम्यक्त्वस्य भ्रूणपञ्चकम्	३९	२
सम्यक्त्वस्य तिस्रः शुद्धयः	२९	१	कमलप्रविशोपधकगुणाकरसूरिकथा....	३९	२

। अथ द्वितीयः प्रकाशः ।

मुलसाधुत्तान्तः	...	४२	१	देशविरतिप्राप्त्याद्विरूपम्	६१	१
बाहुमुवाहादिदृष्टान्तः...	...	४६	१	कदा देशविरतिलामः ?	...	६१	२
सम्यक्त्वस्य लक्षणपञ्चकम्	...	४६	२	श्रावकस्यैकविंशतिगुणाः	६२	१
दमसारिकाया	...	४६	२	देशविरतियोग्या जीवाः	६२	२
दृढप्रहारियुसान्तः	...	४९	१	द्वादशव्रतनामानि	६४	१
सुधर्मभूपक्या	...	४९	२	श्रावकस्य सपादविशेषकमात्रा दया (प्रथमव्रतम्)	६४	२
पद्मशेखरक्या	...	५१	२	मुलसक्या	६५	२
सम्यक्त्वस्य षड्विधा शतना	...	५३	२	द्वितीयव्रतम्	६६	१
धनपालवृत्तान्तः	५४	१	सत्यव्रतस्य प्रभावादिः	..	६६	२
सम्यक्त्वस्य आकारपट्टकम्	...	५७	१	वसुगुप्तक्या	६८	१
कोशावृत्तान्तः	५७	१	तृतीयव्रतम्	७०	२
सम्यक्त्वस्य भावनापट्टकम्	...	५८	२	चतुर्थव्रतस्य विलारः	७०	२
सम्यक्त्वस्य स्थानपट्टकम्	...	५९	१	नागवृत्तक्या	७२	१
कार्यासिद्धौ कालादिकारणपञ्चकम्	६०	२				

॥ इति प्रथमः प्रकाशः ॥

वीथिक्रदानविधिः	९९	२	एकादशप्रतिमास्वरूपम्, ...	१०९	२
असव्यकुलम्	१००	२	रात्रिभोजनयोगे (हंस) केशवकथा ...	११०	१
द्वादशप्रतस्य भंगपट्कम्	१०१	१	श्रावकत्वित्वासयोग्यस्थानम् ...	११५	१
भंगपट्कस्य भेदानां संख्या	१०१	२	पार्श्वस्थादिदर्शनेऽपि श्रावकस्य यमं दृढता धार्या	११६	१
आनन्दश्रावककथा ...	१	१०१	२	साधुस्सलिते श्रावकाणां चातुर्विध्यम् ...	११६	१
कामदेवकथा ...	२	१०३	१	श्रावकस्य होरात्रकृत्यानि ...	११६	२
चुलनीपितुष्टुचान्तः	१०४	२	श्रावकस्य चतस्रो विश्रामभूसयः ...	११८	२
सुरादेववृत्तान्तः	१०५	१	मदुकश्राद्धकथा ...	११९	१
चुल्लसतकट्टचान्तः	१०५	२	श्रावकस्य प्रमादत्यागः ...	१२०	१
कुण्डकोलिकट्टचान्तः	१०५	२	वरिद्रविप्रकथा (सोपनया) ...	१२०	१
सहालपुत्रवृत्तान्तः	१०६	१	कुट्टिचचने श्रावकेण न विश्रामः कार्यः ...	१२१	१
महाश्रावकवृत्तान्तः	१०७	२	स्वर्णकणनिर्माणप्रकथा (सोपनया) ...	१२१	२
नन्दिनीपिट्टचान्तः	१०९	१	॥ इति द्वितीयः प्रकाशः ॥		
वेतलीपिट्टचान्तः	१०	१	। अथ तृतीयः प्रकाशः ।		
	...	१०	१	सर्वविरविश्रान्तिः, ...	१२२	२

सर्वविरतो पुंस्त्रीनपुंसानां योग्ययोग्यत्वम्	१२३	१	ईनादारादन्देशेपि विनाशरक्त्या	...	१५२	२
अष्टादश दीक्षातर्हाः पुरुषजाः	१२३	१	स्वाध्याये षोडश यजमानि	...	१३३	१
वाल्मीकीयामविमुक्तकथा	१२३	२	सप्तसप्तविधः सयगः	...	१३४	२
पृद्धस्य दीक्षाऽनर्हत्वम्	१२६	१	दण्डजन्यवितर्कविस्तारः	...	१३७	१
विज्ञानप्रकारस्त्रिया दीक्षाऽनर्हत्वम्	१२७	१	सत्यभाषणेपरि कालिलान्कार्यदृष्टान्तः	...	१३८	२
दशानुसंसकस्य दीक्षाऽनर्हत्वम्	१२७	२	दशविधयतिथयस्यावशिष्टाश्रावरो भेदाः	...	१३९	१
दीक्षयोग्यत्वम्	१२८	१	मुनियर्षे प्रमादत्यागः	...	१३९	१
दशविधयतिथिर्भावस्वरूपम्	१२८	२	सुभंगलाचार्यदृष्टान्तः	...	१३९	२
धर्मकार्ये सायाऽपि अदुष्टा	१२९	१	द्वादश भाषनाः	...	१४२	१
मायायां सायुदृष्टान्तः	१२९	२	अष्टादशसद्वन्धोपरि कुवेररक्तकथा	...	१४३	१
द्वादशविधतपःस्वरूपम्	१३०	१	विशेषतोऽङ्गुचित्वस्वरूपम्	...	१४५	२
याज्ञतपः	१३०	१	भगवद्दण्डीमाहात्म्ये रौहिण्यकथा	...	१५०	१
आम्बन्तरतपः	१३०	२	साधोर्द्वादश प्रतिमाः	...	१५२	१
दशविधप्रायश्चित्त्वरूपम्	१३१	१	पञ्चाधिया तुलना	...	१५२	२

साधोर्द्वोरात्रकुर्यम्	श्रीभगवतीसूक्तोक्तचारणमुनेरधिकारः	...	१६०	२
साधुगुणाः	महानिशीथादीनामामतत्वसिद्धिः	...	१६२	१
साधुधर्मत्स्य दुर्लभता	श्रीप्रश्रव्याकरणे संघट्टारोक्तानेकसिद्धांताभ्याः	...	१६२	१
पशुपालजयदेवयोर्दृष्टान्तः	निर्युक्त्यादीनां प्रमाणत्वसिद्धिः	...	१६२	२
॥ इति तृतीयः प्रकाशः ॥			कैवल्यिनामाहारविषयः	...	१६३	२
। अथ चतुर्थः प्रकाशः ।			सिद्धस्वरूपम्	...	१६४	१
परमात्मताद्वैविध्यम्	सिद्धावगाहनादि	...	१६५	१
जिनस्य नामादिनिक्षेपचतुष्कम्	सिद्धलक्षणम्	...	१६६	२
स्थापनाजिनस्य सिद्धिः	कैवल्यज्ञानदर्शनयोरविशेषविषयता	...	१६७	१
ज्ञानार्थकथासूत्रोक्तिः	सिद्धानां निरुपमसुखं सकथानकोपनयम्	...	१६७	१
राजप्रभृतीयोपांगोक्तिः	सिद्धानामेकात्रशट्टुणाः	...	१६९	२
जीवाभिसंगसोपांगोक्तिः	सिद्धानामष्टकर्मक्षयेऽष्टगुणोत्पत्तिः	...	१६९	२
अहिंसायाः पट्टिः नामानि	॥ इति चतुर्थः प्रकाशः ॥			
जिनप्रतिमापूजायामहिंसासिद्धिः	प्रशस्तिः	...	१७०	२

॥ ॐ अहम् ॥

श्रीजिनलामसूरिविरचितः

॥ श्रीआत्मप्रबोधः ॥

अनंतविज्ञानविशुद्धरूपं, निरस्तमोहादिपरस्वरूपं ।

नरामरैद्वैः कृतचारुभक्तिं, नमामि तीर्थेशमनंतशक्तिं ॥ १ ॥

अनादिसंवद्धसमस्तकर्म-मलीमसत्त्वं निजकं निरस्य ।

उपात्तशुद्धात्मगुणाय सद्यो, नमोऽस्तु देवार्यमहेश्वराय ॥ २ ॥

जगत्रयाधीशमुखोद्भवाया, वाग्देवतायाः स्मरणं विधाय ।

विभाव्यतेऽसौ स्वपरोपकृत्यै, विशुद्धिहेतुः शुचिरात्मबोधः ॥ ३ ॥

अथ तावद् ग्रंथादौ संक्षिप्तरुचिनाऽपि प्रायः शिष्टसमयसमाचरणाय समाप्तिप्रतिबंधक्रीभूतप्रभूतप्रत्युह्वल्यपोहाय चात्यं-
ताव्यभिचारि सगुचितेष्टदेवस्तवादिस्वरूपं भावमंगलमवश्यं कर्तव्यमिति विभाव्येहापि शास्त्रादौ समस्ततीर्थेशप्रणतिपूर्वका-

सत्रोपकारकशासनार्थीश्च श्रीवीरपरमेश्वरनमस्कारकरणवाग्देवतात्मरणस्वरूपं भागमंगलमाश्रीयते, तथा श्रोतृजनप्रवृत्त्यर्थं प्रयो-
जनाभिधेयसंबन्धत्रितयमपि नियमाद्वाच्यं, आत्मज्ञानस्य निःश्रेयसप्रापकत्वेन सर्वेषामप्युपकारकत्वात् । अत्र 'स्वप्नोपकृत्यै'
इत्येतत्त्वेन स्वप्नोपकाररूपं प्रयोजनं निर्दिश्यते, तथा 'आत्मबोधो विभाव्यते' इत्यनेनानिबिद्युद्धात्मज्ञानमार्गोऽभिधेयतया निरूप्यते,
तथा संबन्धस्तु वाच्यवाचकभावादिः, स च 'आत्मबोधो विभाव्यते' इत्यनेन संसृज्यते । तत्रात्मबोधस्थरूपं वाच्यं, प्रयोऽयं
वाचक इत्याद्यत्र बहु वक्तव्यमस्ति, तत्सुधीभिः स्वयमेव ग्रंथातरेभ्योऽप्येयं, ग्रंथगौरवमिषा इहानुक्तत्वादिति ।

अथ प्राक् सामान्यत उपदर्शितमभिधेयमेव विविच्य दृश्यते—

प्रकाशमाद्यं वरदर्शनस्य, ततश्च देशाद्विरतेर्द्वितीयं ।

तृतीयमस्मिन् सुमुनिव्रतानां, वक्ष्ये चतुर्थं परमात्मतायाः ॥ १ ॥

वरदर्शनस्येति सम्पददर्शनस्येत्यर्थः, अस्मिन्निति श्रेयं इति शेषः, एतेन परस्परसुसंगतद्वन्द्वस्यत्त्वादिस्वरूपप्रतिपादक-
प्रकाशचतुष्टयोपनिबद्धोऽप्तावात्मबोधग्रंथः इति श्रुतिम् । अथास्याधिकारिणः प्रदर्श्यते—

न संत्यभव्या न हि जातिभव्या, न द्रुमव्या बहुसंस्तृतित्वात् ।

सुमुशुवोऽभूरिभवन्नमं हि, आसन्नभव्यास्त्वधिकारिणोऽत्र ॥ २ ॥

इदमत्र तास्यै-इह तावदुंतांनंतचतुर्गतिस्वरूपप्रसारितंसारे प्रशस्तप्रसस्तजगजंतुचिचमत्कारकारिपुंदरादिंसुंदरसु-
 रासुरनिफरिविचितप्रकृष्टाष्टमहाप्राविदार्यादिनिःशेषातिशयसमन्वितेन जगद्गुणा श्रीवीरजिनैरेण निखिलधनधातिकर्मदलपट-
 तव्यपगमसमुद्भूतसकललोकलोकलक्षणलक्ष्यावलोकनकुशलविमलकेवलज्ञानवलेन त्रिविधा जीवा विनिर्दिष्टाः । तथाहि—
 भव्या १, अभव्या २, जातिभव्याथ ३, तत्र ये जीवाः कालादिसमवायसामग्रीं संग्राह्य, स्वग्रहस्थां सकलकर्मणि व्यप-
 यित्वा मुक्तिं ययुर्याति यास्यति च, ते सर्वेऽपि कालत्रयापेक्षया भव्या इति व्यपदिश्यते ? । ये पुनर्जीवाः सत्यामपि आर्येक्षे-
 त्रादिसामग्र्यां तथाविधजातिस्त्रभावेत एव सर्वदा तत्त्वश्रद्धानैवेकस्यात् कदापि मुक्तिं न गता न गच्छति न गमिष्यति च ते
 अभव्या इत्युच्यते ॥

॥ अथ प्रथमः प्रकाशः ॥

मुक्तिभामने हि मूलकारणं सम्यक्सर्वमेवास्ति । यदथादि—

दंसणमहो मही, दंसणमहस्स नत्थि निष्ठाणं । मिज्झंति चस्सरहिथा, दंसणरहिथा न सिज्झंति ॥ १ ॥

चरणरहियं चि द्रव्यचारित्ररहिता इत्यर्थः २ । तथा पुनर्ये जीवा अनादिकालाश्रितसूक्ष्मभावपरित्यागेन वादरभावं
 चेदागच्छति, तर्हि अत्रश्यमेव सिद्धयंति, परं सकलसंस्कारकारकाचिपयीभूतखन्यंतर्गतसंस्कारयोग्यपपाणवत् सूक्ष्मभावं परि-
 त्यज्य कदापि अव्यवहारराशित्वनितो वहिर्नागता नागच्छंति नागमिष्यंति च ते जातिभव्या इत्यभिधीयंते, इमे हि कथन-
 मात्रेणैव भव्याः, न तु निद्विषाथरूपेभेति भावः । यदुक्तमागमे—

सामग्रीभाषाओ, व्यवहारियरासिअप्यवेसाओ । यद्वा वि ते अतंता, जे सिद्धिसुहं न पावंति ॥ १ ॥

तत्र अमव्या ज्ञातिमव्याथ विशुद्धश्रद्धानविकलत्वेन नेहाविकारिणस्ततोऽवशिष्टा भव्या एव, ते पुनर्द्विविधाः—दूरभव्या आसन्नभव्याथ, तत्राद्द्रुद्रुलपरावर्णादधिकसंसारवर्तिनो ज्ञे जीवास्ते दूरभव्या इत्युच्यन्ते । तेषां च प्रबलतरमिध्यात्वोदयेन कियत्कालं सम्यग्दर्शनादिप्राप्तेरभावादास्मिन्नपरसंसारकांतारे चिरं पर्यटामात्मबोधसद्धर्मभागो दुर्लभ एव । ये तु किंचिदूना-द्द्रुद्रुलपरावर्त्तमध्यवर्तिनो जीवास्ते आसन्नभव्या उच्यन्ते । तेषां च लघुकर्मत्वेन तत्रश्रद्धानं सुलभमतस्ते आसन्नभव्या एवा-त्राधिकारिण इति स्थितं । अथासन्नभव्योपकाराय किंचिदाल्पबोधस्वरूपं निरूप्यते—तत्र अतति सातत्येन गच्छति तांस्तान् भावानित्यात्मा । स च त्रिविधः—बहिरात्मा, अंतरात्मा, परमात्मा च । तत्र यो मिध्यात्वोदयवद्यतस्तनुधनपरिवारमंदिरनगर-देशमित्रशत्रवादीष्टानिष्टवस्तुषु रागद्वेषबुद्धि दधाति, पुनः सर्वाण्यप्यसारवस्तूनि सारतया जानाति, स प्रथमगुणस्थानवर्ती जीवो ब्रह्मदृष्टतया बहिरात्मा इत्युच्यते ॥ १ ॥

अथ यस्तत्रश्रद्धानसमन्वितः सन् कर्मबंधनिबंधनादिस्वरूपं सम्यग् जानाति, यतोऽयं जीवोऽस्मिन् संसारे मिध्यात्वाविर-तिक्रमणयौगैः कर्मबंधहेतुभिरनुसमयं कर्माणि बध्नाति, तानि च यदा उदयभागच्छंति, तदाऽसौ स्वयमेव भुंक्ते, न कोऽप्यन्यो जनः सहायतां यातीत्यादि, तथा किंचिद्द्रव्यादिवस्तुनि गते सति एवं चिंतयति—‘ममानेन परवस्तुना सह संबंधो नटः, मदीयं द्रव्यं तु आत्मप्रदेशसमवेतं ज्ञानादिलक्षणं, तत्तु कुत्रापि न गच्छतीति ।’ तथा किंचिद्द्रव्यादिवस्तुलाभे सति एवं जानाति ‘ममायं गौदलिकवस्तुनः संबंधो जात एतस्योपरि कः प्रमोद’ इति । पुनर्वदनीयकर्मोदयात्कष्टादिप्राप्तौ सत्यां संभवाव

दधाति आत्मानं च परभावेष्वभ्यो भिन्नं मत्वा तेषां त्यजनीयायं करोति, चेत्तसि पुनः परमात्मानं ध्यायति, आवश्यकादिधर्म-
कृत्येषु विशेषत उद्यमवान् भवति, स चतुर्थादिद्वादशपर्यन्तगुणस्थानवर्ती जीवो अंतर्दृष्टतया अंतरात्मा इत्युच्यते ॥ २ ॥

अथ पुनर्यः शुद्धात्मस्वभावप्रतिबंधकान् कर्मशून्यं हत्या निरुपमोचमकयज्ञानादिस्वसंपदं प्राप्य काजलामलकवत् सम-
स्तवस्तुस्तोमं निःशेषेण जानाति, पश्यति च, परमानंदसंदोहसंपन्नश्च भवति, स श्रयोदशचतुर्दशगुणस्थानवर्ती जीवः मिद्धा-
त्मा च शुद्धस्वरूपत्वेन परमात्मा इत्युच्यते ॥ ३ ॥

बोधनं वस्तुनो यथास्थितस्वरूपेण ज्ञानं बोधः, आत्मनो अन्तरोक्तलक्षणस्य चेतनस्य तदभिन्नमभ्यत्वादिधर्मस्य च
बोध आत्मबोधः, एतत्प्रतिपादको ग्रंथोऽप्युपचारादात्मबोध इत्युच्यते, इत्यात्मबोधशब्दार्थः । अघात्मबोधस्य माहात्म्यं
वर्ष्यते-यस्य प्राणिन आत्मबोधो जातः, स प्राणी परमानंदमवाप्नुयात्, सांसारिकमुखाभिलाषी कदापि न भवति, तस्याल्य-
त्वादस्थितत्वाच्च, यथा कोऽपि जनी त्रिशिष्टाभीष्टप्रतिपादनसमर्थं कल्पयृक्षं प्राप्य रूक्षाशनार्थको न भवति तद्वदिति । तथा
ये प्राणिन आत्मज्ञानं निरलाः संति ते नरकादिदुःखं कदापि न लभंते, यथा सुवहमार्गानुगामी चक्षुष्मान् पुमान् रूपपातं न
प्राप्नोति तद्वत् । पुनर्येनान्तरबोधः प्राप्तस्तस्य चाहारमस्तुसंभोगेच्छा न जायते, यथा लब्धासृतखादस्य पुंसः क्षारोदकपान-
रुचिर्न भवति तद्वदिति ।

अथ यस्यात्मबोधो न जातः, न प्राणी मनुष्यदेहत्वात् शृगपुच्छाद्युक्तोऽपि पशुरेव बोध्यः, आहारनिद्राभयमैशुनयुक्त-
त्वेन पशुना समानधर्मत्वात् । तथा येन प्राणिना वस्तुगत्या आत्मा न ज्ञातस्तस्य सिद्धिगतिदूरे वर्तते, पुनस्तस्य परमात्मसं-

पदो अनुपलक्षकत्वात् सांसारिकघनधान्यादिकाद्विरेगोस्तुल्यकारणमस्ति । पुनस्तदाद्यानदी सदैवापूर्णा तिष्ठति । तथा पुनर्यावत्प्रा-
णिनामात्मबोधो न जानन्सायद्भवसमुद्रो दुस्तोऽस्ति, तावदेव हि मोहमहाभद्रो दुर्जयो विद्यते, तावदेव च कषाया अतिवि-
पसाः सन्तीत्यतः सर्वोचम आत्मबोध इति स्थितं । अथ कारणं विना कार्योत्पत्तिर्न भवतीति न्यायादात्मबोधप्रादुर्भावो सद्भूतं
किमपि कारणं वक्तव्यं, तच्च वस्तुतः सम्यक्तमेष संभवति, नान्यत्, सम्यक्त्यमंतेणागमे तस्योत्पत्तेश्चतुस्त्वात्, ततश्च सिद्धः
सम्यक्तमूलक आत्मबोध इति । अथ सम्यक्तमूलकप्रतिपादनाय तावच्छुचिरीतिरभिधीयते-कश्चिदनादिमित्यादृष्टिर्जोवि
मित्यात्वप्रत्ययमन्तान् पुद्गलपरावर्तन् यावदस्मिन्पारसंगारगहने श्रान्ता भवत्यपरिपाकवशतो गिरिसिद्धारिविशेगोहमान-
पायणधोलनाकलेन कथमप्यनाभोगनिचितयथाश्रुचिकरणेन परिणामविशेषरूपेण प्रभूतं कर्म निर्जस्यन्नल्पं च बध्नन् संज्ञि-
त्वनामाद्याद्युर्वजससकृमाणि पत्योपमासंख्येयभागान्यूनैकमागरोपमकोटीकोटीस्थितिकानि करोति । अत्रान्तरे जन्तोर्दुष्कर्मज-
नितो घनरागद्वेषपरिणामः कर्कशनिविडचिरग्ररूढगुणिलवक्रग्रन्थिवहुभेदो अभिन्नपूर्वो ग्रन्थिर्भवति । इमं च ग्रन्थि यावद्भवत्या
अपि यथाश्रुचिकरणेन कर्म क्षुण्णित्वा अनंततः समागच्छन्ति, ग्रन्थिदेशे च वर्तमानोऽभव्यो भव्यो वा संख्येयसंख्येयं वा
कालं तिष्ठति, तत्र चाभव्यः कश्चिच्चक्रवर्तिप्रभृत्येनकभूपतिक्रियमाणप्रवरपूजासत्कारसन्मानदानोचमाधुनिरीशुणाशिनक्राद्वि-
दर्शनाद्वा स्वर्गसुखाधिपत्याद्वा दीक्षाग्रहणेन द्रव्यमाधुत्वं संग्राह्य, स्वमहत्त्वाद्यभिलाषेण भावसाधुवत्प्रत्युपेक्षणादिक्रिया-
कलापं समाचरति । क्रियावलादेव चोक्तर्तनो नवमश्रवैयकपर्यन्तमपि गच्छति । कश्चित्पुनरुत्कृतो नवमपूर्वपर्यन्तं सूत्रपाठ-
मात्रं, न त्वर्थतः, अभव्यानां पूर्वभलव्येभवात्, द्रव्यश्रुतमपि लभते । भव्यो मिथ्यात्वी तु कश्चिद्वृत्त्यिदेशे स्थितो द्रव्य-

श्रुतं किञ्चिदुत्तानि दद्यात् पूर्वाणि यावच्छभते, अत एव किञ्चिदुदग्रपूर्वाणि श्रुतं मिथ्याश्रुतमपि स्यात् मिथ्यात्विगृहीतत्वात् । यस्य च पूर्वाणि दद्यात् पूर्वाणि श्रुतं स्यात्किञ्चिदुदग्रपूर्वाण्यस्य भवति । शेषे किञ्चिदुदग्रपूर्वधरादौ मम्यत्त्वस्य भजना । यदुक्तं फल्यभाष्ये— 'चउदग्र दत्त य अभिन्ने, नियमा नम्मं तु सेमए भयणा' इति ।

एतदन्तरं कथिद्वयं महान्मा आमन्त्रपरमनिर्दिष्टिपुस्तः समुल्लसितप्रचुरदुर्निवारवीर्यप्रसरो निश्चितकृठारधारयेव अपूर्वकारणेन परमविशुद्धाध्यवसायविशेषरूपेण यथोक्तस्वरूपस्य ग्रन्थोर्भेदं विधायानिश्चिक्करणं प्रविशति । तत्र च प्रतिममस्यं विशुद्धमानत्तान्येव कर्माणि नितरां श्रुपयन्नुदीर्णं च मिथ्यात्वं वेदयन्ननुदीर्णस्य तु तस्योपगमलक्षणमंतर्गुह्ये कालमानमंतरकरणं प्रविशति । तस्य चायं विधिर्यदुक्तं—

अंतरकरणस्थितेर्मध्याह्निकं गृहीत्वा प्रथमस्थितौ प्रविशति, एवं च प्रतिममस्यं ताम् प्रविशति यामंदत्स्करणदलिकं सकलमपि क्षीयते, अंतर्गुह्येन च कालेन सकलदलिकश्रयः, ततस्तास्मिन्ननिश्चिक्करणे अघसिते उदीर्णे च मिथ्यात्वं अनुभवतः क्षीणे अनुदीर्णे च परिणामविशुद्धिविशेषेण निरुद्धोदये मति ऊपरदेशकल्पं मिथ्यात्वात्परिचरसामाद्य, संग्रामं सुमेट्टो वैरिजयादत्तंताह्लादीमेव परमानंदमयमपौद्वलिक्रमापगमिकं मम्यत्त्वमधिगच्छति । तदा च श्रीभक्तस्य गोशीर्षिचंदनरतेनेन तेन सम्यग्धेन तस्यात्मनि अत्यद्भुतशैतल्यं प्रादुर्भवति, ततस्तत्र स्थितः सन् गत्वायां वर्त्तमानं मिथ्यात्वं विशेष्य पुञ्जव्यरूपेणापदयं व्यवस्थापयति ।

यथा हि कथिन्मदमहोदधानांपथविशेषेण शोधयति, ने च शोध्यमानाः केचिच्छ्रुयन्ति केचिदर्शयुद्धा एव भवन्ति,

सम्यग्दृष्टिः सम्यक्त्वे मिथ्यादृष्टिश्च मिथ्यात्वे संक्रमयति । सम्यक्त्वपुद्गलास्तु मिथ्यादृष्टिमिथ्यात्व एव संक्रमयति, न तु मिथ इति । अपि च मिथ्यात्वेऽक्षीणे सम्यग्दृष्टयो नियमास्त्रिपुञ्जिनः, मिथ्यात्वे क्षीणे द्विपुञ्जिनः, मिश्रे क्षीणे एकपुञ्जिनः, सम्यक्त्वे तु क्षीणे क्षपका भवतीति । अन्यच्च कार्मग्रन्थिकाभिप्रायेण प्रथमं संग्राहसम्यक्त्वो जीवः सम्यक्त्वपरित्यागान्मिथ्यात्वं गतः सन् पुनरपि सर्वा उन्मृष्टस्थितीः कर्मग्रन्थीर्विज्जाति, सैद्धांतिकाभिप्रायतस्तु भिन्नग्रन्थेः सम्यक्त्वत्वो मिथ्यात्वं गतस्यापि उत्कृष्टः स्थितिबंधो न स्यादेवेति । अत्र सम्यक्त्वविचारे बहुतरं चाविक्रमस्ति, तद् ग्रन्थगौरवभयादिहास्तुक्तत्वाद् ग्रन्थान्तरेभ्योऽत्रसेयं ॥ अथ कतिविधं सम्यक्त्वं भवतीत्याशंस्य तद्भेदाः प्रदर्शयन्ते—

एगविह १ दुविह २ त्रिविहं ३, चउविहं ४ पंचविहं ५ दसविहं १० सम्मं ।

होइ जिणणायगेहिं, इइ भणिणं णंतनणीहिं ॥ १ ॥

व्याख्या—एकविधं द्विविधं त्रिविधं चतुर्विधं पंचविधं दशविधं च सम्यक्त्वं भवति, इति भणितं अतज्ञानिभिर्ज्ञाननायकैरिति । तत्रैकविधं तु तन्मरुचिरूपं सम्यक्त्वं श्रेष्ठं श्रीजिनोपदिष्टजीवाजीवादिपदार्थेषु सम्यक्श्रद्धानरूपमित्यर्थः । द्विविधं पुनर्द्रव्यतो भावतश्च, तत्र ये विशोधिविज्ञेयेण विशुद्धिकृता मिथ्यात्वपुद्गलास्तद् द्रव्यसम्यक्त्वं, यस्तु तदुपलभोपजन्तौ जीवस्य जिनोक्तत्वशुचिपरिणामस्तद्भावसम्यक्त्वं । यद्वा परमार्थमजानतो भव्यस्य यजिनवचनतत्त्वश्रद्धानं तद् द्रव्यसम्यक्त्वं, यत्पुनः परमार्थं मिजानत एतद्भवति तद्भावसम्यक्त्वं । तथा नैश्वयिकव्यावहारिकमेततोऽपि द्विविधं सम्यक्त्वं, तत्र ज्ञानदर्शनचारिश्ररूपो य आत्मानः शुभपरिणामस्तन्नैश्वयिकं, ज्ञानादिपरिणामतोऽभिन्नतादात्मा एव वा नैश्वयिकं सम्यक्त्वं । यदुक्तं—

कञ्चित्त्वपि सर्वथैव न शुध्यति, एवं जीवोऽप्यध्यवसायविक्रमपतो जिनवचनरुचिप्रतिबंधकदुष्टरसोच्छेदकरणेन मिथ्यात्वं शोधयति, तदपि शोध्यमानं शुद्धमर्थशुद्धमशुद्धं च त्रिधा जायते, तत्स्थापना यथा-○●○ तत्र शुद्धः पुंजः सर्वशेषं सम्यक्-श्रुतिपर्यप्रतिबंधकत्वात्सम्पक् पुंजः उच्यते, द्वितीयस्तु अर्द्धशुद्ध इति मिश्रपुंज उच्यते, तदुदये तु जिनधर्म औदासीन्यमेव भवति । असुद्धस्तु अर्द्धादिषु मिथ्याप्रतिपत्तिजनकत्वान्मिथ्यात्वपुंजोऽभिधीयते । तदेवमंतराकरणेन अंतर्गृहूर्त्कालसौपर्यामिकसम्यक्त्वेऽनुभूते तदनंतर नियमादसौ शुद्धपुंजोदये क्षायोपशमिकमभ्यगदष्टिः १, अर्द्धशुद्धपुंजोदये मिश्रः २, अशुद्धपुंजोदये सास्त्रादनशशनपूर्वकं मिथ्यादृष्टिर्भवति ३ । किं च प्रथमं सम्यक्त्वे लभ्यमाने कश्चित्सम्यक्त्वेन सह देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपद्यते । उक्तं च शतकैर्बृहच्छूणां—

“ उवसमसम्मादिटी अंतरकरणद्विधौ कोइ देसविहं पि लहइ, कोइ पमत्तभावं पि, सासायणो पुण न किं पि लहेइ ति”
एष कामग्रन्थिकाभिप्रायः, सैद्धांतिकाभिप्रायः पुनरयं-अनादिमिथ्यादृष्टिः कोऽपि ग्रन्थमेदं विधाय, तथाविधतत्रपरिणा-मोपेतत्वेनापूर्वकरणमारूढः सन् मिथ्यात्वं विपुंजीकरोति । ततोऽनिवृत्तिकरणसामर्थ्यात् शुद्धपुंजपुद्गलान् वेदयन्नौपशमिकं सम्यक्त्वमलञ्चैव प्रथमत एव क्षायोपशमिकसम्यग्दृष्टिर्भवति । अन्यस्तु कश्चिज्जीवो यथाप्रवृत्त्यादिकरणत्रयक्रमेणांतरकरणा-द्यसमये औपशमिकं तस्यत्वं लभते, पुंजत्रयं चासौ न करोत्येव, ततश्च औपशमिकसम्यक्त्वाच्च्युतोऽवश्यं मिथ्यात्वमेव गच्छतीति, इह तत्त्वं पुनस्तत्त्वज्ञा विंदति । अथ कल्पभाष्योक्तः पुंजत्रयसंक्रमविधिर्दृश्यते—

‘ मिथ्यात्वदलिकात् पुद्गलानाकृत्य सम्यग्दृष्टिः प्रवर्द्धमानपरिणामः सन् सम्यक्त्वे मिथे च संक्रमयति । मिश्रपुद्गलांश्च

सम्यग्दृष्टिः सम्यक्त्वे मिथ्यादृष्टिश्च मिथ्यात्वे संक्रमयति । सम्यक्त्वपुद्गलास्तु मिथ्यादृष्टिमिथ्यात्व एव संक्रमयति, न तु मिथ इति । अपि च मिथ्यात्वेऽक्षीणे सम्यग्दृष्टयो नियमाच्छिपुलिनः, मिथ्यात्वे क्षीणे द्विपुलिनः, मिश्रे क्षीणे एकयुंलिनः, सम्यक्त्वे तु क्षीणे क्षपका भवतीति । अन्यच्च कर्मग्रन्थिकाभिप्रायेण प्रथमं संप्राप्तसम्यक्त्वो जीवः सम्यक्त्वपरित्यागान्मिथ्यात्वं गतः सन् पुनरपि सर्वा उल्लुष्टस्थितीः कर्मप्रकृतीर्वन्नाति, सैद्धांतिकाभिप्रायतस्तु भिन्नग्रन्थैः सम्यक्त्वो मिथ्यात्वं गतस्यापि उल्लुष्टः स्थितिवंधो न स्यादेवेति । अत्र सम्यक्त्वविचारे बहुतर चाचिक्यमस्ति, तद् ग्रन्थगौरवभयादिहाहुक्तं तद्वाद् ग्रन्थान्तरेऽप्येवमेव ॥ अथ कृतिविधं सम्यक्त्वं भवतीत्याशंक्य तद्भेदाः प्रदर्शयन्ते—

एगत्रिह १ द्विविह २ त्रिविह ३, चउविहं ४ पंचविहं ५ दसविहं १० सम्मं ।

होइ जिणणायगेहं, इइ भणियं णंतनाणीहं ॥ १ ॥

व्याख्या—एकविधं द्विविधं त्रिविधं चतुर्विधं पंचविधं दशविधं च सम्यक्त्वं भवति, इति भणितं अतंतद्वातिभिर्जिननायकैरिति । तत्रैकविधं तु तत्ररुचिरूपं सम्यक्त्वं प्रोक्तं श्रीजिनोपदिष्टजीवाजीवादियदायेषु सम्यक्श्रद्धानरूपमित्यर्थः । द्विविधं पुनर्द्रव्यतो भावतश्च, तत्र ये विशेषविशेषेण विशुद्धिकृता मिथ्यात्वपुद्गलास्तद् द्रव्यसम्यक्त्वं, यस्तु तदुपदृष्टोपजनितो जीवस्य जिनोक्तत्वस्त्वचिपरिणामस्तद्भावसम्यक्त्वं । यद्वा परमार्थमजानतो भव्यस्य यजिनयचनतत्त्वश्रद्धानं तद् द्रव्यसम्यक्त्वं, यत्पुनः परमार्थं निजानत एतद्भवति तद्भावसम्यक्त्वं । तथा नैश्चयिक्रव्यान्हारिकभेदतोऽपि द्विविधं सम्यक्त्वं, तत्र ज्ञानदर्श-नचारित्ररूपो य आत्मनः शुभपरिणामस्तत्रैश्वर्यिकं, ज्ञानादिपरिणामतोऽभिन्नत्वादात्मा एव वा नैश्चयिकं सम्यक्त्वं । यदुक्तं-

आत्मैव दर्शनज्ञान-चारित्र्याण्यथा यतेः । यथादात्मक एवैव, शरीरमधिष्ठिति ॥ १ ॥

किं च निश्चयतो हि देवो निष्पन्नस्वरूपः स्वजीव एव, तथा निश्चयेन गुरुपि तत्परमणुः स्वजीव एव, तथा पुनर्निश्चयतो धर्मः स्वजीवस्यैव ज्ञानादिस्वभावो, न त्वन्यः कोऽप्यस्तीत्येवं यत् श्रद्धानं तत्रैश्वर्यिकं सम्यक्त्वं बोध्यम् । इदमेव च मोक्षस्य कारणमस्ति, यतो जीवस्वरूपपरिष्ठानं विना कर्मफलरूपो मोक्षो न भवतीति । अथ देवोऽर्द्धदेव, गुरुस्तु सदस्योपदेशदानेन मोक्षमार्गस्य दर्शयिता, धर्मो हि केनलिप्ररूपितो दयामूल एवेत्याद्यर्थस्य नय ७ प्रमाण २ निक्षेपे ४ यत् श्रद्धानं तत्रैश्वर्यिकसम्यक्त्वस्य कारणीभूतं व्यावहारिकं सम्यक्त्वं बोध्यम् । इदमत्र तात्पर्यं-यः किल अपगतसागद्वेषमोहः स एव देवस्तादृशस्तु श्रीमान् अर्द्धदेव, नापरं हरिहारादयस्तेषां स्त्रीश्रद्धजपमालादे रगादिचिह्नस्य व्यक्तस्यैव वीक्षणत्वात् । ननु भवत्वेपां रागादिमत्त्वं कास्माकं हानिरिति चेन्न, रागादिक्लृप्तितया तेषामद्याप्यमुक्त्वेन मुक्तिदानयोगात्; मुक्त्यर्थमेव च देवस्याप्यभिप्रेतत्वात् । न च वाच्यं नित्यमुक्ता अमी न लिप्यन्ते रगादिभिरिति, नित्यमुक्तानां पुनर्भवाभावात्, श्रूयते च पुनर्भवा एषां अवतारा ह्यसंख्येया इति पुराणोक्तिबलात् । ननु मा भवतु मुक्तिदायकत्वं, तथापि राज्यादिदातृत्वं रोगाद्यापायवारकत्वं च वर्तते एव अमीषां साश्चाद्विलोकनादिति चेन्न, एवं सति तथाविधपार्थिवादीनां भियगादीनां च देवत्वप्रसंगात् । न च वाच्यं पार्थिवादयस्तु परेभ्यः कर्मानुसारेणैव द्युनाधिकारमिति, तेषामपि तथैव प्रवृत्तेः, न हि सर्वेऽपि तद्वक्त्रा राजानो नीरुजो वा संति, अनुभवविरुद्धत्वात् । यदाहुः--यथावथाद्यं येन, कृतं कर्म शुभाशुभं । तथावताद्यं तस्य, फलमीशः प्रयच्छति ॥ १ ॥ इत्यलं विस्तरण ।

तथा ये श्रुथिव्यादिदृक्षायविराधनतो निवृत्ताः सद्भूतानिस्त एव गुरवो नापरे द्विडादयस्तेषां सर्वैरिभप्रवृत्तत्वेन सदा

पट्टकायोपमर्दनसंभवात् । ननु भवतु पट्टकायोपमर्दकत्वं, परं ब्राह्मणजातित्वमस्त्येवेति चेन्न, ब्राह्मणजातित्वेऽपि ब्राह्मणस्य
 निवृत्त्यात्, तदभावेऽपि पाराशरविश्वामित्रादीनां पूज्यत्वाभिधानात् । यदाहुः-क्षपाकीर्णसंभूतः, पाराशरमहामुनिः ।
 तपसा ब्राह्मणो जात-स्तसाञ्जातिरकारणं ॥ १ ॥ कैवर्चीर्णसंभूतो, व्यासो नाम महामुनिः । तप० ॥ २ ॥ शशकीर्ण-
 संभूतः, शुको नाम महामुनिः । तप० ॥ ३ ॥ इत्यादि । न तेषां ब्राह्मणी माता, संस्कारश्च न विद्यते । तपसा ब्राह्मणा जाता-
 स्तसाञ्जातिरकारणं ॥ ४ ॥ अन्यत्राप्युक्तं-मृत्यं ब्रह्म, ब्रह्म चेंद्रियनिग्रहः । सर्वभूतदया ब्रह्म, एतद्ब्राह्मणलक्षणं
 ॥ १ ॥ शूद्रोऽपि शीलसंपन्नो, गुणवान् ब्राह्मणो भवेत् । ब्राह्मणोऽपि क्रियाहीनः, शूद्रापत्यसमो भवेत् ॥ २ ॥ तस्माद्द्वि-
 तरेव प्रमाणं, तां विना गुरुत्वेऽपि तार्यतारकत्वायोगात् । यतः-दुस्त्रि वि विसयासचा, दुष्ण वि घणघणसंगहसमेआ । सीस-
 गुरु समदोमा, तारिखइ भणसु को केण १ ॥ १ ॥ न च वाच्यं कुटीचरादयः संयता एव निःसंगत्वादिति, तेषामपि सम्य-
 ग्जीवानवबोधेन स्नानाधारंभवत्वात्, तस्मात् पट्टकायपालकाः साधव एव गुरव इति स्थितं ।

तथा केवलाना सर्वज्ञैव भणितो धर्मः श्रेयान्न त्वपरैः, न च तेऽपि सर्वज्ञा इति वाच्यं, एकमूर्तित्वेऽविरुद्धधर्मभाषणा-
 योगात् । तथाहि-विष्णुमते विष्णुमूल्यं सृष्टिरुच्यते, शिवमते तु शिवमूलेति । शुद्धिरन्येकत्र जलेन, अपत्र भसना, मोक्षो-
 ऽप्येकत्रान्येव लयोऽपत्र तु नवगुणोच्छेदः, किं च पथादप्युच्छेदानसुरान् सृजंतस्तेभ्यश्च वरं ददानाः कथं नाम ते सर्वज्ञा
 भवितुमर्हति । अत एव न तदुक्तो धर्मः प्रमाणमस्दाद्युक्तवत् । तस्मात् केवलमिणित एव धर्मः श्रेयानिति सम्यगविपर्यस्ता रुचिः
 श्रद्धानात्मिका व्यवहारसम्यक्त्यमुच्यते । व्यवहारानयमपि प्रमाणमस्ति, तद्वलेनैव तीर्थप्रवृत्तेरन्यथा तदुच्छेदप्रसंगात् । तदुक्तं-

जइ विणमयं पवज्जह, ता मा ववहारनिच्छयं सुयह । ववहार नओच्छेए, तित्थुच्छेओ जओज्वस्सं ॥ १ ॥ इति ॥

तथा पुनः पौद्गलिकापौद्गलिकभेदतोऽपि द्विविधं सम्यक्त्वं, तत्रापनीतमित्याख्याभावस्यैवम्यक्त्वापुंजगतपुद्गलवेदनस्वरूपं क्षायोपशमिकं पौद्गलिकं, सर्वथा मिथ्यात्वमिश्रसम्यक्त्वापुंजपुद्गलानां क्षयात् उपशमाच्च समुत्पन्नं कैवलजीवपरिणामरूपं क्षायि-
कमौपशमिकं वा अपौद्गलिकं । तथा नितर्गाधिगमाभ्यामपि सम्यक्त्वं द्विधा, तत्र तीर्थक्राद्युपदेशमंतरेण स्वभावत एव अतीर्थक-
र्मोपशमादिभ्यो जायते तन्निर्मगसम्यक्त्वं, यत्पुनस्तीर्थक्राद्युपदेशजनप्रतिमादर्शनाद्विवाहानिनितोपपंभतः कर्मोपशमादिना
श्राद्भवेति तदधिगमसम्यक्त्वमिति । अत्र मार्गज्वरदृष्टांतौ प्रस्तौतौ । तद्यथा-एकः पथो अष्ट उपदेशं विना अमन् स्वयमेव
पंथानमामोति, कश्चिच्च परोपदेशेन । ज्वरोऽपि कश्चित् स्वयमेव याति, कश्चित्तु भेजलोपायेन । एवं श्राणिनां सम्यक्त्वमार्गश्राप्ति-
मिथ्यात्वज्वरापगमश्च निमगोपदेशाभ्यां भाव्यः ।

अथास्य त्रैविध्यं दर्शयते-कारक १, रोचक २, दीपक ३ भेदतद्विविधं सम्यक्त्वं, तत्र जीवानां सम्यग्गुणानुप्रवृत्तिं कार-
यतीति कारकं, एतावता यस्मिन् परमविद्युद्विरूपे सम्यक्त्वे श्राद्भूते सति जीवो यद्गुणानं यथा दृष्टे भणितं तत्रार्थैव करोति
तत्कारकसम्यक्त्वं, एतच्च विद्युद्वचारित्रिणामेव द्रष्टव्यं । तथा श्रद्धानमात्रं रोचकसम्यक्त्वं, एतावता यत्सम्यग्गुणानुप्रवृत्तिं
रोचयत्येव कैवलं, न पुनः कारणति तद्वोचकं, इदं चाविस्तसम्यग्दृशां कृष्णश्रेणिकादीनां बोध्यं । तथा यः स्वयं मिथ्यादृष्टि-
सम्बधो दूरम्बधो वा कश्चिदंगारमर्दकादिवत् धर्मकथादिभिर्जिनैरुक्तजीवाजीवादिपदार्थान् यथावस्थितान् परस्य दीपयति प्रका-
शयति यस्मात् तस्मात्सम्यक्त्वं दीपकं उच्यते । ननु याः स्वयं मिथ्यादृष्टिस्तस्य सम्यक्त्वमिति कथमुच्यते वचनविरोधात् ?

इति चेन्मैत्रेयं, मिथ्यादृष्टेऽपि सत्तस्य यः परिणामविशेषः स खलु प्रतिपत्तुणां सम्यक्त्वस्य कारणं, ततः कारणे कार्योपचा-
 रात्सम्यक्त्वमित्युच्यते, यथायुर्वृतमित्यदोषः । तथा औपशमिक १ क्षायिक २ क्षायोपशमिक ३ भेदादपि त्रिविधं सम्य-
 क्त्वम् ॥ तथा औपशमिक १ क्षायिक २ क्षायोपशमिक ३ सास्त्रादन ४ भेदाच्चतुर्विधं सम्यक्त्वम् । तथा पुनः
 औपशमिक १ क्षायिक २ क्षायोपशमिक ३ सास्त्रादन ४ वेदक ५ भेदात्त्रयविधं सम्यक्त्वं, एषामर्थस्त्वर्थ-उदीर्णं
 मिथ्यात्वेऽनुभवतः क्षयं नीते सति, अनुदीर्णं च परिणामविद्युद्विविशेषेण सर्वथा उपशमं नीते सति यद्गुणः प्रादुर्भवति तदौ-
 पशमिकं सम्यक्त्वं उच्यते, इदं च अनादिमिथ्यादृष्टान्त्रियभेदकर्तृस्तथा उपशमश्रेणिसारंभकस्य ज्ञतो भवति ? । तथानंतानु-
 बंधिकपाचत्तुष्टयध्यानंतरं मिथ्यात्वमित्थसम्यक्त्वजुलक्षणे त्रिविधेऽपि दर्शनमोहनीयकर्मणि सर्वथा क्षीणे सति यद्गुणः
 संपद्यते तत्क्षायिकं सम्यक्त्वमुच्यते, एतच्च क्षयकश्रेणिप्रतिपत्तुर्जावस्य भवति । तथा पुनर्यदुदयमागतं मिथ्यात्वं तद्विपाको-
 दयेन वेदितत्वात् क्षीणं, यच्च श्रेयं सचायामनुदयगतं वर्चते तदुपशान्तं, उपशान्तं नाम मिथ्यात्वमित्थपुंजौ आश्रित्य निरुद्धोदयं,
 शुद्धपुंजमाश्रित्य पुनरपनीतमिथ्यास्वभावमित्यर्थः, तदेवमुदीर्णस्य मिथ्यात्वस्य क्षयेण अनुदीर्णस्य चोपशमेन निष्पन्नं यत्स-
 म्यक्त्वं तत्क्षायोपशमिकमुच्यते, इदं हि शुद्धपुंजक्षणं मिथ्यात्वमपि अतिस्वच्छाश्रयत्वं दृष्टेरिव यथावस्थितत्वरूपेराच्छादकं
 न भवत्यत उपचारतः सम्यक्त्वमुच्यते । ननु औपशमिकमम्यक्त्वस्य क्षायोपशमिकसम्यक्त्वात्को विशेषः ? उभयत्रापि
 अविशेषेण उदितं मिथ्यात्वं क्षीणं अनुदितं तु उपशान्तमिति । अत्रोच्यते--अस्ति विशेषः, क्षायोपशमिके हि मिथ्यात्वस्य
 विपाकानुभवो नास्ति, परं भस्मच्छन्नवह्निबंधिधूमरेखावद् प्रदेक्षानुभवोऽस्त्वेष, औपशमिके तु विपाकतः प्रदेशतश्च सर्वथा

मिथ्यात्वात्प्राप्तुमवो नास्त्येवेति ३ । तथा पूर्वोक्तौपशमिक्रमम्यक्त्ववसनसमये तदास्वादस्वरूपं सास्वादनसम्यक्त्वं भवति, औपशमिकात्पतन् सन् यावदद्यापि मिथ्यात्वं न प्राप्तत्वात्सास्वादन इति ४ । तथा पुनः क्षयकश्रेणि प्रतिपन्नस्य चतुर्षु अन्त-
तानुबंधियु मिथ्यात्वमिथ्युंजद्वये च क्षपितेषु सत्सु क्षयमाणे च क्षायोपशमिकलक्षणे शुद्धयुजे तत्संबन्धिचरमपुद्गलक्षणोद्यतस्य
तत्परमपुद्गलवेदनस्वरूपं यत्सम्यक्त्वं तदेदंक्रमुच्यते । वेदकप्राप्त्यनंतरसमये च अवश्यमेव क्षायिकमम्यक्त्वप्रतिभवंतीति ॥

अथ पंचानामपि सम्यक्त्वानां कालनियम उच्यते—

अंतमुद्दुत्तौवसमो, छावली सासाण वेअगो समओ ।

साहियतिचीसायर-खइओ दुगुणो खओवसमो ॥ ७ ॥

व्याख्या—औपशमिकस्य तावदुत्कर्षतोऽवर्द्धुचप्रमाणा स्थितिः, सास्वादनस्य पढावलीका स्थितिः, वेदकस्य तु एकः
समयः स्थितिः, क्षायिकस्य पुनः संसारमाश्रित्य साधिकत्रयद्विगतसागरोपमाणि स्थितिः, सा च सर्वाथिसिद्धाद्यपेक्षया द्रष्टव्या,
सिद्धावस्थापेक्षया तु साद्यन्तैव स्थितिः, क्षायोपशमिकस्य तु क्षायिकतो द्विगुणा स्थितिः, साधिकपदपटि (६६) सागरोप-
मणीत्यर्थः, इयं च विज्ञयाद्यनुत्तरेषु त्रयद्विगतसागरोस्थितौ वारद्वयगमनापेक्षया, अथवा द्वादशे देवलोके द्वाविंशति (२२)
सागरोस्थितौ वारत्रयगमनापेक्षया ज्ञेया, माधिकत्वं तु नरभवायुःप्रक्षेपादिति । इयं हि उत्कृष्टा स्थितिरुक्ता, जघन्यतस्तु आद्यानां
त्रयाणामैकैकसमयस्थितिः, अंत्ययोस्तु द्वयोः प्रत्येकमंतर्मुद्दुत्तिस्यतिरिति ॥

अथैतेषु कतमत् सम्यक्त्वं कतिवारं प्राप्स्यते ? इति दर्शयति—

उक्तोसं सासायण, उवसामिया हुंति पंचवाराओ ।

वेयगखयगा इक्कासि, असंखवारा खओवससो ॥ ८ ॥

व्याख्या—उत्कर्षित आसंसारं सास्वादनौपशयिकसम्यक्त्वे पंचवारं भवतः, तत्रैकवारं तु प्रथमसम्यक्त्वलाभे, चारु-
तुष्टं चोपशमश्रेण्येषामिति । तथा वेदकं शायिकं चैकशः एकारमेव भवत इत्यर्थः, क्षायोपशयिकं तु बहुभवापेक्षया
असंख्यवारं लभ्यते इति ॥ अथ कस्मिन् गुणस्थानके किं सम्यक्त्वं स्यादिति निरूप्यते—

वीयगुणे सासाणो, तुरियाइसु अट्टिगारत्तचउसु ।

उवसमखायगवेयग—खाओवससा कसा हुंति ॥ ९ ॥

व्याख्या—विध्यात्वाद्ययोग्यतानि चतुर्दशगुणस्थानानि संति, तेषु द्वितीयगुणे सास्वादनसम्यक्त्वं भवति, तथा तुर्या-
दिविधि चतुर्थादिषु अष्टसु अविरताद्युपशांतमोहितेषु गुणस्थानेषु औपशयिकं सम्यक्त्वं भवति, तथा चतुर्थादिषु एकादशसु
अयोग्यतेषु गुणेषु शायिकं भवति । तथा पुनश्चतुर्थादिषु चतुषु अप्रमत्तानेषु गुणेषु वेदकं भवति । तेज्ज्वेव च चतुषु
क्षायोपशयिकं सम्यक्त्वं भवतीति ॥ अथ प्रथमतया मुक्तस्य वा सम्यक्त्वादेश्चैकगुणमाकर्षं उच्यते, ते च एकजीवस्य एकस्मिन्

भवे कियंतो भवंतीत्यभिधीयते—

तिष्ठिंह सहसपुहुत्तं च होइ विरईए ।

एगभवे आगरिस्ता, एवइआ हुंति नायबा ॥ १० ॥

व्याख्या—त्रयाणां भावश्रुत १ सम्यक्तत्त्व २ देशविरति ३ नाम्नां सामायिकानामेकभवे सहस्रपृथक्त्वमाकर्षा भवन्ति, द्विप्रभृतिरा नवम्यः पृथक्त्वमुच्यते । तथा सर्ववित्तेराकर्षा एकभवे शतपृथक्त्वं भवन्ति, उत्कर्षत एतावंत आकर्षा भवन्ति, जपन्यतस्तु एक एवेति ॥ अथ संसारे स्थितस्य जीवस्य सर्वभवेषु कियंत आकर्षाः स्युरित्युच्यते—

तिष्ठं सहसमसंखा, सहसपुहुत्तं च होइ विरईए ।

नाणाभवआगरिस्ता, एवतिआ हुंति नायबा ॥ ११ ॥

व्याख्या—नानाभवेषु एकजीवस्य त्रयाणां भावश्रुतादीनामाकर्षा असंख्याताः सहस्रपृथक्त्वं उत्कृष्टा भवन्ति । तथा सर्ववित्तेराकर्षा उत्कृष्टाः सहस्रपृथक्त्वं भवन्ति, द्रव्यश्रुतस्य तु आकर्षा अनंताः स्युः, द्वीन्द्रियादिभिर्ध्यान्विनामपि तत्सद्भावात् ५ । इत्युक्तं पंचविधं सम्यक्त्वं ॥

अथास्य दशविधत्वं निरूप्यते—एतदन्तरोक्तमौपशमिकादि पंचविधं सम्यक्त्वं प्रत्येकं निसर्गलोडधिगमतथ जायमान-

त्वाहंशविधं भवति, अथवा प्रज्ञापनाद्यागमोक्तनिसर्गरुच्यादिभेदैर्दशविधं सम्पत्स्यं भवति । तद्यथा-निसर्गरुचिः १ उपदेश-
 रुचिः २ आज्ञारुचिः ३ सूत्ररुचिः ४ बीजरुचिः ५ अभिगमरुचिः ६ विल्लारुचिः ७ क्रियारुचिः ८ संक्षेपरुचिः ९ धर्मरुचिः
 १० इति । तत्र निसर्गरुचैः स्वरूपमुच्यते-निसर्गः स्वभावस्तेन जिनोक्तत्वेण रुचिर्यस्य स निसर्गरुचिः । अयमर्थः-जिनैर्दृष्टं
 यज्ञीवादिस्वरूपं तदेवमेवास्ति नान्यथा, इत्येवं यस्तीर्थफरोपदिष्टान् द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदतो नामस्थापनाद्रव्यभावमेदतो
 वा चतुर्विधान् जीवादिपदार्थान् परोपदेशं विना जातिस्मरणप्रतिभारूपया स्वमस्यैव श्रद्दधाति स निसर्गरुचिर्बोधः १ ।
 अथोपदेशरुचिः प्रोच्यते-उपदेशो गुर्वादिभिर्वस्तुतत्त्वकथनं तेन रुचिर्यस्य सः, एतवता अनंतरोक्तानेव जीवादिपदार्थान् छम्-
 स्थस्य तीर्थऋदादेर्वा उपदेशेन यः श्रद्दधाति स उपदेशरुचिर्बोधः २ । अथाज्ञारुचिरुच्यते-आज्ञा मयज्ञवचनास्मिका तस्यां
 रुचिर्यस्य सोऽयमर्थः-यो भव्यो दंशतो रागद्वेषमोहाज्ञानवियजितः सन् केवलया तीर्थंकराद्याज्ञया एव प्रवचनोक्तमर्थज्ञानं
 तथेति प्रतिपद्यते, न तु स्वयं बुद्धिहीनत्वात् तथाविधमवबुध्यति स मासतुसादिवत् आज्ञारुचिर्बोधः, मासतुसृचांतस्त्वैवं--

एकः कश्चिद् गृहस्थो पुरोः पार्ष्वे धर्मं श्रुत्वा प्रतिबुध्य च दीक्षां जग्राह । परं तथाविधतीव्रतद्वानावर्णीयकर्मोदया-
 द्दुर्गभिर्बहुधा पाठयमानोऽपि एकं पदमात्रमपि धारयितुमुत्तारयितुं च न शक्तोऽभूत् । ततो गुरुभिरुक्तं-सुतमनेन श्लाघ्य-
 यनेन, त्वं केवलं ' मा रूस मा लूस ' इत्येवाधीव । अथ स मुनिर्बुद्धिहीनत्वात् तद्वाक्यमपि अध्येतुमशक्तः सन् तस्य स्थाने
 ' मामतुसेति ' पठन् केवलां गुर्वाज्ञामेव प्रमाणीकुर्वन् आत्मनिदां च कुर्वन् सद्भावनया घनघातिकर्मगतुष्टयक्षयं विधाय सद्यः
 केवलज्ञानश्रियं शिश्राय । अयं चाज्ञारुचिर्ज्ञातव्यः ३ । अथ सूत्ररुचिः प्रोच्यते-सूत्रमंगोपांगादि आचारादिलक्षणं, तेन रुचि-

यस्य सः, अयं भावः-यः सिद्धांताध्ययनं कुर्वन् तेनाधीयमानेनैव सिद्धांतेन सम्यक्त्वं प्राप्नोति, प्रसन्नप्रसन्नतराध्ययवसायश्च भवति स गोविंदाचारकस्तद्वरुचिर्बोधः, यथा कश्चिद्गोविंदनामा श्लाक्यमतभक्तो जिनागमरहस्यग्रहणार्थं कपटेन यतीभूत्वा आचार्याणां पार्श्वे सिद्धांताध्ययनं कुर्यात्स्तेनैवाधीयमानहृद्रेण परिणामविद्युद्धिद्रादुर्भावात् सम्यक्त्वं प्राप्य शुद्धसाधुभूत्वा ह्यरिपदं प्राप्त इतीत्यं ह्यरुचिर्ज्ञेयः ४ । अथ बीजरुचिरुच्यते-बीजमिव बीजं यदेकमपि अनेकार्थबोधोत्पादकं वचनं तेन रुचिर्यस्य सः, यथा हि बीजं क्रमेणानेकबीजानां जनकं भवति, एवमात्मनोऽपि एकपदविपरिणी रूचिरनेकपदविपरिच्यंतराणामुत्पादिका भवति, एवंविधरुचिमानात्मा बीजरुचिरुच्यते । अथवा जले तैलविदुवत्, यथा जलेऋदेशगतोऽपि तैलविदुः समस्तं जलमाक्रामति, तथा तत्रैकदेशोत्पन्नरुचिरप्यात्मा तथाविधक्षायोपशमवशादशेषेषु तत्रेषु रुचिमात् भवति, स एवंविधो बीजरुचिर्ज्ञातव्यः ५ । अथाभिगमरुचिरुच्यते-अभिगमो विशिष्टपरिज्ञानं तेन रुचिर्यस्य सः, एतावता येन श्रुतज्ञानमर्थमाश्रित्य विज्ञातं भवति सोऽभिगमरुचिर्बोधः, श्रुतज्ञानं हि आचाराद्यगानि औपपत्तिकाद्युपांगानि उचराध्ययनादिप्रकीर्णकानीति ६ । अथ विलारुचिरुच्यते-विस्तारः सकलद्रादशांगानां नयैः पर्यालोचनं तेन परिबृता रुचिर्यस्य सः, अयमर्थः-येन किल पूर्णां द्रव्याणां सर्वपर्यायाः सर्वैः प्रत्यक्षादिप्रमाणैः सर्वैश्च नैगमादिनयप्रकारैर्यथातथं विज्ञाताः सन्ति स विस्ताररुचिर्ज्ञेयः ७ । अथ क्रियारुचिरुच्यते-क्रिया मम्यक् संयमानुष्ठानं तत्र रुचिर्यस्य सः, एतावता यस्य भावतो ज्ञानदर्शनचरित्राचाराद्यनुष्ठाने रुचिस्ति स क्रियारुचिर्बोधव्यः ८ । अथ संक्षेपरुचिरुच्यते-संक्षेपः संकोचस्तत्र रुचिर्यस्य सः, विस्तारार्थपरिज्ञानादिति हेतोः, अयं भावः-यो हि जिनप्रणीतप्रवचनेषु अकुशलः सौगतादिकुदर्शनानामनमिलापी च मन् संक्षेपेणैव चिलातीषुत्रदु-

पशानविवेकसंवसामिधपदत्रयेण तत्त्वहचिन्मवान्नोति स संक्षेपरुचिर्बोधः । अत्र चिलातीपुत्रदृत्तांतस्तु प्रसिद्ध एव ९ । अथ धर्म-
रुचिरुच्यते-धर्मो अस्विकायधर्मं श्रुतधर्मादौ वा रुचिर्यस्य सः, एतावता यो जीवो जिनेश्वरोक्तं धर्मास्तिकायादीनां गत्युपपं-
भक्त्वादित्समावमंगप्रविष्टाद्यागस्वरूपं वा सामायिकादिचारित्रधर्मं वा श्रद्धधाति स धर्मरुचिर्ज्ञातव्यः १० । अत्र हि पृथक्
उपाधिभेदेन सम्यक्तत्त्वभेदकथनं- शिष्यव्युत्पादनार्थं, अन्यथा तु निसर्गोपदेशयोरधिगमादौ वा क्वचित्केषांचिदंतर्भावोऽस्ये-
वेति । यचेह सम्यक्तस्य जीवादिभिवत्वेनाभिधानं तद् गुणगुणिनोः कथंचिदभेदज्ञापनार्थमित्युक्तं दशविधं सम्यक्तत्त्वम् ॥

अथ सर्वेष्वपि धर्मकृत्येषु सम्यक्तत्त्वस्यैव प्राधान्यं प्रदर्शयते--

सम्मत्तमेव मूलं, निदिष्टं जिणवरेहि धम्मस्स ।

एगं पि धम्मक्खिं, न तं विना सोहए नियमा ॥ १२ ॥

स्पष्टार्था, इदमत्र तात्पर्यं-अस्मिन्नपारसंसारे बहुतरभ्रमणेन खिन्नीभूतैर्भग्यात्मभिस्तावदुक्तस्वरूपविशुद्धसम्यक्तत्त्वयुक्ता
स्वात्मभूमिर्विधेया, यतो विशुद्धात्मभूमौ निहितं मत् सर्वमपि सद्धर्मकृत्यं प्रभासचित्रकरपरिकर्मितभूमौ चित्रमिवासाधारणशोभां
विभर्ति, आत्मशुद्धिं विना तु, किमपि सत्कृत्यं न शोभते । अतो भव्यैस्तत्रैव यतितव्यमिति । पूर्ववृत्तप्रभासचित्रकृद्दृष्टांतस्त्वेवं-

अस्मिन् जंबूद्वीपे भरतक्षेत्रमध्यगतं बहुलरुचिस्ववल्लुहसुंदरं जिनामंदिरश्रेणिविभ्राजितं विविधनागगुलानादिपादपोपेतप्र-
चुरतरोपवनविराजितं साकंतं नाम नगरमासीत् । तत्र निखिलरिपुवृक्षोन्मूलने महाबलसदृशो महाबलो नाम राजा विराजः ।

अथैकदा आस्थानमंडपोपविष्टः स भूपतिर्विचित्रदेशदर्शकं स्वदूतं प्रतीस्थं पप्रच्छ- ' भो मम राज्ये राजलीलोचितं किमपि वस्तु न ह्यस्ति ? । ' तदा स ग्राह- ' स्वामिन् ! भवद्राज्येऽन्यत्सर्वमप्यस्ति परमेका नयनमनोहारिविचित्रचित्रालंक्रता राजलीलो- चिता चित्रमभा नास्ति । ' अथैतद्वचः समाकर्ष्य अतिकुतूहलपूरितमनस्क्रेन राज्ञा वरमंत्रिणमाहूय त्वरितं चित्रसभां कारयस्वे- त्यादिष्टं, मंत्रिणापि स्वामिनियोगं शिरसि निधाय शीघ्रं दीर्घतरविशालशालोपेता बहुविधरचनाविराजिता महासभा निर्मा- पिता, ततो राज्ञा विमल ? प्रभासा ? मिधानौ चित्रकर्मनिपुणौ द्वौ चित्रकरो आहूतौ । ता समा चार्थार्थविभागेन विभज्य ताभ्यामपिता, मध्ये च यवनिकां दत्त्वा राज्ञा तावेवमुक्तौ- ' भो युवाभ्यामन्योऽन्यं चित्रकर्म कदापि न प्रेक्षणीयं, निजनिज- मत्यनुसारेण सम्यक् चित्रं चित्रयितव्यं च । ' ततो द्वावपि तौ अहमहमिकया सम्यक् चित्रकर्म कर्तुं लभौ, एवं च कार्यं कुर्व- तोस्तयोर्थाश्च पणमासा गतास्तावदुत्सुक्रेन राज्ञा तौ पृष्टौ, ततो विमलेनोक्तं-स्वामिन् ! मदीयो भागस्तु निष्पन्नोऽस्ति, तदा राज्ञा सद्यस्त्रागत्य, विचित्रविच्छिचित्रितमद्भुतं तं भूमिभागं विलोक्य संतुष्टेन सता बहुतरुद्व्यादिप्रदानेन तस्योपरि महाप्रसादो विहितः । तदनंतरं प्रभासाय पृष्टं तदा स ग्राह-स्वामिन् ! मया तु अद्यापि चित्रांभोऽपि न कृतोऽस्ति, किं तु तद्भूमिसंस्कार एव विहितोऽस्ति । अथ नृपेण स भूमिसंस्कारः कीदृगिति विप्रुश्य, यावन्मध्यस्था यवानिकाऽपनीता तावत्तत्र भूमौ सविशेषरम्यं सुचित्रकम दृष्टं, ततो राज्ञा स सपितो-रे त्वं किमस्मानपि विप्रतारयसि ? इह तु साक्षाच्चित्रं विलोकयते । स ग्राह-स्वामिन् ! एष प्रतिविषयसंक्रमो विद्यते, न तु चित्रं, अथैतदुक्त्या तेन पुनरपि परिच्छद् प्रदत्ता, ततो नृपेण तां केवलां भूमिं दृष्ट्वा विस्मितेन सता पृष्टं-त्वया कथमीदृशी भूमिः कृता ? तेनोक्तं-देव ! ईदृग्भूमौ चित्रं सुस्थिरं भवति,

वर्णानां कान्तिधिकं स्फुरति; उल्लिखितरूपाणि पुनर्विज्ञेपतः शोभां विप्र्रति, प्रेक्षमाणजनानां भावोल्लासो भवति । अथैवं श्रुत्या तद्विवेकेन तुष्टो नृपस्तस्योपरि अतीव प्रसादं कृतवान्, एवं चोक्तवान्—एषा मे चित्रसभा एवंभूतैव सती अपूर्वप्रसिद्धिमती भवतादित्यत एवमेव तिष्ठतु इति । अत्र चैप उपनयः—यदत्र साकेतपुरं स तु अतिमहान् संसारः, यत्र महाबलो राजा स' सम्यगुपदेष्टा आचार्यः, या हि सभा सा मनुष्यगतिः, यत्र चित्रकरः स भव्यजीविः, या च चित्र-सभाया भूमिस्तत्सम आत्मा, यत्र भूमिसंस्कारस्तत्सम्यज्जवं, यदत्र चित्रं स धर्मः, यानि च नानाविधचित्ररूपाणि तानि बहुविधघ्राणालियतवित्यादिव्रतानि, ये तत्र चित्रोदीपकाः शुक्लादिवर्णस्ते धमशोभाविधायिनो विविधा नियमाः, योज्य भावोल्लासस्तुजीववीर्यमिति ॥

एवं प्रभासाभिषचित्रकृद्भूत्, कार्यात्मभूमिविद्युर्धैविशुद्धा । येनोत्कलं कर्मविचित्रचित्रं, शोभासन्यप्रतिमां दधति ॥ १ ॥

॥ इति प्रभासचित्रकारकथा ॥

एतेन सर्वधर्मकार्येषु सम्यक्त्यस्य प्राधान्यं दर्शितं, सांप्रतं पुनर्विस्ताररुचिसत्त्वानामुपकारार्थं तत्सम्यक्त्यमेव सम-
पट्टिमैदैर्विभाव्यते—

चउसदहण ४ तिलिंगं ३, दसविणय १० तिसुद्धि ३ पंच गयदोसं ५ ।

अट्टुपभावण ८ भूसण ५, लखण ५, पंचविहसंजुत्तं ॥ १३ ॥

छविहजयणा ६ गारं, छम्भावण ६ भावियं च छट्टाणं ६ ।

इय सत्तसट्ठि ६७ लल्लवण-भेयविसुद्धं च संसत्तं ॥ १४ ॥

व्याख्या—परमार्थसंस्तरः ? परमार्थज्ञातृसेवनं २ व्यापन्नदर्शनवर्जनं ३ कुदृशानवर्जनं ४ चेति चत्वारि श्रद्धानानि ४ । शुद्ध्या १ धर्माग २ वैयाट्टस्य ३ रूपाणि त्रीणि लिगानि ३ । अर्हत् १ सिद्ध २ चैत्य ३ श्रुत ४ धर्म ५ साधुवर्गा ६ चार्यो ७ पाध्याय ८ प्रवचन ९ दर्शनानां ? ० भक्तिबहूमानादिर्दिग्धा विनयः १० । जिन १ जिनमत २ जिनमतस्थितसाध्यादि ३ श्रितयादपरस्यासारत्वचिन्तनमिति तिस्रः शुद्धयः ३ । शंका १ कांशा २ विचिकित्सा ३ कुदृष्टिप्रयंसा ४ तत्परिचय ५ धेति पंच दूषणानि ५ । प्रवचनी १ धर्मकर्त्री २ वादी ३ नैमित्तिकः ४ तपस्वी ५ प्रज्ञप्त्यादिविद्यावान् ६ चूर्णाजनादिसिद्धः ७ कवि ८ धेति अष्टौ प्रभावकाः ९ । जिनश्यासनकौशलं ? प्रभावना २ तीर्थसेवा ३ स्वैर्यं ४ भक्ति ५ धेति पंच भूषणानि ५ । उपशमः ? संवेगो २ निर्वेदो ३ अनुकंपा ४ आस्तिक्यं ५ चेति पंच लक्षणानि ५ । परतीर्थिकादिवंदनं ? तपस्करणा २ लपन ३ संलपना ४ सनादिदान ५ गंधपुष्पादिप्रेषण ६ वर्जनलक्षणाः पट्ट यतनाः ६ । राजाभियोगो ? गणभियोगः २ बलाभियोगः ३ सुराभियोगः ४ कांताश्रुति ५ मुक्तिग्रह ६ धेति षडाकाराः ६ । इदं सम्यक्त्वं चाग्निधर्मस्य मूलं १ द्वार २ प्रतिष्ठान ३ आधार ४ भाजन ५ निधि ६ सखिभं कीर्त्तितमित्येवं चिन्तनरूपाः पट्ट भावनाः ६ । अस्ति जीवः ? स च नित्यः २ स पुनः कर्माणि करोति ३ कृतं च वेदयति ४ अस्ति चास्य निर्वाणं ५ अस्ति पुनर्मौक्षो-

पायः ६ एतानि जीवास्तिवादीनि पट् स्थानानि ६ । इत्येवं सप्तपद्या (६७) लक्षणभेदैर्विशुद्धं सम्यक्त्वं भवतीति गाथा-
द्वयार्थः, अथैते एव भेदा विस्तरेण व्याख्यायन्ते—

परमार्थास्तान्निष्कजीवादिपदार्थास्तेषु संलब्धः परिचयः, तात्पर्येण बहुमानदुरस्तरं जीवादिपदार्थावगमयाम्यास
इत्यर्थः, इदं प्रथमं श्रद्धानं १ तथा परमार्थज्ञानात्पदार्थादीनां सेवनं भक्तिः, इदं द्वितीयं श्रद्धानं २ । तथा व्यापन्नं विनष्टं
दर्शनं सम्यक्त्वं येषां ते व्यापन्नदर्शना निह्वादाद्यस्तेषां वर्जनं परिहार इदं तृतीयं श्रद्धानं ३ । तथा कुत्सितं दर्शनं येषां ते
कुदर्शनाः सौगतादयस्तेषां वर्जनमिदं चतुर्थं श्रद्धानं ४ । सम्यक्त्वं श्रद्धीयतेऽस्तीति प्रतिपद्यते एभिरिति श्रद्धानानीमानी चत्वारि
श्लोक्तानि । सम्यग्दर्शनिना हि स्वगुणविशुद्धिकारकं परमार्थसंस्तवादिकं सर्वदेव समाचरणीयम् । तथा दर्शनमालिन्यहेतुभूतो
व्यापन्नदर्शनादिसंसर्गस्तु परिवर्जनीयः, अन्यथा ष्वस्तरसुधासन्निभमपि गंगोदकं यथा लवणोदसमुद्रसंसर्गात्सद्यो लवणत्वमा-
सादयति, तथा सम्यग्दृष्टिपि गुणहीनसंसर्गादिरूपत्वं भजतीति तात्पर्यं । अथ लिङ्गत्रयं व्याख्यायते—श्रोतुमिच्छा श्रुश्रुषा
सद्बोधहेतुधर्मशास्त्रथपवाञ्छेत्यर्थः, अयं भावः—यथा कोऽपि सुखी विदग्धो रागी तरुणश्च पुमान् प्रियकांतायुक्तः सन्
सुरगीतं श्रोतुमिच्छति ततोऽप्यधिकतमा सिद्धांशुश्रुषा सम्यक्त्वे सति भव्यानां भवतीति । इदं प्रथमं लिङ्गं १ । तथा धर्म-
धार्मिणादिस्तत्र यो रागोऽसुरागः स धर्मरागः, इदमत्र तात्पर्यं—यथा कोऽपि क्रांतारातीवो दुर्गतो बुभुक्षाक्षीणशरीरो ब्राह्मणो
घृतपूजान् भोक्तुमिच्छति, तथा सम्यक्त्ववतो जीवस्य तथाविधकर्मदोषतः सत्तुष्टानादिधर्मं कर्तुमशक्तस्यापि तत्र धर्मोऽत्य-
र्थमभिलाषो भवतीति द्वितीयं लिङ्गं २ । तथा देवगुरूणां वैयाच्ये नियमः, अयमर्थः—देवा आराध्यतमा अर्हन्तो गुरुराश्च

धर्मोद्वेगता अन्धधर्मप्रसोपं वैशाद्युत्थे यथाशक्ति पूजारिश्रावणादौ नियमः श्रेणिकारिदिवत् अत्रसं कर्तव्यतांगीकारः,
न च गम्यते गति भवति । यथा श्रेणिकोऽरिस्त्वितानपरि प्रतिदिनाद्योचरत्यतन्व्यनिष्पन्नस्वर्णयवस्त्रिकढीकनादि देवपूजादौ
नियमं स्वीकृतवान्, तदुपुण्यप्रभावाच्च तीर्थकरनामरुमौपाजिववान् । एवमन्यैरपि भव्यैश्च कार्ये यतितव्यं । इदं तृतीयं
लिंगं ३ । एवंः दुःश्रादिभिश्चिर्मर्त्सिः गम्यत्तमुत्पन्नमस्तीति निश्चीयते इति भावः ॥

अथ दशधा त्रिनयो व्याख्यायते-अहंतस्तीर्थकराः १ मिद्राः क्षीणाष्टकर्ममलपटलाः २ चैत्यानि जिनैद्रप्रतिमाः ३
शुभमानाराधायामः ४ धर्मः क्षांत्यादिरूपः ५ माधुवर्गः श्रमणममूहः ६ आचार्याः षट्त्रिंशद्गुणधारका गणनायकाः ७
उपाध्यायाः युत्तपाठकाः ८ द्रव्यकिं बीरादित्त्वमिति ग्रन्थं संघः ९ गम्यभद्रगंतं गम्यकृतं १० तदभेदोपचारात्
गम्यकृतानपि दर्शनमुच्यते । एवं प्रागापि यथासंभवं वाच्यं । एतेषु अहंदादिषु दशसु स्थानेषु भक्तिरभिमुख्यगमनामनप्रदा-
नादित्त्वज्ञा वास्यमतिपतिः १ । ब्रह्ममानो मनसि निर्भरा प्रीतिः २ । वर्णनं तु तेषामतिशयगुणोत्कीर्चनादि ३ । तथाऽवर्णया-
दवर्तनमक्षपापरिहरणोद्गहरोपनादि ४ । अज्ञातनापरिहारो मनोवाक्कार्यः प्रतिहृत्यप्रवृत्तौनिषेधः ५ । एष द्यस्यथानयिष-
यत्साक्षात्तीथो दर्शनमिनयो द्रष्टव्यः, अयं हि गम्यकृत्ये गति प्रादुर्भवतीत्यतो दर्शनमिनय इति निर्दिष्टः । अथ विनयस्य
दशभेदेषु यस्म्यतीथो भेदार्थत्यविनयः प्रोक्तस्तत्र चैत्यानि जिनविधानि किंस्वरूपाणि च संती-
त्याश्रयं तद्वेदादि प्रदर्शने-

भक्ती १ मंगलचेइय २, निस्सकड ३ अनिस्सचेइए वावि ४ ।

सासयचेइय पंचम ५-सुवइहं जिणवरिदिहिं ॥ १५ ॥

व्याख्या—श्रीजिनवेद्रेः पंचधा चैत्यमुपदिष्टं, तत्र गृहे यथोक्तलक्षणाद्युक्ता प्रतिदिनं त्रिकालपूजावंदनाद्यर्थं कारिता या जिनप्रतिमा तद्भक्तित्तैत्यं, तथा गृहद्वारोपरिचिन्तित्तिकारुपस्य मध्यभागे निष्पादितं यजिनविंबं तन्मंगलचैत्यं, मथुरायां हि नगरीयां गृहे कृते मंगलनिमित्तमुत्तरेणु प्रथमं जिनप्रतिमा प्रतिष्ठाप्यते, अन्यथा तद् गृहं पतेत् । यदुक्तं श्रीसिद्धसेनाचार्यैः—

वग्मि सिरिपासपडिंमं, संतिकए करइ पडिगिहइवारे । अल वि जणा पुरिं तं, महुरमघन्ना न पेच्छतीति ॥ १ ॥

तथा वररुस्यापि गच्छस्य सत्त्वं चैत्यं भवति तन्निश्चाकृतचैत्यं, तत्र हि तद्रच्छीया आचार्यादय एव प्रतिष्ठादिकार्येषु अधि-
क्रियन्ते, अन्यः पुनस्तत्र प्रतिष्ठादिकं कर्तुं न लभते इत्यर्थः, तथाऽस्माद्विपरीतमनिश्चाकृतचैत्यं यत्र सर्वेऽपि गणनायकादयः
पदधारकाः प्रतिष्ठामालोपणादिकार्यं कुर्वन्ति, यथा शत्रुसंयमूलचैत्ये, तत्र हि मर्षस्त्रीणां प्रतिष्ठाधिकारित्वादिति । तथा
पंचमं सिद्धापतनं शाश्वतजिनचैत्यमिति ५ । अथवा प्रक्रांतेरेण पंच चैत्यानि भवंति, तथाहि—नित्य १ द्विप्रियभक्तिकृत
२-३ मंगलकृत ४ माघमिक ५ भेदात् पंचधा चैत्यानि । तत्र नित्यानि शाश्वतचैत्यानि, तानि च देवलोकादिषु बोध्यानि,
तथा भक्तिकृतानि भारतादिभिः कारितानि, तानि च निश्चाकृतानि अनिश्चाकृतानि चेति द्वेधा, तथा मंगलार्थं कृतं मंगल-
कृतं चैत्यं, तन्मथुरादिषु उत्तरेण प्रतिष्ठापितं । तथा वारत्तकमुनेः पुत्रो रम्ये देवगृहे स्वपितृभूमिमाकार्षीत् तत्साधर्मिकचैत्य-

मिति । अस्य भारार्थस्तु कथानत्तादृशस्यस्तच्छेदं—

वारचक्रं नगरं, अभयसेनो राजा, तस्य च वारचक्रो नाम सुबुद्धिनिधिर्षत्री । स चैकदा ग्रामान्तरादागतेन केनचिद्वा-
यूर्णकेन मह राज्ञीं कुराणः स्फुरकोयमचचारणभूमौ उपविष्टोऽस्ति । तस्मिन्मनरे एको धर्मयोपनामा महाशुनिभिक्षाग्रहणार्थं
तस्य गृहं प्रविष्टः, तद्धार्यां च तस्मै भिक्षादानार्थं द्रुतखंडमिश्रितक्षैरीभूतं पात्रमुत्पादितवती, अत्रानरे च कथमपि तद्वा-
जनात् खंडमिश्रितो घृतविंदुर्भूमौ पतितः, ततस्तं दृष्ट्वा न महात्मा धर्मयोपनिभगवदुपादिष्टभिक्षाग्रहणविधौ कृतोद्यमः सन्
छदितदोषदुष्टा इयं भिक्षा, तस्मान्मे न कल्पते, इति मनसि विचार्य भिक्षामगृहीत्वा गृह्णाद्विजागस । वारचक्रमंत्रिणा च
मन्त्रारणस्थितेन दृष्टो भगवात्रिर्बल्य, चिंतितं च चित्ते कथमेनेन मदीया भिक्षा न गृहीता ? इत्येवं यावच्चिंतयति ताव-
त्तस्य भूमौ निपतितस्य खंडयुक्तघृतविंदोरपरि मक्षिकाः संमिलिताः, तासां च भक्षणाय प्रधाविता गृहगोधिका, तस्या
वधाय प्रधावितः सरदस्तस्यापि च भक्षणाय प्रधावति स्म साजारी, तस्या अपि हननाय प्रधावितः प्राचूर्णकस्य श्वा, तस्यापि
च श्रतिद्वंद्वी प्रधावितोऽन्यो गृहधानस्ततो द्वयोरपि तयोः दुनोरभूत्पस्परं युद्धं । तदनंतरं निजनिजशुनकपराभ्रवपीडनया च
प्रधावितौ मंत्रिप्राचूर्णकयोः सेवकौ, नतस्तयोरपि अन्योऽन्यमभूत् लकुटालकुटि महयुद्धं, इष्टं चैतत्सर्वमपि वारचक्रमंत्रिणा,
ततस्तं युद्धं निवार्य चिंतितं च घृतादंविंदुगात्रोऽपि भूमौ पतितं यत् एवंविधाऽधिकरणप्रवृत्तिरभूत् तत् एवाधिकरणमीरुभग-
वान् भिक्षां न गृहीतवान् । अहो ! सुदृष्टो भगवता धर्मः, को नाम भगवंतं वीतरागं विना एवंविधमपापं धर्ममुपदेष्टुं
ममर्थो भवति ! ततो ममापि ग एव देवः सेव्यस्तदुक्तमेव चानुष्ठानं पालयितुमुचितमिति विचिंत्य, ए मंत्री संतारसुख-

विमुखः शुभध्यानोपगतः संजातजातिस्मरणो देवतापितृसाधुवपस्वत्कालमेव गृहं त्यक्त्वा अन्यत्र विहारं कृतवान् । क्रमेण दीर्घकालं संयममनुपाल्य, कंठलज्जानं प्राप्य वारत्तकपुर एव सिद्धिलक्ष्मीं शिष्याय । ततस्तत्पुत्रेण स्नेहाधूरितमानसेन सुदु-
दिना एकं रम्यं देवगृहं कारयित्वा स्वोदरगणमुखपोतिकापत्रिहृधारिणी स्वपितुः प्रतिमा तत्र स्थापिता, मन्त्रशाला च तत्र प्रवर्त्तिता; सा च सार्धभिक्षुस्थलीति शाले भण्यते । इति वारत्तकथानकं मार्धामकचैत्योपरि दर्शितं ।

एतेन पंचधा चैत्यानुक्तानि । अथैतेषु पंचसु भक्तिकृतादिचतुर्विधचैत्यानां कृत्रिमत्वेन न्यूनाधिकभावसंभवात्संख्या-
नियमो नास्ति, शाश्वतजिनचैत्यानां तु नित्यत्वात् न विद्यते । अतस्त्रिभुवनस्थितानां शाश्वतजिनसंबंधिनां देवगृहाणां
विधानां च संख्या 'कम्मभूमी' त्यादिवैत्यवंदनंतगतगाथानुसारेणाभिधीयते, तद्भाषे च इमे—

संत्ताणवइहस्सा, लक्खा छप्पन्न अट्टकोडीओ ।
चउसय छायासीया, ति(ते)लुक्के चेइए वंदे ॥ १६ ॥
वंदे नवकोडिसयं, पणवीसं कोडिलखत्तेवन्ना ।
अट्ठावीससहस्सा, चउसय अट्ठासिया पडिमा ॥ १७ ॥

१ कर्मभूमिसूचितजगद्विनामणिचित्यकन्दने सप्रति इमे गाथे एतत्संख्यासूचिरे न दृश्येते ।

न्याय्या—अष्टौ ८ कोटयः, षट्पंचाश ५६ लक्षाणि, सप्तनवतिः ९७ महत्स्राणि चत्वारि शतानि षडशीतिश्रेति, एता-
 वन्ति त्रैलोक्ये चैत्यानि संति, तान्यहं वंदे इत्यन्वयः ॥१६॥ तथा पंचविंशति २५ कोट्यधिका नवशत ९०० कोटयस्त्रिपंचाश-
 ५३ लक्षाणि अष्टाविंशति २८ महत्स्राणि चत्वारि ४ शतानि अष्टाशीति ८८ श्रेति, एतावन्त्यः शाश्वतजिनचैत्यानां मध्ये
 प्रतिमाः संति ता अहं वंदे ॥१७॥ इति गाथाद्वयार्थः । अथ त्रिभुवने उक्तप्रमाणानि शाश्वतजिनभवनविधानि यथा संति तथा
 दर्शयते—तत्राधोलोके दक्षिणोत्तरभागस्थितेषु भवनपतीनां दशसु निकायेषु सर्वसंख्यया सप्त ७ कोटयो द्वासप्तति ७२ लक्षानि
 च भवनानि संति, प्रतिभवनं च एकैकचैत्यमद्भावेन अधोलोके चैत्यान्यपि सर्वाणि द्वासप्तति ७२ लक्ष्याधिकसप्त ७ कोटिप्रमि-
 तान्ये भवन्ति, तत्रैत्यागतगतविधानि तु सर्वसंख्यया अष्टशत ८०० कोटयस्त्रयस्त्रिंश ३३ त्कोटयः षट्सप्तति ७६ लक्षानि च संति,
 प्रतिचैत्यमष्टोत्तरशतविंशत्तद्भावात् । अथ तिर्यग्लोके तत्रान्मेषु चक्रे पंचाशीति ८५ श्रेत्यानि, तथाहि—प्रतिमेरु चत्वारि चत्वारि
 वनानि, प्रतिवनं च चतुर्दिशु चत्वारि चैत्यानि, पुनः प्रतिमेरु एकैका चूलिका, तदुपरि चैकैकं चैत्यं, एवमेकैक-
 स्मिन् मेरो सप्तशत सप्तदश चैत्यानि, ततः सर्वमीलने जातानि पंचाशीति ८५ प्रमितानि । तथा प्रतिमेरु विदिग्भागे चतुर्णां
 चतुर्णां मद्भावात् विंशति २० गजदंतगिरयः संति, तदुपरि च विंशति २० श्रेत्यानि, तथा पंचसु देवकुलसु पंचस्रष्टरकुलसु
 जंबूजाल्पलीश्रमृतयो दश वृक्षाः संति, तत्र च दश चैत्यानि, तथाशीति ८० वैश्वस्कारगिरयः संति । प्रतिमहाविदेहं षोडश-
 षोडशसंख्यानां सद्भावात्, तेषामुपरि चाशीति ८० श्रेत्यानि । तथा प्रतिमहाविदेहं द्वात्रिंशद् द्वात्रिंशत्सद्भावेन, पुनः प्रति-
 भवंतं प्रत्येखंतं चैकैकमद्भावेन सप्तत्य १७० धैकैकशतसंख्या दीर्घवैतालव्यगिरयः संति, तेषु च सप्तत्य १७० धैकैकशतप्रमि-

तान्येव चैत्यानि । तथा जंबूद्वीपे पष्णां सद्भावेन, घातकीखंडेषु पुष्कराद्रे च द्वादशद्वादशसंख्यानां सद्भावेन त्रिशत्य-
मिताः कुलगिरयः संति, तेषु च त्रिंशदेव ३० चैत्यानि । तथा घातकीखंडे पुष्कराथे च द्वौ द्वौ इषुकारगिरी विद्यते,
तेषां चतुर्णामुपरि चत्वारि ४ चैत्यानि । तथा समयक्षेत्रसीमाकारिमानुपोत्तरपर्वतोपरि चतुर्दिशु चत्वारि चैत्यानि, तथा
नंदीक्षरो नामाष्टमो द्वीपस्तत्र द्वापंचाश ५२ चैत्यानि । तथाहि—पूर्वस्यां दिशि नंदीक्षरस्य मध्यदेशे अंजनवर्णोऽन
नगिरिस्ति, तस्य चतुर्दिशु चतसृणां वार्षीनां मध्यस्थाश्चत्वारः श्वेतवर्णा दधिमुखगिरयः संति, तथा तस्यैव चतुर्वि-
दिशु द्वयोर्दशोः सद्भावेन अष्टसंख्या स्तवर्णा रतिकरपर्वताः संति, एतन्मीलेने पूर्वदिग्भागे जातास्त्रयोदश, एवं दक्षि-
णोत्तरपश्चिमासु तिसृष्वपि दिशु उक्तनाम्नामेव त्रयोदशत्रयोदशगिरीणां सद्भावेन गर्वमीलेने जाता द्वापंचाश ५२ द्विस्य
सोपामुपरि एकैकसद्भावाद् द्वापंचाशदेव चैत्यानि । तथा एकादेशे कुंडलद्वीपे चतुर्दिशु चत्वारि चैत्यानि, तथा त्रयोदश
रुचक्रद्वीपेऽपि चतुर्दिशु चत्वारि चैत्यानि, एवं सर्वमंकलनया तिर्यलोके त्रिपथधिकचतुःशत ४६३ चैत्यानि जातानि,
तत्रैतयंतर्गतविधानि तु चतुरधिकानि पंचाशत्सहस्राणि (५०००४) मंति । इहापि प्रतिचैत्यमष्टोत्तरशतविचमद्भावात् ।
अथोर्ध्वलोके नौधर्मदेवलोकादारम्यानुत्तरपंचकं यावत् चतुरशीति (८४) लंधाणि सप्तनवतिः (९७) सहस्राणि त्रयो-
विंशति (२३) अ निमानानि संति, प्रतिविमानं चकैकचैत्यमद्भावेन चैत्यान्यपि सर्वाणि सप्तनवति ९७ सहस्राधिक-
चतुरशीति ८४ लंधाणि त्रयोविंशति २३ श्रेय भवंति, तन्मध्यगतविधानि तु एकनवतिः ९१ कोटयः पट्टनसति-
(७६) लंधाणि अष्टमस्रतिः ७८ सहस्राणि चत्वारि ४ श्रतानि चतुरशीति ८४ अ भवंति, अत्रापि प्रतिचैत्यमष्टोत्तर-

प्रतस्मिन्मद्रासत् । इत्येवं लोकत्रयस्थितानां ग्राधतजिनसंबंधिनां चैत्यानां विधानां च मंख्यामीलने 'नचाणवइसहस्से' त्यादिपाद्यादयोक्ता मर्वापि संख्या संवद्यते इति । इह किल चैत्यविधानामविस्वादिस्थानान्याश्रित्यैषा संख्या दर्शिता, नैचित्तु आचार्या मिसंमादस्थानान्यप्याश्रित्यान्तरोक्तमर्यापैश्याधिकतरचैत्यविषयसंख्यां प्रतिपादयति । यदुक्तं संयाचान्ताम्नि चैत्यसंदंनभाष्यपृष्ठौ—

गयकोडिलकखविसयदि, अहो य तिरिए दुतीमणसयरा । चुलसी लकत्ता सगनवइ, महसतंवीसुवरि लोए ॥ १ ॥

नंगसकोडि सयाकोडि, गुणनवइ मट्टी लखल अहलोए । तिरिए तिलकख तेणवइ, सहस पडिमा दुसयचचा ॥ २ ॥

नामत्तं कोडिमयं, चउणवईलकख महम चउयाला । मत्त मथा सट्टिलुआ, सामयपडिमा उवारी लोए ॥ ३ ॥ इति ।

न्याख्या—सप्त ७ कोटयो द्वासप्तति ७२ लक्षणि च अघोलोके चैत्यानि सन्ति, प्रतिभवनमेकैकसद्भावात् । अथ तिर्यग्भूलोके द्वात्रिंशच्छतानि पंचसप्तत्यधिकानि ३२७५ चैत्यानि सन्ति । तथाहि—पंचमेरुविशतजदंतगिरिजंघ्रालमल्यादिवृक्षदशकाशीतिमयस्कारगिरिसप्तत्यधिकैरुन्नतदीर्घतल्लगिरिचतुर्षुकारगिरिमानुोचरगिरिसिन्दीश्वरकुंडलरुचक्रामिधानेषु अत्रिसंमादिस्थानेषु त्रिपष्टाधिकानि चत्वारि शतानि ४६३ चैत्यानि प्रागुक्तरीत्येव बोध्यानि । अवशिष्टसंख्यानि तु चैत्यानि मिसंमादिस्थानेषु विद्यन्ते । तद्यथा—मेरुपंचकापेश्या पंचसु भद्रशालवनेषु अष्टाष्ट करिकूटानि सन्ति, तदुपरि च प्रत्येकमेकैरुस्वीकारेण चत्वारिंश ४० चैत्यानि, तथा अशीत्यधिकत्रिंशत् ३८० संख्येषु गंगामिध्यादिनदीप्रपातकुंडेषु त्रीणि शतानि अशीतिश्चैव चैत्यानि । तथाशीति ८० संख्येषु पद्मद्रहादिषु अशीति ८० चैत्यानि, तथा सप्तति ७० संख्यासु

गंगादिमहानदीषु सप्तति ७० शैत्यानि, तथा पंचसु देवकुलसु पंचसु उत्तरकुलसु च दश १० चैत्यानि, तथा सहस्रसंख्येषु
 कंचनगिरिषु सहस्रं १००० चैत्यानि, तथा विंशति २० संख्येषु यमलगिरिषु विंशति २० शैत्यानि, तथा विंशति २० संख्येषु
 वृत्तैसाद्येव्यपि विंशति २० शैत्यानि, तथा जंबूशाल्मल्यादिदृष्टदशके दश चैत्यानि संति, तानि च प्राग्विसंवादिचैत्य-
 गणनायां गृहीतान्येव, परं तत्परिकरभूताः पष्ट्य ६० धिकैकादश ११ शतपरिमिता ये लघुजंबूवाद्यस्तेषु तावत्संख्या-
 न्येव ११६० चैत्यानि संति, तेषामत्र ग्रहणं, तथा द्वाविंशत्संख्यासु राजधानीषु द्वाविंशच्चैत्यानि, एतद्विसंवादिस्थानगतसर्व-
 चैत्यसंख्यामीलने द्वे सहस्रे अष्टौ शतानि द्वादश २८१२ चैत्यानि जातानि । एवमविसंवादिसंघादिस्थानद्वयगतसर्वचैत्य-
 संख्या यदा संमीलयते तदा द्वाविंशच्छतानि पंचमस्यधिकानि ३२७५ भवन्ति । अथोर्ध्वलोकं चतुरशीति ८४ लक्षानि मप्त-
 नवति ९७ सहस्राणि त्रयोविंशतिश्च २३ चैत्यानि, प्रतिविमानसैकैकमद्भावात् । इति प्रथमगाथार्थः ॥ १ ॥

अथ गाथाद्वयेनोक्तचैत्येष्वेव क्रमेण विवसंख्या यथा—अधोलोकं त्रयोदश १३ शतकोटय एकोननवति ८९ कोटयः पष्टि ६०
 लक्षानि च प्रतिमाः संति, प्रतिचैत्यमशीत्यधिकैकशतविवस्वीकारात् । तथा तिर्यग्लोकं त्रीणि ३ लक्षानि त्रयोनवतिः ९३
 सहस्राणि द्वे २ शते चत्वारिंश ४० च प्रतिमाः संति । कुत इत्याह—नंदीधररुचक्रकुंडलद्वीपगतपष्टित्येषु प्रत्येकं चतुर्विंश-
 त्याधिकैकशत १२४ विवसंख्यास्वीकारात् । शेषस्थानगतद्वापंचाज ५२ दधिकमप्तविंशति २७ शतचैत्येषु (तथा पूर्वोक्तेषु
 त्रिपष्टयधिकचतुःशतचैत्येषु) च प्रत्येकं विंशत्यधिकैकशत १२० विवस्वीकारात् ॥ ३ ॥ तथा उपरिलोकं द्वापंचाज ५२
 स्त्रोत्यधिकमेकं कोटिशतं चतुर्णवति ९४ लक्षानिचतुश्चत्वारिंश ४४ सहस्राणि मप्त ७ शतानि पष्टि ६० च १५२९४४७६०

आश्वत्प्रतिमाः संति । द्वादशकल्पमत चैत्येषु प्रत्येकमशीत्यधिकैरुग्रत १८० विवस्वीकारात्, नववैश्वकंपंचानुचरगतचैत्येषु च प्रत्येकं विंशत्यधिकैरुग्रत १२० विवस्वीकारात् । इति द्वितीयवृत्तीयपार्थः ॥ ३ ॥ अथ शास्त्रोक्तमेव सर्वचैत्यविब-

संन्यास्रतिपादकं गाथाद्वयं यथा—

मधे नि अष्ट ८ कोडी, लक्सा सगवन्न ५७ दुमय २०० अहनउया १८ । तिहुयणचेइय वंदे, असंतुदहिदीवजोइवणे ॥ ४ ॥ पत्तरम १५ कोडिमयाइं, कोडी बायाल ४२ लक्ख अडवन्ना ५८ । अडतीस ३८ सहस्र वंदे, सासयजिण-
पडिम तिग्लोए ॥ ५ ॥ (अत्र गाथाद्वये संख्याधिक्यं वर्तते तत्संबंधी उल्लेखः प्रस्तावनायां दृश्यः)

सुपमार्थमिदं, नम उदधयो द्वीषा ज्योतिष्कविमानानि व्यंत्तनगराणि च अंस्तुवतानि, तेऽपि असंख्यातान्येव चैत्यानि संति, तान्यहं वंदे इति गाथापंचमार्थः ॥ इह प्राक् करिकूटादीनां यद्विसंयादिस्थानकृत्ययुक्तं तजंबूद्वीपप्रज्ञप्त्या-
दावेणु स्थानेषु चैत्यानामनुकृत्यात्, तथा च तदनुसारिणी क्षेत्रसमाप्तोक्ताया- 'करिकूडकुंडदहनइ, कुरुकंणजमलसम
विश्वेद्वेतु । जिणभक्खणविंसवाओ, जो तं जाणंति मीयत्था ॥ १ ॥' इति, तथा यत्प्राक् प्रतिचैत्यमटोचरशतसंख्यान्येव
विमानि गृहीतानि, तदपि जंबूद्वीपप्रज्ञप्त्यनुसारेणैव । तथा च वैताल्यस्थिसिद्धायतनकूटाधिकारे तत्सूत्र—

'एत्थ णं महं एणे सिद्धायणे पन्नके, कोसं आपामेणं, अद्धकोसं विक्खंभेणं, देसुणं कोसं उट्ठं उच्चत्तेणं, जाव ज्जया,
तस्म णं पिट्ठापणस्म तिदिसं तथो दारा पन्नजा, ते णं दारा पंचणुमयाइं उट्ठं उच्चत्तेणं, अट्ठाइआइं धणुसयाइं विक्खंभेणं,
तामतियं चैव पवेसेणं, सेथा वरक्खणगय्थिपाणा, दासण्णओ जाव वणमाला । तस्म णं सिद्धायणस्स बहुसमरमणिजस्स

भूमिभागस्त बहुमज्ज्देसभागे, एत्थ णं महं एगे देवच्छंदए पन्नचे, पंचधणुसयाइं आयामविक्रवंसेणं, सातिरेगाइं पंचधणु-
सयाइं उहुं उचचेणं सव रयणाभाए, एत्थ णं अहसयं जिणपडिमाणं जिणुस्सेहपमाणेत्ताणं सन्निक्खित्तं चिद्धति, एवं जाव
धूवकडुच्छगा इति । ' अहसयं ति अट्टाधिकं श्रतमित्यर्थः । इह यावत्करणादिदं तासां वर्णनं-तासि णं जिणपडिमाणं इमे
एयारूवे वण्णावासं पण्णचे, ते जहा-तवणिज्जमया हत्थतलयादतला, अंकाभयाइं नखाइं, अंतो लोहिअक्खपडिसेकाइं, कण-
गामइंओ जंधाओ, कणगामया जणू, कणगमया ऊरू, कणगामइंओ गायल्लीओ, तवणिज्जमया चुच्चुआ, तवणिज्जमयाओ
नाभीओ, रिद्धामइंओ रोमरइंओ. तवणिज्जमया सिखिच्छा, सिलप्पवालमया ओट्टा, फालिहमया दंता, तवणिज्जमइंओ जीहाओ,
तवणिज्जमया तालुआ, कणगामइंओ नासिगाओ, अंतोलोहिअक्खपडिसेगाओ, अंकाभयाणि अच्छीणि, अंतोलोहिअक्खपडिसे-
गाइं, रिद्धामइंओ ताराओ, रिद्धामयाणि अच्छिरत्ताणि, रिद्धामइंओ ममुहाओ, कणगामया सवणा, कणगामइंओ णिलाडपडि-
याओ, ययारामइंओ सीसपडीओ, तवणिज्जमइंओ केसंतकेसभूमिओ रिद्धामया उवरिसुद्धया इति '

अथ तासां जित्रत्तिमानां परिक्खणनं, यथा- ' तासि णं जिणपडिमाणं पिठ्वो पत्तेयं पत्तेयं छत्तधारपडिमाओ हिमरयकुं-
दिदुप्पगासाइं सकोरिदमछुद्रामाइं धवलाइं आपवचाइं सलीलं धारेमणीओ चिद्धति । तासि णं जिणपडिमाणं उभओ पासे पत्तेयं
पत्तेयं चामरधारपडिमाओ पन्नचाओ चंदप्पमवइरेरुलियनाणामणिरयणस्वचियचित्तदंडाओ सुहमरयपदीहवालाओ संखंककुंद-
गरथअमयमहियेफणपुंसंनियामाओ चामराओ गहाय सलीलं बीइमणीओ वीइमणीओ चिद्धति । तासि णं जिणपडिमाणं पुरओ
दो दो नागपडिमाओ भूअपडिमाओ जिणजक्खपडिमाओ कुंडधंगपडिमाओ अन्निखिचाओ चिद्धति, ताओ णं सवरयणमइंओ

अच्छाश्री जात्र पडिरुत्ताश्री । तस्य षं तामि णं जिणपडिमाणं पुराश्री अट्टमयं घंटाणं, अट्टमयं भिंगाराणं, एवं आयमाणं जात्र लोमहत्थपुरुकंभेरीणं लोमहत्थपुरुकपडलगाणं तेहममुग्गाणं जात्र अंजणममुग्गाणं अट्टमयं धूमरुद्धुग्गाणं चिट्ठंति इति । १

एवं जंबूद्वीपगतमरिसिद्धायतनेषु श्रत्येकं जिनप्रतिमानामष्टाधिकं श्रतमेवात्र यष्टोपांशे प्रोक्तमस्ति । एतदनुसारेण च लोक-प्रयत्नेषु सर्वेषुपि सिद्धायतनेषु श्रत्येकमष्टोत्तरश्रतमेव प्रतिमा अयंतव्याः । अत एव च ' इम्ममभूमिस्सादि' स्तोत्रेऽपि एतेषु संख्या स्वीकृतेति युष्मीभिर्विभाव्यं । अत्र कश्चित्त्रयसि-ननु भवद्विरित्यं चैत्यादिसंख्या प्रतिपादिता, परं यद्यधिक-संख्या एव चैत्यादयो भाष्यंति तर्हि न्यूनांसंख्याभिधाने महात् द्रोपः सद्युत्पत्स्यते इति, तत्रोच्यते-सत्यं, अत एव स्तो-त्रेति लोकप्रयत्निमरुलश्राश्रतानाश्रतजिनचैत्यादिश्रणतिप्रतिपादिका ' जं किंचि नामतित्थं' इत्यादिका गाथा पठितास्ती-त्यतो न कश्चिदोपः । तत्रतस्तु एतन्नियं केमलिनो यदुश्रुता वा विदंति, न च विगादे कापि भिद्विरस्ति, मग्गश्टीनां हि ' तमेव मगं नीस्सकं जं लियोदि पवेहयं' इति वाक्यस्यैवोपादेयत्वादित्यलं विस्तरेण ।

अथ विसंवाद्यविसंवादिस्थानद्वयमाश्रित्य त्रिभुवनस्थानानां श्राश्रतजिनचैत्यानामुच्चत्वादिप्रमाणमभिधीयते-तत्र द्वादश-देवलोकेषु नवश्रेयसकेषु पंचानुचारेषु तथा नंदीश्वरकुंडलरुचक्राख्ये द्वीपत्रये यानि जिनचैत्यानि तानि उच्यतेन द्वायमप्रतिशो-जनप्रमाणानि, आयामतो योजनैकश्रतप्रमितानि, त्रिकंभतः पंचाश्रयोजनमानानि । तथा कुलगिरिदिचक्रुत्तरकुलमेकजनगल-दंतगिरिसिधस्कारेषु कारामानुषेचंषु असुसादिदश्रनिकायेषु च स्थितानां चैत्यानां पट्टत्रिंश ३६ द्योजनानि उच्यते, पंचाशद्यो-

१ ' अथायिसंमारियमानान्याश्रित्य' इति प्रतिद्वयपाठः ।

जनानि दीर्घत्वं, पंचविंशतियोजनानि पृथुत्वं । तथा दीर्घवैसाढ्येषु मेरुचूलिकासु ['महानदीषु कुंडेषु] जंबूप्रभृतिष्वेकेषु
 [ध्रुववैसाढ्येषु कांचनगिरिषु दिग्गजगिरिषु द्रुहेषु यमलगिरिषु] च यानि चैत्यानि तानि उच्यन्ते चत्वारिंशदधिकचतुर्दश-
 शतस्यन्तुःप्रमाणानि, दैर्घ्येण च एकस्यव्यूतमानानि, विष्कंभतस्तु अर्धस्यव्यूतप्रमितानि, [तथा राजधानीषु व्यंतरनगरेषु ज्यो-
 त्स्किंश्रुविमानेषु च स्थितानां चैत्यानां नमयोजनानि उच्यन्तं, सार्धद्वादशयोजनानि दीर्घत्वं, सपादपट्ट योजनानि पृथुलत्वम-
 स्तीत्यादि सर्वं सुधीभिर्विभाव्यं] इह च नदीश्वररुचकुंडलद्वीपत्रयस्थायिनां षट् (६०) चैत्यानां प्रत्येकं चत्वारि चत्वारि
 द्वाराणि संति । एतद्व्यतिरिक्तानां तु सर्वेषामपि आश्रतजिनचैत्यानां त्रीणि त्रीण्येव द्वाराणि बोध्यानि । किं च आश्रतजिन-
 विधानि किल सर्वाण्यपि ऋष्यभान्न १ चंद्रानन २ शरिषेण ३ वर्द्धमाने ४ त्येतन्नामचतुष्टयैव भणितव्यानि, तथैवागमे
 प्रतिपादितत्वादिति त्रींशत् [जिन] चैत्यसंबंधिवक्तव्यता । अथ भक्तिऋताद्यशाश्रतचैत्यानां गुणदोषादि व्यावर्ण्यते-
 तत्र तावद्भाल १ नासा २ वदन ३ ग्रीवा ४ हृदय ५ नाभि ६ गुह्य ७ सक्थि ८ जानु ९ पिंडिका १० चरणादि ११ केयु
 स्थानेषु वास्तुकादिग्रन्थोक्तप्रमाणसमन्वितं नयनश्रवणस्कंधरारांगुल्यादिसर्वावयवेष्वदृषितं समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं पर्यका-
 सनेन कायोत्सर्गेण वा विराजितं सर्वांगुंदर विधिना चैत्यादौ प्रतिष्ठितं श्रीजिनचिंबं पूज्यमानं सत् सर्वभक्त्यानां समीहि-
 तार्थसंपादकं भवति । उक्लक्षणविहीनं तु तदशुभार्थसूचकत्वेन अपूज्यमेव बोध्यम् । तथा यथोक्लक्षणोपेतमपि चिंबं यदि
 कथंचिद्दूरपततादवाकं स्वामयेषु दृषितं स्याच्चहिं तदपि अपूज्यम् । यदि तु उचमपुरुषैर्विधिना चैत्यादौ स्थापितं चिंबं वर्षशता-

ॐ एते पाठाः प्रतिद्वये न सन्ति । ण्वसमेऽपि ज्ञेयम् ।

श्रीशान्म-
प्रयोगः ॥

॥ १८ ॥

दृश्यं विकलांगं म्यात्तदा तत्पूजनेऽपि न दोषः । यदुक्तं—

धरिममयाश्रो उद्धे, वे विं च विं उचमेहि संशयिं । विपलंगु वि पूजहे, ते विं निफलं न जयो ॥ १ ॥ चि

अत्र पुनसं विगोपः—मुलनयनश्रीवाक्राट्टप्रभृतिप्रदेशेषु भनं मूलनायकविं सर्वथैव पूजयितुमयोग्यं, आधारपरिक-
त्लाछनादिप्रदेशेषु तु संदितमपि तत्पूजनीयम् । तथा धातुलेपादिविं विकलांगं सन् पुनरपि सखीक्रियते, काष्ठरत्नपापाण-
मयं तु तत्संदिं तत्पुनः मखीकृतुमयुक्तमेव । तथाऽज्यंगा हीनांगा कृगोदरी वृद्धोदरी कृगहृदया नेत्रादिहीना ऊर्ध्वदृग्-
निर्येगृह अधोमुखी रौद्रमुखी च प्रतिमा द्रुः श्रंतभावाजुलादकत्वेन नृपादिप्रथस्यामिनाशार्थनाशश्रोक्रसंतापाद्यशुभार्थ-
युक्तत्वेन च मतामप्युच्यते । यथोचितांगधारिका श्रंतदृष्टिर्जिनप्रतिमा तु सद्भावोत्पादकत्वेन श्रान्तिसौभाग्यवृद्ध्यादि-
शुभायप्रदायकत्वेन च नंदेव पूजनीया कथिता ।

अथ गृहस्थानां स्वगृहेषु यादृशी प्रतिमा पूजयितुमर्हा भवति तत्स्वरूपं दृश्यते—गृहस्थेन किल प्राग्दर्शितदोषवियुक्ता
एकांगुलाद्येकादशांगुलपर्यतोन्मानधारिका परिकरसंयुक्ता स्वर्णरूपरत्नपिचलादिभयी सर्वांगुंदरा जिनप्रतिमा स्वगृहे
संस्थिता । परिकरणोक्तमानेन च वर्जिता तथा पापाणलेपदंतकाष्ठलोहमयी चित्रलिखिता च जिनप्रतिमा स्वगृहे नैव पूजनीया ।

तदुक्तं—समयावलिसुचाओ, सेवोरत्नफद्धंतलोहारणं । परिवारमाणरहियं, धरंमि न हु पूए विं ॥ १ ॥ ति

तथा गृहप्रतिमानां पुरतो चलिविस्तारो न कर्तव्यः, किंतु भावतो नित्यं लक्षणं, त्रिसंध्यमर्चनं च विधेयमिति ।
एकादशांगुलेभ्योऽधिकप्रमाणा जिनमूर्तिस्तु श्रामादे पूजनीया, न तु स्वगृहे । तथा एकादशांगुलेभ्यो हीनप्रमाणा

मूर्च्छिर्मूलनायकृतया प्रामादे न स्थापनीया, इति विवेकः । तथा विधिना जिनविवेक कर्तव्यं कारयितृणां च नराणां सर्वदा नमृष्टिद्विभ्रमनि, दारिद्र्यं दौर्भाग्यं कुलरीरं कुगतिः कुमतिरपमानता रोगः शोकश्रेत्यादयो दोषास्तु कदापि न भवन्तीत्यादि । अत्र हि जिनविवेकविचारं बहुतरं वक्तव्यमस्ति, तत्सर्वं महाग्रन्थाद्वगंतव्यमित्युक्त्वा पंचविधैतत्त्ववक्तव्यता ।

अथ तद्विनयस्वरूपं प्रतिपाद्यते—

द्वित्रिपंचाष्टादिभेदैः, प्रोक्ता भक्तिरनेकधा ।

द्वित्रिधा द्रव्यभावाभ्यां, त्रित्रिधांगादिभेदतः ॥ १८ ॥

व्याख्या—इह विनयो भक्तिपदुमानादिलक्षणः प्राग्दक्षितस्तन्मध्ये भक्तिद्वित्रिपंचाष्टादिभेदैरेनेकधास्ति । तत्र द्विविधा तु द्रव्यभावेततो बोध्या, त्रिविधा पुनरंगाप्रभावंभेदतः, तत्रांगपूजा जलविलेपनपुष्पाभरणादिभिर्भवति । तथाहि—दुःप्राप्तं मम्यत्तरत्नं स्थिरीकर्तुंशामेन विवेकमत्ता गृहस्थेन स्वयं शुचिना भूत्वा, प्रथमं वादरजीवपतनाद्ययं शुद्धवस्त्रादिना श्रीजिन-समानमुद्रान्वितस्य श्रीजिनविवेकस्य प्रमार्जनं विधाय कर्पूरपुष्पकेसरदिमिश्रितगंधोदकेन केवलनिर्मलजलेन वा स्नपनं विधेयं, ततः कर्पूरकेसरचन्द्रनाद्विमद्द्रव्यैर्विलेपनं कार्यं, ततश्च पुष्पपूजा विधेया, तत्र सामान्यपुष्पैस्तु पूजा नैव कार्या, यदुक्तं—

न शुक्तैः पूजयेद्दयं, कुसुमैर्न महीमतैः । न विशीर्णफलैः स्पृष्टैर्नशुभैर्नाविकाशिभिः ॥ १ ॥ पूजिगंधीन्यंगंधानि, आम्लगंधानि वर्जयेत् । कीटकोशापविद्धानि, जीर्णपर्युपितानि च ॥ २ ॥ अपि च—हस्तात्प्रखलितं धितो निरपतितं लग्नं

परित्यादयो-यन्मूर्द्धोघमन्तं धृतं कुर्यात्तन्नामिसरयो यद्भक्तं । स्पृष्टं द्रुष्टजनेर्धनरामिहतं यद्दूषितं क्रीटकै-स्स्याज्यं तन्मुसुमं
दत्तं फलमयो भक्तजनश्रीतये ॥ ३ ॥ तथा उक्तोपद्रुष्टः पुण्यैः पूजां कुर्वन् जनो नीचत्वं प्राप्नोति । तदुक्तं-पूजां कुर्वन्न-
गलन-धरसाथं पतितैः पुनः । यः क्रुरोर्यनं पुण्यै-रुच्छिष्टः सोऽभिजायते ॥ ४ ॥ इति । एतावता उक्तदोषवर्जितैः
उपमपुण्यैः श्रीजिनपूजा कर्तव्या, तत्रभावाच्च धनमारस्येव मद्यः मकलमुखसमृद्धिवृद्ध्यादयो भव्यांगिनां गृहेषु प्रादुर्भ-
वन्ति, दारिद्र्यमोकसंवापादयश्च दूरे व्रजन्ति, इदं तु ऐहलौकिकं फलमुक्तं, पारलौकिकं तु स्वर्गमोक्षप्राप्तिलक्षणं बोध्यं ।
अथ ग्राह्यं यचितधनमारश्रेष्ठिकथा त्वेवं-

द्रुमुमपुरं धनमारश्रेष्ठी त्रिकालं जिनाचादिपुण्यपरायणः परिव्रजति । एकदा अर्धरात्रसमये तस्य चेत्तसि अयं विकल्पः
ममुपपन्नो-मया खलु शरास्रमज्जतमरकमवलेन इह प्रवर्द्धमानसमृद्धिर्लब्धा । अधास्मिन् भवेऽपि यदि किञ्चित् मद्भूमरुमा-
नणं दुर्यां तर्हि भगवतरेऽपि सुखसंपन्नो भवेयं । पुनर्याऽसौ ममृद्धिरालोकयते सापि गजकर्णादिवक्त्रचलत्तरा विद्यते, अतो-
ऽस्याः मफलसंपादनार्थं परत्र सुखसिद्धयर्थं च श्रीजिनप्रासादं कारयिष्ये । यतः श्रास्ते श्रीजिनप्रासादकारयितुमहापुण्य-
श्राप्तिरभिहित्वास्ति । ततस्तावदनेन कारयेण मया स्वकीयनृमवादिसफलसामग्री सकलीकर्तुमुचितेति । अथैवं चिन्तयत एव
तस्यापिश्रिता गर्वापि रजनी मघो व्यतिक्रान्ता, प्रातःनमयश्च संजातस्तदानीं स श्रेष्ठी स्वन्यायाचितवित्तैरेकं द्वापंचाग्रहैव-
इल्लिकामंडितं श्रीजिनप्रासादं कारयितुं प्रारब्धवान् । ततस्तत्पुत्राः प्रातिदिनं बहुतरं द्रव्यव्ययं विलोक्य इत्थं शोचुः-भोः
गत ! किमिदं त्वया मकलद्रव्यनाशकं निरर्थकं कार्यमारब्धं ? असम्यं तु एतन्न रोचते । यदि पुनर्नवीनानि गृहामरणा-

दीनि कारितानि भवेयुस्तदापि समीचीनं, यतस्तानि कमचित्कालान्तरेऽपि कार्यसाधकानि स्युः । तथापि न श्रेष्ठी तत्पुत्रवचनं
 श्रुतमपि अश्रुतमिव कृत्वा, मोह्यासं प्रवर्धमानपरिणामैर्द्रव्यव्ययं कुर्वन् चैतयं समग्रमपि निष्पादयामास । परं यदा चैतयं परि-
 पूर्णं जातं तदा कुतोऽप्यंतरायकर्मोदयतः मर्यमपि द्रव्यं व्ययीभूतं, तदा स्वपुत्रा अन्येऽपि मिथ्यात्वित्तो जनाथ वदंति स्म-
 'एतच्चैतयं कारितं तेन धनं गतं ।' तथापि स श्रेष्ठी जितधर्मोपरि निश्चलचित्तः सन् स्वद्रव्यानुमारेण स्तोकं स्तोकं पुण्यं
 करोत्येव । तत्र एकदा तत्र स्वधर्मचार्याः समायताः, वंदनार्थं गतः श्रेष्ठी, गुरुभिः पृष्टः- 'ननु अस्ति सुखं भवतां ?'
 श्रेष्ठिनोक्तं-स्वामिन् ! भवत्प्रसादात् सुखमस्ति, परं जिनप्रासादनिर्माणदस्य धनं गतमित्यादिका धर्मापभ्राजना जनमध्ये
 जायते तन्महादुःखं चेतसि विद्यते, यन्मे द्रव्यं गतं तस्य तु किमपि दुःखं नास्ति, यतो द्रव्यं तु इतोऽप्यधिकं जीवानां
 शुभकर्मोदयतो बहुशः समायति, अंतरायकर्मोदयतो नश्यति च । तथापि स्वामिन् ! ज्ञानचलेनालोक्षयतां ममस्मिन् भवेऽय-
 मंतरायस्युटिष्यति न वा ? । अथैतत् श्रेष्ठिवचः श्रुत्वा तुष्टगुरुभिर्ज्ञानितोऽ्युभकर्मनाथं शुभोदयं च विज्ञाय, धर्मोन्नतिकर्णाय
 तस्मै नमस्काराल्यो मंत्राधिराजः साधनविधियुक्तः समर्पितः । श्रेष्ठ्यपि शुभदिने देवगृहे मूलनायकविद्याग्रे स्थित्याऽऽम-
 त्तःसमाचरणपूर्वकं तस्य जापं कृतवान् । ततः वारणकदिने एकामर्वाडितोत्तमसुगांधिपुष्पमालां श्रीजिनेन्द्रस्य कंठे संस्थाप्य
 यावता स्तुतिं कर्तुं प्रयुक्तस्तावता संतुष्टी धरणेन्द्रस्तदुचः श्राद्धुर्ध्वय प्रोवाच- 'भोः श्रेष्ठिन् ! तुष्टोऽहं भगवद्भक्त्या मार्गयस्य मनो-
 वच्छिन्तम् ।' ततः श्रेष्ठ्यपि प्रभोः स्तुतिं पूर्णां विधाय प्रोवाच- 'यदि त्वं तुष्टोऽसि तर्हि प्रभुकंठारोपितपुष्पमालाया
 यत्पुण्यं मयोपाजितं, तदनुसारेण फलमप्येयति ।' तदा धरणेन्द्रोक्तं- 'तावत्पुण्यानुरूपं तु फलं दातुं नाहं समर्थोऽस्मि,

तदने हि चतुर्गणैर्दुराणामपि अक्षमत्वात्, ततोऽन्यद्वाचस्व । 'श्रेष्ठिनोक्तं- ' तर्हि मालामध्यगतैरुष्णुष्यस्यैव फलमर्पय । ' इद्रेणोक्तं- ' तत्पुष्पफलमपि दातुं नाहं समर्थोऽस्मि । ' तर्हि तत्पत्रस्यैवार्पय फलं । ' तेनोक्तं- ' तत्राप्यसमर्थोऽहं । ' ततः श्रेष्ठो ग्राह- ' एतावन्मात्रमपि त्वयि यदि सामर्थ्यं नास्ति तर्हि गच्छ स्वस्थाने । ' तदा धरणद्वीजोषं देवदर्शनमिति हेतो- स्त्वय गृहे- रत्नभृतमुवर्णकलशान् स्थापयन्नस्मीत्युक्त्वाऽऽदृश्यो बभूव । श्रेष्ठो अपि तत उत्थाय यत्र गुरव आसन् तत्र गत्वा, गुरुभ्यो वंदनापूर्वकं सर्वमपि तत्स्वरूपं निवेद्य स्वगृहं चागत्य पारणकं कृतवान् । ततः स श्रेष्ठो जिनघर्मोनिदनपरान् पुत्रान् समाहूय, प्राग्भूतसर्ववृषांतकथनेन तद्द्रव्यदर्शनेन च श्रीजिनवरैर्द्रुष्णुषूजाया महामहिमानं दर्शयित्वा, सर्वमपि कुटुंबं श्रीजिन- धर्मे स्थिरीकृत्य यावज्जीवं सुखी भोगी त्यागी च संजातः ॥ इति पुष्पजूपरि धनसारश्रेष्ठिकथा ॥

अधामरणपूजा यथा-विवर्किभिः श्रीजिनविषे स्पर्णरत्नचक्षुःश्रीवत्सहाराकुंडलीजपूरच्छत्रमुकुटतिलकादिविविधाभरणानि स्वयमन्येन वाऽनुपयुक्तपूर्वाणि दमयंत्यादिवत् यथाप्रदेशमारोपणीयानि । यथा दमयंत्या प्राग्भवे वीरमतीनाभ्या रत्न- तिलकानि कारयित्वा अष्टपदद्वौ चतुर्विंशतिजिनानां ललाटेषु आरोपितानि, तत्पुण्यप्रभावाच्च सा स्वार्थावकतिलकालंकृत- ललाटा अहर्निशं तत्कांतिननिश्चिततमःप्रचारा त्रिसंडाधिपतलनरैर्द्रष्टराज्ञी दमयंती बभूव । एवमन्येऽपि बहवो भव्या अनया पूजया विविधमुखश्रेणि संपन्ना जाताः । इत्यंगणूजा ।

अथ द्वितीयाश्रपूजा उच्यते-सा पुनर्नैवेद्यफलाधतदीपादिभिर्मचति । तत्र नैवेद्यानि वरसज्जकमोदकादीनि भक्ष्यव- स्तूनि, फलानि नालिकेरबीजपूरादीनि, अक्षतानि च स्वभोग्यधान्याद्विशिष्टानि अखंडोच्चलशालिप्रमुखधान्यानि । तानि

श्रीजिनाये दौकनीयानि । तथा प्रभोः पुरतः प्रवरयतनार्पूर्वमुचमधृतप्रदीपथ विधेयः, परं विवेकिना गृहस्थेन तेन प्रदीपेन स्वगृहकृत्यं न कर्तव्यं, यदि कोऽपि कुर्यात्तर्हि देवसेनजननीवत्तिर्यग्योन्यादिमहादुःखमाजनं स्यात् । उक्तं च—दीपं विधाय देवानां-मन्त्रतः पुनरेव हि । गृहकार्यं न कर्त्तव्यं, कृते तिर्यग्भवं भजेत् ॥ १ ॥ इति । इह देवसेनजननीद्व्यांतस्त्वयं—
 इंद्रपुरं अजितसेनो वृषः । देवसेनः श्रेष्ठी । स च परमश्राद्धः नदा धर्मकार्यं कुर्याणः सुखेन कालमातिवाहयति । अथ तस्मिन्नेव पुरे एको धनसेननामा उन्मवाहकः परिव्रजति । तद्गृहादेका उष्ट्रिका देवसेनगृहे निरन्तरमुपैति । धनसेनेन यष्टि प्रहारादिना नाडितापि गृहे न तिष्ठति । ततो दयाद्रेचेतमा देवसेनश्रेष्ठिना मूलेन तां गृहीत्वा स्वगृहे रक्षिता । एकदा तत्र धर्मघोषाचार्याः संमेतास्तदा बहवो भव्या गुलबंदनार्थं जग्मुः । श्रेष्ठी देवसेनोऽपि तत्रागतः । ततो गुलभिर्धर्मो-
 पदेशो दत्तः । स चैतथं—

“ धर्मो जगतः मारः, सर्वगुलानां प्रधानहेतुत्वात् । तस्योत्थत्तिर्मनुजात्, सारं तेनैव मानुष्यं ॥ १ ॥

अपि लभ्यन्ते सुराज्यं, लभ्यन्ते पुरवराणि रम्याणि । न हि लभ्यन्ते विशुद्धः, सर्वलोको महाधर्मः ॥ २ ॥

न धम्मकळा परमत्थि कळं, न पाणिहिंसा परमं अकळं । न पेमराग्ग परमत्थि बंधो, न बोहिलाग्ग परमत्थि लामो ॥ ३ ॥
 नतो भो भव्याः ! प्रमादं परित्यज्य श्रीजिनधर्मे रतिं कुरुत, येन भवतां मर्वाथाः सिद्धांतीत्यादि । ” अथोपदेशान्ते देवसेनः श्रेष्ठी गुरुं पप्रच्छ—स्वामिन् ! एका ममोष्ट्रिका विद्यते सा मद्गृहं विना क्वाप्यन्यत्र न तिष्ठति, तत्र किं कारणं ? श्रिणोक्तं— एषा पूर्वभवे तप मातसीत्, एकदाऽनया श्रीजिनाग्रे दीपं विधाय तदीपेन स्वगृहकृत्यानि कृतानि, तथा धूपगारेण चूल्हकः संशुधितस्ततः

क्रियता कालेन इतो मृत्याऽनालोचिततत्कर्मवशात् असौ ऽऽष्टिका संज्ञता, पूर्वभवस्नेहाच्च ते गृहं न भुञ्चति ।” एतत् श्रुत्वा सर्वेऽपि श्रेष्ठ्यादयो लोका देवसंबन्धिवस्तूपभोगस्य एतादृक् फलं विज्ञाय तत्परित्यागो यत्नवन्तः संज्ञाताः । ततो गुरुं नत्वा ते स्वं स्थानं संप्राप्ताः । इति प्रदीपधिकारे देवसेनजननीदृष्टान्तः । अमुं दृष्टान्तं निगम्य संसारभीरुभिर्मन्वैर्देवप्रदीपादिना स्वकार्यं न कर्त्तव्यं, देवनिर्मल्यं स्वल्पमपि न ग्राह्यं, देवश्रीखंडतिलकं न कार्यं, देवजलेन हस्तपादाद्यपि न प्रक्षाल्यं, देवद्रव्यं व्याजेन न ग्राह्यं, अन्यदपि देववस्तु स्वकार्ये न प्रयोज्यमिति द्वितीया अप्रपूजा ।

अथ तृतीया भावपूजा उच्यते—सा च जिनवन्दनस्तनस्मरणदिभिर्भवति । तत्र प्रथमं चैत्यवन्दनोचितदंष्ट्रे स्थित्वा चैत्यवन्दनं कार्यं, शुकस्तथादि नाच्यं, तथा लोकोत्तरसद्भूततीर्थकसुगुणगणवर्णनसर्वचनैः स्तुतिविधेया । ततो हृदयकमलकोशे श्रीजिनैर्द्रं संस्थाप्य तद्गुणस्मरणं कार्यं । तथा प्रभोः पुरस्तात्त्राट्यादि कुर्वता लंकेऽग्निवदलंढभावो धार्यः । यथा लंकेधरेण रावणेनैकदंष्ट्रापदाद्रौ भरतेष्वरकासितस्वस्वर्णप्रमाणोपेतचतुर्विंशतिजिनप्रासादे ऋषभार्दानां द्रव्यपूजां विधाय, मंदोदरीप्रभृतिपौडग्यसहस्रांतशुरीभिः यमं नाट्ये क्रियमाणे स्ववीणातंत्री वृष्टिता, तदा जिनगुणगानरंगभंगभीरुणा स्वहस्ताकृष्य तत्र संदधे, तदा तज्जिनमत्स्या तेन तीर्थकृन्नामरूपोपाजितं, महाविदेहे स तीर्थकृद्भावी । इत्थमन्यैरपि श्रीजिनपूजायां यंत्यो विधेयः । भाष्ये यद्यपि—गंधधनद्रुवाहय—लक्षणजलारचिद्याइ दीवाइ । जं किंच तं सत्वं, पिउरइ अग्गपूयाए ॥ १ ॥’ इत्यादिवचनेन नाट्यमभपूजायां भणितं, तथापि नाट्यस्य प्रायो भावमिश्रितत्वाद्भावस्य च प्राधान्येन विवक्षितत्वाच्चस्यात्र पठनेऽपि न दोष इति बोध्यमिति भावपूजा तृतीया । एतेन त्रिविधा पूजा प्रोक्ता । अथ पंचविधा प्रोच्यते—

पुष्पाद्यर्चा १ त्रदाज्ञा २ च, तद्द्रव्यपरिरक्षणं ३ ।

उत्सव ४ स्तीर्थयात्रा ५ च, भक्तिः पंचविधा जिने ॥ १९ ॥

व्याख्या—श्रीजिनेद्रे पंचप्रकारा भक्तिर्भवति । तत्र केतकचफकजातीयृधिराशतपत्रादिविधियुष्यैर्धूपदीपचंदनादिभिश्च यदचनं सा प्रथमा भक्तिः १ । तथा श्रीजिनेद्रस्याज्ञायाः सम्पग् मनोनाम्नैः परिपालनं सा द्वितीया भक्तिः २ । जिनाज्ञा हि सर्वधर्मकृत्यानां मूलकारणमस्ति, ततो जिनाम्नां विना सर्वमपि धर्मकार्यं निरर्थकमेवेति विज्ञाय जिनाज्ञायां विशेषतो यतितव्यं । उक्तं च—

आणाइ तयो आणाइ, संजमो तह य दाणमाणए । आणारहिओ धम्मो, पलालपूल व पडिहाइ ॥ १ ॥

अपि च-भूमिओ भवो अणंतो, तुह आणाविरहिहं जीवेहिं । पुण भूमियघो तेहिं, जेहिं नंगीकया आणा ॥ २ ॥

जो न कुणइ तुह आणं, सो आणं कुणइ तिहुअणजणस्स । जो पुण कुणइ जिणाणं, तस्साणा तिहुअणे चैव ॥ ३ ॥ इति

तथा देवसंवेधिद्रव्यस्य सम्पग् रीत्या रक्षणं वृद्धिकरणं च तृतीया भक्तिः । यतोऽस्मिन् संसारे स्मद्रव्यरक्षणादौ तु सर्वेऽपि प्राणिनस्तत्पराः संत्येव, परं देवद्रव्यरक्षणादौ कस्याप्युचमस्यैव प्रवृत्तिर्भवति । ये पुनर्देवद्रव्यस्य रक्षणादौ सम्पक् प्रवर्त्तते, ते प्राणिनोऽन्य परत्र च लोके महासुखश्रेणिमंपन्ना भवंति । ये च तद्भ्रक्षणादि कुर्मन्ति ते उभयत्रापि योरत्तर-
दुःखभाजः स्युः । उक्तं च—

जिणपवयणयुद्धिकरं, पभावगं नाणदंसणगुणानं । भवसंतो जिणदवं, अणतसंसारिओ होइ ॥ १ ॥
जिणपवयणयुद्धिकरं, पभावसं नाणदंसणगुणानं । रक्खंतो जिणदवं, परिचसंमारिओ होइ ॥ २ ॥
परित्ति चि परिनिवभवास्थितिरित्यर्थः ।

जिणपवयणयुद्धिकरं, पभावगं नाणदंसणगुणानं । वडुंतो जिणदवं, तित्थयरचं लहइ जीवो ॥ ३ ॥
वुद्धिरत्त अहंतापूर्वद्वयप्रश्लेषादिनाञ्जसेया । सा च पंचदशकर्मादानकुव्यापारवर्जनसद्व्यवहाररादिविधिना एव कार्या ।
अविधिना तु तद्विधानं प्रत्युत दोषाय संपद्यते । यदुक्तं—

जिणवरआणारहिंयं, वद्वारंता वि के वि जिणदवं । वुडंति भवमयुहे, मूढा मोहेण अन्नाणी ॥ १ ॥

केचित्तु श्राद्धव्यतिरिक्तम्पः समधिकग्रहणं गृहीत्वा कलांतरणापि तद्वृद्धिरुचिर्वेत्याहुः ।

अपि च-चैहपदबिजासे, इसिघाए पवयणस्स उडुहो । संजइउउथमंगे, मूलमी वोहिलाभस्स ॥ १ ॥

विनाशेऽत्र भक्षणोपेक्षणादिलक्ष्णो बोध्यः । अत्र चैत्यद्रव्यभक्षणरक्षणदो बहवो दृष्टांतः सन्ति । परमत्र त्वेकः सागर-
श्रेष्ठिदृष्टांतः स्पष्टतया निगद्यते—

साकंत्तपुरे सागरश्रेष्ठी परमारहतः परिवसति । एकदा तत्रत्यैः शेषश्रावकैः सुश्रावकोऽयमिति विनित्य तस्मै चैत्यद्रव्यं
दत्तं, श्लोक्तं च- 'चैत्यकार्यकृत्युश्रावारादिस्मत्स्वया द्रव्यं दातव्यमिति ।' सोऽपि लोभामिभूतः खलधारादिभ्यो रूपका-
दिद्रव्यं न दत्ते, किं तु समर्थ्याणि धान्यगुडैतैलघृतवस्त्रादीनि चैत्यद्रव्येण संगृह्य तेभ्यो दत्ते, लाभं च स्वगृहे स्थापयति ।

एवं रूपकाग्नीतिभागरूपाणां काकिणीनामेकं सहस्रं लाभेन संगृहीतं, अजितं च तेनैवं धोरतरं दुष्कर्म । ततः क्रियता कालेन
 स तरुर्म अनलोज्य मृत्वा जलनिधौ जलमानुषः संजातः । तत्र स जात्यरत्नश्राहकपुलैर्जलमध्याद्गृहीत्वा, मधुद्रांतजल-
 चरोपद्रवनिचारकजलमध्योद्योतकारकतैलद्रव्यायं वधपरदृके प्रथितस्तत्र च महाव्यथया पद्भिर्मानिर्मृत्वा वृतीये नरके नार-
 कोऽजनि । नरकाद्द्रुत्य पंचशतधनुर्मनो महामत्स्यो जातः, तत्र पुनर्म्लच्छकृतमर्वागच्छेदादिमहाकरुथेनया मृत्वा गनशतुर्थ-
 शुधिव्यां । एवमेकद्रवादिभवांतस्ति नरकमत्स्येऽपि वारद्वयमुत्पेदे । ततः महस्रकाकिर्णिप्रमाणदेवद्रव्योपयोगवशात्सांतरनिरे-
 तरोत्तरया महस्रं वागन् ध्या जातः । एवं तहस्रं सहस्रं चारान् गर्वाशूकरैडकगृगंतवरागृगालमाजीसूफकनकुलगृहकोकिलगो-
 धामपशुधिरुधिव्यमंजोवायुवनस्पतिशंखयुक्तिजलौकःकीटिकाकृमिकीटपंतंगमधिकान्नमरकच्छपमत्स्यखरमहिपकरभवेमरतुरग-
 गजादिभवेषु श्रंतः प्रायः मयभवेषु शस्रयातादिना महाव्यथां सहमान एव मृतः । ततश्च क्षीणवहुदुष्कर्मा स नागरजीवो
 वसंतपुरे क्रोडिद्रव्येधरायुदचश्रेष्ठिनो भार्याया वसुमत्या गर्भस्वेनोत्पन्नः । तदा तस्मिन् गर्भस्यै एव नष्टं सर्वं द्रव्यं,
 जन्मादिने च जनको विपन्नः, पंचमे वर्षे मातापि मृता । तदा लोकैर्निःपुण्यक इति तस्य नाम दत्तं, ततो द्रमकट्टया स
 वृद्धिं प्राप । अन्यदा दष्टः स्नेहलेन मातुलेन नीतश्च स्वगृहे, परं तद्रात्रावेव मुपितं मातुलगृहं चौरैः । एवं यस्य वेदमनि स
 एकमपि दिनं वसति तत्र चौरघाटथग्निगृहस्वामिनाशायुपद्रवः स्यात् । ततः कुपुत्रोऽयं ज्वलती गडरिका वा मूर्तिमानु-
 त्पातो वा इत्यादिलोकनिंदया उद्विग्नः स गतो देमांतरं, प्राप्तश्च तामलिषीं पुरीं, स्थितश्च विनयंधरामहेभ्यगृहे भृत्यपृत्त्या ।
 परं ज्वलिं नदिन एव तद्गृहं, निष्कासितश्च तत्कालं तेन ध्यान इव स्वगृहात् । ततः किंकृत्यभूदः सन् प्रास्कृतं

स्वकर्म निदधति स्म । यतः—

कर्म कृणोति सप्तसा, तस्मुदयमि य परवमा हृति । ह्रस्वं दुल्हइ सवसो, निवडई परवसो तत्तो ॥ १ ॥

ततः स्थानांतरितानि भाग्यानीति विमृश्य गतः स समुद्रतीरं, तद्दिने एवारुहश्च प्रवहणं । तत्र घनावहसांयात्रिकेण साद्रे संप्राप्तः स सुलेन द्वीपांतरं । दृश्यौ च स्वचित्रे—‘उद्वष्टितं सम भाग्यं, यन्मयि आरुहेऽपि न भनं यानपात्रं, यद्वा विस्तुलमिदं संग्रति दुर्देवस्य कृत्यं, परं सा भूद्वलनावसरे तस्यैतस्मरणं’ इत्यादि तर्चिवातुसारौषेव देवेन बलमानस्य प्रचंड-दंडप्रहतभांडमिव शतसंघीकृतः पोतः । तदा निःपुण्यकः फलके लग्नः, कथंचिद्व्यतीरस्यं कंचिद्ग्रामं प्राप्तः । तत्र पुनस्तद्-ग्रामउद्वृत्तस्य सेवां चकार । अन्यदा चौरघाटया निपातितः ठक्कुरः, निःपुण्यकश्च ठक्कुरपुत्रदुःख्या बध्ध्या नीतः स्वपत्न्यां । तदिवसे एव चान्यपत्नीपतिना विनाशिता सा पत्नी, ततस्तैरपि निर्भाग्योऽयमिति मत्वा निष्कासितः । एवमन्येष्वपि सहस्र-स्थानेषु अनेकोपद्रवहेतुत्वात् निष्कासनादिमहादुःखं वेदयन् बालितार्यदायकसेलकयक्षप्रासादं प्राप्तः । तत्र स्वदुःखनिवेदन-पूर्वकमेकाग्रतया तमारथयामास । एकविंशत्युपवास्य तुष्टो यक्षः प्राह—‘हे भद्र ! प्रतिबंधं मयुरः सुवर्णचंद्रकमहस्रालंकृतो महामयूरो नृत्यं कश्चित्, नृत्यानंतरं च प्रतिदिनमेकैकं तरुनकपिच्छं पतित्पति तत्पत्या ग्राह्यमिति ।’ अथ हृष्टेन तेनापि कत्रिचिदिनानि यावत् तानि गृहीतानि । एवं च नवग्रती पिच्छानां प्राप्ता, शतमेकं श्रेणं स्थितं । अथ दुष्कर्मश्रितेन तेन चिंतितं—‘एकैकपिच्छग्रहणायाद्यापि क्रियचिरमश्राखेऽहं विष्टामि ? यद्येकमुष्ट्रैव नवीण्यपि शुद्धामि तद्वरमिति ।’ ततस्त-दिने नृत्यमयूरस्यं तानि पिच्छानि एकमुष्ट्रैव यावद् ग्रहीतुं प्रवृत्तस्तावन्मयूरः काकरूपः सन्तुडीय गतः, पूर्वगृहीतपि-

च्छान्यपि नष्टानि । यतः—देवगुह्यं यत्कार्यं, क्रियते फलवद्न तत् । सर्वभद्रातकेनाप्तं, गलस्रेण गच्छति ॥ १ ॥ ततो
 धिमां मुखैश्च मयेदमौत्सुक्यं कृतमिति विचिंतयन्, वने इतस्ततो भ्रमन् ज्ञानिनं मुनिमेकं दृष्ट्वा नत्वा च स्वप्राग्भवस्वरूपं
 पप्रच्छ । तेनाप्युक्तं सर्वमपि यथानुभूतं प्राग्भवस्वरूपं । ततो देवद्रव्योपजीवनप्रायश्चित्तं ययाचे । मुनिनाप्युक्तं—‘समधिकता-
 वदेन्द्रव्यप्रदानेन तस्य सम्यग् रक्षणशुद्धिकराणादिना च तदुष्कर्मप्रतीकारः सर्वांगिणभोगादिसुखलाभश्च संपद्यते ।’ अथैतत्
 श्रुत्वा “यावत्प्राग्गृहीतद्रव्यात्सहस्रगुणं देवद्रव्यं न ग्रयच्छेयं तावद्दस्त्राहारादिनिर्वाहमात्रादधिकं स्वल्पमपि द्रव्यं न संग्राह्ये”
 इति मुनिममर्शं तेन नियमो अगृह्ये, विशुद्धश्राद्धार्थमांगीकृतः । ततो यद्यद् व्यवहरति तत्र तत्र बहुद्रव्यं सोऽर्जयति । यथा यथा
 च द्रव्यमर्जयति तथा तथा देवद्रव्यं ददाति । एवं स्वल्पैरेव दिवसेर्देयनिमित्तं फ्राक्णिलक्ष्मणकं द्रव्यं दत्तवान् । ततो देवस्या-
 नुगीभूतः क्रमाद्विहितप्रभूततन्द्रव्यः सन् स्वपुंरं प्राप्सः । तत्र च सर्वमहेभ्येषु मुख्यतया ज्ञायमानः स्वयं कारितेषु अन्येषु च
 सर्वज्ञेनप्राप्तासेषु निजशक्त्या अखण्डभक्त्या प्रत्यहं महापूजाप्रभावनादिकरणसम्यग्देवद्रव्यरक्षणयथायुक्तितद्वृद्धिप्रापणादिना
 अर्हद्व्यक्तित्वं प्रथमं स्थानकाराध्य जिननामकमौपाजितवान् । अवमरे च गीतार्थगुरुरार्थं दीक्षामाददे । तत्रापि सिद्धांता-
 ध्ययनेन गीतार्थीभूय मद्धर्मदेशनादिना बहून् भव्यान् प्रतिबोध्य प्रतैऽनशनेन काले कृत्वा सर्वार्थसिद्धे देवत्वमनुभूय
 महाधिदेहे तीर्थकृद्भिर्भूतिं भुक्त्वा सिद्धः ॥ इति देवद्रव्याधिकारं सागरश्रेष्ठिकथानकं ॥ उक्त्वा तृतीया भक्तिः ॥

अयोत्सवरूपा चतुर्था भक्तिः—ये खलु भव्यात्मभिः श्राद्धास्नात्रचैत्यविग्रप्रतिष्ठाद्युत्सवाः क्रियन्ते, तथा श्रीपर्युषणा-
 र्पणी कल्पपुस्तकाचनप्रमानाद्युत्सवा विधीयन्ते सापि जिनशासनोन्नतिहेतुत्वाजिनपूजेन निगद्यन्ते । यतः—

प्रकारेणाधिकं भन्ते, भावनातः प्रभावनां । भावना स्वस्य लाभाय, स्वान्ययोस्तु प्रभावना ॥ १ ॥ इति ।

अथ तीर्थयात्रारूपा पंचमी भक्तिः—श्रीशृङ्गयगिनिरारुद्राचलाष्टापदमम्भेशिखरादिसकलतीर्थेषु जिनयंदनतल्लेखस्प-
र्शनादिनिमित्तं यद्भजनं सा तीर्थयात्रा, इयमपि जिनभक्तिरेव बोध्या । तत्र सकलतीर्थधिवाजः श्रीशृङ्गयतीर्थं, तत्सदृशं
हि लोकत्रयेऽपि अन्यतीर्थं नास्ति । यदुक्तं—नमस्कारसमो मंत्रः, शृङ्गयसमो गिरिः । वीतरागसमो देवो, न भूतो न
भविष्यति ॥ १ ॥ इति । किं च श्रीशृङ्गयतीर्थस्पर्शनादिना महापापिनोऽपि प्राणिनः स्वर्गादिमुखमोक्तारो भवन्ति, सुकृ-
तितस्तु अल्पेनैव कालेन सिद्धन्ति । यदुक्तं—

कृत्वा पापसहस्राणि, हत्वा जंतुशतानि च । इदं तीर्थं समासाद्य, तिर्यचोऽपि दिवं गताः ॥ १ ॥ एकैस्मिन् पदे दत्ते,
शृङ्गयगिरिं श्रति । भवकोटिसहस्रेभ्यः, पातकेभ्यो विमुच्यते ॥ २ ॥ छठ्वेणं भचेणं, अषणणं च सत्त जचाओ । जो
कुणई सेजुजे, श्री तइयभवे लइह सिद्धि ॥ ३ ॥ इति । ततो ये प्राणिनो दुर्लभं मानुषं जन्म संग्राह्य श्रीसिद्धाचलयात्रां कुर्वन्ति
ते स्वकीयं जन्म सफलीकुर्वन्ति । ये पुनस्तथाविधसामर्थ्यभावात् स्वयं यात्रां कर्तुमशक्ता अपि अन्येषां यात्राकारिणामनु-
सोदनां कुर्वन्ति यथा—“ धन्यास्ते प्राणिनो ये श्रीसिद्धाचलं स्वष्टयाऽवलोकयन्ति, स्वशरीरेण स्पृशन्ति, स्वकरेण तत्र श्रीऋष-
भादिजिनार्चनं कुर्वन्ति ” इत्यादि । पुनः परेभ्यो यात्राविषयश्रुपदेशं प्रयच्छन्ति, यथा—“ वपुः पवित्रीकुरु तीर्थयात्रया, चिचं
पवित्रीकुरु धर्मवांछया । विचं पवित्रीकुरु पात्रदानतः, कुलं पवित्रीकुरु सचरित्रतः ॥ १ ॥ ” इत्यादि । तथा—“ मुक्तिमदि-
रमारोहतां जनानां मुखेनारोहणाय प्रवरं सोपानमिव विराजमानं श्रीविमलाचलतीर्थराजं कदाहं स्वनेत्रयुगलेन धिलोक-

विष्ये ? कदा पुनः स्वशरीरेण तत्संज्ञं करिष्ये ? तद्दर्शनादिव्यतिरेकेण वृथैव याति समेदं जन्म ” इत्यादिकां स्वचेतसि
 भावनां दे भावयति ते प्राणिनः स्वस्थानस्था एव तीर्थयात्राफलं प्राप्नुवति । ये तु सत्यामपि सामग्र्यां तीर्थयात्रां न
 कुर्वन्ति ते अज्ञानिनो दीर्घसंसारिणो बोध्याः । तथा श्रीशृंगये स्वल्पमपि कृतं पुण्यं महाफलप्रदं भवति, यदुक्तं-न वि तं
 सुवक्त्रभूमि-भूषणदानेन अन्नतित्थेसु । जं पावइ पुण्णफलं, पूयाण्हवणेण सित्तुजे ॥ १ ॥ पुनस्तीर्थयात्राकारकैः प्राणिभिर्या-
 त्राकाले पइरीकारयुक्तैर्भाव्यं, येन तीर्थयात्राप्रयासो विशिष्टतराभीष्टफलप्रदायकः संपद्यते । पइ रीकारास्त्वमी-एकाहारी
 भूमिसंस्कारकारी, पद्धथां चारी शुद्धसम्पत्प्रधारी । यात्राकाले यः सचिचापहारी, पुष्पात्मा स्याद्रत्नचारी विवेकी ॥ १ ॥
 इति च-श्रीतीर्थपांथरजसा विरजीभवति, तीर्थेषु वंभ्रमणतो न भवे भ्रमति । द्रव्यव्ययादिह नराः स्थिरसंपदः स्युः,
 पूज्या भवति जगदीशमथाच्यंतः ॥ १ ॥ इत्यादि तीर्थसेवाया महाफलं विज्ञाय भव्यात्मभिः शृंगुजयादिमहातीर्थयात्रायां
 सादरैर्भाव्यं, स्वद्रव्यं च सफलीकर्तव्यं । तथा तीर्थं प्रति जिगमिषूणामन्येषां भव्यसत्त्वानां शंभलादिप्रदानेन साहाय्य
 करणीयं । तथा पुनस्तीर्थयात्रां कुर्वद्भिः प्राणिभिर्धनश्रेष्ठयादिवत्तीर्थोन्नतिः कर्तव्या, न तु लाघवमिति । धनश्रेष्ठित्वात्स्वयं-

हस्तिनापुरे नगरे अनेकक्रोष्टिद्रव्येश्वरो धनो नाम श्रेष्ठी परमः श्रावकः परिवसति । स च कदाचिन्निशायां धर्मजागरिकां
 कुर्वाणः स्वमनसीत्थं चिंतयति स-“ मया त्वल्लु पूर्वकृतसुकृतवशादिदं मनुष्यजन्म संप्राप्तं, तथायथैत्रजातिकुलरूपविवशभा-
 रोऽपि लब्धः, तत्र पुनः प्रभूतरपुण्योदयात् रंकपुरुषेण निधानमिव श्रीवीरजिनधर्मः संप्राप्तो मया, परं यावत् श्रीविमला-
 चलगिरिनारादिमहातीर्थेषु श्रीनाभेयनेमीश्वरादितीर्थेश्वरदर्शनवन्दनपूजनादिसत्कृत्यानि मया न कृतानि तावत् किं ममानेन

संश्रामेतापि प्रप्रथमदिरण्यमन्त्रजनमंदिशदिशंगेति । " अथं विचिन्त्य स प्रयाते रात्रिः शुभाज्ञां ममादाय नगरं तीर्थयात्रा-
 निरायिकामुद्योषणां कारयामास । मेलयति स्म च बहुतरं संधं । ततः स श्रेष्ठी शुभदिने हस्तिनापुराधिगत्य बहुतरसंधसंयुक्तः
 मन् नागनाथीधरश्रीश्रीरजिनचत्पालयमनुव्रजन्, मार्गे स्थाने स्थाने महध्यां चैत्यानि पूजयन्, जीर्णचैत्यानि च ममुद्ध-
 रन्, मुनिजनपदरुमलं वंदमानः, माधम्ययासल्यं कुर्यान्, करुणाभरणं दुःस्थजनेभ्यः प्रत्यहं वांछितार्थं प्रददानः, क्रमेण
 गुण्यसुरेण श्रीश्रंजुजपथलं संश्राप्तः । तत्र महाविभूत्या श्रीयुगादिजिनेंद्रं वंदित्वा पूजयित्वा, अष्टाह्निकोत्सवं कृत्वा सिद्धक्षेत्रस्फ-
 र्नादिना तिस्रं जन्म मकलीभूतं मन्यानस्ततः प्रस्थाय क्रमेण गिरिनारथलं ममाजगाम । तत्र पुनर्मूलजिनभयने यादवकुल-
 मंडनं नितिलज्ज्वलचारिकचूडामणिश्रीनेमिनाथजिनेंद्रं विश्वदक्षिणीकृत्य प्रणम्य च सुसंभजलक्षणमरससुरभिगोत्रीपंचदंन-
 विलेपनपूर्वकं गद्वत्समपिकनकरत्नाभरणैर्नामिप्रभोविभवं विभूषितवान् । पंचवर्णसुरभिपुष्पमालां च प्रभोः कण्ठे स्थापितवान् ।
 वतः पुरस्तादष्टमंगलालेखनं ? नालिकेरादिफलद्राकनं २ पूषोक्षेप ३ दीपकविधानं ४ छत्रचामरचंद्रोदयमहाध्वजारोपणादि-
 विविधपूजां विधाय, भक्तिभरोष्ठसितरोमांचः मन् श्रेष्ठी यावन्नोमिजिनेंद्रस्य मुलकमलं विलोकयति तावन्महाराट्संडलमध्य-
 गतमलयपुरात् कोटिद्वयेश्वरः नितपटमाशुद्धेपी चोटकपाखंडिभक्तो वरुणनामा श्रेष्ठी महत्या निजसंधेन युक्तस्तत्र प्राप्तः ।
 अप तां धनश्रेष्ठिनिर्मितां नेमिपूजां दृष्ट्वा स्वहृदये संज्ञातार्पणं मन् स श्रेष्ठी. एवं प्रोवाच- " हहा । एतस्तच्चविभूतैः सितपट-
 भक्तेः शार्दूलसौ निग्रन्धवरिष्ठोऽपि, स्वामी कथं मग्नेयः कृतः ? " इति । ततः स मिथ्याबुद्धिः क्षिप्रं तद्वत्सामरणकुमुमादिकं.
 प्रभोर्विचारशीकारयति स्म । गजपदजलेन च महत्या विषमपि प्रथालयति स्म । तदैवमविधिं कुर्वतो वरुणस्य. धनश्रेष्ठिना

साधं तत्र बहुतरो वाग्बिवादो बभूव । ततो द्वावपि महामर्षसंयुक्तौ निजनिजपरिकरेण सह त्वरितं शैलादुत्तीर्णौ, संप्राप्तौ च विक्रमनृपाधिष्ठितगिरिनागराभिधाननगरासन्नप्रदेशे । तत्र पुनर्द्वयोरपि संघपत्योः सपरिच्छद्योर्निजनिजतौर्यस्थापनार्थं सम-
जनि परस्परं महान् विवादः । तस्मिन्नवसरे लोकमुखादाकर्णितवृत्तानि विक्रमभूपेन सहसा तत्रागत्य विवदमानौ द्वावपि
तौ निवार्य-“ प्रातर्भवद्विवादं दूरीकारिष्ये, अधुना क्रोडपि, कदाग्रहं मा विदधातु, ” इत्युक्त्वा स्वस्थानं जग्मे । तदा तौ
श्रेष्ठिनावपि स्वस्वनिवेशे समायातौ । अथ “ को जानाति प्रभाते कस्य तीर्थं स्थापयिष्यति राजा ? ” इत्यादिमानमदुःखेन
दुःखितं निद्रान्प्रान्दुवंतं शासनसुरीध्यानोपगतचेतसं धनश्रेष्ठिनं रात्रौ शासनदेवी, स्वयं प्रादुर्भूयैत्यं प्रोवाच-

“ वरसिद्धसिद्ध-धम्मिन्द्र, जिह्म सुपइइसमयलद्ध । भयनट मा मणागवि, निययमणे कुणसु दुक्खमिणं ॥ १ ॥
जं चिइवंदणमज्झे, गाहं उज्जितसेल इचाइं । पक्खिवियनियसहाए, जयं धुवं तुब्भ दाहामि ॥ २ ॥ ”

एतत् श्रुत्वा हृष्टवृद्धदयः स श्रेष्ठी सुखेन निशां निनाय । अथ प्रभाते राज्ञा समाहूतो द्वावपि संघपती सकलनिजसंघ-
सहितौ राज्ञः पार्श्वे समागतौ, उक्तवन्तौ च स्वस्ववृत्तान्तं । ततो राज्ञा भणितं-“ अहो भवन्तौ द्वावपि जिनसमयविदौ जिन-
धर्मश्रद्धालू जिनवरप्रवचनप्रभावनाकरणप्रवरौ विद्येते, तद्भवद्भयामेताद्यसमंजसं कार्यं कथं विहितमिति ? । ” तदा घनश्रेष्ठी
पणति स्म-“ स्वामिन् ! निजतीर्थे यदि वयं ब्रह्माभरणादिभिर्जिनपूजां, कुर्मस्तदा कथमेव दुराशयस्तस्यां विध्वंसनं करो-
मीम ? । । ’ ततो वरुणः प्राह-“ राजन् ! वयं स्वतीर्थे न हि कस्याप्यत्रिधिं कर्तुं द्रव्यं इत्यादि । अथ तयोर्वचनं, निश्चम्य
नृपः प्रोवाच-“ को जानाति कस्येदं तीर्थमस्ति ? । ’ ततो धनः प्राह-“ स्वामिन्नस्माकमेवेदं तीर्थं, यतोः

उस्माकं चैत्यवन्दनमध्ये निरन्तरी 'उज्जितसेलसिंहरे' इत्यादिका गाथा विद्यते । यद्यत्र भवतामप्रत्ययो भवेत्तर्हि अस्मत्संघे गर्वानपि शिथिलस्यापृष्टान् अधुनैव चैत्यवन्दनग्रंथं पाठयत ।" तदा धरुणोज्वादीत्- 'को जानात्यनेन नविनैव गाथा निपाद्य सकलसंशय शिथिता भविष्यतीति ।' ततो नृपः प्रत्ययनिमित्तमेकं स्वपुरुषं पवनगतिकरमिकया स्वनगरास-
न्नमिणवच्छिप्रात् शीलादिगुणैः प्रसिद्धां परमस्निग्धमनुरागिणी धनदेवेश्छुनिःपुत्रीं सत्वरं तत्रानापितवान् । आनाय्य च श्वेताम्बराशान्भ्यसंशयममंशं नृपेण सा पृष्टा- 'पुत्रि ! त्वां प्रति चैत्यवन्दनं समायति ? ।' तयोक्तं- 'स्वामिन् ! सम्पत् रीत्या ।' 'एवं तर्हि ग्रीधं तद् कथयस्व ।' सापि च नृपादेशादतिगभीरस्वरेण सकलमपि चैत्यवन्दनं ताव-
त्तपाठ यावदंशा गाथा--

उज्जितसेलसिंहरे, दिक्खा नाणं निसीहिया जस्म । तं धम्मचक्रवट्टि, अरिष्ठेणमिं नमंसापि ॥ १ ॥ चि ।

अथेत्त्वं शुक्ला विक्रमनृपः सकललोकसहितो दुर्पादुल्लसितमानसः सन् इत्थं प्रोवाच- 'अयति स्म जयति स्म श्वेता-
परसंघो नूनमेतत्तथैवमेतस्यास्तीति ।' ततः पराजितो बल्यश्रेष्ठो स्वसंघमहितो लोकमुखास्वनिन्दां तत्प्रशंसां च शृण्वन्
विमनस्कीभूय स्वस्थानं जगाम । अथ तदिनादारभ्य एषा गाथा चैत्यवन्दनमध्ये पठ्यते । यद्यपीयं गाथा अघिरतिदेवता-
निर्मितत्वेन विरचितमतां पठितुमयुक्ता तथापि ग्रामनोन्नतिहेतुत्वेन गीतार्थैर्यथैः पूर्वव्यभिचरिनिपिद्वत्वात् युक्तमेव सतां तत्प-
ठनमिति ध्येयम् । यः पुनस्तथाविषपूर्वाचार्यचित्तमन्यथा करोति तस्यागमे महत्सरो दंडो भणितोऽस्ति । यदद्यादि
श्रीभद्रबाहुस्यामिभिः--

आपरियपरंपरण, आगयं जो उ छेयशुद्धीए । फोत्रयद छेयवाइ, जमालिनासं स नासिहिइ ॥ १ ॥ चि ।
 व्याख्या—आचार्याः संसारपातभीरवः सुधर्मस्वाम्यादयस्तेषां प्रणालिका-पांरपर्यं तेनागतं व्याख्यानं क्वचिद्व्यवहा-
 रन्यप्राधान्येन क्वचिद्विशयनयप्राधान्येन च सूत्राभिप्रायः तं यः कुलकदर्पधमातमानसः छेकशुब्ध्या साहसिकभक्तिकतया
 विक्रोपयति दूयति विपरीतं ब्रूयादित्यर्थः । स एवं छेकवादी पण्डिताभिमानी जमालिनाशं जमालिनिह्ववत् सर्वज्ञमतवि-
 क्रोपको विनश्यति विनाशमेष्यति इति ॥

अथ विक्रमनृपेण बहुतरसत्कारसन्मानदानपूर्वकं विसर्जितः स धनश्रेष्ठी शीघ्रं निजसंघयुक्तो भूयोऽपि उजयंतशलं
 संप्राप्तः । तत्र पुनर्नेमिजिनेंद्रं वरयस्त्राभरणकुसुमादिभिः सविशेषमभ्यर्च्य याचकैभ्यो दानं दत्त्वा, अष्टाह्निकोत्सवं कृत्वा ततः
 प्रस्थाय निजसंघेन सार्धं प्रयाणं कुर्वन् क्रमेण हस्तिनापुरं समाजगाम । तत्र नृपादिसकललोकैर्विहितपहुसन्मानो धनश्रेष्ठी
 चिरकालं श्रावकधर्मं प्रपाल्य बहुधा जिनप्रवचनप्रभावनां विधाय प्रांते सुगतेर्भजिनं बभूव । इति तीर्थयात्राधिकारे दृढसं-
 दायागतं धनश्रेष्ठिकथानकं ॥ इति पंचमी भक्तिः ॥

एतेन पंचधा पूजा प्रोक्ता । अथाष्टविधा प्रोच्यते—

वरगंधधूवचुक्ख-क्खएहि कुसुमेहि पवरदीवेहि ।
 नेवज्जफलजलेहि य, जिनपूआ अठ्ठा होइ ॥ २० ॥

त्र्याख्या—परगंधा उत्तमचंदनादिद्रव्याणि (१) घृषुः संमीलितागुरुभृत्सुगंधिद्रव्यसमुत्थः (२) चोक्षाश्चतानि
अखंडोच्चरलद्राख्यादिधान्यानि (३) कुसुमानि पंचरुणसुगंधिपुष्पाणि (४) श्रवरीपा निर्मलदृत्पूरितमणिस्पर्णादिभयप्र-
दीपाः (५) नैवेद्यानि गोदूकादीनि (६) फलानि नालिकेरादीनि (७) जलानि निर्मलपवित्रपानीयानि (८) एतैरेष्टया
जिनपूजा भरतीति गाथार्थः ।

अर्थतस्याः फलं दृश्यते—

अंगं गंधसुगंधं, वन्नं रूवं सुहं च सोहगं ।
पावइ परमपयं पि हु, पुरिसो जिनगंधपूयाए ॥ २१ ॥
जिणपूयेणेण पुजो, होइ सुगंधो सुगंधधूवेण ।
दीवेण दिच्च(त्ति)मतो, अक्खओ अक्खएहिं तु ॥ २२ ॥
पूइ जो जिणचंदं, तिण्णि वि संझासु पवरकुसुमेहिं ।
सो पावइ सुरसुक्खं, कमेण सुक्खं सयासुक्खं ॥ २३ ॥
दीवालीपवदिणे, दीवं काउण वद्धमाणग्गे ।

जो ढोयइ वरसफले, वरसं सफलं भवे तस्स ॥ २४ ॥

ढोयइ बहुभक्तिजुओ, नेवजं जो जिणिंदचंदाणं ।

मुंजइ सो वरभोए, देवासुरमणुअनाहाणं ॥ २५ ॥

जो ढोयइ जलभरियं, कलसं भत्तीइ वीयराराणं ।

सो पावइ परमपयं, सुपसरथं भावसुद्धीए ॥ २६ ॥ त्ति

पढ्युत्तानार्था इति न व्याख्याताः । सर्वापीयं जिनपूजा भव्यात्मभिर्मनोवाकायशुद्धैव विधेया, यतः शुभभावेन विहिता स्वल्पापि जिनभक्तिर्महाफलदायिनी संपद्यते, तदुक्तं—

यास्याम्यायतनं जिनस्य लभते ध्यायंश्चतुर्थं फलं, पठं चोत्थित उद्यतोऽष्टममथो गंतुं प्रवृत्तोऽर्ध्वनि ।

श्रद्धालुदर्शनं वह्निजिनगृहात्प्राप्तस्ततो द्वादशं, मध्ये पाक्षिक्रीक्षिते जिनपत्नौ मासोपवासं फलं ॥ १ ॥ इत्यादि ।

अत्र हि तथाविधभावशुद्धिरेव प्रधानं कारणमवगतव्यं । इत्युक्ताष्टविधपूजा । अथादिशब्दसंगृहीता मत्तदशविधा एकविंशतिविधा च पूजा नाममात्रेण दृश्यते—

पहवण. १ विलेत्रण २ वरथजुग ३, गंधारूहणं च ४ पुष्परोहणयं ५ ।

मालारुहणं ६ वन्नय ७, चुन्न ८ पहागाण ९ आभरणे १० ॥ २७ ॥

मालकलावंसघरं ११, पुष्कल्पगरं च १२ अष्टमंगलयं १३ ।

ध्रुवस्त्रेवो १४ गीयं १५, नटं १६ वज्रं १७ तथा भणियं ॥ २८ ॥

एतद्वाचार्थस्वयं—निर्मलजलेन स्नानं १ चंद्रनादिना नवांगेषु नवतिलकविधानं २ वद्वद्युगपसिधापनं ३ वायचूर्ण-
प्रक्षेपः ४ विक्रमितपुष्पदौकनं ५ प्रशुक्रंटे गुंफितपुष्पमालारोपणं ६ पंचवर्णपुष्पैः सर्वांगशोभाविधानं ७ कर्पूरकृष्णागरुप्रभृति
गुग्गुलुचूर्णैरेतानि ८ घञ्जारोपणं ९ छत्रशुभ्रावाभारोपणं १० पुष्पगृहरचनं ११ जिनाग्रे पंचवर्णपुष्पाणां पुंजविधानं १२
तंदुलादिभिरष्टमंगलालेखनं १३ सुगंधिधूपोत्क्षेपः १४ गीतगानं १५ विविधनाट्यविधानं १६ दंशपणवद्वाद्यद्योर्वादिवादित्रया-
दनं १७ । एषा मत्सदशविधा पूजा । अथैकविंशतिविधा यथा—

जिणपट्टिमाणं पूया, भेषा इग्वीस नीर १ चंदणयं २ ।

भूसण ३ पुष्को ४ वासं ५, ध्रुवं ६ फल ७ दीव ८ तंदुलयं ९ ॥ २९ ॥

नेवज्ज १० पत्त ११ पूगी १२, वारि १३ सुवत्थं च १४ छत्त १५ चामरयं १६ ।

वाजित्त १७ गीय १८ नटं १९, थुह २० कोसंबुद्धि २१ इयहीरं ॥ ३० ॥

इत्येकविंशतिविधा पूजा । एवमष्टोत्तरशतप्रकारादयोन्येऽपि बहवः पूजाप्रकाराः शास्त्रांतरेभ्योऽप्यसेयाः । इति व्याख्या-
तार्थन्यविनयाख्यो दर्शनविनयस्य तृतीयो भेदः, शेषविनयभेदानां तु विस्तरव्याख्या महाग्रंथेभ्यो विद्वद्धिः स्वयमभ्यूहा ।
अथ क्रमप्राप्तास्तिष्ठः शुद्धयो व्याख्यायंते—जिन १ जिनमत २ जिनमतस्थितेत्यादि ३ । जिनो व्रीतरागः १ जिन-
मतं च स्यात्पदलङ्घिततया तीर्थकृद्धिः प्रणीतं यथायस्थितजीवाजीवादितत्त्वं २ जिनमतस्थितास्तु अंगीकृतवपारमेधप्रवचनाः
माध्यादयः ३ । एतान् व्रीन् विमुच्य शेषभेकांतग्रहस्तं सर्वमपि जगद् विचार्यमाणं संसारमण्ये कचवरनिकरप्रायमस्ति,
एतावता जिनादिव्रितयमेव सारं, शेषं तु सर्वमप्यसारमिति भावः, एवंविधविचारणया हि सम्यक्त्वस्य विशेष्यमानत्वादेता-
स्तिष्ठः शुद्धय उच्यंते । अन्यत्र पुनरन्यथा तिस्रः शुद्धयः प्रोक्तास्तद्यथा—

मणवायाक्कायाणं, सुद्धी सम्मत्ताहणा तत्थ । मणसुद्धी जिणजिणमय-यज्जमसारं मुणइ लोपं ॥ १ ॥

तित्थंकरचलणारा-हणेण जं मज्झ सिज्जइ न कअं । परथेमि तत्थ नत्तं, देवविसेसं च वयसुद्धी ॥ २ ॥

छिअंतो भिअंतो, पीलिअंतो वि डब्बमाणो वि । जिणवज्जदेवयाणं, न नमइ जो तस्स तणुसुद्धी ॥ ३ ॥

न्याख्या—मनोवाक्कायानां त्रयाणां करणानां शुद्धिः सम्यक्त्वस्य साधनभूता विद्यते, विकरणशुद्धयैव सम्यक्त्वमुत्प-
द्यत इत्यर्थः, तत्र यदा जिनजिनमतवर्जं सर्वमपि लोकमसारं मन्यते असात्तया जानाति तदा मनःशुद्धिर्भवति, इयं प्रथमा
शुद्धिः १ । तथा तीर्थंकरचरणाराधनेन यन्मम कार्यं न सिद्ध्यति तत्र कार्यं अन्यं देवविशेषं न प्रार्थयामि, एतावता जिन-
मन्या यत्कार्यं न जातं तदन्यस्मात् कुतो भवतीत्यर्थः, एतादृग् भूसेन यद्भ्राणं सा वाक्शुद्धिः, इयं द्वितीया २ । तथा यः

शुद्धादिना छिद्यमानो भिद्यमानः पीड्यमानो दृश्यमानोऽपि मन् विनयज्ञं परं देवं मनागापि ध्यायेत् न नमति तस्य तसु-
शुद्धिर्भवति, इयं तृतीया ३ । इति माथाश्रयार्थः ॥ इति शुद्धिचक्रं ॥

अथ दूषणपंचकं व्याख्यायते--शंकाकांक्षेत्यादि, तत्र शंका रागद्वेषविमुक्तयथाथोपदेशकमवबोधोक्तयचनेषु संशयः, सा
च सम्यक्तयविधातेहेतुत्वात् सम्यग्दर्शनिभिः सर्वेषु परिहर्तव्या, यतो लोकेऽपि शंकाकतुनेरस्य कार्यं विनश्यदेव दृश्यते,
यस्तु शंकां न विदधाति तस्य तु अवश्यमेव कार्यसिद्धिर्विलोक्यते, तत्र च व्यवहारिकदृष्टांतः, स चायं--

एकस्यां नगर्यां द्वौ व्यवहारिकौ वमतः । तौ च प्राक्तनकर्मवशादाजन्मदरिद्रौ, अन्यदा इतस्ततो भ्रमंतौ एकं कंचित्
सिद्धपुरुषं समीक्ष्य स्वसंपत्तिसिद्धार्थं तत्सोवातरसौ बभूयतुः । सोऽव्येकदा तयोर्विविधभक्ष्या प्रसन्नीभूय ताभ्यां कंधाद्वयं
दत्त्वा इत्थं प्रोवाच- 'इदं कंधाद्वयं एण्मासीं यावन्नित्यं कंठे धार्यं, ततः शस्यहं पंचशतदीनारप्रदं भविव्यतीति ।' अथ
द्वौपि कंधाद्वयं समादाय स्वस्वस्थानं गमाज्जगमतुः, ततस्तथोर्मध्ये एकेन व्यवहारिकेण 'किं ज्ञायते इयं कंधा एण्मासांते
यथोक्तफलदायिनी तंप्रस्यते न वा ?' इत्यादिस्वहृदयसमुद्भूतशंकाया जनलज्जया च मा कंधा परिलज्जा । अन्येन तु तरु-
लयाभिसिषिषिणीं शंकां जनलज्जां च परिलज्जय एण्मासीं यावत्सा ब्यूढा, तेन न महद्भिज्जेत् । ततस्तस्य क्राद्धिविस्तारं
विलोक्य स कंधापरित्यागी वणिग् आजीवितं पश्चात्तापपरो जातः । द्वितीयस्तु यावज्जीवं सुखी भोगी त्यागी च समजनि ।
अतो भव्यात्मभिः गद्गस्तुनि स्वल्पापि शंका न कार्या । इति शंकायां वणिग्द्वयदृष्टांतः १ ।

तथा कांक्षा अन्यान्यदर्शनाभिलाषः, परमार्थतो भगवदहर्दृष्टणीतासमानाश्रयरूपा, मापि मम्यत्वं दूयतीत्यतः सम्य-

त्विचिन्वत्परिहारे यत्नो विधेयः, यतो लोकेऽपि कांक्षाकारी नरः प्रभुत्वाद्दुःखभागभवन् विलोक्यते, तत्रेदं ज्ञातं--

एकस्मिन्नगरे कश्चिद्ब्राह्मणो वसति, न प्रत्यहं धारामिधस्वगोत्रदेव्याराधनं करोति । कदाचिल्लोकमुवाचांमुंडां सप्रभावां निश्चम्य तामप्याराधयामास, एवं च द्वयोरुपासनं कुर्वतस्तस्य क्रियान् कालो व्यतिचक्राम । अथान्येद्युः स विप्रो ग्रामांतरं गच्छन् मार्गं सद्यः समंतात् समायातेन नवाः पूरेण प्लाव्यमानस्ततो बहिर्निस्सर्जुमशकुनुवन् धावस्व धावस्व धारं ! कुल-
देवि !, धावस्व धावस्व चामुंडे ! मां रक्ष रक्षेत्यादिवचनैर्द्वयस्मरणं चकार । तदा समागते द्वे अपि देव्यौ, परं परस्पर-
प्यया द्वयोर्मध्ये एकस्यापि देव्या स विप्रो न रक्षितः । ततश्चाचरौद्रध्यानोपगत एव जलमध्ये ब्रुहितो, गतथ परलोकमिति
हेतोः स्वहितकांक्षिभिर्भव्यन्यान्याकांक्षा कदापि न कार्या । इति कांक्षायां विप्रदृष्टांतः २ ।

तथा विचिकित्सा श्रीजिनाज्ञानुसारिशुद्धाचारधारकमाध्याद्युचमणुरुपाणां निंदा, सापि सम्यक्त्वदृष्टत्वात् परिघर्जनीया,
यतो निःसपत्नस्यत्त्वरत्नयत्नवतां प्राणिनामन्यस्य कस्यचित्सदोषस्यापि लोकस्य निंदा कर्तुमशुक्ता, ततो निर्दुष्टसाध्या-
देस्तु निंदायाः सर्वथैव परिहारो भाव्य इति भावः, ये पुनः श्रद्धालुनामधेयं विभ्राणा अन्येषां पुरः स्वगुर्वादीनामवर्णवादं
कथयंति, तथा महामंगलभूतं गुर्वादिकं सन्मुखमगच्छंतं दृष्ट्वा, अमंगलमेतज्जातमथ न मे कार्यसिद्धिर्भविष्यतीत्यादि स्व-
मनसि चिंतयंति ते महामूढत्वेन जिनप्रवचनपराङ्मुखत्वेन च एकांतमिध्यात्विनो महादुष्कर्मबंधका बोध्याः । किं बहूनों-
क्तेन ? तेषां हि इह पत्र च कदापि प्राचो वांछितार्थसिद्धिर्न भवतीति ३ ।

तथा कुस्तिता दृष्टिर्देशेन तेषां ते कूटदृश्यः कुतीर्थिकास्तेषु विषये प्रशंसा श्लाघा कुदृष्टिप्रशंसेत्सुच्यते । साऽप्युक्तहेतोरेव

रजनीया । वे तु कुतार्थिकानां किञ्चिदतिशयादिकं दृष्ट्वा समीचीनमेतन्मतं यत्रैतादृशा अतिशयिनिः संतीत्यादितत्प्रशंसां कुर्वन्ति, ते मूढा निःप्रयोजनमेव स्वं शुद्धं सम्यक्तरत्नं मलिनोक्नुवन्तीति ४ ।

तथा तद्विषय एव आलापसंलापादिना परिचयस्तत्परिचयः कुहट्टिसंमर्ग इत्यर्थः, सोऽपि सम्यक्त्वं दूषयतीत्यतस्तत्परिहारः कार्यः । सुदष्टिमतां ताध्यादीनां तु निरंतरं परिचयो विधेयः, अन्यथा नंदमणिकारादिवृष्ट्योऽपि सम्यक्त्वादिधर्मो विनाशमुपपद्यति । तद्वृत्तांतस्त्वेवं--

राजगृहे नगरे एकदा श्रीवर्द्धमानस्वामी समवसुतः । श्रेणिकादयः श्रद्धालुजना वंदनार्थं समेताः । तदानीं सौधर्मकल्प-
वासी ददुरांकनामा देवधनुःसहस्रस्वयामानिकदेवपरिद्वितो जिनवंदनाय तत्राजगाम, आगत्य च सूर्याभ [नाम] देववत्
श्रीनारायणे द्वात्रिंशद्विधं नृत्यं विधाय स्वस्थानं ययौ । तदा गीतमेतं श्रुत्वा- ' भगवन् ! अनेन देवेन एतावती श्रद्धाः केन
पुण्येन लब्धा ? ' भगवानाह- ' अस्मिन्नेन पुरे एको महेश्वरो नंदमणिकारश्रेष्ठी वसति स्म । स एकदा मन्सुवाद्धर्मं श्रुत्वा
सम्यक्त्वर्यकं श्राद्धधर्मं प्रपन्नवान् । ततः पालितश्च बहुकालं तेन श्राद्धधर्मः । अथ कदाचिद्वैद्ययोगेन कुहट्टिसंसर्गात्विधाविधया-
ध्वादिपरिचयाभावाच्च तस्य चेतसि मिथ्यायुद्धिः प्रवृद्धिसुषणाता, सहुद्धिस्तु क्रमेण मंदमदभारं गतवती । ततश्च मिश्रप-
रिणामैः कालक्षेपं कुर्वन् स श्रेष्ठी एकदा ग्रीष्मकाले सवौषधमष्टमत्तपः कृतवान् । तत्र तृतीयदिनमध्यरात्रौ तृषापीडितत्वेन
समुत्पन्नार्चध्यानः सन् इत्थं व्यचिंतयत्--

धन्यास्त एव संसारं, कारयन्ति यद्वृत्ति ये । वापीहृपादिहृत्यानि, परोपकृत्तिहेतवे ॥ १ ॥

धर्मोपदेशकैश्चापि, शोकोऽसौ धर्म-उत्तमः । ये त्वानुदुष्टतामत्र, तदुक्तिर्दृश्यते धृथा ॥ २ ॥

श्रीष्मत्तौ दुर्बलाः सत्त्वास्तृणार्चा वापिकादिषु । समागत्य जलं पीत्वा, भवति सुखिनो यतः ॥ ३ ॥

अतोऽहमपि च शत-वर्षीमेकां महत्तरां । कारयिष्यामि तस्मान्मे, सर्वदा पुण्यसंभवः ॥ ४ ॥ इति ॥

अथोक्तरीत्या ध्यानं कुर्वन् सोऽशिष्टां सर्वाभिमि रजनीं गमयित्वा शतःकाले पारणां कृत्वा श्रेणिकमृपस्यादेशमादाय त्रैभारगिरिमपीपे एकां महापुष्करिणीं कारयामास । तस्याश्चतुर्दिक्षु त्रिविधघृथोपशोमितशत्रागारमठमंडपदेवकुलादिमंडितानि यनानि च कारितवान् । अत्रान्तरे बहुतरकुट्टिपरिचयात् सर्वथा त्यक्तधर्मस्य तस्य प्रवलतरदुष्कर्मोदयतः शरीरे षोडश महारोगाः समुत्पन्नाः । तन्नामानि चेमानि—

कासे १ सासे २ जरे ३ दाहे ४, कुच्छिद्धले ५ मगंदरे ६ । ह्रसा ७ अजीए ८ दिष्टी ९, पिष्टद्धले १० अरोअए ११ ॥ १ ॥ कंहू १२ जलोयरे १३ सीसे १४, कन्नवेयण १५ कुडए १६ । सोल एए महारोगा, आगमम्मि वियाहिया ॥ २ ॥ इति ॥

अथैतद्रोगाक्रांतशरीरः स श्रेष्ठी महाव्यथया ततो मृत्वा तद्वापीगतैकाग्रध्यानवशात्तस्यामेव वाप्यां गर्भजदुर्दुस्त्वनोत्पन्न-स्तत्र च तस्य स्वकीयवापीदेशनाज्जातिस्मरणमुत्पेदे । ततः स ददुरस्तादृग्धर्मविराधनायाः फलं विज्ञाय संजातवराग्यः सन् अतः परं मया नित्यं पष्ठवपः कार्यं, पारणके च वापीतटे जनहानात्त्रासुकीभूतं जलमृचिकाद्येव भक्षणीयमित्यभिग्रहं गृहीत-वान् । अथ स तस्मिन्नवसरे तद्वाप्यां-हानादिनिमित्तं समागच्छतां जनानां मुखान्मदागमनप्रवृत्तिं श्रुत्वा मां च प्राक्तनभ-

यथमर्चार्य मत्वा वंदनार्थं निर्गच्छन् लोकैः कल्याणबुद्ध्या पुनः पुनरंतःप्राक्षिप्यमाणोऽपि वंदनैकाग्रचित्तः सन् यावद्वाप्या वहिर्निर्जगाम तावद्भक्तिभरोल्लसितमानसो बहुपरिकरसंयुक्तः श्रेणिकचतुषोऽपि मद्भदनाय समागच्छन् तत्र संप्राप्तः । ततश्च देवयो-
गात्स ददुरो मार्गे श्रेणिऋष्याद्ययुरेण क्षुण्णस्तदा तत्रैव शुभध्यानेन मृत्वा सौधमदेवलोके ददुरांकनामा महर्दिको देवः समुत्पन्नः, उत्पत्तिमर्त्या]नंतरमेव चायधिज्ञानेन सर्वमपि स्वप्नाग्भववृत्तांतं स्मृत्वा सामत्र समवसृतं विज्ञाय सद्यः समा-
गत्य वदित्वा स्वऋद्धिं दर्शयित्वा च निजस्थानं गतः, अनेन चेत्यथमेतावती ऋद्धिः प्राप्ता । पुनर्गौतमेन शृष्टं- 'स्वामिन्द्वयमित्त-
श्रुत्वा क्व यास्यति ? ' भगवतोक्तं- 'महाविदेहे उत्पद्य सेत्स्यति । इत्येवं कुदृष्टिपरिचयोद्भवं विपाकं निशम्य सम्यक्तत्त्व-
वद्धिः सर्वथैव तत्परिचयः परिहर्तव्यः । इति कुदृष्टिपरिचये नंदमणिकारवृत्तांतः ५ । इत्येवं दृष्यते सम्यक्तत्त्वमेभिसिति द्रू-
पानि इमानि शंकादीनि पंच प्रोक्तानि । एतेषां च सम्यक्तत्त्वमालिन्यहेतुत्वात् सम्यग्दृष्टिभिरवश्यं परिहारः कार्यः ॥

अथ प्रभावकाष्टकं व्याख्यायते—प्रवचनीत्यादि, तत्र प्रवचनं द्वादशांगीरूपं तदस्यास्ति अतिशयवदिति प्रवचनी,
वर्तमानकालोचितनमूत्रार्थधारकस्तौथेवाहक आचार्य इत्यर्थः । अयं च देवर्द्धिगणिश्रमाश्रमणादिवदाद्यः प्रवचनप्रभावको
बोध्यः, देवर्द्धिगणिश्रमाश्रमणकथानकं चेदं—

एकदा राजगृहनगर्यां श्रीवर्द्धमानस्यामिना समवसृतं, देवैः समवसरणं च रचितं, द्वादशापि पर्यदो मिलिताः, सौधम-
द्रोऽपि समागत्य भगवंतं त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य वंदित्वा उचितस्थाने उपविष्टः । तदा भगवता सकलभव्योपकाराय सजलजलधर-
ध्यानानुकारिणा स्वरेण परमानंदमुधारमस्राविणी निबिडतरसोहार्थकारविद्राविणी निखिलजगज्जंतुचित्तचमत्कारिणी महा-

मनोहारिणी धर्मदेशना प्रदत्ता । ततो देयनाते इन्द्रः पप्रच्छ- 'स्वामिन्नस्याभवसर्पिण्यां भवदीयं तीर्थं कियत्कालं प्रवर्त्ति-
 ल्यते ? कया रीत्या च विच्छेदं यास्यति ? ।' भगवानाह- 'इन्द्र ! एकविंशतिसहस्रवर्षप्रमाणं दुःखमानामकं पंचमारकं
 यावन्मे तीर्थं प्रवर्त्तियते । ततः पंचमारकप्रान्तादिने पूर्वोक्ते श्रुतं १ धर्म २ संघा ४ विच्छेदं यास्यति, मध्याह्ने च
 विमलवाहननृपसुधर्ममंत्रितद्धर्मा विच्छेदं यास्यति । सायाह्ने च वादरवह्निर्विच्छेदं यास्यति । इत्थं तीर्थविच्छेदो भावी ।"
 अथ पुनरिन्द्रः पप्रच्छ- 'स्वामिन् ! भवतां पूर्वगतं श्रुतं कियत्कालं स्थास्यति ? ।' भगवानाह- 'भो इन्द्र ! एकं वर्षसहस्रं
 यावन्मे पूर्वगतं स्थास्यति, ततो विच्छेदं यास्यति ।' पुनरिन्द्रेण पृष्टं- 'कस्मादाचार्यात्परं सर्वं पूर्वगतं यास्यति ? ।' स्वा-
 मिनेचे- 'देवद्विगणिलक्षमाश्रमणात् ।' पुनः पृष्टं- 'सांप्रतं तस्य जीवः कुत्रास्ति ? ।' स्वामिनोक्तं- 'यस्तव पार्श्वे स्थितो
 हरिणगेमेपी देवस्तव पदात्यनीकाधिपतिः स तज्जीवः ।' तत् श्रुत्वा इन्द्रो विस्मितो हरिणगेमेपिणं प्रशशंस । पार्श्वस्थेन
 हरिणगेमेपिणापि सर्वो वृगांतः श्रुतः । ततः सपरिच्छद इन्द्रो भगवंतं नत्वा स्वस्थानं गतः ।

अथ हरिणगेमेपी अनुक्रमेणार्थदुर्लभकहानौ पन्नासाभ्यन्तरे प्रविष्टे आशुपि मनुष्यभवाद्युर्वद्ववान् । ततः स्वस्य पुण्यमा-
 लाम्बानिकल्पवृक्षप्रकंपादिव्यवनलक्षणानि दृष्ट्वा स इन्द्रं व्यञ्जिषत्- "स्वामिन् ! यूयमसाकं प्रभवः सर्वप्रकारैः पोपकाः स्थ ।
 अत एव ममोपरि प्रसादं विधाय तथा विधेयं यथा परमवेऽपि धर्मप्राप्तिर्भवेत् । मम पुनर्योनियंत्रसंकरे पतितस्य उभयथा-
 प्यंधकारविद्वत्प्रचैतन्यचक्षुषो जरायुमलकिलत्रपुण्ड्रशिवर्णस्रयीसमूहसंभेद्यमानशरीरादप्यधिकवेदनस्य मतः सर्वं देवभव-
 संबन्धिसुखमागामिभयधर्मेकरणीयं च विस्मृतिं यास्यति । तस्मान्मत्स्थानोत्पन्नोऽपरो हरिणगेमेपी मद्बोधनार्थं मोक्तव्यः,

यथा श्रुणां प्रभुत्वं परमवेषपि सफलं स्यात् । " इद्रेणाप्यंगीकृतं । ततः पुनर्हरिणोगमेषिणा स्वविमानभिर्चितौ वज्ररत्नेन लिखितं- ' योऽत्र विमाने हरिणोगमेषी उत्पद्येत तेनाहं परमवेष प्रतिबोधनीयः, नो चेत्तस्य इंद्रचरणकमलसेवापराद्दुःखत्व-दोष ' इति । अथायुःक्षये म ततश्च्युत्वा अस्मिन् जंबूद्वीपे भरतद्वेत्रे सौराष्ट्रदेशे वेलाकूलपंचनं नाम नगरं, तत्रारिदमनो राजा, तस्य सेवकः कामद्विनामा क्षत्रियः काश्यपगोत्रीयः, तस्य भार्या कलावती, तस्याः कुक्षौ पुत्रत्वेनोत्पन्नः । तदा सा स्वमे महर्दिकं देवमपश्यत् । क्रमेण शुभलये पुत्रजन्माभूत्, ततो देवद्विरिति तस्य नाम कृतं । स च पंचधात्रीमातृभिः पाल्यमानो द्वादशवार्षिको जातः । पित्रा द्वे कन्ये परिणायिते, ताभ्यां सह वैषयिकं सुखं युयुजे । पुत्रधार्थमिज्जनसंसर्गवशा-द्विरंतरं स्वमद्वयै राजपुत्रैः क्षत्रियपुत्रैश्च सहाखेटकचर्यां विदधाति, धर्मवाचांमपि न जानाति न श्रूयति च, एवं स कालं गमयति ।

अथ तस्मिन् विमाने नवीनो हरिणोगमेषी उत्पन्नः, म उत्पत्तिसमयकरणीयचैत्यपूजादिदेवकर्मणि कृत्वा सुधर्म्यां सभायां इंद्रसेवार्थं गतः, विस्मित इंद्रस्तं दृष्ट्वावादीत्- ' त्वं नवीनः समुत्पन्नः ? । ' स प्राह- ' स्वाभिन् ! श्रोमिति । ' तत इंद्रः प्राह- ' मौलो हरिणोगमेषी त्वया प्रतिबोध्यः । ' तेनाप्यंगीकृतं । अथैकदा तेन हरिणोगमेषिणा स्वविमानभित्तिलिखितान्यक्षराणि दृष्टानि । तदैवं तेन पत्रं लिखितं- " स्वभित्तिलिखितं वाग्यं, भिन्न त्वं सफलं कुरु । हरिणोगमेषिको वक्ति, संसारं विषमं त्वज ॥ १ ॥ " ततः स्वसेवकदेवं समाकायंतत्पत्रं त्वया देवद्वेत्रे देयमित्युक्त्वा तत्र प्राहिणोत् । स देवोऽपि यत्र देवद्विः स्थितोऽभूत् तत्राकाशस्थ एव पत्रं मुक्तवान् । ततो देवद्विरप्याकाशात्पतितं पत्रं दृष्ट्वाऽवाचयत्, परमर्थं न युबोध । ततः कियति काले गते स देवः स्वमेऽमुमेव श्लोकमवादीत्, तथापि स न प्रतिबुद्धः । एकदा आखेटकं कर्तुं अर-

प्यनीं गत्या स वराहष्टेऽश्वं हुक्तवान् । तत्र चैकाकी सन् यदा दूरं गतस्तदा स देव इत्थं महाभयं तं प्रति दर्शितवान्,
 अग्रे केमरिर्सिंहः सद्युतस्थौ, पृष्टवो महती गर्ता, पार्श्वयोर्महावराहौ ध्रुवुरायमाणौ, अधस्ताद्धरित्री चक्रौ, उपरिष्टाद् दृषदः
 पतन्ति, एवं मरणांतमयजनकानि कारणानि दृष्ट्वा स भयविह्वलः सन् प्रतिदिशं विलोकयति स्म । कोऽप्यत्र मम मरणवाग्को
 न संभवतीति चिंतायां स एव देवो रुद्रदृष्ट्वावदीत्—‘अद्यापि मदुक्तश्लोकार्थं नावबुद्धवसे ? ।’ स ग्राह—‘अहं तु किमपि
 नावबुद्धे ।’ तदा देवेन श्राम्यसंबंधितवृत्तान्तनिवेदनपूर्वकं भणितं—‘यदि त्वं व्रतग्रहणं कुर्यास्त्वहिं इतो मरणांतकष्टात् त्वां
 रक्षेयमिति ।’ तत् श्रुत्वा तेनापि तदंगीकृतं । ततो देवेन स उत्पद्य लोहिताचार्यसमीपे मुक्तस्तत्र दीक्षां भागवतीं जग्राह ।
 ततो देवर्द्धिः पठन् गीतार्थो जातः, यानद् गुरुसमीपे पूर्वगतश्रुतमासीत् तत्सर्वं पठित्वा श्रीकेशिगणधरसंतानीयेदेयगुप्तगणः
 पादौ प्रथमपूर्वमर्थतोऽधीतवान् । द्वितीयपूर्वसूत्रे पठथमाने विद्यागुरवः परासचो जाताः । ततस्तं गीतार्थं ज्ञात्वा गुह्यमिः स्व-
 पदे स्थापितः । एकेन गुरुणा गणिरिति पदं दत्तं, द्वितीयेन क्षमाश्रमण इति, ततो देवर्द्धिगणधमाश्रमण इति नाम जातम् ।

अथ तस्मिन् काले विद्यमानानां पंचगताचार्याणां मध्ये युगप्रधानपदधारकः कालिकालेकवली सर्वसिद्धांतवाचनदायको
 जिनशामनप्रभावको देवर्द्धिगणधमाश्रमणोऽन्यदा श्रीशत्रुञ्जये वज्रस्वामिस्थायितं पिचलमयमादिनाथविंशं श्रणस्य कुर्याद्-
 यक्षमाराधयामास, समागतः स कपर्दी, किं कार्यमिति तेन पृष्टे आचार्याः प्रोबुः—“जित्शसनकार्यं, तथाहि-अधुना
 द्वादशवर्षिकदुष्कालापरमे श्रीस्कंदिलाचार्यमाधुरी सिद्धांतवाचना विहिता, तथापि समयानुभावेन मंदबुद्धित्वात्साधूनां
 सिद्धांता विस्मृत्य यांति यास्यंति च । ततो भवत्साहाय्यात्ताडपत्रेषु सिद्धांतान् लेखितुं मम मनोजस्ति, यतो महती जिन-

शासनोन्नतिः स्यात्, मन्दबुद्धयोऽपि पुस्तकमालंब्य सुखेन शास्त्राध्यतारो भवेत्युरिति । ” तदा देवेनोक्तं- ‘अहं मान्निध्यं कारिष्यामि, ततो भवता माधवः सर्वेऽप्येकत्र करणीयाः, मपीषत्रादिदं भूयस्त्वस्मानेनतव्यं, लेखकाश्च ग्रगुणीकार्याः, माधारण-द्रव्यं च मेलनीयं ” इत्युक्त्वा देशद्विगणिक्षमाश्रमणा वल्लभ्यां पुरि समागताः, मेलिता देवेन तत्रापि पुस्तकलेखनसामग्री । ततो दृष्टव्योत्तरेषु यथागोपानानां अलापका उक्त्वास्तथा तथा पूर्वं स्वरूपेण लिखितास्ततः पुनः संयोजनं कृत्वा देव-द्विगणिना मूलपत्रेषु लेखिताः, अत एवांगेषु उपांगानामालापकाः साक्षिणः, मध्ये मध्ये विसंवादोऽपि संख्याया अनियमोऽपि, मध्ये मध्ये माधुरीवाचनापि च दृश्यते ।

तथा पूर्वमार्यरक्षितेन सिद्धांतेषु पृथगनुयोगः कृतः, पुनः स्कंदिलाचार्येण वाचना कृता, देवद्विगणिना च पुस्तकारूढः कृतः, तेन सुधर्मस्थामिवचनानि विसंस्थुलानीव दृश्यन्ते । तत्र दुःषमानुभाव एव प्रमाणं, परमत्र जिनागमे सम्यग्दृग्भिः संशयो न कार्यः । तस्मिन्नवसरे देवसानिध्याद्वर्षमभ्ये जैनपुस्तककोटिलिखिता । अयं किञ्चित्पूर्वगतश्रुतधारकाः श्रीवीरनिर्वाणादशीत्यधिकवश्रुतवर्षातिक्रमे सर्वसिद्धांतलेखकारका युगप्रधानपदं विभ्रानाः श्रीदेवद्विगणिक्षमाश्रमणा बहुधा श्रीजिन-शासनप्रभावनां कृत्वा श्रुति श्रीशंभुजवेऽनग्नं विधाय स्वर्गं गताः ॥ इति श्रीदेवद्विगणिक्षमाश्रमणचृचांतः ॥ एवंविधा आचार्याः श्रीजिनप्रवचनप्रभावका बोध्याः ? ॥

तथा धर्मकथा प्रशस्यन्ति अस्येति धर्मकथी । यः क्षीराश्रवादिलब्धिसंपन्नः सन् सज्जलजलधराध्वनिताकुकारिणा शब्देन आधेपणीविक्षेपणीसर्वदनीनिर्घेदनीलक्षणां चतुर्विधां जनितजनमनःप्रसोदप्रथां धर्मकथां कथयति य बहुलभव्यजनप्रतिबोधको

नदिपेणादिवद्धर्मकधी घोस्यः । कथाचतुष्टयलक्षणं त्विदं—

स्थाप्यते हेतुदृष्टतैः, स्वमतं यत्र पंडितैः । स्वाद्वादध्वनिसंयुक्तं, सा कथाक्षेपणी मता ॥ १ ॥

मिथ्यादृशां मतं यत्र, पूर्वापरविरोधकृत् । तन्निराक्रियते सद्भिः, सा च विशेपणी मता ॥ २ ॥

यस्याः श्रवणमात्रेण, भवेन्मोक्षाभिलाषिता । भव्यानां सा च विद्वद्भिः, प्रोक्ता संवेदनी कथा ॥ ३ ॥

यत्र संसारभोगांग-स्थितिलक्षणवर्णनं । वैराग्यकारणं भव्यैः, सोक्ता निवेदनी कथा ॥ ४ ॥ इति ॥

इह प्राकृच्चित्तनदिपेणवृत्तांतस्त्वयं-एकस्मिन्नगरे एको धनवान् मुखप्रियनामा ब्राह्मणो वनति स्म । स मिथ्यात्व-
मोहितः सन् एकदा यज्ञं कर्तुमारंगे । तत्र राद्धान्नरक्षायां भीमनामानं स्वदासमादिष्टवान् । तेनापि स्वस्वामी ब्राह्मणो
विद्वत्सः- ' यदि विप्रभोजनानंतरं अवशिष्टान्नं मह्यं दास्यथ तदाहमत्र रक्षको भविष्यामि ' इत्युक्ते विप्रेणापि तद्वचः प्रति-
पन्नं । गृहस्वामिना ब्राह्मणा भोजिताः, अवशिष्टान्नं सर्वं दामाय दत्तं, तेन च मम्यगृष्टिना साधवः प्रतिलाभिताः, अन्येऽपि
दर्शनोऽनुकंपया दानपत्राकृताः, तेन महाभोगकर्मोपाजितं । अथ कियत्यपि काले स दासो मृत्वा देवोऽभूत् । ततोऽपि
च्युत्या राजगृहे श्रेणिकनृपस्य पुत्रत्वेनोत्पन्नः, नदिपेण इति तस्य नामासीत् । तस्मिन्नेवावसरे विप्रजीवोऽपि कांश्चिद्भयान्
श्रान्त्वा कदलीवने हस्तिनीयुधे एकस्या हस्तिन्याः कुशौ गर्भत्येनोत्पन्नः । तस्मिन् युधे तु यूथयतिर्गजोऽन्यगजपराभवं विशं-
क्रमानो हस्तिनीनां प्रमनमप्ये एव जातं जातं गजं निहंति । हस्तिनीं जातां रक्षति । तदा यस्याः कुशौ स ब्राह्मणजीव उत्प-
श्रान्त्वा या हस्तिनी स्वगर्भस्याकुशलं विदित्वा कपटैव पादेन खंजीभूय ग्नैः हास्तिकपृष्टतथलति, यामनतुष्टयानंतरं

यूथेन सह मिलति । एवं कदाचिद् दृग्दहनंतरं त्र्यहानंतरं वा मिलति ।

एवं च सा कुर्वती अन्यदा तापसाश्रमे गत्वा पुष्करेण तापसपादान् स्पृशती तापसात्ननाम । तापसैरपि तां गुर्विणीति ज्ञात्वा ते गर्भः कुञ्जली भवत्विद्यादासिता, सा चैकदा तत्राश्रमे सुतमद्भत, तापसपुत्रैश्च तत्र्यतिपालना कृता, हस्तिन्यपि तत्रागत्य तं स्तान्यं पापयति, एवं च स गजयोतस्तापसपुत्रैः समं खेलति, तैश्च बालैः सहाश्रमपादपान् नदीतः शुंडया जल-
मानीय सिचति । एवं वृक्षसेचनक्रियां कुर्वीणं गजयोतं विलोक्षयास्य सेचनक इति नाम दत्तं । एवं तत्र वर्द्धमानस्त्रियद्वा-
र्षिकः क्लमो जातः । अथ चैकदा वने भ्रमन् तं यूथपतिं ददर्श । तारुणेनोत्कवलस्तं दृढगजं हत्वा स्वयं यूथपतिर्विभूव ।
अनेन च विमृष्टं- ' यथा मे जननी तापसाश्रमे मां सुपुत्रे तथान्याप्यत्र मा सविष्टे ' इति ध्यात्वा स्वयूथमानीय तमाश्रमं
बभूव । लडास्तापसा श्रेणिकनृपं तं गजरत्नं ज्ञापयामासुः । राज्ञापि कैश्चित्प्रयोगैः स बंधनं नीतः, आलाने निगडैर्वद्बुध ।
तदा तापसैश्चालोक्य स वाग्भिस्ताजितो- ' याह्यं कर्म कृतं तादृशमेव त्वया फलं प्राप्तिमिति ' वाक्यं श्लो गजो बंधनानि श्रो-
थित्वा तापसान् हंतं दुद्राव, भग्नास्तापसाः, व्याकुलो ख उच्छलितः, तदा श्रेणिकपुत्रो नंदियेणस्तं वशीकर्तुं तत्रायात, तदर्शनाच्च
तत्कालं स्वस्थीभूय ईहाषोढं कुर्वतस्तस्य गजस्यावाधिज्ञान (जातिस्मरण)मुत्पन्नं, ततो ज्ञानस्तेन सर्वोऽपि प्राग्भववृत्तांतः । नंदि-
येणोऽपि पूर्वभवलेहेन तं गजं सदात्मैः संतोष्य स्कंधाधिरोहणपूर्वकमालाने आनीय बद्धवान् । तदा तुटेन तातेन नंदियेणः
मत्कृतः, परिणायितः पंचदशतकन्याभिः । एकदा भगवान् श्रीमहावीरो राजग्रहे समभवत्ततः, तद्वदनार्थं पित्रा समं नंदियेणोऽपि
यतः, तत्र भगवदेक्षनां श्रुत्वा प्रतिबुद्धः स प्रव्रज्यासुजां श्रीमभवतो ययाचे । भगवानपि अस्माद्धर्मवृद्धिं विज्ञाय यथासुखं

देवानुप्रियेत्यवादीत्, परं मा शत्रुबंधं कार्षीरिति द्वितीयं वाक्यं व्रतविघ्नमालोक्य नोवाच ।

अथ गृहे मातापितृश्रुतिवचनप्रतिवचनानंतरं प्रत्रयामहोत्सवे क्रियमाणे आकाशे शासनदेव्यप्यभ्यधात्— 'भो नदिपेणाद्यापि ते भोगकर्मोदयोऽस्ति ततः कियत्कालं प्रतीक्षस्व, यथात्प्रज्यां गृहीथाः' इत्युक्तेऽपि स्वमनसो दाढ्यं विचार्य स श्रीभगवद्विके दीक्षां जग्राह, क्रमेण दश पूर्वाण्यधीतवान्, दुःकराणि तपांसि च तेषु, तेनायं लब्धमान् बभूव । अथास्य भोगकर्मोदयतो मनश्चांचल्यत् पूर्वतानि पूर्वक्रीडितानि च स्मृतिपथमायातानि । ततो मनस्यत्यंतं प्रादुर्भूतां कामव्यथां सीढुमशक्नुवन् झ्वोक्तेविधिना मनोनिग्रहाय देहकार्यार्थं च भूयसीरातापना विशेषतत्तपांसि च चकार, तथापि भोगेच्छा न निवर्तते । ततो व्रतभंगभयान्मरणार्थं गलपाशिकामग्रहीत्, स पाशो देव्या त्रोटितः । ततो विषं भक्षितं, देवानुभावाद्विषेणाप्यमृतार्थितं । ततो ज्वलनप्रवेश आरब्धः, तत्र वह्निरपि विध्यातः । एवं मृतिप्रयोगाः सर्वेऽपि विकलीवभूवुः । अथैकदा राजगृहे एवाष्टमपारणाय मुनिर्वैश्यागृहे मिथार्थं प्रविवेश, उक्तवाच— 'हे गृहनायिके ! चेत्तव श्रद्धा तर्हि मां मिशां श्रेहे । ते धर्मलामोऽस्तु ।' तथा च हस्तं त्या उक्तं— 'न हि धर्मलामे सिद्धिरत्र त्वर्थलामे सिद्धिरस्ति' एवं तयोक्ते मुनिर्मानारुह एवेनान्तु इत्यवोचत् । तत इत्थं जल्पत एव तस्य तपोलब्ध्या वैश्यागृहं सार्द्धद्वादशकोटिप्रमितैः सौवर्णैः पूरितं, यदुक्तं महाविश्वामित्रेण पद्माध्ययने— धम्मलामं तथो भणद्, अर्थलामं विमग्निगओ । तेणापि लट्टिजुचेण, एवं भवतु चि भणियं ॥ १ ॥ इति. तथा ऋषिभंडलधृत्यादौ तु नीमकृणाकर्षणावृष्टिजितित्युक्तं, तस्यं पुनस्तत्तज्ज्ञा विदंतीति । ततः पणांगनापि त्रिसप्तपारुता झपिन्नुद्याम मुनेः पादयोर्नत्वा हावभावैर्मुनिचिचं चिक्रियां नयंतोत्थमववतीत्— स्वामिस्त्वया तु एभिः

गौरवार्णवर्हं व्रीता, अतस्सर्वांगं धर्मं प्रापद्य तामेव भुंक्ष्य ' इत्यादिभिर्भोहप्रकृतिभिरिव स्नेहनाग्निमुनिमतः क्षुभितं । ततोऽयं गदप्रणो भूत्वा भोगकर्मोदनेन तत्रैव तस्थौ । पर मया प्रत्यहं दृश पुरुषा धर्मं नेतव्या इति नियमयामाम् । यदात्र नियमे प्रपौऽपि न्यूनतदा मयैव तत्स्थाने भवितव्यमिति पणितवान् । अतः परं वेद्यापाटकद्वारे मुनिः स्थित्वा तत्रागतान् कामिजनान् विविधयुक्तिकुक्ताभिराक्षेपण्यादिधर्मकथाभिर्धर्मं ग्राहयति, कांस्त्वान् प्रतिबोध्य श्रीजिनेश्वरतिके महाव्रतानि ग्राहयति, कांश्चिद्यु- गढादग्नत्रपशान् कारयति । एवं प्रत्यहं धर्मकथाभिर्भव्यजनान् प्रतिबोधयन् स्वयं शुद्धश्राद्धधर्मं प्रपालयन् ङादृश वर्षाणि गम- यित्वा निज्ञान्भोगकर्माम् मन् एरुस्मिन् दिने नव जनान् प्रतिबोधितवान्, दशमस्त्वेकः स्वर्णकारः ममेतः, स च विविध- युक्त्या प्रतिबोध्यमानोऽपि शृष्टदान् प्रतिबुद्धः, प्रत्युत इत्थं जजल्प- ' ननु निययंरुनिमग्नं स्वमात्मानं बोधयितुमशक्यत्वं परं किं बोधयिष्यसि ? ' इति । तावन्ना गणिक्रया भोजनार्थं नदिपेणः समाहूतः, परं प्रतिज्ञापूर्तिं विना भोजनं नेच्छति । द्वित्रा रस- पत्यः गीतलीभूताः, ततो नश्यया तत्रागत्य उपहामपूर्वकमुक्तं- ' स्वामिन्नद्य भवतैव दशमस्थाने भवितव्यमिति प्रतिज्ञा- पूर्णं कृत्यमभत्य भुंक्ष्य । ' एषुक्ते ममामभोगकर्मोद्यो नदिपेणमुनिः पुनरोपमादाय श्रीमत्पदतिके पुनर्महाव्रतानि जग्राह, चारिणं च निर्मलं प्रतिपाल्य श्रान्ते तमाधिना मृत्वा दिवं ययौ । ततश्च्युत्वा महाविदेहे सेस्सति । इदं च श्रीवीरचरित्यानुसारे- णोक्तं । महानिग्रीयशूत्रे तु कुलप्रतिक्रमास्ति । इह तत्रं तु मर्वविदो विदंति । इत्ययं धर्मकथी नाम द्वितीयः प्रवचनप्रभा- म्बोऽप्येयः, इति नदिपेणवृत्तः ॥ २ ॥

तथा यादिश्रित्वादिगम्यगथापतिरूपायां चतुरंगायां परिषदि प्रतिपद्यनिराकरणपूर्वके सप्तम्यस्थापनार्थिमवश्यं चद-

तीति वादी, निरुपमादिलब्धिसंपन्नत्वेन वायदूक्यादिदृढारुद्धैरपि अमदीकृतवाग्निभव इत्यर्थः । अयं च मह्यवादिब्रह्म-
 त्यथादिसकलप्रमाणमुश्लः प्रविवादिजयाद्राजद्वारेऽपि लब्धमाहात्म्यस्तृतीयः प्रभावको बोध्यः । इत् मह्यवादिदृष्टांतो
 ग्रंथान्तरादवसेयः ॥ ३ ॥

तथा निमित्तं त्रैकालिकलाभाज्यागादि प्रतिपादकं शास्त्रं तद्वेत्ति अर्थात् वा नैमित्तिकः । यो हि जिनमतप्रत्यनीकान्
 पराजयं नंतु भद्रबाहुस्वाम्यादिवत् सुनिश्चितं निमित्तं वदति स नैमित्तिको नाम चतुर्थः प्रभावको बोध्यः, भद्रबाहुस्वामि-
 दृष्टान्तस्तु प्रसिद्ध एवेति नेहोच्यते ॥ ४ ॥

तथा विकृष्टप्रष्टमप्रभृतिकं दुस्तपं तपोऽस्यास्तीति तपस्वी, यः परमोपशमरससंभृतः मन् अष्टमद्वयमपधशरणमास-
 क्षणादिविविधतपश्चर्याया जिनमतोद्भासनं विदधति स श्रीवीरवर्णितकाकंदिकथत्राल्यसाध्यादिवचपस्वी नाम पंचमः
 प्रभावको ज्ञेयः ॥ ५ ॥

तथा विद्याः प्रज्ञप्त्यादयः ज्ञाननदेव्यस्ताः साहायके यस्य स विद्यावान् । अयं च श्रीवज्रस्थामिवत् षष्ठः प्रभावको
 प्राप्तव्यः, यत्स्वामिदृष्टान्तस्तु प्रसिद्ध एव ॥ ६ ॥

तथा सिद्धवति स्मेति सिद्धः, चूर्णाजिनपादलेपतिलकुटिकामफलभूताकर्षणवैक्रियत्वप्रभृतिभिर्विचिघसिद्धिभिः संपन्न
 इत्यर्थः । अयं च संपादिकार्यमाधनार्थं मिथ्यात्वविद्रावणार्थं जिनप्रवचनप्रभावनार्थं च चूर्णाजिनादिसिद्धीनां यथावसरं
 प्रयोक्ता आर्यमित्तहर्षोदिवत्सप्तमः प्रभावको बोध्यः । तत्रार्यममित्तहृत्कथानकं चेदं—

आभीरदेशेऽचलपुरं नाम नगरमासीत्, तत्र बहवो जिनप्रवचनप्रभावनाकरणपरायणाः तुमहोदिकाः श्राद्धाः पस्विसन्ति । तस्याचलपुरस्यासन्नप्रदेशे पुनः कनारवेदानद्योर्मध्ये एको ब्रह्मदीपोऽस्ति, तत्र बहवस्तापसाः पस्विसन्ति । तेज्वेकः पादलेप-
क्रियायां विशारदस्तापसः पादलेपेन नित्यं जलमार्गेऽपि स्थलमार्गे इव संचरन् लोके बहुविस्मयं समुत्पादयन् वेदानदी-
मुत्तीर्य पारणार्थमचलपुरे आयाति । तदा तं दृष्ट्वा बहवो मुग्धजना दुस्सहमिथ्यास्ततापसंतप्ताः संतो महिषा इव तद्दर्शनपंके
निमग्नाः । ते च जिनमतवर्णनयंतः श्राद्धान् एवं शोचुः—‘अस्माकं शासने यथा प्रत्यक्षं गुरुप्रभावो दृश्यते तथा युष्माकं
नास्ति, अतोऽस्मद्दर्मतुल्यः कोऽपि धर्मो न विद्यते’ इति । तदा ‘एतेषां मुग्धजनानां मिथ्यात्वस्थिरीकरणं मा भवतु’ इति
विचिंत्य ते श्राद्धास्तन्मिथ्यादिवचनं विविधयुक्तिभिः प्रतिहतं कृत्वा तं तापसं दृष्ट्वापि न विलोकयन्ति स्म । अथान्यदा
सकलशृणिगममलंकृताः श्रीवज्रस्वामिमातुला विविधसिद्धिसंपन्नाः श्रीआर्यामभितंहरयः ममागताः, श्रावकाः सर्वेऽपि
महताडंबरैश्च तत्र गत्वा श्रीगुरुपदकमलं श्रणयन्ति स्म । अतिदीनवचनैः सर्वमपि तापसकृतं जिनतीर्थापत्राजनाकारणं वृत्तान्तं
गुरुभ्यो निवेदयन्ति स्म । ततो गुरवः शोचुः—‘भोः श्राद्धाः ! अयं कपटबुद्धिस्तापसो मूढजनान् केनापि पादलेपादिप्रकारेण
विप्रतारयति, परं न हि क्वापि तपःशक्तिरस्यास्तीति ।’

अथैतत् श्रुत्वा ते श्राद्धा जिनयेन गुरुं नत्वा स्वगृहमागत्य परिधार्थं तं तापसमत्यादरेण भोजयितुं निमंत्रयामासुः,
सोऽपि समुत्सुकीभूय बहुलोकपरिवृत एकस्य श्रावकस्य गृहं प्राप्तः । तदा तस्मात्संछतं दृष्ट्वा अवसजः स श्रावकोऽपि मह-
साऽभ्युत्थाय तमुचितस्थाने उपवेश्य बहुविधवाद्यप्रतिपत्तिपूर्वकं तस्यानिच्छतोऽपि पादहयमुष्णनीरेण तथा क्षालयति स्म,

कविः । अयं हि मन्दूतार्थमदृष्ट्यायं प्रवचनप्रभावनायं च शोभनवचनरचनाभिन्नेषाद्युत्तमजनप्रतिबोधकः सिद्धसेनदिवाकरादि-
यत् अष्टमः प्रभाशकरो भोद्व्ययः । सिद्धसेनवृत्तान्तस्त्वयं—

उज्जयिन्यां नगर्यां विक्रमादित्यनामा राजा । तस्य पुरोधसः पुत्रो देवमिकाकुक्षिमदुद्धवः सर्वविद्याविशारदो ब्रुकुन्दनामा-
ब्राह्मणोज्येष्ठा वादायं भृगुकच्छपुरं प्रति चलितः । तत्रांतरा मार्गे श्रीबृद्धवादिश्वरिणो मिलिताः । तदा 'अत्र यो यस्मात्सरा-
जयं प्राप्स्यति स तच्छिष्यो भविष्यतीति' पणं विधाय, तत्र पार्श्वस्थान् गोपानेव साक्षिणः कृत्वा आचार्यैः सह वादं
कुरुं स्वयं संस्कृतवाण्या पूर्वपथमप्रदीत् । तत् श्रुत्वा गौरैरुक्तं— 'एतद्वाण्यामस्माभिर्न किमप्यवबुध्यते, अतोऽयं तु न किञ्चि-
जानाति ।' ततोऽप्यस्त्रा गुर्वो रजोहरणं कटिप्रदेशे निबद्ध्य चपटिकां दत्त्वा नृत्यं कुर्वाणा इत्यमवदन्—

नवि चौरियइ नवि मारियइ, परदारगमण निवारियइ । थोडइ थोडउ दाइयइ, सगि मटाभट जाइयइ ॥ १ ॥ अन्यच्च—
कालउ कंपल अरुनी छट्ट, छासइ भरियउ दीवड थट्ट । ए वड पडियउ नीलइ झाड, अवर किउं छइ सगि निलाड ॥ २ ॥

तत एतादृशीं वाणीं निगम्य हृदयैरुक्तं— 'नितमनेन ।' ततो बृद्धवादिगुरवो राजसभायां गत्वा तत्रापि वादेन तं
निर्मित्य स्वशिष्यं कृतवन्तः । ब्रुदुचंद्र इति नाम च दत्तवन्तः । छरियदप्रसौ पुनः सिद्धसेनदिवाकर इति नाम ददुः । स
वैकदा वादार्थमागतस्य भट्टस्य श्रावणार्थं 'णसो अहिंताणं' इत्यादिपाठस्थाने 'नमोऽर्हत्सिद्धाचार्योपाध्यायसर्वसाधुभ्यः'
इति चतुर्दशपूर्वाणामादिरियंतं संस्कृतवाक्यमुक्तवान् । पुनः स एकदा गुरून् जगाद— 'या सर्वसिद्धांतः प्राकृतमयोऽस्ति,
तं मयं संस्कृतं करोमि ।' गुरुभिरुक्तं— 'वालक्षीमंदमूर्खीणां, नृणां चारियच्चक्षिणां । अनुग्रहाय तच्छौः, मिद्वांतः प्राकृतः कृतः

॥ १ ॥ अत एव जल्पतस्त्व महाप्रायश्चित्तं लज्जं' इत्युक्त्वा गच्छाद्ब्रह्मिः कृतः । ततः संधेनागत्य विज्ञप्तिः कृता- ' स्वामिन् ! अयं महाकावित्वादिगुणसंपन्नत्वात्प्रवचनस्य प्रभावकोऽस्ति, अतो गच्छाद्ब्रह्मिर्न कार्यः । ' एवमत्याग्रहे क्रियमाणे गुरुभिरुक्तं- " यदि द्रव्यतो मुनिवेषं त्यज्या वेपांतरे तिष्ठन् भावतो मुनिस्वरूपमत्यजन् विविधतपांसि कृत्वाऽष्टादश नृपान् प्रतिबो- ध्यायं जैनान् करिष्यति, नवीनं तीर्थं चैकं श्राद्धं करिष्यति तदा तं गच्छमन्थे लास्यामो नान्यथेति । " ततो गुरुवचनमंगी- कृत्य स यथोक्तरीत्या विचरन् उजायिनो गतस्तत्रैकदाश्ववाहनार्थं गच्छता श्रीविक्रमनृपेण रथ्यांतर्गच्छंतं सिद्धतेनाचार्यं विलोक्य पृष्टं- ' के यूयमिति ? । ' आचार्यैरुक्तं- ' अयं सर्वज्ञपुत्राः । ' ततो राज्ञा मनस्येव नमस्कारे कृते आचार्यैर्हस्तमु- ध्वर्षीकृत्य उच्चैः स्वरेण धर्मलाभो दत्तः । तदा राज्ञोक्तं- ' कस्मै धर्मलाभो दीयते ? । ' आचार्या आहुः- ' येनासभ्यं नम- स्कारः कृतस्तस्मै धर्मलाभः । ' ततो हृष्टो राजा ' भवद्भिः स्वचरणैर्मदीयं सभास्थानं पवित्रीकर्त्तव्यं ' इत्युक्त्वा स्वस्थानं जगाम ।

अथैकदा श्रीसिद्धसेनाचार्यः श्रीविक्रमनृपस्य नवीनं श्लोकचतुष्टयं कृत्वा राजद्वारे गतः, प्रतिहारमुखेनेत्यवदत्-दिदृक्षुर्भिक्षु- रायातो, द्वारे तिष्ठति वारितः । हस्तन्यस्तचतुःश्लोको, यद्वागच्छतु गच्छतु ॥ १ ॥ राज्ञोक्तं-दीयतां दश लक्षणि, शासनानि चतुर्दश । हस्तन्यस्तचतुःश्लोको, यद्वागच्छतु गच्छतु ॥ २ ॥ ततः स नृपसमीपं गतः । तत्र श्रीविक्रमः पूर्वदिशाभिमुखः सिंहासने उपनिश्रितः । तदा वारितः श्लोकमेकमपठत्-आहते तव निःस्वाने, स्फुटिते वैरिद्वयते । गलिते तत्प्रियानेत्रे, राजंश्चित्रमिदं मत्त् ॥ १ ॥ इति श्रुत्वा राजा दक्षिणाभिमुखीभूयोपविष्टः, मनसि चिन्तितवांश्च ' पूर्वस्या दिशो राज्यमस्मै दत्तमिति । '

ततः परमिः गन्धर्गीपूय द्वितीयं श्लोकमपठत्-अपूर्वं धनुर्विद्या, भवता शिक्षिता कुतः ? । मार्गणौघः समन्थेति, गुणो

याति दिगंतरं ॥ २ ॥ ततो नृपः पश्चिमाशाभिमुखो भूत्वा उपविष्टः । तदा पुनः द्युरिणाभिमुखीभूय तृतीयः श्लोकोऽप्याठि-
 मरस्रतो स्थिता वयत्रे, लक्ष्मीः क्लमरोरुहे । कीर्त्तिः किं कृपिता राजन् !, येन देशांतरं गता ? ॥ ३ ॥ ततो नृप उचराम्भि-
 मुखो भूत्वा स्थितः । तदा पुनः द्युरिणा सन्मुखीभूय चतुर्थः श्लोकोऽप्याठि-सर्वदा सर्वदोऽसीनि, मिथ्या संस्तूयसे युधैः ।
 नारयो लेभिरें पृष्ठं, न वधः परयोपितः ॥ ४ ॥ ततस्तुटो नृपः सद्यः सिंहातनादुत्थाय चतसृणामपि दिशां राज्यं सूरये
 ददौ । तदा द्युरिणा श्रोत्रे-‘मम राज्येन किमपि कार्यं न’ । नृपेणेचे-‘तर्हि यूयं किं यच्छवे ? ।’ द्युरिणोक्तं-‘यदाहमा-
 गच्छामि तदा ममोपदेयः श्रोतव्यः ।’ राज्ञोक्तं-‘एवं प्रमाणमस्तु ।’ ततः सिद्धसेनार्चयः स्वस्थानं गतः ॥

अथान्यदा द्युरिर्महाकालप्रासादे गत्वा शिवपिंडिकोपरि पादौ कृत्वा सुप्तः । तत्सूत्रकादिबहुलोकैरुत्थापितोऽपि नोत्थितः ।
 तदा लोकांगत्या राजा विव्रतः-‘स्वामिन् ! कथिन्द्रियुरागत्य शिवपिंडिकोपरि पादौ कृत्वा सुप्तोऽस्ति, उत्थापितोऽपि नोत्ति-
 धृति ।’ राज्ञोक्तं-‘निहत्य दूरीक्रियतां ।’ ततो राज्ञ आदेशात् कशादिग्रहसैस्तं ताडयति स । ते ग्रहाराधांतःपुरे राज्ञीनां
 ग्ररिर् लमंति स । कोलाहलो जातः । राजापि सविस्मयः सखेदश्च सन् किं जातमिति पृच्छति स्म । केनाप्युक्तं-‘स्वामिन् !
 कथिन्द्रियुर्महाकालप्रासादे ताड्यते, तन्ग्रहारा अत्रांतःपुरे लमंति ।’ तदा राजा स्वयं महाकालप्रासादे गतः, आचार्यो दृष्ट
 उपलक्षितश्च । पृष्ठं च-‘किमेतत् ? महादेवशिरसि कथं पादौ स्थापितौ ? महादेवस्तु महात् देवः लवनाहः ।’ आचार्यरुक्तं-
 ‘महादेवस्तु अन्य एवास्ति, यो महादेवोऽस्ति तस्य स्तुतिमहं करिष्याम्येव, श्रूयतां सावधानतया’ इत्युक्त्वा कल्याणमंदिर-
 स्तोत्रं तेन कर्तुमारभे । एकादशे काव्ये क्रियमाणे भूकंपानंतरं धूमनिर्गमे लिंगस्य द्विधा भवनादादौ तेजःपुंजः प्रद्युतः ।

ततो धरणेद्रसहिता श्रीपार्श्वनाथमूर्तिः प्रादुर्बभूव । तदाचार्यः स्तोत्रं पूर्णकृत्य जगौ- 'अयं हि श्रीपार्श्वनाथः पूर्वमत्रैव अवं-
 तीसुकुमालसुतेन महाकालाभिधानतो लोके प्रसिद्धं स्वपितुर्नलिनीगुल्मविमान[गमन]कार्योत्सर्गस्थाने नव्यं प्राप्तं कार-
 यित्वा प्रतिष्ठापितः, ततः कियन्त्यपि काले गते मिथ्यादृष्टिभिस्तमाच्छादितं कृत्वा रुद्रलिंगं स्थापितं, अधुना मत्सुत्या
 तत्सुष्टुटितं, श्रीपार्श्वदेवश्च प्रकटीभूतः ।' एतच्छ्रवणाद्विक्रमराजस्य चेतसि चमत्कारगर्भितः प्रमोदः समुत्पन्नः, इहैव च
 राज्ञो जिनोक्तवचनचिरूपोचमसम्यक्त्वरत्नप्राप्तिरभूत् ।

ततो राजा श्रीपार्श्वनाथप्रासादमाश्रित्य पूजादिव्ययार्थं शतं ग्रामान् ददौ, पुनराचार्यममीपे सम्यक्स्वमंगीचकार, जैन-
 श्रावकश्च जातः । ततः सिद्धसेनाचार्यैस्तदनुवर्तिनोऽन्येऽपि अष्टादश राजानः प्रतिबोधिताः । ततस्तस्य गुणगणरंजितेन विक्रम-
 राजेन सुखासनं दत्तं, तत्राधिष्ठः प्रत्यहं स राजभवनं प्रयाति । ततो बृद्धवादिगुण्या श्रुतं चिन्तितं च सिद्धसेनाचार्यो
 यत्कार्यं कर्तुं गतोऽभूत् तत्कार्यं तु सर्वमपि सिद्धं, परं स्वयं प्रमादपंके मग्नोऽस्ति, ततोऽहं तत्र गत्वा तं प्रतिबोधयामीति '
 विचिन्त्योजयिन्यां जग्मे । तत्र केनापि प्रकारेण ह्यस्तित्यार्थे गंतुमशक्नुवन् सुखासनवाहकरूपं विधाय तद्गृहद्वारे स्थितः ।
 यदा स सुखासनमारुह्य राजभवनं प्रति चलितस्तदा बृद्धवादिद्वरिरेकस्य यानवाहकस्य स्थाने लग्नः, बृद्धत्वान्मदं मंदं
 चलति स्म । तदा सिद्धसेनाचार्यः प्राह- 'भूरिभारभराक्रांतः, संकथः किं तव वाधति ?' इह वाधतीति आत्मनेपदस्थाने
 परस्मैपदमित्यपशब्दो गर्वेण तेन न ज्ञातः । ततो गुलभिरुक्तं- 'न तथा वाधते संकथो, यथा वाधति वाधते ॥ १ ॥' इति श्रुत्वा
 स चमत्कृतः कोऽयमिति ? ततो बृद्धवादिगुहं ज्ञात्वा सद्यः सुखासनादुचीर्य पादयोः पतितः, 'क्षम्यतां ममापराध' इति

पुनः पुनः शेषान । ततो गुरुभिः पुनः श्रुतिबोध्यं संप्रसमं मिथ्यादुष्कृतदानपूर्वकं गच्छमध्ये गृहीतः, ततश्च श्रीसिद्धसेन-
दिव्यरुद्राशिरकालं शीर्तीर्थप्रधानां कृत्वा श्रुते सद्व्रतिभालो जाताः । इति श्रीसिद्धसेनद्वैतं ॥ अयं कविर्नामाष्टमः प्रभा-
वरोऽन्तये ॥ ८ ॥ एते प्ररचन्यादयो अष्टौ प्रभावयन्ति स्वतः प्रकाशकत्वभावमेव प्रवचनं देशकालादियोग्यतया साहा-
य्यकरणान्प्रकाशयन्तीति प्रभासकाः कथिताः, एतेषां च क्रिया प्रभावना. सा च सम्यक्त्वं निर्मलीकरोतीति ॥

प्रकारान्तरेणापि अष्टौ प्रभासका उक्ताः संति, तथाहि-

अक्षेपइद्वि १ धम्मरुहि २, नाह ३ आयरिय ४ खरा ५ नेमिती ६ । विज्ञा ७ रायगणसं-मया ८ तित्थं पभावन्ति ॥ १ ॥
स्फुटार्थं गाथा, नरर अतिशया अरधिमत.एर्या यज्ञानामर्षीष ध्यादयोऽतिशयास्ते ऋद्धिर्यस्यासौ अतिशेषद्धिः, क्षपकस्त
एसी, राजसंमता नृपवृष्टभाः, गणसंमता महाजनादिगुह्यमताः, इति प्रभासकाष्टकं व्याख्यातं ॥

अथ भूषणपत्रकं व्याख्यायते-जिनेत्यादि-तत्राद्यं भूषणं जिनेशान्ते अर्हद्दर्शनविषये कौशलं निपुणत्वं, तच्च सम्यक्तत्वं
भूषयतीत्यतः मग्गदृष्टिभिर्विशेषतस्तदुपावर्ति यतितव्यं, यतोऽर्हद्दर्शने कुशलः पुमान् द्रव्यक्षेत्रकालभावाद्यनुसारेण नाना-
प्रकारैरुपायैरामपि पर सुखेनैव श्रुतिबोधयति, यथा कमलश्रुतिबोधको गुणाकरः क्षुरिः, तत्कथा चेयं—

एरुस्मिन्नगरे एकौ धननामा श्रेष्ठी परमश्रावको धनवान् बुद्धिमान् सर्वजनमान्यो वसति । तस्य च पुत्रः कमलनामा,
स च कलामानपि धर्मं तत्त्वविचारे चारुचिमान् । पिता यदा क्रंचित्त्वचविचार शिक्षयति तदा उज्ज्याय त्रजति । ततः श्रेष्ठी
केनापि प्रहारेण तं बोधयितुममर्थः सन् चिन्तयति स्म— 'यदि कोऽप्याचार्योऽत्र समायाति तर्हि वर, यत्तल्लेखेवनादस्य

धर्मप्राप्तिः स्यात्' इति । अथैकदा कश्चिदाचार्यस्तद्वनगरसमीपवने समवसतः । तदा नगरलोकैः सह धनश्रेष्ठी वंदनार्थं गतः, गुरुभिर्धर्मोपदेशो दत्तः, ततो देशगतौ सर्वे लोकाः स्वस्थानं गताः । तदा धनश्रेष्ठी आचार्यं प्रत्येवं विज्ञपयति स्म- 'स्वा-
मिन् ! मत्पुत्रः कमलनामा अत्यंतं धर्मविचारे अज्ञोऽस्ति, स च गीतार्थभेदद्विः कथंचिद्बोधनीयः ।' प्रतिपन्नं चाचार्यैस्त-
द्वचः । ततः श्रेष्ठयपि गृहमागत्य पुत्रमुक्त्वान्- 'अहो ! अद्य गीतार्थां गुरवो वने समायाताः संति, त्वया तत्र गत्वा तद्वचः
श्रोतव्यं' इति पित्रा प्रेरितः कमलोऽपि तत्र गत्वा अधोदृष्टिरेव गुरोः पुरतो न्यषीदत् । आचार्यैश्च सप्तनययुक्तद्रव्यगुणपर्या-
यविचारगर्भिता देशना दत्ता । ततो देशनन्ते आचार्यैः पृष्टं- 'सो मद्र ! इत्यर्थां वेलायां त्वया किमप्यवबुद्धं ?' । कमल-
नोक्तं- 'किंचिन्नबुद्धं ।' पुनराचार्यैः पृष्टं- 'किं ज्ञातं ?' । सोऽब्रवीत्- 'एतन्निकटवर्तिवदरीश्वरमूलस्थितविलान्मत्कोटका
अष्टोत्तरशतं निर्गत्यान्यत्र विले प्रविष्टाः, एतद् ज्ञातं ।' पुनराचार्योऽभाषीत्- 'अरे ! अस्मदुक्तं किमपि ज्ञातं ?' । तेनोक्तं-
'न हि ।' ततोऽप्येवमिदं विचिन्त्याचार्या मौनमाधाय तस्थुः । कमलश्चोत्थाय स्वगृहं गतः ॥

ततो द्वितीयदिने वंदनार्थमागतस्य तत्सिंहुरेतच्चेष्टितं निवेद्याचार्या अन्यत्र विलङ्घुः । अथैकदा अन्ये आचार्यास्त्रैत्रय वने
समवसृताः । तदागमनं श्रुत्वा श्रेष्ठिना तन्नामस्य प्राक्तनवृत्तमृत्त्वा पुनः पुत्रबोधार्थं पूर्वोक्तरीत्येव विज्ञप्तिः कृता, तैस्-
प्युक्तं- 'वं, बुष्मत्पुत्रोऽत्र प्रेषणीयः, भोस्त्वया गुरुणां पुरतोऽधोदृष्ट्या न स्थातव्यं, गुरुसंमुखमेव विलोकनीयं, तेषु वद-
स्वयोगो देय इति शिक्षणीयश्च ।' ततः श्रेष्ठिनाऽऽचार्यवचनं प्रतिपद्य गृहमागत्य च पुत्रस्तथैव शिक्षितो मुक्तश्च तदतिके ।
सोऽपि तत्र गत्वा गुरुणां मुखमालोकयन्नुपविष्टः, गुरुभिरुक्तं- 'भोः कमल ! किंचित्त्वत्स्वरूपमपि जानामि ?' । स

ग्राह- 'तत्रग्रयं जाने, मनोऽभीष्टमग्र्यं पानं श्रयनं च ।' पुनराचार्यैर्विहस्योक्तं- 'इयं तु ग्राम्यवाक्, परं यद् इयेयं यच्च हेयं योपोपादेयं तदपि निविजानामि ? ।' कमलेनोक्तं- 'तनु न जानामि, यूयमेव व्रत । अहं श्रोष्यामि ।' अथाचार्यास्ति प्रतिबोधयितुं दिग्वा घटीयायित् तच्चनिर्णयात्मिकां देशनां दत्त्वा निवृत्ताः- 'किं तत्त्वं त्वयाऽवबुद्धं ? इति ।' कमल आह स्म- 'भो गुरुरः ! गुण्मासु वदस्वु भवदीया कृत्वाटिका अष्टोत्तरशतवारान् अथ उपरि च परिस्रुरती मयोपलब्धा, अन्यसु भवदुक्तं भवंत एव जानन्ति ।' इति तदुक्तं श्रुत्वा आचार्या- 'अहोऽथस्य दर्पणदर्शनं कारितं' इति निरिख्य श्रेष्ठिने तत्रेष्ठितं निवेद्य चान्यत्र निजहूः ॥

अथमदा द्रव्यक्षेत्रकालभावाद्यनुसारेण परं प्रति बोधनकुशला अन्ये आचार्यास्तित्रागताः, नागरिकास्तथैव तानपि वंदितुं गताः, देशनाते च धनश्रेष्ठी गुरुं प्रत्युवाच- 'स्वामिन् । मत्पुत्रो धर्मविचारेऽन्यंतमज्ञोऽस्ति, पूर्वमागताभ्यामाचार्याभ्यां भृशं बोधितोऽपि न बुद्धः, दूरमनेन मत्क्रोटकृपणना कृत्वा, पथाच्च कृत्वाटिकापरिस्फुरणगणना कृता । ततः केनाप्युपायेन भव-
द्विरयं प्रतिबोध्यो येनास्य मिथ्यात्ततमोचनक्रमम्यक्त्वरत्नावाप्तिः स्यात्, भवतां च महान् लाभः संपद्येत' इति । तदा आचार्या ऊचुः- 'युष्मत्पुत्रस्य लौकिकव्यवहारे प्रज्ञा यच्छेते न वा ? ।' श्रेष्ठयवोचत्- 'अयं हि धर्मविचारं विनान्यत्र निपु-
णोऽस्ति ।' तदाचार्यैरुक्तं- 'तर्हि अयं सुबोधोऽस्ति, अवसरेऽत्र प्रेषणीयः ।' तदनंतरं श्रेष्ठी तत उत्थाय स्वग्रहं गत्वा, पुत्रमभक्षमाचार्यगुणानकथयत्- 'अहो ! आचार्यास्तिकालदर्शिनः सर्वेषां सुखदुःखप्रवृत्तिं विदन्ति, हे पुत्र ! त्वयापि प्रष्टव्याः ।' ततः प्रतिपन्नं कमलेन पितृवचनं । अवसरे स तत्र गत्वा तांश्च नत्वोपाविशत् । आचार्याश्चित्तद्वाचमाराधयितुकामा ऊचुः- 'भोः

कमल ! त्वत्करतले मणिबंधे मत्स्यध्रुवसंयुक्ता द्राघीपसी धनरेखा दृश्यते । ' कमलेनोक्तं - ' किमस्याः फलं ? । ' क्षितिभिलकं - ' मण्डेण य सहस्रधर्मां ' इत्यादि । पुनरपि त्वत्कररेखादर्शनेन वयं विद्वस्वव शुक्लपक्षे जन्म, तत्सामयिका एते ग्रहा अपि भविष्यंति । ' ततश्चमरुतः कमलः सपद्युत्थाय स्वगृहाजन्मपात्रिकामादाय गुरुं दर्शितवाच, गुरुणापि ग्रहास्तथैवेन दर्शिताः, अमुकवत्सरे तव परिणयने जातं, अमुकवत्सरे तव तापान्तिरभूत् इत्यादि चोक्तं । तत इत्थं गुरुवचः श्रुत्वा कमलो गृहमागत्य पितरमवादीत् - ' अहो ! पूज्याक्षिकालदर्शिन ' इति । अथ स प्रत्यहं गुरुं वंदनार्थमायाति । पूज्या अपि तस्मिन्नेव नगरे चतुर्मासीं तस्युः । प्रत्यहं सुभाषितैः कौतुककथाभिश्च कमलचिचमाराधयामासुः । कौतुककथातरे धर्मविचारमपि प्रस्तावयति स । एवं च कियता कालेन कमलः सविशेषं धर्मज्ञो बभूव, क्रमेण गुरुणां पार्श्वे द्वादश व्रतानि जप्राह । गुरुप्रसादेन पितुः सकाशादथधिकतरो हृदयर्मा स समजनि । तत आचार्या अन्यत्र विजहूः, कमलश्च चिरकालं श्राद्धधर्मं प्रपाल्य प्राति सदतिभागजातः । एवमन्येरापि सम्यग्दृष्टिर्बहुभव्यजनोपकारकारणं जिनेन्द्रशासने कुशलत्वं रक्षणीयं, यतः स्वकीयं सम्यज्ज्वरत्वं जगति निःसपत्नशोभामदध्यादिति अर्हदशननिपुणत्वे कमलप्रतिबोधकश्चिरदृष्टातः ॥ १ ॥

तथा द्वितीयं भूषणं श्रीजिनशासनप्रभावता, श्रुतादिबलेन बहुजनमध्ये जिनेन्द्रशासनोदिपनविधानमित्यर्थः, सा चाष्टयाप्रभावकमेतेन शरणेबोक्ता, यत्पुनरिहोपादानं तदस्याः स्वपरोपकारकत्वेन तीर्थकरनामकर्मनिबंधनत्वेन च प्राधान्यख्यापनार्थं । किं च सद्भूतार्थप्रकाशकारकाणि रागद्वेषपाहकाराणि च यानि वचनानि तेषां पौनःपुन्येनोपादानमपि न दुष्टं, सद्भोषदृष्टिहेतुत्वात् । उक्तं च प्रशमरतिप्रकरणे श्रीमद्भिरुमास्त्रातिवाचकैः--

ये तीर्थकृत्यर्णता, भावास्तदन्तरंश्च परिकथिताः । तेषां बहुशोऽप्यनुकी-र्त्तनं भवति षुष्टिकरमेव ॥ १ ॥

यद्बुद्धपञ्चमपि, मङ्ग्लपञ्चमस्येतदचिनाशाय । तद्ब्रह्मगाचिह्नं, बहुशोऽप्यनुज्योमर्थपदं ॥ २ ॥

यद्बद्धिपथात्थं, मंत्रपदे न पुनरुक्तदोषोऽस्ति । तद्ब्रह्मगविषयं, पुनरुक्तमदुष्टमर्थपदं ॥ ३ ॥

वृत्त्यर्थं कर्म यथा, तदेव लोकः पुनः पुनः कुरुते । एवं विरागवार्त्ता-हेतुरपि पुनः पुनश्चित्यः ॥ ४ ॥

इत्यतः पुनः प्रभावनोपादानमिहादुष्टमेवेति ध्येयं ॥ २ ॥

तथा वृत्तीयं भूयणं तीर्थसेवा । तीर्थं च द्विविधं द्रव्यतो भावतश्च । तत्र द्रव्यतः अंशुजयादि, भावतस्तु ज्ञानदर्शनचाराश्रयाका अनेकभव्यजनतारकाः साध्यादयः । तस्य द्विविधस्यापि तीर्थस्य सेवा पर्युपासना, इयं च विधिना क्रियमाणा भव्यात्मनां मम्यक्त्यं भूपयति, परंपरया सिद्धिपर्यवसानफला च संपद्यते । यदुक्तं श्रीभगवत्यंगे द्वितीयशतस्य पंचमो-
देशके- 'तहारुत्वं णं भंते ! समणं वा माहणं वा पञ्जुवासमाणसस किंफला पञ्जुवासणा ? गोयमा ! सवणफला, से णं भंते ! सवणे किंफले ? णाणफले, से णं भंते ! णाणे किंफले ? विण्णाणफले, एवं विण्णाणेणं पचवसाणफले, पचवसाणेणं संयमफले संयमेणं अणण्हफले, अणण्हएणं तयफले, तवेणं वोदाणफले, वोदाणेणं अकिसियाफले, से णं भंते ! अकिसिया किंफला ? गोयमा ! सिद्धिपञ्जवसाणफला पन्नचेत्ति ' अस्यार्थः-हे मंदत ! तथारूपमृत्तितस्वभावं श्रमणं वा साधुं, माहणं वा थायकं पर्युपासमानस्य सेवमानस्य जेतोः पर्युपासना- तत्सेवा किंफला कीदृक्फलप्रदायिनी प्रब्रजेति ? प्रश्नः, अयोत्तरं-
गौतम ! श्रवणफलेति सिद्धांतिश्रवणफला, तस्किं फलं ? नाणफलेति श्रुतज्ञानफलं, श्रवणादि श्रुतज्ञानमवाप्यते । एवं प्रतिपदं

प्रश्नः कार्यः, विष्णुफलैः विशिष्टज्ञानफलं, श्रुतज्ञानादि हेयोपादेयविवेककारि विज्ञानमुत्पद्यते एव । पञ्चकलाणफलेऽपि विनियुचिफलं, विशिष्टज्ञानो हि पापं प्रत्याख्याति । संयमफलेऽपि कृतप्रत्याख्यानस्य हि संयमो भवत्येव । अणुदण्डफलेऽपि अनाश्रवफलः संयमवान् किल नवं कर्म नोपादेते । त्वफलेऽपि अनाश्रवो हि लघुकर्मत्वात्परयतीति । चोदाणफलेऽपि व्ययदानं कर्मनिर्माणं, तपसा हि पुरातनं कर्म निर्जयति, अकिरियाफलेऽपि योगनिसोधफलं, कर्मनिर्जरातो हि योगनिसोधं कुर्वते, सिद्धिपल्लयसाणफलेऽपि सिद्धिलक्षणं पर्यवसानफलं सकलफलपर्यवर्ति फलं यस्याः सा तथा । इत्थं तीर्थसेवायाः सिद्धिफलत्वं विज्ञाय सम्यक्चित्तमिस्तत्र प्रवर्तितव्यं ॥ ३ ॥

तथा चतुर्थं भूषणं स्वैर्यं, जिनधर्मं प्रति चलितचित्तस्य परस्य स्थिरत्वापादनं स्वस्य वा परतीर्थिकसमृद्धिदत्तनेऽपि सुल-
सावज्जिनप्रवचनं प्रति निःप्रकरत्वं, सर्वप्रकारैर्दृढधर्मत्वमित्यर्थः, दृढधर्मैव च पुमान् श्रीपरमेश्वरप्रणीतागमे प्रशस्यते । यदु-
क्तमागमे- 'चचारि पुरिसलाया पत्रात्ता, तं जहान्-पियधम्मे नाम एणे नो ददधम्मे १ ददधम्मे नाम एणे नो पियधम्मे २ एणे पियधम्मे वि ३ एणे नो पियधम्मे नो ददधम्मे ४ इत्यादि । अत्र तृतीयधर्मास्यैव सर्वोत्कृष्टत्वमुक्तमिति ।

प्राक्कथितसुलसावृत्तस्त्वयं—

अस्मिन् जंबूद्वीपे भरतक्षेत्रे मयाधदेशे राजगृहं नाम नगरं, तत्र प्रसेनजिद्धूपतेश्वरणासेवातत्परः स्योचितकलाकौशलवान्
नागनामा सारथिः पस्विमति स । तस्य पतिव्रतत्वादिप्रवरगुणालंकृता प्रधानजिनधर्मानुरागिणी सुलसा नाम प्रियाऽऽसीत् ।
एकदा नागमारथिः कुत्रापि गृहे कंचिद्गृहस्थं प्रभृतत्प्रभोदेन स्वकीयोत्संगे पुत्रान् लालयंतं विलोक्य, स्वयं पुत्रामाव-

दुःखेन पीडितमानसः सन् कस्तले मुलं विन्यस्य नितयति स्म- 'अहो मंदभाग्योऽहं यन्मर्मकोऽपि पुत्रो नास्ति, धन्योऽयं यदेतस्य बहो हृदयानंदजनकाः पुत्राः संतीति ।' तदेवं चिन्तासमुद्रे यत्नं स्वपति विलोक्य मुलसा विनयावृत्तिता मधुरवाणा श्रोत्रान- 'स्वामिन् ! भवधिषे का चिन्ता अद्य श्रादुर्भूता ?' 'सोऽवादीव- 'प्रिये ! अपरा तु कापि चिन्ता नास्ति, परमेका पुत्राभावाचिन्ताऽस्ति, सा चात्यंतं मे मनो व्यथयति ।' ततः पुनः मुलमा ग्राह- 'स्वामिन् ! चिन्तां सा कार्पाः, पुत्रोत्पाद- नाथं पुरेनापरकन्यापणिग्रहणं विधेहि ।' तदा नागो जगाद- 'हे प्राणप्रिये ! ममास्मिन् जन्मनि त्वमेव प्रियाऽसि, त्वद्व्य- त्तिरिक्ताः स्त्रियो मनयाप्यहं न प्रार्थये, त्वत्कुक्षिसंभवमेव च पुत्रस्त्वं वांछामि, तस्मात् हे कृति ! त्वमेव कंचिद्वेवमारारभ्य पुत्रं याचस्व ।' ततः मुलमा ग्राह- 'हे नाथ ! वांछितार्थसिद्धये अन्यं देवसमूहं मनसा वचसा कायेन च जीविततिऽपि नाराध- यामि, परं न्येष्टसिद्धिकारणं श्रीमतामहंताभारार्थनं करिष्ये, पुनराचारुलादितपःप्रभृतीनि विशेषतो धर्मकृत्यानि विधास्ये' इति । अथैवं मढास्यैः कृतं संतोष्य, सा सती त्रिसंख्यं त्रिजगन्नाथं पूजयामास, अपराणि च धर्मकृत्यानि विशेषतश्चकार । एवं क्रियत्यपि काले गते एकदा इंद्रतमायां धर्मकर्मतत्परस्ये मुलसायाः प्रशंसाभूत्, तदैको देवस्तत्परीक्षां कर्तुं पृथिव्यां समागत्य साधुव्रतैर्द्रीष्टोऽपि माधुव्रतं विधाय मुलसाग्रहं प्राविशत् । ततः मुलमा मुनिं स्पृगृहागतं विलोक्यार्हदनाप्रसक्त्यापि सहसोत्थाय भक्त्या तत्पादप्रणतिं विधाय स्पृगृहागमनकारणं पप्रच्छ । सोऽप्याचरस्यो- 'ग्लानमाधो रोगच्छेदनाय लक्षपाकतैलं पुज्यते, तदर्थमिहाग्नोऽस्म्यहं ।' तत् श्रुत्वातिंतुष्टहृदया साऽभ्यपरकांतः प्रविश्य लक्षपाकमहंतैलकुंभं यावदुत्पाटितवती तावद्विल्य- प्रभाषेण स कुंभो यत्राः, ततो मनागपि चित्ते दैन्यमविप्राणा मा मती पुनर्द्वितीयं कुंभं यावदुत्पाटयितुं लग्ना तावत् सोऽपि

भग्नः, एवं दिव्यप्रभावात्रयो घटा भग्नास्ततोऽपि सा हृदये विपादं न दध्रे, किं तु केशलमित्यं जजल्प- 'अहो मंदभा-
 ग्याहं यन्ममेदं तैलं ग्लानस्य महात्पन्नः साधोरूपकाराय न जातमिति ।' ततः स देवस्तस्या अंगुरं भावं दृष्ट्वा सविस्मयः
 सन् स्वदिव्यरूपं श्राद्धविधायैनां जगाद- 'हे कल्याणि ! इद्रेण स्वमभायां तव श्राद्धत्वं प्रशंसितं, ततस्तत्परीक्षार्थमहमत्रागतः,
 इह पुनस्तत्रैकृतवर्गनादप्याधिकं धर्मस्थैर्यं निरीक्ष्य तुष्टोऽस्मि, ततो मत्तः कर्मपीठार्थं प्रार्थयस्वेति ।' तदा मुलसापि मधुर-
 वाण्या तं देवं श्रुतिं वभाषे- 'हे देव ! यदि त्वं तुष्टोऽसि तदा पुत्ररूपं मे वाञ्छितं वरं देहि ।' ततः स देवोऽपि तस्यै द्वात्रिं-
 शतं गुटिका दत्ताञ्जवीत्- 'त्वया एता गुटिकाः क्रमेण भक्षणीयास्तव महामनोद्वाः सुता भविष्यतीति ।' तदनंतरं मनुचिते-
 कार्ये जाते त्वया पुनरहं स्मरणीयः । इत्युक्त्वा देवो दिवं ययौ । अथ मुलसया चितितं- 'एतासां गुटिकानां क्रमाद्भक्षणो-
 नेयतो बाला भविष्यति, तेषां च बहूनां मलमूत्राद्यशुचि को मदीयिष्यति ? तस्मादंताः सर्वा अपि गुटिका एकत्र संयोज्य
 भक्षयामि, येन द्वात्रिंशच्छणोपेत एक एव पुत्रो भवेत् ।' इति विचिन्त्य सा तथैव ता गुटिका आश्रात्, परं देवयोगात्तस्याः
 कुशौ समकालं द्वात्रिंशद्गर्भाः श्रादुरासन् । ततो गर्भानां महाभाससहित्युः सा कृशांगी कायोत्सर्गं कृत्वा तं दुस्मस्मार्षीत् ।
 तदा न देवोऽपि स्मृतमात्रः सन् सद्यस्तत्रागत्येदमन्नवीत्- 'किमर्थं त्वयाहं स्मृतः ? ।' तदा सापि संनं निजवृत्तान्तं जगाद,
 ततो देवः प्राह- 'हे भद्रे ! त्वया न सम्पक् कृतं । अथ यद्यपि ते अमोवशक्तियास्काः पुत्रा भविष्यति, परं ते द्वात्रिंशदपि
 समानायुःकृतावशात्समकालमेव मरणं प्राप्स्यति । या पुनस्तत्र शरीरे गर्भव्यथा विद्यते तामहमपहरामि, त्वं विपादं मा
 कथाः ।' इत्यप्या तदर्थथां हत्वा देवः स्वस्थानं गतः । अथ मुलसापि स्वस्थदेहा सती सुखेन गर्भान् विश्राणा पूर्णं काले

द्वात्रिंशच्छणोपेतान् द्वात्रिंशत् सुतान् ग्राह्यत । नागोऽपि महताडंबरैण तेषां जन्मोत्सवं चक्रे । ते च क्रमेण वद्धमाना यौव-
नस्यः संग्रामाः । तदा श्रेणिकस्य राज्ञो जीवितव्यमिव ते सर्वदा पार्श्ववर्तिनो बभूवुः । अन्यदा श्रेणिको राजा पूर्वयदत्त-
संकेतां चेटकभूषतेः पुत्रीं सुज्येष्ठां प्रच्छन्नतयाऽर्जुनेतुं वेद्यालया अधः सुरंगां दापयित्वा रथारूढान् द्वात्रिंशत्तमपि नागरथिनः
मुतान् मार्धे गृहीत्वा सुरंगामार्गेण वेद्यालीं प्राविशत् । सुज्येष्ठापि तत्र प्रादृष्टचित्रानुमानतो मगधेश्वरमुपलक्ष्यात्मनोऽति-
प्रियां चेट्छणानाम्नीं लघुभगिनीं प्रति सर्वमपि तद्गुचांतयित्वा तद्वियोगमसहमाना पूर्वं तामेव श्रेणिकस्य रथे समारोप्य स्वयं
निजरत्नाभरणकरंडकं समानेतुं यावद्गता तावत्सुलभात्मजा राजानं प्रत्युचुः- 'स्वामिन् ! अत्र शत्रुगृहेऽस्माकं चिरं स्थातुं
न युक्तं' ततस्तत्परीतो राजा चेट्छणामेव समादाय सद्यः पथाद्वलितः । अथ सुज्येष्ठापि स्वरत्नाभरणकरंडकमादाय यावत्त-
त्रागता तावत् श्रेणिकं नैक्षिष्ट । तदासावर्णमनोरथा भगिन्या वियोगदुःखेन पीडिता च सती उच्चैःस्वरेण- 'हा चेट्छणा
द्विषते' इति पूषकार । त्त् श्रुत्वा क्रोधाकुलधेट्को राजा स्वयमेव यावत्सन्नद्धो भवति, तावत्पार्श्वस्थो वैरंगिकभटो राजानं
निवार्य स्वयं कन्यायाः प्रत्यावृत्त्यर्थमचलन् । ततः स भटः सद्यस्तत्र गत्वा सुरंगाया निर्गच्छतः सुलभासुतान् सर्वानपि
समकालमेकवागेनैवावधीत् । ततः परं सुरंगायाः संकीर्णत्वेन न यावद् द्वात्रिंशत् रथानाकर्षयत् तावत् श्रेणिको बहुमार्गे-
मुल्लंघ्य गतः, ततश्च वैरंगिको भटः पूर्णापूर्णमनोरथः मन् ततः प्रत्यावृत्त्य चेटकभूषाय तं दृजांतं निवेद्य स्वगृहं गतः ।

अथ श्रेणिकभूषः शीघ्रं राजगृहमागत्यातिश्रित्या चेट्छणां गार्धवविवाहेन परिणीतवान् । ततो नागसुलसे राज्ञो सुखा-
त्सवं पुत्रभरणपृजांतं श्रुत्वा तदुत्सवपीडिते अत्यर्थं विलेपतुः, तदा शोकसमुद्रे मनयोस्तयोर्विधेनाय श्रेणिकोऽभयकुमारपुक्त-

स्ववाग्लेख्यमन्नवीत्-‘भो युवां विवेकिनौ स्थः, भवद्भ्यामीदृक् शोको न कार्यः, यतोऽस्मिन् संसारे ये केऽप्यमी भावा दृश्यन्ते ते सर्वेऽपि विनयसाः संति, मृत्योः सर्वसाधारणत्वात् । तस्मात् शोकं विमुच्य सर्वसाधनं धैर्यमालम्बनीयं ।’ अथैवं चैरायसारामिर्वाग्भिरैतौ प्रबोध्य राजा अभयकुमारमंत्रियुक्तः स्वगृहं ययौ । ततस्तौ दंपती अपि तं सर्वं पूर्वकृतदुष्कर्मणां विपाकं मत्वा विगतशोकौ भूत्वा विशेषतौ धर्मकर्मणि प्रयत्नयंतौ बभूवतुः ।

अथान्यद्द चंपापुर्यां श्रीवीरस्वामी समवस्तुतः, पर्यदो मिलिताः, भगवता देशना शारब्धा, तदा श्रीवीरशमोरुचमश्रा-
 वक्तो दंडच्छकापायांवरधारको अंबडनाभा परिव्राद् तत्रागत्य जयप्रभुं नत्वा उचितस्थाने उपविश्य धर्मदेशनां श्रुत्वाच ।
 ततो देशनाते अंबडो भक्त्या प्रभुं नत्वेत्यवोचत्-‘स्वामिन्नधुना मम राजगृहं प्रति गमनेच्छा वर्चते ।’ तावत्स्वामिनोक्तं-
 ‘भो देवानुश्रिय ! तत्र गतेन त्वया नागराधिनः प्रियां सुलसानाम्नीं श्राविकां प्रति अस्माकमादेशान्मधुरवाण्या धर्मशुद्धिः
 पृष्टव्या’ इति । ततः सोऽपि भगवद्वाक्यं तथेति प्रतिपद्याकाशमार्गेण गच्छन् राजगृहं प्राप्य पूर्वं सुलसाया गृहद्वारे क्षणं
 स्थित्वेत्यमचितयत्-‘अहो ! यां प्रति विजगरस्वामिना धर्मशुद्धिश्रः कारितः सा सुलसा कीदृशी दृढधर्मिणी भविष्यति ?
 अहमस्याः परीक्षणं कुर्वे ।’ एतद्विचिंत्य स वैक्रियलब्ध्या सद्यो रूपंतरं विधाय तद्गृहं श्रविश्य सुलसात् एव भिक्षामया-
 चिट । सा तु सत्यत्रं विनान्यस्मै अशनादिकं न प्रयच्छामीति स्वयं श्राद्धकृतां प्रतिक्षामविस्मरती तस्मै याचमानाय स्वह-
 स्तेन भिक्षां न ददौ । ततोऽसौ तद्गृहान्निःसृत्य पुराद्वाहिः पूर्वस्यां दिशि चतुर्भुजं चतुर्भुजं ब्रह्मवाक्शमालाभ्यां विराजितं
 हंसवाहनं सावित्रीसमन्वितं पद्मासनासीनं रक्तवर्णं एवंविधं साक्षाद्ब्रह्मरूपं विधाय चतुर्भुजधतुर्णां वेदानां ध्वनिं कुर्वन् तस्थौ ।

तदा 'अहोऽयं पुराद्बहिः पूर्वदिग्भागे साक्षाद्ब्रह्मा समागतोऽस्तीति' लोकमुखात्प्रवृत्तिं श्रुत्वा केचिन्नागरिकास्तद्भ्रूतस्यै
केचिन्पुनः क्वेतुकाविलोकनार्थं, एवं बहवो जनास्तत्र संप्राप्ताः, परं सम्यक्चेऽतिमिश्रलचिचा सुलसा तु स्वन्नत्ररक्षणार्थं
तद्दार्चां शृणामप्यथुतामिव कृत्वा तत्र नागमत् । ततस्तामनागतां मत्वा अंबडो द्वितीयेऽह्नि दक्षिणस्यां दिशि गरुडासनं
पीतांबरं अंसचक्रगदारार्धधनुषं लक्ष्मीगोपिकादिभिर्विधिवधोगलीलां कुर्वाणं विष्णुरूपं विधाय पुराद्बहिस्तस्यौ । तदापि
मिथ्याहस्तसर्गादिभ्यती सुलसा तत्र न जगाम । अथासौ तृतीयेऽह्नि पश्चिमायां दिशि व्याघ्रचर्मासनासीनं दृष्यमवाहनं
त्रिनयनं चंद्रशेखरं प्रबहवसुरसरिन्दूपितजटाधरं गजचर्मांबरं भस्मोद्दलितदेहं एककरस्थितशूलं अपरकरधृतकपालं हृदि हंडमालं
पार्वतीमंडितार्षांगं साक्षान्महेशरूपं विधाय संकलजगज्जनोत्पादिका मदीयैव शक्तिरस्ति, मह्यवतिरिक्तो न कोऽप्यन्यो जगदी-
स्रोऽस्तीत्यादि पौरजनानां पुरो बुभुन् पुराद्बहिस्तस्यौ । तदा जनमुखादेतदीधरागमनवार्चां श्रुत्वापि शुद्धश्राद्धधर्मानुरक्तया
सुलसया तु तदर्शनं मनसापि न प्रार्थितं । ततोऽसौ चतुर्थे दिने उत्तरस्यां दिशि अत्यद्भुतं सतीरणं चतुर्भुजं समवसरणं
कृत्वा अष्टमहाप्रातिहार्यविराजितं साक्षाज्जनरूपं निर्माय तस्यौ । तत्रापि सुलसां विना बहवो लोकास्तद्ददनार्थं गताः, तेभ्य-
थासौ धर्मोपदेशं श्राययामास । अथास्मिन्नवसरेऽपि एनां सुलसामनागतां मत्वा अंबडस्तस्याः क्षोभार्थं तद्दृष्टे एकं पुरुषं
प्रीीत् । सोऽपि तत्र गत्वा तामुवाच- 'हे सुलसे ! त्वात्तवच्छ्रमः श्रीमानर्हन् वने समवसृतोऽस्ति, तत्रमनार्थं त्वं कथं न
गच्छसि ? ।' तदा सा प्राह- 'हे महाभाग ! अस्मिन् भूतले अधुना श्रीमन्महावीरस्वामिनं विहायापरस्तीर्थकृन्नास्त्येव,
वीरस्वामिनस्तन्वत्र देशे विहारशयणाद् मांप्रतं कुतोऽत्रागमनसंभवः ?' इति । अथैवं श्रुत्वा न पुनः प्राह- 'हे सुधेऽजं

पंचविंशो जिनोऽधुना समुत्पन्नोऽस्ति, अतः स्वयं तत्र गत्वा त्वं किं न वंदसे ? ।' सा प्राह—'हे भद्र ! इह क्षेत्रे पंचविंशो
 जिनः कदापि न संभवेत्, तस्मात् कोऽप्ययं मायावान् पुरुषः कपटदोषैर्गुणान् जनान् वंचयति।' तदा स पुनराचर्यो—'हे
 भद्र ! यत्त्वयोक्तं तत्सत्यं, परं यद्येवं कृतेऽपि शासनोन्नतिर्जायित तर्हि अत्र को दोषः ? ।' सा योचत्—'एतादृशान्तादप्राज्ञैव जायते'
 मुग्धो दृश्यते, परं ज्ञानदृष्टया चिंतय, असद्व्यवहारेण का शासनोन्नतिः ? किं तु प्रत्युत लोकोपहासादप्राज्ञैव जायते'
 इति । ततश्च स पुमानुत्थाय पश्चाद्गत्वा अंबडस्यात्रै सर्वं तद्दृचांतमवादीत् । तदा अंबडोऽपि अनुत्तरं सुलसाया धर्मे स्वैर्यं
 ज्ञात्वा—'अहो यद्वीरस्वामिना सभासमक्षं स्वयमेवा धर्मशुद्धिश्रेण संभाषिता तद्भुक्तमेव, यत इत्थं मया चालिताप्येषा न
 मनसापि चलिता' इति विचिंत्य तं प्रपंचं संहृत्य स्वमूलरूपेण स सुलसाया गृहं प्राविशत् । ततस्तमागच्छतं दृष्ट्वा सुलसापि
 मार्थिकमक्षयर्थं सद्यः समुत्थाय तत्संमुखं गत्वा—'हे त्रिजगद्भुवोर्वीरस्योपासक ! ते स्वागतं विद्यते ?' इति प्रश्नपूर्वकं तस्या-
 दप्रक्षालनं कारयित्वा तं प्रति स्वगृहचैत्यं वंदयामास । अंबडोऽपि आदृतः सन् विधिना चैत्यवंदनं विधाय तामुचे—'हे
 महासति ! अस्मिन् भस्ते त्वमेवैका गुण्यवत्यसि, यतस्त्वां प्रति श्रीवीरस्वामिना स्वयं मन्थुखेन धर्मशुद्धिश्रेणः कारितोऽस्ति ।'
 एतत् श्रुत्वातिशयानंदसंपन्ना सा भगवद्विचरणदिग्भिसुखीभूय शिरस्यजलिं कृत्वा श्रीवीरप्रभुमेव हृदि निधाय प्रशस्तवाण्या
 [वीरम]स्तवीत् । ततोऽंबडो विशेषतस्तदाशयपरिज्ञानार्थं पुनस्तामवोचत्—'मयात्रायातमात्रेण लोकमुखादिस्मिन् पुरे ब्रह्मा-
 द्यागमनवाचां श्रुता, तत्र तेषां दर्शनार्थं त्वं किं गता न वा ? ।' तदा सा प्राह—'हे धर्मज्ञ ! ये श्रीजिनधर्मानुरक्तास्ते
 पुरुषाः सकलग्रहपारिविज्ञेवृनिखिलभव्यजनोपकर्तृवर्षज्ञसर्वातिशयसमन्वितस्वतेजोविनिजितसहस्रकिरणश्रीमन्महावीरस्वामिनं

देवाधिदेवं विहाय अगान् रागद्वेषमोहाभिभूतान् अत एव निरंतरं ह्रीसैवानिस्तान् शत्रुवधबंधनादिक्रियातत्परान् आत्म-
पर्मानभिदान् स्वधोपमान् शत्रुद्वीन् देवान् द्रष्टुं कथमुत्सहन् ? यथा येन पुल्लेण परमाह्लादजनकं पीयूषपानं कृतं तस्य
श्रावदश्रवामेच्छा कथं जायते ? पुनर्येन बहुविधमणिरत्नादिव्यवसायो विहितः स पुमान् काचशकलादिव्यापारं कर्तुं
कथमिच्छति ? अतस्त्वं जिनोकभावात् जानन् नन् श्रीवीरजिनोपदिष्टमद्रमतां मां कथमेवं पृच्छसीति । ” अथांबडोऽपि इत्थं
धर्मोऽतिस्थिरं गुलसाया शक्यं निशम्य तामत्यर्थं श्लाघयित्वा स्वकृतब्रह्मादिरूपनिर्माणप्रपंचं तदग्रे निषेध मिथ्यादुःकृतं
दत्ता यथाहचिरन्मन्त्रागमत् ।

तस्यांबडस्य श्रीवीरस्वामिपाश्वे गृहीतद्वंदशब्रताः मत्तः श्रुतानि शिष्या आसन् । ते चैकदा कापिल्यपुरात्पुरिमतालपुरं
यांतस्तथा व्याकुलीभूता मार्गे गंगामहानदीं श्रान्तास्तत्रान्यं कमपि जलप्रदायकजनमपश्यंतः स्वयं च परिगृहीतादचादानवि-
रमणब्रताः संतोऽन्योऽन्येभ्य इत्थं प्रोचुः— ‘ भो देवानुश्रियाः ! अस्माकं मत्तगतीमध्यादेकः कश्चित्स्वत्रतमंगं विधाय चेच्छलपानं
कारयति तर्हि अवशिष्टानां सर्वेषामपि त्रतरक्षणं स्यादिति । ’ परं स्वस्वत्रतमंगमिध्या न केनापि तद्वचः प्रतिलपन्नं । ततस्तद्वा-
देयं जलमनादाय सर्वेऽपि तदैवानग्रनं गृहीत्वा हृदि श्रीमहावीरं ध्यायंतः, अंबडाख्यं स्वगुरुं च नमंतः समाधिना कालं
कृत्वा पंचमं स्वर्गं प्राप्ताः ॥

अंबडस्तु स्पूलहिमां परित्यजन् नद्यादिषु केलिमकुर्वन् नाट्यविकथाधनर्थं नाट्यममाचरन् अलायुदारुमृत्पात्रवजितपात्राणि
अपरिशुद्धन् गंगासृष्टिकां मुत्तवान्यविलेपनमकुर्वन् कंदमूलफलान्यसुंजन् आधाकर्मादिदोषदुष्टमाहारमसेवन् (पमानः) अंगुली-

यकमात्रालंकरणं धारयन् शैरिकादिधातुरक्तयन्त्राणि परिदधत् पुनर्वहन्निर्मलं केनापि गृहस्थेन दत्तं वक्षेण च सम्यग् सीत्या गलितं अद्भट्टकप्रमितं जलं पातुं, द्रव्यादि शोद्धं वा गृह्णत्, तादृशेवाद्भकप्रमितं जलं स्नानार्थं गृह्णन् श्रीमन्नपिप्रणीतशुद्धधर्मं एव चैकमतिं विभ्रत् स्वकीयं सकलमपि जन्म सकलीकृत्य प्राप्ते आमन्नमदतिः सन् मासिकीं संलेखनां कृत्वा त्रैलोक्यं प्राप्तः । तत्र दिव्यानि देवसुखान्पनुभूय क्रमेण मानवभवं प्राप्य संयमाराधनपूर्वकं सिद्धिं यास्यति ।

सुलभा श्राविका च हृदयांभोजे एकं परमेश्वरमेव विधाणा सर्वोत्तमस्थैर्यभूषणेन सम्यक्तयं भूषयित्वा तीर्थकरनामक-
मौपाजितवती अत्रैव भरतक्षेत्रे आगामिचतुर्विंशतिकायां चतुर्विंशतिशयसमन्वितो निर्भभो नाम पंचदशस्तीर्थकृद्भावी । एव-
मन्येऽपि भव्यात्मानो दिव्यमात्मीयसम्यक्तत्वरत्नं विभूषयितुं धर्मस्थैर्यप्रयत्नं कुर्वतु, येन त्रिजगत्शेखरपदप्राप्तिर्भवेत् ।

॥ इति सम्यक्तत्त्वस्थैर्यै सुलगाल्यानकं ४ ॥

तथा पंचमं भूषणं भक्तिः, प्रवचनविनयवैयाघ्रचर्यादिविधानमित्यर्थः । इयं च सद्भावेन विधीयमाना गम्यक्तयं उतरां भूषयति, क्रमेण प्रवर्तरदेवनसंपदो महानंदसंपदश्च दायिका संपद्यते । अत्र बाहुसुबाह्वादिदृष्टान्तो यथा—

बाहुसाधुना समुद्रसद्भावेन श्रीमद्गुर्वादिपंचशतमाधूनां आहारानयनादिभक्तिं कुर्वता बहुतरं भोगकर्मापाजितं, सुबाहु-
साधुना च तेषां विश्रामणादिभक्तिं कुर्वता निःसपत्नं बाहुबलमुपाजितं । ततो द्वावप्येतद्भक्त्या स्वसम्यक्तयं भूषयित्वा प्राप्ते
समाधिपरिणामप्राप्तानि देवसुखानि भुक्त्वा ऋषभस्वामिनः पुत्रत्वेनोत्पन्नौ । तत्राद्यो भरतः स हि चक्रवर्त्तिपदं प्राप्तः द्वितीय-
स्तु बाहुबली, तेन चक्रवर्त्तिनोऽपि अधिकतरं महाफलं प्राप्तं, ततस्तौ द्वावपि निरुपमनसुखानि भुक्त्वा चारित्रं समाराध्य भुक्ति-

भाजौ चभूतः । निस्ततस्त्वेतन्नवधो ग्रंथवातरादवसेयः । इत्थं श्रवचनमस्तेमहाफलानि मत्वा भव्यैर्नित्यं तत्र प्रवर्तितव्यं ॥ ५ ॥ एतानि पंच गम्यक्त्वस्य भूषणानि उदीपका गुणाः कीर्तितानि, एतैर्गुणैः सम्यक्त्वमलंक्रियते इति भावः ॥

अथ लक्षणपंचकं व्याख्यायते-उपश्रम इत्यादि, तद्योपश्रमो महापराधकारिण्यपि सर्वथा कोपपरित्यागः, स च कस्य-
चित्प्राणिनः कृपापरिणतेः फटुकफलावलीकनाद्भवति, कस्यचित्पुनः स्वभावाद्देवेति । अयं चात्मगतसम्यक्त्वस्योपलक्षक-
नाद्विधेभिर्भयल्लतो धार्यः । किं च क्रोधोदयान्नष्टमपि कार्यमुपश्रमादेव पुनः प्रादुर्भवति, नान्यथा । उक्तं च-

कोहेण य हारयियं, उपस्रंतं च केरलं नाणं । दममारेण य रिसिणा, उवसमसुत्तेण पुणो लद्धं ॥ १ ॥

स्पष्टार्थेयं, अस्या भवार्थस्तु दममारपिकथानकादवसेयस्तच्चेदं-

अस्मिन् जंबूद्वीपे भरतक्षेत्रे कृतांगला नाम नगरी आसीत् । तत्र सिद्धरथो राजा, तस्य सुनंदा नाम पट्टराज्ञी, तत्कुक्षि-
संभगो दममारः पुत्रः, न च शालत्वे एव द्वात्मज्ञातकलानिपुणः पित्रोर्हृदयानंदजनकोऽप्रीवेष्टः संजातः, यौवने च पित्रा
विशिष्टराजकन्यायाणिग्रहणं कारयित्वा युवराजपदे स्थापितः, सुखेन कालं गमयति स्म । एकदा तन्नगरासन्नप्रदेशे भगवान्
श्रीमद्दावीरस्वामी गमनसुतः, देवैः समचमरणं विहितं, पर्यटो मिलास्तादा सिंहशरजापि सपुत्रः सपरिजनो महद्द्वयं शंभु-
नार्यं गमागतः, छत्रामारादिराजचिह्नानि दूरे विमुच्य परमेश्वरं त्रिःप्रदाशिषीकृत्य परमभक्त्या वंदित्वोचितस्थाने उपविष्टः,
स्यामिता तस्यो नरसुरर्षादि धर्मोपदेशो दत्तः, पर्यट्यतिगतः, ततो दमसासुमारो भगवंतं नमस्कृत्य विनयेनेत्यवादीत्- 'स्वा-
मिन् ! भवदुक्तः मन्विरितरुस्यो धर्मो मे रुचितोऽजोऽहं देवानुप्रियाणां समीपे प्रव्रज्यां ग्रहीष्यामि । नवरं मातापितरावापृच्छे ।'

किमहं भव्योऽभव्यो वा ? नरसोऽचरसो वा ? मम केवलज्ञानं भविष्यति न वेति' अथैवं विचार्य स मुनिर्यत्र श्रीवीरस्वा-
मिनः स्थिता आगन् तत्रागत्य भगवंतं त्रिःश्रद्धक्षिणीकृत्य वंदित्वा पर्युषामते स्म । तदा श्रमणो भगवान् श्रीमहावीरो
दमनारं प्रत्येवमावादित्- 'भो दमनार ! अद्य ध्यानं ध्यायतस्त्वव हृदयकमलेऽयमध्यवसायः समुत्पन्नः, अहं स्वामिनं
पृच्छामि किमहं भव्योऽभव्यो वा ? इत्यादि, मत्स्योऽयमर्थः ?' मुनिः ग्राह- 'एवमेव' इति । ततः स्वामी ग्राह-
'भो दमनार ! तं भव्योऽमि नोऽभाव्यः, पुनस्त्वं चरमशरीरोऽसि नोऽचरमः, तव केवलज्ञानं तु प्रहसमध्ये समागतमस्ति,
परं ऋषाद्येन तद्विलो भविष्यति ।' दमनारः ग्राह- 'स्वामिन् ! कृपायं परिहरिष्यामि ।' ततस्तृतीयशौरुष्यां न मुनिर्भ-
गवदासां गृहीत्वा मामक्षणपारणके भिक्षार्थं युगमात्रया दृष्ट्वा ईर्ष्यायं विलोकयन् यत्र चंपानगरी तत्र संग्रामः, तदानीं शीघ्रं
एषत्प्राणि, पादयोरथस्तात् श्रीभ्मात्पेन तस्मात्प्राणुःकृत्वा प्रव्रजन्वति, तत्प्रीडया व्याकुलीभूतो मुनिर्नगरद्वारे स्थित्वा चित्त-
यति स्म- 'मांप्रतं घर्मात्पेो दुःखदो यदि कोऽप्यत्र नगरीवास्तव्यजनो मिलति तर्हि तं प्रति निकटमार्गं पृच्छामि ।'
तस्मिन् ममवे कोऽपि मिथ्यादृष्टिः किञ्चित्कार्यं विधातुं गच्छन् तत्रायतः, सोऽपि सन्मुखमिलितं [महाभगलभूतमपि] तं
माधुं विलोभयापन्नकुं मे जातमिति चित्तयन् पुरद्वारे स्थितः, तदा तं मिथ्यास्तिनं प्रति माधुना शृणु- 'भो भद्र ! अस्मिन्
पुरे केन मार्गेणान्दगृह्णाणि प्राच्यते ?' तेन चित्तितं- 'एष नगरस्वरूपं न जानाति, ततोऽश्मेनं महादुःखे पातयामि, येन
भ्रमतुःगङ्गुनस्य फले न भवेदिति ।' एतद्विचिन्त्य न भणति स्म- 'भोः माधोऽमुना मार्गेण व्रज चेन गृहस्थानां गृह्णाणि
ययः प्राच्यया' इति । ततः मल्लस्वभावः न साधुस्तद्विशिते एव मार्गे चलितः, परं न मार्गोऽस्तीव विषमोऽप्यथस्तथो यत्र

पदमात्रमपि चलिंतुं न शक्नोति । नगगृहाणां पथाद्भ्रगा एव दृष्टिपथे आयाति, कोऽपि जनः संमुखोऽपि न मिलति । तद-
 तन्मागस्वरूपं विलोक्य कोपानलेन प्रखलितः स साधुश्चितयति स्म—“अहो एतन्नगरलोका दुष्टाः, यतोऽमुना पापिष्टेन
 निःप्रयोजनमेवाहं एतादृशे दुःखे पातितः, एतादृशा हि दुष्टाः प्राणिनः शिक्षायोग्याः, यदुक्तं—मृदुत्वं मृदुपुं श्लाघ्यं, क्राडि-
 न्यं कठिनेषु च । भृंगः क्षणोति काष्ठानि, कुसुमानि दुनोति न ॥१॥ ततोऽहमप्येतान् दुष्टलोकान् कटे पातयिष्यामीति ।” एवं
 विमृश्य कोपाकुलः स साधुः क्वापि छायाविनि प्रदेशे स्थित्वोत्थानश्रुतं गुणयितुमारब्धवान् । तस्य श्रुतस्य मध्ये उद्वेगजनकानि
 ब्रह्माणि संति, यत्रभावाद् ग्रामो वा नगरं वा जनपदं वा सुवसमपि उद्वस्तं भवेत् । अथ म साधुः कोपेन यथा यथा श्रुतं
 गुणयति स्म तथा तथा नगरेऽकस्मात्परचक्रादिवाचां प्रादुर्भावात् सर्वेऽपि नगरलोका भयभीताः शोकाकुलाः संतः सर्वे स्व-
 धनधान्यादि त्यक्त्वा केवलं निजजीवितमेव गृहीत्या प्रतिदिशं नष्टाः, राजापि राज्यं त्यक्त्वा नष्टः, नगरं च शून्यं कृतं ।
 तस्मिन्ननगरे पतनसखलनपलायनादिक्रियाजनितविविधदुःखैर्दुःखितान् नगरलोकान् विलोक्य कोपाग्निवृत्तः साधुश्चितयति
 स्म—“अहो किमेतन्मया कृतं ? निःकारणमेवैते सर्वेऽपि लोका दुःखिनः कृताः, परं सर्वश्वचनं कथमन्यथा भवेत् ? तस्मा-
 त्त्वाभिना यत्रागुक्तं तदेव जातं, मया मुदैव कोपं कृत्वा अधुनोत्पद्यमानं केवलज्ञानं हारितमिति ।” तत एवं पथात्तापं
 कुर्वन् श्रितिकल्पारसमग्नः स साधुः सर्वलोकानां स्थिरीकरणाय समुत्थानश्रुतं परावर्तयितुमारब्धवान् । तन्मध्ये बहून्याह्लाद-
 जनकानि हृद्याणि संति, यत्रभानाद्बुद्धसमपि ग्रामादिकं सद्यः सुवसं स्यात् । अथ यथा यथा स तत्त्वं परावर्तितवान् तथा
 तथा प्रमुदिताः सर्वेऽपि लोका नगरमध्ये समागताः, राजापि सहर्षः स्वस्थानं प्राप्तः, भयवार्त्ता मर्त्वापि नष्टा, स्वस्थीभूतश्च

मवलोकः । ततः तपःगोपितवरीरः परमोपग्रामसनिमनो दमसारसुनिस्तत्राहारमगृहीत्वैव पश्चाद्बलितः प्रातश्च सविनयं स्वा-
 मिममीपं । तदा ब्रामिना प्रोक्त-“ भो दमसार ! अद्य चंपायां नगर्यां भिक्षार्थं गच्छतस्त्व गच्छतस्त्व मिथ्यादृष्टिवचनात्क्रोधः समु-
 त्पन्न इत्यादि यावदुद्घातकोपस्त्वमिह संग्राहः, अयमर्थः समर्थः १ । ’ स प्राह-‘ तथैवति । ’ पुनः स्वामिनोक्तं-‘ भो दम-
 सार ! नोऽस्माकं श्रमणो वा श्रमणी वा क्वायमुद्ब्रह्मति स दीर्घसंसारं करोति, यस्तूपग्रामं दधाति तस्य संसारोऽस्यो भवति । ’
 एतदुच्यो निग्रम्य मुनिः प्राह-‘ भगवन् ! महासुपग्रामसारं प्रापश्चिचं देहि । ’ तदा स्वामिना तपःश्रुतिपत्तिरूपं प्रापश्चिचं
 दत्तं । ततो दममारमुनिः स्वामिममीपंभिश्रहं गृहीतवान्-‘ यदा मे केवलज्ञानं भविष्यति तदाहमाहारं श्रहीष्यामीति । ’
 ग्रामभिश्रहं गृहीत्वा दममारमुनिः संयमेन तपसा चात्मानं भावयन् विचरति स्म । ततस्तस्य साधोः प्रमादजनितं दोषं
 निन्दतो गहमाणस्य च शुभाध्यवसायेन सप्तमे दिवसे केवलज्ञानं समुत्पन्नं । देवैर्भीहिमा कृतः । तदनंतरं दमसारपिबिहून्
 ज्ञानं श्रुतिबोधेन द्वादश वर्षाणि यावत् केवलपर्यायं पालयित्वा श्रुते संलेखनो कृत्वा सिद्धिं गतः । इति उपग्रामोपरि दम-
 सारदृष्टांतः । एरमन्यैरपि यम्यच्चिभिर्निस्त्रिभ्यं तत्तापनिवारके स्वपरोपकारके परमोपग्रामसं निमज्जनीयं, यथा परमानं-
 दगुणश्रेणयः मसुल्लस्युः ॥ इति उपग्रामाख्यं प्रथमं लक्षणं ॥ १ ॥

तथा प्रवृत्तानंदनसुखानां परिहारेण केवलं श्रुक्तिसुखाभिलाषः संवेगः । सम्यग्दृष्टिर्हि नरेन्द्रसुरेन्द्राणां दिव्यान्यपि
 नियमसुखानि अनित्यत्वाद् दुःखानुबंधित्वात्वा दुःखतया मन्यमानो नित्यानंदस्वरूपं मोक्षसुखमेव सुखत्वेन मन्यते वाञ्छति
 चेति । इदं द्वितीयं लक्षणं २ । तथा नारऋतियेमादिनांमारिफुदुःखेभ्यो निर्विण्णता निर्देहः, सम्यग्दर्शनी हि जन्मादिदुःखा-

विग्रहने संसारकारागारे गुल्तरकर्मदण्डपाशिकैस्तथा तथा कदर्थ्यमानः प्रतिकर्तुमक्षमो ममत्वरहितश्च सन् दुःखेन भव-
विरक्तो भवति । इदं तृतीयं लक्षणं ॥

एतौ च संवेगनिर्वदौ मुक्तिपदप्रापकत्वात् सुदृष्टिजनैर्दृढग्रहारियत् सर्वदाऽऽथयणीयो । दृढग्रहारिवृत्तान्तस्त्वयं—

माकंदिनगर्षा सुभद्रः श्रेष्ठी वसति । तस्य दत्तनामा पुत्रः, स च शैशवे बालः सह रममाणो दृढग्रहारेण तान्मारयति,
तदा लोकैर्दृढग्रहारीति तस्य नाम दत्तं । अथ प्रत्यहमेवं कुर्वतं तं दृष्ट्वा लोकाः श्रेष्ठिने उपालम्भं ददुः । ततः श्रेष्ठिना बहुधा-
वारितोऽपि स क्रूरत्वाद् बालान् मारयत्येव । तदा लोकै रज्ञे तत्स्वरूपं कथितं । ततो राजादेशात् श्रेष्ठिना स्वगृहत् स निष्का-
सितः । अथातिक्रूरस्वभावः स बालः क्वापि निवासमलभमानशौरपत्न्यां गतः । तत्र कुसंसर्गाचौरो जातः । एकदा एकस्य
दरिद्रब्राह्मणस्य गृहे स चौर्यार्थं प्रविष्टः, तदा शृंगाम्यामाधती चौर्यतरायां कुर्वती सौरभेयी तत्संमुखं धाविता । सा च तेन
निर्दयेन सद्यः खड्गेन हता । ततो जागृतो ब्राह्मणः करेण यष्टिमुत्पाद्य संमुखं गतः, सोऽपि तथैव मारितः, तदनु पूत्कारं
कुर्वाणा सगर्भा ब्राह्मण्यपि तेन मारिता । पथाभ्रूमौ लुठन् तद्भस्तेन दृष्टस्तदा कुतोऽपि शुभोदयात् तस्य मनसि वैराग्यं सञ्चु-
त्पन्नं, स चौरौ निर्वेदगुणयुक्तः सन् चिन्तयति स्म— 'आः किमिदं पापं भया पापिष्ठेन कृतं ? किमां नरजन्मानि एतादृग्योर-
पापकारिणं ।' इत्यादि विचिन्त्य षंचमुष्टिमयं लोचं कृत्वा स चारित्रं जग्राह । ततो यावदेतत् पापं मे स्पृष्टिमायास्यति ताय-
न्मयाञ्च पापं च न श्राप्तमित्यभिग्रहं गृहीत्वा तत्रैव पुरे पूर्वप्रतोल्यां स कायोत्सर्गेण तस्यौ । तत्रगारलोकैर्लघुयष्टिग्रहारे-
राहन्यमानोऽपि क्षमामेवाकरोत्, मनागपि चेतसि न चुक्षोभ । सार्द्धमासानंतरं च न कोऽपि तत्पापं स्मारयति स्म । ततो

द्वितीयप्रतीत्यां स कायोत्सर्गेण तस्यौ । तत्रापि तथैव जातं । एवं यावच्चतुर्थप्रतीत्यां, तदेवं दुःखमयसंसारविरक्तः परम-
संवेगारससंस्कृष्टः सन् षड्भिर्मांसैः सर्वमपि तस्यापि समूलमुन्मूल्य केवलज्ञानं प्राप्य तत्क्षणं सिद्धिं जगाम । इति संवेगनिर्वेद-
शैल्यपि इदग्रहारिकथा । एतां कथां निश्चम्यान्यैरपि आत्महितांशभिर्भयनेनैतौ धार्यौ ॥ इति द्वितीयवृत्तीयलक्षणे ॥ २-३ ॥

तथा दुःखितेषु प्राणिषु अपक्षपातेन दुःखनिराकरणेच्छाऽनुकंपा, पक्षपातेन तु केवलं दुष्टस्वभावानां व्याघ्रादीना-
मपि स्वपुत्रादौ कृष्णास्त्रेव, परं वस्तुतः सा कृष्णा न भवतीत्यत उच्यते 'अपक्षपातेनेति' या चानुकंपा द्विधा-द्रव्यतो
भावतश्च । तत्र द्रव्यतोऽनुकंपा कमपि दुःखिनं दृष्ट्वा सत्यां शक्तौ तस्य दुःखप्रतिकारविधानेन भवति । भावतस्तु
आर्द्रहृदयत्वेनेति । इयं च द्विधाप्यनुकंपा इंद्रदत्तमाश्रित्य सुधर्मभूषणत्वं सम्यक्चित्तवर्धनं तस्मात्प्रयत्नीया । इह सुधर्म-
भूषणैः कथानकं चेदं—

पंचालदेशे वरशक्तिनाम नगरं । तत्र कल्पाद्रातःकरणः परमधार्मिको जैनमतानुसारी सुधर्मा नाम राजा रान्यं दास्ति ।
तस्य नास्तिकमतानुयायी जयदेवनामा मंड्यस्ति । एकदा ग्रामांतरादागतं केनाचिचरणे आस्थानमंडपे उपविष्टस्य राज्ञोऽप्ये
विज्ञप्तिः कृता— 'स्वामिन् ! महाबलनामा सीमालभूषणः सांप्रतं ग्रामघातमार्थपातादिप्रकारैरत्यंतं लोकान् पीडयति । स च
महादुष्टो भवंतमंतरेण केनापि साधयितुमशक्योऽस्ति ।' तत्र श्रुत्वा राज्ञा मंत्रिमन्मुखं दृष्टं । तदा मंत्रिणोक्तं— 'स्वामिन्सो
वराकस्तावद्भजति यावद्भवता नाक्रान्त्यते । यदुक्तं-तावद्भजति मातंगा, वने मद्भरालसाः । शिरोऽजलग्नांगूलो, यावन्नायाति
केसरी ॥ १ ॥' इत्यादि मंत्रिवचः श्रुत्वा राज्ञा चिंतितं— 'यो निजमंडलस्य कंटको भवति सोऽवश्यं निराकृष्णीयः, अन्यथा

राज्ञो नीतिमग्नसंराः स्यात् । नीतिशाले च द्रुष्टनिग्रहः शिष्टपालनं च राज्ञो धर्म इत्यादिश्रवणात्, तस्मादतः परमार्थे
 विलंबो न कार्यः । ” एवं विचिन्त्य राज्ञा सद्यः स्वसैन्यं संमेल्य निजशत्रोर्महाबलस्योपरि प्रस्थितः, क्रमेण तद्देशे गत्वा,
 संग्रामे तं जित्वा, तत्सर्वस्वं गृहीत्वा महतानंदेन निजनगरमसीपं संग्रामः । ततः प्रवेशसमये महाजनेन महोत्सवे क्रियमाणे
 बहुसैन्यपरिवृतो भूपतियथैक्युल्यप्रतोलीपार्ष्वे समागतस्तावत् सा प्रतोली पतिता, ततोऽपशकुनमिति ज्ञात्वा व्याधुद्य
 नगरबाहोऽवस्थितो भूपः, ततो मंत्रिणा तत्कालं तत्स्थाने एव नवीना प्रतोली कारिता । अथ द्वितीयदिने राज्ञः पुरप्रवेशसमये
 सापि तथैव पतिता । एवं तृतीयदिवसेऽपि जातं । ततो बहिःस्थित एव भूपतिमंत्रिणं प्रति पृष्टवान्-‘ भो जयदेव ! एषा
 प्रतोली कथं पुनः पुनः पतति ? अथ केनोपायेन स्थिरा भविष्यति ? ’ तदा मंत्रिणा झटिति कंचिन्निमित्तं पुरुषमापृच्छ्य
 राज्ञे उक्तं-“ हे महाराज ! मया पृष्टेनैकन नैमित्तिकेनैवमुक्तं-अस्याः प्रतोल्या अधिष्ठायिका काचिद् देवता कुपिताऽस्ति, सा
 प्रतिदिनं प्रतोलीं पाठयति । यदि राज्ञा मातृपितृभ्यां वा स्वहस्तैर्नैकं मनुष्यं हत्वा तद्वक्त्रेन प्रतोली सिच्यते तदा सा स्थिरा
 भविष्यति, नान्यैः पूजावलिनैवेद्यादिभिः । ” एतद्वचनं श्रुत्वा राज्ञा शब्द-“ यदीदृशीवधेनेयं प्रतोली स्थिरा भवेत् तर्हि
 अनया प्रतोल्या अनेन नगरेण च मम किमपि प्रयोजनं नास्ति । यदुक्तं-क्रियते किं सुवर्णेन, शोभनेनापि तेन च । कर्ण-
 क्षुद्रनि येनांग-शोभाहेतुमितरं ॥१॥ तस्माद् यत्राहं तत्र नगरमिति । ” ततो मंत्रिणा ईदृशं राज्ञो निययं विज्ञाय सर्वानपि
 महाजनाक्रार्योक्तं-“ भो लोक्याः ! श्रूयतां, मनुष्यबधं विना प्रतोली स्थिरा न भवति, मनुष्यबधादिकं तु नृपादेशं विना
 कर्तुमशक्यं, तस्माद्भवतां विचारे यत्समायाति तत्कुर्वतु । ” ततो महाजनेन नृपात्रे आगत्य भणितं-‘ स्वामिन् ! यथं सर्व-

मयेतत्कार्यं कस्मिन्मासो भवद्विस्तृष्णीं कृत्वा स्थातव्यं । ' राज्ञोक्तं- ' प्रजाभिर्यत् पापं पुण्यं च क्रियते तस्य यष्टो भागो
 मामपि समेति, तस्मादेतत्पापकार्यं सर्वथा मेजमिलापो नास्ति । ' ततः पुनरपि महाजनेनात्याग्रहेणोक्तं- ' स्वामिन् ! पाप-
 भागोऽस्माकं पुण्यभासो भवतामित्यस्मद्बचोऽवधार्य सांप्रतं भयद्विः किमपि न जल्पनीयं । ' तदा राजा तु मौनमाधाय
 स्थितः । ततो महाजनेन प्रविगृहं द्रव्यस्योद्ग्रहणिकां कृत्वा तेन द्रव्येण कंचनमयः पुल्लो निर्मापितः । पश्चात् तं पुल्लं शकटे
 संस्थाप्य कोटिद्रव्यपत्रिकां च तदग्रे मुक्त्वा नगरमध्ये उद्घोषितं- ' यदि मातापितरौ स्वहस्तेन पुत्रस्य गलमोटनं कृत्वा
 देवतायै बलिं प्रयच्छेतां, तर्हि ताभ्यामयं कंचनमयः पुल्लः कोटिद्रव्यं च दीयते ' इति । अथ तत्रैव नगरे महादरिद्रे
 वरदत्तनामा ब्राह्मणोऽस्ति, तद्भार्या रुद्रसोमा, सा निष्करुणा, तयोः सप्त पुत्राः संति । तेन वरदत्तेन तामुद्घोषणां श्रुत्वा
 स्वभार्यां पृष्टा- ' हे प्रिये ! लघुपुत्रमिद्रदत्तं दत्त्वा इदं द्रव्यं गृह्णते तर्हि वरं, यतो द्रव्यग्राप्तौ सर्वे गुणा भविष्यन्ति । उक्तं च-यस्या-
 स्ति विचं स नरः कुलीनः, स पंडितः स श्रुतवान् गुणज्ञः । स एव वक्ता स च दर्शनीयः, सर्वे गुणाः कंचनमाश्रयन्ति
 ॥ १ ॥ पुनर्हे मद्रः ! धनमाहात्म्यं पश्य-पूज्यते यदपूज्योऽपि गम्यते । बंधते यदबंधोऽपि, तत्रप्रभावो धनस्य च
 ॥ २ ॥ तथा हे प्रिये ! एतद्धने गृहमागते संति बहुभिर्ब्राह्मणभोजनादिधर्मकृत्यैरेतत् पापं सद्यः परिहरिष्यावहे, ततोऽग्रार्थे
 कापि विंशति न कार्येति । " तदा तथापि धनलुब्धया निष्करुणतया तद्वचस्तथेति प्रतिपन्नं । ततो वरदत्तेन पटहं धृत्वा श्रोक्तं-
 ' महामिदं द्रव्यादि दीयतां, अहं भवद्भयः पुत्रं दास्यामि । ' तदा महाजनेन भणितं- ' यदि त्वं भार्यासहितः पुत्रस्य गलमो-
 टनं कृत्वा देवतायै बलिं दद्यास्तर्हीदं सर्वं तुभ्यं दीयते नान्यथा । ' वरदत्तेन तत् सर्वं प्रतिपन्नं । तदा पार्श्वस्थेनैन्द्रत्तेन तां

पितुः प्रवृत्तिं श्रुत्वा मनसि चिन्तितं—“ बहो स्वार्थ एव संसारे प्रियोऽस्ति, परमार्थतः कोऽपि कस्यचित् बल्लभो नास्ति । यदुक्तं—
 ‘ वृषं क्षीणफले त्यजति विहगा ’ इत्यादि । पुनरचिन्ति—‘ यो दृष्टो भवति तस्य प्रायः कल्याणं न भवत्येव । उक्तं च—
 युशुश्रितः किं न करोति पापं, क्षीणा नरा निष्कल्याणं भवति । आख्याहि भद्रे ! प्रियदर्शनस्य, न गंगदत्तः पुनरेति हूयं ॥ १ ॥
 इत्यादि । ” ततो वरदत्तेन द्रव्यं गृहीत्वैतं विचिन्तयन्नेव स पुत्रो महाजनयापितः, महाजनेन च मद्रक्षयं दनपुण्यांतां वृत्ति-
 लङ्कुडलकेयूरकद्रकुमुक्ताफलहारप्रभृतिभूषणैर्भूषयित्वा राजसमीपमानीतः, तदा राजापि सालंकारं मातापित्रमभिन्यंतं बहु-
 भिनगरलोकैर्दृष्टितं विश्वसितवदनमिन्द्रदत्तं दृष्ट्वा चमच्छतेन भणितं—‘ रे माणवक ! मांप्रतं विपादावसरे त्वं प्रमुदितजनवदि-
 क्कसितवदनः कथं दस्यसे ? मरणत् किं न विभेषि ? ’ तेन भणितं—“ हे देव ! यावद्भयं नागच्छति तावद्भेतव्यं, आगतं
 तु निःशक्रेः सोढव्यं । यदुक्तं—तावदेव हि भेतव्यं, यावद्भयमनागतं । आगतं तु भयं दृष्ट्वा, प्रहर्षव्यमशंकितः ॥ १ ॥ ”
 पुनरपीन्द्रदत्तेनोक्तं—“ भो राजन् ! एकं नीतिवाक्यं त्रयीमि, भवद्भिः मर्त्यलोकैश्च सावधानतया श्रोतव्यं । लोके हि पितृसंता-
 पितः शिशुमार्तशरणं गच्छति, मात्रोद्देहितः पितृशरणं गच्छति, उभाम्यामुद्देहितो राज्ञः शरणं गच्छति, राजापि संतापितो
 महाजनशरणं गच्छति, परं स्वामिन् । यत्र मातापितरौ पुत्रस्य गलभोटनादि कुरुतः, राजा प्रेरको भवति, महाजनो द्रव्यं
 दत्त्वा हननार्थं गृह्णाति, तत्र परमेश्वरं विना कस्य शरणं प्रतिपद्यते ? कस्य श्रे च स्वदुःखं निवेद्यते ? [उक्तं च—माता यदि
 विपं दद्यात्, पिता विक्रीण(णी)जे सुते । राजा हरति सर्वसं, शरणं कस्य जायते ? ॥ १ ॥] तस्माद्धो राजन् ! परमेश्वरमेव
 शरणीकृत्य धीरत्वेन मरणदुःखं सोढव्यं । ” एवं तद्वचः श्रुत्वाऽतिकल्याणराममनेन राजोक्तं—“ भो लोकाः ! किमर्थं भवद्भिरेव

बालहननादिप्रयामो विधीयते? इदृक्पापहेतुनाप्तेन नगरेण अनथा प्रतोल्या च मम प्रयोजनं नास्त्येव, यतोऽस्मिन् संसारे ये केऽपि प्राणिनः संति ते सर्वेऽपि जीवितार्थिनो विद्यते, परं मरणं कोऽपि न बांछति, तस्माद् आत्महितं बांछता पुरुषेण कस्यापि हिंसा न कर्तव्या, सर्वेष्वपि जीवेषु अनुकंपा रक्षणीयेति । ” अथैवं मर्षैर्यामनुकंपात्परं राजानं मचचतं च माणवकं हृष्टा तुष्टया प्रतोल्यधिष्ठापकदेवतया द्वयोरुपरि पुष्पष्टिः कृता, तत्क्षणमेव च मा प्रतोली निर्मिता । ततः प्रश्रुतितः सर्वोऽपि लोकः सत्पमतसा राज्ञो गुणान् वर्णयन् दयामयं श्रीजिनधर्मं चानुमोदयन् स्वस्थानं संप्राप्तः, राजापि महतोत्सेवेन तथैव प्रतोल्या पुरं ग्रविश्य निजमंदिरं समाजगाम । इंद्रदत्तोऽपि सहस्रं स्वगृहं गतः, सर्वेऽपि जनाः सुखिनो जाताः, तदा बहुभिर्भ्यव्यात्मभिर्दयामयः श्रीजिनधर्मः प्रतिपन्नः । इत्यनुकंपयां सुधर्मभूपदशतः । एवमन्यैर्यात्मधर्मोपलक्षिका सर्वसुखश्रेणि-प्रतिपादिका निखिलजगज्जुष्यनुकंपा रक्षणीया । इत्यनुकंपास्यं चतुर्थं लक्षणं ॥ ४ ॥

तथा पंचममास्तिक्यलक्षणं, अस्तीति भतिस्येत्यास्तिक्यस्य भावः कर्म वा आस्तिक्यं तच्चांतरश्रवणेऽपि विनोक्त-तत्त्वविषये निराकांक्षाप्रतिपत्तिः जिनवचने प्रत्यय इत्यर्थः । आस्तिक्येन हि जीवधर्मत्वेन अत्रत्यक्षमपि मम्यत्त्वं लक्ष्यते, तद्वान् आस्तिक इत्युच्यते । यदागमः-मन्नइ तमेव मचं, निस्तकं जं जिणेहि पन्नं । सुहपरिणामो मम्मं, कंसाइविसुत्ति-यारहिओ ॥ १ ॥ भावार्थस्तु पद्मदोस्तरकथागम्यः । सा चैवं-

अस्मिन् जंबूद्वीपे भरतक्षेत्रे पृथिवीपुरं नाम नगरं । तत्र पद्मदोस्तरो नाम राजा राज्यं यास्ति । एकदा तन्नगरामन्नचैत्ये बहुसाधुपरिवृताः श्रीविनयधरस्वरयः नमनसृताः । राजा बहुलोकममन्वितस्तद्दंनार्थं गतः गुरुभिः मकलभज्योपकाराय

धर्मोपदेशो दत्तस्तदा पद्मदेश्वरभूपः श्रीगुरुणां समीपात्सम्बन्धु जीवादितत्त्वपरमार्थमवबुध्य वज्रलेपवत्सहृदये धारयति स्म ।
 अन्येषु च बहुभिर्भग्वैः सम्यक्स्वरत्नं संश्रामं । ततः सर्वोऽपि नृपादिलोकः 'मविनयं गुरुं नत्वा स्वस्थानं प्राप्तः । गुरवोऽपि
 ततो विह्वलान्यत्र गताः । अथ पद्मदेश्वरभूपतिः श्रीजिनोक्तत्त्वेषु परमास्तिक्यं विभ्राणः सुखेन कालं गमयति । तथा यः
 कोऽपि मंदबुद्धिः दृढो जीवादितत्त्वानि न मन्यते, तं पुरुषं वरयारथिर्दृष्यमिव दमयित्वा मन्मार्गमानयति । पुनर्भूपः
 सभायां बहूभिः प्रकारैः मकलजनानां पुरो भक्तिरोगेण गुरुणां गुणान् वर्णयति । तथाहि—“ अयतां भो लोकाः ! अस्मिन्
 लोके ममत्वरहिता जीवदयाप्ररूपका दुष्टादिगणस जेतारो गतकषाया निरुपमोपशमसभरूपरिक्तहृदया रागद्वेषविमुक्ता भव-
 विरक्ता नाशितमदनविकाराः सिद्धिरमण्यां विहितपरिचाराः परित्यक्तकलद्रव्याः सुगृहीतचारित्र्यरत्नाः सर्वेष्वपि सत्त्वेषु
 करुणाकरणोद्यता दुर्द्धरप्रमादसिंधुरविवातसिंहोपमा एवंबिधाः श्रीगुरुवः संति । ये प्राणिनो हि मनुष्यत्वादिसकलधर्ममामग्री-
 मधार्प्यतादृग्गुणयुक्तान् गुरुन् संधेते ते धन्याः, ये पुनस्तेषां वचनामृतं पिबति ते धन्यतरा इत्यादि । ” तथेदम्वचनरसेन स
 भूपतिर्बहून् भव्यलोकान् प्रक्षालितपापकर्ममलान् विधाय जिनधर्मे स्थापयति । परं तत्रैको विजयो नाम श्रेष्ठिसुतस्तास्मिन्
 भूपवचने प्रतीतिमहूर्वाणो मणति स्म—‘ भो नरनाथ ! यत्त्वं मुनीन् वर्णयसि तत्सर्वमपि पलालतुल्यं विधत्ते, यतस्ते पवन-
 प्रचलध्वजपटव्यंचलं चित्रं निजनिजविषयप्रसक्तानिद्रियाणि च कथं रोद्धुं शक्नुवंति ? देवादीनामपि तद्रोधनेऽशक्तत्वा-
 दिति । ” एतन् श्रुत्वा राज्ञा चिन्तितं—‘ अयं दृष्टबुद्धिर्वाचाल इत्थमसंजसं जल्पन् अन्यान्युभयजनान् सुमार्गात् पातयिष्यति,
 अतोऽसौ केनाप्युपायेन प्रतिबोधयः । ’ इति विचिन्त्य स्वस्य परमसंबन्धकं यक्षनामानं पुरुषं प्रत्येकांते आदिष्टं—“ भो यक्ष !

त्वया विजयेन सार्धं मैत्रीं कृत्वा तं प्रति स्वकीयमतिविधासमुत्पाद्य कथमपि तस्य रत्नकरंडके ममेदं महामूल्यं रत्नाभरणं प्रक्षेपणीयमिति ।” तदा यक्षेणापि राज्ञो वचनं तथेति प्रतिपद्य विजयेन सार्धं महामैत्रीं विहिता, तं प्रति सुतरां विश्वासश्रो-
त्यादितः । तत एकदावसरं विज्ञाय तदाभरणं विजयस्य रत्नकरंडके क्षिप्त्या राजानं प्रति सर्वोऽपि वृत्तांतो निवेदितः ।
तदनंतरं च राज्ञा पुरमध्ये इत्थं वारत्रयमुद्योपणा कारिता-’ श्रूयतां भो लोकाः ! अद्यैकं महामूल्यं राज्ञो रत्नाभरणं न
लभ्यते, तत्केनापि चेदृगृहीतं भवेच्चहिं शीघ्रं सम्पर्णायं, नो चेत्यथादपि ज्ञाते सति तद्ग्राहकोपरि महादंडः पतिष्यतीति ।”
एवमुद्योषणां कारयित्वा सर्वपौरजनानां गृहशोधनार्थं स्वसखकाः समादिष्टाः । ततो गृहशोधनं कुचद्विस्तैर्विजयस्य गृहे
रत्नकरंडकमध्यस्थितं राज्ञो रत्नाभरणं विलोक्य गृहं-’ भोः किमेतदिति ? ।’ स ग्राह-’ अहं न जानामि ।’ पुनस्तैरुक्तं-
’ भोः स्वयमेवैतद्भूषणं चोरयित्वा न जानामीति कथं गणसि ! ।’ तदा विजयो भयात् किमपि वक्तुमशक्नुवच्च मौनमाधाय
स्थितः, ततस्तैरपि स बंधनैर्गंडं बद्ध्या नृपसमीपमानीतः । नृपेण च-’ भवद्विस्सय वधो न कर्तव्य ’ इति प्रच्छन्नमादिश्य
समासमशं ‘चौरोऽप्यमतो हंतव्य ’ इत्युत्त्वा वधकेभ्यः समर्पितः, तदा तत्स्वजनसंबन्धिप्रभृतयः सर्वेऽपि जनाः पश्यन्ति, परं
प्रत्यक्षमेव चौरं ज्ञात्वा कोऽपि तं न मोचयति । ततो जीवितव्यनिराशो विजयो दीनवचनयक्षं प्रति भणति स्-’ भो मित्र !
त्वं कथमपि राजानं प्रसन्नोऽस्य केनचित्प्रचंडेनापि दंडेन मह्यं जीवितव्यं दापय ।’ तदा यक्षोऽपि तद्वचोऽग्रघार्यं राजानं
विज्ञापयति स्-’ स्वामिन् ! यथायोग्यं दंडं कृत्वा एतं मम मित्रं मुंच, सकलकल्याणाश्रयं जीवितव्यं च देहि ।’ ततश्च
राजा क्षुपित इव क्रूरदृष्टिं कृत्वा ग्राह-’ यद्यप्यं मदृगृहाचैलेन पूरितं पात्रं गृहीत्वा विदुमात्रमपि भूमावपातयन् सकलेऽपि

नगरे ग्रांत्वा तत्पत्रं मत्पुरो भुञ्चति त्वेवं जीवंतं रक्षामि, नान्यथेति । ' अयं च नृपादेशो यक्षेण विजयाग्रं प्रोक्तः । विज-
येनापि मरणभयाद्धीनेन स्वजीवितव्यस्य कृते सर्वमपि तत्र्यतिपत्रं । ततः पद्मशेखरभूपतिः सर्वानपि स्वपौरजनानाकायव-
मादिदेश- ' भो लोका ! अद्य पुरमच्ये स्थाने स्थाने वीणावेशुमुदगादिविविधवादिश्राणि वादयत, तथाऽतिमनोहारिरूपधारिणं
[सर्वद्रियमर्षस्वापहारिणं] पणांगनागणं प्रतिगृहं नर्त्तयेति । ' लोकैरपि भूषवाक्यात्तथैव कृतं । अथ विजयः शब्दरूपादि-
विषयाणामनिरसिकोऽपि मरणभयाञ्जितोद्रियविकारो निरुद्धमानमथ सन् तत्रैल्लपूर्णं पात्रं सकलेऽपि पुरे श्रामयित्वा पश्चाद्भूष-
मभायासागत्य तत्यात्रं यत्नेन नृपपुरतो मुक्त्वा नृपं प्रति प्रणामं कृतवान् । ततो भूपः किञ्चिद्बिहस्य विजयं प्रति वभापे-
' भो विजय ! एतेषु गीतनृत्यादिषु अत्यन्तं प्रवर्त्तमानेषु सत्सु तडिचरलानि मनःन्द्रियाणि त्वया कथं रुद्धानि ? । ' स नत्वा
प्राह- ' स्वामिन् ! मरणभयात्, यदुक्त्वं- ' मरणसमं नरित्य भयं ति । ' ततो राजा प्राह- ' भो विजय ! विषयवृत्तितेन त्वया
यद्येकभवस्य मरणभयेत्यर्थं प्रमादो हतस्तरान्तभवध्रमणभीरवो ज्ञातत्त्वा मुनीश्वरा अनन्तानर्थजनकं प्रमादं कथं सेवन्ते ? । '
एतद्भूषणं श्रुत्वाऽपगतमोहोदयः स विजयोऽपि विज्ञातजिनधर्मपरमार्थः सन् श्रावकधर्मं प्रतिपन्नवान् । ततो राजात्मसा-
धर्मिकत्वेन तस्य बहुमानं कृत्वा महताडंभेण तं गृहं नीतवान् । तदानन्दितः सर्वोऽपि लोकः प्रतिपदं राज्ञो गुणान् गीत-
वान् । एवं पद्मशेखरो राजा सहृन् भव्यान् जिनधर्मं स्थापयित्वा प्रतिदिनं सद्धर्ममहिमानं विस्तार्य चिरं राज्यं प्रयाल्पारा-
धितपरमास्तिक्यः सुरराजभवनं संग्राप्तः । इत्यास्तिक्ये पद्मशेखरदृष्टान्तः । एतन्नरिञ्चं भव्यात्मभिः सम्यह स्मद्दृश्ये परिभाव्या-
स्तिक्ये विज्ञेयो यतः कर्त्तव्यो यथा गुप्तेन निःश्रेयसाधिगमः संपद्यते । इत्यास्तिक्यनाम पंचमं लक्षणं ॥ ५ ॥ एतानि

उपशमादीनि पंच सम्यक्त्वस्य लक्षणानि, एतैः परस्यं परोक्षमपि मम्यक्त्वं मम्यगुपलक्ष्यते इति भावः ।

अथ पद्विधा यत्नना व्याख्यायते-परतीर्थिकादिवंदनेरयादि, परतीर्थिकाः परित्राजकामिधुौतिकादयः परदर्शनिनः, आदिशब्दात् रुद्रविष्णुसुगतादयः परतीर्थिकदेवाः, तथाह्यत्रयतिमालक्षणाः स्वदेवा अपि दिगंबरादिभिः कुतीर्थिकैः स्वीकृताः, भौतिकादिभिर्वा परिगृहीता महाकालादयस्तेषां मर्षेणां वंदनं लवनं ? नमस्करणं च शिरसाभिवादनं ? एतद् द्वयमपि सम्यक्त्विभिर्न कर्त्तव्यं, तत्करणे हि तद्भक्तानां मिथ्यात्वाद्देः स्थिरीकरणं स्यात् । प्रवचनसरोद्धारधृतौ तु वंदनं शिरसाभिवादनं, नमस्करणं प्रणामपूर्वकं प्रज्ञास्तध्वनिभिर्गुणोत्कीर्चनमित्युक्तं । अन्यत्र पुनरेवं दृश्यते-वंदणयं करलोडण, सिरनामण-पूयणं च इह नेयं । वायाइ नमुक्कारो, नमंसणं मणपमाओ य ॥१॥ चि । २ । तथा परतीर्थिकैः पूर्वमसंभाषितेन सता मम्यगट्ट-ष्टिना तैः सहालपनमीपद्भाषणं ३ संलपनं च पुनः पुनः संभाषणं ४ तद् द्वयमपि वर्जनीयं, तत्संभाषणे हि तैः मह परिचयः स्यात्, ततश्च तेषां विनष्टाचारश्रवणादिभिर्मिथ्यात्वोदयोऽपि केषांचिजायते इति । तैः प्रथमं संभाषितेन तु असंप्रभं लोकाप-वाद्भवत् किंचित्स्वल्पं वाच्यमपीति ४ । तथा तेभ्यः परतीर्थिकेभ्योऽज्ञानपानत्वादिमस्वादिमवल्लयात्रादिकं सुदृष्टिना न दात-व्यं, तदने हि आत्मनोऽन्येषां च पश्यतां जनानां तेषु बहुमानसद्भावान्मिथ्यात्वश्राप्तिः स्यात् । इह हि परतीर्थिकानामश-नादिदानमनुकंसां विहाय श्रुतिपिद्धं, श्रुतुंरुपागोचराप्तं तु तेभ्योऽपि दातुं दातव्यं । यत् उक्तं-सर्वेहि पि, जिणेहि, दुज्य-जियरागदोममोहेहि । सचाणुकंरुपागदा, दापं न कहे पि पडिमिद्धं ॥ १ ॥ ति । ५ । तथा तेषामेव परतीर्थिकदेवानां तत्परि-गृहीतजिनविद्यानां च पूजादिनिमित्तं गंधपुष्पादिकं मम्यगदक्षिभिर्न श्रेणीयं, आदिशब्दाद्विनयवैयाघृचययात्रास्वात्रादिकं च

तेषां न कर्तव्यमिति । एतत्करणे हि लोकानां मिथ्यात्वं स्थिरीकृतं स्यात् ६ । एताभिः परतार्थिकादिबंदनजनप्रभृतिभिः पद्भिर्यत्नाभिर्यत्नमानो भव्यात्मा भोजनशुपरोहितधनपाल इव सम्यक्त्वं नातिक्रामति । इह धनपालवृत्तांतस्त्रयं—

अंतीनगर्षा मर्वधरो नाम राज्ञः पुरोहितो यमति स्म । तस्य धनपालशोभनाव्यौ द्वौ पुत्रौ । तौ च पांडित्यादिगुणशुक्तत्वेन राज्ञो बहुमाननीयावभृता । अथैकदा तत्रगर्षा सिद्धसेनाचार्यसंतानीयाः श्रीसुस्थिताचार्याः पुस्तकांतरे श्रीउद्योतनचरित्रिण्याः श्रीवर्द्धमानधरयो बहुमव्यजनप्रयोधार्थं ममागताः, तदा मर्वधरस्यापि तत्र गमनागमनतो गुरुभिः मह श्रुतिर्जज्ञा । एकदा तेन गुरवः पृष्टाः—‘स्वामिन् ! गृहांगणधूमौ कोटिद्रव्यं निहितमस्मिन् तद् बहुधा गवेपितमपि न प्राप्तं, अथ कथं तत्रप्राप्तिः स्यात् ?’ । तदा गुरुभिः किंचिद्विद्वदस्य प्रोक्तं—‘यदि लभ्यते तदा किमु ?’ । ततः सर्वधरेणोक्तं—‘स्वामिन्द्रविभज्य दीयते ।’ तदा गुरुभिस्तद्गृहं गत्वा केनचित्प्रयोगेण तत्कालं मर्वमपि द्रव्यं प्रादुष्कृत्य दर्शितं, ततः सर्वधरेण तस्य पुंजद्वयं विधाय गुरवो विभ्रताः—‘स्वामिन्द्र द्रव्यं गृह्यतां ।’ गुरुभिरुक्तं—‘द्रव्येणास्माकं किमपि प्रयोजनं नास्ति, ईदृशं तु मदापि द्रव्यमस्माभिः परित्यक्तं ।’ विप्रणोक्तं—‘तर्हि कथमर्थं याचितं ?’ । गुरुभिरुच्ये—‘गृहसारस्याद् दीयतां ।’ तेनोक्तं—‘मद्गृहेऽपरं किं सारमस्ति ?’ । गुरुभिरुच्ये—‘मवतः सारश्रुतं पुत्रद्वयं विद्यते, तन्मध्यादेकः पुत्रो दीयतां ?’ । एतत् श्रुत्वा विशो विषादपरः सन् मौनमाधाय स्थितः । गुरवस्तन्वन्न विजहूः । अथ स विशो गुरुरूपकारं स्मरन् अपि तान् प्रत्युपकुचुमशकुचुन् नल्यपीडित इव कालं गमयन् कियता कालेन रोगपीडितः संजातः । तदा पुत्राभ्यामंभ्यावस्थोचिता धर्मक्रियां विधाय पितरं मानसदुःखेन दुःखितं विज्ञाय पृष्टं—‘भोः तात ! भयाचिरे पद्भवेचत्रिवंदय ।’ तदा पित्रा सर्वमपि

वृचांतं निवेद्य श्रोक्तं- 'भोः पुत्रौ ! भवतोद्वेषोर्मध्ये एकश्चास्त्रिं गृहीत्वा मामनृणं कुरुतां ? ।' एतद्वचः श्रुत्वा धनपालस्तु भीतः सन् अद्योमुत्सीभूय स्थितः, तदा शोभनेनोचे- 'भोः ताताहं दीक्षां ग्रहीष्यामि, त्वमनृणी भव चेत्सि च परमानंदं धारय ।' एतत्सुतवचो निश्चम्य सर्वधराविभ्रो देवलोके गतः । ततो मृतक्रियां कृत्वा शोभनेन श्रीवर्धमानद्यरिशिष्यश्रीजिने-
श्वरद्वारिगुरुणां पार्श्वे दीक्षा गृहीत्वा । अथ धनपालो ह्यः सन् तद्दिनादेव जैनधर्मद्वेषी बभूव । अंत्यो साधूनाभागमनमपि निषिद्धवात् । ततस्तत्रत्यश्रीसंघेन गुरुणां पार्श्वे लेखं संप्रेष्येदं निवेदितं- 'स्वामिन् ! यदि शोभनाय दीक्षां नादास्यस्तर्हि गच्छः शून्यस्तु नाभिविष्यत् गच्छस्य रत्नाकरोपमत्वात् । शोभनदीक्षणे हि तद्भ्राता धनपालपुरोहितो मिथ्यामतितया ह्यः सन् भूयसीं धर्महानिं करोति ।' अथतद्गृचांतं विज्ञायाचार्याः शोभनं गीतार्थं ज्ञात्वा शुभे दिने वाचनाचार्यं विधाय मुनि-
युगलेन सहोपद्रवशांत्यर्थं उज्जयिनीं प्रति प्रेषयामासुः । शोभनाचार्योऽपि गुर्वाज्ञया ततो विद्वत्य क्रमेण उज्जयिन्यां समेतः, तत्र पुरप्रतोलीं सिहितां दृष्ट्वा रात्रौ बहिर्य स्थितः, प्रातः प्रतिक्रमणं विधाय यावत्पुरमध्ये श्रविष्टस्तावद्दनपालः संस्रुव मिलितः, तेन च जैनधर्मद्वेषिणा शोभनमुपलक्ष्यैथमुपहासवचः श्रोक्तं- 'गर्दभदंत ! भदंत ! नमस्ते ।' एवं श्रुत्वा शोभ-
नेन भ्रातरमुपलक्ष्यापि तदुक्तियोग्यमेव प्रतिबध्बः श्रोक्तं- 'ऋषिपुत्रास्य ! वयस्य ! सुखं ते ?' इति श्रुत्वा पुनर्वधनपाले-
नोक्तं- 'कुत्र भवेद्भवदीयनिवासः ?' शोभनेनोक्तं- 'यत्र भवेद्भवदीयनिवासः ।' अथ धनपालो भ्रातुर्वच उपलक्ष्य लज्जितः
सन् कार्यार्थं बहिर्बगाम । शोभनस्तु पुरमध्ये चैत्येषु जिनवदंतं विधाय यावच्चैत्येभ्यो बहिरागतस्तावत्संघोऽपि संमील्य गुरोः
पदकमलं प्रणम्याग्रे उपषिष्टः । तदा शोभनोऽपि शोभनवाण्या धर्मदेशनां दत्त्वा सर्वसंघसंयुक्तो भ्रातुर्गृहं गतः, भ्रात्रा च सन्मुखमा-

गत्य परमविनेने प्रणम्य स्म्या चित्रशालिका निपासाय तस्मै दत्त्वा । मारुक्लत्रादिभिश्च भोजनसासग्री क्रियमाणा शोभनेन
 वारिता, आधार्कमिकाहारः साधूनामग्राह इति गुर्वाज्ञास्मरणत् । ततः शोभनज्ञया साधुभिराहारानयनार्थं श्रद्धालुशृङ्गे
 गन्धमाने धनपालोऽपि तत्साधुं चचाल । तस्मिन्नवसरे कस्मिंश्चित् श्रद्धालुशृङ्गे एकया क्रयाचिन्त्रिःस्वश्राविक्रया साधूनां पुरो
 दधिभांडं मुक्तं, तदा साधुभिः सा पृष्टा-‘इदं दधि शुद्धमस्ति ? ।’ तयोक्तं-‘दिनत्रयस्यास्ति ।’ मुनिभिरुक्तं-‘तर्हि
 अयोग्यमिदं, जिनागमे निषिद्धत्वात् ।’ एतत् श्रुत्वा धनपालेन ते पृष्टाः-‘इदं दधि अयोग्यं कथं ? ।’ तैरुक्तं-
 ‘निवभ्रता पृच्छनीयः ।’ तदा धनपालो दधिभांडं समादाय शोभनाचार्यसमीपं गत्वेति पप्रच्छ-‘इदं दधि कथमशुद्धं ?
 लोकैस्तु दधि अमृततुल्यं गीयते, यद्यस्मिन् दधिन् जीवान् दर्शयसि तर्हि अहमपि श्रावक एव भवामि, अन्यथा त्वं
 मुग्धजनानां वंचक एव ।’ एतद्भ्रातुर्वचः श्रुत्वा शोभन उवाच-‘अहं तत्र जीवान् दर्शयामि, परं त्वया स्ववचः
 पालनीयं ।’ ततो धनपालेन तदंगीकृते शोभनाचार्योऽलकक्रं समानाथ्य दधिभांडयुक्ते युद्रां दापयित्वा पादौ चैकं
 छिद्रं कारयित्वा धर्मं यावद्भाग्यमातपे मोचितवान् । ततो दधिभांडस्य छिद्रेण निःसृत्यालकके स्थिताः शुभ्रा अंतवः, तान्
 सपं हृष्टा धनपालाय दर्शिताः । धनपालोऽपि तांश्चलतो अंतूर् दृष्ट्वा मनसि विस्मितः सन् धन्यो जगति जैनधर्म इति पुनः
 पुनर्ब्रवीत् । तस्मिन्नेवावसरेऽस्य चेतसि तत्स्वरूपं सम्यक्त्वं प्रादुर्भूतं । ततोऽसौ गुरूणां पादौ सम्यक्त्वमूलानि द्वादश
 मगानि प्रपन्नवान्, तदासौ देवमहंतं गुरुं मुनायुं धर्मं च जिनेन्द्रमापितमेव प्रमाणयन् हृदि केवलं पंचपरमेष्ठिध्यानं कुर्वन्
 पापभारस्तो रभूत् । अन्यं धर्मं चेतस्यपि न दधार । अथ शोभनाचार्य इत्यं भ्रातरं प्रतिबोध्य गुरुसमीपं गतः । धनपालस्तु

पद्भिर्भयतनाभिर्भयतमानः सुखेन सम्यक्स्वादिधर्ममाराधयन् कालं गमयति स । तस्मिन्नवसरे केनचिद् द्रुष्टविप्रेण भोजनप्रा-
 योक्तं- 'हे महागज ! धनपालो भवत्युपोहितो जिनं विनान्यं क्वपि देवं न नमति । ' शृणोषे- ' एवं तर्हि तत्परीक्षां
 कार्ष्ये । ' अथैकदा भोजराजो महाकालदेवगृहे गत्वा नपरिक्रो रूद्रं नमश्चकार, परं धनपालो न रूद्रं नमति स्म । किं तु
 स्वकसुखद्विधायां स्थितं जिनांबिसमेप नमस्कृतवान् । ततो भोजस्तस्वरूपं विज्ञाय स्वस्थानमागत्य धूपपुष्पादिपूजासामग्री-
 मानाय्य धनपालं श्रतीत्यादिदेश- ' भो धनपाल ! देवपूजां कृत्वा शीघ्रमागच्छ । ' ततो धनपालो नृपाज्ञया सद्य उत्थाय
 पूजासामग्रीं च गृहीत्वा श्रथमं भवान्या मंदिरं श्रविष्टः । ततश्चकितः सन् बहिर्निःसृत्य रूद्रमंदिरं गतस्तत्रापीतस्ततो विलो-
 क्य सद्यो निःसृत्य विष्णुमंदिरं श्रविष्टः, तत्र च स्योत्तरीयसं परिच्छद्रूपेण निधाय बहिर्निर्गत्य च श्रीऋषभदेवजिनालये गत्वा
 प्रशांतचिचः सन् पूजां विधाय राजद्वारं समेतः । राजा तस्युत एव हेरका मुक्ता आसन्, तन्मुखास्त्रागेव सर्वोऽपि वृत्तांतस्तेन
 ज्ञातः । ततो धनपालः श्रुष्टः- ' त्वया देवपूजा कृता ? ' तेनोक्तं- ' महाराज ! सम्यक्तया कृता । ' भूषेनोक्तं- ' भवान्याः पूजा-
 मकृत्यैव चकितः सन् कथं तद्गृहाद्बहिर्निर्गतः ? ' तेनोचे- ' रुधिरलिप्तपुग्दहस्तां ललाटददे कृतशृकुटिं महिषमर्दनक्रियां
 कुर्वती भवानीं दृष्ट्वा भीतः गत्रहं सद्यो बहिर्निर्गतः, सांप्रतं युद्धममयोऽस्ति न तु पूजाममय इति विभाव्य तत्पूजापि न
 कृता । ' पुनर्भूषेनोक्तं- ' रूद्रपूजा कथं न कृता ? ' तेनोचे- ' अकण्ठस्य कण्ठे कथं पुष्पमाला ?, विना नामिकायाः कथं
 गंधधूपः ? । अकर्णस्य कर्णे कथं गीतनादा ?, अपादस्य पादे कथं मे प्रणामः ? ॥ १ ॥ ' पुनर्भूषेतिस्वाच- ' विष्णोः पूजा-
 मकृत्वा तत्संसुखं वल्लं निधाय कथं त्वं श्रुतिं बहिर्निर्गतः ? । ' धनपाल उवाच- ' स्वस्त्रियमुत्संगे निधाय स स्थितोऽभूत्,

तदा मया चित्तं, सांप्रतमेतं अंतःपुरे स्थिताः संति, अतो नायं पूजासमयः, यः कश्चित्सामान्योऽपि पुमान् यदा स्वस्त्रियाः समीपे तिष्ठति तदा सत्पुत्रस्तत्समीपे न प्रयाति, एते तु त्रिखंडस्वामिनोऽजोऽधुना एषां पार्श्वे मद्रमनमयुक्तं, इति विचार्य दूरत एव पथाद्वलित्वा चतुःपथे गच्छतामपि जनानां दृष्टिपातवारणाय तत्संमुखं मया वस्त्रं निहितं । पुनर्मृषणोक्तं—
 'मदाज्ञां विनैव त्वया ऋषभदेवपूजा कथं कृता ? । 'तेनोचे—' राजन् ! भवता देवपूजाकरणज्ञा दत्ताभूत्, देवत्वं तु मया ऋषभदेवस्वामिन्येव दृष्टमतस्तस्यैव पूजा कृता, तस्य देवत्वस्वरूपवर्णनं चेदं—

'प्रथमरसनिमग्नं दृष्टियुग्मं प्रसन्नं, वदनकमलमंकः कामिनीसंगशून्यः । करयुगमपि यचे अस्त्रसंधवंध्यं, तदसि जगति देवो वीतरागस्त्वमेव ॥ १ ॥ ' पुनर्धनपालोक्तं—' हे राजन् ! यो रागद्वेषयुक्तः सोऽदेवस्तत्र देवत्वाभावात् संसारतारकत्वमपि नास्ति, देवस्तु संसारतारक एव भवेत्, तादृशः श्रीजिनराज एवैकोऽस्ति लोके, अतो मुत्स्यर्थं सुधीभिः स एव सेव्यः । इत्थं विविधयुक्तियुक्तं धनपालवचो निशम्य भोजभूपतिः कुदेवे संदिग्धचिचः सन् तत्प्रशंसां चकार ।

अन्यदा राज्ञा मिथ्यात्वविश्रमणप्रेरितेन यज्ञः कारयितुमारब्धः, तत्र यज्ञकर्तृभिर्होमार्थं बह्वौ प्रक्षिप्यमाणमज्ञं पूक्तुर्वंतं दृष्ट्वा राज्ञा धनपालः पृष्टः—' अहो ! अयमज्ञः किं वक्ति ? । ' तेनोक्तं—' राजन् ! श्रूयतां, यदयं वक्ति—नाहं स्वर्गफलोपभोगरसिको नाभ्यर्थितस्सं मथा, संतुष्टस्थणभक्षणेन सततं साधो न युक्तं तव । स्वर्गं यांति यदि त्वया विनिहता यज्ञे ध्रुवं प्राणिनो, यज्ञं किं न करोपि मात्रपितृभिः पुत्रैस्तथा बांधवैः १ ॥ १ ॥ ' इति श्रुत्वा राजांतःकुपितः सन् तूर्णोभूय स्थितः । अथैकदा राज्ञा एकं महत्सरोवरं कारितमासीत्, तद्वर्षाकाले निर्मलजलैर्भूतं श्रुत्वा पण्डितपंचशत्यादिपरिकरेण सह तद्दर्शनार्थं

जमे । तत्र पण्डितैः स्वस्वबुद्धनुसारेण नदीनकाव्यैः सरोवर्णनं कृतं, धनपालस्तु तूष्णीभूय स्थितः । ततो राज्ञा धनपाला-
योक्त- 'त्वमपि सरोवर्णनं कुरु ।' तदा स उवाच काव्यं- 'एषा तडागमिषतो बत दानशाला, मत्स्यादयो ससवती प्रगुणा
सदैव । पात्राणि यत्र वक्रमासचक्राकाः, पुण्यं किञ्चिद्भवति तत्र वयं न विद्मः ॥ १ ॥'

एतद्धनपालवचः श्रुत्वा राजातीव चुकोप, चित्ते चैवं चिन्तयति स्म- 'अहोऽयं महादुष्टो मम क्रीचिकारणमस्य दृष्टयो-
रपि न सुखायते । किं चेद्वचनैरालक्षितोऽयं मम गुरुस्यो द्वेषी विद्यते । अन्यथा यदपरोविप्रवर्णितं तस्यायं स्वकीयो
निदां कथं कुर्यात् ? अथाहमेवास्य कंचित्प्रतीकारं करिष्ये, तत्रान्यैः प्रतीकारैरलं, केवलमस्य चक्षुषी एव दूरीकुर्वे । एवं मनसि
विचिन्त्य (निश्चित्य) राजा तूष्णीभूतः सन् तत्र उत्थाय यावद्धाराचतुष्पथे समायातस्तावदेका वृद्धा कन्यकावलंबितकरा
संभुत्वमागता, तां दृष्ट्वा राजावाच- ' भो विद्वज्जनाः ! श्रूयतां- ' कर कंषावै सिर धुणौ, बुद्धी कदा कहेह ? ' । इति श्रुत्वा
कश्चित्पण्डित उवाच- ' हकारंतां यमभडां, नत्रंकार करेह ॥ १ ॥ ' तदावसज्ञो धनपालो विद्वान् जगाद- ' भो राजन् ! इयं
वृद्धा यत्किञ्चिद्वक्ति तत् श्रूयतां ! यथा- किं नंदिः किं मुरारिः किञ्चु रतिरमणः किं नलः किं कुबेरः, किं वा विद्याधरोऽसौ
किमथ मुसयतिः किं विद्युः किं विधाता ? । नायं नायं न चायं न खलु न हि न वा नापि नासौ न चैप, क्रीडां कर्तुं प्रवृत्तो
यदिह महितले भूपतिभौजद्वयः ॥ १ ॥ अत्र पूर्वोद्धे वृद्धां प्रति कन्यायाः प्रश्नः, उत्तराद्धे चोत्तरं ।' ततो भूप एतत्काव्यं
श्रुत्वा हृष्टचित्तः सन् इदमब्रवीत्- ' भो धनपाल ! अहं तुष्टो मार्गस्य यथोचितं वाञ्छितं वरं ।' तदा धनपालः सरोवर्णनस-
मयोद्भवं राज्ञो दुरभिप्रायं स्वबुद्धिबलेन ज्ञान्तेत्यर्थं प्रोवाच- ' राजन् ! वाञ्छितं यदि ददासि तर्हि प्रसद्य नेत्रद्वयं मंगं देहि ।'

इदं वचः श्रुत्वा राजातिविस्मितः सन् चिन्तयति स्म- 'या वार्त्ता कस्यापि पुरो मया न प्रकाशिता सानेन कथं ज्ञाता ? किमस्य हृदि ज्ञानं वर्त्तते ? ' इत्यादि विमृश्य बहुधा दानसन्मानादिभिर्गुणेषु धनपालः पूजितः, पृष्टय- 'कथं ज्ञातस्त्वया मदभिप्रायः ? ' इति । तदा धनपालो जगाद- 'श्रीजिनधर्मसेवनोद्भूतयुद्धबलादिति । ' एवं श्रुत्वा राजा जिनधर्मप्रशंसां चकार । धनपालोऽपि विख्यातं जैनधर्मं शालयामास । ततो धनपालेन-जस्य पुरे जिणमवर्णं, समयविजुं साहुं सावयां जस्य । तस्य सया वसियंबं, पवरजलं इंधणं जस्य ॥ १ ॥ इत्यादि श्राद्धधर्मविधिप्रकरणक्रमभ्रंषांशिकादयो ग्रंथा विहिताः । यस्मीं जिनशासनोन्नतिश्च कृता । एवं यावज्जीवं पद्भिर्भयतनाभिः सम्यक्तयादिधर्ममाराध्यं श्रान्ते संयमं प्रपाल्य धनपालो देवत्वं प्राप्सः । इति यतनासु धनपालवृत्तंतिः । एतेन व्याख्याता पद्भिविधापि यतना ।

अथ पढाकारा व्याख्यायंते-राजाभियोग इत्यादि, तत्राभियोजनमनिच्छतोऽपि व्यापारणमभियोगः, राज्ञो वृत्तेरभि-
योगो राजाभियोगः । एतावता सम्यक्तवत्तो यत् कार्यं श्रतिषिद्धं तन्नृपाग्रहकारणवशादिच्छां विना द्रव्यतः समाचरन्नपि
भञ्जजनः कोशावेश्यादिरिय सम्यक्तयादिधर्मं न नाशयति । कोशावृत्तंस्त्वयं- "पाटलीपुरनगरे पुरा श्रीस्थूलभद्रसुनिपादो
गृहीतसम्पत्स्वमूलद्रादशमता कोशा नाम वेश्या परिवसति स्म । सां चैकदा रथिकोपरि तुष्टेन भूमेन तस्मै दत्ता । ततः
सा कोशा तमंतःकरणेऽनिच्छन्त्यपि नृपादेशवशादंगीचकार । परं तस्य रथिनोऽग्रे सर्वदा स्थूलभद्रसुनिं वर्णयामास । तथाहि-
'पातारऽस्मिन् समाकीर्णै, बहुभिः शिष्टजंतुभिः । स्थूलभद्रसमः कोऽपि, नान्यः पुरुषसत्तमः ॥१॥ इति । एतत् श्रुत्वा सार-
भिगस्या रंजनार्थं गृहोद्याने गत्वा तथा सह गवाक्षे उपविश्य स्वचिज्ञानं दर्शयामास । तदित्यं-पूर्वं स्ववर्णनाप्रलुंबिकां

विन्याय, ततोऽन्वयणेन तं व्राणं, तमधीतस्वार्णेत्वेवं स्वहस्तपर्यंतं व्राणश्रेणीं कृत्वा आत्रलुविकां करेणाकृष्य तस्यै दत्त्वा तत्समुल्लं ददर्श । ततः सा कोशाप्यधुना मे विज्ञानं पश्यत्युक्त्वा स्थालमध्ये एकं सर्पप्राशिं कृत्वा तत्र पुष्याच्छादितां सूचीं विन्यस्य तदुपरि देवीव चारुान्त्या नृत्यं चकार, परं न सूचीमुखेन शार्दूलोर्ध्विद्धा, न च सर्पप्राशिरपि मनान् विकीर्णः । तत इत्थं तस्याश्रुतयं विलोक्य स ग्राह- 'हे सुसगेऽहमधुना तव विज्ञानेन तुष्टोऽस्मि, वद त्वं, किं तुभ्यं ददामि ? ' सा जगाद- 'भो मया किं दुष्करं विहितं ? यत्त्वं रंजितोऽसि ? अन्मयासेन हि अस्मादधिकमपि कृत्यं किमपि दुष्करं नास्ति । अन्यच्च-[न दुष्करं अंयलुंबितोऽहं, न दुष्करं तस्सिवनचियाइं । तं दुष्करं तं च महाणुभावं, जं सो मुष्णी पमयवर्णमि वुच्छो ॥ १ ॥] सुष्करं नर्त्तनं मन्ये, सुष्करं लुंबिकर्त्तनं । स्थूलभद्रो हि यच्चक्रे-ऽशिक्षितं तत्तु दुष्करं ॥ २ ॥ ' इति । पुनरपि सा प्रोचे- 'शकडालमंत्रिपुत्रः श्रीस्थूलभद्रो द्वादश वर्षाणि मया सार्द्धं पुरा भोगान् भुङ्क्त्वा पश्चाद्गृहीतचारित्र्योऽत्रैव चित्रशालायां शुद्धशीलभाक् स्थितः, तदानीं यदैकैकमपि विकारकारणमन्यस्य लोहमयशरीरस्यापि पुंसो व्रतनाशकारकं स्यात्, तानि सर्वाण्यपि पद्मसंभोजन ? चित्रशालानिवास ? शौचनव्ययो ? जलदागमकाल ? प्रभृतिविकारकारणानि तं महासुनि गिरि सिंहस्फाला इव क्षोभायितुमशक्ताणि बभूवुः, तथा तस्मिन् सुनीश्वरे मदीया हावभावादिविकारा अपि पानीये प्रहारा इव विरगिणि हासा इव निरर्थकतां मेष्टुः, [यदुक्तं-वेक्ष्या रागवती सदा तदनुगा पद्मी रसैर्भोजनं, शुभ्रं धाम मनोहरं नव-चर्पुनव्यो वयःसंगमः ॥ कालोऽयं जलदागमस्तदपि यः कामं जिगायादरात्, तं वेदे युवतीप्रवीयकुञ्जले श्रीस्थूलमद्रं सुनि ॥ १ ॥] तथा पुनर्निजव्रतमक्षतं रक्षितुमिच्छन्मानवो यत्र स्त्रीसमीपे एकमपि क्षणं स्यातुं न समर्थस्तत्र श्रीस्थूलमद्रो भग-

वान् अक्षतव्रतः सन् सुखेन चतुर्मासीं तस्थौ । अतः किं बहु वण्यते ? श्रीस्थूलभद्रसमोऽतिदुष्करकार्यकर्त्ता क्षितौ कोऽपि नरो नास्तीति । ” अथैवं स्थूलभद्रसुनेर्घर्षनं निशम्य प्रतिबुद्धो रथिकः कोशां पुनः पुनः नत्वा स्तुत्वा च ' त्वयाहं संसारब्धौ निमग्नश्च रक्षितः ' इत्यादि वदन् सद्यो गुरुपार्थे गत्वा व्रतं जग्राह । कोशापि निजसम्यक्चरन्नुक्ता मती चिरं श्राद्धधर्मं प्रपत्स्य सद्गतिभाग्यभूव । इति राजाभियोगे कोशाद्व्यातः १ ॥ ”

तथा गणः स्वजनादिसमुदायस्तस्याभियोगो गणाभियोगः, एतावता सम्यक्त्विनो यत् कर्त्तव्ययोग्यं तत्स्वगणस्याग्रह-
वशाद् द्रव्यतः कुर्वन्नपि सुदृष्टिर्विष्णुकुमारादिरिव सम्यक्त्वादिधर्मं नातिश्रामति । यथा विष्णुकुमारेण गच्छस्यादेत्यादौ द्वैक्रिय-
रूपरचनादिप्रकारेणात्यन्तजिनमतद्वेषी नमुचिर्नाम पुरोहितः स्वकीयचरणप्रहारेण हत्वा सप्तमनस्कातिथिविहितः स्वयं च
मुनिना तत्पापमालोच्य स्वकीयं सम्यक्त्वादिधर्मं सम्यगाराध्य च परमसुखिना संजातमिति । एवमग्रेऽपि भावनार्पूर्वकमुदा-
हरणान्युपयुज्य वाच्यानि २ । तथा बलं नाम बलवतः पुरुषस्य हठप्रयोगस्तेनाभियोगो बलाभियोगः ३ । तथा सुरस्य कुल-
देवतादेरभियोगः सुराभियोगः ४ । तथा कांतारमरण्यं तत्र वृच्चिर्वर्चनं निर्वहः कांतारवृत्तिः, यद्वा कांतारमपि पीडाहंतु-
त्वादिह पीडात्वेन विवक्षितं, ततः कांतारेण पीडया वृत्तिः, प्राणवर्णनरूपा कांतारवृत्तिः कष्टेन निर्वह इति यावत् ५ । तथा
गुरुवो मातापितृभृतयः, यदुक्तं-माता पिता कलाचार्य, एतेषां ज्ञातयस्तथा । वृद्धा धर्मोपदेष्टारो, गुरुर्गः सतां मतः
॥ १ ॥ तेषां निग्रहो निर्वधो गुरुनिग्रहः ६ । एते पद् श्रीजिनशासने आकारा अपवादाश्छिडिका इति यावत् । इदमत्र
तात्पर्यं-श्रुतिपत्रमम्यस्त्वस्य जंतोर्यद्वरतीर्थिकवंदनादिकं प्रातोपिदं तद्वाजाभियोगादिभिरेतैः पद्भिः कारणैर्भक्तिवियुक्तो

द्रव्यतः गमाचरन्नापि सम्यग्दृष्टिः सम्यक्त्वं नातिचरतीति । किं चैते हि अल्पसत्त्वान् जंतूनाश्रित्यापवादाः प्रोक्ताः संति,
न तु महागन्तान् । यदुक्तं—

न चलंति महासत्त्वा, सुभिज्जमाणओ सुद्धधम्माओ ।
इयरोसिं चलणभावे, पइन्नभंगो न एएहिं ॥ ३३ ॥

व्याख्या—महागन्ताः पुमांसो राजादिभिः शुद्धधर्मास्तुभिद्यमानाथत्वं प्राप्यमाणा अपि संतो न चलन्ति, पर-
मितरेषामल्पगन्तानां कदाचिचलनभावे मति एतैराकारैः श्रुतिव्याभंगो न भवति । एतदर्थमेते आकारा आगमे' संगृ-
हीता इति गाथाद्वारार्थः ।

अथ पट् भावना व्याख्यायते—इदमित्यादि, इदं सम्यक्त्वं पंचानुव्रतत्रिगुणप्रतत्तुःशिक्षाप्रतरूपस्य पंचमहाप्रतरूपस्य
च चारित्रधर्मस्य मूलमिव मूलं कारणमित्यर्थः, कीर्तितं कथितं तीर्थकारादिभिरिति सर्वत्र संबंधः, यथा हि मूलराहितो वृक्षः
प्रचंडचातप्रक्षिपितः सन् क्षणादेव निपतति, एवं धर्मतरूपेण सुदृढसम्यक्त्वमूलविहीनः कुतार्थिकमतमाहतांदोलितः सन् स्थि-
रत्वं नामादयेदिति तस्य मूलमादश्यमुक्तं १ । तथेदं सम्यक्त्वं धर्मस्य द्वारमिव द्वारं प्रवेशमुखमित्यर्थः, यथा हि अकृतद्वारं
नगरं गमंतात्त्राकारवलयवेष्टितमपि अनागरमेव भवति जनप्रवेशनिर्गमभावात्, एवं धर्ममहानगरमपि सम्यक्त्वद्वारशून्यं
सन् अशक्यप्रवेशं स्यादिति तस्य द्वातुल्यत्वमुक्तं २ । तथा श्रुतिष्टोते ग्रामादोजस्मिन्निति श्रुतिष्ठानं, सम्यक्त्वं किल धर्मस्य

प्रतिष्ठानमिव प्रतिष्ठानं, यथा हि पयःपर्यंतपृथ्वीतलगतगर्वापूरकपीठारहितः प्रासादः सुदृढो न भवति, तथा धर्मदेवगृहमपि सम्यक्स्वरूपप्रतिष्ठानवर्जितं निश्चलं न भवेदिति तस्य प्रतिष्ठानसाम्यमुदितं ३ । तथा सम्यक्त्वं धर्मस्याधार इवाधार आश्रय इति यावत् । यथा भूतलमंतरेण निरालंबमिदं जगत् तिष्ठति, एवं धर्मजगदपि सम्यक्स्वरक्षणधारं विना नावतिष्ठते इति तस्याधारसादृश्यं गदितं ४ । तथा सम्यक्त्वं धर्मस्य भाजनमिव भाजनं पात्रमित्यर्थः । यथा हि कुंडादिभाजनविशेषवर्जितं क्षीरादिवस्तुबंधं विनश्यति, एवं धर्मवस्तुनिवहोऽपि सम्यक्स्वभाजनमंतरेण विनाशमासादयेदिति तस्य भाजनसाम्यं प्रोक्तं ५ । तथा सम्यक्त्वं धर्मस्य निधिरिव निधिः, यथा हि प्रधाननिधिं विना महाहर्मणिमौक्तिककनकादि द्रव्यं न प्राप्यते, तथा सम्यक्स्वमहानिधानस्याप्राप्तौ सत्यां निरुपममुखश्रेणिसंपादकं चारित्रधर्मवित्तमपि न लभ्यते । इति तस्य निधिसादृश्य-मुदितं ६ । इत्येताभिः पद्भिर्भावनाभिर्भाव्यभाभिर्मिदं सम्यक्त्वं सद्यः प्रवरतरमोक्षमुखसाधकं भवतीति ।

अथ पट् स्थानानि व्याख्यायंते-अस्ति जीव इत्यादि, अस्ति विद्यते जीवः प्रतिश्राणि स्वसंवेदनप्रमाणसिद्धचैतन्यस्या-
न्यथानुपपत्तेः, तथाहि-चैतन्यमिदं न भूतानां धर्मः, तद्धर्मत्वे सति तस्य चैतन्यस्य सर्वदा चोपलब्धिप्रसंगात् पृथिव्याः
काठिन्यवत् । न च चैतन्यं सर्वभूतेषु सर्वदा चोपलभ्यते, लोपुष्टौ मृतावस्थायां चानुपलभात् । नापि चैतन्यमिदं भूतानां कार्यं,
अत्यंतविलक्षणत्वादेव कार्यकारणभावस्याऽनुपपत्तेः । तथाहि-प्रत्यक्षत एव काठिन्यादिस्वभावानि भूतानि प्रतीयंते, चैतन्यं
च तद्विलक्षणं, ततः कथमनयोः कार्यकारणभावः ? इति, तस्मान्न भूतधर्मो न च भूतकार्यं चैतन्यं । अस्ति चेदं प्रतिप्राणि
स्वसंवेदनप्रमाणसिद्धं, अतो यस्येदं चैतन्यं स जीव इति, अनेन च नास्तिकमतमपहस्तिं ? । तथा स च जीवो नित्य

उत्पत्तिविनाशरहितस्तदुत्पादकराणामावात्, ततः सर्वथा विनाशाज्योगाच्च, अनित्यत्वे हि जीवस्य बंधमोक्षादीनामेकाधिकार-
णत्वं न स्यात् । तथाहि-यद्यात्मा नित्यो नाश्युपगम्यते, किं तु पूर्वापरक्षणद्विद्वानुसंधानलक्षण एव, तथा सति अन्यस्य
बंधोज्यस्य मोक्षः, अन्यस्य तु या अन्यस्य वृत्तिः, अन्योऽनुभवति अन्यः स्मार्त्ता, अन्यश्चिक्षसादुःखमनुभवति अन्यो
व्याधिरहितो भवति, अन्यस्तपस्त्वेशं सहते अपरः स्वास्त्राभ्यासं करोति अन्यः शास्त्रार्थं च
प्राप्नोति । न चतदुक्तमतिप्रसंगात् । एतेन यद्विसिद्धांतघातमपघ्वस्तं २ । तथा स पुनर्जीवो मिथ्यात्वाविरतिक्रपायादिवंध-
हेतुशुक्तया तपरकर्माणि करोति निष्पादयति, अन्यथा प्रतिश्राणिप्रसिद्धविचित्रसुखदुःखाद्यनुभवस्यानुपपत्तेः । तथाहि-
लोकं विनिर्गं गुणं दुःखं वा जीवेनानुभूयते, न चायं विचित्रसुखदुःखानुभवो निर्हेतुकोऽस्ति, कुतः ? सर्वदा एतत्स-
द्भावस्याभावप्रसंगात्, तस्मादस्य सुखदुःखानुभवस्य कारणं स्वकृतं कर्मैव न त्वन्यदिति सिद्धो जीवः कर्मणां कर्त्ता
इति, अनेन कापिलमतकल्पना निरस्ता । नन्यं जीवः सर्वदा सुखाभिलाष्येवास्ति, न तु कदाप्यात्मनो दुःखमभिलषति,
ततो यद्यमो स्वयमेव कर्मणां कर्त्ता तर्हि कथं दुःखफलदानि कर्माणि करोतीति ? उच्यते-यथा हि रोगी रोगनिवृत्ति-
मिच्छन्नपि रोगाभिभूतत्वात्पथ्याक्रियागमुद्भवं भावि कष्टं जानन्नपि चापथ्यक्रियामासेवते, तद्वदेषोऽपि जीवो मिथ्यात्वाद्यभि-
भूतत्वात्कथंचिजानन्नपि दुःखफलदानि कर्माणि करोतीति न कश्चिदेषः ३ । तथा स जीवः कृतं स्वयं निष्पादितं शुभाशुभं कर्म वेद-
यति स्वयमेवोपभुंक्ते अनुभव १ लोका २ गममागणत ३ स्तथैवोपपद्यमानत्वात् । तथाहि-यदि स्वकृतकर्मफलभोगवत्त्वं जीवस्य
नापीक्रियते तर्हि सुखदुःखानुभवकारणस्य मातामातवेदनीयकर्मण उपभोगोऽपि न स्यात् । तथा च सति जीवस्य सिद्धा-

काशयोश्च सुखदुःखानुभवोऽपि न स्यात्, अस्ति चायं सुखदुःखानुभवः प्रतिप्राणि स्वसंवेदनप्रमाणसिद्धः, तस्मादनुभवप्रमा-
 णतो जीवस्य स्मृतकर्मफलभोक्तृत्वं निष्पन्नं । तथा लोकेश्वरेण जीवः प्रायो भोक्ता सिद्धः, यतः सुखिनं कंचिपुरुषं दृष्ट्वा लोके
 यक्तारो भवति-पुण्यवानेप यदित्यं सुखमनुभवतीति । तथागामेषु जैनेषु इतरेषु च जीवो भोक्ता सिद्धः-‘सर्वं च परमतया,
 भुंजइ कम्ममणुभायओ भइयं’ तथा-‘नायुक्तं क्षीयते कर्म, कल्पकोटिशतैरपि ।’ इत्यादिवचनत् । इत्थं च सिद्ध एव जीवः
 स्वकृतकर्मणां भोक्तेति । अनेन हि अभोक्तृजीववादिनां दुर्मतं निराकृतं ष । तथा पुनरस्य जीवस्यास्ति विद्यते निर्वाणं
 मोक्षः, अयमर्थः-विद्यमानस्यैव जीवस्य रागद्वेषमदमोहजन्मजरामरणरोगादिदुःखक्षयरूपोऽवस्थाविशेषो मोक्ष इत्युच्यते,
 सोऽस्य जीवस्यास्ति, न पुनरेतस्य सर्वथा नाश इति । एतेन प्रदीपनिर्वाणतुल्यमभावरूपं निर्वाणमस्तीत्याद्यमद्भूतं प्ररूपयंतः
 रोगगतविशेषा अपास्ताः, ते हि प्रदीपस्यैवास्य जीवस्य सर्वथा ध्वंस एव निर्वाणमाहुः, तथा च तद्वचः-दीपो यथा निर्यति-
 मभ्युपेतो, नैवापनि गच्छति नांतरिक्षं । दिशं न कांचिद्विदिशं न कांचित्, स्नेहक्षुयात्केवलमेति शान्तिं ॥ १ ॥ जीवस्तथा
 निर्यतिमभ्युपेतो, नैवापनि गच्छति नांतरिक्षं । दिशं न कांचिद्विदिशं न कांचित्, क्लेशक्षुयात्केवलमेति शान्तिं ॥ २ ॥ इति ।
 एतच्चायुक्तं दीशाग्रहणादिप्रयासवैयर्थ्यात्, प्रदीपदृष्टांतस्याप्यसिद्धत्वात्, तथाहि-न प्रदीपबद्धः सर्वथा विनाशः, किं तु
 तथाविधधुद्रलपरिणामवैचित्र्यात् एव वह्निधुद्रला भास्वरं रूपं परित्यज्य तामसं रूपांतरं प्राप्नुवंति, तथा च विद्यमाने प्रदी-
 पेऽन्तमेव कियत्कालं तामसधुद्रलरूपो विकारः समुपलभ्यते, चिरकालं चासौ यन्नोपलभ्यते, तत् सूक्ष्मसूक्ष्मतरपरिणाम-
 गत्यापादंजनजीवत्, अंजनस्य हि पवनेनापह्नियमाणस्य यत्कृष्णं रज उड्डीयते तदपि परिणामसौक्ष्म्यान्नोपलभ्यते, न पुन-

रगच्छति । ततो यथान्तरोक्तव्यरूपरिणाभांतरं प्राप्तः प्रदीपो निर्माण इत्युच्यते, तथा जीवोऽपि कर्मविहितः केवला-
 मूर्च्छीमत्स्वरूपलक्षणं परिणामान्तरं प्राप्तो निर्माण इत्युच्यते, तस्मादुःखादिक्षयरूपा सत एव जीवस्यावस्था निर्वाणमिति
 सिद्धं ५ । तथा अस्ति पुनर्मोक्षस्वोपायः सम्पद् माधनं, सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणां श्रुक्तसाधकतया घटमानत्वात् ।
 तथाहि-मिथ्यातानान्नाणि हिमाद्रिद्विष्टेऽप्युदागो यदि सकलमपि कर्मजालं समुत्पादयितुं समर्थोऽस्ति, ततस्तद्विरोधितया
 सम्यग्दर्शनाद्यभ्यासः सकलकर्मनिर्मूलनाय समर्थः स्यादेव । न चैवं मिथ्यादृष्टिना विहितोऽप्युपायो युक्तिसाधको भविष्यतीति
 पाठ्यं, तस्य मिथ्यास्मिन्नज्ञोपायस्य हिमाद्रिदोषकल्पितत्वेन संसारकारणत्वादिति, अनेनापि मोक्षोपायाभावाप्रतिपादकदुर्ण-
 यस्तिरस्कृतः ६ । एतानि जीमास्तित्यादीनि षट् सम्यक्त्वस्य स्थानानि प्रोक्तानि । सम्यक्त्वमेव सत्त्वेव भवतीति भावः ।
 अत्र च प्रतिष्ठानरूपात्मादिगिद्वये बहु यत्कव्यमस्ति, ततु नोन्यते ग्रंथगहनताप्रसंगादिति उक्तं यत्पण्डितैर्देः सम्यक्त्वं ।

किं चेत्तं ये भव्यागिनो यस्तुमात्रासिद्धौ परस्परसापेक्षं कालादिपंचकं कारणतया प्रमाणयंति तेषामत्रैतादृशमद्भूतसम्यक्त्व-
 स्त्वरामित्वं भवति, नान्येषामेकांतवादिनां । यदुक्तं-कालो १ महार २ नियई ३, पुष्करं ४ पुरिगकारणे ५ पंच । समवाए
 ममगं, एतं होइ मिच्छं ॥१॥ ति' इत्थं स्वरूपं परमात्मरूप-निरूपकं चित्रगुणं परिश्रं । सम्यक्त्वत्वं परिगुण भव्या,
 मन्तु दिव्यमुखसमयं च ॥१॥ प्रथमत्सरोदारा-यमुसारेणप र्णितो मयका । सम्यक्त्वस्य विद्यारो, निजपरचेतःप्रमचिकृते ॥२॥

॥ इति श्रीजिनभक्तिसूरीन्द्रचरणांभोजमधुकृत्त्रिभैः श्रीजिनलाभसूत्रिभैः संगृहीते आत्मप्रबोध-

ग्रंथे सम्यक्त्वनिर्णयो नाम प्रथमः प्रकाशः समाप्तः ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ द्वितीयो देशविरतिप्रकाश आरभ्यते ॥

तत्र तावदुक्तस्वरूपसम्यक्तचमूलकोचमात्मबोधप्रादुर्भावे सति केषांचिदासन्नभव्यानां यश्चात्रिमोहनीयकर्मक्षयोपश्रमतो देशविरत्यादिलाभः संपद्यते स प्रदर्श्यते—

सदात्मबोधेन विशुद्धिभाजो, भव्या हि केचिस्फुरितात्मवीर्याः ।

भजंति सार्वोदितशुद्धधर्मं, देशेन सर्वेण च केचिदार्याः ॥ १ ॥

अस्यार्थः—सता सन्दूतेनात्मबोधेन विशुद्धभाजो निर्मलीभूताः केचिद्भव्याः स्फुरितमुल्लसितमात्मवीर्यं येषां ते तद्या-
वियाः संतः सार्वोदितं सर्वज्ञप्रगीतं शुद्धं धर्मं विरतिलक्षणं देशेन भजंति, केचित्पुनरार्याः सत्पुरुषाः सर्वेण भजंति । एता-
वता केचिदेशविरतिं लभंते, केचित्सर्वविरतिमित्याशयः १ ।

तत्र तावदेशविरतिप्राप्त्यादिरूपमाविष्कियते—

इह द्वितीयेषु कथायकेषु, क्षीणोपशान्तेषु विना तिरश्चा ।

सम्यक्त्वयुक्तेन शरीरिणैषा, लभ्येत देशाद्विरतिर्विशुद्धा ॥ २ ॥

अग्न्या—देशेन प्राणतिपातादिपापस्थानेभ्यो निवृत्तिदेशविरतितिर्युच्यते, सा एषा विबुद्धा देशविरतिर्द्वितीयेषु अग्र-
त्याख्यानकोषमानमागालोभलक्षणेण चतुर्षु कार्याषु धीणोपजातेषु सत्सु इहास्मिन् संसारे सम्यचवयुक्तेन विद्या मनुष्येण
निरथा तिर्यग्योनिकेन शरीरिणा प्राणिना लभ्येत, नान्यथेत्यर्थः, देवनारकयोस्तु एतन्प्राप्त्यसंभवाद्ग्रहणमिति । किं च
सम्यचप्राप्तिसमयभाविनी या कर्मस्थितिस्तन्मध्यात्त्वयोपमपृथक्त्वलक्षणस्थितिद्वये देशविरतिः प्राप्यते, यदुक्तं प्रवचन-
सातोदारगौकोनपंचादधिकद्विदशतमे द्वारे—

सम्मत्तमि य लद्धे, पलियपुहुत्तेण सावओ होइ ।

चरणोवसमखयाणं, सायरसंखंतरा हुंति ॥ ३ ॥

अग्न्या—थावत्यां कर्मस्थितौ सम्यत्तवं लब्धं तन्मयात्त्वयोपमपृथक्त्वलक्षणे स्थितिरिहो देशविरतो
भवेत् । तत्रशरणोपश्रमश्रयणांतरा संख्यातानि सागरोपमाणि भवन्ति । इयमत्र भावना—देशविरतिप्राप्त्यनंतरं संख्यातेषु
सागरोपमेषु क्षप्तिषु चास्त्रिमयामोति, ततोऽपि संख्यातेषु सागरोपमेषु क्षप्तिषु उपग्रमश्रेणि प्रतिपद्यते, ततोऽपि संख्या-
तेषु सागरोपमेषु क्षप्तिषु क्षपकश्रेणिर्भवति, ततस्तद्भवे मोक्षः, इत्यादि ।

देशविरतेषुस्थानफालस्तु अथन्यतोऽस्तमुहुचं उत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटिरित्यवगतव्यः । एवंप्रकारा देशविरतियेषां विद्यते
ते देशविरताः थावका उच्यन्ते, यतो द्विविधाः थावका-विरता अपिस्ताश्च, तत्र विरताः प्रतिपद्यदेशविरतय आनंदादव्यः,

अविरता अंगीकृतशायिकमभ्यस्यन्तः सत्याकिश्रेणिककृष्णादयः, इति । इह प्रकाशे च प्रतिपन्नदेवविरतीनां श्रावकाणां स्वरूपमभिधेयं, तन्निरूपणाय तावत् श्रावकत्वस्य योग्यताभिधायिनो ये एकविंशतिगुणास्तेऽभिधीयन्ते—

धम्मरयणस्स जुगो, अब्बुदो रूवं पगइसेमो ।

लोगप्पियो अकूरो, भीरू असढो सदक्खिन्नो ॥ ४ ॥

लज्जालुओ दयालू, मज्झत्थो सोमदिट्ठि गुणरागी ।

सक्कहसुपक्खजुत्तो, सदीहदंसी विसेसन्नू ॥ ५ ॥

बुद्धाणुगो विणीओ, कयन्नुओ पराहियत्थकारी य ।

तह चैव लद्धलभ्वो, इगवीसगुणो हवइ सद्धो ॥ ६ ॥

व्याख्या—परतीर्थिकप्रणीतानां सर्वेषामपि धर्माणां मध्ये प्रधानत्वेन यो रत्नमिव वर्तते, स धर्मरत्नं, जिनप्रणीतो धर्मो देवविरत्यादिरूपः शुभाचारस्तस्य योग्य उचितः ईदृक्स्वरूप एव श्रावको भवति । तद्यथा—अद्भुद्र इत्यादि, तद्यथापि धुद्रस्तुच्छः, धुद्रः क्रूरः, धुद्रो दरिद्रः, धुद्रो लघुस्त्रियनेकार्थवाचकः धुद्रशब्दोऽस्ति तथापीदृ तुच्छार्थो गृह्यते, तस्यैव प्रस्तुतोपयोगित्वात्, ततः धुद्रस्तुच्छोऽंगभीर इत्यर्थः, तद्विरतीतोऽद्भुद्रः, स च सङ्गममतिव्वास्तुत्वेनैव धर्ममन्वचुष्यते ? ।

रूपान् संपूर्णगोपांगतया मनोहराकारः, स च तथाविधरूपसंपन्नः सदाचारप्रवृत्त्या भविकलोकानां धर्मे गौरवस्तुपादपद्
प्रभासको भवति । ननु नंदिनेणहस्किंशबलप्रभृतीनां कुरूपानामपि धर्मप्रतिपत्तिः श्रूयते, अतः क्रथं रूपवानेव धर्मेऽधिक्रि-
यते ? इति चेत्सत्यं, इह रूपं द्विविधं मामान्यमतिशयि च । तत्र सामान्यं संपूर्णगत्वादि, तच्च नंदिनेणादीनामप्यासी-
देवेति न विरोधः, प्रायिकं चैतच्छेषगुणसद्भावे कुरुपत्वस्याप्यदुष्टत्वात्, एवमग्रेऽपि । अतिशयि रूपं तु यद्यपि तीर्थकरा-
दीनामेव संभवति, तथापि येन रूपेण क्वचिदेशे काले वयसि वा वर्त्तमानः पुमान् रूपवाचयमिति जनानां प्रतीतिमुपजन-
यति, तदेवेहाधिकृतं मंतव्यं २ । प्रकृतिसौम्यः प्रकृत्या स्वभावेन सौम्योऽभीषणाकृतिविश्वसनीयरूप इत्यर्थः, एवंविधश्च
प्रायेण न शपथ्यारं श्रवत्ते, सुखाश्रयणीयश्च भवति ३ । लोकप्रियः, लोकस्य सर्वजनस्य इहपरलोकविरुद्धवर्जनेन दान-
शीलादिगुणैश्च प्रियो बह्वमः, सोऽपि सर्वेषां धर्मे बहुमानं जनयति ४ । अकूरोऽविलष्टाभ्यवसायः, क्रूरो हि परच्छिद्रान्वेषण-
लंपटत्वेन क्लृपितमनाः सन् धर्मानुष्ठानं कुन्नापि न फलभागभवतीत्यतोऽकूरत्वं युक्तं ५ । भीरुः, ऐहिकामुष्मिकापाथेभ्यस्त्र-
यनशीलः, स हि मत्पि कारणे निःशंकरधर्मे न प्रवर्त्तते ६ । अशठो निश्छन्नाचारनिष्ठः, शठो हि वचनप्रपंचचतुरतया सर्व-
स्यापि जनस्थाविधमनीयो भवति, इत्यतोऽशठत्वं युक्तं ७ । सदाक्षिण्यः, स्वकार्यपरिहारेण परकार्यकरणैकरसिकंतःकरणः,
ए हि सर्वस्यापि जनस्थानुवर्चनीयो भवति ८ । लज्जालुय चि प्राकृतंश्रैल्या लज्जावान्, स खलु अकृत्यसेवनचार्ययापि
नीडति, स्वयमंगीकृतं सदनुष्ठानं च परित्यक्तुं न शक्नोति ९ । दयालुर्दयावान् दुःखितजंतुरक्षणाभिलाषुक इत्यर्थः, धर्मस्य
हि दयाभूलमिति प्रतीतेमेव १० । मध्यस्थो रामद्वेषविमुक्तबुद्धिः, न हि सर्वत्र रामद्वेषविषयवर्जिततया विश्वस्याप्यादेयवचनो

भवति ११ । सौम्यदृष्टिः कस्यापि नोद्वेगकारी, स हि दर्शनमात्रेणापि प्राणिनां प्रीतिं पल्लवयति १२ । गुणरागी गुणेषु
 गांभीर्यैर्धर्मप्रसुषेपु स्वयतीत्येवंशीलः, स हि गुणपक्षपातकारित्वात्सद्गुणान् बहु मन्यते निर्युणांशोपेक्षते १३ । सत्कथसप-
 क्षयुक्तः, सत्कथाः सदानुसारित्वात् शोभनप्रवृत्तिकथका ये सपक्षाः सहायास्त्वयुक्तः सहितो, धर्मोनिषेधकपरिवार
 इत्यर्थः एवंविधश्च तं केनचित्परतीर्थिकादिना उन्मार्गं नेतुं शक्यते । अन्ये तु सत्कथः सुपक्षयुक्तश्चेति पृथक् गुणद्वयं
 मन्यते, मध्यस्थः सौम्यदृष्टिश्चेति द्वाभ्यामप्येकमेवेति १४ । तथा सुदीर्घदर्शी सुपर्यलोचितपरिणामपेशलकार्यकारी, न
 तु औत्सुक्यभाक्, स किल प(ण)रिणाभिक्रया युद्ध्या सुंदरपरिणामवैहिकमपि कार्यमारभते ॥ १५ ॥ विशेषज्ञः सारेतर-
 वस्तुविभागवित्, अविशेषज्ञस्तु दोषानपि गुणत्वेन गुणानपि दोषत्वेनाध्यवस्यतीत्यतो विशेषज्ञत्वमेव शोभनं १६ ।
 बृहदानुगः बृहदान् परिणतमतीननुगच्छति गुणार्जनयुद्ध्या सेवते इति तथोक्तः, बृहज्जनानाम(जनान)नुवर्त्तमानो हि पुमान्
 न कदाचिदपि विषदं प्राप्नोति १७ । विनीतो गुरुजनगौरवच्छ्रद्ध, विनयवति हि सद्यो ज्ञानादिसंपदः प्रादुर्भवति १८ ।
 [इह विनीताविनीतछात्रद्वयदृष्टांतो बोध्यः] कृतज्ञः स्वल्पमप्युपकारमौहिकं पारत्रिकं वाऽपरिण कृतं जानाति, न निह्रुते
 इति तथोक्तः, कृतज्ञो हि सर्वत्राप्यमदां निदां समासादयतीत्यतः कृतज्ञत्वं युक्तं १९ । परहितार्थकारी परेषामन्येषां हितान्
 हितकारकानर्थान् प्रयोजनानि कर्तुं शीलं यस्य स तथा, ननु प्रायुक्तेन सदाक्षिण्येन सहास्य को भेद इति चेदुच्यते—सदा-
 क्षिण्योऽभ्यर्थित एव करोति, अयं पुनः स्वत एव परहिताय श्रवते इत्यनयोभेदः, यो हि प्रकृत्यैव परहितकरणे निरस्तो
 भवति स निरीहचिचतयाऽन्यानपि सद्धर्मं स्थापयतीति २० । तथा लब्धलक्षः लब्धमिव लब्धं लक्षं शिक्षणीयानुष्ठानं येन

स तयोक्तः, ईदृशो हि पूर्वभावाम्यन्तमिव सर्वमपि वंदनप्रत्युपेक्षणादियमकृत्यं ह्यदित्येवाधिगच्छति २१ । तदेवमेकविंशति-
गुणसंपन्नः श्रावको भवतीत्युक्ताः श्रावकगुणाः ।

अयोक्तृगुणवत्स्वपि भव्येषु ये देशविरतियोग्या भवन्ति ते निर्दिश्यन्ते—

जे न खमन्ति परीसह—भयसयणसिण्णहविसयलोभेहि ।

सवविरइं धरेडं, ते जुग्गा देसविरईए ॥ ७ ॥

व्याख्या—ये प्रत्याख्यानावरणकषायोदयवर्त्तिनो जीवाः परीहभय ? स्वजनस्नेह २ विपयलोभैः ३ कारणैः सर्व-
विरतिं धर्तुं न क्षमन्ते ते देशविरतियोग्या भवन्ति । इदमत्र तात्पर्यं—सद्धर्मसामग्रीं प्राप्य विवेकिना पूर्वं सर्वविरतिरेवादर्शीया,
यः पुनर्बुद्ध्यानुपासहनभिक्षाभ्रमणमलधारणादिपरिपहेभ्यो भीरुतया, तथेदृशप्रत्यंतं प्रीतिपात्रं मातृपितृपुत्रादिपसिञ्जनं त्यक्त्वा
कथमेकाकिना भूयते ? इति स्वजनस्नेहेन, तथा प्राक्तनपुण्ययोगतः प्राप्ता अर्माद्रियार्थाः कथमभुक्त्वा मुच्यन्ते ? इति विप-
यलोभेन वा सर्वविरतिं वरीतुं नोत्सहते स प्राणी सर्वप्रथो मा भूवं, सर्वनाशो जायमाने यत्तच्छाभोऽपि श्रेयानेवेति विचिन्त्य
देशविरतिं प्रतिपद्यते । उक्तलक्षणप्रतिबंधकारणभावे तु सर्वविरतिमेव प्रतिपद्यते इत्यर्थः । यदावश्यकचूर्णैः—विसयसुह-
विवासाए, अहवा बंधयज्जणपुराएण । अचयन्तो वावीसं, परीसहे दुस्सहे सहिडं ॥ ? ॥ जइ न कोइ विसुदं, सम्मं अइ-
दुकरं तवघरणं । तो कुज्जा गिहिधम्मं, न य वज्झो होइ धम्मस्स ॥ २ ॥ इति, अयं हि देशविरतेः प्रतिपत्ता श्रावको जय-

न्यादिमेदात्रिविधः, तथाहि-जघन्यो १ मध्यम २ उत्कृष्टश्च ३ । तत्र यः प्रयोजनमन्तरेण स्थूलहिंसादिकं न करोति, मघ-
मांसाद्यभक्ष्यवस्तूनि परित्यजति, नमस्कारमहामंत्रं धारयति, नमस्कारसहितं च प्रत्याख्यानं करोति, स जघन्यः श्रावको
बोध्यः १ । तथा यो धर्मयोग्यगुणैर्व्याप्तो भवति, षडावश्यकानि च सर्वदा समाचरति, द्वादश व्रतानि च धारयति, स
सदाचारवान् गृहस्थो मध्यमः श्रावको बोध्यः २ । तथा यः सचिताहारं वर्जयति, एकासनं (काशनकं) च करोति, ब्रह्म-
चर्यं च पालयति स उत्कृष्टः श्रावको बोध्यः ३ । उक्तं च-आउडिथूलहिंसाह, मज्जमंसह चाइओ । जहन्नो सावओ बुत्तो,
जो नमुक्कारधारओ ॥ १ ॥ धम्मजुग्गुणाइत्तो, उक्कम्मो वारसवओ । गिहत्थो य सयायारो, सावओ होह मज्झिमो ॥ २ ॥
उक्कोत्तेणं तु सट्ठो उ, सच्चिचाहारावज्जओ । एगासणगमोई य, वंभयारी वहेव य ॥ ३ ॥ इति ॥

अथ द्वादशव्रतलक्षणदेशविरतित्वरूपं निरूपयितुं तावत्तन्नामान्यभिधीयते—

पाणिवह १ मुसावाए २, अदत्त ३ मेहूण ४ परिगहे चव ५ ।

दिसि ६ भोग ७ दंड ८ समई ९, देसे १० तह पोसह ११ विभागो १२ ॥ ८ ॥

व्याख्या—प्राणिवधमृषावादादादादानमैथुनपरिग्रह्यः स्थूलेभ्यो विरमणानि पंचानुव्रतानि । तथा दिक्परिमाण १
भोगोपभोगमाना २ नर्थदंडविरमणानि ३ त्रीणि गुणव्रतानि । तथा सामायिक १ देशावकाशिक २ पौषधा ३ तिथिसंवि-
भागा ४ ख्यानि चत्वारि शिक्षाव्रतानि । सर्वमीलने हि जातानि द्वादश व्रतानीति गार्थार्थः ।

इयमत्र भावना-सम्यक्त्वलाभान्तरं गृहस्थः प्राणानिपाताधारंभनिवृत्तेः सद्रतिप्रापकत्वादीन् गुणान् जानन् सन् द्वादश यत्नानि गृह्णीयात्, तेषु प्राणिवधविरमणग्रन्तं सर्वसारत्वात् श्रीजिनैन्द्रेः ग्रयमं निर्दिष्टं, प्राणिनां वधाद्विरमणं प्राणिवधविरमणं, प्राणानिपातविरमणमहिंसेति यावत् । तत्र जीवद्रव्यस्यामूर्त्तत्वेन हिंसाऽनर्हत्वात् सर्वस्य भूतानां दशानां प्राणानां विनाशनं हिंसोच्यते । उक्तं च-पंचेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च, उच्छ्वासनिःश्वासमथान्यदायुः । प्राणा दशैते भगवद्विरुक्ता-स्तेषां विधोमीकरणं तु हिंसा ॥ १ ॥ तद्विपरीता त्वहिंसा, तद्रूपं यद्रतं तदर्हिंसाव्रतमुच्यते । अस्य च सर्वत्रतानां धुरि पाठो युक्त एव, जैनधर्मस्य जीवदयामूलत्वात् । यदाहुः-इकं चित्र इत्य वयं, निर्दिष्टं जिणवरेहि सर्वेहि । पाणाइवायविरमण, अवसेसा तस्स रक्खट्ठा ॥ १ ॥ इयं हि संपूर्णविशतिविशेषकप्रमिताऽहिंसा साधोर्भवति । श्रावकस्य तु सपादविशेषकमात्रै-वावगंतव्या । तथाहि-

थूला सुहुमा जीवा, संकप्पारंभओ अ ते दुविहा ।

सवराहनिरवराहा, साविकस्या चैव निराविकखा ॥ १ ॥

अयमर्थः-प्राणिवधो द्वेषा स्थूलसूक्ष्मजीवभेदात्, तत्र स्थूला द्वीन्द्रियादयः, सूक्ष्माश्चत्र बादरैकेंद्रियाः, न तु सूक्ष्म-नामरूमांदेवत्तिन एकेंद्रियाः, तेषां शब्दादिप्रयोगेण वधाभावात् । तत्र गृहस्थानां हि स्थूलप्राणिवधान्निवृत्तिः स्यात्, न तु सूक्ष्मवधात्, पृथ्वीजलादिवधेनैव तेषां पचनपाचनाद्येषकप्रवृत्तेः । एवं च स्थावर्जीवहिंसाया अनियमेन विशतिमध्याह-

शविशोपकापगमे स्थिता दशविशोपका अहिंसा, ततो नियमितो यः स्थूलप्राणिवधः स द्वेषा-संकल्पजघारंभजघ्न, तत्राद्यो
 मारयाम्येनमिति मनःसंकल्पाज्जायते, द्वितीयस्तु कृषिगृहाधारंभेषु प्रवर्षणाज्जायते । तत्रासौ संकल्पजात्स्थूलप्राणिवधा-
 त्रिवर्षते, न पुनरारंभजात्, तद्व्यतिरेकेण तस्य शरीरकुंड्याद्यनिर्वाहत् । एवं चारंभजहिंसाया अनियमेन दशमध्या-
 त्पंचविशोपकापगमे स्थिता पंचविशोपका अहिंसा । ततो नियमितो यः संकल्पजघ्नः सोऽपि द्वेषा-सापराधनिरप-
 राधमेदात् तत्रासौ सापराधस्य चौरज्जारदेः संकल्प्यापि वधं न वर्जयति, निरपराधस्य तु संकल्प्य वधं न करोति, एवं
 च सापराधहिंसाया अनियमेन पंचानां मध्यादद्वैतवीयविशोपकापगमे स्थिता अद्वैतवीयविशोपकाऽहिंसा । ततो निय-
 मितो यो निरपराधवधः सोऽपि द्विविधः-सापेक्षनिरपेक्षमेदात् । तत्रापेक्षा आशंका, तत्सहितः सापेक्षः शंकास्थानमित्यर्थः,
 तद्विपरीतस्तु निरपेक्षः, तत्र श्राद्धः सापेक्षस्य हिंसां न वर्जयति, निरपेक्षस्य तु हिंसां न करोत्येव । इदमत्र तात्पर्य-
 कोऽपि राज्याद्यधिकारी पुमान् प्रतिपन्नद्वादशग्रतोऽपि स्वमर्मज्ञत्वात् शंकास्थानस्य कस्यचित्सुप्तो निरपराधस्यापि वधं न
 निषेधयति, राजा वा कश्चिद्विपुत्रस्थानपराधिनोऽपि वधं न वर्जयतीति । एवं च सापेक्षहिंसाया अवर्जनेनाद्वैतवीयमध्यात्स-
 पादविशोपकापगमे सति श्रावकाणां शेषा सपादविशोपकमात्रा दया भवतीति तत्त्वं । उक्तं च-साहू वीसं स्रष्टे, तत्संकल्पा-
 बराहसाविक्रमे । अद्वैतज्ञो सघाजो, विसोअजो पाणअहवाए ॥१॥ चि । ननु नियमितस्थानेभ्योऽप्यत्र श्रावको यथेच्छं जीववधं
 विधत्तामिति चेदुच्यते-उक्तेम्यहसादिभ्यो व्यतिरिक्ते स्थावरादौ तस्य यतना भवति, न तु निर्दयत्वं । अयं भावः-भया हि
 संकल्पतो निरपराधत्रसवध एव प्रत्याख्यातो नान्यत्किंचिदिति विचिंत्य श्राद्धः पृच्छ्यादीनां तथारंभतद्वसादीनां निःशंकत-

योपमर्दं न विदधाति, किं तु यदि निर्वहति तदा स्वावारादीनपि न हति । अनिर्वहि तु धन्याः स्वस्वमी सर्वारंभमुक्ताः साधवो मम तु महारंभमग्नस्य क्व किल मोक्ष इति सदयद्दृढपत्वेन संशयं एव तत्र प्रवर्तते । उक्तं च—यद्वा तिवारंभं, कुण्डं अक्रामो अनिर्वहन्तो य । युण्डं निरारंभजणं, दयालुओ सर्वजीविसु ॥ १ ॥ चि । न चानियमिते वस्तुनि केयं यतनेति वाच्यं, यतनां विना प्राणतिपातविरमणस्य फलामावात् । यतो व्रतं पुण्यार्थमाद्रियते न केवलं स्वोचरितनिराहाय, पुण्यं च मनः-परिणामाद्भवति, स च यदि स्वावारादिष्वपि निर्दयस्तदा सर्वत्रापि तादृश एव, जीवसामान्यात्, ततोऽनियमितेष्वपि स्थावरादिषु यतनां कुर्यादिति । उक्तं च—जं जं धरवाचारं, कुण्डं गिही तत्थ तत्थ आरंभो । आरंभे वि हु जयणं, तरतमजोएण चित्ते ॥ १ ॥ तरतमजोएण चि-अल्यारंभसाध्ये कार्ये न महारंभं प्रयुक्ते, बहुसाधं वा कार्यमुत्सृज्याल्पसाधमेव तत्कुरुते इति तरतमयोगः । अथान्वयव्यतिरेकाभ्यामहिंसायाः शुभोत्तरकालता दृश्यते—यो रक्षति परजीवान्, रक्षति परमार्थतः स आत्मानं । यो हंसन्यान् जीवान्, स हति नर आत्मनात्मानं ॥ ९ ॥ अथान्वयव्यतिरेकाभ्यामहिंसायाः फलं दृश्यते—सुखसौभाग्यबलायु-धीरिमकांत्यादिफलमहिंसायाः । बहुकुर्याकवियोगा, अवलम्बनीत्यादि हिंसायाः ॥ १० ॥ उपलक्षणमेतत्, तेन विभवस्वर्गादिक्रमपि यद्यद्रमणीयं तत्तत्सर्वमहिंसायाः फलं, यत् नरकनिपाताद्यनिष्टं तत्सर्वं हिंसायाः फलं ज्ञेयं । अथैतद्गतमेव दृष्टानेन वर्णयते—जे य संमारजं दुक्खं, मोचुमिच्छंति जतुणो । अणुकंपापरा निचं, सुलसु व हवंति ते ॥ ११ ॥ स्पष्टार्थः ।

इह सुलसकथा चैवं—राजगृहनगर्या कालिकद्वारिकनामा सानिको वसति, स च स्वज्ञातीयगृहपंचशतीमध्ये महत्तरः, तस्य

सुलसनामैकः पुत्रः, स चाभयकुमारमंत्रिसंसर्गेण दयापरः श्रावको जातः, तत्पिता कालिकद्वारिफस्तु नित्यं पंचशतमहिषान्मारयति स्म । स च श्रेणिकेन निवार्यमाणोऽपि अभवत्यत्तद्वधात्र न्यवर्त्त । ततः केवलपापनिभृतिषिडः समुत्पन्नदुर्लभ्यो भृत्वा स सप्तमं नरकं गतः, तदा स्वज्ञातीयैः संभूय सुलसाय प्रोक्तं- 'अथ त्वं पितुः पदं गृहाण, कुटुंबोपाणं च कुरु ।' सुलसः प्राह- 'कथं करोमि ? !' तैरुक्तं- 'कुलक्रमागतां प्रत्यहं पंचशतमहिषमारणक्रियां समाचर ।' सुलसेनोक्तं- 'ईदृग्जीववधेनाजितं धर्मं यूयं सर्वेऽपि भुंक्थ, तन्न्यं पापं तु मयैकैव भोक्तव्यं स्यात् ।' तदा ते प्राहुः- 'पापं विभज्य लास्यामः ।' ततस्तेषां प्रतिबोधाय सुलसेन कुठारप्रहारेण स्वचरणमेव मनाक् छिन्वाऽऽक्रंदनं कुर्वता प्रोक्तं- 'मम' महती वेदना जायते, तां सद्यो विभज्य गृह्णीत ।' तैरुक्तं- 'वेदनाविभजनेऽस्मत्सामर्थ्यं नास्ति ।' सुलसः प्राह- 'यदि एतावत् सामर्थ्यमपि युष्मासु नास्ति, तर्हि नरकहेतुमनेकमहिषवधजन्यं पापं कथं विभज्य लास्यथ ? !' तदा ते सर्वेऽपि मौनमाधाय स्थिताः । ततः सुलसः सर्वमपि स्वकुटुंबं प्राणिवाधत्रिवार्यं सद्ग्रहवहारेण तत्पालनं कुर्वन् यावञ्जीवं शुद्धं श्राद्धधर्ममाराध्य स्वर्गभाग् जातः । इति प्रथमवतारायने सुलसदृष्टांतः । एवमन्यैरपि सद्धर्ममूलं सर्वार्थसिद्ध्यनुकूलं एतद्भूतं प्रयत्नतः सेवनीयं । अत्र भावनायाथा-धन्वा ते णमणिजा, जेहि मणवयणकायसुद्धीए । सबजिपाणं हिंसा, चत्ता एवं विचिन्तिजा ॥ १ ॥ इति भावितं प्रथमं व्रतं ? ।

अथ द्वितीयं स्थूलमृषावादेविरमणव्रतं भाव्यते-स्थूलो यो मृषावादेऽस्तत्यजल्पनं तस्माद्विरमणं निवृत्तिसद्रूपं यद्भूतं तत्स्थूलमृषावादेविरमणव्रतमुच्यते, कन्यालीलादिनिवृत्तिरूपमित्यर्थः । तथाहि-

कन्नागोभूअलियं, नासावहारं च कूडसविस्वजं ।

थूलमलीअं पंचह, चण्ड सुहुमं पि जहसन्ति ॥ १० ॥

व्याख्या—श्रावकः स्थूलं परिस्थूलवस्तुविषयमतिदुष्टाध्यवसायसंभवमलीकं मृपात्रादं पंचधा त्यजति । तथाहि—कन्या-
लीकं १ गवलीकं २ भुवलीकं ३ न्यासापहारः ४ कूटसाक्ष्यं च ५ । तत्र निर्दोषमपि कन्यां विपकन्येयमित्यादि यदतः
कन्यालीकं १ । तथा बहुक्षीरामपि गामल्पक्षीरां वदतो, अल्पक्षीरां वा बहुक्षीरां वदतो गवलीकं २ । परसत्कामपि शुभमा-
त्सादिसत्कामं वदतो भुवलीकं ३ । एतानि च सर्वद्विपदचतुष्पदविषयलीकानामुलक्षणानि बोध्यानि । ननु यद्येवं तर्हि सर्व-
संग्रहार्थं द्विपदादिग्रहणमेव कस्मान्न कृतं ? इति चेदुच्यते—कन्याघलीकानां लोकेऽतिमर्हितत्वाद्द्विशेषेण वर्बनार्थं तदुपादान-
मिति न दोषः । तथा न्यासस्य स्थापनिकाया अपहरणमपलपनं न्यासापहारः, अस्य चादत्तादानरूपत्वेऽपि अपलापवचन-
प्राधान्यानृपावादे पाठः ४ । तथा लंचादिलोभेन मत्सराद्यभिभूतत्वेन वा प्रभागीकृतमप्यर्थमन्यथा स्थापयतः कूटसाक्ष्यं,
अस्य च परकीयपापद्वीकरणविशेषात्पूर्वस्यो भेदः । एवं स्थूलीकनिषेधसुत्वा गृहिणां दूस्मालीकयतनामाह—सुहुमंपि चि
दूस्ममपि अल्पवस्तुविषयमपि अलीकं यथाशक्ति त्यजति । सति निर्वाहे दूस्ममथलीकं न ब्रूयात्, अनिर्वाहे पुनस्तत्तमयो-
गेन यतनां कुर्यादिति गाथार्थः । अथ सत्यव्रतस्य प्रभावो दृश्यते—

जे सचव्ववहारा, तेसिं दुष्ठा वि नेव पहवांति ।
नाइक्कमंतिं आणं, ताणं दिव्वाइं सव्वाइं ॥ ११ ॥

व्याख्या—ये सत्यव्यवहाराः सत्यवादिनस्तेषां दुष्टाः क्रूरकर्माणोऽपि भूषादयो नैव कष्टं कर्तुं प्रभवन्ति । यथा श्रीकालकाचार्याणां दत्तपुरोहितः, दत्तकथानकं तु तृतीये प्रकाशे वक्ष्यते, तथा-जलमग्निद्विटं (१) कोशो, विपं मापाथ तंडुलाः । फालं (फलं) धर्मः (१) सुतस्पर्शो (सुतः सपो), दिव्यानां दशकं मतं ॥१॥ इत्येवंरूपाणि सर्वाणि दिव्यानि तेषामाज्ञां नातिक्रामन्ति नोच्छ्रंते, आज्ञा चात्र हे जल ! मा स्म मां निमज्जय, हे यद्वे ! मा स्म मां ज्वालय, (हे द्विट्-शत्रो ! अस्मात् दूरीभव, रे कोश भण्डार ! मा रिक्तो भव, रे विप ! माऽस्मान् पीडय, भो मापाः ! माऽस्मान् बाधयत, भोः तंडुलाः ! माऽस्माकमजीर्णं कुलत, अस्मद्धर्मः सफलो भूयात्, भोः सुत ! माऽजिनीतो भव, भोः मर्ष ! माऽस्मान् स्पृश) इत्येवंरूपा बोध्या ।

अथ सत्यप्रतिपक्षस्यासत्यस्य शृंगं निघता दृश्यते—

वयणस्मि जस्स वयणं, निच्चमसच्चं वहेइ वच्चरसो ।

सुद्धीए जलण्हाणं, कुणमाणं तं हसन्ति बुहा ॥ १२ ॥

व्याख्या—यस्य यदने मुखेऽसत्यं वचनमेव सर्वजगदिदित्वादापवित्र्यहेतुत्वाच्च वर्चोसो विष्टारसो नित्यं ब्रह्मि तं पुरुषं शुद्धौ शुद्धिनिमित्तं जलस्नानं कुर्वतं बुधा विवेकिनो हसन्ति, अहोऽस्य मूर्खत्वं यदसौ असत्यवचनान्तरं मलिनात्सापि सत् त्वग्मात्रमलक्षालनसमर्थं जलमात्रेण पावित्र्यमिच्छन् स्नानार्थमुपक्राम्यतीति । यदपरंऽप्याहुः—

चिचं रागादिभिः क्खिट्ट-मलीकवचनैमुखं । जीवधातादिभिः कायो, गंगा तस्य पराड्मुखी ॥ १ ॥ सत्यं शौचं तपः

शौचं, शौचमिद्वयनिग्रहः । सर्वभूतदया शौचं, जलशौचं च पंचमं ॥ २ ॥ इति । किं च—

मूयत्तर्णोपि मन्त्रे, सारं सारंभवयणसत्तीओ ।

निम्मण्डणं चिअ वरं, जलंतअंगारारसिगारा ॥ १३ ॥

व्याख्या—अहमेवं मन्ये सारंभममत्यभाषणं ममोद्दिश्यद्विनादिना सपापं यद्भवन्नं तद्विषया शक्तिस्तस्याः मकाशान्मू-
कत्वं वाय्वैकत्वमपि सारं । अत्र दृशंतमाह—ज्वलद्विध्यायमानंसारैर्धः शरीरशृंगारस्तस्मात्त्रिप्रदन्नं मंडनाभाव एव वरं ।
अयमर्थः—यथा शरीरशोभार्थमपि कृतोऽंगारशृंगारः प्रत्युत दाहाघनर्थहेतुस्तथा स्वानुष्यप्रकाशनायापि प्रारब्धं सारंभं वचने
प्रत्युत नरकनिशातादिदुःखकारणं भवतीति तत्सकाशान्मूकत्वमपि प्रशस्यते ।

अथास्य व्रतस्य पालितस्यापालितस्य च फलं दर्शयते—

सत्त्वेण जिओ जायइ, अप्पाडिहयमहुगुहिरवरवयणो ।

अलिण्णं मुहुरोगी, हीणसरो मम्मणो मूओ ॥ १४ ॥

व्याख्या—सत्यवचनेन जीव इह लोके यत्रोविधासादिवात्रं जायते, परलोकं पुनश्चत्तिहृतमधुरंगभीरववचनो भवति,
अत्रातिहंतं क्वचिदप्यस्खलितं व्रजवत्, मधुरं परिक्वचेषुसखत्, गंभीरं मज्जलजलधरगजितवत्, वरं व्यक्ताक्षस्त्वत्त्वत् कमनीयं

वचनं यस्य सः । तथा अलीकेन पुनरिह लोकेऽविद्यामदुष्कीर्त्यादिमाजनं स्यात् । भवांतरे तु सुखरोगी हीनस्वरो मन्मनो मूकश्च भवति । यस्य वदतो वाक् स्वलति स मन्मन उच्यते । अस्य व्रतस्य वाग्निप्रथत्वात्फलमपि वाग्निप्रथमेवोक्तं, अन्यथा अविरोद्धनानेन स्पर्शादिकं, विरोद्धेन तु नरक्रादिकमपि फलं बोध्यं ।

अथास्मिन् व्रते व्यतिरेकेण हटात् उच्यते—

दप्पेण अलियवयणस्स, जं फलं तं न सक्किमो वोत्तु ।
दक्खिणालीएण वि, गओ वसू सत्तमं नरयं ॥ १५ ॥

व्याख्या—दप्पेण स्वमतस्थापनाग्रहेण यदलीकं जिनमतविरुद्धभाषणं तस्य फलमन्तानंतसंगारपरिश्रमणरूपं वयं छद्म-
स्थाः परिमितायुषश्च वक्तुं न शक्नुमः । यतो दाक्षिण्यं गुरुभार्यानुरोधस्तेन हेतुना श्रोक्तमलीकं दाक्षिण्यालीकं, तेनापि
वद्म राजा मत्तमं नरकं गतः, एतावता यदि दाक्षिण्येनाप्युक्तेनालीकेनेदृशी दुर्गतिः स्यात्तदा दप्पेणोक्तस्य तस्य फलं तु कथं
वक्तुं शक्यमिति भावः । इह वसुकथा चैव—

डाहलदोशे शुक्तिमत्यां नगर्यामिचंद्रो नाम राजाभूत् । तस्य वसुनासा पुत्रः, तत्रैव च पुर्यां जिनधर्मवासितमानसः
क्षीरकंदवकनामैक उपाध्यायोऽवसत् । तस्यातिकेऽनुठाचारो बाल्यादपि सत्यव्रतक्तः स वसुसुमारो विद्याभ्यासं चकार ।
तदा पर्वतको नामोपाध्यायपुत्रः नारदो नाम विद्यार्थी च, एतौ द्वावपि वसुसुमारेण साद्वै शस्त्राभ्यासं चक्रतुः । अन्यदा

तेषु त्रिष्वपि श्रमादंगणभूमौ सुप्तेषु सस्तु उपाध्यायो ज्योम्नि चारुणपिपुलादित्यं वाचमवृणोत्- 'ये एते त्रयश्छात्रा अंगण-
भूमौ सुप्ताः संति तेषु मध्ये एक उर्वैर्गतिं यास्यति, द्वौ तु नरकं यास्यतः ।' ततः स दध्यौ- 'इदं हि ऋषिवाक्यं सर्वथा
सृष्टा न भवति, परमेतेषु नरकगामिनौ कथं ज्ञाप्येते ? यदि वा यो दयालुर्न स्यात् न नरकं याति, तस्मात्प्रथममहमेपां
दयालुत्वं विलोकयामि ' इति ध्यात्वाऽसौ त्रीन् पिष्टमयान् कुर्कुटांश्चक्रे । ततः शिष्येभ्य एककं कुर्कुटं दत्त्वा ' भो यत्र
कोऽपि न पश्यति तत्रैवं हंतव्या ' इत्यादिदेश । तदा यमुपर्वतकौ पृथक् पृथक् एकांतवने गत्वा निर्दयतया स्वं स्वं कुर्कुटं
अहंतुः । नारादस्त्वेकं गत्वा कुर्कुटं पुरो विशुच्येत्यचित्तयत्- "गुरुणा वयमीदृशं दारुणं कर्म किमु कारिताः ? । यतो निर-
पराधान् जंतूनेवं कः सचेतनो हंति ? यद्वा यत्र कोऽपि न पश्यति तत्रासौ हंतव्य इति जल्पतो गुरोरभिप्रायो ज्ञातः, असौ
न हंतव्य एव इति । यतोऽसौ पश्यति, अहं पश्यामि, ज्ञानिनः पश्यति, परं यत्र न कोऽपि पश्यति तत्स्थानं किमपि
नास्ति । ततोऽहमेवं मन्ये कृपालुरासाकं गुरुः शिष्यान् परीक्षितुमेवमादिशत् " इति त्रिचिन्त्य तेन कुर्कुटो न हतः, ततोऽसौ
व्याहृत्य गुरुमपीपं गत्वा कुर्कुटाविधातस्य हेतुं विज्ञपयति स । गुरुणा चासावृध्वंगतिरिति निश्चित्य तुष्टेन सत्ता तस्य
प्रशंसा कृता । तावता च यमुपर्वतावागत्य ' हतः कुर्कुट ' इत्युक्तवंतौ । गुरुणा- 'अरे युवां पठितमूलां धिग् !' इत्यादिदुर्वचि-
स्तर्जितौ, स्वयं च विपण्णेन सत्ता मनसि चिंतितं- "यपि गुरौ प्राप्तेऽपि सति एतौ यदि अधोयती भविष्यतस्तर्हि किं मे
माहात्म्यं ? यद्वा क्षीणायुके पुरुषे राजवैद्योऽपि किं करोति ? पुनश्चोचैःस्थलोपरि जलधरास्य दृष्टिरिवानयोर्विषये ममैतवान-
ध्यापनप्रयासोऽपि यथा जातः, अथ नरकारिणोर्गृह्णारभेमम सुतम् " इति त्रिचिन्त्य वैराग्यात्स उपाध्यायश्चास्त्रिं स्वीचकार,

तत्पदं च पर्वतः पालयामास । नारदस्त्वधीतशास्त्रो यथारुचि अन्यत्रागात् । अभिचंद्रभूषोऽपि काले दीक्षां जग्राह,
ततो वसुः पितृवृद्धसुमतीमारं वभार ।

अथासौ सकलेऽपि भूतले तत्पवादीति प्रसिद्धिं प्राप । तद्दुरोधेनैव क्वचिदपि मृषा न वभारथे । इतश्च कोऽपि भिक्षो
विष्यटव्यां मृगं प्रति वाणं मुमोच, परं तद्वाणः स्वलितः सन् अंतराऽपतत्, तदा स भिक्षो वाणस्खलनकारणमन्वेषयन्
अमे आकाशरुटिकाशिलां करस्पर्शाद् ज्ञात्वा चितितवान्-‘ मयाऽस्याः परतश्चान् मृगो दृष्टस्तेन च मे वाणः स्वलितः,
इयं हि स्वच्छा शिला वसुभूषणयोर्गम्यास्ति । ’ इति विचिंत्यासौ प्रच्छन्नमागत्य वसोस्तां शिलामज्ञापयत् । वसुरपि तस्मै
धनं दत्त्वा तां ग्राहयामास । ततो भूषः शिल्पिनां पार्श्वे तस्या वेदिकां घटयित्वा, तानेकांते व्यापाद्य तद्वेदिकोपरि निजं
सिंहासनं न्यधात्, तदा लोकः सर्वोऽप्येवमवदत्-‘ अहो राज्ञः सिंहासनं मत्पुत्रभावाद्वाद्योम्नि स्थितं । अमुं राजानं सत्येन
देवा अपि सेवते इति । ’ एकदा नारदः प्रीत्या पर्वतकस्य गृहं संप्राप्तः, तदा स विशो निजसभायां ऋग्वेदं व्याख्याति स्म ।
तत्रार्जयष्टव्यमिति ह्यत्रे पर्वतेन मेपाथं प्रोक्ते सति नारदः-‘ आः श्रुतिं याप ’ मित्युत्तया स्वकर्णो पिधाय चोक्तवान्-‘ हे
प्रातर्भ्रान्तेनैव त्वया किमिदमुच्यते ? आवयोर्गुरुस्तु तदा अजशब्देन त्रिवार्षिकीहीनं व्याख्यातवानिति । ’

अथ पर्वतो गुरुकं तमर्थं स्मरन्नपि ‘ अभीयान्तेवासिनां मयि अविधासो मा भूत् ’ इति गर्वतो नारदं प्रति वभारथे-‘ हे
नारद ! त्वमेव भ्रान्तोऽसि तन्मां भ्रान्तं जल्पसि, यतो मेपार्थयापिणो गुरोर्निषंडुः साक्ष्यस्ति । ’ नारदः प्राह-‘ द्विधा
शब्दाः-‘मुख्यार्थवाचिनी गौणार्थवाचिनश्च । तत्र न जायते इत्यजा इत्येवं गौणार्थमजशब्दमत्र गुरुरुक्तवान्, न तु मुख्यार्थं ।

यदि पुनर्धीमतां निर्घट्टयत्यत्र शब्दार्थः प्रमाणं स्यात्तर्हि गुरुः किमर्थं क्रियते ? तस्मात् हे पर्वतक ! धर्मोपदेशकं गुरुं एतां धार्मिकीं श्रुतिं च लुप्तं त्वं स्वीयं लोकद्वयं लुप्तमि ।” ततः पर्वतः सक्रोधं प्राह—“ भोः किमनेन वृथा शुष्कवादेन ? आवयोः स्वस्वपक्षव्यतीक्ष्णं जिह्वाछेदः पणोऽस्तु । अत्र प्रमाणं त्वाययोः सहाचार्या वसुदेवो भवतु ।” एतत् श्रुत्वा नारदः सत्य-
वादित्वाद्बोधोमः मन् ओमित्युक्त्वा केनापि कौंयेण पुरमधे ययौ । तदा पुत्रस्नेहविह्वला जननी रहसि पर्वतकं श्रोचे—“ हे वत्स ! त्वयाञ्जावतमनाशकः णो विहितो यतो भयापि त्वत्पितुः सकाशाद्वा व्रीहय इत्येवार्थः श्रुतोऽस्ति, नान्यः तस्मा-
दयुनापि नास्दमाकार्यं तदसत्यं वचः धमयस्य । मदी हि रोगाणामजीर्णमिध सर्वापदां मूलमस्तीति तं परिहर ।” अथ सोऽप्यदत्—“ हे मातः ! किमत्र भयं ? यतो जातस्य एकस्मिन् दिनेऽत्रयं मृत्युर्भवति, अतो यदुक्तं तदुक्तमेव, अथ यद्भाष्यं तद्भवत्यिति ।” ततो माता पुत्रस्यापन्निवारणाय वसुमीपे जगाम । वसुरपि तां शणम्य ग्रीत्या स्वागतप्रश्नपूर्वकं प्रोवाच—
‘ हे मातरिहागमनेनाद्य त्वया मयि महान् शमादो विहितः, अथागमनकारणं वद, किं ते ददामि ? ’ तदा सापि ‘ चिरं जीव ’ इत्याद्याशीवचनपूर्वकं तं श्रोचे—‘ हे राजन् ! यथा पुत्रं जीवंतं पश्यामि तथा कुरु ’ वसुरुचे—‘ त्वत्पुतो मम सतीर्थर्यत्वा-
दंशुः, गुरुपुत्रत्वाद्गुरुव वर्चते, तमद्य को द्वेष्टि ? ’ इति श्रुत्वा ‘ एकं स्वधदन्तं विना त्वद्भ्रातरं कोऽपि न द्वेष्टि ’ इति दुवाणा सा मयमपि श्लोवादे निवेद्य, प्रातस्तत्रया द्वयोर्मध्ये मत्पुत्रवाक्यं सत्यं कार्यमिति प्रार्थयामास । वसुः प्राह—‘ अहं कापि मित्यावचनं न त्रीमि, ततोऽधुना हृदसास्ये गुल्बचनविपर्यये च तत्कथं वदेयं ? ’ सा प्रोवाच—‘ हे वत्स ! संप्रत्यधुना विचारेण सुतं, जीवरक्षायाः पुण्यं तेऽस्तु, श्रुतेः पापं मेऽस्तु ’ इति गाढाश्रहाद्गुभृपस्तद्वचनं मेने । अथ प्रातःसमये वसु-

भूपे सभार्या आगते सति तौ नारदपर्वतौ विबदमानौ तत्र गत्वोच्चैःस्वरेण स्वस्वपक्षं निवेदितवतौ तदा माध्यस्थ्यशालिनः सम्यलीका वसुं विज्ञापयामासुः- 'हे वसो ! सेयं वसुमती त्वयाद्य सत्यार्थीकृता, यत्र बालभावतस्त्वं कदापि सत्यव्रतं नासुच; तथा सत्यस्यैव प्रभावात् देवैरपि सेवकीभूतसि ते सिंहासनं व्योम्नि धार्यते । तस्मात् हे सत्यपाथोधे ! अयुना सस्योत्थानयोर्वेदं श्रमय ।' अथोत्पन्नदुर्मतिवस्तुस्तेषां वचोऽश्रुत्यैव तां स्वप्नसिद्धिं चावगणय्य- 'गुल्या त्वजा मेणा व्याख्याता' इति साक्ष्यं ददौ । ततोऽयं मलिनात्मा अतिनिर्मलां मां स्वाधः चिक्षेपेत्यमर्षादिव तस्य स्फुटिकमयी वेदिका सद्यः पुरश्चोट । तथा कुपिता राज्यदेवता वसुं सिंहासनादधः पातयति स्म । तदा नारदोऽपि- 'हे सर्वधर्मपरिस्रष्ट ! त्वं द्रष्टुमुचितो नै'ति तं निदन् सद्यस्ततो निरगात् । पर्वतस्तु- 'रे मूढ ! त्वया गूढमंत्रेण किं कृतमिति जनैर्निघमानः सर्वथा मानश्रष्टो भूत्वा तन्नगरं तत्याज । वसुश्च राज्यदेव्या वेगात् चोटाप्रहारेण हतो दुरितकृतसाहाय्यारत्सप्तमं नरकं ययौ । ततस्तस्यापराधिनः पष्टे यो यः पुत्र उपविष्टः स स क्रमेणाष्टौ यावदेवतया हतः । यदुक्तं-यो यः वसुत्याविधत्, पष्टे तस्यापराधिनः । स स देवतया जप्ते, यावदष्टायनुकमात् ॥ १ ॥ न भुक्तमाजन्स कदापि भुक्त-मन्ते विपं हन्ति यथा मनुष्यम् । कदाप्यनुक्ता वितथा तथा गी-रुक्तावसाने वष्टुमाजयान ॥ २ ॥ इति द्वितीये व्रते वसुनुपकथानकं । इत्थं मृषावादविपाकं निशम्य सर्वेऽपि भव्या एतत्परिहारे तत्परा भवतु, येन सर्वेष्टसिद्धिः संपद्यते । अत्र भावना-

थोयं पि अल्पवयणं, जे न हु भासति जीवियंते पि । सये येव रयाणं, तेसिं नसो सबसाहूणं ॥ १ ॥ इति भावितं द्वितीयं व्रतं २ ।

अथ तृतीयं स्थूलादृचादानविरमणव्रतं भाव्यते—स्थूलं यददृचादानमदृचवस्तुग्रहणं तस्माद्विरमणं विरतिस्तद्रूपं यद्व्रतं तत्स्थूलादृचादानविरमणव्रतमुच्यते सचिचादिस्थूलवस्तुवर्जनरूपमित्यर्थः, तथाहि—

तद्व्यवयमि चङ्गाम्ना, सचिचाचित्तथूलचौरिजं ।

तिणमाइतणुअतेणिय—मेसो पुण मोत्तुमसमत्थो ॥ १६ ॥

व्याख्या—गृहस्थस्तृतीये व्रतेऽदृचादानविरतिरूपे सचिचं द्विपदचतुष्पदादिकं, अचिचं सुवर्णरूप्यादि, उपलक्षणत्वा-
निमर्थं चालकृतवीप्रमृतिकं वस्तु, तद्विषयं स्थूलं चौर्यं त्यजेत्, स्थूलत्वं चास्य स्थूलवृद्धेरपि निघट्ताचौर्यव्यपदेशहेतुत्वाद्वा
चोष्यं । तर्हि सूक्ष्मस्य का शर्चा ? इत्याह—वृणं नडादिशलाका तदादिकं, आदिशब्दान्नादीजलवनकुसुमकरीषेधनादिकं तद्विषयं
तनुकं सूक्ष्मं स्तैन्यं चौर्यमेव गृहस्थो मोक्षतुमसमर्थः, तद्विना मर्मादौ चतुष्पदादीनां निर्वाहाभावात् । सूक्ष्मत्वं त्वस्य सूक्ष्म
वस्तुनियतत्वात् सूक्ष्मदृष्टिभिस्त्याग्यत्वाद्वा बोध्यं । अथैतचौर्यं यावद्भिः प्रकारैस्त्याज्यं भवति तथा दर्शयते—

नासीकयं निहिययं, पडिअं वीसारिअं ठिअं नट्टं ।

परअत्थं हीरंतो, नियअत्थं को विणासेइ ॥ १७ ॥

व्याख्या—न्यामीकृतं स्थापनिक्रयां मुक्तं १, निधिगतं निधानस्थं २, पतितं स्वभावाच्छटं ३, विस्मरितं क्वचिद्व्यग्रचि-

चतया मुक्तं ४, स्थितं धनस्वामिनो मरणात्केनापि न गृहीतं ५, नष्टं भूतं ६ एतावद्भिः प्रकारैः परार्थं नाम परद्रव्यं हरन्
 भिन्नं स्वकीयं सकलसंपत्संपादनक्षमं पुण्यलक्षणमर्थं कः सचेतनो विनाशयति ? अपि तु न कश्चिदित्यर्थः ।

किं च परार्थग्रहणे सति न केवलं तृतीयप्रतभंगः, किं त्वाद्यत्रतभंगोऽपि त्युच्यते—

जंपइ मम सि जंपइ, तं तं जीवस्स वाहिरा पाणा ।

तिणमित्तं पि अदिदं, दयालुओ तो न गिणहेइ ॥ १८ ॥

व्याख्या—यत्सच्चित्तचित्तमिश्रवस्तु प्रतिप्राणि 'इदं मम' इति जल्पति, तच्चद्रस्तु जीवस्य वाह्याः प्राणा भवंति ।
 द्विपिथा हि प्राणाः—आम्यंतरा बाह्याश्च । तत्राम्यंतराः घासादयः, बाह्यास्तु ममत्वकारणं कनकादयः, तत्रात्रस्य प्राणना-
 शस्येय दुःखहेतुत्वान् । यत् एवं ततो दयालुः प्रत्याख्यातप्राणिवधः संस्तुणमात्रमप्यदत्तं परकीयं वस्तु न गृह्णाति । इहेदं
 हादं-पूर्वं यद्गृहीणोऽप्यचतुणादिग्रहणमनुज्ञातं तन्मार्गादौ निःस्वामिकनृणाद्यपेक्षं, इह तु तन्निषेधः स स्वामिकोपेक्षो द्रष्टव्यः ।
 दृश्यते हि परसंचितवृणादिकमप्यदत्तं गृह्णतश्चैरवद्वधबंधनादिकं लभमानाः । ततः परपरिगृहीतं वृणादिकमप्यदत्तं गृहिणा
 न गृहीतव्यमिति गार्थार्थः । अथ ये विचारहीनचेतसश्चैरेण श्रियमिच्छन्ति तानाश्रित्योच्यते—

कुलकित्तिकलंककरं, चोरिजं मा करेह कइयावि ।

इह वसणं पच्चक्खं, संदेहो अत्थलाभस्स ॥ १९ ॥

स्रष्टा । नवरं व्यमनं कारागारनिवामयबंधकरकर्चनदिदुःखं, किं च—

काऊण चोरवित्तिं, जे अबुहा अहिलसंति संपत्ति ।

विसभक्वणेण जीविय-मिच्छंता ते विणस्संति ॥ २० ॥

एषापि सुगमार्या । अथोक्त्वथणव्यतिरिक्तानां श्लाघ्यत्वं दश्यते—

ते धन्ना सप्पुरिसा, जेसिं सणो पासिऊण परभूइं ।

एसा पराभूइच्चिय, एवं संकप्पणं कुणइं ॥ २१ ॥

व्याख्या—येषां मनः परकीयां भूतिं संपत्तिं दृष्ट्वा एषा गृह्यमाणा सती वधबंधादिकारणत्वात्पराभूतिः पराभव एवे-
त्येवं संकल्पनं चिंतनं करोति, ते मत्पुरुषा धन्याः मुक्त्विति गोध्याः । तं हि पराभूतेरिव परभूतेरपि दूरीभावमेव भजंतीत्यर्थः ।
अथ चौर्यस्य फलं दशयति—

वहबंधरोहमच्चू, चोरिजाओ हवंति इह लोए ।

नरयनिवासधणक्खय-दारिदाइं च परलोए ॥ २२ ॥

स्रष्टा । नवरं यथो लकुटादिना प्रहारः, बंधो रत्नवादिना बंधनं, रोधः कारागृहादौ, मृत्युः विरच्छेदादिना । अथादत्ता-
दानत्वात्तस्य दृष्टान्तस्यार्थितं फलमुच्यते—

जं इत्थ जणपसंसाइ, परभवे सुगइमाइ होइ फलं ।

मुक्के अदत्तदाने, तं जायं नागदत्तस्स ॥ २३ ॥

भाषार्थः सुगमः । भाषार्थस्तु कथानकगम्यः, तच्चेदं—

याणास्स्यां नगर्यां अित्तञ्जुनाम राज्ञसीत् । तत्र चैको धनदत्तनामा श्रेष्ठी वसति स्म । तस्य धनश्रीर्नाम भार्या । तयोश्च नागदत्तनामा पुत्रः । स च बाल्यावस्थायामेव मद्गुह्यायोगाजिनधर्मश्रद्धामवाप्य संसाराद्विरक्तः मन् अदत्तादान-विरमणव्रतं जग्राह, अन्यान्यपि व्रतानि नियमांश्च ग्रथयवान् । एकदा तन्नगरश्रेष्ठिकन्यया नागवसुनाम्न्या जिनपूजार्थं जिना-लये व्रजंतं मार्गे तं नागदत्तं दृष्ट्वा तद्रूपमौभाष्यादिमोहितया स्रत्या 'ममास्मिन् भवेऽयमेव भर्त्ताऽस्तु' इति मनसि निश्चयं विधाय स्वजनकं प्रति चिन्तितार्थो निवेदितः । ततो जनकोऽपि तन्निश्चयं विधाय नागदत्तपितुर्गृहं गत्वा तदग्रे स्वकन्याभि-ग्रहं निवेदयामाग । तदा सांसारिकभोगमनिच्छतापि नागदत्तेन सह तस्या विवाहः संयोजितः । तत एकदा तन्नगरश्रेष्ठि-पालस्तां कन्यां दृष्ट्वा तद्रूपमोहितः सन् श्रेष्ठिपार्थे स्वपुरुषान् संश्रय्य तां मार्गितवान् । तदा श्रेष्ठिना भणितं—'एषा कन्या तु मया नागदत्ताय दत्तास्ति, ततो नान्यस्मै पुनर्दातुं शक्यते ।' सकृस्कन्याः प्रदीयन्ते' इति नीतिवचनात् । ततः कोट्ट-पालः स्वपुरुषमुखाचां प्रवृत्तिं श्रुत्वा कुपितः सन् अहर्निशं नागदत्तस्य छुलान्वेषणं चकार । अर्थेकदा चंचलतरमथमारुह्य राजपाटिकां गच्छतो राज्ञः कर्णात् कुंडलमपत्तत्, तत्र नगरे बहुधा गवेपितमपि न क्वापि लब्धं । तस्मिन्नवसरे जिनगृहं

गच्छन्ना नागदचेन मार्गे तत्कुंडलं दृष्ट्वापि स्वयमदत्तादानस्य प्रत्याख्यातित्यचदगृहीत्वा जिनगृहं गत्वा जिनपूजां विधाय श्रीजिनार्घ्यं क्रायोलगणं तस्यै । तस्मिन्नेवावसरे कुतश्चिद्वैवयोगाचरपृष्ठितः समागच्छता कोट्टपालेन तत्कुंडलं दृष्ट्वा झटिति ततो गृहीत्वा दृष्ट्युद्धता नागदचोत्तरिणि कलंकप्रदानार्थं सद्यो जिनालये आगत्य कायोत्सर्गस्थस्यैव तस्य कर्णे कुंडलं निक्षिप्य तं च गादर्थनयधृष्ट्या नृपमपीपे निन्द्ये । नृपेण च तस्य कर्णे स्वकुंडलदर्शनाचौरौघमिति निश्चित्य कुपितेन सता कोट्टपालं प्रति गदधांदेवो दत्तः । ततः कोट्टपालोऽपि स्वर्वाङ्घ्रितार्थं सफलीभूतं मन्यमानो हृष्टः सन् नागदचं प्रति चौरमिव विडम्बयन् नागरग्नोः श्रेष्ठिपुत्र्या गवाधाथो यावन्निर्गतस्तावत् नागभुक्त्या शुद्धद्वालोः स्वभर्तृस्तदस्थ्यां विलोक्य स्वमनस्यतीव दुःखमुद्धहती श्रीजिनमतापत्राजानानिवारणार्थं स्वभर्तृसंकटस्फोटनार्थं च सद्यः स्वगृहजिनालये आगत्य शासनसुरीमतु-स्सुल्य 'यदेदमकार्यं विलयं यास्यति तदाहं क्रयोत्सर्गं पारयिष्ये' इति मनसि निश्चयं विधाय धर्मध्यानं कुर्वती श्रीजिन-प्रातमात्रे क्रायोलगणं तस्यै । अथ स कोट्टपालस्त्वं नागदचं स्मञ्जाने नीत्वा यावत् शूलक्रामारोपयति स्म तावत् सा भग्ना, एवं यारथयं जानं । तदनन्तरं पुनः श्रीजिनधर्ममाहात्म्यतः शासनसुरीकृतसाहाय्यात् शूलक्रामारोपयति स्म तावत् सा भग्ना, सदान्ती स्वज्ञप्रहाराः कृतास्ते सर्वेऽपि माल्याभरणतां प्राप्ताः, ततो विस्मिर्तलोकैः सर्वोऽप्ययं व्यतिक्रो नृपात्रे निवेदितो । नृपोऽपि तत्पट्टचिश्चण्णादतिविस्मितः सन् सद्यस्तत्रागत्य नागदचं स्वर्णद्विहासनोपविष्टं विविधमाल्यालंकारविभूषितं च समी-क्ष्य स्वकृपासाधं पुनः पुनः धामयित्वा नागदचं हस्तिस्त्रकथे समारोप्य महोत्सवेन पुरमस्य प्रवेद्ययामास । तदवसरे ताह-र्षमप्रभावदर्शनाष्टोक्ताः सर्वेऽपि श्रीजिनधर्मप्रज्ञां चक्षुः । तदा नागभयकुन्त्यापि नागदचं तथाविधाडम्बरेण स्वगवाधाथो

निर्गच्छतं विज्ञाय सद्यः कायोत्सर्गं पारयामास । ततो नृपेण तं क्रीडपालमसद्वृषणदायकं मत्वा रुष्टेन सता तत्सर्वस्य गृहीत्वा सेवेकभ्यो हननाह्वा दत्ता । तदा जीवदयापरेण नागदत्तेन स जीवन्मोचितः । ततो नागदत्तो नागवसुक्न्यायाः स्वस्मिंस्तथाविधं ताञ्चिकम्बुरागं विज्ञाय मातापितृकृतमहोत्सवेन शुभलग्ने तां परिणीतवान् । ततश्चिक्रकालं तथा सह तांसा-
रिक्सुखान्यनुभूय प्रातः सदगुरुसमीपे दीक्षां गृहीत्वा सम्यक् संयममासाध्य समाधिना कालं कृत्वा देवपदं प्राप्तः । इति तृतीयव्रते नागदत्तकथानकं । एवमन्यैरपि भव्यजीवैः परमात्मसंपदमिच्छद्भिर्दत्तादानत्यागो विधेयः, अत्र भावना—

इणमपि चितेश्वरं, अदिन्द्रदाणाओ निचविसयाणं । समतिणमणिमुत्ताणं, णमो मया सवसाहूणं ॥ १ ॥

इति भावितं तृतीयव्रतं ३ ॥ अथ चतुर्थं स्थूलमैथुनविरमणव्रतं भाव्यते—स्थूलं यन्मैथुनं सुरतं तद्विरमणरूपं यद्व्रतं तत्स्थूलमैथुनविरमणव्रतमुच्यते, परकृत्यादिवर्जनरूपमित्यर्थः तच्चैव—

ओरालिय वेउव्विय, परदारासेवणं पमुत्तूणं ।

गेही वए चउत्थे, सदारुट्ठिं पवज्जिजा ॥ २४ ॥

व्याख्या—औदारिका वैक्रियाथ ये परेपासात्प्रव्यतिरिक्तानां नरतियक्विदशानां दाराः परिणीतसंगृहीतभेदानि कल-
त्राणि नार्यस्तिरश्चो देव्यश्च, तासामासेवनमुपभोगं प्रभुव्य गेही गृहस्थश्चतुर्थे व्रते स्वदारासंतुष्टिं प्रपद्येत । यथा परदारो-
त्तथा वैश्यामपि वर्जयन् स्वदारैरेव तुवेदिति भावः । ननु श्रावकाणां वैरादिदोषजनकत्वात्परदारसंसर्गस्तु न युक्तः, परं या

नदीनीलवत्तर्जमाधारणाः माधारणद्वित्रयस्तदुपभोगे को दोषः ? इति चेन्नैवं, तदुपभोगस्यापि सर्वदुराचारशिक्षाया मूलत्वेनैह लोके परलोके च महादुःखहेतुत्वात्प्रत्याग एव युक्तः, किं च—

जंपति महुरवयणं, त्रयणं दंसांति चंद्रमिव सोमं ।

तह वि न त्रीससिअवं, नेहविमुक्काण वेसाणं ॥ २५ ॥

व्याख्या—यद्यप्येताः क्षुष्णीकृतशर्करामिलितद्रुग्धत्त मधुरं वचनं जल्पन्ति, तथा चंद्रमिव सौम्यं प्रसन्नं वचनं दर्शयन्ति, तथापि स्नेहविमुक्तानां स्नेहरहितानां वेश्यानां न विद्यमित्येवं विश्वासो नैव कार्य इत्यर्थः । यतः—मा जाणह जह मलअं, वेमादिअअं रामम्मणुछायं । सेवालचद्धत्थर-सरिसं पढणेण जाणिहिसि ॥१॥ अथ दृष्टांतार्थं वेश्यानामनासेव्यत्वं दर्शयति—

तह अम्मापिउमरणं, सोऊणं दुणह रायपुत्ताणं ।

मणसा वि न माणिज्जा, दुरभिणिवेसाओ वेसाओ ॥ २६ ॥

व्याख्या—द्वयोर्वेश्यामाणयो राजपुत्रयोस्तथा तेन प्रकारेण मातापित्रमरणं श्रुत्वा, उपलक्षणादात्मनोस्तु तयोर्निघ-
त्सुःस्वावाप्त्वादिक्ं श्रुत्वा विवेकी दुरभिनिवेशा दृष्टाध्यवसाया वेश्या मनसापि न मानयेत्, किंतु वचनकायाभ्यामि-
त्यर्थः । तथा च श्रूयते श्रीगान्धिविरि—

इह रत्नपुरं नाम नगरं । तत्र श्रीयोगेश्वरिनेशजीयत्वात्तदत्यद्भुतभाग्यसौभाग्ययुक्तः श्रीप्रेषो नाम राजा, तस्याभिर्नदिता
 शिखिर्नदिता चेति द्वे बह्वभे अभूतां । तस्य च राज्ञो द्वौ कुमारौ । तौ चोपाध्यायेन पाठितावपि चित्तस्य दुर्निवारत्वात् अनंग-
 वीरस्य च दुर्जयत्वात् गुरुशिक्षां निरस्य निजां प्रसिद्धिं चावगणय्य त्रपाभरं च परित्यज्य तन्नगरनिवासिन्यां स्वरूपनिर्जित-
 सुरांगनायां अनंगसेनायां गणिकायामनुरक्तौ बभूवतुः । तदा रहसि पित्रा शिक्षितौ- 'हे वत्सो ! किमेतद्यौवने युवाभ्यामनुष्ठी-
 यते ? न ह्यतः परं महत्त्वभागस्य किमपि कारणमस्ति, यन्मुग्धहृदयाः कुलधूरधूप्य परमार्थतो निःश्लेहासु वेद्यास्वदुरागो
 वद्भ्यते ।' एवं पित्रा शिक्षितावपि तौ यदावगणितकदाघातौ तुरगाविव समुन्मूलितालानौ द्विरदाविव यद्येष्टमेव भ्रंभमाणौ
 एकद्रव्याभिलाषित्वान्मिथःकृतकटकयथौ गृहीतस्वप्नादिग्रहणौ निर्लज्जतया वैरिणाविव कलहायेते स्म । तदाऽसाध्यव्याधि-
 प्रस्ताविव प्रबलपिशाचच्छलिताविव तावशक्यप्रतिकारायबुद्ध्य तदुःखादारद्रयसमन्वितेन भूपालेन कालकृष्टभक्षणात्कालः
 कृतः । तावपि लोकैर्निधमानौ परस्परं युद्धयमानौ महादुःखभाजौ बभूवतुः । तदंशं वेद्याव्यसनं दुरंतमवबुद्ध्य सुदुर्द्धिभिर्न
 समाचरणीयं । ततश्च परस्त्रीषु साधारणस्त्रीषु च कामसंसर्गं परित्यज्य सुश्रावकेण स्वदासंतुष्टेन भाव्यं, अन्यथा कामांध-
 त्वापत्तेः, कामांधत्वं च श्रावकाणामनुचितमेव तथाहि—

कामं कामंधेणं, न सावर्णं कयावि होयध्वं ।

देहधणधम्मस्वयका-रिणी हि कामम्मि अइगिद्धी ॥ २७ ॥

व्याख्या—श्रावणं कदापि काममत्यर्थं कामेन मयुनाभिलाषेणाथ इव आच्छादितविवेकदृक्त्वात्कामांधः, एवंविधेन न भाव्यं, कामांधत्वे दोषमाह—देहेत्यादि हि यस्मात्कारणात् कामेऽतिगृह्णित्विलोपवा देहधनधर्माणां क्षयकारिणी विद्यते इति । एवं कामांधत्वे दोषान् विज्ञाय न हि स्वदारेऽपि अत्यंतगृह्णहिणा कार्या । तदेवमुक्तं पुरुषानाश्रित्य शीलस्वरूपं अथ नारीः प्रतीत्य तदुच्यते—

जह नारीऽ नराणं, तह ताण नरा वि पासभूयाओ ।

तम्हा नारीऽओ वि हु, परपुरिसपसंगमुज्झंति ॥ २८ ॥

व्याख्या—इह संप्रभारामे चरतो मृगाणांमिव नराणां नार्यः तद्गतिविघ्नहेतुत्वाद्यथा पाशभूताः संति तथा तासां नारीणापि नराः पाशभूता भवन्ति, कामस्योभयांश्रवणवित्तात् । यस्मादेवं तस्माद्यथा शीलामिलापिणः पुरुषाः परस्त्रीसंगं यज्यंति तथा नार्योऽपि परैः स्वभर्तृव्यतिरिक्तैः पुरुषैः मह प्रसंगं रहोऽवस्थानवक्रीक्षणमन्मनोह्लापादिक्रामोदीपकपरिचयं परिहरंति । एतेन ब्रह्मव्रतमाद्रियमाणया स्त्रिया स्वभर्तृवर्जस्य सामान्यतः पुरुषमात्रस्य वर्जने कार्यमिति निवेदितं ।

अथ सुशीलानां दुःशीलानां चांतरं गाथाद्वयेनोच्यते—

ते सुरागिरिणो वि गुरु, जेसिं सीलेण निम्मला बुद्धी ।

गयसीलगुणा पुण मुण, मणुए तणुए तिणाओ वि ॥ २९ ॥

वर्षाद्या भयथा, दुष्टा वि जिआ न सीलवंताणं ।

नियच्छायं पि निरक्खिय, सासंका हुंति गयसीला ॥ ३० ॥

व्याख्या—ते मनुष्याः सुरतिरेमैरेरपि गुरवो येषां बुद्धिः शीलैर्न निर्मला भवति, मेरोलक्ष्यो जनमानत्वात्, तेषां तु यशःशरीरस्य विभुवनव्यापकत्वात् । तथा गतशीलगुणान् मनुजान् तृणादपि तनुकान् लघून् जानीहि । तृणं हि लघुत्वाद्वाद्युना ह्रियमाणमपि क्वचिद्दिरिपापणादौ स्बलितमवतिष्ठते, परं कुशीललघुस्तु बहुसंचितदुःकृतप्रेरितहौलोक्थमपि अमन् न लभते क्वचिदवस्थितिमित्यस्य तृणादपि लघुत्वं । तथा व्याघ्र आदियेषां सर्पाग्निपिशाचादीनां ते व्याघ्रादयो दुष्टा अपि जीवाः शीलवतां न भयार्था भयहेतवो न भवंतीत्यर्थः । तथा गतशीलाः पुरुषास्तु निजच्छायामपि निरीक्ष्य मास्मदुःकर्ममवेपक एषः कोऽपि पुरुषो भूदिति स्वमतिकल्पनयैव साशंकाः सभया भवंति । उक्तं च—सर्वत्र शुचयो धीराः, स्वकर्मफलगर्विताः । कुकर्मनिरतात्मानः, पापाः सर्वत्र शंकिताः ॥ १ ॥ अथ यदुक्तं शीलवतां न कुतोऽपि भयं प्रभवति तदेव विशेषत उच्यते—

जलणो वि जलं जलही वि, गोपयं विसहरा वि रज्जूओ ।

सीलजुआणं मत्ता, करिणो हरिणोवमा हुंति ॥ ३१ ॥

स्पष्टयं, एवं शीलस्य सकलापायविचंसकत्वमुपदर्शयार्थाभीष्टलाभनिबंधनमुच्यते—

त्रित्थइ जसं वहुइ, वलं च विलसंति विविहरिद्धीओ ।
सेवंति सुरा सिद्धंति, संतविजा य सीलेणं ॥ ३२ ॥

सुषोषा । अथ शीलस्य सर्वालंकारास्ता दश्यन्ते—

किं मंडणेहि कब्बं, जइ सीलेण अलंकिओ देहो ।
किं मंडणेहि कब्बं, जइ सीले हुज्ज संदेहो ॥ ३३ ॥

उत्तानार्था । शीलालंकारणे सति अन्यालंकाराणां चरितचर्षणन्यायेनानर्थकत्वात्, शीलं विना तु तेषां भास्मात्रफलत्वादिति भावः । ननु भवतु इद्धदयत्वात्पुलाणां सौशील्यं, स्त्रियस्तु तुच्छद्वयात्पलस्वभावाः पुलपरार्थीनाश्च, तासु कथं सुशीलत्वं संभवेदिति चेन्मैवं, न हि सर्वा अपि स्त्रिय एकस्वभावा एव भवन्ति, तास्वपि बहूनां सुशीलत्वादिसुधुर्मानुष्टानशा-
लित्वस्य शान्ते श्रवणात् । तथाहि—

नारीओ वि अणेगा, सीलयुणेणं जय्मि विवखाया ।
जासिं चरित्तसवणे, सुणिणो वि मणे चमक्कंति ॥ ३४ ॥

व्याख्या—नार्यौऽप्यनेकाः सुभद्रास्तीताद्रौप्यादयः शील्युणेन जगति विख्याताः प्रसिद्धियात्रं जाताः, यासां चरित्त-

स्यात्यद्भुताचारस्य श्रवणे सति आस्तामन्यः सामान्यलोकः, मुनयोऽपि मनसि चमत्क्रियन्ते, चमत्कारचिद्भूतं च प्रणामादिक-
मपि कुर्वति । यदाहुः—अजाजो बंभिसुदरि—राद्मईचंद्रणापमुक्त्वाओ । कालचण वि जाओ, ताओ वि नमामि भावेण ॥१॥
त्ति । इह यद्यपि धर्मः पुरुषप्रभवः, ग्रंथाश्च पुरुषकर्पुकाः, पुरुषाणां च स्त्रियः पाशभूता इति व्यवहारतयमवलम्बमानैः प्रायः
परमार्थिभिसपि प्रमदा निदिता एव । यदाहुः—सोअसरी दुरिअदरी, कवडकुडी महिलिआ किलेसकरी । वड्ढविरोअणअरणी,
दुक्खखणी सुक्खपडिक्खवा ॥ १ ॥ इति । तथापि निश्चयनये विचार्यमाणे पुरुषत्वं स्त्रीत्वं वा न स्तुतिनिन्दयोर्हेतुर्भवति,
सौशील्यदोःशील्ययोरेव तद्विग्रंथनत्वात् । तथाहि—

इत्थि वा पुरिसं वा, निस्सकं नमसु सीलयुणपुट्टं ।

इत्थि वा पुरिसं वा, चयसु लहुं सीलपवभट्टं ॥ ३५ ॥

स्पष्ट । अथ दोःशील्यस्य फलं दर्शयते—

पंडुत्तं पंडत्तं, दोहेगामरूवया य अवलत्तं ।

दुस्सीलयालयाए, इणमो कुसुमं फलं नरओ ॥ ३६ ॥

व्याख्या—पंडित्यं बुद्धं पांडुरोगो वा, पंडित्यं स्त्रीवत्त्वं, श्रेष्ठं सुगमं । अथ सौशील्यस्य फलं दर्शयते—

अरुणं सोहृगां, संघयणं रूवमाउवलमउलं ।

अन्नं पि किं अदिज्जं, सीलववयकप्परुक्खस्स ॥ ३७ ॥

स्पष्टार्था । अध चतुर्थं व्रतं दृष्टान्तेन वर्णयते--

चालणिजलेण चंपा, जीए उग्घाडियं कवाडित्थं ।

कस्स न हरेइ चित्तं, तीए चरिअं सुभद्दाए ॥ ३८ ॥

व्याख्या—यथा सुभद्रया चालिन्या कृत्वा कृपाञ्जलमाकृष्य तेन जलेन चंपानगर्याः कषाटत्रयमुद्घाटितं तस्याश्च-
रितं कस्य पुरुषस्य चित्तं न हरति । अपि तु सर्वस्यैतर्थाः । एतत्सर्वं शीलस्यैव माहात्म्यं बोध्यं । इह सुभद्रावृत्तान्तस्त्वित्यं-

वातंपुरं जिनदासनामा थावको यसति स्म । तस्यात्यंतशीलवधुषा जिनमती नाम्नी बहूभाऽभूत् । तयोः सुभद्राख्या
युता । मा च शल्यादेव शुद्धमयत्तधारिका महाश्राविकाऽभवत् । तद्रूपमोहितैर्बहुभिर्मिथ्यात्विवणिक्पुत्रैः प्रार्थितापि
क्राक्रेभ्यः पायसमिव मिथ्यात्वित्वात्तेभ्यो जिनदासेन न दत्ता । अन्यदा बौद्धधर्मविक्षारदो बुद्धदासो नाम वणिक्पुत्रो
वाणिज्यायं चंपातस्त्रयागात् । तेन कदापि व्यापारार्थं श्रेष्ठिगृहमागतेन तां सुभद्रां दृष्ट्वा पाणिग्रहार्थं याचिता, परं तज्जनक-
स्तस्मै मिथ्यादृष्टित्वात्न ददौ । तदा स कन्यार्थी दंभतो जैनगुणनिसेवनया थावकाचारं शिक्षित्वा कषटथावको बभूव । श्रद्धां

विनापि नित्यं देवपूजनसाधुसेवनावश्यकादिधर्मकृत्यानि कुर्वाणः स तिष्ठति स्म । ततस्तस्य जिनदासेन सह मैत्री जाता, तदा
 श्रेष्ठिना मित्रत्वात्साधर्मिकत्वाच्च तस्मै सुभद्रा परिणयिता । ततः स बुद्धदासस्तथा सह वैपयिकं सुखं भुञ्जानः सुखेन कालं
 गमयन् तत्र प्रभूततरं द्रव्यमुपाज्य स्वदेशगमनार्थमेकदा विनयेन श्वशुरमापृच्छत् । तदा श्रेष्ठिनोक्तं—‘ हे वत्स ! त्वया
 साधूक्तं, परं ते मातापितरौ वैधर्मिकौ पतन्ते, अत उच्यते तौ महिषौ बडवामिवेमां कथं सहिष्येते ? ।’ जामत्रोक्तं—
 ‘ एतामहं पृथग्गृहे स्थापयिष्यामि; एतद्विषया भवद्भिः कापि चिता न कार्या, मह्यं गमनाज्ञा दीयतां ।’ श्वशुरे-
 णोक्तं—‘ तव पंथानः कुशलिनः संतु ।’ ततः स श्वशुरदेशात्सुभद्रया सार्द्धं यानारूढो मार्गे चलन् क्रमेण चंपां प्राप्य
 तां पृथगावासे स्थापयित्वा स्वयं निजगृहं गत्वा मातापितृभ्यां मिलितः । तत्र सर्वमपि पूर्ववृत्तांतमुत्त्वा स्वकार्यपरः
 सन् स्वगृहेऽस्थात् । अथ सा सुभद्रा तत्रस्था सती निश्चलबधुस्याहंतं धर्मं सिषेवे । परं तस्या श्वश्रून्नांदा च तस्या-
 च्छिद्रं ददृशतुः । एवं काले याति सति एकदा भक्तपानाद्यर्थं साधवत्सद्गृहमागता आसन् । तदा श्वश्रून्ननांद्राद्या बुद्धदासं
 प्रोचुः—‘ भोस्त्वद्बधून्जन्मुनिभिः सार्द्धं रमते ।’ स प्राह—‘ अहो एवं न वक्तव्यं, यत एषा महासती सुकुलीना जैनधर्म-
 रक्तास्ति, नैषा कुशीला, यूयं धर्ममात्सर्ग्यैवं ब्रूथ, परं युष्माकमेवं वक्तुं न घटते ।’ इति तद्वचः श्रुत्वाऽतिमात्सर्यं विभ्रा-
 णास्ता विशेषतोऽस्याच्छिद्रान्द्रवणं कुर्वति स्म । अधैकदा तद्गृहे भिक्षार्थं साधुरागम् । तस्य नेत्रे पवनदोलितं तृणं पपात,
 परं जिनकल्पिकत्वात् शरीरसंस्कारविसुप्तः स साधुस्तृणं नापनयति स्म, ततो भिक्षां प्रयच्छती सुभद्रा तस्य चक्षुषि
 व्यथामाशंस्य, जिह्वाग्रं लाथयात्तनूणमाचकर्ष । तदा तस्याः कुंकुमतिलकं मुनिभाले लग्नं । ततो गृहाद्बहिर्निर्ग-

च्छतं नं मुनि गतिलक्ष्मालं शृग्रा बुद्धदामजननी पुत्रं श्रुति दर्शयामाम उरुवती च- 'हे वत्स ! वध्वाः शीलं पश्य ।'
ततो बुद्धदामोऽपि तद्गभिज्ञानवलात् तद्बचनं श्रुतिपथ्य तदिनादेव तस्यां विरक्तो जातः ।

अथ सा मती पतिं निःस्नेहं ज्ञात्वा मनसि दृष्वौ- 'अहो मविमित्तकः श्रीजितश्रामने आकस्मिकोऽयमपवादः समुपस्थितः,
अथ जीवितरूपोनापि एतन्मा लिन्यं चेदपाकरोमि तर्हि वरं' इति ध्यात्वा एवमभिग्रहमकरोत्- 'यावदिदं मालिन्यं नो दूरी-
भविष्यति तान्तरुकायोत्सर्गं न पारयिष्यामीति ।' नतो जिनपूजां विधाय श्रामन्सुरीं मनसि निधाय संध्यायां गृहस्वैकांतदेशे सा
क्रापोत्सर्गेण तस्यौ । तदा मन्मग्ध्यानाकृष्टा श्रामन्सुरी प्रादुर्भूय ग्रीत्या तां वभाणे- 'हे वत्से ! त्वत्समाहूताऽहं समेतास्मि,
श्रीं वृद्धि, किं नं समीहितं कुर्मः ?' एतत् श्रुत्वा सुभद्रापि कायोत्सर्गं पारयित्वा मुदितमनाः सती तां नत्वा प्राह- 'हे देवि !
श्रामन्स्यापं कल्लोऽपनीयतां ।' देवी प्राह- 'हे वत्से ! त्वं खेदं मा उद्वह, तव कल्लंकापनोदार्यं जिनश्रामनप्रभावनायं च प्रातः
मं शुभं करिष्ये, तं निश्चिता मती शयनं कुरु ।' इत्युक्त्वा देवी तितोऽभूत् । सुभद्रापि निद्रां कृत्वा प्रातर्जागृता देवगुरुस्म-
रणपूजादिनित्यक्रियां चकार । अथ प्रातर्द्वारपालैराकृष्यमाणा अपि पुरश्चोलीद्वारकाटाः क्रथमपि नोद्बध्दंते स्म । तदा
निखिलेऽपि द्विपदचतुष्यदादिपूलोके धुत्तुपादिना व्याकुलीभूते मति नृपोऽपि भृशं व्याकुलतां भेजे । ततो भूपतिस्तदैवतं
कर्म मदा स्यं शुचीभूय प्रपोत्सर्गपूरकं प्रांजलिः मन् जगाद- 'श्रूयतां भो देवदानवाः ! यः क्रोऽपि ममोपरि कृपितो
भवेत् न पुण्यपूपादिबलिं लाल्ता प्रमन्नो भवतु ।' इति राजोक्ते मति व्योम्नात्यं वचः प्रादुर्गभूव-

जलभृदुल्य चालिन्गा, हृपन्तस्तुपद्भ्या । क्राचिन्महामती पुयां; कगाटां चतुक्रैस्त्रिभिः ॥ ? ॥

आच्छेदयति चेच्छीघ्र-मुद्घटनेऽखिला अपि । कषाटा द्वारदेशस्था, नो चैत्रेव कदाचन ॥ २ ॥

एतां वाचं निश्चम्य ब्राह्मणीक्षत्रियवैश्याशूद्रीश्रमुखा बहुधो नगरनार्यः कूपोपकंठे समागत्य चालिन्या चारि गृहानाः
स्रष्टतुदुटनाच्चालिन्याः पतनाच तज्जलमग्राप्य विमनस्कतां प्राप्ताः सत्यः स्वस्वस्थानं जग्मुः । तस्मिन् ममये विनीतात्मा
सुमद्रा धश्रं मधुरस्वरेण जगौ-‘हे मातस्त्वदाज्ञयाहं चालिन्या जलमाकर्ष्य तेन पृद्धरिद्घाटनं कर्तुमिच्छामि ।’ श्वश्रू-
ख्यत्-‘हे जैनमुनिसेवके ! तव सतीत्वं तु पुरा मया ज्ञातमेव, सांप्रतं सर्वलोकानां ज्ञापनेन किं प्रयोजनं ? एताः सर्वा अपि
नार्यः पृद्धरिद्घाटने न क्षमा जातास्तर्हि त्वं कथं क्षमा भविष्यसि ? ।’ सुभद्रोवाच-‘मातस्त्वया युक्तमुक्तं, तथाप्यहं
पंचाचारेण स्वपरीक्षणं करिष्ये, एतदर्थं त्वया न निषेध्या ।’ एवमुक्त्वा मा महामती ननांद्रादिभिर्हस्यमानापि खानं
कृत्वा देवपूजनगुल्ममनपूर्वकं कूपोपकंठे गत्वा नमस्कारमंत्रमुच्चार्य शासनसुरी संसृत्य सूर्याभिमुखीभूयं प्रोवाच-‘यदहं
जैनी तथा शीलालंकारधारिणी अयुवं तदा चालिन्या कूपाजलं निस्सारतु ।’ इत्युक्त्वा स्रष्टतुभिर्वद्धां चालिनीं कूपे मुक्त्वा
तत्क्षणं जलमाचर्ष्य । तदैतच्छीलमाहात्म्यं दृष्ट्वा सपरिवारो राजा प्रांजलिः सन् पुरोभूयमवादीत्-‘हे पतिव्रते ! पुरीद्धा-
राण्युद्घाटय सर्वलोकसंकटं च निवारय ।’ सार्थ्येवं राज्ञीका सती पौरलोकपरिहृता विकसनमुखनेत्रा वंदिकृतजयजयशब्दा
श्रमं दक्षिणस्यां दिशि पृद्धरिं प्राप्य परमेष्ठिनमस्कारमुच्चरती त्रिभुजुर्द्वारमाच्छेदयामास । तदा जांगुलीमंत्रजापाद्विपा-
र्चस्य नेत्रे इव पृद्धरिःकषाटो सद्य उदयते स्म, व्योम्नि च दुंदुभयो नेदुः, पुरीजनाथ तां तुष्टुषुः, देवैश्च जिनधर्ममाश्रित्य
जयजयारावथके । तत इत्थं पश्चिमोत्तरप्रतोल्योरपि द्वारद्वयं समुद्घाट्य तथा प्रोक्तं-‘मया किलैतानि त्रीणि द्वाराण्युद्घा-

दितानि । अथ याज्परांगना सतीत्वस्य गर्वं ब्रूवत् सैतत्पुं द्वारं समुद्घाटयत् । पं तत् कयापि नोद्घाटितं, तच्च द्वारमघ्रापि मुद्वितमस्तीति श्रूयते । अश्रून्ननांद्राद्या दुर्जनास्तदानीं श्याममुखा जाताः । तथा स्वस्त्रियः शीलं हृष्टा भर्तुमुखं शरचंद्रमिव दीप्यमानं जातं । ततः पौरलोकैः स्तूयमानशुणा सा सुमद्रा सती तन्नगरस्वामिना सद्ब्रह्मालंकारादिदानपूर्वकं महोत्सवेन स्वं सदनं प्रापिता । तदा च तथा महासत्या प्रतिबोधितः सर्वोऽपि नृपादिलोको जैनधर्मं स्वीकृत्य तां सतीं स्तुत्वा स्वस्थानमगमत् । पश्चात्तापपरेण तच्छुद्धेनापि तदतिके जैनधर्मोऽजीकृतः, बुद्धदासनामा तस्यतिथं ताद्विनादारभ्य सत्यश्रावको भूत्वा तथा सह सुखेन सतीत्या कालं गमयामास । एवमुभावपि चिरं गृहस्थधर्मं प्रपत्यति संयममाराध्य सद्गतिभाजनं वभूवतुः । इति चतुर्थधरो सुभद्राकथानकं । एवं श्रीलमाहात्म्यं श्रुत्वान्यैरपि भव्यात्मभिः सच्छीलपालने सादरभाव्यं । अत्र भावना-चित्तेश्वरं च नमो, तेसिं तिविधेण जेहिं अवंभं । चंचं अहम्ममूलं, मूलं भवगवभासाणं ॥ १ ॥ इति भावितं चतुर्थं व्रतं ४ ।

अथ पंचमं स्थूलपरिश्रहविरमणव्रतं भाव्यते-स्थूलो यः परिग्रहस्तद्विरमणरूपं यद्व्रतं तत्स्थूलपरिश्रहविरमणव्रतमुच्यते, क्षेत्रादिनवविधपरिश्रहपरिमणरूपमित्यर्थः । तथाहि—

गेही गिद्धिमणंतं, परिहरिय परिग्गहे नवविहंमि ।

पंचमवए पसाणं, करेज्ज इच्छाणुसाणेणं ॥ ३९ ॥

व्याख्या—पंचमे परिग्रहवित्वाख्ये व्रते गेही गृहस्थोऽयंतां गृद्धि लिप्तां परिहृत्य नवविधे परिग्रहे प्रमाणं कुर्यात्,

इदमेतावन्मम मुत्कलमिति । परिग्रहस्य नवविधत्वं तु क्षेत्रे १ वास्तु २ हिरण्य ३ सुवर्ण ४ धन ५ धान्य ६ द्विपद ७ चतु-
ष्पद ८ कुप्य ९ भेदाद्भवति । तत्र क्षेत्रं धान्योत्पत्तिभूमिस्तन्निविधं-संतुकंतुभयभेदात् । तत्र संतुक्षेत्रं यदरघट्टादिलेलेन
सिच्यते १, त्रेतुक्षेत्रमाकाशोदकनिष्पाद्यसस्यं २, उभयक्षेत्रं तूमयजलनिष्पाद्यसस्यमिति ३ । वास्तु गृहहट्टादि ग्रामनगरादि
च, तत्र गृहं त्रिविधं, खातोच्छ्रिततदुभयभेदात्, तत्र खातं भूमिगृहादि १, उच्छ्रितं प्रासादादि २, तदुभयं भूमिगृहोपरिस्थः
प्रासाद इति ३ । हिरण्यं रजतं । सुवर्णं प्रसिद्धं । धनं गणिमादिभेदाच्चतुर्विधं, तत्र गणितं पूजितातिफलादि १, धरिभं कुंकु-
मगुडादि २, मेघं घृतलवणादि ३, परीक्ष्यं रत्नवहादि ४ । धान्यं त्रीखादिपद्मशविधं, यदाहुः-त्रीहियवी मद्यरो, गोधूमो
मुद्गमापतिलचणकाः । अणवः त्रियंगुकोद्रव-मकुष्ठकाः शालिराठक्यः ॥१॥ किं च कलायकुलस्थौ, शृणः सप्तदशापि धान्यानि
इति । श्रंयांतरे चतुर्विंशतिविधमपि प्रोक्तमस्ति । द्विपदानि कलत्रदासादासीशुकसारिकादीनि । चतुष्पदानि गोमहिष्यश्वोद्वा-
दीनि । कुप्यं शयनासनरथशकटहलमृद्भांडस्थालकचौलकादिगृहोपस्कर इति । ननु कथं प्रमाणं कुर्यादित्याशंक्याह-इच्छा-
नुमानेन स्वकल्पनानुरोधेन । अयं भावः-यदीच्छानिवृत्तिः स्यात्तदा नियमरक्षणे यावान् परिग्रहः सत्तायामस्ति ततोऽप्यूनः
कार्यः, शेषं धर्मस्थाने नियुज्यते । यद्वा सच्चानुमानेन नियमं गृह्णीयादानंदादिवत् । यदि पुनर्नास्तीच्छानिरोधस्तदा सत्तातो-
ऽप्यधिकं द्विगुणं चतुर्गुणं वा मुत्कलीकृत्य शेषं नियमयेत् । अत्र कश्चिदाह-ननु असतः परिग्रहस्य निषेधेन त्रयोऽयं त्रतांगी-
कारः स मरुमरीचिकावारिभिः खानामिव कस्य न हास्यास्पदं स्यात् ? इत्यशोच्यते-नैवं, भागयोगेन कालांतरे इच्छानुरूप-
क्षेत्रादिसंपत्तावपि अधिकस्यारंभस्याभवत्तान्, असंपत्तौ वा इच्छानंत्यनिरोधाच्चास्त्येव त्रतस्वीकारः सफलः । यदुक्तं-परिमि-

अमृतोत्तमो, अपरिमन्त्रणं परिहरतो । पापइ परंमि लोए, अपरिमिअमणंतयं सुखसं ॥ १ ॥ ननु किमनेन परिग्रहपरिमा-
नेन ? इ-अमधिपस्तु लाभे मति स्वयमेवे-अ गमिष्यति, भोजने कृते दुःखानत्, इति चेन्न, परिपूर्णसमृद्धिभागे सत्यपि
इच्छाया अतुलनात् । यदुक्तं-जह जह लहेइ रिद्धि, तह तह लोहो वि चहुए बहुओ । लहिज्जण दाहभारं, किं अग्गी कह नि
निब्बाइ ॥ ६ ॥ अथ परिग्रहस्य सकलकृशमूलता दृश्यते—

सेवति पटुं लंघति, सायरं सायरं भ्रमति भुवं ।

विवरं विसंति निवसंति, पिउवणे परिग्गहे निरया ॥ ४० ॥

न्याय्या—परिग्रहे द्रव्यादिसंचये निराला एकाग्रचिन्ताः प्राणिनः प्रभुं घनस्वामिनं सेवते, सायरं लंघति, सादरं यथा
स्यात्तथा भुवं भ्रमति, तथा मिद्धस्वाद्यर्थं विवरं गिरिन्दरं प्रविशति, पुनर्भग्नादिसिद्धये पिउवने स्मशाने निवसति । यत्
एवं दुःखहेतुः परिग्रहस्ततः संतोष एव श्रेयान् संतोषता हि निर्धनेनापि इन्द्राधिकं सुखमनुभूयते । तथाहि—

संतोसगुणेण अकिं-चणो वि इंद्राहियं सुहं लहइ ।

इंदस्स वि रिद्धिं, पाविज्जण जणोच्चिय अतुट्ठो ॥ ४१ ॥

गुणमार्थं । अथोक्तलक्षणपरिग्रहप्रमाणस्वरूपस्य संतोषस्य दृष्टान्तगर्भं विवेकमूलकत्वं दृश्यते—

विवेकः सद्गुणश्रेणि-हेतुनिगदितो जिनैः । संतोषादिगुणः कोऽपि, प्राप्यते न हि तं विना ।४२।
 प्रादुर्भावे विवेकस्य, गुणाः सर्वेऽपि शोभनाः । स्वयमेवाश्रयंते हि, भव्यात्मानं यथा धनं ।४३।

श्लोकार्थः सुगमः । भावार्थस्तु धनवृत्तांतादवसेयः । स चैवं—

एकस्मिन्नगरे श्रीपतिर्नाम महाधनवान् श्रेष्ठी वसति स्म । तस्य धननामा पुत्रोऽभूत्, स च पित्रा महेश्यगृहे परिणा-
 यितः । एकदा सर्वधरिगुणालंकृताः श्रीसोमाचार्यास्त्रयत्र समेताः, बहवो भव्यलोकास्तद्दनार्थं गताः, श्रीपतिश्रेष्ठ्यपि तत्र
 गतः, धरिभिर्देयना दत्ता, तत्र च परिश्रद्गप्रमाणव्रतस्वरूपं विशेषतो वर्णितं, तदा देयनांते समुत्पन्नत्रिविकेन श्रीपतिश्रेष्ठिना
 युरीणां पार्थे तद्व्रतं गृहीतं । अन्यैरपि श्रावकैर्विविधा नियमाः स्वीकृताः, ततस्ते सर्वेऽपि गुरुं नत्वा स्वस्वगृहं प्राप्ताः । तद-
 नंतरं श्रीपतिश्रेष्ठिना स्वनियमितद्रव्यादतिरिक्तं द्रव्यं सद्धर्मस्थानेषु व्यापारयताऽहचैत्यनिर्माणस्य महाफलं विज्ञायैकं
 महजिनचैर्यं कारितं, तत्र च शुभमुद्दर्यं सत्पारिकरोपशोभिता श्रीजिनेन्द्रप्रतिमा स्थापिता । ततः स प्रत्यहं श्रीजिनपूजां
 कुर्यात् सत्पात्रेभ्यो भक्त्या दानं प्रयच्छन् क्रमेणायुषि पूर्णं सति शुभध्यानेन कालं कृत्वा सद्गतिं जगाम । तदा स्वजनैः
 संभूय तदराजो धननामा तत्स्थाने स्थापितः, परं स लोभग्रस्तत्वादतिकृपणो निर्विवेकश्च सन् एवं चिंतयति स्म—‘अहो !
 मात्पित्रा ग्रथिलीभूतेन चैत्यनिर्माणदिना व्यर्थं एवायं द्रव्यव्ययो विहितः, अथाहं मूलद्रव्यव्ययकारणानि निवार्य पुनर्न-
 च्यद्रव्योत्पादने प्रयतो भवेयमिति ’ विचिंत्य स स्थनिवामगृहव्यतिरिक्तानि सर्वाण्यपि गृहाद्वादिस्थानानि विक्रीणीति स्म ।

दामदामाश्रयुपजीविरुगमपि मयं विमुञ्जति स्म । चैत्यपूजाप्रभावनादि मद्भक्त्यान्यापि वर्जति स्म । स्वयं चैकं
 जीपं वयं परिग्रह्य स्तंभे क्रोम्यलकं गृहीत्वा एकाकी तन् तैलगुहादिक्रयविक्रयार्थं प्रतिग्रामं भ्रमति स्म । भोजनसमये
 प तैलमिश्रतदीर्घकुलत्पादिनीसमाहारं करोति स्म । अर्थेनं कुर्वन्तं तं विलोक्य मुकुलीना सुशीला तद्भार्या बहुधा हितशिक्षां
 ददाति, परं ग लोभादिप्रसक्तान्मनागपि न मेने । ततः कियता कालेन त एवाचार्याः पुनस्तत्र समेताः, भव्यजीवाश्च वंद-
 नायं गताः । तदा गुरुभिर्देवना दत्ता, शालकेभ्यश्च श्रीपतिश्रेष्ठिनः प्रवृत्तिः पृष्टा । श्रावकैरुक्तं- 'स्वामिन् ! स श्रेष्ठी काल-
 धर्मं प्राक्तः, मांजनं तु तस्य पुत्रो धननामा विद्यते, स न लोभाभिभूतत्वादत्यंतनिर्विकल्पत्वेन परित्यक्तजिनपूजादिसकल-
 मद्भर्मरूप्यः गन् पशुरित कालं गमयति । अथ यावदेया प्रवृत्तिरुक्ता तावदेवैकं कोस्यलकं स्तंभे गृहीत्वा उक्तस्वरूप एव
 क्षीचिद् ग्रामं प्रति गत्वरं व्रजन् ग दृष्टिगोचरो जातः । तदा श्राद्धैरुक्तं- 'स्वामिन् ! एष श्रीपतिपुत्रो याति ।' गुरुभिस्तं
 ताहावगम्यं दृष्टोपकारार्थं स्वपार्थस्थपेकं श्रावकं मुक्त्वा स समाहृतः, परं स तत्रस्थ एव ग्राह- 'अहं तु द्रव्यार्थो, मम
 गुरुणा मह किमपि कार्यं नास्ति ।' एतत् श्रुत्वा लाभं विज्ञाय गुरुभिः स्वयं तत्र गन्वा श्रोक्तं- 'हे आर्य ! त्वं श्रीपतिश्रेष्ठिनः
 पुत्रोऽपि त्वेत्यं धर्मरुमविमुखत्वं न घटते । अथ यदि अपरं स्वतः किमपि धर्मकार्यं न स्यात्तथापि स्वपितृकारित्तैत्यस्थित-
 श्रीजिनविपश्य वदनरुमलं दृष्ट्वापथाद्भोजनं कार्यमिति नियमं स्वीकुरु ।' तदा स ग्राह- 'अहं स्वकार्याद्धृष्टो भवामि, तस्माद्गुना मां
 मुञ्च । अतः परं भवदुक्तो नियमः प्रमाणं मम इत्युक्त्या स स्वकाये लभः, आचार्या विद्वद्यान्यत्र गताः । अथ म धनश्रेष्ठी
 किञ्चित्पुण्योदयात्प्रत्यहं प्रभुवदनरुमलं दृष्ट्वा भोजनं करोति स्म । तदा तद्भार्याया चिन्तितं- 'तथाविधनिर्विकल्पास्य हृदये यदयं

गमनाद्योर्वापरकारणं च गर्भमन्व्याकार्यं प्राग्द्वयस्यपितृवान् । स्पष्टितुकारितवैश्यस्य तथान्येषामपि जिनचैत्यानां विद्योपतः
 पूजाप्रयत्नानामुत्तरं चकार, अपरमपि दानादिकृत्यं प्रथमैतपरिणामैः प्रवर्तयामास, गुरुसंयोगे च परिश्रमपरिमाणं त्रिधा-
 यानितिकं द्रव्यं धर्मस्थानेषु व्यापारितवान् । क्रमेणान्येष्वपि त्रतनियमेषु स उद्यतो बभूव । ततः गर्भमहाजनप्रभृतिलोकै-
 र्मन्व्यमानः प्रवृत्तयगोल्हर्मी विप्राणः स धनश्रेणी चिर श्राद्धधर्मं प्रपाल्य मद्वृत्तिसामभूव । इति पंचमे व्रते घनश्रेष्ठिकथा-
 नकं । एवमन्येषुपि भयप्रार्थानिभिर्धिरैकं इदि नियाग परिश्रममाणविधाने समुद्यतैर्मित्तल्यं, लोभादेश्च त्यागो विधेयः, येनो-
 भयलोहंरुभीष्टमयुद्विमिदिः संपद्यते । अत्र भावनासाधा-जह जह अण्णाणमसा, घणधन्नपरिग्रहं वहुं कृणमि । नह तह लहुं
 निमत्रमि, भरे भरे भासियतरिषि ॥ १ ॥ जह जह अप्पो लोभो, जह जह अल्लो परिगहारंभो । तह तह सुहं पयदुड, धम्मस्स
 प होइ मंगिटी ॥ २ ॥ तमहा परिगहं उ-ज्जिउण मूलमिह मवपासाणं । धन्ना चरणपत्रा, मणेण एत्तं विचित्तिजा ॥ ३ ॥
 इति भासितं पंचमं व्रतं ५ । एतानि पंच महाव्रतांपश्यथा लघुत्वाद्दण्डुव्रतानुच्यन्ते ।

व्रतः पर श्रीणि गुणव्रतानि यान्यानि । तानि च श्रयुव्रतानां गुणायोपकाराय व्रत्ते इति गुणव्रतानुच्यन्ते । भवति हि
 श्रयुव्रतानां गुणव्रतंभ्य उपकारो दिक्व्रमणादिना दिव्यादिनिषेधात् । अथ तेषु गुणव्रतोषु यद्व्यथं दिक्व्रमणाव्रतं तद्बाल्ये-
 उरुत्पत्त्यन्विर्विद्वेषु गमनमाश्रित्य यत्रमाणं क्रियते, गर्वाद्यपि दिक्षु संध्यापि जन्मना मया प्रत्येकमेतावती भूमिराक्रम-
 णीया तापिरंति तद्विप्रमाणव्रतमुच्यते । न च सान्यं दिव्यप्रमाणं ह्ये को गुण ? इति, एतत्वरुणे हि लोभनिग्रहरूपस्य
 महागुणस्य संभवात् । नपादि—

सुवर्णकर्मणस्तमर्थे, लोभसमुद्दे वि सत्त्वमाणंसि ।

कुण्ड दिसापरिमाणं, सुसायधो सेडबंधं च ॥ ४४ ॥

व्याख्या—सुवर्णकर्मणस्तमर्थे विभुवनस्त्यागनक्षत्रे लोभसमुद्दे विसर्पति तस्मिन् युधापको दिक्प्रमाणं तत्पूरप्रतिपात-
तमर्थं सेडबंधमिव करोति, नियमितक्षेपात्प्रतो मन्त्राभावेऽपि समनाभावात् । अनेन त्रतेन लोगनिग्रहो भासतीत्यर्थः ।
अथापि मने व्यतिरेकेण दृष्टांतो दृश्यते—

करुणानखीधीयं, जइ कुवंतो दिसासु परिमाणं ।

राया असोर्गचंदो, ता नरए नेव निवडंतो ॥ ४५ ॥

वार्थार्थः स्पष्टः, नवरं तत्तायोगोलकरूपस्य वृद्धिणोऽपरिमितधूंइले त्रमणनिर्गोनास्य प्रवारय करुणानखीधीअया
भासतीया । इह माथासुनितोऽज्जोकरुचंद्रदुवातस्त्वेवं—

सोपाणं नपयी श्रीश्रेणिपदुवपुणे अजोकरुचंद्रो नाम राजाशुत् । अस्य च दुःसमप्रवृत्तितरेण याया जन्मसमये वृद्धि-
सोपाणं नपयी श्रीश्रेणिपदुवपुणे अजोकरुचंद्रो नाम राजाशुत् । अस्य च दुःसमप्रवृत्तितरेण याया जन्मसमये वृद्धि-
सोपाणं नपयी श्रीश्रेणिपदुवपुणे अजोकरुचंद्रो नाम राजाशुत् । अस्य च दुःसमप्रवृत्तितरेण याया जन्मसमये वृद्धि-
सोपाणं नपयी श्रीश्रेणिपदुवपुणे अजोकरुचंद्रो नाम राजाशुत् । अस्य च दुःसमप्रवृत्तितरेण याया जन्मसमये वृद्धि-

वावीस अथाइ

गो देवनाति ग प्रभुं पशुन्- ' स्वामिन् ! ये चक्रिणोऽपरित्यक्तमोहाः संतो प्रियते ते कां गतिं गच्छति ? । ' स्वामी
 ऊचे- ' तेषां प्रायः मत्तमनस्कशुभीगीतिरस्ति । ' नृपोऽजादीद- ' तर्हि मयापि तत्रैव गंतव्यं । ' स्वामिनोक्तं- ' न हि त्वं
 नक्तनर्चसि, अतः सा गतिस्तत्र तुतोऽस्तु ? त्वं तु पशुनररुथिव्यां यास्यसि । ' तदा स आत्मानं चक्रिणं मन्वानो जगाद-
 ' स्वामिन् ! अहं न चक्रीति कथं श्रद्धीयते ? यतो मदीयापि सेनानैकहस्त्यश्वरथानां लक्षभैटानां कोटिशिब्र सकलं जगदु-
 द्बतु संहंतु वा नमथां विद्यते । तथा बहवः संवाधद्रोणखेटकवटपत्तनपुराकारादयो मम कारदायिनो वर्चते, तथा मम निरंतर-
 ज्यापारंऽपि अधीयमाणा भूयान्मो निधयः संति, तथातिप्रचंडो मदीयः प्रतापः सर्वमपि शत्रुसर्गमाक्रम्य स्थितोऽस्ति । अथ
 मम किं न्यूनमस्ति ? वेनाहं चक्रनर्ची न भवेयं ? । ' इति श्रुत्वा यथावस्थितवादी श्रीजिनः प्रत्यभाषिष्ट- ' हे राजन् !
 किमनया मयुद्धाः स्यात् ? चक्रादिवचुर्दशस्नतमूर्हं मिना चक्रित्वं कदापि न भवेत् । ' ततः स एतन्नभुवचः श्रुत्वा स्व-
 स्थानं गत्वा लोहादिमयानि सप्तकेंद्रिपस्नानि चकार, स्वस्य पवारतीं प्रियां च स्त्रीरत्ने कल्पयामास, तथात्मनः पट्टह-
 स्त्यादीन्वेयाग्रिष्टस्नानि निदधे । अर्थमैतानि । स्नत्वे संस्थाप्य स राजा प्राच्यादिक्रमात् सर्वदेवानाज्ञाकारिणः कृत्वा
 चहुगन्यपरिष्ठो वेताहत्तले तमिस्रां गुहां संप्राप्तः । तत्र च दंडरत्नेन गुहाद्वारकपाठौ ताडितवान्, परं तो नोद्घटितौ । ततः
 पुनर्दण्डग्रहारे ह्यो सति तद्द्वारपालकः कृतभालदेवः क्रोधेन तमवादीत्- ' रे ! अप्राथ्यप्रार्थक ! त्वं कोऽसि ? इतो याहि,
 सादृशरिः स्वर्गो किं कर्तव्यपति ? । ' सोऽप्युवाच- ' भस्तथेऽहमशोकचंद्रो नाम नीनीनगकर्ची जातोऽस्मि, अतः शीघ्रं
 द्यामपुत्रप्राप्तय । ' देवेनोक्तं- ' भो ! अत्र क्षेत्रे डादग चक्रिणो भंति, ते त्वमन्, तस्मान्न त्वं नक्री, किं तु कोऽपि चाकि-

कोऽसि । भूपेनोक्तं- 'मत्पुण्यैरहं त्रयोदशः चक्री कृतोऽस्मि, त्वं किं न जानासि ? तस्माद् द्वारमुद्घाटय, विलंबविधानेन मां मा खेदय ।' तत इत्थं भूताविष्टमिथानिष्टभाषिणं तमशोकचंद्रमतिक्रुद्धो देवः प्रञ्जलदलज्वालया ज्वालयित्वा सद्यः पृष्ठनरकातिथिं चक्रे । इत्यशोकचंद्रकथा । एयोऽशोकचंद्र इवान्योऽपि यः कश्चित्पुमान् दिग्मामनप्रमाणं न करोति स इत्य-
 महलौकिकमथायं श्राप्य पत्र नरकात्तिपायतां याति, तस्मान्द्रव्यांगिभिरेतद्व्रतस्थीकारेऽलसर्नं भाव्यं । अत्र भावना-चित्ते-
 अंबं च नमो, साहृणं जे सया निरांरंभा । विहरंति विष्णुका, गामागस्मंडियं वसुहं ॥ १ ॥ इति भावितं प्रथमं गुणव्रतं ६ ॥

अथ गुणव्रतेषु द्वितीयं भोगोपभोगमानव्रतं भाव्यते-तत्र यः सकृद्भुज्यते स भोगोऽत्रकुसुमादिः, यस्तु पुनः पुनर्भु-
 ज्यते स उपभोगः स्त्रीवस्त्राभरणादिः, तयोर्मानिन नियतप्रमाणेन निष्पन्नं व्रतं भोगोपभोगमानव्रतमुच्यते । तत्र भोजनतः
 कर्मतथ भवति । तथाहि—

भोअणकम्ममेहिं दुहा, वीयं भोगोवभोगमाणवयं ।

भोअणओ सावज्जं, उस्सगेणं परिहरइ ॥ ४६ ॥

तह अतरंतो वज्जइ, बहुसावज्जाइ एस भुज्जाइ ।

वावीसं अन्नाइ वि, जहारिहं नायजिणधम्मो ॥ ४७ ॥

ततो देगनति म प्रभुं पप्रच्छ- 'स्वामिन् ! ये चक्रिणोऽपरित्यक्तभोगाः संतो प्रियते ते कां गतिं गच्छन्ति ? ।' स्वामी
 ज्ञे- 'तेषां श्रायः सप्तमनकषुध्यागिरस्ति ।' नृपोऽवादीत्- 'तर्हि मयापि तत्रैव गंतव्यं ।' स्वामिनोक्तं- 'न हि त्वं
 चक्रवर्त्सि, अतः मा गतिस्त्वव कुलोऽस्तु ? त्वं तु पष्ठनरकषुधिव्यां यास्यसि ।' तदा स आत्मानं चक्रिणं मन्वानो जगाद-
 'स्वामिन् ! अहं न चक्रीति कथं श्रद्धीयते ? यतो मदीयापि सेनानैर्कहस्वश्रथानां लक्ष्यभेदानां कोटिभिश्च सकलं जगदु-
 द्तु संहेतु वा नमर्या विद्यते । तथा बहवः संशोध्रोणखेटकृत्पचनपुराकरादयो मम कर्दायिनो वर्त्तते, तथा मम निरंतर-
 व्यापारंऽपि अधीयमाणा भूयांनो निधयः संति, तथातिप्रचंडो मदीयः प्रतापः सर्वमपि शत्रुवर्गमाक्रम्य स्थितोऽस्ति । अथ
 मम किं नूनमस्ति ? येनाहं चक्रवर्त्सो न भवेयं ? ।' इति श्रुत्वा यथावस्थितवादी श्रीजिनः प्रत्यभाषिष्ट- 'हे राजन् !
 किमनया ममृद्ध्या स्यात् ? चक्रादिचतुर्दशरत्नसमूहं विना चक्रित्वं कदापि न भवेत् ।' ततः स एतत्प्रभुवचः श्रुत्वा स्व-
 स्थानं गत्वा लोहादिमयानि सप्तैकद्विपरत्नानि चकार, स्वस्य पद्मावतीं प्रियां च ह्रीरत्नं कल्पयामास, तथात्मनः पट्टह-
 स्त्यादीन्येवशिशिरत्नानि विदधे । अथैवमेतानि रत्नत्वे संस्थाप्य स राजा प्राच्यादिक्रमात् सर्वदेवानाङ्गाकारिणः कृत्वा
 बहुगुण्यपरिश्रितो वेताब्जतले रामिस्तां गुहां संश्राप्तः । तत्र च दंडरत्नेन गुहाद्वाररूपाटौ ताडितवान्, परं तौ नोद्घटितौ । ततः
 पुनर्दंडप्रहारं कृतो ऽसति तद्द्वारपालकः कृतमालदेवः क्रोधेन तमवादीत्- 'रे ! अग्राध्वप्रार्थक ! त्वं कोऽसि ? इतो याहि,
 खाटुकारः कर्णो किं कर्दर्ययसि ? ।' सोऽप्युवाच- 'भरतक्षेत्रेऽहमशोकचंद्रो नाम नवीनशक्रवर्त्सो जातोऽस्मि, अतः शीघ्रं
 द्वापमुद्घाटय ।' देवेनोक्तं- 'भो ! अत्र क्षेत्रे ङादग्न चक्रिणो भवन्ति, ते तमवन्, तस्मान्न त्वं चक्री, किं तु कोऽपि चाकि-

कोऽसि ।' भूपेनोक्तं- मयुष्यैरहं त्रयोदशः चक्री कृतोऽस्मि, त्वं किं न जानासि ? तस्माद् द्वारमुदघाटय, विलंबविधानेन
 मां मा खेदय ।' तत इत्थं भृताविष्टमिवानिष्टमापिणं तमशोकचंद्रमतिक्रुद्धो देवः प्रज्वलदलज्वालाया ज्वालधित्वा सद्यः
 पृथनरकालिधिं चक्रे । इत्यशोकचंद्रकथा । एषोऽशोकचंद्र इवान्योऽपि यः कश्चिदुमान् दिगगमनप्रमाणं न करोति स इत्य-
 मैहलौकिकमपायं प्राप्य पश्य नरकार्चिपात्रतां याति, तस्माद्भ्रव्यांगिभिरतद्रवस्वीकारेऽलसैर्न भाव्यं । अत्र भावंना-चित्ते-
 अहं च नमो, साहूणं जे सया निरारंभा । विहरंति विष्णुका, गामागरसंहियं वसुहं ॥ १ ॥ इति भावितं प्रथमं गुणव्रतं ६ ॥

अथ गुणव्रतेषु द्वितीयं भोगोपभोगमानव्रतं भाव्यते-तत्र यः सकृदुज्यते स भोगोज्जकुसुमादिः, यस्तु पुनः पुनरु-
 ज्यते स उपभोगः क्षीवस्त्राभरणादिः, तयोमनिन नियतप्रमाणेन निष्पन्नं व्रतं भोगोपभोगमानव्रतमुच्यते । तच्च भोजनतः
 कर्मवत्तश्च भवति । तथाहि—

भोअणकम्ममेहिं दुहा, वीयं भोगोवभोगमाणवयं ।

भोअणओ सावज्जं, उस्सगेणं परिहरइ ॥ ४६ ॥

तह अतरंतो वज्जइ, बहुसावज्जाइ एस भुज्जाइ ।

वावीसं अन्नाइ वि, जहारिहं नायजिणधम्मो ॥ ४७ ॥

व्याख्या—द्वितीयं भोगोपभोगमानव्रतं योजनकर्मभ्यां द्विधा भवति । तत्र भोजनतः श्रावक उत्सर्गेण सावद्यं सचिचं
अनपर्णीपं च भोज्यं परिहरति, तदनुक्तस्तु सचिचमेव परिहरीति अनुक्तमपि द्रष्टव्यं । तह अतरंतो चि तथाप्यशुक्नुवन्नप्रेय
श्रावको ज्ञातव्यनिर्धमः सन् बहुसावधानि भूरिषयानि द्वाविंशति भोज्यानि अज्ञातदीनि परिहरति । तत्रामानि यथा-
पंचुबरी ५ महाभिगई ९, हिम १० धिम ११ क्रमे अ १२ सवमट्टी य १३ । राईभोजनं चिय १४, बहुवीअं १५
अपंत १६ संधानं १७ ॥ १ ॥ बोलवडय १८ वाईगण १९, अणुणिअनामाणि फुछफलियाणि २० । तुच्छफलं २१
चलिअसं २२, वज्जइ भुजाई वार्यासं ॥ २ ॥

तत्र पंचोदुंबरी उदुंबर १ वट २ प्लश ३ पिप्पल ४ काकोदुंबरी ५ फलरूपा, सा च मगकाकारवृक्षमवहुजीवमृत्वा-
दजनीया । तथा मद्य १ मांस २ मद्यु ३ नवनीतानि ४ घृतादिविकृत्यपेक्षया महाविकारहेतुत्वान्महाविकृतयथतस्तथा
वज्याः, दूराध्यमयाहेतुत्वान् मद्य एव तत्र तद्वनिकजीवसंमूलनाच्च । यदुक्तं-मजे महुंमि मंसे, नवणीयंमि चउत्थए ।
उपपत्ति अंसत्वा, तवणा तस्य वंतुणो ॥ १ ॥ इति । तथा हिमविषकरकृमृत्तिकारारिभोजनानि प्रतीतानि । तत्र हिम-
करकृमृत्तिकानां बहुजीमयत्वात् विषस्य स्तोषघाततान्मरणमये महामोहोत्पादकत्वाच्च, रात्रिभोजनस्य च बहुविधजीव-
संघातसंभवेन ऐहिकपारभानिक्वहुदोषदुष्टत्वादजनीयत्वं बोध्यं । तथा यत्र मत्स्यां मुद्गा इव बीजान्यव्यवहितानि तिष्ठति,
तत्फलं बहुवीचं पपोटकादि, तस्य प्रतिबीजं जीवोपमईसंभवात् । तथानंतक्राविका म्लेच्छकंददयो द्वाविंशत् तेषामंतजीव-
मयत्वात् । तथा संपानं प्रतीतं तस्य च बहुजीवसंमक्तिहेतुत्वात् । तथा बोलवटकानि आमगोरमसंमिश्रिद्विदलोपलक्षणं, तेषु

च केवलिगम्यसुहृत्सवसजीवसंत्किसंभवात् । यदुक्तं-जइ मुग्गमासपमुहं, विदलं क्वंमि गोरोसे पडइ । ता तसजीवुप्पत्ति,
 मणंति दहीए तिदिण उवरिं ॥ १ ॥ इति । तथा धृंताकानि प्रतीतानि, एषां बहुबीजत्वेऽपि पृथग्रहणमतीच लोकविरुद्धता-
 ज्ञापनार्थं, तेषां च बहुजीवमयत्वाच्चिद्रावाहुत्यमदनीदीपनादिदोषहेतुत्वाच्च वर्जनीयत्वं । तथा स्वयं परेण वा येषां नाम न
 ज्ञायते तानि अज्ञातनामानि पुष्पाणि फलानि च, तेषां प्राणोपघातादिजनकत्वात् । तथा येन जग्धेन तृप्तिरल्पा आरंभस्तु
 महांसचुच्छफलं गौगट्ककोमलफलकादि तस्य चानर्थदंष्टतात् । तथा चलितरसं कुथितधान्यं तस्य चानंतकायत्वाद्बर्ज-
 नीयत्वं बोध्यं । न चैतावंत्येवाभक्ष्याणि, किं तूपलक्ष्यत्वाद्यथाहं यथायोग्यमन्यान्यपि दिनद्वयातीतदधिपुष्पितौदनादि-
 संसक्तप्रपुष्पादीनि बहुमात्रयानि वस्तूनि वर्जनीयानि । किं चाल्पमायवेऽपि ओदनादौ इदमेतावन्मया भोक्तव्यमिति
 प्रमाणनियतत्वं विधेयं । तथात्यंतचेतोऽगृह्यन्मादापवादादिजनकं वद्विभूषणवाहनादिकं च वर्जनीयं । श्रेयेऽपि प्रमाणं
 कार्यं तस्य विरतिपरिणतत्वादिति । अत्र क्वंचिदज्ञानिनो वदंति-‘संसारं हि शरीरेमेव सारं, तत्र यथा तथा वा पोष्यते,
 किमनया भक्ष्याभक्ष्यकल्पनयेति ? । तत्रोच्यते-‘बहुधा पोषितस्यापि शरीरस्यासारत्वात्तदर्थं विवेकिनाऽभक्ष्यमक्षणं न
 विधेयमेव । यदुक्तं-अहोमिअपि विदइइ, अंते एअं कुमिचमिव देहं । सावजभुज्जपावं, को तस्स कए तमायरइ ॥ १ ॥’
 अथ दृष्टान्तगमस्य व्रतस्य फलं लेख्यते-

मंसाईणं नियमं, धीमं पाणच्चये वि पालतो ।

पावइ परंमि लोए, सुरभोए वंक्कचूलो व्व ॥ ४८ ॥

अद्यस्यः प्रतीते, व्याख्यानार्थस्तु कथानक्रम्यस्तद्यथा—

अत्रैव भारते यो विमलो नाम राजाभूत्, तस्य सुमंगला नाम्नी प्रिया, तयोश्चापत्यद्वयं जातं, तत्रैकः पुष्पचूलनामा पुत्रः, द्वितीया च पुष्पचूला नाम्नी कन्यका । चोवने च पित्रैका राजकन्या पुत्राय परिणायिता । पुत्री तु क्रमैचिद्राज-पुत्राय दत्ता । परं दुष्कर्मोदाहृत्यै एव पत्युर्मरणात्सा वैधव्यं प्राप्ता । सा भ्रातृलेहास्तिपुष्टे एवास्थान् । अयं पुष्पचूल-स्तु चौर्यादिव्यसनात्मकत्वेन पौरजनानत्यन्तं पीडयन् लोके वंकचूलाख्यां प्राप्तः, तद्भगिन्यपि तत्समानबुद्धित्वेन वंकचूलेति प्रसिद्धाभवत् । तयो राजा लोकतस्तस्योपालम् बहुतरमाकर्ण्य ह्येन सता स पुराद्बहिः कृतः, तदा पत्नीभगिन्यावपि तत्सने-हात्कार्यं निगति । ततो वंकचूलः पत्नीभगिनीभ्यां सह निर्भयः सन् कांचिदृण्यानीं भ्रमन् धनुर्धरैर्भिच्छेष्टः, तत्र च ते आकृत्यैवं राजपुत्रं ज्ञात्वा सादरं प्रणम्य प्रश्नपूर्वकं तद्बुचार्तं समाकर्ण्य बहुमानतः स्वपत्नीं समानीय मूलपत्नीपतेर्मृतत्वात् तत्स्थाने तं स्थापितवन्तः । ततो वंकचूलो मिष्टैः सार्धं महीतलं लुटन् तत्र सुखेन तस्थौ । अथैकदा वर्षाप्रारुर्भावसमये क्रिय-द्विभूतिभिः परिहृताः श्रीचंद्रयशःशूरयः सार्थपरिश्रष्टास्तत्र समेताः, तदा नव्योत्पन्नाकुसुमसमर्दत्सचिचजलसंघट्टाच्च भीरव आचार्यो विहासयोग्यतां ज्ञात्वा तां पत्नीं श्रविष्टाः । वंकचूलोऽपि मुनीन् दृष्ट्वा कुलीनत्वात् प्रणमति स्म । तदा गुरवो धर्म-लाभादिपिं दद्या तं प्रति यमति यथाचिरे । तेनाप्युक्तं— 'स्वामिन् ! तुभ्यं यसतिं दस्यामि, परं मम सीमायां कदापि धर्मो न वाच्यः, यतो वेपां हिंसागत्यचौर्यादीनां त्यागेन धर्मः संपद्यते तैरेवास्माकमाजीविका विद्यते इति ।' एवं तेनोक्तं मतिं गुरुषिस्तच्चोर्जाकृत्य तदभिगतनिवधस्थानकं स्वाध्यायस्थानादि धर्मकृत्यं कुर्वद्विश्वतुरो मामान् यावत्तस्थे । तत्र च

तेनाहारादिनिमंत्रणायां कृतायां गुरुभिरुक्तं- ' भवदीयगृहमिथास्माकं न कल्पते, वयं तपश्चर्ययैवेह स्थिताः सुखेन कालं
 गमयिष्यामः, भवतो हि उपाश्रयदानेनैव महापुण्यसंबंधो जातः । उक्तं च-जो देह उवस्सयं मुणि-वराण तवनियमजोग-
 जुत्तणं । तेषां दिवा बत्थन्न-पाणसयणासणविगप्पा ॥ १ ॥ पावइ सुरनरिद्धी, सुखुलुपची य भोगसामग्गी । निस्थइ भव-
 मगारी, सिज्जादाणेण साहूणं ॥ २ ॥ ततो वर्षाकालेऽतिक्रान्ते गुरुभिस्तं वंकचूलमापृच्छव विहारे क्रियमाणे सोऽपि तेषां
 सत्यप्रतिज्ञतादिगुणैर्दृष्टः सन् भक्त्या तान् गुरुन्वचगात् । तत्र कियत्यपि मार्गे गते सति स चिरस्थितमुनिचियोगविह्वलः
 सन् गुरुन् नत्या व्यञ्जिज्ञपत्- ' स्वामिन्नितः परं परेषां सीमा विद्यते, अतोऽहं बलिष्ये, पुनर्मम भवद्दर्शनं सद्यो भवतात् । '
 एवं तेनोक्ते सति गुरवो मधुराक्षरैस्त्वं श्रोतुः- ' हे सौम्य ! भवत्साहाय्याद्व्ययमित्कालं सुखं स्थिताः । अथ यदि तुभ्यं
 रोचते तर्हि प्रत्युपकर्तुं किञ्चिद् द्रमः । ' तेनोक्तं- ' भगवन् ! याद्दम्भया सुखेन पालयितुं शक्यते तादृशेनैव वचसा मयि
 प्रसादो विधीयतां । ' तदा गुरुभिरुक्तं- ' यस्याभिधानं केनापि न ज्ञायते तत्फलं त्वया न भक्षणीयं १, तथा कर्हिचित्परं ग्रहन्तु-
 मिच्छता समाप्तौ पदानि अपसर्त्तव्यं २, तथा राज्ञः पट्टदेवी मातृवद्गुणनीया ३, तथा वायसाभिपं क्रदापि न भक्षणीयं ४,
 एते चत्वारोऽप्यभिग्रहास्त्वयैकचित्तेन पालनीयाः, एतत्पालने तवोत्तरोत्तरं महालाभो भवती । ' ततः सोऽपि गुरुवचसा
 नम्रीभूतः सन् महाप्रसाद इत्युक्त्वा आत्मोपकारिणस्तान् चतुरोऽपि नियमान् गृहीत्वा स्वस्थानमायातः । गुरवोऽपि
 विहारं कृतान्यत्र गताः ।

अथैकदा श्रीपद्मचौ स पत्नीपतिभिष्टसेनापरिवृतः सन् कंचिद्ग्रामं हंतुमचलत्, परं कुतोऽपि तद्दृचांतमवगम्य स ग्रामः

पुमेव पलाय्य गतः । तदा वंकूलः तपरिच्छदो व्यर्थाभूतपरिश्रमः बुधावृषाभिमूढश्च सन् मध्याह्ने ततो व्यावृत्त्याटव्यां कस्यापि तपोरपलाद्विषणः । तत्र च बुधापीडितैः क्रियद्भिर्भिल्लैरितस्ततो अमद्भिः क्वापि निक्षुजे सुरभिर्गंधिसदृशं परिरिक्क-
फलमश्रीभूतं किंप्रकृतं वीक्ष्य सद्यस्तस्मिन्समादाय वंकचूलाग्रे दौकितानि । तेन च स्वनियमं स्मृत्वा तत्राम पृष्टं ।
वैरुक्कं- 'स्वामिन्नापो नाम तु केनापि न ज्ञायते, परं स्वादुत्वमधिकं विद्यतेऽतो भक्षणियानि ।' तेनोक्तं- 'अज्ञातं फलमहं
नाश्रामि, ममायं नियमोऽस्ति ।' ततः पुनस्तैः साग्रहं श्रोत्रे- 'स्वामिन् ! सौख्ये नियमाग्रहः क्रियते, सांप्रतं प्राणसंदेहे
कोऽयं नियमाग्रहः ? तस्मादेतानि भक्षय ।' इति तद्वचः श्रुत्वा क्षुत्पीडितोऽपि सन् स सर्व्वेयं ग्राह- 'भो ! इदं वचो न
वक्तव्यं, यदि प्राणा याति तर्हि अधुनेव यांतु, परं स्वयाचा गुरुममद्यं स्वीकृतो नियमः स्थिरीभवतु ।' ततस्ते सर्वेऽपि
भिक्षान्नानि फलानि सर्व्वे भक्षयित्वा वृत्ताः संतस्तरुच्छ्रायासु स्वयंति स्म । परमेकः सेवको वंकचूलस्यानुरोधेन तानि न
शुक्रवान् । अथ स्वयं ग्रयित्वोत्थितवः पल्लीशः स्वपांशं सुप्तं श्रुत्युत्थाप्यति श्रोत्रे- 'भो ! सर्व्वान् शीघ्रं जागरय, यथा स्व-
स्थानं गच्छामः ।' तेनापि गच्छेन करस्पर्शेन च सर्वेऽप्युत्थापिताः, परं कथमपि नोत्तिष्ठति स्म । तदा तान् सर्व्वानपि गत-
प्राणान् मत्सा पल्लीशाय तरस्वरूपं निषेदितं । सोऽपि श्रुत्वा विस्मितः सन् स्वनियमं सफलीभूतममंस्त । ततोऽहो गुरुवाण्या
माहात्म्यं ! यस्वरूपपापि तयापुनाहं जीवन् रक्षितो, मया निर्भयिणेन प्राप्तम्वेष्टमिद्विधियायकः कल्पतरुसिवाकस्मादुपस्थितः
श्रीगुरुणां वारुप्रसरो वृथैव वर्जितः ।' इत्यादि चित्ते विभावयन् न पल्लीगो हर्षविषादाभ्यां सह रात्रौ स्वपथीं संग्रामः ।
तत्र च स्वगृहनरिं द्रुपुं प्रच्छन्नदृश्या गृहमप्ये प्रविश्य दीपकप्रकाशाशुभवेकया स्वभगिन्या गह सुप्तं स्वभार्यां दृष्ट्वा

चित्तपामास- 'एषा मे स्त्री दुराचारिणी, अयं च कोऽपि दुराचारः पुमान् विधत्ते, एतौ दुष्टौ आशु मारयामीति' विचि-
 त्येकप्रहारेण तौ हंतुं यावत्बहुभृत्यादितवान् तावदस्य द्वितीयो नियमः स्मृतिमागतः । तदा पदसप्तकमपसरतस्तस्य क्रोधा-
 कुलस्य खड्गो द्वारदेशे स्बलितः, खड्गसादृकारेण च सद्यो जागृता वंकचूला 'हे आतश्चिरं जीवे'त्यजल्पत् । ततो भगिनी
 विघ्नायातिलङ्घितः स खड्गेन सह कोपं वृण्वन् तां पुंवेपरचनाकारणं पप्रच्छ । साप्यूचे- "हे आतरद्य सायंकाले त्वां द्रष्टुं
 नदवेपथरास्तव शत्रूणां चराः समाजग्मुः, तदा मया चितितं- 'आता तु सपरिच्छदः क्वापि गतोऽस्ति, यद्येतेऽपीदं ज्ञास्यंति
 तर्ह्ययमनाथा पल्ली शत्रुभिः पराभविष्यते, तस्मात् क्रोऽप्युपायः कार्यः' इति विचिंत्याहं क्रेतवाचद्वेषधारिणी भूत्वा समा-
 याशुषविशय तान् नृत्यं कारयित्वा क्षणाद्यार्हधनदानतो विसर्ज्या(सृज्या)लस्यादपरित्यक्तपुंवेपैव आतृजायया समं सुप्ता । "

एतद्दृत्तं श्रुत्वा वंकचूलो गुरुप्रसादादात्मानं भगिन्यादिहत्यापापादलितं विभावयन् विशेषतो गुरुवाण्याः प्रशंसां चकार ।
 अथैकदा स चौयार्थमुल्लसिनीं पुरीं ययौ, तत्र चार्धविशायां कस्यापि धनिनो व्यवहारिणो गृहे प्रविष्टः, परं कूपई(दिका)व्ययत्रांत्या
 पुत्रेण सह विवदमानं गृहपतिं विलोक्य धिगेतादृशां धनमिति चिंतयन् ततो निर्गतः, ततः- 'स्तोकं स्तोकं जनघाचित्वा संग्राप्त-
 संपत्तिलघानां द्विजानां धनेनाप्यलमिति' विचिंत्य तद्गृहाण्यपि हुक्तवान् । तदनंतरं 'या ईपदूनल्लिप्तया रमणीयं स्वशरीर-
 मनपेक्ष्य कुष्टिनमपि तेवंते, तासां वेश्यानां धनेनापि मे न कार्यमिति' विचारयन् तद्गृहाण्यपि विमुच्य नृपगृहसमीपमा-
 गत्य चिंतयति स्म- 'चौर्यमाचर्यते चेत्-ल्लुब्धते खलु भूषतिः । फलिते धनमधीण-मन्यथापि चिरं यशः ॥ १ ॥' इति
 विचिंत्य यनाद्रोषामादाय तत्सुच्छल्लसः सन् राज्ञः सौधाश्रमार्कटायासभवेने प्रविष्टः । तत्र चातुतरूपधारिणी राज्ञः पट्टदेवी

दृगोचरभाषायात् । तथा च कथितं- ' कस्त्वं ? किमर्थमत्रायतोऽसीति प्रोक्तः मन् म प्रोचे- ' अहं तस्त्रोऽस्मि, बहुतरं मणिस्त्रादिद्रव्यं गच्छन्निहायतोऽस्मि । ' ततस्तद्रूपव्यथा राक्ष्या मृदुवाण्या प्रोक्तं- " हे सौम्य ! द्रव्यस्य का वार्त्ता ? एतत्सर्वं त्वैवास्ति, अथ किं कल्पे ? सुस्थो मय, तव कुलदेवता तुष्टा, यदहं राज्ञः पट्टदेवी तव वक्ष्या जातास्मि, मयाद्य मौमाग्यगवेषेण राजारि रोषितोऽस्मि, तादृश्या मया मह त्वभारमानं मफल्य, मयि तुष्टायां प्राणिनामर्थकामो सुलभो स्तः, मयि स्त्रायां तु मद्यो वधबंधावेव स्यात् । " इत्थं कामग्रहस्तस्या तथा लोभितः क्षोभितथापि वंक्रचूलः स्वकृतं तृतीयं नियमं स्मरन् तां नला जगाट्- ' हे मातस्त्वं मम पूज्यामि, मयि वन्ये तस्करे राजब्रह्मभाषास्त्वय का स्पृहा ? । ' मा प्रोचे- ' अरे वाचाल ! बाल ! मयि क्रामुक्यां मातृसंबंधं योजयन् त्वं किं न लजसे ? अथ चेन्मद्वाक्यं न मन्यसे तर्हि अद्य त्वदुपरि यमो ह्यः । ' इत्थं तथा विविधचोयुक्त्या भाषितोऽपि स यावन्न युक्षोम तावत्कोषाकुला सा नसौर्निजदेहं विदार्योचिः पूजकार । अयं च सर्वोऽपि वृत्तान्तो गृहद्वारं संप्राप्तेन राज्ञा कृपाटविधरे कर्णं संस्थाप्य स्वयं शुश्रुवे । तावत्कल-कलारावे जाते मति जाप्रतो द्वारपालकाः शृङ्गाणि गृहीत्वा धावितः । तदा राज्ञा मंदस्त्रेण तेभ्यः प्रोक्तं- ' भो ! निस्पर्धाद्यं तस्करः, तांप्रतं ईषद्द्रध्या यत्नेन स्त्रुषीयः, प्रातःकाले च मभायां ममाप्रे आनंतव्यः । ' तैरपि तथेति प्रतिपन्नं । ततो राज्ञा संबन्धचेतसा तादृश्यं स्वमहिषीवृत्तान्तं चिंतयता कश्चित् सां रात्रिरतिक्रान्ता । अथ प्रातःसमये आरक्षकैः म शुश्रुष्यधनेर्ष-ध्या वृषाये आनीतः, नृपेण च माथेपं पृष्टः मन् म स्पष्टतया गर्वमपि यथावस्थितं वृत्तान्तं राक्ष्या मधुराण्याहं जल्पित इत्येतत्प-यंतपुक्त्या मौनममज्जत् । ततो विज्ञातपरमार्थो राज्ञा तुष्टमानसः सन् एतं सरकृत्य धूरियुदा चालिग्य प्रोवाच- ' हे सरकृत्य !

तव साहसेनाहं तुष्टोऽस्मि, तत एपाग्रमहिषी मया तुभ्यं प्रमादिता, त्वमेनां गृहाण । ' स श्रोत्रे- ' राजन् ! या ते पट्टराज्ञी
 सा मे युगं माता, तस्मादेतद्वचः पुनर्न वाच्यं । ' ततो राज्ञा शूलारोपणाद्युपदेशेन बहुधा क्षोभितोऽप्यसौ यदा नियमान्न
 चलितस्तदास्य धीरत्वेनातिसंतुष्टो राजा एनं पुत्रपदे स्थापितवान्, तां स्त्रियं च हंतुमिच्छन्नपि अस्य वचसा जीवंतीममुचत् ।
 ततो वंकरूलः स्वस्य भगिनीं पत्नीं च तत्रानाद्य ताभ्यां सहितः सुखेनास्थात् । तथा धर्मो संजातप्रत्ययः सन् विदोपतस्त-
 त्रैव चित्रचूचिं श्वंध, तान् नियमदातून् गुरुंश्च नित्यं सस्मर । एकदाऽस्य भाग्योदयात् एवाचार्यास्तत्र समेताः, अयं च महता-
 ङ्बरेण गुरुवंदनार्थं गतः, तत्र शुद्धं धमस्वरूपं श्रुत्वा तत्चतुस्त्रयं सम्यक्त्वं म प्रपन्नवान् । तदा चोच्चयिनीपार्श्ववर्चिशास्त्रिग्रामनि-
 वासी जिनदासारूप्यः श्रावकस्तस्य परममिन्नमभूत् । एकदा राज्ञा कारूपेदेऽग्नाधीशं सुदुर्जयं मत्स्या तज्यार्थं वंकरूलः समादिष्टः ।
 तदा सोऽपि नृपादेशात्तत्र गत्वा शुद्धं कृत्वा कारूपेदेऽं विजित्य स्वयं च वैरिभक्तशत्रुप्रहारैर्जर्जरः मन् उच्चयिनीं पुरीं समाजगाम ।
 तत्र च संवित्तपीडया पीडितेन बहून् वैधानाकार्यं तैरस्य चिकित्सा कारिता । परं क्रथमपि प्रहारा न संहिताः । तदा राज्ञा
 गरोपं पृष्टवर्धनृपाये काकमांसमौषधं श्रोक्तं । तत् श्रुत्वा राजा वंकरूलं गाढमालिग्य साश्रुलोचनः मन् इत्थं प्रोवाच- ' हे
 परम ! त्वदापदं छेत्तुं ये ये प्रतीकाराः कृतास्ते सर्वेऽपि ममाभाग्याद्ध्या जाताः, अथैकं वायसामिपं भेषजं विद्यते, तद्गृ-
 हाण, येन ते शरीरे सौस्थ्यं स्यात् । ' स श्रोत्रे- ' हे नाथ ! अहं सर्वथा माममक्षणांन्विच्योऽस्मि, ततो मे वायसामिपान्न
 कार्यं । ' शोकोक्तं- ' वत्स ! जीवतो जंतोनिचमा बहुशो भवेयुः, परं मृतो सति सर्वे याति, तस्मादिदं भक्षय । ' तदा स
 श्रुणोक्तं वचो निशम्य श्रोत्रे- ' हे नाथ ! मम जीविते सत्यापि तृष्णा नास्ति, एकदाशयं मृत्युर्भावी, तस्माज्जीवितं याति

चेदयुनैव यातु, परमेतदकृत्यमहं न कुर्वे ।' ततो राजा वंकचूलस्य मित्रं शालिग्रामवर्तिं जिनदासश्रावकमाह्वतुं निजं नरं प्रैषीत् । सोऽपि मित्रस्नेहासद्यस्ततश्चलितो मार्गं च रोदनोद्यतं दिव्यं ह्रीद्वयं विलोक्य 'के युवां किं वा रुदिय ?' इति पप्रच्छ । ताम्यायुक्तं- 'आवां सौधर्मकल्पयासिन्यौ देव्यौ, भर्तुश्चपवनाद्विरहविह्वले सत्यौ वंकचूलाख्यं शत्रियं भर्तारं प्रार्थयामहे, सोऽद्य त्वद्वचसा चेद्वियमं भक्ष्यति तर्हि शत्रु दुर्गतिं गता, तेन संप्रति रुदिवः ।' ततो जिनदासेनोक्तं- 'मा रोदिष्टं, यद्वच- त्योरिष्टं तदेव कल्पियामि ।' इत्युक्त्वा ते आश्वास्य स श्राद्ध उज्जयिनीं समाजगाम । तत्र च तेन नृपादेशान्मित्रमंदिरमा- गत्य कुशलप्रश्नपूर्वकमौषादिप्रवृत्तिं कुर्वता तस्य नियमोऽतिस्थिरत्वं विज्ञाय शरीरं च जर्जरीभूतं विलोक्य राजादिसचलोक- तमशं प्रोक्तं- 'अस्य धर्म एवौषधं युक्तं, अतोऽपरा काप्यौषधादिप्रवृत्तिर्न कार्या ।' वंकचूलेनापि प्रोक्तं- 'हे मित्र ! यदि त्वं मयि लेहं दधासि तर्हि आलस्यं विहाय मे श्रांतकालस्य श्रवले देहि ।' ततस्तेनापि सम्यगूरीत्याशयना क्रारिता । तदा वंकचूलधनुर्विधाहारप्रत्याख्यानं कृत्वा चतुःशरणानि स्वीकृत्य पंचपरमेष्ठिनमस्कारं स्मरन् सर्वजीवेषु निर्वैस्तां दधत् प्राक्कृतं दुःकृतं निदन् सुकृतं चानुमोदयन् समाधिना कालं कृत्वा द्वादशे देवलोकं देवत्वं संप्राप्तः । ततो जिनदासस्तस्यौषध्वदेहिकं कृत्वा गृहे व्रजन् मार्गं ते द्वे अपि देव्यौ पूर्ववद्दुदत्यौ वीक्ष्य पृष्टवान्- 'हे मदे ! अद्यापि युवाभ्यां किमर्थमत्रैवं विलभ्यते ? सोऽखंडिवप्रतः सन् इतो मृत्वा भवत्योर्वल्लभः किं न जातः ? ।' तदा ते देव्यौ निःश्वस्योचतुः- 'हे स्वच्छाशय ! किं पृच्छसि ? स ते सुहृत्प्रति परिणामविशुद्ध्यास्मान् व्यतीत्य द्वादशं स्वर्गं जगाम ।' एतत् श्रुत्वा परमानंदं संप्राप्तो जिनदासः सुहृदं ध्यायन् श्रीजिनधर्मं चानुमोदयन् स्वगृहं ययौ । इति नियमपालने वंकचूलचरितः । इत्थं स्वल्पस्याप्यभक्ष्यभक्षणनिय-

मस्य महाफलं विज्ञाय भव्यात्मभिर्विशेषतस्तस्य पालने तत्परैर्भवितव्यं ।
तदेवमुक्तं भोजनतो भोगोपभोगवत् । अथ कर्मतस्तदुच्यते—

कस्मात् जइ कम्मं, विणा न तीरेइ निव्वहेउं तो ।
पनरस्तकम्मादाणे, चएइ अणं पि खरकम्मं ॥ ४९ ॥

व्याख्या—कर्मतः कर्माश्रित्य श्रावकेणोत्पगतौ न किञ्चित्सावद्यं कर्म कर्तव्यं, निरारंभेणैव भाव्यमित्यर्थः । यदि पुनः कर्म विना न निर्वहति तदापि पंचदश कर्मादानानि त्यजति । तान्यमूनि-अंगार १ वन २ शकट ३ भाटक ४ स्फोटक ५ कर्माणि, दंत ६ लश ७ रस ८ केश ९ विप १० वाणिज्यानि, यंत्रपीडा ११ निलच्छिनं १२ दवदानं १३ सरोहदा-दिशोपः १४ असतीपोपश्चेति १५ ॥ तत्राजीविकार्थमंगारकरणश्राद्धूर्जनकुंभकारलोहकारसुवर्णकारस्वेष्टिकापाकादिवह्यारंभकरणमंगारकर्म १, वृक्षादः पशुष्पादेर्वा छेदनविक्रयादारंभेण जीवनं वनकर्म २, शकटानां तदंगानां वा घटनेन श्राकटिकत्वेन वा जीवनं शकटकर्म ३, स्वशकटदृष्टभादिना परभारवहनात्परेशां वा मृत्येन स्वशकटाद्यर्पणजीवनं भाटककर्म ४, कुबालह्लादिभिर्भूमिभिर्दिारणारपाणादियटनाद्वा जीवनं स्फोटककर्म ५, तथा यवादिधान्यानां स(सि)कथादिकरणेन विक्रयोऽपि स्फोटककर्मैव । यदुक्तं-जवचणयमोहुमधु-गमासकसडिष्णभिइयथन्नाणं । सत्तुयदालिकणिक्का, तंडुलकरणाइ फोडयणं ॥१॥ अह्वा फोडीकम्मं, तीरेणं भूमिफोडणं जंतुं । ओइचणयं च तदा, तदा य सिलकुट्टयंतं च ॥२॥ इति । प्रथमत एव म्लेच्छा-

दिभ्यो मूल्यदानेन गजदंतानानाद्य विक्रयणं, आकरे वा गत्वा स्वयमानीय विक्रयणं दंतवाणिज्यं । इदं च शंखचर्मचाम-
 रादीनामप्युपलक्षणं । अनाकरे तु दंतदेयग्रहणे विक्रयणे च न दोषः ६ । लाक्षावाणिज्यं ग्रसिद्धं, उपलक्षणं चेदं नीलीमनः
 शीलादीनां सुलितधान्यदेर्चा ७ । घृततैलसुरामधुवसादिविक्रयो रसवाणिज्यं ८ । शृंगिककालकूटादिविक्रयो त्रिपवाणिज्यं,
 इदं हि जीवयातकशस्त्राबोहरितालादीनामप्युपलक्षणं ९ । दासीगवाश्वमहिषोष्ट्रादिविक्रयः केशवाणिज्यं १० । तिलेश्वादीनां
 यंत्रैः पीडनं यंत्रपीडनं ११ । गोतुरादीनां पंडत्यापादनसावोधनकर्णकंधलादिच्छेदनं निलांछनकर्म १२ । तुषादिदृष्ट्यै
 श्वेत्रादिशोधनाय वा बह्वर्ज्वालनं दण्डानं १३ । गोधूमादेवर्षनार्थं वा सरोद्रहादिशोषः प्रतीतः १४ । असत्स्यो दुःशीला
 स्यादयस्तासां पोषणममतीपोषः, इदं च शुक्रसारिकाश्वानमार्जारमयूराधर्मप्राणिपोषणस्योपलक्षणं १५ । एतानि निविड-
 मंत्रधेहृतुत्वात्समयभाषया कर्मादानानीत्युच्यन्ते । न केवलमेतान्येव त्यजति, अन्यदपि खरं क्रूराध्यवसायसाध्यं कर्म क्रोड्ट-
 पालगुप्तिपालत्वादिकं त्यजति । अल्पसावर्धनेन कर्मणा निर्वहतीत्यर्थः । किं च—

इयरं पि हु सावज्जं, पढमं कम्मं न तं समारभइ ।

जं दडूण पयइइ, आरंभे अवरिओ लोओ ॥ ५० ॥

व्याख्या—श्रावक इतरादिनिषिद्धमपि तत्सावर्धं गृहारंभप्राप्तांतरगमनशकटखेटनादिकं कर्म अन्येभ्यः प्रथमं न समा-
 रभते, तस्मिन्नित्याह—यत्कर्म क्रियमाणं दृष्ट्वा अवरितोऽयतनापरो लोक आरंभे तत्कर्मकरणे प्रवर्त्तते, एतावता यदा तुल्यका-

र्यकचरी बहवः समुदिता भवति तदायं विधिद्वैष्टव्यः, प्रथमप्रारम्भकत्वेन सकलकृतारम्भहेतुत्वमस्य मा भूदिति । इत्युक्तं कर्मतो भोगोपभोगव्रतं । ननु शक्यं भोगोपभोगशब्दवाच्या अन्नखादादयः श्रोक्तास्तेषामेव च प्रमाणमत्र व्रते विधेयं, ततः कर्मत इदं व्रतं न स्यात्, कर्मशब्दस्य क्रियावाचित्वात् क्रियायाश्च भोगोपभोगत्वासंभवादिति चेत्सत्यं, परं कर्मणो वाणिल्या-देर्भोगोपभोगकारणत्वात्, कारणे च कार्योपचारात्कर्मस्यैव भोगोपभोगत्वेनोक्तमित्यलं चर्चया । अत्र भावना-सर्वेति साहूणं, नमामि जेहि अहियं ति नाऊणं । तिविहेण कामभोगा, चचा एवं विचिंतिजा ॥ १ ॥ इति भावितं द्वितीयं गुणव्रतं ॥ ७ ॥

अथ तृतीयमनर्थदंडविरमणव्रतं भाव्यते-तत्र यः स्वजनशरीरधर्माणाप्रार्थयारंभः क्रियते सोऽर्थदंडः, शेषस्त्वनर्थदंड-स्तस्माद्विरमणं निवृत्तिस्तद्वपुं यद्व्रतं तदनर्थदंडविरमणव्रतमुच्यते, अपध्यानादिचतुर्विधानर्थदंडपरित्यागारूपमित्यर्थः तथाहि-

दंडिज्जइ जेण जिओ, वजिय नियदेहसयणधम्मदंडं ।

सो आरंभो केवल-पावफलोऽणत्थदंड ति ॥ ५१ ॥

अवज्झाण पावउवएस-हिसदाणप्पमायचरिएहि ।

जं चउहा सो मुचइ, गुणव्वयं तं भवे तइअं ॥ ५२ ॥

आद्या उक्तार्था, द्वितीयस्या व्याख्या यथा-अपकृष्टं हीनं ध्यानमपध्यानमार्चं रोद्रं च । अनयोः स्वरूपं चेदं-राज्यो-

पमोगशयनासनवाहनेषु, स्त्रीगंधमाल्यमणिरत्नविभूषणेषु । इच्छाभिलाषमतिमात्रमुपैति मोहा-द्व्यानं तदाचमिति संप्रवदंति तज्ज्ञाः ॥ १ ॥ संछेदनेर्देहनसंभवमारणेश्च, वंघप्रहारदमनैर्विनिर्कृतैश्च । यो याति रागमुपयाति च नानुकुंषां, ध्यानं तु रौद्र-मिति संप्रवदंति तज्ज्ञाः ॥ २ ॥ संसारे हि श्रायो धार्मिकाणामपि अंतरांतरापध्यानं जायत एव, परं ते ज्ञानबलादुन्मार्गं गच्छदपि स्वचित्तं संयम्य पुनः सन्मार्गमावयंति । ये तु नैतरेण तत्र प्रवर्तते तेषामनर्थदंड इति ? । तथा पापहेतुत्वात्पापं कृप्यादिकर्म तस्य दाधिष्यस्थानं विना य उपदेशः स पापेपदेशः २ । हिंसनशीलं हिंस्रं त्रिपाग्निहलशस्त्रादि तस्य दानं दाधिष्यस्थानं विना असंयताय समर्पणं हिंस्रदानं ३ । प्रमादो मद्यादिः, तेन तस्य वाचरितमाचरणं प्रमादाचरितं, तच्च सप्तव्यसनजलकलितरक्षास्वादिसमाश्रितदोलखिलनकुट्टादिजीवयोधनकुशास्त्राभ्यासपिकथाकरणदिरूपं ज्ञेयं । यद्वा प्रमादा-चरितमालस्यव्याप्त्यं, तचाशोधिवैधनधान्यजलादिव्यापारणेन सुल्हकाद्युपरि चंद्रोदयाप्रदानेन अनाच्छादितप्रदीपचुल्हकघृतदध्यादिभाजनधारणादिना च स्वपरजीवोपघातकत्वादिबहुनर्थकारणमवसेयं ४ ।

अत एव श्रीपरमगुरुभिः श्राद्धगृहे सप्त गलनानि नव चंद्रोदयाश्च प्रोक्ताः संति । तथाहि—

सुद्धे सावयगेहे, हवइ गलणाइ सत्त साविसेसं ।

जलमिट्टु ? खार २ आच्छण ३, तक्रं ४ घी ५ तिह्ल ६ चुण्णायं ७ ॥ ५३ ॥

स्पष्टा नयरं चूर्णं पिष्टं तस्य गलनकं चालन्यादि । उपलक्षणाहुग्धादेरपि गलनकमवश्यं धार्यं । चंद्रोदयास्तु जलस्थानो ? दूबल २ घाट्ट ३ चूल्हकं ४ धनभूमि ५ दधिमयतस्थान ६ भोजनभूमि ७ शयनस्थान ८ देवाश्रयाणा ९ मृगपरिभागे

नवीनिश्रुत्स्ववह्निष्णन्ना नवसंख्याकाः श्रावकेणावश्यं धार्याः, अन्यथानर्थदंडः स्यादिति । एभिर्लक्षणैश्चतुर्धा चतुःप्रकारः सोऽनर्थदंडो यन्मुच्यते त्यज्यते तत्तृतीयं गुणव्रतं भवेदिति गाथार्थः ।

अथास्यानर्थदंडस्य विशेषेण त्याज्यत्वं दर्शयते—

प्रायो गृहिभिर्वर्ज्यः, शक्यनुसारेण चार्थदंडोऽपि ।

कथमधिगतपरमार्था, अनर्थदंडं प्रयुजते ॥ ५४ ॥

स्पष्टः । इह न हि सर्वेषामप्यनर्थदंडभेदानां दृष्टान्ता वक्तुं शक्यंते, ततश्चुल्हकोपरि चंद्रोदयाप्रदानलक्षणस्य प्रमादा-
चरितस्यान्वयव्यतिरेकाभ्यां दृष्टान्त उच्यते—

चंद्रोदयदाणाओ, जाया मिगसुंदरी सया सुहिया ।

तज्जलिणाओ कुष्ठी, तन्नाहो परभवे जाओ ॥ ५५ ॥

व्याख्या—चुल्होपरि चंद्रोदयस्य दानान्मृगसुंदरी नाम श्रेष्ठिकन्या सदा सुखिनी जाता । तेषां चंद्रोदयानां ज्वाल-
नाच्च तस्या मृगसुंदर्या नाथो भर्त्ता परभवे कुष्ठी जातः । उपलक्षणादन्येऽपि केचित्तत्संबंधिजान्चुल्हकोपरि चंद्रोदयाप्रदाना-
दिनाज्जस्मान्मृत्पुरुषं कष्टं प्राप्ताः, इति गाथार्थः, भावार्थस्तु कथानक्रम्यस्तच्चैवं—

श्रीपुरे नगरे श्रीपेणो राजा, तस्य देवराजनामा पुत्रः, स च यौवने प्राक्तनदुष्कर्मोदयवशात् कुष्ठी जातस्ततः स तप्त वर्षाणि यात्रद्विप्रप्रतीकारविधानेऽपि नीरोगत्वमप्राप्तः सन् वैधैस्यकस्तदा तदुःखदुःखितो राजा 'यो ममपुत्रं नीरोगं करोति, तस्मै अर्द्धराज्यं ददामीति' पुरे पट्टमवादायत् । तत्र चक्रे यद्योदचनामा महेभ्यः श्रेष्ठी व्रमति स्म । तस्य शील-दिसर्वशुशालकृता लक्ष्मीवती नाम कन्यका आसीत् । तया पट्टं निवार्य प्रोक्तं- 'अहं राजपुत्रं नीरुजं करिष्यामीति' । ततो राज्ञ्यादरेणाहूता सा पित्रादिसहिता सद्यो नृपमंदिरं गत्वा शीलप्रभावात्त्यहस्तस्पर्शेन तस्य राजकुमारस्य कुष्ठं स्फोटयामास । तदा हृष्टो राजा स्वप्रतिज्ञापालनाय तां कन्यां महतोत्सवेन निजपुत्राय परिणयितवान् । स्वयं च पुत्रं राज्ये न्यस्य गुरुसमीपे दीक्षां गृहीतवान् । ततस्तौ जायापती सुरेन राज्यं पालयामासतुः । अथैकदा तत्र ज्ञानिन आचार्याः समेताः । राजा राज्ञी च सपरिक्रौं वद्वदनार्थं गतौ । गुरुभिर्दग्ना दत्ता, ततो देवनान्ते ताभ्यां रोगोत्पत्तिकारणे पृष्टे सति गुरुवः श्रेष्ठुः- " भो राजन् ! प्राग्भवोपालितदुष्कर्मोदयतस्ते शरीरे महारोगः समुत्पन्नस्तत्स्वरूपं चेदं-

वसंतपुरे मिथ्यात्वमोहितमतिदेवदचनामा व्यवहार्यवमत्, तस्य धनदेय १ धनदत्त २ धनमित्र ३ धनेश्वर ४ नामानथ-
त्वारः पुत्रा आसन् । तेषु धनेश्वरोऽन्यदा व्यवसायार्थं मृगपुरं ययौ । तत्र च पुरे एको जिनधर्मपालनपरो जिनदत्तनामा श्रेष्ठी वसति स्म । तस्य मृगसुंदरी नाम कन्यका । सा च बाल्ये एव गुरुसमीपेऽभिग्रहत्रयं जग्राह-जिनं पूजयित्वा १ साधु-
भ्यो दानं च दत्त्वा २ अहं भोक्ष्ये, रात्रौ च न भुंजे ३ इति । अथान्यदात्यहुत्स्वरुगालिनीं तां मृगसुंदरीं विलोक्य स धने-
श्वरो वणिक्पुत्रस्तस्यां दृढानुरागो जातः, परं मिथ्यादृष्टित्वाचस्मै श्रेष्ठिना कन्या न ददे । ततः स कषटथावकीभूय तां कन्यां

परिणीय क्रमेण सपुरं जगाम । तत्र च धर्मैर्षया स मिथ्यामतिस्तस्या जिनपूजादिधर्मकृत्यं निषिद्धवान् । तदा स्वनियमे स्थिरचित्तायास्तस्या उपवासत्रयं जातं, चतुर्थे च दिने गृहद्वारमुपगतेश्चो गुरुभ्यस्तया स्वनियमरक्षणोपायः प्रष्टुः, गुरुभिर्गुणागुणं विचार्य प्रोक्तं—‘हे भद्रे ! त्वं बुद्धकोपरि चंद्रोदयं बध्नीयाः, तेन पंचसाधुप्रतिलाभनात्पंचतीर्थनमस्करणाच्च यादृशं फलं जायते तादृशं ते भविष्यति ।—ततस्तया गुवाज्ञया तथैव कृतं । तदा श्वशुरादिभिः ‘किमपि कर्मणमनया कृतमिति’ विचिंत्य धनेश्वराय स विचारः प्रोक्तः, तेन च क्रोधात्स चंद्रोदयो ज्वालितः । तथा द्वितीयो बद्धः, सोऽपि तथैव ज्वालितः, एवं सप्त दग्धाः । ततः तत्स्वरूपं दृष्ट्वा खिन्नेन श्वशुरेणोक्तं—‘हे भद्रे ! किमर्थोऽयं प्रयासः ? ।’ तयोक्तं—‘जीवदयार्थं’ तदा पुनः श्वशुरेण सरोपमूर्धे—‘तव चेक्षीवदया यालनीया भवेत्तर्हि पितृगृहे गच्छ ।’ तयोक्तं—‘कुलटैवैकाकिनी तु न ब्रजामि, सकुंडुवेन पितृगृहे मोक्ष्या ।’ ततः सकुंडुवः श्वशुरस्तामादाय मृगपुरं प्रति चलितो, मार्गे चैकस्मिन् ग्रामे श्वशुर-पक्षीयैः प्राघूर्णकभक्त्यर्थं रात्रौ भोजनं निष्पादितं । ततो भोजनार्थं सर्वेऽपि सञ्जीभृताः, परं मृगसुंदरी स्वनियमं स्मरती भोजनोद्यता न जाता, तदा श्वशुरादयोऽपि शुभमतिप्रादुर्भावात्तदुरोधेन न भुक्ताः । ततो यस्य गृहेऽन्नं निष्पन्नं तस्यैव कुंडुवेन तद्भुक्तं मृतं च ।

अथ प्रातस्तान् संवंधिनी मृतान् वीक्ष्य श्वशुरादयो यावदितस्तनो विलोकिते तावदन्नस्थाल्यां सर्पशृंगुलला दृष्टा । तदा सर्वैरचिति—‘रात्रौ हि अन्नपात्रे धूमाकुलः सर्पः पपात, तेनेते मृता’ इति । पश्चात् सर्वैर्धूः क्षामिता । तयोक्तं—‘भो आर्याः !—अत एवाहं बुद्धकोपरि चंद्रोदयं बद्धवती, रात्रौ च न भुंजे ।’ ततस्तद्वचसा ते सर्वेऽपि प्रतिप्रष्ट्वाः, जीवितप्रदानात् माक्षा-

कुलदेवीभिव तां मन्वानाः पश्चाद्गताः । तदुपदेशात् सुश्रावकाश्च संबाताः । ततो मृगसुंदरी धनेश्वरश्च चिरं सम्प्रघर्ममा-
राध्य श्रौते समाधिना कालं कृत्वा स्वर्गसुखानुभूय युवां जातौ । त्वया च श्रामवे सप्त चंद्रोदया दग्धास्तदुष्कर्म निंदादिना
बहु क्षपितं परमंशमात्रं स्थितं तेनेह सप्तवर्षिको व्याधिस्तवाभूत् । ” ततो राजा राज्ञी चेत्यं गुरुसखात् श्रामवष्टांतांश्रवणेन
जातिस्मरणमवाप्य संसाराद्विरक्तीभूतौ पुत्रं राज्ये न्यस्य श्रवज्यां गृहीत्वा श्रौते स्वर्गभाजौ जातौ । इत्यनर्थदंडविरमणे मृग-
सुंदरीकथानकं । एवमन्यैरपि सुदृष्टिभिश्चुल्हकोपरि चंद्रोदयाप्रदानाद्यनर्थदंडाद्विरमणीयं । अत्र भावना-चित्तं अहं च नमो,
सअदृगाहं च जेहिं पावाहं । साहहिं वसियाहं, निरहगाहं च सवाहं ॥ १ ॥ अन्यच्च-तुल्ले वि उअरभरणे, मूढअमूढाणमंतरं
पिच्छ । एगाण नरयदुक्खं, अत्तेहिं सासयं सुक्खं ॥ २ ॥ इति भावितं तृतीयं गुणव्रतं ॥ ८ ॥

अथ चतुर्णां शिक्षाव्रतानामवसरः-तत्र शिक्षा पुनः पुनः प्रवृत्तिस्तत्प्रधानानि व्रतानि शिक्षाव्रतानि । शिष्यक्रेण यथा
पुनः पुनर्विवाऽऽभ्यस्यते तथा श्रावक्रेणैमानि व्रतानि पुनः पुनरभ्यसनीयानीत्यर्थः । अथैतेषु यत्प्रथमं सामायिकव्रतं तद्वा
व्यते-तत्र समस्य रागद्वेषराहितस्य आयो लाभः समायः, स प्रयोजनमस्य क्रियानुष्ठानस्येति सामायिकं । तदप्यं यद्गतं
तत्सामायिकव्रतमुच्यते । तत्रैवं-

सामाइअभिह पढमं, सावज्जे जरय वज्जिउं जोगे ।

समणाणं होइ समो, देसेणं देसविओ वि ॥ ५६ ॥

व्याख्या—इह सामायिकं नाम प्रथमं शिक्षाव्रतं भवति, यस्मिन् सामायिके कृते सति देशविस्तोऽपि सावधान्मनो-
 वाकायव्यापारान् वर्जयित्वा सर्वविरतानां सदृशो भवति । कथमित्याह—देशेन देशोपमया यथा चंद्रमुखी ललना, समुद्र
 इव तडाग इति । इतरथा त्वस्यैव साधुश्राद्धयोर्महान् भेदः । तथाहि—साधुरुत्कर्षतो द्वादशांगीमप्यधीते, श्राद्धस्तु पद्मी-
 वनिक्तायाध्ययनमेव । पुनः साधुरुत्कर्षतः सर्वार्थसिद्धिविमानेष्वुत्पद्यते, श्राद्धस्तु द्वादशे कल्पे एव । तथा साधोर्मृतस्य सुर-
 गतिः सिद्धिगतिर्वा स्यात् । श्राद्धस्य तु सुरगतिरेव । पुनः साधोश्चत्वारः संज्वलनकपाया एव कपायव्रजितो वासो स्यात्,
 श्राद्धस्य तु अष्टौ प्रत्याख्यानावर्णाः [चत्वारः] संज्वलनाश्च स्युः । पुनः साधोः पंचानां व्रतानां समुदितानामेव प्रतिपत्तिः,
 श्राद्धस्य तु व्यस्तानां समस्तानां वा इच्छानुसारेण स्यात् । तथा साधोरेकवारमपि प्रतिपन्नं सामायिकं यावद्धीवमवतिष्ठते,
 श्राद्धस्तु पुनः पुनस्तत्र प्रतिपद्यते । पुनः साधोरेकव्रतभंगे सर्वव्रतभंगः स्यात् अन्योज्यं सापेक्षत्वात्, श्राद्धस्य तु न तथेत्यादि ।
 अथ कुत्रेदं सामायिकं क्रियते ? इत्याशङ्क्योच्यते—

मुनेः समीपे जिनमंदिरे वा, गृहेऽथवा यत्र निराकुलः स्यात् ।

सामायिकं तत्र करोति गेही, सुगुप्तियुक्तः समितश्च सम्यक् ॥ ५७ ॥

व्याख्या—गेही गृहस्थः प्रथमं मुनिसमीपे सामायिकं करोति, तदभावे जिनमंदिरे, तयोर्द्वयोरप्यभावे तु गृहे तत्क-
 रोति । अथवा किं बहुना ? यत्र क्वचित्क्षेत्रे शून्यगृहे भार्गवी वा स्वयं निराकुलः स्वस्थचित्तः स्यान्नत्र स्थाने सुगुप्तियुक्तः

सम्यक् समितश्च सन् सामायिकं करोति । अत्र हि जिनमंदिरे सामायिककर्तारो योग्याः (कर्तुयोगाः) सम्यक् समाधिमतो भवन्तीति पूर्वं तद्ग्रहणं, तत्रापि मुनिपार्थे धर्मवार्त्ताश्रयणादिना विशेषलाभः स्यादिति जिनमंदित्रात्प्रथमं मुनिसमीपे ग्रहण-
मिति भावः । किं च यो हि गृहादौ सामायिकं कुर्यात्सोऽङ्गीकृतसामायिक एव समितियुक्तो गुरुसमीपमागत्य तत्सा-
क्षिकं सामायिकव्रतमुचरति । अयमल्पद्वैकश्रावकस्य विधिः, महद्वैकस्तु राजादिरकृतसामायिक एव साधुपार्थमागत्य ततः
सामायिकं स्वीकरोति । अन्यथा तु कृतसामायिकस्य तस्यानुगच्छद्भिर्हस्त्यधयोथादिभिरधिकरणं स्यादित्यलं प्रपञ्चनेन ।
विस्तारार्थिना तु आवश्यककवूर्णिविलोकनीया । अथ सामायिकस्थितस्य कृत्यं दर्शयते—

सामायिकस्थः प्रवरागमार्थं, पृच्छेन्महात्माचारितं स्मरेच्च ।

आलस्यनिद्राविकथादिदोषान्, विवर्जयेत् शुद्धमना दयालुः ॥ ५८ ॥

स्पष्टं, नवरं आलस्यादिदोषान्स्वमी-आलस्य १ निद्रा २ पल्लङ्गिका ३ अस्थिरासन ४ दृष्टिपरिवृत्ति ५ कार्यतरुवृत्ति
६ भिन्नाद्युपष्टंभा ७ त्पंगोपांगगोपन ८ देहमलोत्तारणां ९ गुल्यादिमोहन १० विश्रामणा ११ कंठूयनानि १२ द्वादश
कायदोषाः । तथा कुवचना १ विस्मृत्यजल्पन २ प्रतिघातवचन ३ यथाच्छंदजल्पन ४ संस्तववचन ५ कलह ६ विकथो ७
पहासवचन ८ स्वस्तिवचन ९ गमनागमनकथनानि १० दर्शते वचनदोषाः । तथा अविवेक १ यशःकीर्त्यभिलाष २ लाभा-
र्थिताऽ ३ हंकार ४ भय ५ निदानार्थिता ६ संशय ७ रोषा ८ विनया ९ भक्तयो १० दूशते मनोदोषाः । एते सर्वेऽपि द्वात्रिं-

शरीराः सामायिके वर्ज्याः । किं च—

गृही त्रसस्थावरजंतुराक्षिपु, सदैव तसायसगोलकोपमः ।

सामायिकावस्थित एष निश्चितं, मुहूर्त्तमात्रं भवतीह तत्सखः ॥ ५९ ॥

व्याख्या—इहास्मिन् संसारे गृही त्रसेषु स्थावरेषु च जीवसमूहेषु सदैव संतापकत्वाच्चमलोहगोलकतुल्यो वर्तते । सामायिकेऽवस्थितः पुनरेष गृहस्थो मुहूर्त्तमात्रं घटिकाद्वयं यावत् निश्चितं तेषां जीवानां सखा मित्रं भवति, आरंभवर्जित-
त्वान् । इह सावद्योगाप्रत्याख्यानरूपस्य सामायिकस्य मुहूर्त्तमानता सिद्धतेऽनुक्तानि ज्ञातव्या, प्रत्याख्यानकालस्य जघ-
न्यतेऽपि मुहूर्त्तमात्रत्वाच्चमस्कासहितप्रत्याख्यानवदिति । अयं दृष्टान्तो दर्शयति—

सदैव सामायिकशुद्धवृत्ति-मानेऽपमानेऽपि समानभावः ।

मुनीश्वरः श्रीदमदंतसंज्ञो, वभूव सद्भूतसमृद्धिभोगी ॥ ६० ॥

व्याख्या—सदैव निरंतरं सामायिके शुद्धा वृत्तिर्वर्त्तनं यस्य स तथोक्तः, अत एव मानेऽपमानेऽपि तुल्यमनोव्यापारः,
एवंविधः श्रीदमदंतनामा मुनीश्वरः सञ्चलायाः सम्यक्स्वरूपायाः समृद्धभोगी भोक्ता वभूवेति पदार्थः । सामायिकस्थो हि
भव्यारमा एतत्स्वरूप एव भवति । यदुक्तं-निदपसंज्ञासु समो, समो अ माणावमाणकारिणु । समसयणपर(रि)यणमणो,

मामाहसंगथो जीवो ॥ १ ॥ इह शक्यचित्तदमदंतदृष्टांतस्वर्यं—

हस्तिशीर्षनगरे दमदंतो राजा प्रबलबलसशुद्धियुक्तः सुखेन राज्यं पालयति स । तस्मिन्नवसरे हस्तिनापुरे पांडवाः कौर-
वाश्च राज्यं पालयामासुः । तेषां च दमदंतेन सद्द्वि सीमानिमित्तको महान् विवादः समजनि । तत एकदा दमदंते जरासंध-
नृपस्य सेवार्थं गते सति पांडवैः कौरवैश्च तदंशो भग्नः, तदा तत्प्रवृत्तिं श्रुत्वा क्रुद्धो दमदंतनृपः सद्यो बहुबलं समादाय
हस्तिनापुरोपरि समागतः । तत्र चौभवेणामन्योऽन्यं महदुद्धं संजातं, परं देववशात्पांडवाः कौरवाश्च भग्नाः, दमदंतस्तु संग्रा-
हज्यो विजयदत्तां यादयन् स्वस्थानमायातः । ततः क्रियत्यपि काले गते सति स दमदंत एकदा संघ्यायां पंचवर्णवाटलस्व-
रूपं विलोक्य संग्राहैराग्यः संसारस्वरूपमपि तादृश्यमेवासारं विभावयन् प्रत्येकबुद्धतया प्रव्रजितः । ततः प्रतिग्रामं विहरन्
एकदा हस्तिनापुरे प्रतोल्या बहिर्दशे स कायोत्सर्गेण तस्थौ । तदा राजवाटिकां गच्छद्भिः पाण्डवैर्ममिं तं मुनिं विलोक्य
कोऽयं मुनिरिति खेकेभ्यः शृणुं, तैरुक्तं— 'दमदंतराजर्षियं ।' ततः पांडवैः सद्योऽश्वभ्य उर्जीयं सहर्षं प्रदक्षिणात्रयं दत्त्वा
मुनिं श्रणम्य तस्य द्विविधमपि बलं प्रशस्योग्रे चलितं । तदनंतरं कौरवाः समेताः, तेषु च दृष्टेन दुर्योधनेन तथैव प्रशपूर्वकं
ते दमदंतं विज्ञाय— 'अहोऽयं त्वत्साकं रिपुरस्ति, अस्य तु मुखमपि न इदं' इत्यादिदुर्वक्यैस्तं तिरस्कृत्य सक्रोधं साधु-
संभुवं बीजपूरुफलं प्रक्षिप्योग्रे चलितं । ततस्तदनुगच्छद्भिः सैर्नरपि सैनिकैश्च। राजा तथा प्रजेतिन्यायात् काष्ठधूलीपाषाणा-
देर्निक्षेपाच्छुनः समंतादुच्चैस्तरं चत्वरमिव विदधे । अथ पांडवा यथेच्छं वने क्रीडां विधाय पथाद्वलमाना मार्गे मुनिसाने
तन्महचत्वरं विलोक्य प्रश्रपूर्वकं तत्सर्वं कौरवकृतं दूयतिमवगम्य सद्यस्तत्रागत्य पाषाणादिदूरीकरणपूर्वकं तं दमदंतराजर्षिं

विधिनाभिबंध नमस्कृत्य च स्वस्थानं गताः । तदानीमित्थं पाण्डवैर्मान्तिः कौरवैथापमानितोऽपि स युनीश्वरः स्वमनसोभयत्र
समभावं बभार, मनागपि रागद्वेषौ न कृतवान् । ततः स मुनिर्षट्कालं चारित्रमाराध्य प्राति उचमगतिमाग्वभूव । इति दम-
दंतरजर्षिकथानकं । एवमन्यैरपि निजगुणाभिलाषुकैः सामार्थिके स्थिरमनःपरिणामैर्भान्यं । अत्र भावना-धन्वा ते लियलोए,
जायसीयं कंति जे समणा । सामाहयं वियुद्धं, निबंधं एवं विचिंतिया ॥ १ ॥ कइआ णु अहं दिक्खं, जावसीयं जहद्विओ
समणो । निसंसंगो विहरिस्सं, एवं च मणेण चिंतिया ॥ २ ॥ इति भावितं प्रथमं शिक्षाव्रतं ९ ॥

अथ द्वितीयं देशावकाशिकव्रतं भाव्यते-मुत्कलानां नियमानां देशे संक्षिप्तविमोड्यकाशोऽवस्थानं देशावकाशस्तेन
निर्धृतं देशावकाशिकं [व्रतं भाव्यते प्राणातिपातविरमणं विना सर्वेषां व्रतानां यत्प्रत्यहं संक्षेपो विधीयते] तद्रूपं यद्व्रतं तदे-
शावकाशिकव्रतमुच्यते । अयमर्थो-व्रतप्रतिपत्तिसमये गृहीतस्य जीवितावधिकस्य दिग्गतस्य दिशावकाशिकत्वं बोध्यमिति ।
तथाहि-पुंढं गहियस्स दिसा-वयस्स सबयाण वाणुदिणं । जो संखेवो देसा-वगासिअं तं वयं विहइं ॥१॥ उक्तार्था । अत्रा-
हुईद्व्याः-दिग्गतसंक्षेपकरणं शेषव्रतसंक्षेपकरणस्याप्युपलक्षणं द्रष्टव्यं, तेषामपि संक्षेपस्यावश्यं कर्तव्यमिति । प्रतिव्रतं च दिव-
सपक्षधचधिना संक्षेपकरणस्य भिन्नव्रतत्वं द्वादश व्रतानीति संख्याविरोधः स्यादिति । एतेन देशावकाशिकं दिग्गतस्यैव
त्रिपय इति शंका निरस्ता । यच्च 'दिसिवयगहियस्स दिसापेरियाणस्स पहदिणं परियाणरूपणं देसावगासिअं ति' मूलद्वयं

१ एतद्वन्तरम्-“प्राणातिपातविरमणादीनां वा सर्वेषां व्रतानां य-प्रत्यहं संक्षेपो विधीयते तद्देशावकाशिकं बोध्यमिति”
अयं पाठः प्रतिद्वयेऽस्ति ॥

तदुपलक्षणत्वेन न्याख्येयं, सूत्रामात्रकारित्वात् सूत्रस्येति । तथा च चूर्णिः—एवं सन्नवएसु, जे पमाण ठविआ ते पुणो पुणो । दिवसओ ओसोदो, देवसिआओ रत्तियो सारे ॥ १ ॥ इति । अथात्र व्रते दृष्टान्तो दृश्यते—आसन्नवरकवास—श्रद्धामतिशब्द-
कौशिकः सर्पः । देवशयनाधिकेना—ष्टमकल्पं सत्वरं नीतः ॥१॥ आर्यार्थः सुबोधः । भावार्थस्तु कथानकादयसेयस्तचेदं—

कश्चिदक्षपको मुनिर्मासोपवासपारणादिने शिष्यसहित आहारार्थं गतो, मार्गे तच्चरणवले मंडूकीविराधना जाता, तदा शिष्येणोक्तं—‘स्वामिन् ! भवतेयं मंडूकी मईताज्यो मिथ्यादुष्कृतं वद ।’ ततस्तद्वचसा संजातकषायः स क्षपको लोकैर्मेदिता अपरा मंडूकीर्दश्यन् जगाद—‘अरे दुष्टात्मन् ! एता मृताः किं मया हताः ? ।’ ततः शिष्यस्तं क्रुद्धं विज्ञाय तदानीं मौनमभजत् । संध्यायामालोचनाक्षणे तं मुनिं स मंडूकीमस्मारयत् । तदा विशेषतः समुत्पन्नरोषः स क्षपको रजोहरण-
मुत्पाद्य शिष्यवधयायाधावत् । अंतरा च स्तेभेन भयशिराः सन् अकस्मान्मुत्वा ज्योतिष्केषु देवो जातः । ततश्च्युत्वा कनकबलाख्ये वने चंडकौशिकनामा तापसो बभूव । तत्रापि प्राक्तनसंस्काराद्बहुलभ्रयायः स एकदाश्रमे फलादि-
गृह्यतो राजकुमारान् हंतुं करे परशुं गृहीत्वा धावन् अंतरा पादस्वलनात्कस्मिंश्चिद्देवे पपात । ततो मृत्वा स तत्रैवा-
श्रमे दृष्टिविषो युजंगम आसीत् । तत्र च वने प्राग्भवाभ्यासतोऽप्यंतं मूर्च्छितः सन् मनुष्यादिसंचारं सर्वथा स न्यवारयत् ।
एकदा छद्मस्थावस्थायां श्रीमहावीरस्वामी विहार्न् गोपैवास्तितोऽपि लाभं विज्ञाय तद्विलसमीपे प्रतिमया तस्थौ । ततः
स सर्पः सत्वरं विलाग्निर्गत्य भगवंतं प्रेक्ष्य जातोत्कटकषायः सन् दशति स । तदा वक्रसंभस्त्रेवाचलस्य वीरभगवतः शरी-
राग्निगतं गोक्षीरघवलं रुधिरं वीक्ष्य विस्मयं प्राप्तः स प्रशुस्वरूपं मनसि चिंतयन् संजातजातिसरणः स्वपूर्वभवान् ददर्श ।

ततो निर्विषीभूतः स नागो भक्षया प्रसुं प्रदक्षिणीकृत्य प्रणम्य च प्रभुसमक्षं सर्वमपि स्वकृतजीवहिंसाद्यकृत्यमालोच्यानशनं
जप्राह । तदा मद्दृष्ट्या प्राणिनो न विधीयुसिति विचार्य गृहीतदेशाद्यकशिकत्रतः सन् विलम्बे स्वमुखं प्राक्षेप्य तस्यौ ।
तदानीमेतत्प्रपृच्छिं श्रुत्वा गोप्यस्तं नवनीतेनानर्चुः, तदंधाचोपासनेन कीटिकागणेन शरीरे विलग्य सच्छिद्रीकृतोऽपि म चंड-
कौशिकः सर्पः कायेन मनसा च निश्चलः सन् अनशनं सम्यक् प्रप्राप्य सहस्रारकल्पे महद्दिको देवोऽभूत् । इति दशमत्रते
चंडकौशिककथानकं ॥ एवमन्यैरपि संसारमीक्षभिर्नृभिरेतद्भूतपालने सादरैर्भित्तव्यं । अत्र भावना-संगे अ सर्वसंगेहि, वज्रिए
साहूणो नमंसिद्धा । सर्वेहि जेहि संगं, सावञ्जं सबहा चत्तं ॥ १ ॥ इति भावितं द्वितीयं शिशात्रतं ॥ १० ॥

अथ तृतीयं पोषधत्रतं भाव्यते-पोषं धर्मस्य पुष्टिं धत्ते इति पोषधः पर्वदिनानुष्ठेयो व्यापारस्तद्रूपं यद्भूतं तस्यो-
पधधत्तमुच्यते । तत्रैव-

आहारदेहसङ्कार-गेहवाचारात्रिरइवभेहिं । पञ्चदिणाणुष्ठाणं, तद्वयं पोसहवयं चउहा ॥ ६१ ॥

न्याख्या-आहार १ देहसङ्कार २ गृहव्यापारनिष्ठिचि ३ ब्रह्मचर्यं ४ भेदान्तुर्था यत्पर्वदिनानुष्ठानं तत्तृतीयं पोषध-
त्रतं भवति । तत्र निष्ठिचिश्चन्द्रस्य प्रत्येकं योगादाहारनिष्ठिचिरश्चनादिपरित्यागः १, देहसङ्कारनिष्ठिचिः क्षानोद्वचनविलेपना-
दिपरित्यागः २, गृहव्यापारनिष्ठिचिर्गृहकार्यानिषेधः ३, ब्रह्मचर्यं स्त्रीसेवाप्रतिषेधः ४ इति । अत्र पुनराहारनिष्ठिचिरूपः पोषधो
द्विधा देशतः सर्वतथ । तत्र देशनिविधेयहारप्रत्याख्यायरूपस्य, सर्वतन्तु चतुर्विधाहारप्रत्याख्यायरूपस्य स्यात् । शेषभेदास्तु

सर्वत एव । यदुक्तं-रुरामि भंते ! पोमहं आहारपोसहं देसओ सबओ वा, सरीरसक्कारपोसहं सबओ, वंमचेरपोसहं सबओ, अवा-
वारपोसहं सबओ, चडविहे पोसहे सावलं जोगं पचकबामि, जाव दिवसं अहोरत्ति वा एज्जुवामामि दुविहं ति विहेणमि-
त्यादि । अन्यत्र पुनरितरथा शोक्तमस्ति । तथाहि-अयं चतुर्विधोऽपि द्विधा देशतः सर्वतश्च । तत्राहारपोपधो देशतो विकृ-
त्यादित्यगः, सकृद्द्विर्वा भोजनं, सर्वतस्तु चतुर्विधाहारत्यागः १, देहसक्कारगृहव्यापारपोपधौ तु देशतः कस्यचिदेहसक्कार-
विशेषस्य गृहव्यापारस्य चाकरणं, सर्वतस्तु तस्याकरणं २-३ । ब्रह्मपोपधस्तु देशतो मैथुनप्रमाणकरणं, सर्वतस्तु
सर्वथा ब्रह्मचर्यपालनं ४ । अत्रयं मामाचारी-जो देसपोसहं करेइ सो सामाहयं करेइ वा न वा । जो सबपोसहं करेइ सो
नियमा सामाहयं करेइ, बइ न करेइ तो वंचिजइ, तं कइ ? चेइधरे साहुमूले धरे वा पोसहसालाए वा उम्मुक्कमणिसुवण्णो
पढतो पुरयणं वा थायतो सुणतो धम्मज्झाणं सिआइ ति । इह तच्चं पुनस्तच्चत्ता विदुः ।

अथ यदुक्तं शाक् पोपधः पर्वदिनासुण्यो व्यापार इति, तत्र पर्वाणि दृश्यन्ते—

चतुर्दश्यष्टमीदर्श-पौर्णमासीषु पर्वसु । पापव्यापारनिर्मुक्तः, कुरुते पोपधं कृती ॥ ६२ ॥

सष्टं, नवमं दशौआवास्या । किं चेह नामतद्यत्नः पर्वतिथयः, यस्तुतस्तु पद, माममध्ये द्योथतुदश्योद्वयोऽष्टम्योथ
सद्भावादिति । ननु श्रावकः पर्वतिथिष्वेव पोपधतपः कुर्यान्नान्यदेति चेदत्राहुः क्वचित्-श्रावकेण हि पोपधतपः सर्वास्वपि
निधिषु कर्तव्यः, परं यद्यसौ तथा कर्तुं न शक्नोति तदा पर्वतिथिषु निपमात्करोतीत्यतः पर्वग्रहणं बोध्यमिति । आवश्यकश्च-

त्यादौ तु स्पष्टमेव पोषधकर्तव्यतायाः प्रतिदिवसं निषेधः प्रोक्तोऽस्ति । इह त्वत्त्वं तु सर्वविद्वद्यं । अथ सर्वाहारपरित्यागाद्-
 कास्याप्यस्य महापुण्यफलत्वादवश्यं कर्तव्यत्वमुच्यते—

नृपनिग्रहरोगादियु, न ह्यशनाद्यं न धर्ममपि लभसे ।

तत्किं प्रमाद्यसि त्वं, ध्रुवधर्मे पोषधे भव्य ॥ ६३ ॥

व्याख्या—भो भव्य ! नृपनिग्रहो राजकृतो रोधः, रोगो मांघं, आदिशब्दाद्वरणकदुर्भिक्षादयः, एतेषु स्थानेषु नृपवै-
 द्याघधीनत्वात् त्वमशनादिकं न लभसे, विरतिपरिणामामावाच धर्ममपि न लभसे, तत्तस्मादित्यं पराधीनत्वे स्वस्योभयभ्र-
 ट्ठां विलोक्य ध्रुवधर्मोऽश्नं धर्मकारणे पोषधे किं प्रमाद्यसि ? नात्र प्रमादो युक्त इत्यर्थः । अथात्र व्रते दृष्टान्तो दृश्यते—

यः पोषधस्यः सुतरां सुरेण, पिशाचनागोरसर्परूपैः ।

विशोभितोऽपि क्षुभितो न किञ्चित्, स कामदेवो न हि कस्य वर्ण्यः ॥ ६४ ॥

व्याख्या—यः पोषधे स्थितः सन् सुरेण पिशाचजसर्पाणां दुष्टै रूपैः सुतरामत्यंतं विशोभितोऽपि न किञ्चित्स्वल्पमपि
 क्षुभितः स कामदेवो नाम वीरशावकः कस्योचमणुरुपस्य नो वर्ण्यः ? सर्वस्यापि वर्णनीय एव इत्यर्थः, एतद्दृष्टान्तस्तु अग्रे
 वक्ष्यते । अत्र भावना-उगमं तपति त्वं जे, एएसि नमो मुसाहूणं । निस्संगा य सरीरे वि, सावगो चितए महंसं ॥ १ ॥

इति भाषितं कृतीयं शिक्षाव्रतं ॥ ११ ॥

अथ चतुर्थमतिशिसंविभागव्रतं भाष्यते—तत्र तिथिपचदिलोकव्यवहाररहितत्वाद्दतिथयः साधवस्तृपां मंत्रिभागः शुद्धा-
हारादेः सम्यक् विभजनं तद्रूपं यद्व्रतं तदतिशिसंविभागव्रतमुच्यते । केचिदिदं व्रतं ‘यथासंविभाग’ इति पठन्ति, तत्र यथाग्र-
वृत्तस्य स्वभावनिष्पन्नस्याहारादेः सम्यक् साधुभ्यो विभजनमिति व्युत्पत्तिः, गृहस्थो हि षोपथस्य पारणके परमविनयेन
साधुभ्यो यत् शुद्धान्ननादि ददाति तन्नतुर्यं शिक्षाव्रतमित्यर्थः । तथाहि—

जं च गिही सुविसुद्धं, सुणिणो असणाद् देइ पारणाए ।

परसविणएण एयं, तुरियमतिहिंसंविभागवयं ॥ ६५ ॥

उक्तार्था । इहोपयोगित्वात् किञ्चिच्चूर्णभणितं लिलयते—‘पोसह पारंतेण साहूणं अदाउं न वट्टइ पारेउं पुंवं साहूणं दाउं
पच्छा पारेयवं, काहे विहीए दायवं ? जाहे देमकालो ताहे अणणो मवं मरीस्स विभूसं काऊणं ताहूपडिस्सयं गओ निमं-
तेइ भिवसं गिण्हह चि, साहूणं का पडिवची ? ताहे अन्नो पडलगं अन्नो भाणणं पडिलेहेह, मा अंतराइ अ दोसा इविथपाइ
दोमा प भविस्संति । सो जइ पढमाए पोस्सीए निभंतेइ अरिथ य नमोकारइत्ता ताहे विण्हइ, जइ नरिथ ताहे न विण्हइ,
तं धरियवयं दोहिइ । मो वणं लगिजा ताहे विण्हइ संचिवसाविजइ जो वा उग्घाडपोस्सीए पारेइ पारणागइत्तो अन्नो वा
तस्स विमंजिअए, तंण सायएण मह गम्मइ संघाडओ वचइ, एमो न वचइ, माहू पुरओ मावगो पच्छओ वरं नेऊण आम

षेणं निमंतिञ्जा, जइ वि न निविहो विणओ पउत्तो, ताहे मत्तपाणं सयं देइ, अहवा भायणं धरेइ, भञ्जा देइ, अहवा ठिओ अरथइ, जाव दिण्णं, सावसेसं च गिण्हअवं पच्छाकम्माइपरिहरणह्वा, दाळणं वंदिता विससोइ, अणुगच्छइ अ पच्छा सयं भुंजइ जं च किर [सारं] साहूणं न दिन्नं तं सावण न भुञ्चं । जहिं णुण साहू नरिथ तत्थ देसकालवेलाए दिसावलोओ कायवो विसुद्धेणं भावेणं जइ साहूणो हुंता तो नित्थरिओ होंतो चि । एतेन सदापि सुश्राद्धेन साधुभ्यो दानं देयमेव, परम-
 तिथिसंविभागव्रतोच्चारः पर्वपारणके एव भवति । यदुक्तमावश्यकवृत्तौ—पोषधातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ, न प्रतिदिवसानुष्ठेयावित्यलं विस्तरण । किं च श्रावकेण साधुभ्य एषणीयमेवाहारादि देयं महालाभनिबंधनत्वात् । अनेप-
 णीयं तु सति निवहि सर्वथैव न देयमल्पार्थुर्बधादिहेतुत्वात् । अत्र कश्चित्प्रश्नयति, ननु कुपात्रेऽप्येषणीयाहारादेदानं तथा-
 विधुणाय संपद्यते किं वा न तथा ? तत्रोच्यते—कुपात्रेभ्यो हि दीयमानमेषणीयमप्यशनादि केवलं पापकारणमेव, न पुन-
 निर्बाराहेतुः । यदुक्तं श्रीमद्भगवत्यग्रे—समणोवासगस्स णं भंते तहारूवं असंजयं अविश्यं अप्पडिइयअपचक्त्वायपावकम्मं.
 फासुएण वा अफासुएण वा एसणिजेण वा अनेसणिजेण वा असणपणत्वाइमसइमेणं पडिलाभेमाणस्स किं किञ्जइ ? गोयमा !
 एगंतसो से पावकम्मै कज्जइ, नरिथ य से कावि निजरा इति । एवं तर्हि श्रावकैः साधुभ्योऽन्यत्र कापि दानं न देयमेवेति
 चेन्नैवं, आगमेऽनुकंपादानस्यानिषिद्धत्वात् । यदुक्तं—पूर्वस्वरिभिः—

जं मुक्खवा दानं, तं पइ एसो विही समक्खाओ ।

अणुकंपादानं पुण, जिणेहि न कयावि पडिसिद्धं ॥ ६६ ॥

व्याख्या—सौक्ष्म्यं यदानं तदाश्रित्य एष कृपावदाननिषेधलक्षणो विधिः समाख्यातोऽस्ति, परं कर्मनिर्जसामविचिंत्य केवलं कृपयैव यदीयते तदणुकंपादानं पुनर्जिनैः परमकृपालुर्मिं कदापि प्रतिषिद्धं, अत एव 'मा णं तुमं पएमी पुंवं रम-
णिञ्जे भविचा पच्छा अरमणिञ्जे भविज्जासीति' राजप्रश्नीयेपणे केशिंगणधरोपदेशात् प्रदेशी नरोद्रो निजदेशं चतुर्थो विभ-
ज्य एकेन तद्विभागेन दीनानाथादिनिमित्तं निरंतरं दानशालां प्रवर्चयति स्म । दानत्यागान्मा भूजिनमतापप्राजनेति । यदि पुनर्जपादुखः श्राद्धानां सर्वत्र दानाङ्गानं दद्युस्ततस्तुंगिकानगरीनिवासिथावकवर्णनाधिकारे 'विच्छिद्दिअपरभत्तपणा' इति विशेषणोपादानं न कुर्यात्, केवलं साधुदाने प्रचुरावच्छेदनाभावात् । ततः कर्मनिर्जसार्थं यदानं तत्साधुभ्य एव देयं, अनुकंपा-
दानं पुनः सर्वेभ्योऽपीति निश्चितार्थः । अथ पात्रदानस्यैव विशेष उच्यते—

भयेन लोभेन परीक्षया वा, कारुण्यतोऽमर्षवशेन लोके ।

स्वकीर्त्तिप्रश्नार्थितया च दानं, नाहति शुद्धा मुनयः कदापि ॥ ६७ ॥

व्याख्या—असकृता एते शापादि दास्यंति, लोके मे विरूपं वा जल्पिष्यतीति भयं ?, दानाच्चैव जन्मानि जन्मा-
तरे वा समृद्ध्यादिशार्थेन लोभः २, श्रूयते किल्लेने विलोभास्तवो दीयमानं गृह्णति वा न वेति परीक्षा ३, मया दत्तं विना
एतेषां वराकाणां कथं निर्वाहो भविष्यतीति कारुण्यं ४, अणुकंपापि दत्तं, किमहं ततोऽपि हीनो यत्र ददामीति अमर्षः ५,

प्रहीतुरन्यस्य वा मुखाच्चिजश्चायाश्रयणेच्छा स्वकीर्य्यर्था ६, दानेन सरकृता एते मया पृष्टं ज्योतिष्वादि वक्ष्यंतीति, प्रश्ना-
 र्थिता ७, एतैः कारणैः शुद्धा मुनयो लोके कदापि दानं नार्हति । ते हि स्वनिस्तारुद्ध्या भक्तिदानस्यैव योग्या इति भावः ।
 (अत्र श्लोके तृतीयपादे प्रशब्दे परे पूर्ववर्णस्य गुरुत्वं न शक्यं, छंदोग्रंथे इन्द्रशब्दयोः परतो वैकल्पिकगुरुत्वाभि-
 धानादिति ।) किं च सुपात्रेभ्यो दानं ददता गृहस्थेन पंच दूषणानि सर्वथा वर्जनीयानि, पंच भूषणानि चापश्यं
 धार्याणि । तत्र दूषणपंचकं यथा—

अनादरो १ विलंबश्च २, वैमुख्यं ३ विप्रियं वचः ४ ।

पश्चात्तापश्च संतापः ५, सदानं दूषयंत्यहो ॥ ६८ ॥

भूषणपंचकं यथा—आनंदाश्रूणि १ रोमांचो २, बहुमातः ३ प्रियं वचः ४ ।

पात्रानुमादिना ५ चैतद्, दानभूषणपंचकं ॥ ६९ ॥

सप्तार्थं श्लोकद्वयं । पुनः पात्रदानप्रस्तात्रे भव्यात्मभिः प्रवर्द्धमानमनःपरिणामैर्भाव्यं, परं पंचकश्रेष्ठिवत् हीयमानमनः-
 परिणामो न धार्यः । पंचकृत्तांतस्त्वरथं—

कोष्ठप्राप्ते पंचकनामव्यवहारिणो गृहे एकदा कोऽपि ज्ञानवान् मुनिराहारायं समागतः, तदा समुष्टसद्भावेन तेन

श्रेष्ठिना असंहधारया घृतदाने दीयमाने किञ्चिदनमृतपात्रोऽपि स मुनिर्ज्ञानवलाचष्ट मनःपरिणामशुद्ध्या महालाभं विज्ञाय
'एतत्परिणामभोगो मा भूदिति शुद्ध्या यावत्तं न निषेधयति स तावन्मनसश्चलतया परिणामपतनात् स चिंतयति स-
'अहो लोभी अयं मुनिर्यतः स्वयमेकाकी सन् एतावद्द्यूतं किं करिष्यतीति ? ।' तथा एतच्चिंतासमकालमेव तस्य
हस्ताद् घृतधारापि शूनैः शूनैः पयात् । तदा ज्ञानिना तस्य तादृग्मनःपरिणामान् ज्ञात्वा श्रोक्तं- 'मा पत मा पतेति ।'
श्रेष्ठिनोचे- 'स्वामिन् ! अहं तु स्थिरतया स्थितोऽस्मि न मनागपि पतामि, भवता कथं मृषोच्यते ? ।' मुनिनोक्तं- 'भवान् द्रव्य-
तोऽपत्त्रापि भावतः पतितोऽस्ति । (किं बहुना ! द्वादशदेवलोकगमनयोग्याध्यवसायभोग्यो निपत्य प्रथमदेवलोकगमनयोग्या-
ध्यवसायेषु स्थितोऽसि ।) एतन्मुनिवचः श्रुत्वा सोऽप्यंतं पश्चात्तापपरो जातः, मुनिस्तु स्वस्थानमगात् । इति पंचकवृत्तंतः ।

अथ पुनर्दानकर्मणि सट्टांतं भावस्यैव प्राधान्यं दृश्यते—

नो द्रव्यतः केवलभावशुद्ध्या, दानं ददानो जिनदत्तसंज्ञः ।

श्रेष्ठी महालाभमवाप भावं, विना न चैवं किल पूरणख्यः ॥ ७० ॥

व्याख्या— क्लेशरयागमे श्रूयते जिनदत्तनामा श्रेष्ठी प्रसुसंयोगमप्राप्य द्रव्यतो दानं न ददानोऽपि केवलभावशुद्ध्या
दानं ददानः सन् महालाभमवाप, तथा पूरणख्यः श्रेष्ठी तु द्रव्यतो दानं ददानोऽपि भावं विना जिनदत्तश्रेष्ठिवन्महालाभं
न प्राप्तोऽर्थाद्रव्यप्राप्तिरूपस्य स्वल्पस्यैव लाभस्य भागी संजातः । इति श्लोकार्थः । भावार्थस्तु कथानकगम्यस्तत्रैवं—

एकदा छत्रस्थावस्थायां श्रीवीरस्वामी वैशाल्यां नगर्यां बलदेवस्य गृहे चतुरो मासान् यावत् कृतचतुर्विधाहारप्रत्याख्या-
 नकः कायोत्सर्गेण तस्थौ । तस्मिन्नगरे परमजिनधर्मतो जिनदत्तनामा जीर्णश्रेणी वसति स्म । स तत्र देवगृहे श्रीवीरस्वा-
 मिनं संवीक्ष्य वंदनापूर्वकं चिरमुपास्य स्वमनसि चिंतयति स्म—'अद्य स्वामिना उपवासः कृतोऽस्ति परं प्रातः स्वामी
 अवश्यं पारणकं क्रियति तदाहं स्वहस्तेन स्वामिनं प्रतिलाभयिष्यामीति ।' एवं प्रतिदिनं चिंतयन् पक्षं मासं च गणयन् स श्रेणी
 विशुद्धाध्यवसायः सन् चतुरो मासान् निनाय । ततः स चतुर्मासांते पारणकदिने शुद्धाहारसामग्रीं संमेल्य मध्याह्ने गृहद्वारे
 उपविश्य प्रमोरागमनमार्गं विलोकयन् चिंतयामास—'अद्य श्रीवीरस्वामी यद्यत्र समेष्यति तर्हि अहं मस्तके वद्वांजलिः सन्
 स्वामिसंमुखं गत्वा स्वामिनं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य वंदित्वा स्वगृहांतर्नेष्यामि । तत्र च भक्त्या प्रधानम्रासुकूपणीयात्पानादिभिः
 स्वामिनं प्रति पारणां कारयिष्यामि, ततः पुनर्नत्वा कृतिचित्तदानि प्रभुमनुयास्यामि, तदनंतरमहं धन्यमन्यः सन् शेषमुद्धरित-
 मन्नादि स्वयं भोक्षे ' इति । अथ जिनदत्तो यावदित्थं मनोरथश्रेणि करोति तावत् श्रीवीरस्वामी भिक्षार्थं व्रजन् पूरणश्रे-
 णिगृहे प्राविशत्, तेन च मिथ्यात्विना चेद्विहस्तात्स्वामिने कुल्माषा दापिताः, तदा सुपात्रदानमाहात्म्यात्तत्र देवैः पंच
 दिव्यानि प्रादुष्टवानि, नृपादिलोकाश्च सर्वेऽपि तद्गृहे मिलितास्तमत्यंतं श्रंशंसयामासुः । वीरस्वाम्यपि कुल्माषैः पारणां
 कृत्वा ततोऽन्यत्र विहारं चक्रुः (वकार) । अथ तदानीं जिनदत्तो दिवि ध्वनंतं देवदुर्भिक्षुत्वा विचारयामास—'धिम्मां निर्भाग्यं,
 अधन्योऽहं यदधुना स्वामी मद्गृहं नागतोऽन्यत्र च कापि पारणकं कृतवान्, मया तु चे ये मनोरथाः कृतास्ते सर्वेऽपि
 निष्फला जाता ' इति । अथ तस्मिन् दिवसे तन्नगर्यां पार्श्वनाथसंतानीयः कश्चित्केवलज्ञानी मुनीश्वरः समवासासीत् । नृपो

नगलोक्तः मह तत्र गता नं मंदिराऽष्टरु- ' स्वामिन् ! अस्मिन्नगरे कः पुण्यवान् जीवो विद्यते ? । ' केरलिना प्रोक्त-
' इह विनदानश्रेष्ठिण्योन्यः शोऽपि पुण्यप्राप्तानि । ' राजोक्त- ' स्वामिन् ! अनेन तु वीरराभिने पारणकं न क्वचित्, किं तु
पूराश्रेष्ठिना- ' स्वामिन्, अतः य कथं न पुण्यवान् ? । ' ततः केरली भगवान् मूलतः सर्वमप्यस्य भारनास्वरूप निगद्य

। उच्यमानेन दानं दत्त, पर भासतोऽनेन परमेश्वरः प्रतिलाभितः, पुनस्तदा भावगमाधि मिश्रताऽनेन
। ' कर्मोपाजितं, तथा ययौ तदानीं देवदुषि नाशोऽप्यत् ततस्तदेव केरलानं प्राप्स्यत् । पूराश्रेष्ठिना

मुगाप्रदानतः स्वर्गपुष्ट्यादिक्रमेण फलं लभ्यं, न दत्तोऽधिकं किंचिदिति । ' अर्थं ज्ञानिनः श्रुत्वा ते
नदन प्रग्रस्य स्वस्थानं जग्मुः । जिनदगश्रेष्ठरपि चिरकालं शुद्धं श्राद्धममाराध्यानयुतकल्पं जगाम । इति दान-
भागवदौ त्रीणश्रेष्ठिकथानकं । परमन्यैरपि श्रद्धालुभिर्दानक्रियायां निशुद्धभावो धार्यः, येन सर्वसम्पद्विशुद्धिप्रसिद्धयः

पश्चान्नेन गण्डुसिगा, जे मण्डुद्रीद मुद्रपत्तेसु । मुद्रागणाद्दणं, विति सया सिद्धिगहहेडं ॥१॥
॥ यदता मं निराकुरुभागमानुसारेण तस्य प्राधान्यं दर्शयते—

नं दूरगदतं व्रतं । तेनेदं सर्वधर्माणा-माद्यं मुख्यतयोच्यते ॥ ७१ ॥

नी । इत्यतानपिस्वय-प्रथमं ग्रन्थात्प्राया धनदलोत्पत्तलः कृणाष्टकनिमित्तः प्रत्येकं षोडशमासप्रभितजिन-
तोयैः गौरीनेन्द्राणां भांडागार पूरयति, ततो जिनेश्वरलोकं दानप्रदृच्ययं ययौदयादेनेतर
(एव) इति प्रतिष्ठये पाठ ।

तः परिपूर्णं प्रहरद्वयं यावत्प्रत्यहं अष्टश्लोकाधिकक्रीडिसंख्याः सौवर्णिकाः प्रदीयन्ते । यदुक्तमावश्यकै-एणा
 १, अथैव अणुणागा सयसहस्रा । धरोदयमाद्वयं, द्विज्जइ पायरासीओ ॥ १ ॥ त्रिणोव य कोडिसया, अद्वामीयं च
 षोडशीओ । असियं च सयसहस्रा, एवं संमच्छरे दिव्रं ॥ २ ॥ अथ दानसमयोद्भवाः षडतिशया दश्यन्ते-यदा सौवर्ण-
 षष्टि भूत्वा प्रभुदानं ददाति तदा सौधमद्रस्तदक्षिणे करे महाशक्तिं स्थापयति । ततो मनागपि खेदोन्पत्तिर्न जायते । इहा-
 त्परीसंपन्नस्य भगवतः करे इंद्रेण शक्तेः स्थापनमयुक्तमिति न शक्यं, भगवतोऽजंतवल्त्वे सत्यपि इंद्रस्य तदकरणे स्वकी-
 यचिरंतनस्थितेभक्तेश्च भंगप्रसंगात्, तस्मादनादिस्थितिपरिपालनाय स्वभक्तिदर्शनाय चेंद्रस्य तत्करणं युक्तमेवेत्यलं ग्रपंचेन
 ? । तथेशानंदः स्वर्णरत्नमयीं षष्टिं गृहीत्वांतरा गृह्णतोऽपरान् वर्षयन् वर्षेन लभ्यं तत्रस्मै जिनहस्ताद्वा-
 पयन् 'प्रभो ! महां देहीति' लोकांश्च शब्दं कारयति २ । तथा चमरेंद्रो बलीद्वय जनलामानुसारात्प्रभोदानमुष्टि प्रपूर्येत्
 हापयेद्वा ३ । तथा भवनपतिदेवा दानप्रतिग्रहार्थं भास्तान् मनुष्यान् तत्रानयति ४ । व्यंतराः पुनस्ताम्यनुष्यान् सस्थानं
 प्रेषयति ५ । ज्योतिष्कास्तु विद्याधरान् तदानं ग्राहयति ६ । किं च इदा अपि तदानं गृह्णति यतस्तत्प्रभावात्तेषां देवलोके
 द्वादश वर्षाणि यावत्क्रोडपि विश्रहो न स्यात् । तथा चक्रमर्यादयो भूयाः स्वभांडागारस्याश्वार्थं तदानं गृह्णति । श्रेष्ठ्यादि-
 लोकास्तु स्वयशःकीर्त्यादिशुद्धार्थं तद्ग्रहणं कुर्युः । तथा रोगिणः पुरुषा मूलरोगहान्यर्थं द्वादश वर्षाणि यावन्नमीनरोगोत्प-
 चिनिवारणार्थं च तदानं गृह्णति । किं बहुना ? सर्वेऽपि भव्यास्तद्योगं ग्राप्य स्वाच्छितार्थसिद्ध्यर्थं श्रीजिनद्रहस्तादानग्रहणं
 कुर्वन्त्येव । अभव्यास्तु न कदापि तदानं प्राप्नुवंति, शास्त्रे तेषां तीर्थकरदानप्रभृतिप्रयोजनमावाप्तोरयोग्यत्वाभिधानात् ।

नगालोकैः सह तत्र गत्वा तं वंदित्वाऽच्छन्-
'इह जिनदत्तश्रेष्ठितुल्योज्यः कोऽपि पुण्यवाचास्ति ।' राज्ञोक्तं-
'स्वामिन् ! अनेन तु धीरस्वामिने पारणकं न कार्तिं, किं तु
पूरणश्रेष्ठिना तत्कार्तिं, अतः स कथं न पुण्यवान् ? ।' ततः केवली भगवान् मूलतः सर्वमप्यस्य भावनास्वरूपं नियम
प्रोवाच-
'भो राजन् ! द्रव्यतस्तेन दानं दत्तं, परं भावतोऽनेन परमेधरः प्रतिलाभितः, पुनस्तदा भावसमाधिं विभ्रताऽनेन
द्वादशसर्वागमनयोर्धं कर्मोपाकृतं, तथा यद्यसौ तदानीं देवदुग्धिं नाश्रोष्यत् ततस्तदैव केवलज्ञानं प्राप्स्यत् । पूरणश्रेष्ठिना
तु भावशून्यत्वात् सुपात्रदानतः स्वर्णश्रेष्ठ्यादिक्रमेव फलं लब्धं, न ह्यतोऽधिकं किञ्चिदिति ।' अथैवं ज्ञानिवचः श्रुत्वा ते
मर्षेऽपि जिनदत्तं प्रशस्य स्वस्थानं जग्मुः । जिनदत्तश्रेष्ठ्यपि चिरकालं गुह्यं श्राद्धधर्ममाराध्याच्युतकृत्यं जगाम । इति दान-
विषये भावशुद्धौ बीणश्रेष्ठिकथानकं । एवमन्यैरपि श्रद्धालुभिर्दानक्रियायां विद्युद्भवो धार्यः, येन सर्वसमृद्धिद्विप्रसिद्धयः
स्वयमेव समुद्यत्सुः । अत्र भावना-धन्ना ते सप्पुरिता, जे मणसुद्धौ मुद्रपत्तेसु । सुद्धासणाद्दानं, दिति सया सिद्धिगहहेड ॥१॥

अथ सर्वधर्मेषु दानस्य गौणतां वदतां मतं निराकर्तुमागमानुसारेण तस्य प्राधान्यं दर्शयति—

सर्वतीर्थकरैः पूर्वं, दानं दत्त्वाहृतं व्रतं । तेनेदं सर्वधर्माणां-
साद्यं मुख्यतयोच्यते ॥ ७१ ॥

स्पष्टं, नवरं तीर्थकरदानविधिस्वरूपं-प्रथमं शुक्राज्ञया धनदलोकपालः क्षणाष्टकनिमित्तैः प्रत्येकं षोडशमासप्रमितजिन-
पितृनामाकृतैः मांदात्मस्मिकदानयोग्यैः सौवर्णजिनद्राणां मांडागारं पूरयति, ततो जिनधरलोकैः दानप्रवृत्त्यर्थं ह्ययोर्दयादंनंतरं

१ 'इन्तरं शहरद्वयादिकं यावत्' इति प्रसिद्धये पाठः ।

घटीपट्कालस्तः परिपूर्णं प्रहरद्वयं यावत्प्रत्यहं अष्टलक्षाधिकैककोटिसंख्याः सौवर्णिकाः प्रदीयन्ते । यदुक्तमावश्यकै-एवा
 हिरण्यकोडी, अद्वय अणुणगा सयसहस्रा । श्वरोदयमाद्वयं, दिज्जद पायरासीओ ॥ १ ॥ तिण्णव य कोडिसया, अट्टासीयं च
 हुंति कोडीओ । असियं च सयसहस्रा, एवं संवच्छरे दिव्वं ॥ २ ॥ अथ दानसमयोद्भवाः पडतिग्या दय्यन्ते-यदा सौवर्ण-
 मुष्टिं भृत्वा प्रभुदीनं ददाति तदा सौवर्णमुद्रस्तद्वक्षिणे करे महाशक्तिं स्थापयति । ततो मनागपि खेदोत्पत्तिर्न जायते । इहा-
 न्तवीर्यसंपन्नस्य भगवतः करे इंद्रेण शक्तेः स्थापनमयुक्तमिति न शक्यं, भगवतोऽन्तवत्त्वे सत्यपि इंद्रस्य तदकरणे स्वकी-
 यचिंतनस्थितेभक्तेश्च भंगप्रसंगात्, तस्मादनादिस्थितिरिपालनाय स्वभक्तिकर्तृनाय चंद्रस्य तत्करणं युक्तमेवेत्यलं प्रपंचेन
 ? । तथेशानंदः स्वर्णरत्नमयीं यष्टिं गृहीत्वांतरा गृह्णतोऽपरान् सामान्यसुरान् वर्जयन् यद्येन लभ्यं तत्तस्मै जिनहस्तादा-
 पयन् 'प्रमो ! महं देहीति' लोकान् शब्दं कारयति २ । तथा चमरेंद्रो वलींद्रश्च जनलाभानुसारात्प्रभोदीनमुष्टिं प्रपूरयेत्
 हापयेद्वा ३ । तथा भवनपतिदेवा दानप्रतिग्रहार्थं भारतान् मनुष्यान् तत्रानयति ४ । व्यंकराः पुनस्तान्मनुष्यान् स्वस्थानं
 प्रेषयति ५ । ज्योतिष्कास्तु विद्याधरान् तदानं ग्राहयति ६ । किं च इंद्रा अपि तदानं गृह्णति यतस्तत्प्रभावात्तेषां देवलोकै
 द्वादश वर्षाणि यावत्लोकोऽपि विग्रहो न स्यात् । तथा चक्रवर्त्यद्वयो भूयाः स्वभांडागारस्याश्वयर्थं तदानं गृह्णति । श्रेष्ठ्यादि-
 लोकास्तु स्वयंशःकीर्त्यादिदृष्ट्यर्थं तद्ग्रहणं कुर्युः । तथा रोमिणः पुरुषा मूल्यरोगहान्यर्थं द्वादश वर्षाणि यावन्नवीनरोगोत्प-
 त्तिनिवारणार्थं च तदानं गृह्णति । किं बहुना ? सर्वेऽपि मव्यास्तद्योगं प्राप्य स्ववांछितार्थसिद्ध्यर्थं श्रीजिनंद्रहस्तादानग्रहणं
 कुर्वन्त्येव । अभव्यास्तु न कदापि तदानं प्राप्नुयन्ति, शास्त्रे तेषां तीर्थकारदानप्रभृतिप्रयोजनमात्रासुरयोग्यत्वाभिधानात् ।

तथा न तच्छास्त्रं—जह अभविविषीवेहि, न भ्रासिया एवमाह्या भावा । इदंचमनुचरसुर-सिलायनननारयंच च ॥ १ ॥ इह नारयंच ति नारदत्वमित्यर्थः । केवल्लिणहरहृत्ये, पवजा तित्थयच्छरं दाणं । पयणसुरीसुरांचं, लोगतियेदेवसाभित्तं ॥ २ ॥ तायचीसुरांचं, परमाहम्मिअच जुयलमणुअंचं । संभिन्नसोय तह पुषु-धराहारयपुलायत्तं ॥ ३ ॥ मइनाणाइसु लद्धी, सुपच-दाणं ममाहिमणत्तं । चारणदुगमहुसाप्पय, खीरासवलीणठाणत्तं ॥ ४ ॥ त्रित्थयरातित्थपडिमा-तणुपरिभोगाइ कारणे विपुणो । पुढवाइयभावंमि वि, अभवजीवेहिं नो पत्तं ॥ ५ ॥ चउदसरयणत्तं पि य, पत्तं न पुणो विमाणसाभित्तं । सम्मत्तना-णत्तंयम-तवाइभावा न भावदुगे ॥ ६ ॥ अबव्यानामौपशमिकक्षाधिकलक्षणे भावादिके सम्यक्त्वादिभावा न स्युः । औपश-मिकवर्जनाच्च भावतः क्षायोपशामिकभावेऽपि एते न स्युः । द्रव्यतः पुनर्भवंत्यपीत्यर्थः । अणुभवजुचा भत्ती, जिणण साह-म्मिअण वच्छं । न य ताहेइ अभवो, संविगत्तं न सुणक्खं ॥७॥ सुप्पक्खं ति शुक्कपाक्षिकत्वमित्यर्थः । येषां किंचिदनूपुदल-प्रावचार्थिभात्रसंसास्ते शुक्कपाक्षिकाः, ये त्वाधिकत्तरसंसारभाजस्ते कृष्णपाक्षिकाः । जिणजणयज्जणणिजाया, जिणपक्खोदी-यया जुगय्यंहाणा । आयसिणपयाइदसंगं, परमत्थयुणहुमप्पत्तं ॥ ८ ॥ अणुबंधं ? हेउ ? सरूवा ? तत्थ अहिंसा तिहा जिणुइद्वा । दक्षेण य भावेण य, दुहापि तेहिं न संपत्ता ॥ ९ ॥ इह साक्षात्तानां योऽविधातः सा स्वरूपाहिंसा, या च यतनारूपेण प्रवृत्तिः सा हेत्वहिंसा, यत्पुदस्तस्या अहिंसायाः फलरूपेण परिणमनं साऽनुबंधाहिंसा जिनाज्ञाया असंबन्धनि-त्यर्थः, इत्यभयकुलकं ॥ तथा प्रमोदीनसमये स्वस्य मातापितरौ भ्राता च दानशालात्रयं कारयित्वा तत्रान्नपानानि ? अस्त्राणि ? अलंकाराश्च ? दापयतीत्यलं प्रसंगेन । इति भावितं सप्रसंगं चतुर्थं शिक्षाव्रतं ॥ १२ ॥ तद्भावेनेन च

भावितानि द्वादशानि व्रतानि । अथ निगमनं—

इत्थं व्रतद्वादशकं दधाति, गृही प्रमोदेन प्रतियतं हि ।

पंचातिचारान् परिवर्जयंश्च, ध्रुवं यथाशक्त्यापि भंगपट्टके ॥ ७२ ॥

व्याख्या—गृही गृहस्थ इत्यमन्तरोक्तप्रकारेण व्रतद्वादशकं प्रमोदेन ह्येण भंगपट्टकेऽपि पट्टस्यापि भंगकेषु यथाशक्ति दधाति, स्वनिर्वाहं विचिंत्य एकं द्वे त्रीणि वा समस्तानि वा व्रतानि प्रतियद्यते इत्यर्थः । किं कुर्वन् ? प्रतियतं ध्रुवं निश्चितं पंच पंचातिचारान् परिवर्जयन्, अतिचारास्तु विस्तरमयादत्र नोपदेशिताः संति, ते च ग्रंथांतरेभ्यः सुधीभिः स्वयमभ्यूह्या इति । इहातिचाराणां पंचत्वसंख्या तु बाहुल्यमाश्रित्य प्रोक्तास्ति, तेन भोगोपभोगव्रते विंशतिरतिचारा अवगंतव्याः । अत्र प्राक् सूचिताः पद् भंगकास्त्वेवं-एकविधमेकविधेन, यथा हिंसादिकं न करोति न कारयति वा मनसा वाचा कथेन वा ? । एकविधं द्विविधेन, यथा न करोति न कारयति वा मनोवाग्भ्यां मनःकायाभ्यां वाक्कायाभ्यां वा २ । एकविधं त्रिविधेन, यथा न करोति न कारयति वा मनोवाक्कायैः ३ । द्विविधमेकविधेन, यथा न करोति न कारयति मनसा वाचा कथेन वा ४ । द्विविधं द्विविधेन, यथा न करोति न कारयति मनोवाग्भ्यां मनःकायाभ्यां वाक्कायाभ्यां वा ५ । द्विविधं त्रिविधेन, यथा न करोति न कारयति मनोवाक्कायैः ६ । इत्यमेकविंशतिभंगकस्युक्ता पद्भंगीयं, श्रावकाणां प्रायोज्जुमतनिषेधो नास्तीति तद्वर्गका अपि न दर्शिताः । अत्र द्वादश व्रतान्याश्रित्य भंगकभेदविवक्षायां तु प्रतिपत्तुणां कर्मक्षयोपशमत्रैचिन्प्याद्भवह्यो

भेदाः षडुत्पद्यन्ते । यदाहुः—

तेरस कोडिसयाइं, चुलसीइजुयाइं वारस य लक्ष्वा । सत्तासीइ सहस्सा, दो थ सया तह दुरगाय । ७३

व्याख्या—प्रथोदशकोटिग्रहानि चतुरशीतिकोटयो द्वादश लक्षाः सप्ताशीतिसहस्राः द्वे श्लोके द्व्यधिके इत्येतावती श्राव-
काणामभिग्रहसंख्या श्रीजिनैरेरुपदिष्टा । एतदानयनोपायस्तु, प्रयत्नसारोद्धारमतपदत्रिगदधिकद्विशतमद्दारादयंगंतव्यः । किं
च द्वादशग्रहेषु आद्यान्यथौ प्रकानि एकदपि प्रतिपन्नानि यावज्जीवं स्तुः, अतो यावत्कथिकान्युच्यन्ते । चत्वारि शिक्षाव्रतानि
तु गृहचर्चयथिना पुनः पुनः स्वीकार्यत्वादल्पकालभावीनि, अत इत्यराण्युच्यन्ते । तथा एतेषु आद्यानि पंच व्रतानि धर्मदु-
मस्य मूलभूतचान्मूलगुणा उच्यन्ते, शेषाणि सप्त व्रतानि तु धर्मदुमस्य शालाप्रायत्येनेचररूपत्वादपुत्रतानां गुणफल्पाचो-
चरगुणा उच्यन्ते इति । इह प्रागेकैकं व्रतमाश्रित्य दृष्टता दर्शिताः, तांप्रतं पुनः समुदितानि द्वादश व्रतान्याश्रित्य श्रीवीरशा-
सने सर्वथोद्देशु गुणैर्द्वानामुपासकदशांगप्रसिद्धानां दशथाद्धानां दृष्टताः क्रमेण लेख्यतो दर्शयन्ते । तत्र तावद्दशानां नामा-
नीमानि,—आनंदः १ कामदेव २ श्चुलनीपिता ३ सुरादेव ४ श्चुल्लशतकः ५ हुंडकोलिकः ६ तदालपुत्रो ७ महाशतको ८
नंदिनीपिता ९ तेतलीपिता १० चेति ।

तत्रानंदथाद्दृष्टवन्तो यथा—यथिज्यग्रामे नगरे द्वादशकोटितोत्रणिक्स्थामी आनंदनामा गाथापतिर्वसति स्म, तस्य
चतस्रो हिरण्यकोटयो निधानप्रयुक्ता आप्तान्, एतावत्य एव ता वृद्धिप्रयुक्ता आप्तान्, एतावत्य एव पुनर्गृहोपस्करादिवि-
स्तारप्रयुक्ता आप्तान् । तथा प्रत्येकं दशदशमहस्रसोनिषत्त्रानि चत्वारि गोकुलान्यमवन् । पुनस्तस्य परमशीलसौभाग्यादिगुण-

धारिणी शिवानंदा नाम्नी भार्यासीत् । तथा वाणिज्यग्रामाद्बहिरीशानकोणे कोष्ठाकनान्नि सन्निवेशे तस्यानंदस्य बहवो मित्र-
 ज्ञातीयस्वजनपरिजनाः परिवसन्ति स्म । अथैकदा वाणिज्यग्रामसमीपवर्तिनि दूविपलाशचैत्ये श्रीमहावीरस्वामी समयसूतः,
 पर्यट् मिलिता, तदा स्वाम्यागमनवार्त्तां श्रुत्वा आनंदगाथापतिः स्नानपूर्वकं शुद्धवस्त्राणि परिधाय बहुजनपरिदृष्टस्तत्र गत्वा
 स्वामिनं वंदित्त्वोचितस्थाने उपविष्टः, स्वामिना देशना दत्ता, तत आनंदो धर्मं श्रुत्वा संग्राहशुद्धश्रद्धानः सन् स्वामिनं प्रोच्ये-
 ' भगवन् ! भवदुक्तो धर्मो महं रुचितस्ततोऽहं भवत्समीपे द्वादश व्रतानि ग्रहीतुमिच्छामि । ' स्वामिनोक्तं ' यथासुखं देवानु-
 प्रिय ! मा प्रतियंघं कर्षीः ' तत आनंदेन स्वामिसमीपे द्वादश व्रतानि गृहीतानि, तद्विशेषविचारस्तुषामकदशांगतो बोध्यः,
 व्रतग्रहणानंतरं चानंदश्रावको ऋगवंतं नत्वेत्यवादीत्- " स्वामिन्नद्यप्रमृति अन्ययूथिकान् अन्ययूथिकदेवान् अन्ययूथिकैः
 स्वदेवत्वेन परिगृहीतार्हत्प्रतिमालक्षणान् स्वदेवानपि अहं न वंदिष्ये न नमस्कुरिष्ये, पुनस्तैः पूर्वमसंभाषितः सन् नाहं तैः
 महालापसंलपौ करिष्ये, पुनस्तैभ्यो धर्मबुद्ध्याऽगुनादिकं न व्रदास्ये, परं राजाभियोगादिपडाकारेभ्योऽन्यत्रायं मे नियमोऽस्ति ।
 पुनरद्यप्रमृति श्रमणान्निग्रथान्प्रासुकैपणीयाहारादिभिः प्रतिलामयन् विहरिष्यामि । " एवमभिग्रहं गृहीत्वा स्वामिनं त्रिकुत्वो
 वंदित्वा स आनंदश्रावकः स्वस्थानमगात् । तदा तद्भार्या शिवानंदापि पत्युर्मुखादेतां प्रवृत्तिं श्रुत्वा स्वयमपि भागवत्समीपे
 गत्वा तथैव द्वादश व्रतानि जग्राह ।

' तत आनंदश्रावकः प्रबद्धमानभावेन पोषधोपवासादिसुद्धर्मकृत्यैरात्मानं भाषयन् चतुर्दश वर्षाणि व्यतिक्रमयति स्म ।
 पंचदशे च वर्षे वर्षेभाने एकदा स आनंद एकदश प्रतिमा घर्षुकामः स्वकीयमित्रज्ञातीयस्वजनादीन् सर्वान् संमेल्याश्रना-

दिभिः सत्कार्यं तत्समर्थं स्वकीयं ज्येष्ठपुत्रं स्वकुटुंबे स्थापयित्वा तान् सर्वान् स्थपुत्रं चापृच्छ्य स्वयं क्रोह्लाकसन्निवेशे स्वकी-
 योपपथशालायामागत्य तां ग्रामार्ज्यं, उचारप्रसवणभूमिं च प्रतिलिख्य दर्भसंस्तारकमारुह्यात्रस्थितः । तत्र च प्रथमामुपासक-
 प्रतिमामुपसंग्रह्य दशोक्तविधिना सम्यगाराध्य क्रमेणैकादशीं प्रतिमामाराधितवान् । ततस्तेन तपःकर्मणा संशोषितशरीरस्या-
 नंदस्यैकदा विशुद्धाश्रवसायैर्ध्यानारण्यकमधुशोषशमदावधिज्ञानं समुत्पन्नं । तदनंतरमन्यदा कदाचिद्वाणिज्यशामाद्ब्रह्मि-
 श्रीधीरस्वामी समवसुतः । तदा स्वामिनमापृच्छ्य इंद्रभूतिरनगरस्तृतीयायां पौरुष्यां चाणिज्यशामे यथास्मिन् आहारं
 गृहीत्वा ग्रामाद्ब्रह्मिर्निर्गच्छन् क्रोह्लाकसन्निवेशस्य नातिदूरं नातिसमीपं च ब्रजन् लोकमुखादानंदस्य तपःप्रतिपत्त्यादिप्रवृत्तिं
 निश्चय्य स्वयमानंदं प्रति विलोकनाय क्रोह्लाकसन्निवेशे पोषधशालामुपागतः । तदानंदो भगवंतं गौतममागच्छंतं विलोक्य
 हृष्टः सन् वंदित्वैवमवादीत्- ' स्वामिन् ! तपसा नाड्यस्थिमात्रशरीरोऽहं भवत्समीपे आगंतुं न शक्नोमि, अतो भवतैव
 प्रसादं कृत्वाज्जागम्यतां ।' ततो गौतमस्वामी यत्रानंदः स्थितोऽभूच्चत्रागतः, तदानंदो गौतमं त्रिकृत्वो भस्त्रकेन पादयोर्वदि-
 त्वैवमपृच्छन्- ' स्वामिन् ! गृहस्थस्य गृहमध्ये वसतोऽप्यधिज्ञानमुत्पद्यते ? ।' स्वामिनोक्तं- ' हंतोत्पद्यते ।' ततस्तेनोक्तं-
 ' स्वामिन् ! ममाप्यवधिज्ञानं समुत्पन्नमस्ति, तेनाहं पूर्वस्यां दक्षिणस्यां पश्चिमायां च दिशि प्रत्येकं लवणसमुद्रे पंचशतयो-
 जनप्रमितं क्षेत्रं जानामि पश्यामि च, उचरस्यां दिशि हिमवद्वर्षपर्यन्तं यावज्जानामि पश्यामि च, ऊर्ध्वं सौधमकल्पं यावत्
 अधस्तु रत्नप्रमापृथिव्या लोलचुचुयं नाम नरकावासं यावज्जानामि पश्यामि च ।' तत आनंदं प्रति गौतमः प्रोचे- ' भो
 आनंद ! गृहस्थस्यावधिज्ञानमुत्पद्यते, परं नैतावन्महत्तरं, तस्मात्त्वमेवस्य स्थानस्यालोचननिन्दनादिकं कुरु ।' तत आनंदो

गौतमं प्रत्येवमवादीत्- 'स्वामिन् ! जिनवचने सत्यार्थानामालोचनादि स्यात् ? । ' गौतमेनोक्तं- ' न भवति । ' तदा आनन्दे-
नोक्तं- ' यद्येवं तर्हि स्वामिन् ! भवतैव एतत्स्थानस्यालोचनादि कार्यं । ' ततो भगवान् गौतम आनन्देनैवमुक्तः सन् शंक्तिः
सद्य आनन्दसमीपात्प्रतिनिष्क्रम्य दूतिपलाशचैत्ये श्रीवीरस्वामिसमीपमागत्य गमनागमनप्रतिक्रमणादिपूर्वकं स्वामिनं नत्वा
सर्वमपि तद् दृष्टान्तं निवेद्येवमवादीत्- ' भगवन् ! तत्स्थानमानन्देनालोच्यं किं वा मया ? ' भगवानुवाच- ' हे गौतम ! त्वमेवै-
तत्स्थानमालोचय । आनन्दं प्रति एतमर्थं क्षमस्यस्व । ' ततो भगवान् गौतमो भगवद्भवनं विनयेन तथेति प्रतिपद्य स्वयं तत्स्था-
नस्यालोचनादि गृहीत्वा आनन्दश्रावकं प्रति तमर्थं क्षमयामास । ततः स आनन्दश्रावको बहुभिः शीलव्रतादिधर्मकर्मचर्चव्येरा-
त्मानं भात्रापित्वा विंशतिवर्षाणि यावत् श्रावकपर्यायं प्रपाल्य प्रति मासिकीं संलेखनां विधाय समाधिना कालं कृत्वा
सौधैर्म कल्पेऽरुणाभविमाने चतुःपल्योपमस्थित्या देवत्वैवेत्यन्वयं, ततश्च्युत्वा महाविदेहे सेतस्यति । इति आनन्दश्राद्धवृत्तांतः १ ॥

अथ कामदेववृत्तांतो यथा-चंपायां नगर्यां कामदेवनामा गाथापतिर्वसति स्म । तस्य भद्रानाम्नी भार्या । तथाष्टाद-
शकोटिसौवर्णिकानि द्रव्यमासीत् । तत्र षट् हिरण्यकोटयो निधाने प्रयुक्ता आसन्, एतावत्य एव वृद्धिप्रयुक्ता आसन्, एता-
वत्य एव पुनर्विस्तारे प्रयुक्ता आसन् । तथा प्रत्येकं दशदशसहस्रगोनिष्पन्नानि षट् गोकुलान्यभवन् । एकदा तद्वनारपार्श्व-
वर्चिनि पूर्णभद्रचैत्ये श्रीवीरस्वामी समवसुतः, तदानन्दश्रावकवदनेनापि द्वादश व्रतानि गृहीतानि । ततः क्रमेणायमपि
तद्वत् स्वज्येष्ठपुत्रं कुटुम्बे स्थापयित्वा स्वयं पोषधशालायामागत्य पोषधं कृत्वावस्थितः । ततोऽर्धरात्रसमये तस्य कामदेवस्य
समीपे एको माथी मिथ्यात्वी देवः प्रादुर्भूयैकं महद्भयानकमवाच्यविक्रालस्वरूपं पिशाचं विकुर्व्य हस्ते तीक्ष्णघारोद्धमिति

खड्गं समादाय कामदेवं प्रत्येवमवादीत्-‘हंहो ! कामदेव ! श्रमणोपासक ! अप्राथम्यप्रार्थक ! घीहीर्वाजित ! धर्मपुण्यस्वर्गमोक्ष-
चांछक ! एतानि शीलादिव्रतानि पोषधोषवामादीनि च धर्मकृत्यानि शीघ्रं परित्यज, नो चेदद्याहमेतेन तीक्ष्णखड्गेन त्वां
खंडशः करिष्यामि, येन त्वं दुःखार्चः सन् अकाले एव मृत्युं प्राप्स्यसि ।’ ततः स कामदेवस्तेन पिशाचरूपेणैवमुक्तोऽप्य-
भीकोऽशुभितोऽचलितश्छूष्णीको धर्मध्यानोपगतः सन् तस्यौ । ततः स देवस्तं श्राद्धं ताड्युं निश्चलं विज्ञाय द्वितीयतृतीयवारं
पुनर्वमेवोवाच, परं स मनापि न ह्युभितः । तदा समुद्धृतान्त्यंतकोपः स देवो ललाटे श्रृकुटिं कृत्वा खड्गेन कामदेवं
खंडशः करोति स्म । तथापि कामदेवस्तां महावेदनां सम्यक् सहमानो धर्मं निश्चलचित्तः सन् तस्यौ । ततः स देवः
पिशाचरूपेण तं चालयितुमशक्नुवन् खेदात् शनैः पश्चादपसरन् गोपधशालाया बहिर्निर्गत्य तत्पिशाचरूपं परित्यज्यैकं
महत्प्रचंडशुंडादंढमितस्तत उल्लालयंतं भेषमिव गुलगुलायमानं सीमाकारं हस्तिरूपं विकुर्व्यं पोषधशालायामागत्य कामदेवं
प्रति पुनर्वभाषे-‘हंहो कामदेव ! यदि मटुकं न करिष्यसि तर्हि अद्याहमनया शुंडया त्वां गृहीत्वाकाशे उत्क्षेप्यामि,
तीक्ष्णैर्दंतमुगलैर्भेत्स्यामि, अधो निक्षिप्य पादैर्लोलयिष्यामि ।’ तत एवमुक्तोऽपि कामदेवो यदा न धुभितस्तदा तेन देवेन
यथोक्तं तथैव कृतं, तथापि स श्राद्धस्तां महावेदनां सम्यक् सहमानो धर्मध्याने एव तस्यौ । ततः स देवो हस्तिरूपेणापि
तं क्षीभयितुमशक्नुवन् शनैः शनैः प्रत्यावृत्त्य पोषधशालाया बहिर्निर्गत्य तत्हस्तिरूपं परित्यज्यैकं महत्प्रचंडं विषरोपपूर्णमंज-
नशुंजवर्णमतिचंचलबिह्वलयुगलं परिस्फुरत्स्फुरत्कुटिलजटिलकंकशस्फटाटोपकरणदशं भीमं सर्परूपं विकुर्व्यं पोषधशालाया-
मागत्य कामदेवं प्रति शोचे-‘अरे कामदेव ! यदि महत्प्रचंडं तर्हि अद्यैवाहं सरसरशब्दं तव कायमालम्ब पश्चिमेन भागेन

त्रिकृत्वो ग्रीवां वेष्टयिष्यामि, तीक्ष्णाभिविषयव्याप्ताभिर्दंष्ट्राभिस्त्वोरःश्वलं मेत्स्यामि ।' तत इत्यमुक्तोऽपि स यदा न चलि-
 तस्तदातिक्रुद्धेन तेन देवेन तथैवोपसर्गः कृतः, परं स कामदेवस्तदानीमप्यल्लुभितः सन् तां तीव्रवेदनां सम्यग् धैर्येण सहते
 स, श्रीजिनधर्मं च क्षणमपि चिन्तान् दूरीचकार । ततः स देवः सर्परूपेणापि तं जिनप्रवचनचालयितुमशक्नुवन् श्रमात्
 शूनैः शनैः प्रत्यपसृत्य पोषणशालाया बहिर्निष्क्रम्य तत्सर्परूपं विहाय एकं महादिव्यं सौम्याकारं दीप्तिमदेवरूपं विकुर्व्य
 पोषणशालामनुप्रविश्याकाशे स्थितः सन् कामदेवं प्रत्येवमवादीत्—'अहो कामदेव ! त्वं धन्योऽसि कृतपुण्योऽसि, त्वया
 श्रीजिनधर्मप्रतिपत्त्या निजं जन्म सफलीकृतं । अद्य किल सौधमद्रः स्वसभायां तवातीव वर्णनं कृतवान्, देवदानवैरप्यक्षो-
 म्यत्त्वमुक्त्वान्, तदाहमिन्द्रवचनमश्रद्धानः सद्य इहागतः, परं त्वत्परीक्षां कुर्वता मया यादृशीद्विगोक्ता तादृशैव तव शक्ति-
 ईष्टा, अथाहं भवंतं क्षमयामि, मरुक्तापराधं भवानपि क्षमतां, अतः परमेतदकार्यं न करिष्ये ।' इत्युक्त्वा स देवः कामदे-
 वस्य चरणौ नत्वा बद्धांजलिः सन् पुनः पुनः स्वापराधं क्षमयित्वा स्वस्थानं जगाम । ततः स कामदेवो निरुपसर्गमिति
 कृत्वा कायोत्सर्गं पासयति स । तस्मिन्नवसरे श्रीवीरस्वामी तत्र समवसृतः, तद्वार्त्तां श्रुत्वा स चिन्तयामास—'अहं श्रीवीर-
 स्वामिनं वंदित्वा पश्चात्पोषवं चेत्यारयामि तदा वरं ।' इति विचिन्त्य बहुजनपरिदुतः स्वामिसमीपं गत्वा वंदित्वोचितस्थाने
 उपविष्टस्तदा स्वामिना स्वभवेव कामदेवमामंत्र्य रात्रिसमुत्पन्नं सर्वमप्युपसर्गमिदिव्यतिकरं कथयित्वा प्रोक्तं—'भोः कामदेव !
 अयमर्थः सत्यः ? ।' तेनेक्तं—' स्वामिन्वित्थमेव ।' ततः स्वामी बहूनिश्रयान् बहूनिप्रथान् बहूनिप्रथान्प्रैवमवादीत्—' भो आर्याः !
 एते गृहस्थाः श्रमणोपासका गृहमध्ये वस्तो येषं दिव्यमानुषाद्युपसर्गान् सम्यक् सहते, ततो भवद्भिस्तु द्वादशांगीमधीया-

नैविशेषत एतान् सोढुं समर्थमन्वियं ।' तदा सर्वेऽपि निग्रथा निग्रथ्यथ स्वाम्युक्तं वचनं विनयेन तथेति प्रतिशृण्वति स्म । ततः स कामदेवो हृष्टः सन् स्वामिनं वदित्वा स्वस्थानमायातः, तदनंतरमानंदवत्कमेण एकादशोपासकप्रतिमाः सम्यग्विधि- नाराध्य विंशतिं वर्षाणि श्रावणपर्यायं प्रपाल्य मासिकया संलेखनया कालं कृत्वा सौधर्मं कल्पेऽरुणाभविमाने देवत्वनेोत्पन्नो महाविदेहे च सेत्स्यति । इति कामदेववृत्तान्तः ॥ २ ॥

अथ बुलनीपितृवृत्तौ यथा-याराणस्यां नगर्यां बुलनीपिता नाम गाथापतिर्वसति स्म । तस्य सामा भार्या । तथा चतुर्विंशतिकोटिसौवर्णिकानि द्रव्यं । तत्र चाष्टाष्टकोटिप्रमितं द्रव्यं प्रागुक्तरीत्या तस्यापि निधानादिप्रयुक्तमसीत् । तथा प्रत्येकं दशदशसहस्रगोनिष्यवानि अष्ट गोकुलान्यमभवन् । ततस्तेनाप्यानंदादिवद्वीस्वामिपाशे द्वादश व्रतानि गृहीत्वावसरे ज्येष्ठं पुत्रं कुडवे स्थापयित्वा स्वयं पोषधशालायां पोषधं कृत्वावस्थितं । तत्र चार्धरात्रसमये एको देवः प्रादुर्भूय करे त्वङ्गे गृहीत्वा तं प्रयेवमुवाच- 'अरे बुलनीपितस्त्वमेतं धर्मं लज्ज, नो चेत्तव ज्येष्ठादिपुत्राननेन खड्गेन हनिष्यामि ।' एवमुक्तो- ऽपि स यदा न क्षुभितस्तदातिक्लुद्धः स देवः क्रमेण ज्येष्ठं मध्यमं कनिष्ठं च तत्पुत्रं तत्र समानीय तस्याग्रतो हत्वा तप्तकटाहे प्रश्लिष्य तेषां मांसिन खधिरेण च तस्य श्राद्धस्य शरीरं सिंचति स्म । तथापि स न क्षुभितस्तदा स देवथतुथवारं तं श्राद्धं प्रति एवमवादीद्- 'इहो बुलनीपितस्त्वं यदि मदुक्तं न मन्यसे तर्हि अद्याहं तव मातरं भद्रामार्धवाहीमिहानीय तथाग्रतो हत्वा तप्तकटाहे प्रश्लिष्य तस्या मांसिन क्षोगितेन च त्वच्छरीरसिंचनं करिष्यामि, येन त्वं दुःखार्त्तः सन् अकाले एव मृत्युं प्राप्स्यसि ।' एवमेकवारोक्त्या तमक्षुभितं मत्वा द्वितीयवृत्तीयवारं पुनरेवमवादीद् । तदा तस्य श्राद्धस्य मनसीत्यं विचारः

संभुत्पन्नः- 'अहोऽयं क्रीडपि पुरुषोऽनार्योऽनार्यवुद्धिरनाचरणीयानि पापकर्माणि आचरति, यतोऽनेन मम त्रयोऽपि पुत्रास्ता-
दृशकदर्थनया हताः, सांप्रतं पुनर्मम मातरमपि तथैव हंतुमिच्छति, अथाहमेनं पुरुषं चेतसद्यो गृह्णामि तद्वरमिति ' विचार्य
स श्रीमत्प्रुत्थाय तद्गृहणार्थं पावत्करो प्रसारयति स्म तावत्स देव आकाशे उत्पतितस्तस्य च क्रूरयोर्मध्ये स्तंभ आगतस्तत-
स्तेन शब्देन महता शब्देन कौलाहलः कृतः, तदा भद्रा सार्थवाही तं पुत्रशब्दं निशम्य चुलनीपितुः पार्श्वे आगत्य कौलाह-
लकारणं पप्रच्छ । ततस्तेनापि स्वयमनुभूतः सर्वोऽपि वृत्तान्तो माधे निवेदितः, तदा मात्रा मणितं- 'पुत्र ! न कोऽपि पुरुषः,
न केनापि तव पुत्रा हताः, एष कोऽपि पुरुषस्तवोपसर्गं करोति स्म । त्वं चेदानीं भग्नत्रतो भग्नत्रयो जवोऽसि, तस्माच्चं
पुत्र ! एतत्स्थानस्थालोचनादिकं गृह्णाण । ' ततः स चुलनीपिता श्रायको मातुर्वाचं तथेति प्रतिपद्य तत्स्थानस्थालोचनादिकं
जग्राह । तदनंतरं चामंदवक्रमैकैकादश प्रतिमा आराध्य प्रति समाधिना कालं कृत्वा अरुणाभवमाने देवत्वेनोत्पन्नो महा-
विदेहे च सेत्स्यति । इति चुलनीपितुर्वृत्तान्तः ॥ ३ ॥

अथ सुरादेववृत्तान्तो यथा-वाराणस्यां नगर्यां सुरादेवो नाम गाथापतिर्वसति स्म । तस्य धन्या नाम भार्या । तथा
कामदेववद् द्रव्यसंपद् गौहलानि चाभवन्, अग्रे व्रतोपसर्गादिस्वरूपं तु सर्वमपि तृतीयश्रावकवद् ज्ञेयं । नवरं पुत्रश्रयहननो-
पसर्गकरणानंतरं सुरादेवमभुभितं विज्ञाय देवेनोक्तं- ' यदि त्वमेतं धर्मं न त्यक्ष्यसि तर्ह्यधुनेवाहं तव शरीरे षोडशमहारोग-
प्रक्षेपं कृत्वा अकाले एव त्वां प्राणवियुक्तं करिष्यामीत्यादि । ' तथा कौलाहलकरणानंतरं भद्रास्थानेऽत्र धन्या भार्या बोध्या ।
क्षेपं तथैव यावत्सौधर्मकल्पेऽदृष्टकांतविमाने देवत्वेनोत्पन्नो विदेहे च सेत्स्यति । इति सुरादेववृत्तान्तः ॥ ४ ॥

अथ चुल्लशतकचृचांतौ यथा-आर्लभिकायां नगर्यां चुल्लशतको नाम गाथापतिर्वसति स्म । तस्य ब्रह्मला नाम भार्या । तथा कामदेववद् द्रव्यसंपद् गोकुलानि आभवन् । अत्रे त्रतादिस्वरूपं तु अत्रापि सर्वं तृतीयश्राद्धवदवसेयं । नवरं तु चुल्लश-
तकं पुत्राणां कदर्थनयाश्रुभितं ज्ञात्वा देवेनोक्तं-‘ यदि त्वमेतं धर्मं न त्यस्यसि तर्हि अधुनैवाहं तवाष्टादशकोटिसौवर्णिकानि स्वगृहान्निकास्यास्यां नगर्यां त्रिकचतुष्कादिमार्गेषु संसृताद्विकीर्णयिष्यामि, येन त्वमार्त्तरीन्द्रध्यानोपगतोऽकाले एव मृत्युं प्राप्स्यसीत्यादि ।’ तथात्र कोलाहलकणानंतरं ब्रह्मला भार्या आगता, शोषं तथैव, यावत्सौधर्मं कल्पेऽख्याशिटविविमाने देव-
त्वेनोत्पन्नो महाविदेहे च सेत्स्यति । इति चुल्लशतकचृचांतः ॥ ५ ॥

अथ कुंडकोलिकचृचांतौ यथा-कांपिल्यपुरे नगरे कुंडकोलिको नाम गाथापतिर्वसति स्म । तस्य पुण्याभिन्ना नाम भार्या । द्रव्यादिकं तु कामदेवदेवामीदं, त्रतग्रहणवक्तव्यतापि तथैव । अथ स कुंडकोलिक एकदा मध्यरात्रिसमये स्वकीयाशोकवा-
टिकायां पृथ्वीशिलापट्टके आगत्य स्वस्य नामांकितमुद्रिकामुत्तरीयबह्वं च तत्र संस्थाप्य धर्मध्यानं कुर्वन् तस्थौ । तदा तत्रैको देवः प्रादुर्भूय ते मुद्रिकावत्त्वे ततो गृहीत्वाकाशे स्थितस्तं श्राद्धमेवमादीत्-‘ अहो कुंडकोलिक ! गोशालस्य मंस्वलिपुत्रस्य धर्मप्रज्ञप्तिः सुंदरा, यत्रोद्यमादिकं किमपि नास्ति, जीवानां पुरुषकास्तस्मद्भवेऽपि पुरुषार्थसिद्धयानुपलमात्, अत एव नियताः सर्वभावाः । तथा श्रीवीरभगवतो धर्मप्रज्ञप्तिशोभना, यत्रोद्यमादिकमस्ति ।’ ततः स कुंडकोलिकस्तं देवमेवमुवाच-‘ भो देव ! यत्त्वं तर्हि भवतैषा दिव्या देवद्विख्यमादिभिः प्राप्ता किं वाऽनुद्यमादिभिः ? ।’ तदा स देवोऽयादीत्-‘ मयैषा देवद्विख्यसुखमादिभिः प्राप्ता ।’ ततः कुंडकोलिकेनोक्तं-‘ यद्यनुद्यमादिभिर्भवतैषा प्राप्ता तर्हि येषां

जीवानां नास्त्युद्यमादिकं ते सर्वेऽपि कथं देवत्वं न प्राप्ताः ? अथ यदि त्वयैषा उद्यमादिभिः प्राप्ता तर्हि गोशालस्य धर्म-
 प्रज्ञप्तिः सुंदरेत्यादि यच्चयोक्तं प्राक् तन्मिथ्या ।' ततः स देवस्तोत्रैवमुक्तः सन् शंक्तिस्तं प्रति प्रत्युत्तरं दातुमशक्नुवन् ते
 मुद्रिकावस्त्रे पृथ्वीशिलापट्टकोणरि प्रतिष्ठाप्य स्वस्थानमगात् । तस्मिन्नवसरे श्रीवीरस्वामी तत्र समवसुतः, तदा कुंडकोलि-
 कोऽपि प्रातःकाले स्वामिसमीपं गतः । अग्रे सर्वोऽपि दृष्टांतः कामदेववद् ज्ञेयो, नवरमत्रायहेतुप्रश्नादिभिरन्यतीर्थिकस्य
 निरुचरीकरणात्स्वामिना तत्रशंसा कृता । ततः स कुंडकोलिकश्चतुर्दशवर्षांतरं तथैव ज्येष्ठपुत्रं कुडुने स्थापयित्वा स्वयं
 पोषधशालायां स्थितः सन् एकादश प्रतिमा आराध्य तथैव सौधमे कल्पेऽरुणध्वजविमाने देवो जातो महाविदेहे च
 सेत्स्यति । इति कुंडकोलिकदृष्टांतः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमश्राद्धदृष्टांतो यथा-पोलासपुरे नगरे सद्दालपुत्रनामा गोशालोपासकः कुंभकारो वसति स्म । तस्याग्निमित्रा
 नाम भार्या । तथा त्रिकोटिसौवर्णिकाणि द्रव्यं, तत्रैकका कोटिनिधानादिप्रयुक्तासीत्, तथा दशमहस्रगोनिष्पन्नमेकं गोकुलम-
 भवत् । पुनस्तस्य पंच शतानि कुंभकापाणा आसन् । एकदा स सद्दालपुत्रो मध्यरात्रसमयेऽशोकत्राटिकायामागत्य गोशाल-
 कोक्तं धर्मं ध्यायन् तस्थौ । तदा तत्रैको देवः प्रादुर्भूय तं प्रत्येवमुवाच- ' भो ! देवानुप्रिय ! प्रातरत्र महासाहनः ममुत्पन्न-
 ज्ञानदर्शनधरश्चिकालोऽर्द्धेन समेष्यति, तस्य त्वया वंदनमस्कारादिप्रतिपत्तिः कर्त्तव्या ।' एवं द्वित्रिचारमुत्तवा म् देवः
 स्वस्थानं ययौ । तदा सद्दालपुत्रस्त्वंदेववचनं श्रुत्वा चिंतयामास- ' एवंविधगुणसंपन्नस्तु मम धर्माचार्यो गोशालोऽस्ति, स
 निश्चितं प्रातरत्र समेष्यति, तदाहं तद्वंदनादि करिष्यामीति ।' अथ प्रभाते श्रीवीरस्वामी तत्र समवसुतस्तदा म सद्दालपुत्रः

श्रीबीरस्वाम्यागमनं श्रुत्वा बहुजनपरिवृतस्तत्र गत्वा विधिना स्वामिनं वंदित्योचितस्थाने उपविष्टः । स्वामिन्तापि देशनां दद्यात् सद्दालपुत्रमामंत्र्यं रात्रिसंभवं सर्वमपि वृत्तान्तं निगद्य पृष्ट- 'भोः सद्दालपुत्र ! सत्योऽयमर्थः ? । ' तेनोक्तं- ' स्वामि-
त्रिस्थमेव । ' पुनः स्वामिनोक्तं- ' भोः सद्दालपुत्र ! तेन देवेन गोशालमाश्रित्य नैवश्रुक्तमिति । ' ततस्तेन चिन्तितं- ' श्रा-
क्तगुणसंपन्न एव श्रीमहावीरस्वामी वर्चते, तस्माद्दहमेनं श्रंसुं वंदित्वा पीठफलकादिभिश्चेन्निसन्नयामि तदा वरंमिति विचिन्त्य
तेन स्वामिनं श्रुति वंदनादिपूर्वकं प्रोक्तं- ' भगवन्नगराद्बहिर्मम पंच शतानि कुंभकारापणाः सन्ति, तेषु यूयं पीठफलकशय्यासंस्ता-
स्कादिकं गृहीत्वा विचरत । ' ततः स्वामिना तस्यार्जविक्रोपासकस्य तद्वचः श्रुत्वा तत्र यथायोग्यं श्रासुक्पीठफलकादिकं
गृहीत्वावस्थितं । तदैकास्मिन् दिने स सद्दालपुत्रः शालामध्याह्नाडानि वदिर्नोत्वातेपे ददानः स्वामिना पृष्टः- ' भोः सद्दाल-
पुत्र ! एतानि भांडानि कथं जायंते ? । ' ततस्तेन मृचिकात् आरभ्य सर्वमपि भांडनिष्पत्तिस्वरूपं स्वाम्यग्रे प्रोक्तं । तदा
स्वामिना भाणितं- ' एतानि किष्टद्यमादिभिः क्रियंते उताहोऽनुद्यमादिभिः ? । ' तेनोक्तं- ' स्वामिन् ! अनुद्यमादिभिः
क्रियंते, यतो नास्त्युद्यमादिकं, अत एव च नियताः सर्वमावा इति । ' तदा स्वामिनोक्तं- ' यदि कोऽपि पुमान् तवैतानि
भांडानि अपहरेद्वा विनाशयेद्वा, त्वद्धार्यया सह भोगान् भुञ्जानो विहरेद्वा तर्हि तस्य पुरुषस्य त्वं किं दंडं दद्याः ? । '
तेनोक्तं- ' स्वामिन् ! अहं तस्य हननादिकं कुर्यां । ' तत एवं सद्दालपुत्रं स्ववचनेन पुराकाराभ्युपगमं कारयित्वा स्वामि-
नोचे- ' शः खलु नैवं कुर्याच्चिस्य त्वं हननादिकं न करोषि । यदि उद्यमादिकं नास्ति नियताः सर्वमावाः, अथ चापराधिनः
पुरुषस्य त्वं हननादिकं करोषि, ततश्च यच्चयोक्तमुद्यमादिकं नास्तीत्यादि तन्मिथ्या । ' अथैवं स्वामिनोक्ते सति स सद्दाल-

पुत्रः प्रतिबुद्धः सन् सद्यः स्वामिनि वंदित्वा स्वामिनः समीपे सर्वमपि धर्मं श्रुत्वा हृष्टः सन् आनंदं इव द्वादश व्रतानि
 जग्राह । नवरं द्रव्यादिसंख्यां प्राग्दर्शितां सैव बोध्या । ततः स निजगृहमागत्य स्वभार्यां प्रत्यपि तद्दृष्ट्वांतं निवेद्य तथैव
 व्रतानि ग्राहयामास । तद्दिनादारभ्य च स शुद्धश्रावको बभूव । अथैकदा गोशालकस्तां वार्त्तां श्रुत्वा तं सद्दालपुत्रं जिनधर्मा-
 चालयितुं स्वधर्मं चानयितुमाजीविकसंधपरिरुत्तन्नगरे आजीविकसभायामागत्य स्वभांडादिकं निक्षिप्य कियद्विराजीविकैः
 सह सद्दालपुत्रसमीपमागतः । तदा स श्राद्धस्तमागच्छंतं दृष्ट्वा आदरसत्कारादिकमधुवर्णस्तूप्यीकस्तस्यौ । ततः स गोशालक-
 स्तेननाद्रियमाणः सन् पंठकलकाद्यर्थं तस्यग्रे श्रीवीरस्वामिनो गुणोत्कीर्त्तनं करोति स- ' भो देवानुप्रिय ! इह महासाहना
 महागोपा महासार्यवाहा महार्धमकथका महानिर्यामकाः समागता आसन् ? ! ' सद्दालपुत्रोक्तं- ' भो देवानुप्रिय !
 एतादृशाः के ? ! ' गोशालेनोक्तं- ' श्रीमंतः श्रमणा भगवंतो महावीरस्वामिनः ! ' पुनः श्राद्धेनोक्तं- ' ते कथमेतादृशो-
 पमाधारकाः ? ! ' तदा गोशालेनोचे- ' भोः सद्दालपुत्र ! श्रीमहावीरस्वामिनोऽन्ततज्ञानादिधारकत्वेन चतुःषष्टिसुद्वैः पूजि-
 तत्वान्महामाहना उच्यन्ते । तथा भवाटव्यां त्रासं प्राप्नुवतो बहून् जीवान् धर्ममयेन दंडेन सम्यक् रक्षंती निर्वाण-
 महावाटकं च प्रापयतः संतो महागोपा उच्यन्ते । तथा संसाराटव्यामुन्मार्गपतितानां जीवानां मुक्तिपचनप्रापकत्वान्म-
 हासार्यवाहा उच्यन्ते । तथा सन्मार्गाच्छ्रष्टानां जीवानां बहुमिरर्थहेतुप्रभृतिभिः सन्मार्गमानीय संसारतो निस्तरकत्वान्महाध-
 र्मकथका उच्यन्ते । तथा संसारसमुद्रे निमज्जतां जंतूनां धर्ममय्या नावा निर्वाणतीराभिमुखीकरणम्हानिर्पामका उच्यन्ते
 इति । ततः स सद्दालपुत्रो गोशालं प्रत्युवाच- ' भो देवानुप्रिय ! इहग् निपुण इहप्रयवादी इहृग्बिज्ञानवान् भवान् मम धर्मा-

चार्येण श्रीस्वामिना सह विवादं कर्तुं समर्थो भवति ? । 'तेनोक्तं- ' न भवामि । ' श्राद्धेनोक्तं- ' तत्कथं ? । ' तेनोक्ते-
' श्रीवीरस्वामी मां प्रति अर्थहेतुप्रमुखैर्यत्र यत्र गृह्णाति तत्र तत्र निरुचरीकरोति, तेन कारणेनाहमसमर्थस्तैः सह विवादं कर्तु-
मिति । ' ततः स श्राधकस्तं श्रत्येवमुवाच- ' भो देवाचुश्रिय ! यतस्त्वं मम धर्माचार्यसेत्वं सम्वृतभावगुणोत्कीर्त्तनं करोषि
तदर्थमहं तुभ्यं पीठफलकादिभिरुपनिमंत्रयामि, न तु धर्म इति विचिन्त्य । तस्माद्गच्छ त्वं मम कुंभकाराणेषु यथेच्छं पीठा-
दिकं गृहीत्वा विचर । ' ततः स गोगालस्तद्वचनात्तत्र पीठादिकं गृहीत्वैवास्थितः । परं यदा सद्गालपुत्रं केनापि प्रकारेण
जिनप्रवचनाचालयितुं न शक्नोति स तदा स्वयमेव स्वित्रः सन् पोलसपुरात्रात्रिनिक्रम्यान्यत्र जगाम । ततः स सद्गाल-
पुत्रः सम्यग् धर्मं पालयन् चतुर्दशवर्षतिक्रमे आनंदादिभ्यः पोषधशालायां तस्थौ । तत्र बुलनीपितृरिव तस्याप्युपसर्गा
जाताः, नवरं चतुर्थवारमग्निमित्राभार्याया हननमाश्रित्य देवेन वचनान्युक्तानि, ततस्तेन गृहीतुमारब्धे देवे चोत्पत्तिते
कोलाहलकरणानंतरं अग्निमित्रा भार्याऽऽगता, शेषं तथैव । अतैरुज्ज्वलाद्दुते विमाने उत्पन्नो महाविदेहे च सेत्स्यति ।
इति सद्गालपुत्रसंबन्धः ॥ ७ ॥

अथाष्टमसंबन्धो यथा-राजगृहनगर्यां महाशतकनामा भाषापतिर्वसति स । तस्य स्वनिश्रया चतुर्विंशतिकोटिसौवर्णकानि
द्रव्यभासीत् । तत्राष्टादहिरण्यकोटयः ग्राम्यन्निधानादिषु प्रयुक्ता आसन् । तथा पूर्वोक्तप्रमाणान्येवाष्ट गोकुलान्यभवन् ।
पुनस्तस्य रेवतीप्रमुखाः त्रयोदश भार्या बभूवुः । तत्र रेवत्याः पुनः स्वपितृगृहसंबन्धीनि अष्टकोटिसौवर्णकानि अष्ट गोकु-
लानि चाभूवन् । शेषद्वादशस्त्रीणां च पितृगृहसंबन्धि एकैका हिरण्यकोटिरैकैकं च गोकुलमभवत् । अथैकदा तेनापि श्रीवीर-

स्वाम्पिपाथै आनन्दचद् द्वादश व्रतानि गृहीतानि । नवरं स्वनिश्रया चतुर्विंशतिकोटिसौवर्णिकानि अष्ट गोकुलानि च रक्षि-
 तानि । तथा रेवत्यादित्रयोदशभार्याभिर्विनाश्रमस्त्रीभिः सह मैथुनविधिः परित्यक्तः । ततः स महाशतकः सुखेन श्राद्धधर्म
 पालयन् विचरति स । अथैकदा तस्या रेवत्या मनासि अयं विकल्पः समुत्पन्नः ' अहमेतासां द्वादशपत्नीनां व्याघातेन भर्त्रा
 सह न सम्भयभोगान् भोक्तुं शक्नोमि, तस्मादेता द्वादशापि सपत्नीः केनापि प्रयोगेण चेन्मारयाभि, तर्हि भर्त्रा सहैकाकिनी
 एव सर्वदा भोगान् युज्जिम, तथैतासां द्रव्यादेरप्यहं स्वामिनी भवामी'ति । ततस्तथा पाणिन्याऽन्यदा केनचिच्छलेन तासां
 मध्यात् पद् सपत्न्यः शस्त्रप्रयोगेण हताः, पद् पुनर्विपप्रयोगेण हताः, तासां द्रव्यादेश्च स्वयं स्वामिनी चभूव । ततो निर्वि-
 प्रतया भर्त्रा सह भोगान् भुञ्जाना सा रेवती मांसलोलुपा सती प्रत्यहं विविधानि मांसानि मदिरां चास्यादयंती तस्थौ ।
 अथैकदा नगर्याममारीघोषणा प्रवर्चितासीत्, तदा सा रेवती स्वयितुगृहमनुष्यान् समहूय श्रोत्राच-' भो देवानुप्रियाः !
 यूयं मदीयगोकुलेभ्यः प्रत्यहं द्रौ द्रौ गोवत्सौ हत्वान्नानयत ।' ततस्त्वरपि तद्वचसा तथैव कृतं । तदा सा रेवती तन्मांसं
 मश्नयंती सुरां च पिबती विचरति स्म । ततः स महाशतकश्रावकश्चतुर्दशवर्षातिक्रमे तथैव पुत्रं कुडुवे स्थापयित्वा पोषयशा-
 लायां धर्मध्यानं कुर्वन् अवस्थितः । तदा सा रेवती सत्त्वा विकीर्णकेश्या उत्तरीयवस्त्रं मल्लकाटुचारयंती च सती पोषयशाला-
 यामागत्य भर्तारं प्रति मोहोन्मादनकानि शृंगारवाक्यानि हावमावांशोपदशयंती एवमुवाच-' हंहो महाशतकश्रावक !
 धर्मस्वर्गमोक्षादियांछक ! किं ते धर्मादिभिर्विष्यति ? येन त्वं मया सार्धं भोगान् भुञ्जानो न विचरसि ।' एवं तयोक्तोऽपि
 स श्रावकस्तस्या वचनं सर्वथाऽन्नाद्रियमाणस्तूष्णीकः सन् धर्मध्यानोपगतस्तस्थौ । तदा सा रेवती द्विविधारं पुनरेयमुक्त-

वत्यपि तेनानाद्रियमाणा स्वस्थानं गता । ततः स श्रावकः क्रमेणैकादश प्रतिमा आराध्य बहुभित्तपोभिः संशोषितशरीरः
सन् आनन्दब्राह्मस्थिमात्रदेहो जातः । अथैकदा तस्य शुभाध्यवसायैरवधिज्ञानं समुत्पन्नं, तेन स पूर्वस्यां दक्षिणस्यां
पथिमायां च दिशि लवणसमुद्रे एकैकसहस्रयोजनमितं क्षेत्रं जानाति स्म च । शेषासु च दिशु यथानन्दवदसा-
वपि ददर्श । तत एकदा सा रेवती महाशतकं प्रति पुनः प्राग्दुपसर्गं चकार । तदा स गाथापतिः क्रुद्धः सन् अवाधिज्ञानं
प्रयुज्य तां प्रत्येवमुवाच- ' अरे रेवति ! अग्राभ्यग्राधिके ! त्वं सप्तदिनमब्धेऽस्मककव्याधिना पराभूता सती असमाधिना
कालं कृत्वा प्रथमनरके लोलुच्युयनग्नि नरकावासे चतुरशीतिसहस्रवर्षस्थित्या नारकत्वेनोत्पत्स्यसे । ' ततः सा रेवती
तद्वचनं श्रुत्वा भीता सत्येवं चिंतयति स्म- ' अद्य ममोपरि स्थो महाशतकः, अथ कथापि क्रदर्थनया मां मारयिष्यति । '
एवं विचिन्त्य शूनैः शनैस्ततः सा प्रत्यपस्तुत्य स्वगृहमागत्य दुःखिता सती स्थिता । ततः सा रेवती सप्तदिनमध्ये तथैव
मृत्वा लोलुच्युयास्ये नरकावासे उत्पन्ना । तस्मिन्नवसरे श्रीवीरस्वामी तत्र समवसुतः, एषद् देशनां श्रुत्वा स्वस्थानं गता ।
तदा स्वामिना गौतमसामंत्र्य महाशतकस्य क्रोधोन्मत्त्यादिस्वरूपं तस्मै निराद्येवं प्रोक्तं- ' भो गौतम ! षोषशालायां चरम-
संलेखनया दुर्बलीकृतशरीरस्य भक्तपानादिश्रुत्याग्न्यायकस्य श्रावकस्य परं प्रति सत्यमप्यप्रीतिकरं वचनं वक्तुं न घटते,
तस्मान्त्वं तत्र गत्वा महाशतकं प्रत्येवं ब्रूहि- ' भो महाशतक ! यत्त्वं रेवतीं प्रति सत्यान्यप्यनिष्टानि वचांसि उक्तवान् तदे-
वस्थानमालोचय, यावद्यथायोग्यं प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यस्वेति । ' ततो भगवान् गौतमः प्रभुवचनं विनयेनांगीकृत्य राजगृहनगर्षा
महाशतकगृहे जगाम । तत्र च स श्राद्धो गौतमस्वामिनागच्छतं दृष्ट्वा हृष्टः बंदते स्म । ततो गौतमेन सर्वमपि भगवदुक्त-

वचनकदंबकं भगवन्नामग्राहं तदग्रे निवेदितं, तदा महाशतकेन गौतमवाक्यं तथेति प्रतिपद्य तस्य स्थानस्यालोचनान्नादि-
गृहीतं । ततो गौतमस्तत्समीपान्निष्क्रम्य स्वामिसमीपं ययौ । ततो महाशतकश्रावकः सम्यक् श्राद्धधर्मं प्रपाल्य तथैव प्रति-
ऽरुणावतंसके विमाने देवत्वेनोत्पन्नो महाविदेहे सेत्स्यति । इति महाशतकसंबंधः ॥ ८ ॥

अथ नवमश्राद्धसंबंधो यथा-श्रावस्त्यां नगर्यां नंदिनीपिता नाम गाथापतिर्वसति स । तस्याधिनी नाम भार्या, द्रव्यं
गोक्षुलानि चानंदवदासीत् । द्वादश व्रतान्यपि तथैव । चतुर्दशवर्षातिक्रमे च सोऽपि तथैव ज्येष्ठपुत्रं कुडुवे स्थापयित्वा पोष-
धशालायामागत्य विविधधर्मकृत्यैः स्वात्मानं भावयित्वा एकादश प्रतिमा आराध्य प्रतिऽरुणगे विमाने उत्पन्नो महाविदेहे
सेत्स्यति । इति नवमश्राद्धसंबंधः ॥ ९ ॥

अथ दशमश्राद्धसंबंधो यथा-श्रावस्त्यां नगर्यां तेतलीपिता नाम गाथापतिर्वसति स । तस्य फाल्गुनी नाम
भार्या । तथा ऋद्धिबिस्तारस्तु प्राग्यत्, व्रतान्यपि तथैव । ततः सोऽपि ज्येष्ठपुत्राज्ञया पोषधशालायामेकादश प्रतिमा
आराध्य प्राते तथैव सौधर्मे कल्पेऽरुणाकीलविमाने चतुःपल्योपमस्थित्या देवत्वेनोत्पन्नो महाविदेहे च सेत्स्यति ।
इति दशमश्राद्धसंबंधः ॥ १० ॥

एतेषां हि दशानामपि श्रावकाणां पंचदशे वत्सरे वर्त्तमाने गृहव्यापारस्त्यागाध्यवसायो जातस्तथा सर्वेषां विशति
वर्षाणि श्रावकपर्यायो बभूव, तथा सर्वेऽपि सौधर्मे कल्पे तुल्यायुक्तयोत्पन्नाः, तथा एतेषु प्रथमपुत्रनवमदशमश्रादानामुप-
सर्गा न बभूवुः, शेषाणां तु पणामपि उपसर्गा जाताः, नवरं श्रावस्य गौतमेन सह प्रश्नोचरं समजनि, पटस्य पुनर्देवेन

सह धमचर्चा बभूव । इति समुदितव्रतद्वादशश्लोपरि उपासकदशांगानुसारेण लेखतो दशश्राद्धशान्ता दक्षिताः । एतान्नि-
शुभ्यान्वैरपि सम्यग्दृष्टिमिरित्यं द्वादशव्रतपालने तत्परमान्वयं ॥

अथ प्रसंगादेकादशोपासकप्रतिमास्वरूपं दृश्यते—

दंसणवयसामाइय, पोसहपडिमा अवंभसच्चित्ते ।

आरंभेपसउद्विठ्ठ, वज्जए समणभूए च ॥ ७४ ॥

व्याख्या—दशनें सम्यक्त्वं १, व्रतानि अणुव्रतादीनि २, सामायिक ३ पोष्यो ४ प्रसिद्धो, प्रतिमा च कायो-
त्सर्गः ५, एतेषु पंचसु विधानरूपेण प्रतिमा अभिग्रहविशेषरूपा बोध्याः । अत्रल्ल ६ सचिच्च ७ योस्तु त्यागरूपेणेति ।
तथा आरंभः स्वयं पापकर्मकरणं ८, प्रेषथ प्रेषणं परेषां पापकर्मसु व्यापारणं ९, उद्विष्टं च तमेव श्रावकमुद्दिश्य मत्चेतनं
सदचेतनीकृतं पक्वं या आहारादि, एतेषां त्रयाणां वर्जकोऽष्टम्यादिप्रतिमाधारकः १०, तथा श्रमणभूतः सायुतुल्य एका-
दशप्रतिमाधारकः ११ । इति गाथार्थः ॥

भावार्थस्वयं—मासमेकं यावत् शंकादिदोषराजाभियोगाद्याकारपरशुवर्जितत्वेन केवलं शुद्धसम्यक्त्वं दधतः प्रथमा प्रतिमा
१ । द्वौ मासौ यावदतीचाराद्विहृतानि निरपवादानि व्रतानि सम्यक्त्वं च सम्यग् दधतो द्वितीया प्रतिमा २ । त्रीन्मासान् यावत्
सम्यक्त्वं व्रतोपेतस्य प्रतिदिनभुगमयसंघं मामायिकं कुर्वतस्तृतीया प्रतिमा ३ । एवमग्रेऽपि पूर्वपूर्वप्रतिमानुष्ठानमुत्तरोत्तरप्रतिमानु

द्रष्टव्यं, यस्तु विशेषः स उच्यते-चतुरो मासान् यावत् प्रतिमासं पट्पर्वसु चतुर्थां पोषं कुरुतश्चतुर्थी ४ । पंच मासान्
 यावत् स्नानं वर्जयती, दिवसे प्रकाशदेशे भोजनं कुरुतो, रात्रौ च सर्वथा भोजनं त्यजतः, परिधानकच्छामवधत्तो, दिवसे ब्रह्म-
 चारिणो, रात्रौ तु अपर्वतिथिषु स्त्रीणां तद्भोगानां वा प्रमाणं विदधतः, पर्वतिथिषु च रात्रौ चतुःपथादौ कायोत्सर्गं कुरुतः
 श्राद्धस्य पंचमी प्रतिमा भवति । इह रात्रिभोजनवर्जनादेतत्सूचितं-श्रावकेण किल केशवादिवत् कदापि रात्रिभोजनं न कर-
 णीयमेव, परं यः कौऽपि श्रावकस्तद्वियमं कर्तुं न शक्नोति तेनापि पंचमप्रतिमात् आरभ्यावश्यं रात्रिभोजनत्यागो विधेय
 इति । केशववृचांतस्तु वक्ष्यते ५ । तथा षण्मासान् यावत् दिवा रात्रौ च सर्वथा ब्रह्मचर्यं दधतः षष्ठी प्रतिमा ६ । सप्त
 मासान् यावत् अचिचमशनादि भुंजानस्य सप्तमी ७ । अष्टौ मासान् यावत् स्वयमारंभं त्यजतोऽष्टमी ८ । नवमासान्
 यावत् परेणाप्यारंभकारयतो नवमी ९ । दश मासान् यावत् क्षुरसुडस्य मस्तके शिल्पां धारयतो वा उद्दिष्टाहारं त्यजतो
 दशमी १० । एकादश मासान् यावत् क्षुरसुडस्य लेचिने वा कुतकेशस्य गृहीतरजोहरणपान्नादिसापूपकरणस्य साधुवदेयणीय-
 मशनादि गृह्यतः; अद्यापि स्वर्जनेषु अव्यवच्छिद्यस्तैदस्य, गोचरकाले च 'प्रतिमां प्रतिपन्नाय श्रावकाय भिक्षां दत्तेति' वदत
 एकादशी प्रतिमा ११ । इदं चोक्तुष्टतः कालमानमुक्तं, जवन्यतः पुनरेकादश्यापि प्रतिमाः प्रत्येकर्मतमुहूर्त्तदिमाना एव ।
 तत्र मरणे वा प्रयजितत्वे वा संभवति नान्यथेति । इहग्रन्थः सप्त प्रतिमाः क्वापि प्रकारान्तरेणाप्युक्ताः सन्ति, तद्विचारस्तु
 प्रवचनसारोद्घारादेवात्रगंतव्यः । अत्र प्राक्सूचितकेशववृचांतस्त्वर्थ-

कुंडिङ्गपुरे नगरे यशोधनो नाम मिथ्यात्वमोहितमविर्गिण्वसति स । तस्य रंभानामभार्यायाः कुक्षिसंभवौ हंसकेशव-

नामानौ द्वौ पुत्रावभूतां । तौ चैकदा गौवनावस्थायीं क्रीडार्थं वनं गतौ, तत्र च धर्मधीपनामानं मुनिं दृष्ट्वा संग्राहविवेकौ तौ
 द्वावपि गुरुं नत्वाप्रे उपविष्टौ । गुरुणा च धर्मोपदेशो दत्तस्त्र रात्रिमोजनस्यैहिकाः पारत्रिकाश्च बहवो दोषा दर्शिताः ।
 तथाहि—'रजन्यां क्रीडार्थं स्वेच्छया भूतले भ्रमंतौ रजनीचरदेवा रात्रिमोजनं कुर्वतां जनानां सदृच्छलनं कुर्वति, तथा भोज्या-
 न्नादौ कीटिकाश्चेत्समायाति तर्हि मक्षकस्य बुद्धिनाशः स्यात्, मक्षिका चेत्समायाति तदा वमनं जायते, यूका त्यागता सती
 जलोदरं कुर्वति, कौलिकाश्च कुष्ठरोगमुत्पादयति, बालस्तु गले विलयः सन् स्वरभंगं करोति, कंटकः काण्डखड्गश्च गलव्यथां
 वितनोति पुनर्व्यजनादिमध्ये वृश्चिकश्चेत्समायाति, तथोपरिष्ठात्सर्पस्य गालं चेत्यतति तर्हि मरणांतकमुत्पद्यते । तथा भाज-
 नवावनादिषु बहूनां लघुजीवानां हिंसा जायते इत्यादय ऐहिका दोषाः, पारत्रिकास्तु नरकनिपाताद्या बहवो दोषाः संति ।
 अतो बहुदोषदुष्टं रात्रिमोजनं मत्वा संसारभीतिभित्तयस्त्व्यागे उद्यमो विधेय इति । एवं गुरुवचःश्रवणात्संग्राहवयो तौ द्वावपि
 आतरो गुरुं साधीकृत्य प्रमोदाद्भ्रात्रिमोजनत्यागं चक्रतुः । तत्रो गुरुं नत्वा स्वगृहमागत्य मध्याह्ने भोजनं कृत्वा तात्रापणा-
 दिषु वाणिज्यादिकाद्यं विधाय घटिकाद्वयमिते दिवसेज्जपो सति पुनर्गृहमागत्य मातुः समीपं वैकालिकमायाचतां, तदा
 मात्रा भणितं—'हे बत्सौ ! सांप्रतं भोज्यं किमपि नास्ति, रात्रौ तद्विधयति, अतो घटिकाचतुष्टयं यावत्प्रतीक्षतां ।' एत-
 न्मावृचः श्रुत्वा तावृचतुः—'हे मातर्भवदुक्तं नत्सत्यं, परमावाभ्यां तु रात्रिमोजनस्य त्यागः कुतोऽस्ति, अतोऽयुनव
 किमपि भोज्यं देहि ।' तदा गर्भगृहस्थितेन यज्ञोधनेनेदं तयोर्वचनं श्रुत्वा सकोधं चिंतितं—'केनापि धूत्सेनतौ मत्सुतौ
 निश्चितं विप्रतास्तिौ दृश्येते अन्यथा कुलक्रमायांत रात्रिमोजनं कथं त्यजेतां ? ततोऽहमेतौ द्वित्रैर्दैनर्बुधुशवावौ कृत्वा रात्रि-

भोजनत्यागकदाग्रहं यदि त्याजयामि तदा वरमिति' विचिन्त्य स तदैव स्थालग्रहणार्थं गर्भगृहमागतौ रंभां प्रति प्रच्छन्न-
 मुक्ताग्र- 'तया मदाज्ञां विना मुताभ्यां भोजनं न देयमिति ।' ततो भर्तृराज्ञावशात् रंभा पश्चादागत्य तौ प्रत्येवमवदत्-
 'भोः पुत्रौ ! सांप्रतं पक्वान्नादिवस्तु न विद्यतेऽतो रात्रौ पित्रा सहैव युगभ्यां भोजनं कार्यं, यतः कुलीनाः पुत्रास्त एव ये
 किल पित्रमार्गानुगामिनः स्युरिति ।' तदा तौ ईशद् हस्तिरा प्रोचतुः- 'हे मातः ! सुपुत्रैः पितुः सन्मार्गः सेव्यते, परं रूपे
 पततः पितुः किमनुगमनं क्रियते !' इति पुत्रवचः श्रुत्वा तयोक्तं- 'यद्भवद्भ्यां रोचते तच्छुद्धं, परं सांप्रतं युवयोर्भो-
 जनं न मिलिष्यतीति ।' ततस्तौ मौनं कृत्वा यहिर्जग्मतुः । तदा स श्रेष्ठी भिय्याद्यष्टित्यात् तत्पुत्रवचसातिकुब्धः सन् रंभां
 प्रत्यर्थमिस्त्रपुत्राच- 'त्वया स्वन्यामेवाभ्यां भोजनं देयं, परं दिवसे तु सर्वथा न देयमिति ।' ततो रात्रौ गृहमागतौ तौ
 जनन्याऽभ्यर्थावपि धैर्यवचया तदानीं भोजनं न चक्रतुः । द्वितीयदिवसे तु तेन महाशठेन श्रेष्ठिना तौ सरलचिचौ पुत्रौ
 तादृशो महति क्रयविक्रयव्यापारं नियुक्तौ, यं कुर्वतोस्तयोः सर्वोऽपि दिवसः पूर्णो जातः, परं स व्यापारो न निष्ठां प्राप्तः,
 ततो द्वितीयेऽप्यह्नि निशि गृहमागतौ तावमुक्तैव ज्ञयनं चक्रतुः । इत्थं पित्रा व्यापारं कार्यमाणौ तौ भोजनं विनैव पंचरात्री-
 नीतवन्तौ । षष्ठे दिवसे च निशारंभसमये तौ गृहमानीय कुटिलमतिर्यशोधनः श्लक्ष्णं वच उवाच- 'हे वत्सौ ! यत्कार्यं मम
 सौख्यदं स्यात्तदेव भयतोरिष्टमिति प्रतीतिं मनसि दधानोऽहं यत्किञ्चिद्भवीमि तत्क्रियतां । भवतोर्निशाभोजनत्यागस्तु मया
 निश्चितं न ज्ञातोऽन्यथैतादृशे हेतुशकारिणि कार्यं कथं भवन्नियोजनं कुर्या ? इयंति दिनानि यावद्भवद्भ्यां भोजनेऽकृते सति
 भवञ्जनन्यापि न भुक्तं, तेनास्मा अद्य षष्ठोपवासभवनाद् इयं पाण्मासिकी युवयोर्भगिनी स्तन्यमलभमानाऽतिम्लानगान्ना

जातास्ति । अद्यास्या बालाया गात्रे म्लानि वीर्य कारणं पृच्छतो मम भवदभोजनपूर्वं सर्वं वृत्तान्तं भवजननी जगाद् । तस्मात् हे कृपाह्व ! अस्यां बालायामनुकंपां विचार्य युवाभ्यां युज्यतां, यथा युवयोर्मतापि संग्रति युंक्ते । किं च निदायाः प्रथमं ग्रहराट्टं पंडितैः प्रदोष उच्यते, पश्चिमं ग्रहराट्टं तु प्रन्यूषमिति निगद्यते, अत एव रात्रिद्वियामेति लोके प्रसिद्धास्ति । तदपेक्षया चेदानीं नियासुखे यद्भोजनं तन्निश्चामोजनं न भवेत् । ' वदेत्यं पितुर्वाण्या भिन्नः क्षुधा च विह्वलीकृतो हंसः केशवसन्मुखं दृष्टवान् । तदा केशवो ज्येष्ठभ्रातरं कातरिभूतं विभाव्य स्वयं निधलचिच्चः सन् जनकं प्रति जगाद्- ' हे तात ! यत्कार्यं तव सुखं करोति तद्देहं करोमि, परं यन्मे यातकं तर्हि ते सुखाय भवति ? तथा यजनन्यादियात्सल्यं तद्धर्मकर्मणः शल्यमस्ति, यतः सर्वोऽपि लोकः स्वकर्मफलं भुनक्ति, अतः कः कस्यार्थेऽयं कुरुतात् ? तथा यत्रियामास्वरूपमुक्तं तदपि कथनमात्रमस्ति, तच्छतसु दिवसस्य सुखे अंते च यो ब्रूचः सोऽपि रात्रिसमीपवर्तित्वाद्रात्रितुल्य एव, अतस्तत्रापि सुधीर्भिन भोक्तव्यं, मांश्रतं तु नियाशास्ति, तस्मात् हे तात ! एवत्कार्यमाश्रित्य भवताहं वारंवारं न वाच्यः । ' तदैवं तद्बचो नियास्य यशोधनः कुपितः सन् केशवं प्रति प्रोचे- ' अरे दुर्विनीत ! यदि मद्बचनं लंघसे तर्हि मम दृष्टिपथादूरीभव । ' ततो महर्षि- र्यवान् स केशवस्तपितुर्वचः श्रुत्वा द्रव्यादिममतां त्यजन् तद्यो गृहान्निःशसार । तदा तमनुगच्छतं हंसं प्रति यशोधनो बलात्कारेण धृत्या बहुभिर्बचैतः प्रलोभ्य भोजनार्थं निवेशितवान् । अथ स केशवस्ततो निःसृत्य देशांतरं व्रजन् मार्गं चहृन्नश्रामारामादिप्रदेशान् लंघयन् सप्तमेऽप्यदि निराहार एव सन् क्वाथंऽप्यामट्न् अर्धनिशासमये बहुभियत्रिा- गतजनैर्युक्तं किञ्चिद्यक्षायतनं ददर्श । तत्र सखीकृतभोजनास्तत्रागतजनास्तमागच्छतं दृष्ट्वा हर्षिताः संव इत्थं प्रोचुः- ' हे

पांथ ! अत्र एहि एहि, मोज्यं गृहाण, अस्मभ्यं पुण्यं देहि, वयं हि आरब्धपारणाः संतोऽतिथि गवेपयामः । ' तदा केशव-
 स्तानूचे- ' भो लोका ! इदं कीदृश्वतं ! यस्य रात्रौ पारणं जायते । ' ते प्रोचुः- ' भोः पांथ ! अयं महाप्रभावो माणवाख्यो
 यक्षोऽस्ति, अद्यास्य यात्रादिनं विद्यते, अतोऽत्रागतैर्लोकैर्दिवसे उपवासं कृत्वाऽर्धनिशायां कमप्यतिथिमादराद्भोजयित्वा पथा-
 त्पारणं विधेयं, येन तेषां महापुण्यप्राप्तिः स्यात्, तस्मान्मद्यास्माकमतिथिर्भव । ' केशवोऽवदत्- ' रात्रौ विधीयमानत्वान्म-
 हापपाकारणेऽस्मिन् पारणेऽहं न मुञ्जे । किं च यत्रैवं निशि भोजनं क्रियते सोऽयमुपवास एव नोच्यते, यतो धर्मशास्त्रेण
 प्रहराष्टकं यावद्भोजनत्यागे उपवासः क्लीर्त्तितोऽस्ति । ये च धर्मशास्त्रविरुद्धं तपः कुर्वन्ति ते दुर्बुद्धयो दुर्गतिं यन्ति । ' तदा
 तेऽवदन्- ' अस्य देवस्य त्रतेऽयमेव विधिरस्ति, अतोऽत्र शास्त्रोक्तिमनुसृत्य युक्तायुक्तविचारणा न कर्त्तव्या । अस्माकं
 पुनरतिथि गवेपयतां बह्वी रात्रिर्जाता, तस्माच्चं विचारं विमुच्य सद्योऽस्मिन् पारणेऽसरो भव । ' इत्युक्त्वा ते सर्वेऽप्युत्थाय
 तस्य पादतलेऽलग्नं, तथापि केशवस्तद्वचनं नामंस्त । तदा सद्यो यक्षशरीरादेको भीमाकारः पुमान्निःसृत्य हस्ते मुद्रस्तु-
 त्पाद्य विक्रालनेत्रः तन् तीक्ष्णरूक्षवाप्येनमुवाच- ' अरे दुष्टात्मन् ! त्वं मम धर्मं दूयसि, पुनर्मद्रक्तानवगणयसि, अधुना
 शीघ्रं सुंश्य, नो चेच्च मस्तकं शतसहस्रं करोमि ! ' तदा केशवो हसन्प्राह- ' भो यक्ष ! मां किं क्षोभयसि ? भवांतरोपाजित-
 प्रधानधर्मभाग्योदयान्मम मनागपि मरणभयं नास्ति । ' ततो यक्षः स्वान् विक्रानुवाच- ' भो एतद्धर्मगुरुर्हृत्वाऽत्रानीया-
 स्याप्रे हंतव्यो, येनास्मै इत्थं धर्मोपदेशो दत्तोऽस्ति । ' तदा कशापायथरैस्तस्य किन्नैराचघोषं कुर्माणो धर्मघोषमुनिः
 सद्यः समानीय यक्षाप्रे मुक्तो, यक्षेणोक्तं- ' भोः ! स्वशिव्यमिदानीं भोजय, अन्यथा त्वां हन्मि । ' तदा स मुनिः केशवं

प्रति जगौ-‘भो भद्र ! देवगुरुसंघकृतेऽकृत्यमपि कर्तव्यमतस्त्वं भोजनं कुरु, एतैर्हन्यमानं त्वद्गुरुं मां रक्ष ।’ एत-
द्वचः श्रुत्वा केशवोऽर्चितयत्-‘यो महाधैर्यादिगुणसंपन्नः सन् स्वमेऽपि अयथार्थं न वक्षित स मद्गुरुर्मृत्युभियान्नो-
पदेशतः कथं पापकृत्येऽनुमतिं दद्यात् ? तस्मान्निश्चितमयं मद्गुरुर्नस्ति, किं त्वस्य यक्षस्य कापीयं माया विद्यते ।’
इति विचिन्त्य स मौनं कृत्वा स्थितस्तदा यक्षो मुनौ मुद्गरमुत्पाद्य केशवं प्रति जगाद-‘भो ! भुञ्ज, नो चेत्त्वद्गुरुं हस्मि ।’
केशवोऽपि निःशङ्कं प्राह-‘अरे मायिन् ! अयं मद्गुरुर्नस्ति, यतस्ताड्य्कारित्रपात्रं मद्गुरुस्त्वाद्दृशां मंदशक्तीनां वयस्यः
कदापि न भवति ।’ तदा ‘न एवाहं त्वद्गुरुस्मि मां रक्ष रथे’त्यारब्ध स मुनिर्येषेण मुद्गरप्रहारतो हतः सन् भूमौ पपात ।
ततः स यक्षः केशवस्याग्रे आगत्य मुद्गरं ध्रामयन्मुवाच-‘यदि त्वं सांप्रतं मुंक्षे तर्हि अहं यद्यस्त्वद्गुरुं जीवयामि, तुभ्यं च
प्राज्यराज्यर्षिं श्रयच्छामि, अन्यथानेन मुद्गरेण त्वामपि यमशृहातिथिं कुर्वे’ इति । तदा केशवो ह्रमन् जगाद-‘भो यक्ष !
नैवायं मद्गुरुस्ति, अतो नाहमेतद्ब्रजमा स्वनियमसमं कुर्वे । किं च यदि त्वं मृतान् जीवयसि तर्हि त्वयामीपां स्वभक्तानां
पूर्वजाः कथं न जीविताः ? तथा राज्यदानसामर्थ्यं विप्रता त्वयामी भयतजनाः कथं न राज्यश्रुतः कृताः ? पुत्रस्त्वं मम
धारंवारं मृत्युभयं किं दृश्यसि ? यतः सति आयुर्वले न कोऽपि मां मारयितुं समर्थोऽस्ति ।’ ततः स यक्ष एवं तद्वाणीं
निश्चम्य हृष्टः सन् केशवं प्रति समालिख्यंथं जगाद-‘अहो मित्र ! धियां पात्र !, न स्यादपि गुरुस्त्वव । मृता मया न जीव्यन्ते,
नैव राज्यं च दीयते ॥ १ ॥’ अयं यक्षेणैवमुक्ते मति प्राग्भुनिरूपेण भूमौ निपतितो यश्चकिन्नरः सहस्रं तत उरथाय मुनिरूपं
च परित्यज्यत्कालं ययौ । ततोऽनया विचित्रमायया विस्मयमापन्नं केशवं प्रति यक्ष उवाच-‘भो मित्र ! त्वं मत्तोष्यासः खिन्नो-

ऽसि, पुनर्वहुतराध्वविहारतः क्लिन्नोऽसि, अतो रात्राविह विश्रामं गृहीत्वा प्रातःकाले एभिः सह पारणं कुरु ।' इत्युक्त्वा स
 तस्मै स्वशक्तिनिर्मितां शय्यामदर्शयत् । तदा तत्र शय्यायां सुप्तः सन् केशवोऽपि यथाज्ञेया यात्रागतजनैः संवाहितचरणः
 सन् सद्यो निद्रामवाप । ततो घटिकाचतुष्टयानंतरं स यक्षो निद्रामिव्याप्तलोचनं केशवं प्रति जगद- ' भो मित्र ! रात्रिर्गता
 प्रभातो जातोऽस्ति, अयं निद्रा निवार्यतां ।' तदा केशवो निद्रां विहाय लोकं दिनोज्ज्वलं वीक्ष्य आकाशं च
 सूर्यमंडितं विलोक्य चिंतयति स्म- ' अहं निशायाः पथिमप्रहरे सुप्तोऽपि सन् ब्रालो एव मुहूर्ते सर्वदा स्वयमेव जागर्मि,
 अद्य न्यदनिशासमये प्रहरार्द्धमात्रेऽपि दिवसे स्वयं न जागृतस्तत्र किं कारणं ? तथाद्य दिवसेऽपि मे चक्षुषी निद्राव्याप्ते
 कथं वर्तेते ? पुनर्ये श्वासमाकृतोऽद्य सुरभिः कथं नास्ति ?' तत इत्थं चिंतयंतं केशवं प्रति यक्षः शोचे- ' हे सत्पुरुष !
 ष्टृतां मुंच, शीघ्रं प्रातःकृत्यानि कृत्वा पारणं कुरु ।' तदा स जगद- ' हे यक्ष ! तव दक्षतयाहं न बंब्यो, यतोऽद्यापि
 निद्रैवास्ति अयं दिवसप्रकाशस्तु त्वन्मायासमुद्भव एव ।' अथेत्थं जल्पतः केशवस्य मस्तके आकाशात्सुषुप्ष्टुष्टिः पपाव,
 तथा जपजयशब्दः प्रादुर्चभूव । तदा केशवः स्वमुखाग्रे एकं कंचिदीप्तिव्याप्तं देवं ददर्श, परं यक्षं यक्षगृहं यक्षार्चकजनांश्च
 न दृष्टवान् । ततः स देवस्तं शोचे- ' हे महार्थैवान् ! हे पुण्यवतां शिरोरत्न ! भवाद्दशासुरस्यैवेयं पृथ्वी रत्नगर्भा
 निगद्यते । अद्य क्लिंद्रेण स्वसभार्यां रात्रिभोजनत्यागे तवासीव धैर्यं वर्णितं, तदसहमानोऽहं यद्विनामा देवस्त्वां परीक्षितुमि-
 हागमं, परं नियमे दृढचिचस्य तव रोममात्रमपि चालयितुं नाहं समर्थोऽभूवं । अथाहं क्षमयामि त्वयापि मदपपाधः क्षंतव्यः ।
 किं च देवदर्शनं निष्फलं न भवति, अतस्त्वं मत्संक्राशात्किंचिद्याचस्य । यद्वा भवाद्दशो सत्पुरुषाणां क याज्ञा ? परं मया

स्वभक्तिदर्शनीया, अतस्तुभ्यं वरद्वयं ददमि, अद्यप्रभृति यः क्रोडपि रोगी पुमान् त्वदंगलयजलेन स्वशरीरं सेष्यति स सद्यो
 नीरूपं भविष्यति ? । तथा त्वं क्रुदाचिदातुरः सन् यत्किञ्चिच्चित्तविय्यासि तत्कार्यं शीघ्रं भविष्यति २ । ' इत्युच्यन्त्या साकेत-
 पुरस्य पार्श्वे केशवं कृत्वा स देवोऽदृश्यो बभूव । केशवोऽप्यात्मानं कस्यचिन्नगरस्य पार्श्वस्थं ददर्श । ततः ह्ययोंदयेऽसौ
 प्राताक्रियां कृत्वा तन्नगरं द्रष्टुं ब्रुवन् मार्गं आराममव्यस्थं नृपादिलोकेश्यो धर्मोपदेशं ददानं कञ्चिदाचार्यं दृष्ट्वा तं महामं-
 गलं मन्यानः सद्यस्तत्र गत्वा गुरुं नत्वाग्रे उपविष्टः, ततो देशगतौ तन्नगरस्वामिना धनंजयभूपेन प्रणामपूर्वकं गुरुर्विज्ञप्तः-
 ' हे स्वामिन् ! अहं जस्रा व्याप्तोऽस्मि, अतो यदि व्रतं गृह्णामि तद्वरं, परं स्वयमपुत्रः सन् राज्यं कुत्र न्यस्यामि ? इति
 चिन्तां कुर्वन् रात्रौ सुप्तोऽभूत्, तदा निश्चतिं केनचिद्विव्येन पुंसा मम स्वप्ने एवमुक्तं यः प्राताकाले देवांतरादेत्य तव गुरोः
 पुरस्तिष्ठति तस्मिन् सत्पुत्रे स्वराज्यं विन्यस्य त्वया निजमनोरथः पूरणीय इति, ततोऽहं सद्यो गतनिद्रः सन् प्रातःकृत्यानि
 कृत्वेहागतोऽस्मि, दृष्ट्वा मयायं सत्पुत्रः । ' तदा गुरुणा ज्ञानशलेन केशवस्य सर्वोऽपि रात्रिभोजनत्यागवृत्तौ नृपाग्रे
 गदितः, ततो राज्ञा प्रष्टं- ' स्वामिन्मम स्वप्ने केन देवेनायं ज्ञापितः ? । ' गुरुणोक्तं- ' अस्य परीक्षाकारिणा बह्विनाम्ना देवे-
 नेति । ' ततो राजा गुरुं नत्वा केशवेन सह पुरं श्रविश्य स्वराज्ये केशवमभिर्षिष्य स्वयं गुरुपार्श्वे व्रतं जग्राह । तदा केशव-
 स्तत्र श्रत्यहं वैत्यपूजां कुर्वन् दुःस्थितादिभ्यो दानं प्रयच्छन् स्वप्रतापेन सीमालभूपालाक्रमणं कुर्वन् न्यायमार्गमनुसरन्
 सुखेन प्रजां पालयति स्म ।

एकदा स राजाश्वस्यः पिदुर्दशनिच्छां कृतवान् । तावता च मार्गे श्रान्तं भूमौ यातं स्वपितरं ददर्श । तदा केशवस्तमुप-

लक्ष्य मद्यः सौधादुत्तीर्य बहुजनैरनुगतः सन् तत्र गत्वा पितुः पादयोरपतत्—‘हे पितस्तादृक्ममृद्धिमान् भवान् अधुना
रंक्रोपमः कथमिति’ पृष्टवांश्च । तदा यद्योधनः पुत्रस्य राज्यप्राप्त्यातंदिबोऽपि सन् दुःखाश्रूणि मुञ्चन् गृहवार्त्ता जगाद—
‘हे पुत्र ! त्वयि गते सति मया हंसो भोक्तुं निवेदितस्तदा सोऽकस्मात्संजलत्रभिः सन् अर्द्धभोजनं भुत्वा भूमौ पपात, ततः
किमेतदिति चिन्तयत्या तन्मात्रा दूरादीपमानीय धावद् दृष्टिः प्रसारिता तावद्भोज्यान्नि गलं दृष्टं, तदुपरिप्रदेशे च तुलापट्टे
लग्नः सर्पो दृष्टः, तदा साक्षाच्छशं रात्रिभोजनफलं दृष्ट्वा त्वां धर्मज्ञं मन्यमानेन सर्वेणापि कुडुंवेन महाक्रंदयत्के । ततस्त-
च्छ्रणाच्च बहवो लोका मिलितास्तेवैको विपैवद्योऽपि समागतः, तदा तं प्राति सर्वकुडुंवेन पृष्टं—‘किमयं विपप्रयोगः साध्वो-
ऽसाध्वो वा ?’ तेनोक्तं—‘शास्त्रे निथिवारनक्षत्राद्याश्रित्य सर्पदृष्टस्य साध्यासाध्यविचारः प्रोक्तोऽस्ति । तथाहि—तिथयः पंचमी
पष्य-ष्टमी नवमिका तथा । चतुर्दश्यध्यमावास्या—ऽहिना दृष्टस्य मृत्युदा ॥ १ ॥ शेषास्तु नैवमित्यर्थः । दृष्टस्य मृतये वारा,
भाद्रुभौमशुभैश्वराः । प्रातःसंध्यास्तसंध्या च, संक्रांतिसमयस्तथा ॥ २ ॥ भरणी कृत्तिकाश्लेषा, विज्याला मूलमश्विनी ।
रोहिण्यार्द्रा मघा पूर्वा-त्रयं दृष्टस्य मृत्यवे ॥ ३ ॥ वारि स्रवंतश्चत्वारो, दंशा यदि सशोणिताः । वीक्ष्यंते यस्य दृष्टस्य,
स प्रयाति भवांतरं ॥ ४ ॥ रक्तवान् दंश एको वा, छिद्री काकपदाकृतिः । शुष्कः श्यामस्त्रिरेखो वा, दृष्टे स्पष्टयति व्ययं
॥ ५ ॥ सावर्त्तः सर्वतः शोफ-वृत्तः संकुचिताननः । दंशः शंसति दृष्टस्य, विनष्टमिह जीवितं ॥ ६ ॥ केशांते मस्तके भाले,
श्रमष्ये नयने श्रुती । नासाग्र ओष्ठे चिबुकं, कंठे स्कंधे हृदि स्तने ॥ ७ ॥ कक्षायां नाभिपत्रे च, लिंगे संघौ गुदे तथा ।
पाणिपादतले दष्टः, स्पष्टोऽसौ यमजिह्वया ॥ ८ ॥ इति ।

स्वमर्चिर्दशनीया, अतस्तुभ्यं वरद्वयं ददमि, अद्यप्रभृति यः कोऽपि रोगी पुमान् त्वदंगलग्नजलेन स्वशरीरं सेष्यति स सद्यो नीरुग् भविष्यति ? । तथा त्वं कदाचिदातुरः सन् यत्किञ्चिद्विचिंतयिष्यसि तत्कार्यं शीघ्रं भविष्यति २ ।' इत्युक्त्वा साकेत-पुरस्य पार्श्वे केशवं मुच्यता स देवोऽदृश्यो बभूव । केशवोऽप्यात्मानं कस्यचिन्नगरस्य पार्श्वस्थं ददर्श । ततः ह्यर्षोदेवोऽसौ प्रातःक्रियां कृत्वा तन्नगरं द्रष्टुं ब्रजन् मार्गे आराममध्यस्थं नृपादिलोकेभ्यो धर्मोपदेशं ददानं कंचिदाचार्यं दृष्ट्वा तं महामं-गलं मन्यानः सद्यस्तत्र गत्वा गुरुं नत्वात्रे उपविष्टः, ततो देशनतिं तन्नगरस्वामिना धर्मजयभूषेन प्रणामपूर्वकं गुरुर्विद्वत्स- 'हे स्वामिन् ! अहं जरासा व्याप्तोऽस्मि, अतो यदि व्रतं गृह्णामि तद्वरं, परं स्वयमपुत्रः सन् राज्यं कुत्र न्यस्यामि ? इति चिन्तां कुर्वन् रात्रौ सुप्तोऽभूद्यं, तदा निद्रांते केनचिद्विष्येन पुंसा मम स्वप्ने एवमुक्तं यः प्रातःकाले देशंतरादेत्य तव गुरोः पुरस्तिष्ठति तस्मिन् सत्पुरुषे स्वराज्यं विन्यस्य त्वया निजमनोरथः पूरणीय इति, ततोऽहं सद्यो गतनिद्रः सन् प्रातःकृत्यानि कृत्वेहागतोऽस्मि, दृष्ट्य मयायं सत्पुरुषः-।' तदा गुरुणा ज्ञानबलेन केशवस्य सर्वोऽपि रात्रिभोजनत्यागवृत्तौ नृपात्रे गदितः, ततो राज्ञा वृष्टं- 'स्वामिन्मम स्वप्ने केन देवेनायं ज्ञापितः ? ।' गुरुणोक्तं- 'अस्य परीक्षाकारिणा बह्निमान्ना देवे-नेति ।' ततो राजा गुरुं नत्वा केशवेन सह पुरं प्रविश्य स्वराज्ये केशवमभिषिष्य स्वयं गुरुपार्श्वे व्रतं जग्राह । तदा केशव-स्तत्र प्रत्यहं चैत्यपूजां कुर्वन् दुर्भस्वतादिभ्यो दानं प्रयच्छन् स्वयत्तापेन सीमालभूषालाकमणं कुर्वन् न्यायमार्गमनुसरन् सुखेन प्रजां पालयति स्म ।

एकदा स गवाक्षस्थः पितुर्दर्शनेच्छां कृतवान् । तावता च मार्गे श्रांतं भूमौ यांतं स्वपितरं ददर्श । तदा 'केशवस्तमुप-

लक्ष्य मद्यः सौधादुत्तीर्षं बहुजनैरुगतः सन् तत्र गत्या पितुः पादयोरपत्तम्—‘हे पितस्तादृक्ममृद्धिमान् भवान् अधुना
रंक्रोपमः कथमिति’ पृष्टवांश्च । तदा यशोधनः पुत्रस्य राज्यप्राप्त्यानंदितोऽपि सन् दुःखाश्रूणि मुंचन् गृहधात्रीं जगाद—
‘हे पुत्र ! त्वयि गते सति मया हंसो भोक्तुं निवेपितस्त्वदा सोऽकस्मात्संजातप्रमिः सन् अर्द्धभोजनं मुक्त्या भूमौ पपात, ततः
किमेतदिति चिंतयंत्या तन्मात्रा दूराद्रीपमानीय यावद् दृष्टिः प्रसारिता तावद्भोज्यान्ने गलं दृष्टं, तदुपरिप्रदेशे च तुलापट्टे
लग्नः सर्पो दृष्टः, तदा साधाचादृशं रात्रिभोजनफलं दृष्ट्वा त्वां धर्मज्ञं मन्यमानेन सर्वेणापि कुडुंनेन महाक्रंदश्चक्रे । ततस्त-
ञ्ज्ज्णञ्च बहवो लोका मिलितास्तेष्वेको विपवैद्योऽपि समागतः, तदा तं प्रति मर्वकुडुंनेन पृष्टं—‘किमयं विपप्रयोगः साध्वो-
ऽसाध्वो वा ?’ तेनोक्तं—‘शास्त्रे तिथिवासरुधराद्याश्रित्य सर्पदृष्टस्य साध्यासाध्यविचारः प्रोक्तोऽस्ति । तथाहि—तिथयः पंचमी
पष्ठ-एमी नवमिका तथा । चतुर्दश्यप्पमावास्या—ऽहिना दृष्टस्य मृत्युदा ॥ १ ॥ शेषास्तु नैवमित्यर्थः । दृष्टस्य मृतये वारा,
शानुभौमशुनैधराः । प्रातःसंध्यास्तसंध्या च, संक्रांतिसमयस्तथा ॥ २ ॥ भर्षणी कृत्तिकाश्लेषा, विशाखा मूलमथिनी ।
रोहिण्यार्द्रा मघा पूर्वा—त्रयं दृष्टस्य मृत्यवे ॥ ३ ॥ वारि स्रवंतश्चत्वारो, दंशा यदि सञ्ज्ञोणितः । वीक्ष्यंते यस्य दृष्टस्य,
स प्रयाति भवांतरं ॥ ४ ॥ रक्तवान् दंश एको वा, छिद्री काकपदाकृतिः । शुक्रः श्यामखिरेखो वा, दृष्टे स्पष्टयति व्ययं
॥ ५ ॥ सार्वर्षः सर्वतः शोफ-दृचः संकुचितान्नः । दंशः शंसति दृष्टस्य, चिनष्टमिह जीवितं ॥ ६ ॥ केशाति मस्तके भाले,
भ्रूमध्ये नयने श्रुतौ । नासाग्र ओष्ठे विबुके, कंठे स्कंधे हृदि स्तने ॥ ७ ॥ कक्षायां नाभिपद्मे च, लिंगे संधौ गुदे तथा ।
पाणिपादतले दृष्टः, स्पृष्टोऽसौ यमजिह्वया ॥ ८ ॥ इति ।

परमयं तु संपेण दद्यो नास्ति, किं त्वस्योदरं तदरलप्रवेशो जातोऽस्ति, अतः किमत्र साध्यासाध्यविचारणया ? । ”
 ततो मया पुनः पुष्टं-‘केनाप्युपायेनायं जीवति ।’ तदा स मातृकाह्वानं कृत्वा जगद्-‘भवतामत्रोपायकरणक्लेशेनालं,
 यतोऽस्य सर्पस्य विषव्याप्यासौ बालः शठबुद्धल्लङ्कायः सन् एकं मासमेव जीविष्यतीति ।’ ततोऽहं तद्वचसा निराशः सन्
 लोकान् विसृज्य त्वद्भ्रातरं श्रव्यायां श्राययित्वा तत्स्वरूपं ज्ञातुं पंच दिनानि यावद् गृहे स्थितः, परं तदा रोमरोमपत-
 त्छिद्रं तं मूर्तमिव मत्वा त्वां द्रष्टुं गृहान्निर्गत्य बहुमार्गमतिक्रम्य पुण्ययोगादेर्ग्रहागतस्त्वां च दृष्टवान् । हंसस्य तु विषमद्य-
 पदिनादद्य पूर्णो मासो जातोऽस्ति, अतः सोऽधुना मृतोऽस्ति यद्वा मरिष्यति ।’ एतत् पितृवचः श्रुत्वा केशवोऽतीव दुःखितः
 सन् एवं दधौ-‘इतो मत्पुराज्जदुरं योजनानां शतं भवेत्, अतो जीवद्वांधवस्य मुखं द्रष्टुमर्धैव तत्र कथं यामि ? ।’ अथ
 यावदेवं ध्यायति तावत्स केशव आत्मानं पित्रादिपरिच्छेदेन च सहितं हंसस्य पार्श्वचिह्नं ददर्श । तत्र च कुथितशरीरस्याति-
 दुर्गंधप्रादुर्भावात्सर्वैः परिजनैर्मुक्तं रोदनोच्छ्वननेत्रया एकया जनन्या च युक्तं नरकान्तिमिरिव पीडितमासन्नमृत्युं भूमौ निक्षिप्तं
 स्वभ्रातरं दृष्ट्वा तद्वधयाव्यथितोऽपि सन् कथं मे सद्योऽत्रागमनं जातमिति ध्यायन् स वह्निदेवं दृष्टवान् । तदा देवः प्राह-
 ‘मो मित्र ! अहमवधिज्ञानात्तव व्यथां ज्ञात्वा स्वस्य वरं सत्यं कर्तुं शीघ्रमागत्य त्वन्मनोरथमपूरयामि ।’ एवमुक्त्वा स
 देवोऽदृश्यो बभूव । ततो हृष्टेन केशवेन स्वकरस्पृश्याणि हंसः सितकः सन् सद्यो रोगनिर्मुक्तो भूत्वोत्थितः । तदा तं पूर्व-
 स्मादपि रूपान्महारूपवतं जातं विलोक्य सर्वेऽपि बंधुजना महानंदं प्राप्ताः, तत्स्वरूपदर्शनाच्चातिविस्मिताः संतः केशवस्या-
 तीव गुणप्रशंसां चक्रुः, पुनस्तदेवं केशवस्य महाप्रभावं विज्ञाय बहुभिलोकिः स्वयोगविधातार्थं तत्पादोदकं सेच्यते स्म । तथा

प्रत्यक्षं धर्मप्रभावं विलोक्य स्वजनपरिजनानिभिर्बहुभिर्व्यनिशाभोजनत्यागादिद्वयानि गृहीतानि । ततः स केशवभूपतिः
 पथात्तत्र गत्वा चिरकालं साकेतपत्तने राज्यं भुत्वा बहून् लोकान् धर्ममार्गमानिय स्वयं श्राद्धधर्मं प्रपल्य प्रति सद्गति-
 भाग्यभूव । इति रात्रिभोजनत्यागे केशववृत्तांतः । एवमन्यव्यतिरेकाभ्यामपुं दृष्टांतं निश्चय्य त्रिवेकिभिर्निशाशनपरिहारे
 उद्यतमोच्यं । इत्युक्तं सप्रसंगं श्राद्धप्रतिमास्वरूपं ॥

अथ श्रावकस्य निवासयोग्यं यत् स्थानं तत्स्वरूपं दर्शयते—

न चैत्यसार्धमिक्षाद्युयोगो, यत्रास्ति तद्ग्रामपुरादिकेषु ।

युतेष्वपि प्राज्यगुणैः परैश्च, कदापि न श्राद्धजना वसति ॥ ७५ ॥

व्याख्या—परैर्यैः प्राज्यैर्बहुभिर्गुणैः सौराज्यप्राज्यजलंधनधनार्जनस्वजनदुर्गादिभिर्युतेष्वपि तेषु ग्रामनगरादिषु श्राद्ध-
 जनाः कदापि न वसति । कुत्रेत्याह—यत्र ग्रामादिषु चैत्यसार्धमिक्षापूर्णां योगो नास्ति । तत्र चैत्यं जिनमंदिरं, सार्धमिक्षाः
 समानधर्माश्रयका गृहस्थाः, सार्धवः शुद्धधर्मोपदेष्टारो गुरुवः, एतेषां योगो यत्र भवेत्तत्रैव श्रावका वसतीत्यर्थः । यदुक्तं—
 बहुगुणधार्म्ये वि दु, नगरे गामे च तस्य न वसेद् । जस्य न विजइ चेइय, साहम्मी साधुसामग्गी ॥ १ ॥ अथ नगरादी
 वसतां श्राद्धानां यत्प्रातिवेश्मिकता त्याज्या तत्स्वरूपं दर्शयते—

पाखंडिपारदारिक-नटनिर्दयशत्रुधूर्त्तपिथुनानां ।

चौरादीनां च गृहा-भ्यर्णे न वसंति सुश्राद्धाः ॥ ७६ ॥

व्याख्या—नगरादौ वसंतः सुश्रावकाः पाखंडिप्रभृतीनां गृहाभ्यर्णे गृहसमीपे न वसन्ति-न निवासं कुर्वन्ति । तत्र पाखंडिनः कुलिगिनः, पारदारिकाः कुशीलाः, नटा वशवरादिभिः खेल्काः, निर्दया जीवहिंसाकारकाः व्याधधीवरादयः, शत्रुवो वैरिणः, धूर्त्ता वंचकाः, पिथुनाः परच्छिद्रान्वेषिणः, चौराशौर्यक्रियया परद्रव्यापहरिणः, आदिशब्दादसर्पणकारुद्रवृत्तकारविदूषकादयो बोध्याः । एषां हि शत्रुं वसतां श्राद्धानां क्रमेण सम्यक्त्वेनाज्ञापस्त्रीगमनेच्छात्तत्कलाभिलाषकृत्परिणाम-प्राणनाशघनहानिराजदंढाघपायकलहदृष्ट्यादयो बहवो दोषाः संभवंतीत्यतस्तद्वर्जनेनैव युक्तमिति मतव्यं । किं च—
मातापित्रोर्भक्तः, कुलशीलसमैश्च विहितवीवाहः ।
दीनातिथिसाधूनां, प्रतिपत्तिकरो यथायोग्यं ॥ ७७ ॥

स्पष्टा, नवर कुलमुद्रादि, शीलं धर्म आचारस्ताभ्यामुपलक्षणत्वाद् द्रव्यमहत्याभ्यां च समैरात्मतुल्यैः सह विहितवीवाहः, विवाहवैषम्ये हि नित्यमुद्रेयाद्गर्भहानिः स्यादिति । तथा—

परिहरति जनविरुद्धं, दीर्घं रोपं च मर्मवचनं च ।

इष्टः शत्रूणासपि, परतस्तिविवर्जको भवति ॥ ७८ ॥

इयमपि स्पष्टार्था । नवरं जनस्य शिष्टलोकस्य विरुद्धं यत्कार्यं तत्परिहरति । तत्रेदं-सब्रह्मस्य चैव निंदा, विसैसओ तद्द य गुणसमिद्धाणं । उजुधम्माणं इत्तणं, रीढा जणपूयणिज्जाणं ॥ १ ॥ बहुजणविरुद्धसंगो, देसाइ आयासलंघनं चैव । एसाइयाइ इत्थओ, लोगविरुद्धाई नेआइं ॥ २ ॥ ति ।

तथा श्रावकेण पार्श्वस्थादीनामत्रहसैवादिदुराचारं दृष्टापि धर्मवैमुल्यं न धार्यं । यदुक्तं-पासत्याईणं फुडं, अहम्मकम्म निरिक्खए तहावि । सिद्धिओ होइ न धम्मे, एसो धिय वंचिओत्ति मई ॥ १ ॥ एसो चियत्ति-एय एय वराको दैवेन वंचितो य एवंविधमधरीकृतकल्पतरुमाहात्म्यमशेषमुखेत्रेणिप्रदानसमर्थमपारसंसारसागरोच्चारणयानपात्रमतिपवित्रं चारित्रमघाव्यैवं प्रवर्त्तते इति मतियस्य स तथा भवेदित्यर्थः, तथा कस्यचित्साधोश्चेत्यपि स्वस्वितं पश्यति तर्हि तत्र निःस्नेहतां न भजेत्, किं त्वेकंते तस्मै मातापितराविव सुशिक्षां दद्यात् । यदुक्तं-साहुस्स क्कहवि खल्लिअं, दइण न होइ तत्थ निक्खेहो । पुण एगंते अम्मा-पिओ व से चोअणं देइ ॥ १ ॥ एतेन श्रावकः साधूनां मातापितृश्रायो भवेदिति सूचितं । यत्स्थानांगखत्त-चत्तारि समणोवाप्तया पणत्ता, तं जहो-अम्मापिउत्तमाणे १ भाउत्तमाणे २ मित्तसमाणे ३ सयकित्तमाणे ४ । एतत्स्वरूप-ज्ञापिकाथैता गाथाः-नित्तइ सुणिकखाइं, न दिट्ठखल्लिओवि होइ निक्खेहो । एयंतवच्छलो सुणि-जणस्स जणणीत्तमो सद्धो ॥ १ ॥ हिअए सत्तिण्हेहो चिअ, सुणीण मंदादरो विणयकअ । भाउत्तमो साहूणं, परामवे होइ सुमहाचो ॥ २ ॥ मित्तसमाणो माणाइं, रुत्तइ अपुच्छिओ कअ । मत्ततो अप्पाणं, सुणीण सयणाओ अब्भहिअं ॥ ३ ॥ धद्धो छिद्धपेही, पमायखल्लिआणि निच्चसुत्त-रइ । सद्धो सयकिक्कप्पो, साहुजणं तणत्तमं गणइ ॥ ४ ॥ इति ।

अथ श्राद्धस्य अहोरात्रकृत्यानि लेख्यते दर्शयते—

प्रबुध्य दोषाष्टमभागमात्रे, स्मृत्योज्ज्वलां पंचनमस्कृतिं च ।

अव्यापृतोऽन्यत्र विशुद्धचेता, धर्माधिकं जागरिकां स कुर्यात् ॥ ७९ ॥

व्याख्या—दोषाया रात्रेष्टमे भागमात्रे चतुर्षट्कामाने काले प्रबुध्य निद्रां विहाय शयनादुत्थानसमये एव च उज्ज्वलां पंचनमस्कृतिं पंचपरमोष्ठिनमस्कारं स्मृत्वा स श्रावकोऽन्यत्र कार्यातिरेक्यापृतस्तत्क्षणं सुप्तोत्थितत्वाद्वापि गृहव्यापारेऽज्जलनः, अत एव विशुद्धचेता अकल्पितचित्तः सन् धर्मजागरिकां कुर्यात् । कथमित्याशङ्क्य तत्प्रकारो दर्शयते—

कोऽहं कामेऽवस्था, किं च कुलं के पुनर्गुणा नियमाः ।

किं न स्पृष्टं क्षेत्रं, श्रुतं न किं धर्मशास्त्रं च ? ॥ ८० ॥

व्याख्या—स हि सत्रौ निद्राद्भ्रितचेतनस्तादानीं प्रथमोत्थितत्वाद्वापि अप्राप्तचित्तादवः सन् पूर्वमेवं ध्यायति—कोऽहं मनुष्यो देवादिर्वा ? तत्र तावन्मनुष्योऽस्मि, तर्हि का ममावस्था ? बाल्या यौवना वा (यौवना वृद्धा वा) ? तत्र यूनी मम मा भूद्रास्यो-चिता चेष्टा, वृद्धस्य वा मा भूत्वास्वयोचितेति । पुनः किं मम कुलं ? श्रावकमत्कं अन्यद्वा, श्रावककुलं चेत्तर्हि के मम गुणाः मूलगुणा उच्यन्ते वा ? के पुनर्नियमा अभिग्रहविशेषाः ? तथा सति विभवे जिनभवन ? विं २ तत्प्रतिष्ठा ३ पुस्तक ४ चतुर्विध-

गृहप्रतिमापूजनं कृत्वा गृहीतपूजाकरणः सन् महोत्सवेन जिनालये गत्वा मुलकोशं विधाय 'तिचि निसीहिये' त्यादिशास्त्रो-
क्तविधिना जिनपूजनं कुर्यात् । पूजामेदास्तु प्रथमप्रकाशे ज्ञाताधर्मकथादिसिद्धांतानुसारेण सविस्तरं व्याख्याताः संतीत्यतस्ते
तत एवावगंतव्याः, यत्र शुद्धमनोजवस्तु इत्युक्तं तदित्यं-प्रथमं सर्वसाध्याध्यवसायवर्जनं मनःशुद्धिः, ततो निर्जीवायां शुषिरक-
चवरादिरहितयां च भूमौ अल्पेन वारिणा अल्पेन च करव्यापारेण सर्वांगस्नानमंगशुद्धिः, ततः शुचिवेनासंखंडितवस्त्रधारणं
वस्तुशुद्धिः, न च ग्रन्थं स्नानेन देहशुद्धिं विनापि देवपूजा युज्यते इति, आशतनाप्रसंगात् । यदि नाम आजन्म निर्मलशरीर-
धारिणो देवा अपि विशेषशुद्धयर्थं स्नातवैव देवपूजार्थं प्रवर्त्तेन्, तर्हि क्रयं नैवकादशसोतःस्रवन्निरंतरदुग्धमलैर्मनैवः स्नानं
विना सा क्रियते ? अत एव देवपूजाकारिणां सिद्धांते प्रतिपदं 'प्ल्याया कयवलिक्कम्मे' त्याद्या विशेषणं गृहीतं । ननु यतना-
पराणां श्रावकणां बह्वारंभत्यास्नानमनुचितमिति चेन्न, जलधूपपुष्पादीनामप्यारंभेतुत्वाचिन्निषेधोऽप्यापद्येत, न च तन्निषेधः
शिष्टानामिष्टः-छत्रीवक्रायसंजसो, द्रवत्य एसो वि दुब्बई कसिणो । तो कसिण संजमवलि, पुष्कार्दयं न इच्छंति ॥ १ ॥ अफ-
सिणपवचयणं, विरयाविरयण एस खलु जुतो । संतारपणुकरणे, द्रवत्याए कूवदिंठतो ॥ २ ॥

इत्याद्यागमश्रमाण्यादिति पर्याप्तं प्रपंचेन । तदेवं देवपूजां विधाय तदनंतरं विनयेन सुखंदनं समाचरेत् । ततोऽसौ
यत्करोति तदुच्यते—

गुंगी यथा क्षारजले पयोनिधौ, वसन्नपि स्वादुजलं पिवेत्सदा ।
तथैव जैनामृतवाणीमादरा—म्रजेद्गृही संघृतिमध्यगोऽपि सन् ॥ ८२ ॥

व्याख्या—गुणमस्यास्तीति शृंगी मत्स्यविशेषः, स यथा क्षारजलभृते समुद्रे वसन्नपि तत्रैव गंगादिसरिप्रवेशस्थान-
स्थितं मिष्टं जलमुपलक्ष्य सदा तदेव जलं पिबेत्, तथैव गृही श्रावकः संसारक्षारसमुद्रमध्यस्थितोऽपि सन् गुह्यतन्निधौ
गत्वाऽऽदराजिनप्रणीतामृततुल्यवाणीं सर्वदा भजेत् शृणुयादित्यर्थः । ततो बालालानादिसाधूनां प्रातराशौषधादिदाने
यत्नवान् भवतीत्यनुक्तमपि द्रष्टव्यं । तदनंतरं यद्विधत्ते तदश्नयेत्—

द्रव्यार्जनं सद्यवहारशुद्ध्या, करोति सद्भोजनमादरेण ।

पूजादिकृत्यानि विधाय पूर्वं, निजोचितं मुक्तविशेषलौल्यः ॥ ८३ ॥

व्याख्या—स श्रावकस्ततो व्यवहारशुद्ध्या द्रव्योपार्जनं करोति, तदनंतरं च पूर्वमादरेण मध्याह्निकीं देवपूजां कृत्वा
तथा मुनिभ्यो दानं दत्त्वा तथा बृहदारुणितथिचतुष्पदादेधितां कृत्वा त्यक्तविशेषलौल्यः सन् निजोचितं सद्भोजनं करोति ।
एतावता मुक्तकामस्यादिलोकविरुद्धं संसक्तान्तकायाधामविरुद्धं मद्यमांसाद्युभयविरुद्धं च भोजनं न कुर्यात् । तथा लौल्या-
त्त्वकीयमग्निबलभविचार्याधिक्रमपि न भुंक्ते । तद्योचरकाले वमनविरेचनरोगोत्पत्तिमरणादिवह्ननर्थकारकं स्यादतो मितमेव
भुंक्ते इत्यर्थः । ततो धर्मशास्त्रपरमार्थचित्तेनोचितव्यवसायेन चापराहणं गमयित्वा अन्नमनादवर्ज्क् संख्यायां पुनर्जिनपूजां
करोति । तथा द्विभुक्तप्रत्याख्यानं चेत्कृतं भवेत्तर्हि चतुर्थदिकादिशेषे दिने वैकालिकं कुर्यादित्याद्यनुक्तमपि मंतव्यं ।
त्रिकालपूजाविधानं त्वित्यर्थ—

प्रातः प्रभूजयेद्वासे-र्मध्याह्ने कुमुमैर्जिनं । संध्यायां धूपनैर्दोषि-स्त्रिधा देवं प्रणूयेत् ॥ १ ॥ वासिशंभुनादिद्रव्यैस्त्रिपर्यः ।
एवं दिनकृत्यानुत्थाय रात्रिकृत्यं किंचिदुच्यते—

कृत्वा षडावश्यकधर्मकृत्यं, करोति निद्रामुचितक्षणे च ।

हृदि स्मरन् पंचनमस्कृतिं स, प्रायः किलाब्रह्म विवर्जयंश्च ॥ ८४ ॥

व्याख्या—तदनंतरं स श्रावकः षडावश्यकरूपं धर्मकृत्यं कृत्वोचितक्षणे योग्यायां वेलायां निद्रां करोति । किं कुर्वन् ?
हृदि पंचपरमेष्ठिनमस्कारं सन्, च पुनः श्रायो बाहुल्येनाब्रह्मसेवां परिहरन् ऋतुकाले संतानार्थं वेदयापनार्थं वा, स्वप-
त्न्यां तस्यानियमितत्वात्प्रायोग्रहणं कृतं । एतेन श्राद्धो नात्यंतं मैथुनलोपः स्यादित्यावेदितं । इत्युक्तानि लेखतः
श्रावकस्य समस्ताहारात्रकृत्यानि ।

अथ स्थानांगान्मस्तुतीयांगस्य चतुर्थस्थानोक्ताः श्राद्धसत्काश्चतस्रो विश्रामभूमयः प्रदर्शयते—जहा भारं णं बहुमाणस्त
चत्तारि आसासा एणत्ता, तं जहा-अत्थ णं अंसाओ अंसं साहरइ १, जत्थ वि य णं उच्चारं पासवणं वा परिट्ठवेइ २, जत्थ वि
अ णं नागकुमारवाप्तसि वा सुवणकुमारावाप्तसि वा वासं उवेइ ३, जत्थ वि अ णं आवकहाए चिट्ठइ ४ । एवामेव समणो-
वासस्त णं चत्तारि आसासा एणत्ता तं जहा-अत्थ णं तीलवयणुणविरमणपक्कसाणपोसहोववासाइं पडिवखइ १, जत्थ वि
अ णं सामाइयं देसावर्षासियं वा पडिवखइ २, जत्थ वि य णं चाउइसट्ठुदिठ्ठुण्णिमासिणीसु पडिबुन्नं पोसहं सम्मं अणु-

पालेद् ३, जत्थ वि अ णं अपच्छिममारणंतिथिसंलेहनाद्गमणाद्दसिए भचपडिआइक्खिए पावोवगए कालं अणवकंसमाणे विहरद् ४ इति । एताथतत्तो विधामभूमयो बोध्याः । अथ श्राद्धस्य सम्भूतगुणवर्णनं क्रियते—

• जिनप्रणीतार्थविदो यथार्थ-वाग्युक्तितोऽपास्तमतांतरस्थाः ।

स्वकीयधर्मोज्ज्वलमार्गमग्नाः, श्रद्धालवः शुद्धधियो जयंतु ॥ ८५ ॥

न्याख्या—जिनैरनंततीर्थकरैः प्रणीता निर्दिष्टा येषां यथावस्थितजीवाजीवादिप्रदायार्थास्तद्विद्वेष्टेषां ज्ञातारः, अत एव महुकादिवत् यथार्थवाग्युक्त्याऽप्यास्ता निरुचरीकरणात्पराजयं नीता मतांतरस्थाः कुलिंगिनो वैस्ते, तथा पुनरात्मधर्मस्य च उज्ज्वलो मार्गस्तत्र मग्ना एकाग्रचिन्ता एवविधाः शुद्धद्विधाराकाः श्रद्धालवो जयंतु इति । महुकाश्चाद्धृचांतस्तु विस्तरतः पंचमार्गे निर्दिष्टोऽस्ति । स च लेखतोऽत्रापि दृश्यते—

राजगृहं नाम नगरं, तस्य पार्श्वे गुणशीलकं नाम चैत्यमभूत् । तत्समीपप्रदेशे च बहवः कालोदायिशालोदायिप्रभृतयोऽन्ययूथिका वसति स्म । तेषां चैकदा एकत्र मिलितानां मिथः कथासंलापः समुत्पन्नः, यद्गत महावीरो धर्मास्तिकायादीन् पंचास्तिकायान् प्ररूपयति । तत्र च धर्माधर्माकांशुद्रलास्तिकायान् अचेतनान् जीवास्तिकायं च सचेतनं प्ररूपयति । तथा धर्माधर्माकांशुद्रलास्तिकायान् रूषिणः पुद्रलास्तिकायं च रूपिणं प्ररूपयति । एवं हि सचेतनचेतनारिरूपेणाद्भ्यमानत्वात्कधमेतन्मन्यते ? इति । तथा तत्रैव नगरे महुको नाम श्रमणोपासको वसति स्म । स च महासमृद्धिमान् सर्वलोकमान्योऽधिग-

तलीयाजीवपदार्थो नित्यं धर्मकृत्यैरात्मानं भावयन् सुखेन कालं गमयति स्म । तत एकदा तत्र गुणशीलकचैत्ये श्रीवीरस्वामी
समवसुतस्तादा स्वाभ्यागमनवार्चां निशम्य स महुको हृष्टः सत् स्वामिबंदनार्थं गच्छन्पाराद्द्विर्निःसृत्य यावत्तेषामन्ययुधि-
क्रानां नातिदूरं नातिलसीपं चागतत्तावत्तेऽन्ययुधिकास्तं गच्छन्तं विलोक्य सर्वेऽप्येकत्रीभूय तत्पार्श्वे गत्वैवं प्रोचुः- ' भो महुक !
तव धर्माचार्यो यत्पंचास्तिश्रायादिकं प्ररूपयति तत्कथं ज्ञायते ? ' तदा महुकस्त्वामुवाच- ' यदि धर्मास्तिश्रायादिभिः स्वकीयं
कार्यं क्रियते तदा तेन कार्येण तान् जानीमो धूमेन वद्विमिव । यदि तैः कार्यं न क्रियते तदा न जानीमः, एतावता कार्या-
दिलिगाद्वारेणैव छद्मस्थानामतीन्द्रियपदार्थज्ञानं भवति । न च धर्मास्तिश्रायादीनामस्मत्प्रीतिं किञ्चित्कार्यादिलिगं दृश्यते
इति । तदभावात् जानीम एव वयमिति । ततो धर्मास्तिश्रायाद्यपरिज्ञानमंगीकुर्वाणं महुकं प्रति उपालभयितुं ते प्रोचुः- ' हे
महुक ! यद्येतमप्यर्थं न जानासि तर्हि कस्त्वं श्रावकः ? ' तदैवमुपालब्ध्या सन्नसौ महुको यत्चेरदृश्यमानत्वेन धर्मास्तिश्रा-
याद्यसंभवो निगदितस्तद्विद्यतयोगोवाच- ' एतयं आउसो वाउआए वाति ? इता अत्थि तुब्मेणं आउसो वाउआयस्स वायमाणस्स
स्वं पासह ? पो तिण्ठे समत्थे, अत्थिणं आउसो वाणसहगया पोग्गला ? इता अत्थि, तुब्मेणं आउसो वाणसहगयाणं पोग्गलाणं
स्वं पासह ? पो तिण्ठे समत्थे, अत्थिणं आउसो अरणिस्सहगए अग्गिक्काए ? इता अत्थि तुब्मेणं आउसो अरणिस्सहगयस्स अग्गि-
क्कायस्स स्वं पासह ? पो ति०, अत्थिणं आउसो महुदस्स पाययाइं रुवाइं ? इता अत्थि, तुब्मेणं आउसो ताइं रुवाइं पासह ?
पो ति०, अत्थिणं आउसो देवलोग्गयाइं रुवाइं ? इता अत्थि, तुब्मेणं आउसो ताइं रुवाइं पासह ? पो ति०, एवामेव आउसो
अहं वा तुब्मे वा अन्नो वा छउमत्थो यदि जो जं न जाणति तं सबं न भयति । किं च एवं हि भवतां सुवहुल्लोकोऽपि न

भरिष्यति । इत्थं तानन्ययूथिभ्यान् निरुचरीकृत्य ततः न मद्भुको गुणशीलकं चैत्ये श्रीरीश्यामिपाशे गत्वा चंदनादिपूरमुचि-
 तस्थाने उपविष्टमदा स्वामी मद्भुकं प्रथुयाच—‘ हे मद्भुक ! त्वं शोभनोऽसि, येन त्वयास्ति क्रायानजानता अन्ययूथिक्रानामप्रे-
 न ज्ञानीम इत्युक्तं, अन्यथा अज्ञानत्रयि यदि ज्ञानीम इत्यभणिष्यस्ताहि अर्द्धदादीनामायातनाकारकोऽभविष्यस्त्वामिति । ’
 तत इत्थं प्रथुयचः श्रुत्वा न मद्भुको हृष्टः मन् स्वामिनं नत्वा धर्मोपदेशं च श्रुत्वा स्वस्थानं जगाम । आयुःश्रेयं च श्रुत्वा-
 भविमानं देवतमेनोत्पन्नो महाभिदेहे च सेत्स्यति । इति मद्भुकश्राद्धवृत्तान्तः ॥

अर्थत्रयं श्राररूत्रमज्ञाप्य तत्पालनाय यथा प्रमादपरिहाराय निधेय इति दृश्यते—

निशम्य मित्रोपनयं सुधीभिः, प्रमादिसंगोऽपि न कार्य एव ।

इहोत्तरश्रापि समृद्धिहेतो, महोज्ज्वलेऽस्मिन्निजधर्मकार्ये ॥ ८६ ॥

व्याख्या—सुधीभिः समृद्धिभिर्भवेदरेन्द्रियात्मणस्योपनयं निशम्य श्रुत्वा पथात्तापकारणस्य प्रमादस्य संगोऽपि न
 कार्य एव, प्रमादतोऽतु दूरे विष्टु इत्यपि ब्रह्मार्थः, इत्येत्याह—इहमे उचरामे न समृद्धिकारणेन एव महानिमलेऽस्मिन्
 देवसितिलक्षणे आत्मधर्मकार्ये इति । एतन्नता धर्मकार्यं मदा निरालम्ब्येन भाव्यमित्यर्थः । दृष्टिनामणोपनयस्ये—

कस्मिंश्चिन्मरे एक आनन्दरिद्रो महालस्यमान् मित्रो मति स्म । न चैरूदा स्वसिया प्रेसितः मन् दानप्रदणार्थं
 नृपसार्थं गयौ, नदा निर जीनेत्यादियान्निपं ददानं तं विप्रं आहृत्यादिना महादारिद्र्याभिभूतं मित्रायानुसंग्यात्सिद्धदेवेन

राज्ञा प्रोक्तं- ' भो विप्र ! सूर्यास्तगमनादधीम् यदृच्छया मद्भांडागाराद्रव्यं गृहीत्वा त्वं स्वगृहं पूरय, ममाज्ञास्ति । ' इत्युक्त्वा तत्रवृत्तिद्वयं स्वनामं कितं पत्रं लेखयित्वा तस्मै दत्तं । सोऽपि हृष्टः सन् तत्पत्रं गृहीत्वा स्वगृहमागत्य स्वपत्न्यै सर्वमपि तं वृत्तं निवेदितवान् । तदा पत्न्या भणितं- ' स्वामिस्तत्र गत्वा तावद्भव्यमानय, अत्रार्थे विलंबं मा कार्षीः, श्रेयांसि बहुविधानीत्याद्युक्तत्वात् । ' तदा स प्रोचे- ' अंतं विहाय भोक्तव्यमिति नीतिवचनं विद्यते, अतो भोजनं कृत्वा स्थिरचित्तो भूत्वा पथाद्रव्यार्थं यास्यामि । ' ततस्तया प्रातिवेदिमकृद्वाह्यचूर्णादि समानीय तद्योजनार्थं निष्पाद्य तस्मै भोजनं कारयित्वा पुनः प्रोक्तं- ' स्वामिन्नथ शीघ्रं तत्र गत्वा स्वकार्यं साधय । ' तदा स प्रोचे- ' भुक्त्वा शतपदं गच्छे-द्यदि शय्या न लभ्यते ' इति शस्त्रे उक्तत्वात् ध्वणं श्रयित्वा पथाद्यास्यामीत्युक्त्वा सुप्तः, परं दरिद्रस्य प्रायो निद्रा बह्वी भवति, अतः स बहुनिद्रया व्याप्तः सन् तथा सुप्तो यथा बहुभिः कराच्छोटनधूननादिक्रियाभिः स्त्रिया मयः प्रबोध्यमानोऽपि तृतीयग्रहरे कष्टेन प्रबुद्धः, ततः पुनर्भार्याप्रेरितः स विप्रो गृहात्रिःसृत्य चतुष्पथमार्गेण गच्छ-न्नंतराले नाटकं जायमानं विलोक्य चित्रयति स्म- ' अद्यापि दिनं बहु विद्यतेऽतो नाट्यं दृष्ट्वा पथात्सद्यो द्रव्यमानेष्वपि ' इति विचिंत्य नाटकं पूर्णं बोधयोगे व्रजन् मार्गमध्ये स्थाने स्थाने कौतुकानि विलोकयन् दिवसं च गच्छंतमजानन् सूर्यास्त-गमनसमये नृपभांडागारसमीपं प्राप्तः, तत्र च सूर्यास्तगमनाद्भांडागाराद्वारे तालकं दत्त्वा स्वगृहं गच्छंतं भांडागारिणं प्रति स विप्रस्तत्पत्रं ददितवान्, तेन च पत्रं दृष्ट्वा प्रोक्तं- ' भो विप्र ! नृपोक्तनियमस्य पूर्णोभवनदय त्वं किमपि न प्राप्स्यसि, अतः स्वगृहं गच्छ । ' ततः स प्रमादयशस्त्रेण हस्तौ धर्यन् पथाचापं कुर्वन् ततो व्यावृत्त्य स्वगृहमायातः, प्राग्व-

द्विष्ट एव च स्थितः । अयं च लौकिकदृष्टांतः प्रोक्तः, अथात्मोपेतदुपनयः कार्यः । तथाहि—

संसारनगरे दरिद्रब्राह्मणप्रायो महद्दुःखी संसारी जीवस्तस्य सत्कार्यै र्रेरिका सुमतिश्च भार्योपमा, तथा राज्ञः समा-
नोऽत्र तीर्थंकरादिः, सद्गुरुधर्मधनदाता, नरसवध मांडागारोपमस्तं विना धर्मधनस्याप्राप्तैः, पुनः सूर्यसमानमायुर्विद्यते,
यथा सूर्यास्तगमनादर्वाक् धनग्रहणे राज्ञ आज्ञाभूत्, तथाबुधःक्षयादर्वाक् धर्मः कर्तव्य इति गुर्वज्ञास्ति । यदुक्तं—जरा जाव न
पीडेद्, वाही जाव न च्छुद् । जाव न इंद्रियहाणी, ताव धम्मं समायरे ॥ १ ॥ इत्यादि, पुनर्यथा स ब्राह्मणो दिवसं बहु
मन्वानो निद्रानाटकदर्शनादिप्रमादासक्तः सन् धनाप्राप्त्या यथाज्ञापसरो ज्ञातस्तथाऽयं जीवोऽपि स्याद्युर्वहु मन्वानः
पंचेन्द्रियविषयासक्तः सन् आयुषः पूर्णभिवनाद्धर्ममकृत्वैव गत्यंतरे गत्वा दुःखार्चः सन् पश्चात्तापं प्राप्नोति—‘ अहो !
मया प्राग्भवे विषयमग्नेन सत्यामपि सामग्र्यां श्रीविनयमौ नारायित इति । ’ परं पश्चात्कमपि कार्यं न सिध्यति, तस्माद्धो
ऽज्ञाः ! एषमता एव प्रमादं परित्यज्य सद्धर्मपालने तपसा भवत, येन भवतां सर्वेष्टसिद्धिः संपद्यते । इति प्रमा-
दोपरि निःसंजाड्योपनयः । अथेष्टश्रावकत्वं संग्राह्यकामैर्न्यैर्निहवादिक्लृष्टवचनेषु विश्वासिभिर्न भाव्यमिति दृश्यते—

जनस्य सत्कान्तकंक्षणस्त्री-निर्मापकस्योपनयं निशम्य सः । कुदष्टिवाक्याश्रयणे पराद्धमुखो, भवेन्न चेद्वचनमश्नुते ध्रुवं ॥
व्याख्या—सर्णकारपाशैः सम्यक्सर्णमयकटकगुगलस्य कारयितुर्जनस्योपनयं निशम्य स श्रावकोचितधर्माभिलाषी
पत्न्या गुणस्तीनां यानि वाक्यानि वेषामाश्रयणे पराद्धमुखो भवेत्, तद्वचनेषु विश्वासं न कुर्यादित्यर्थः, चेद्यदि तत्र पराद-
धपो न भवेत्तर्हि ध्रुवं निश्चितं वचनं प्राप्नोति, एतावता तत्र विश्वासं कुर्यात्तद्वचनव्युद्ग्राहितचित्तः सन् सद्गुरुरूपदेशमना-

इत्यात्मघर्माद्भ्रष्टो भवतीत्यर्थः । स्वर्णकंकणनिर्माणकनरोपनयस्त्वेवं—

एकः कश्चिद्गुण्यः पुमान् स्वर्णकाराषाब्धे स्वर्णमयं कंकणयुगलं कारितवान् । तदा तेन पूर्वैरे स्वर्णकारेण तं गुण्यं विज्ञाय तद्वचनार्थं कंकणयुगले कृते, तत्रैकं कंकणयुगलं स्वर्णमयमितरत्र पिचलमयं । ततस्तस्मै स्वर्णमयं कंकणयुगलं दत्त्वा निप्रतारणशुद्ध्या एकत्रैतेनोक्तं—‘अस्मिन् श्रामे सर्वेऽपि लोका इमं द्वेषिणः सन्ति, ते हि मत्कृतमामरणं शुद्धमप्यशुद्धं वक्ष्यति, तस्मात्त्वं पूर्वं मम नामागृहीत्वा सर्वेभ्यो लोकेभ्य इदं दर्शयित्वा शुद्धशुद्धपरीक्षां च कारयित्वाऽऽगच्छ, उज्ज्वलीकृत्य तत्र हस्तयोः परिधापयामि ।’ ततः स गुण्यस्त्वंकैतवमजानन् तद्भूषणं तथैव लोकेभ्यो दर्शयित्वा लोकमुखवाच तस्य शुद्धतां श्रुत्वा पथादागत्य स्वर्णकाराय तद्वृत्तान्तं निगद्य तद्भूषणं दत्तवान् । तदनन्तरं तेन स्वर्णकारेण स्वहस्तलाघवात्तत्स्वर्णमयं कंकणयुगलं प्रच्छन्नदेशे भुज्वा तदुत्पलवर्णप्रमाणाकारमेवान्यत्पिचलमयं कंकणयुगलं सद्यः समुज्ज्वलं विधाय तस्य हस्तयोः परिधाप्य श्रोक्तं—‘अतः परं मन्नामश्रवणाद्यदि कोऽपि लोक एतत्पिचलमयं भूयाच्चर्हि त्वया तद्वचो न मंतव्यं, मद्बचने विश्वासो रक्षणीयः ।’ ततस्तेनापि मुग्धतया तथैव प्रतिपन्नं । ततः स पुमान् तदशुद्धमपि भूषणं शुद्धं मन्यानश्रुत्पुण्यादौ व्रजन् लोकैः पृष्टो—‘ननु एतत्कंकणयुगलं केन स्वर्णकारेण कृतं ? ।’ तेनोचै—‘अशुकस्वर्णकारेण ।’ तदा परीक्षकलोकैः सम्यगनिरीक्ष्य श्रोक्तं—‘इदं तु पिचलमयं विद्यते, वंचितस्त्वं तेन पूर्वैन ।’ ततः स पुमान् तेन व्युद्ग्राहितचित्तत्वादेवं चिन्तयति स्म—‘एते सर्वेऽपि लोकास्तस्य द्वेषिणः सन्ति अत इत्थं वदन्ति, इदं मम भूषणं तु शुद्धस्वर्णमयं विद्यते, तस्माद्यथेच्छमेते कथयंतु, अहमेतत्त्यागं न कुर्वे’ इति । तदेवं सत्पुरुषवचोऽनादरणात्तस्य पूर्वस्य वचमि विश्वासकरणाच्च स पुमानशुद्धवस्तुप्राप्त्या

बंधनं प्राप्तः, शुद्धवस्तुभागी च न बभूव । अयं हि लौकिकदृष्टांतः प्रोक्तः, अथायमेयात्मसौपरि आनेतव्यस्तथाहि—

यः स्वर्णकंकणग्राही पुमान् सोऽत्र धर्मार्थी जीवः, यश्च स्वर्णकारः सोऽत्र निह्वादिः कुगुरुः, यच्च ग्राह् स्वर्णमयं कंकणं तेन दक्षिंतं, तदत्र ग्राह् प्रत्याख्यानदानदयादिधर्महृत्यं तेन दश्यते, यत्पुनस्तेन स्वविश्वासमुत्पाद्य तस्मै पितृलभयं कंकणं दत्तं, तदत्र कुदृष्टिना विविधवचःकल्पनया वधिचं व्युद्ग्राह्य एकांतवादुक्तं श्रीमदर्हद्वर्धभैरुद्वं धर्मस्वरूपं तस्मै ग्राह्यते, ततश्च स यथा तत्प्रे-
रितत्वात्सत्पुरवाच्यं द्वेषमूलकं ज्ञात्वा नामंस्त, तथायमपि मिथ्यात्विव्युद्ग्राहितचित्तत्वाद् शुद्धधर्मोपदेशकगुरुवचनं द्वेषसंभवं ज्ञात्वा न मन्यते । ततः स यथाऽशुद्धवस्तुग्राप्त्या बंधनं प्राप्तस्तथायमपि शुद्धधर्मप्राप्त्या बंधनं प्राप्तः सन् दुर्गतिभाग्भवति, पथात्तत्तद्धर्मप्राप्तिदुर्लभा भवेत् । तस्मान्नो भव्या ! यदि भवतां शुद्धधर्मोच्छा स्यात्तर्हि प्रथमत एव निह्वादिकुदृष्टीनां बचनेषु विश्वासं परिहरत, श्रीमदर्हत्प्रणीतानेकांतधर्मोपदेशकसदुल्लवचनेषु च विश्वासं कुरुत, येन सद्यः परमात्मसंपदः प्रादुर्भवेयुः । इति कुदृष्टिवचनविश्वासे स्वर्णकंकणनिर्माणकोपनयः । इत्युक्तं सप्रसंगं देशविरतिस्वरूपं । इत्थं स्वरूपं परमात्मरूप-निरूपकं चित्रगुणं पवित्रं । सुथावक्तव्यं परिगृह्य भव्या, भजंतु दिव्यं सुखमक्षयं च ॥ १ ॥ लेशादेशाद्विस्ते-विचार एषोऽत्र वर्णितोऽस्ति मया । अनुसाराद्ग्रंथस्यो-पदेशचित्तामणिप्रभृतेः ॥ २ ॥

॥ इति श्रीमद्बृहत्पत्रतरगच्छाधिपत्यश्रीजिनभक्तिद्वारिंद्रचरणान्जहंसोपमैः श्रीजिनलाम्ब्वरिभिः संगृहीते
आत्मप्रबोधप्रंये देशविरतिनिर्णयो नाम द्वितीयः प्रकाशः समाप्तः ॥ श्रीस्तु ॥

॥ अथ तृतीयः प्रकाशः ॥

अथ क्रमायात्तस्तृतीयः सर्वविरतिप्रकाश आरभ्यते, तत्र तावत्त्राप्तिसिद्धिकारसूचिकेयमार्या—
प्रत्याख्यानवरण—कषायचतुष्कक्षयोपशमभवनात् ।

लभते मानव एतां, देशविरतिमानविरतो वा ॥ ८८ ॥

व्याख्या—देशविरतिमान् पंचमगुणस्थानवर्त्ती याथवा अविरतः प्रथमगुणस्थानवर्त्ती चतुर्थगुणस्थानवर्त्ती वा मानवः प्रत्याख्यानवरणलक्षणतृतीयकषायचतुष्टयशयोपशमे जाते सति एतां सर्वविरति लभते । त्रिविधत्रिविधभंगकेन सर्वसवद्ययो-
मेभ्यो निवृत्तिः सर्वविरतिरित्युच्यते । देवतिथैरथिक्रान्तु तथाभवसाभाव्यात्रैतां लभते इति मानवस्यैव ग्रहणं । किं चेयं हि सर्वविरतिदेशविरतिप्राप्तिसमयभाविन्याः कर्मस्थितेर्मध्यात्तांख्यांतु सारोपमेतु क्षणितु सत्स्येव प्राप्यते, इत्युपदर्शितं प्राग्-
विस्तरेण । तथा स्थितिमानं तु अस्य अपि देशविरतिव्रज्यन्यतांश्वर्द्धुचमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटिरित्ययं तव्यं । एवंरूपा
सर्वविरतिर्येषां विद्यते ते सर्वविरताः साधव उच्यंते । ते च द्विविधाः छत्रायाः केवलिनय । तत्र छत्रायाः पण्डुणस्थानादा-
रम्य द्वादशगुणस्थानवर्त्तिनो मुनयः, केवलिनस्तु त्रयोदशचतुर्दशगुणस्थानद्वयवर्त्तिनो जीयाः । तत्रास्मिन् प्रकाशे तु छत्र-
स्थानानामेवाधिकारः, केवलिनस्तु परमात्मस्वरूपाः संति, अतस्तेषां स्वरूपं चतुर्थप्रकाशे वक्ष्यते इति ।

अथात्रादौ सर्वविरतिप्रतिपत्तौ पुंस्त्रीनपुंसकानां योग्यायोग्यत्वं दृश्यते—

अद्वारसपुरिसेसु, वीसं इत्थीसु दस नपुंसेसु ।

पवावणा अणरिहा, इय अणला आहिया सुत्ते ॥ ८९ ॥

स्पष्टा, नवरं, अजला श्रवोम्पा आख्याताः कथिताः । तत्र दीक्षानर्हा अष्टादश पुरुषास्त्वमी—

वाले १ दुहे २ नपुंसे ३ य, कीवे ४ जहु ५ य वाहिए ६ ।

तेणे ७ रायावगारी ८ य, उम्मत्ते ९ य अदंसणे १० ॥ ९० ॥

दासे ११ दुहे १२ य मूढे १३ य, अन्नत्ते १४ जुंगिए १५ इय ।

उच्चष्टए १६ य भयए १७, सेहनिफेडिया १८ इय ॥ ९१ ॥

न्याख्या—जन्मत आरभ्य सप्ताष्टवर्षाणि यावद्बाल उच्यते, म च यस्य तस्य वा पराभवस्थानत्वाच्चारित्रियणिणामा-
भावाच्च न दीक्षार्हाः, किं च बालदीक्षणे संयमविराधनादयो दोषाः संभवंति, यस्मात्स बालोऽज्ञानित्वेनावयोगोलकृत्वुल्यत्वान्न
यतो यतः संदते ततस्ततः पद्ब्रज्जीवनिकायवधाय भवति, तथा निर्दया अमी श्रमणा यदेवं बालानपि बलाद्दीक्षाकारागारे
प्रक्षिप्य तेषां स्वाधीनताञ्छिच्छंतीति लोके निर्दा जायते, पुनर्मावृज्ज्जोचितायां तत्परिचर्यायां क्रियमाणयां स्वाध्यायभंगः

सादिनि । नन्वं तर्हि-‘छबिरिमो पवइशो, निगंथं रोइलण पावयण’ मित्यादौ पद्वार्षिकस्यातिष्ठकककुमारस्य ‘दीक्षाप्रति-
पत्तिः कथं श्रूयते ? इति चेदत्रैवं संभाव्यते, तस्य विकालेन भगवता स्वयं दीक्षितत्वाच्च दोष इति । इहातिष्ठकक-
युवांतस्तु अंतकृशंगाद्यनुमारेणैव-

पोलमपुरे नगरे विजयो नाम राजा । तस्य श्रीनाम्नी पट्टदेवी । तयोथातिष्ठकको नाम पुत्रः, म च बहुयत्नेन वद-
मानः क्रमेण पद्वार्षिको जातः । तस्मिन्नसरे पुराद्गृहः श्रीवीरस्वामी समवसृतः । ततो गौतमो भगवान् स्वामिनमापृच्छय
भिक्षार्थं पुरमच्ये ममेतत्तदा वालैः सह स्ममाणोऽतिष्ठकककुमारो गौतमं दृष्ट्वयथादीत्-‘के यूयं ? किं चाटथ ? ।’ गौतमे-
नोक्तं-‘श्रमणा वयं, भिक्षार्थं च पर्यटामः ।’ तर्हि पूज्या आगच्छत, भवद्भयो भिक्षां दापयामीति’ भणित्वा स कुमारोऽ-
गुल्यां गौतममवलंब्य स्वगृहमानीषीत् । तदा श्रीदेवी हृष्टा सती भक्त्या गौतमं नत्वा प्रतिलाभयामास । ततोऽतिष्ठककः पुन-
रेमवोचत्-‘यूयं क्व वसथ ? ।’ गौतमः प्रोचे-‘हे भद्र ! यत्रोद्यानेऽस्माकं धर्माचार्याः श्रीवद्वमानस्वामिनो वसंति तत्र
वयं परिमामः ।’ तदा स प्रोचे-‘स्वामिन् । आगच्छाम्यहं भवत्सार्थे श्रीवीरस्वामिनं वंदितुं ।’ गौतमोऽवादीत्-‘यथा-
मुले देवानुग्रिय ।।’ ततो गौतमेन महात्पत्यातिष्ठककुमारो भगवंतं वंदते स । भगवता धर्मोपदेशो दत्तः, तं श्रुत्वा प्रति-
बुद्धोऽतिष्ठकको दीक्षां ग्रहीतुमिच्छन् पित्रोरुजाग्रहणार्थं गृहमागत्य पितरौपमवधीत्-‘हे अंब ! हे तात ! मयाद्य श्रीवीर-
स्वामिनः पार्श्वे धर्मः श्रुतः, म धर्मो मे रुचितः ।’ तदा तावचतुः-‘हे पुत्र ! धन्योऽसि त्वं कृतगुणोऽसि कृताथोऽसि त्वं
यत्तया वीरस्वाम्यंतिके धर्मः श्रुतः, स पुनस्ते रुचित’ इति । ततः म कुमारः पुनरेवमुवाच-‘हे अंब ! हे तात ! अहं

तद्धर्मश्रवणादिना संसारमयोद्विग्नो जन्ममरणेभ्यो भीतश्चास्मि, तस्मान्द्रव्यदुःखया श्रीवीरप्रभुसमीपे प्रव्रज्यां ग्रहीतुमिच्छामि ।
 ततो माता तदनिष्टमेकांतमप्रियमश्रुतपूर्वं वचः श्रुत्वा सद्यः शोकभरं प्राप्ता दीनवदना सती मूर्च्छां प्राप्यगणतले धमचि
 सवर्गिनिपतिता । तदा चेटीभिस्त्वरितं कंचनकलशमादाय तन्मुखविनिर्गतशीतलविमलधाराभिः परिषिक्त्वा कृतशीतवातोपचा-
 रादिभिश्चेतनां प्राप्य विलपंती पुत्रं प्रत्येवमवादीत्—‘हे जात ! त्वमस्माकमेकः पुत्र इष्टः क्रांतः प्रिय आमरणकरंडकस-
 मानोज्मस्यस्तनभूतो हृदयानंदजनक उदुंबरपुष्पमिव दुर्लभोऽसि, अत एव क्षणमपि त्वद्वियोगं मोहं न शक्नुमो वयं, तस्मात्
 हे जात ! यावद्दयं जीवामस्तावचमवतिष्ठस्य, पश्चात्सुखेन प्रव्रज्याग्रहणं कुर्याः !’ ततः कुमारो जगाद—‘हे अंब ! भव-
 दुक्तं सत्यं परमेप मनुष्यभवोऽनेकजन्मजामरणस्वरूपशारीरमानसिकक्रामदुःखबेदनोपद्रवाभिभूतोऽव्युबोऽशाश्वतः संख्या-
 श्रारागसहयो जलयुद्दुदसमानो विद्युच्छ्वाचंचलः शटनपतनविध्वंसनधर्मः पूर्वं वा पश्चाद्वाऽवश्यं विप्रहातव्यः, अथ को
 जानाति अस्माकं मध्ये कः पूर्वं परलोकं यास्यति ! को वा पश्चाद्वाऽस्पति ? तस्मान्द्रवद्वययाऽयुनैवाहं प्रव्रजितुमिच्छामि ।’
 ततः पुनर्मातापितरौ तमेवमवादितां—‘हे पुत्र ! इदं ते शरीरं विशिष्टरूपं लक्षणव्यंजनगुणोपेतं विविधव्याधिविखंडितं सप्तौ-
 भाग्यं निरुपहतोदात्तकांतपंचेन्द्रियोपशोभितमनेकोत्तमगुणयुक्तं विद्यते । तस्मात्पूर्वं स्वशरीरस्य रूपसौभाग्यादिगुणाननुभूय
 परिणतयस्को भूत्वा पश्चात्प्रव्रज्यां गृह्णीयाः ।’ ततः कुमारः पुनरेवमुवाच—‘हे अंब ! तात ! यद्भवद्भयां शरीरस्वरूपयुक्तं
 तन्मातुष्यकं शरीरं खलु दुःखापतनं विविधव्याधिशुतनिकेतनमस्थिकोष्ठोच्छ्रितं शिरसायुगालसंवेष्टितं मृत्तिकाभांडमिव
 दुर्बलं अशुचिपुद्गलसंछिष्टं शटनपतनविध्वंसनधर्मं पूर्वं वा पश्चाद्वाऽवश्यं त्याज्यं भविष्यति, अतः कोऽत्र शरीरे धीमान्

रन्थति ? । ' ततो मातापितरौ पुनरुचतुः- ' हे पुत्र ! इदं ते पितामहप्रपितामहादिभ्य आगतं विपुलधनकनकरत्नमणिभौक्ति-
कञ्जस्रवालप्रभृति स्वायत्तं प्रधानं द्रव्यं विद्यते, यत्सामं पुरुषं यावदत्यर्थं दीनादिभ्यो दीयमानमपि स्वयं भुज्यमानमपि
च न क्षयं याति । तदेवविषमेतद्रव्यं स्वेच्छया सम्यगनुभूय स्वसमानरूपलावण्यादिगुणशालिनीः स्वमनोजुगामिनीवह्वी
राजकन्याः परिणीय ताभिः सममदुतानि सांसारिककामभोगसुखानि भुक्त्वा पथाश्रज्ज्यां गृह्णीयाः । ' ततः कुमार उवाच-
' भो अंब ! यद्भवद्गथां द्रव्यादिसरूपमुक्तं तद् द्रव्यं खलु अग्निजलचौराजदायादश्रुतीनां बहूनां साधारणमशुव-
मश्राशतं पूर्वं वा पथाद्वावश्यं त्याज्यं भविष्यति तथा मानुषकाः कामभोगा अपि अशुचयोऽशाश्वता वातापिचक्रफस्तुक्र-
शोणिताश्रया अमनोज्ञा विरूपमृत्रपुरीषपूर्णा दुर्गधोच्छ्वासनिःश्वासा अशुधजननिर्पेक्ताः सदा साधुजनस्य गृह्णीया
अनंतसंसारवर्द्धनाः कटुकफलविपाकाः संति, अत एतदर्थं कः स्वजीवितं विफलीकुर्यात् ? । ' ततो मातापितरावित्यं
विषयानुलोभैर्बहुभिर्वचनैस्तं लोभयितुमशक्नुवन्तौ विषयप्रतिलोभैः संयमभयोपदेशकचर्चनैरयमूचतुः- ' हे पुत्र ! नैर्ग्रयं
प्रवचनं सत्यमनुचरं शुद्धं श्लश्यकर्त्तनं मुक्तिमार्गरूपं सर्वदुःखनाशकं चास्ति । अत्र स्थिता एव जीवाः सिद्धवन्ति,
परमेतल्लोहमयचणकचर्चणमियातिदुष्करं वालुकाकवल इव निरास्वादिं भुजाभ्यां महामसुद्रवदुल्लरं, पुनर्यदेतल्लवचनं ततोऽस्थं
खड्वादि क्रमितव्यं, तथा रज्ज्वादिनिबद्धं महाशिलादिकं हस्तादिना धारयितव्यं, तथासिधारामं व्रतमासेवितव्यं । पुनः
साधूनामाधारार्कमौदेशिकादि भोक्तुं न कल्पते । त्वं तु हे पुत्र ! सर्वदा सुखसमुदितो न कदापि दुःखसमुदितोऽस्त
एव त्वं श्रीतोष्यश्रुत्पिपासादंशमशकविविधरोगादिपरीषहोपसर्गान् सोढुं न समर्थोऽसि, तस्मादधुना तु भवंतं न प्रव-

ज्यैयै अबुझातुमिच्छामो वयमिति । ' ततः कुमारो जगाद- ' हे अंब ! तात ! या भवद्भ्यां संयमस्य दुष्करता दर्शिता सा खलु क्लीबानां कारणाणां कापुरुषाणामिहलोकप्रतिबद्धानां परलोकराद्भुत्वानां विषयवृत्त्यावतां विद्यते, न खलु धीरस्य संसारभयोद्धिश्चेति । तस्मादहं भवदनुज्ञयाऽधुनेव प्रप्रजितुमिच्छामि । ' ततस्तौ पुनरुचतुः- ' हे बाल ! एतावतं हंटं मा कर्षीः, त्वं किं जानासि ? ' तदातिमुक्तकौऽवादीत्- ' हे अंब ! तात ! यदहं जानामि तदेव न जानामि, यच्च न जानामि तदेव जानामि । ' ततस्तावृचतुः- ' हे पुत्र ! कथमेतत् ? ' सोऽब्रवीत्- ' हे पितरौ ! जानाम्यहं यदुत जातेनावश्यं मर्त्तव्यं, परं न जानामि कदा वा कस्मिन् वा कथं वा कियचिराद्वा ? तथा न जानामि कैः कर्मभिर्नरकादिषु जीवा उत्पद्यंते ? एतत्पुनर्जानामि यत्स्वयं कृतैः कर्मभिरिति । ' ततो मातापितरौ तस्य संयमे स्थिरचित्तं विज्ञाय महतांडवरेण निष्क्रमणमहोत्सवं चक्रुः । तदाविमुक्तककुमारः स्नानविलेपनवस्त्राभरणादिविभूषितशरीरो मातापितृप्रभृतिबहुपरिवारपरिवृतो महाशिवि-
 कामारुह विविधवादित्रादिध्वनौ जायमाने यदा पुरमध्ये निर्जगाम तदा बहवो द्रव्यार्थिनो भट्टादिजना मनोज्ञवाणीभिरित्यमाशिपं ददुः- ' हे राजकुमार ! त्वं धर्मण तपसा च कर्मशत्रून् जय जय, पुनर्हे जगदानंदकर ! ते मद्रं भूयात्, पुनस्त्व-
 मुत्तमज्ञानदशनचारिवैरजितार्नीद्रियाणि जय, जितं च साधुधमं सम्यक् पालय, पुनस्त्वं निर्विघ्नेन सिद्धिस्थानं प्राप्नुहीति । '

ततोऽतिमुक्तककुमार इत्थं याचकजैवैः स्तूयमानः पौरनरनारीभिश्च सादरं विलोक्यमानोऽर्धिजनेभ्यथेषितं दानं ददानः पुराद्वाहिर्निर्गल्य यत्र वीरस्वामी समवस्तुतस्तत्रागत्य शिविक्रात उत्तीर्णः । ततो मातापितरौ ते कुमारमग्रे कृत्वा श्रीवीरस्वामि-
 समीपं समागत्य वंदनादिपूर्वकमेवमृचतुः- ' हे स्वामिन् ! अयमतिमुक्तकुमारोऽस्माकमिष्टः कांत एकः पुत्रोऽस्ति, परं यथा

कमलं पैके जायते जले च संवदते, न पुनः पंकजलाभ्यामवलितं भवति, तथायमपि शुद्धरूपलक्षणेषु कामेषु जातो गंधरस-
स्पर्शलक्षणेण भोगेषु च वृद्धिमुपगतो न पुनः कामभोगेषु भिन्नज्ञातीयस्वजनसंबंधेषु चानुलितो भवति । किं त्वसौ संसारभयो-
द्विभ्रः तन्न भवतां पार्श्वे दीक्षां ग्रहीतुमिच्छति, तस्मादयं भवद्भय एतां शिष्यभिक्षां दत्त्वा, भवंतोऽप्येतां प्रतीच्छंतु ।
स्वाभिना भणितं- ' यथामुखं देवानुग्रियं ! मा प्रतिबंधं कुरु [त] । ' ततोऽतिमुक्तकुमारो भगवद्वचनं श्रुत्वा हृष्टः सन् भगवंतं
त्रिभ्रदक्षिणीकृत्य नत्वा चोत्तरपूर्वस्यां दिशि अपक्रम्य स्वयमेवामरणमाल्यालंकारान् विभुंचति स्म । तदा माता हंसलक्षण्येन
पटशाटकेनाभरणादिकं गृहीत्वा नेत्राम्यामश्रूणि विभुंचती अतिमुक्तकुमारमेवमवादीत्- ' हे पुत्र ! प्रातःपु संयमयोगेषु त्वया
प्रयत्नः कार्योऽप्राप्तानां संयमयोगानां प्राप्ते घटना कार्या, पुनः श्रवज्यापालने स्वपुरुषत्वामिमानः सफलः कार्यः, प्रसादस्तु
न कार्य' इति । ततो मातापितरौ भगवंतं नत्वा सपरिकरौ स्वस्थानं गतौ । तदनंतरमतिमुक्तकः स्वामिसमीपमागत्य वंद-
नादि कृत्वा प्रव्रजितः । स्वामिनापि पंचमहाव्रतग्राहणपूर्वकं क्रियाकलापादिशिक्षणाय गीतार्थस्थविरिभ्यः समर्पितः । ततः
प्रकृतिमद्रको विनीतोऽतिमुक्तको नाम कुमारश्रमण एकदा महाष्टौ निपतंत्यां कक्षायां प्रतिग्रहकं स्त्रोहरणं च समादाय
बहिः संग्रस्थितः, तत्र च जलवाहं वहमानं दृष्ट्वा गालावस्थावशान्मृचिक्रया पालि वच्छ्वा नौवाहको नावमिवासौ श्रतिग्रहकं
नौका गमेयमिति संकल्प्य तत्र प्रवाहयन् रमते स्म । तदा स्थविरास्तदीयांत्यानुचितं तां चेष्टां दृष्ट्वा तमुपहसंत इव भग-
वत्समीपमागत्य भगवंतमेवं पप्रच्छुः- ' स्वामिन् ! भवदंतेयासी अतिमुक्तको नाम कुमारश्रमणः कतिभिर्मयग्रहणैः सेत्स्यति ? ।
भगवता भणितं- ' भो आर्याः ! मदंतेयासी अतिमुक्तकसाधुनेनैव भवद्ग्रहणेन सेत्स्यति, तस्माद्धो आर्याः ! गृयमतिमुक्तक-

कमलं पंके जायते जले च संगृह्यते, न पुनः पंकजलाभ्यामवलिप्तं भवति, तथायमपि अन्तरूपलक्षणेण कामेषु ज्ञातो गंधस-
सर्शलक्षणेण भोगेषु च दृष्टिद्वेषुपगतो न पुनः कामभोगेषु मित्रज्ञातीयस्वजनसंबन्धिषु चानुलिप्तो भवति । किं त्वसौ संसारभयो-
द्विगः सन् भवतां पार्श्वे दीक्षां ग्रहीतुमिच्छति, तस्मादयं भयद्वय एतां शिष्यमिक्षां ददौ, भवंतोऽप्येतां प्रतीच्छन्तु ।
स्वामिना भणितं-‘ यथासुखं देवानुप्रिय ! मा प्रतिबंधं कुरु [त] ।’ ततोऽतिमुक्तकुमारो भगवद्भक्तं श्रुत्वा हृष्टः सन् भगवंतं
त्रिभद्रशिषीकृत्य नत्वा चोचरपर्युस्यां दिशि अपक्रम्य स्वयमेवाभरणमाल्यालंकारान् विभुञ्चति स्म । तदा माता हंसलक्षणेन
पटश्राटेनाभरणादिकं ग्रहीत्वा नेत्राभ्यामश्रूणि विभुञ्चती अतिमुक्तकुमारमेवमवादीत्-‘ हे पुत्र ! श्रापेषु संयमयोगेषु त्वया
प्रयत्नः कार्यश्राप्तानां संयमयोगानां प्राप्तये घटना कार्या, पुनः प्रव्रज्यापालने स्वपुरुषत्वाभिमानः सफलः कार्यः, प्रसादस्तु
न कार्य’ इति । ततो मातापितरौ भगवंतं नत्वा सपरिकरौ स्वस्थानं गतौ । तदन्तरमतिमुक्तकः स्वामिसमीपमागत्य वंद-
नादि कृत्वा श्रद्धजितः । स्वामिनापि पंचमहात्रयश्राहणापूर्वकं क्रियाकलापादिशिक्षणाय गीतार्थस्थविरम्यः समर्पितः । ततः
प्रकृतिभद्रको विनीतोऽतिमुक्तको नाम कुमारश्रमण एकदा महावृष्टौ निपतत्यां कक्षायां श्रतिग्रहकं त्जोहरणं च समादाय
चहिः संग्रस्थितः, तत्र च जलवाहं बहमानं दृष्ट्वा शालावस्थावशान्मृचिक्रया पालिं बध्वा नौवाहको नावमिवासौ प्रतिग्रहकं
नौका ममेयमिति संकल्प्य तत्र प्रवाहयन् रभते स्म । तदा स्थविरास्तदीयान्तानुचिन्तां तां चेष्टां दृष्ट्वा तदुपहसंत इव भग-
वत्समीपमागत्य भगवंतमेवं पप्रच्छुः-‘ स्वामिन् ! भवदंतेवासो अतिमुक्तको नाम कुमारश्रमणः कतिभिर्मवग्रहणैः सेत्स्यति ? ।
भगवता भणितं-‘ भो आर्या ! मदंतेवासो अतिमुक्तकसाधुर्नैव भवग्रहणेन सेत्स्यति, तस्माद्भो आर्या ! यूयमतिमुक्तक-

कुमारश्रमणं मा हीलयत, मा न्दिदत, मा गर्ह्यं, मावमन्यध्वं, किं तु भो देवानुप्रियाः ! यूयमेनमखेदेन संगृह्णीति अखेदे-
 नोपगृह्णीत, तथा भक्तपानाविनयैरस्य त्रैयावृत्त्यं कुरुत, यदुतायं मुनिर्भवांतकर एव चरमशरीर एवेति ।' ततस्ते स्थविरा
 भगवता वीरस्वामिना एवष्टुक्ताः संतः प्रभुं वंदित्वा नत्वा भगवद्वाक्यं विनयेनांगीकृत्यात्सिमुक्तककुमारश्रमणमखेदेन संगृ-
 ह्णीति स्म यावद्द्वैयावृत्त्यं कुर्वति स्म । ततोऽतिमुक्तकमुनिरपि तत्पापम्यांनलोच्य विविधतथयर्थादिना संयमं मम्यगाराध्य श्रंति
 अंतकृत्केवलीभूय सिद्धिं जगाम । अयं संबोधोऽतकृद्दशाभगवन्यंगायनुसारेणोक्तः । इति बालदीक्षायामित्तिमुक्तकमुनिवृत्तांतः १ ॥

तथा पटेः सप्ततेर्वा चोपैभ्यः परतो वृद्धोऽभिधीयते, तस्यापि समाधानादि कर्तुमशक्यमतो दीक्षाजनहत्वं । यदुस्तं-
 उचासणं समीहह, विणयं न करेह गवमुबहह । बुद्धो न दिविस्यवो, जह जाओ वासुदेवेण ॥ १ ॥ इत्यादि । इदं च वर्षश-
 ताद्युक्तं प्रति द्रष्टव्यं । अन्यथा तु यस्मिन् काले यदुत्कृष्टमायुस्तद्दशधा विभज्याएतनयमदशमभागेषु वर्षमानस्य वृद्धत्वमव-
 सेयं २ । तथा स्त्रीपुंसोभयाभिलाषी पुरुषाकृतिः पुरुषो नपुंसकः ३ । तथा यः स्त्रीभिर्निमित्तितोऽसंवृतां वा स्त्रियं दृष्ट्वा संजा-
 तकामाभिलाषः सन् वेदोदयं सोढुं न शक्नोति स पुरुषः क्लीबः ४ । एतौ च द्वावपि उत्कटवेदतयाऽरुस्सादुडाहादिकारि-
 त्वादीक्षाजनहविव । तथा जडस्त्रिविधो-भापया शरीरेण क्रियया च । तत्र पुनर्भाषाजडस्त्रिया-जलमूको मन्मनमूक एलमू-
 कश्च । तत्र यो जलमन इव बुद्धबुडायमानो जल्पति स जलमूकः, यस्य तु जल्पतः स्वयमानमिव वचः स्वलति स मन्म-
 नमूकः, यथैलक इव मूकतयाऽव्यक्तं शब्दमात्रमेव करोति स एलमूकः । तथा योऽतिस्यूततया पथि १ भिधाटने २ वंदना-
 दिषु ३ चाशक्तो भवति स शरीरजडः, तथा क्रियां प्रतिक्रमणप्रत्युपेक्षणादिकां पुनः पुनरुपदिश्यमानामपि जडतया यो

ग्रहीतुं न शक्नोति स क्रियाजडः । तत्र भाषाजडो ज्ञानग्रहणेऽसमर्थत्वात्, शरीरजडस्तु भार्गवमनादिव्यशक्तत्वात्, क्रिया-
जडश्च क्रियाया अग्राहकत्वात् दीक्षाहः ५ । तथा कुमुदमंदरातिसारादिरोषग्रस्तो व्याधितः सोऽप्यनर्हो, यतस्तच्चिकित्सने
पट्टकायविराघना स्वाध्यायादिहानिश्च स्यात् ६ । तथा धावखनभार्गवपातनादिचौर्यक्रियानिरतः स्तेनः, सोऽपि गच्छस्य
वधबंधनादिवहनर्थहेतुया दीक्षाजर्ह एव ७ । तथा श्रीगृह्यांतःपुरनृपशरीराद्रिद्रोहकारको राजापकारी सोऽप्युक्तहेतोर्या-
योयः ८ । तथा यक्षादिभिर्महामहोदयेन वा विकलत्वं नीत उन्मत्तः, सोऽपि बहुदोषहेतुत्वादनर्ह एव ९ । तथा न विद्यते
दर्शनं नेत्रं सम्पत्तं वा यस्य सोऽदर्शनोंऽधः, सत्यानर्दिन्द्रोदयवांध, अयं हि दीक्षितः सन् यान् दम्बिकलतया प्रतिपदं पट्ट-
कायविराघक आत्मोपघातकोऽपि च स्यात् । सत्यानर्दिमांस्तु ग्रहिटः सन् गृहिणां साधूनां च मारणादि कुर्यात्, अतोऽनर्ह-
?० । तथा गृहदास्याः संजातो, द्रव्यादिना वा क्रीतः, ऋणाधर्ष वा धृतो दास उज्यते, सोऽप्यनर्हो, यतस्तस्य दीक्षा-
र्तत्त्वामिकृताः प्रज्यात्याजनादयो दोषाः संभवति ११ । तथा दूषो द्विधा-कषायदूषो विषयदूषश्च, तत्र गुरुगृहीत-
परमार्त्तिकमिधिविषाधादिवत् उत्कृष्टकषायः कषायदूषः, अतीव परनार्थीद्विषु गृह्यो विषयदूषः, सोऽपि दीक्षाऽयोग्योऽति-
संक्षिप्तप्राप्यवसायत्वात्, १२ । तथा स्नेहाज्ञानादिवशात्तपश्चानशून्यहृदयो मूढः, स च कृत्याकृत्यादिविकविकलत्यादिविक-
तामार्हतीदीक्षायामनर्हः १३ । तथा ऋणार्तः प्रतीतस्तस्य दीक्षादानेन दोषा अपि प्रतीता एव १४ । तथा जातिकर्म-
तादिभिर्दूषितो जुंगितस्त्व मातृगण्डोल्किष्टिपकमृचिकादोऽस्पृश्या जातिजुंगिताः, स्पृश्या अपि द्वीमयूकमृशुकादि-
पक्वाः जातिजुंगिताः । वंशवरागोहर्णनस्वप्रशालनशौकरिकत्तवागुरिकत्वादिनिर्दिष्टकर्मकारिणः कर्मजुंगिताः । कश्चरण-

कर्णादिवर्जिताः पंशुकुञ्जचामनकाणकप्रभृतयश्च श्रीरञ्जुंगितास्तेऽपि न दीक्षाहर्हाः, लोकेऽवर्णवाद्संभवात् दोषांतरोद्भवनाच्च
 १५ । तथार्थग्रहणपूर्वकं विद्यानिमित्तं वा एतावन्ति दिनानि त्वदीयोऽहमित्येवं धेन स्वस्य पराधीनता कृता भवेत्सोऽव्यवद्भ
 उच्यते, तस्य च कलहादिदोषहेतुत्वाद्दीक्षाऽनर्हता १६ । तथा रूपकादिमात्रया मृत्या धनिनामादेशकराणाय प्रष्टृचो मृतकः,
 सोऽपि दीक्षाऽयोग्यः, यतस्तस्मिन् दीक्ष्यमाणे यस्यासौ प्राकार्यं कृतवान् स गृहस्थो महतीमश्रीतिमादधाति १७ । तथा
 शैक्षस्य दीक्षितुमिष्टस्य विःस्फटिका अपहरणं शैक्षनिःस्फटिका, उपलक्षणान्मातापित्रादिभिरनुज्ञातस्य यदीक्षणं तदपि
 शैक्षनिःस्फटिकोच्यते, इयमप्ययोग्या अदत्तादानादिदोषप्रसंगात् १८ । इत्येतेष्वष्टादशगुरुरूपेण दीक्षाऽनर्हा, कारणे तु एष्वपि
 केषांचिद्दीक्षाऽनुज्ञातैव, वज्रस्वाभ्यादिवदिति ॥ ९१ ॥

अथ स्त्रीषु विद्यतिर्दीक्षानर्हा यथा—

जे अट्टारस भेआ, पुरिसस्स तहिरिथिआइ ते चेव ।

शुब्बिणी सवालवच्छ, दुन्नि इमे हुंति अनेवि ॥ ९२ ॥

व्याख्या—येष्टादश भेदाः पुरुरूपेण दीक्षाऽनर्हा उक्तास्तथा तेनैव प्रकारेण ते एवाष्टादश भेदाः स्त्रिया अपि विज्ञेयाः,
 शुब्बिणी सवालवत्सा चेति इमौ, द्वावन्यावपि भेदौ भवतः । तत्र गुर्विणी सगर्भा, सवालवत्सा च स्तन्यपायिना बालेन सह
 वर्त्तमाना । तदेवमेते सर्वेऽपि विद्यतिः स्त्रीभेदा त्रतायोग्याः, दोषा अप्यत्र पूर्ववद्वाच्याः ॥ ९२ ॥

ग्रहीतुं न शक्नोति स क्रियाजडः । तत्र भाषाजडो ज्ञानग्रहणेऽसमर्थत्वात्, शरीरजडस्तु मार्गगमनादिष्वशक्तत्वात्, क्रिया-
जडश्च क्रियाया अग्राहकत्वात् दीक्षाहः ५ । तथा कुष्ठभंगदरतितारारोगग्रस्तो व्याधितः सोऽप्यनर्हो, यतस्तच्चिकित्सने
पट्टकाविराधना स्वाध्यायादिहानिश्च स्यात् ६ । तथा क्षात्रखननमागपातनादिचौयिक्रियानिरतः स्तेनः, सोऽपि गच्छस्य
वधबंधनादिबह्वनर्थहेतुतया दीक्षाऽनर्ह एव ७ । तथा श्रीगृहांतःपुनृपशरीरादिद्रोहकारको राजापकारी सोऽप्युक्तहेतोरवा-
योग्यः ८ । तथा यक्षादिभिर्महामोहोदयेन वा विकलत्वं नीत उन्मत्तः, सोऽपि बहुदोषहेतुत्वादनर्ह एव ९ । तथा न विद्यते
दर्शनेन नेत्रं सम्यक्त्वं वा यस्य सोऽदर्शनोऽधः, स्यान्नर्द्धनिद्रोदयवांध, अयं हि दीक्षितः सन् यान् इग्निकलतया प्रतिपदं पट्ट-
काव्यविराधक आत्मोपघातकोऽपि च स्यात् । स्यान्नर्द्धिमांस्तु श्रद्धितः सन् गृहिणां साधूनां च मारणादि कुपयति, अतोऽनर्ह-
त्वं १० । तथा गृहदास्याः संजातो, द्रव्यादिना वा क्रीतः, ऋणाद्यर्थं वा धृतो दास उच्यते, सोऽप्यनर्हो, यतस्तस्य दीक्षा-
दाने तत्स्वामिकृताः यत्रन्यात्याजनादयो दोषाः संभवन्ति ११ । तथा दुष्टो द्विधा-कषायदुष्टो विषयदुष्टश्च, तत्र गुरुगृहीत-
सर्पभञ्जिकाभिनिविष्टसाध्यादिवत् उत्कृष्टकषायः कषायदुष्टः, अतीव परनार्यादिषु गृद्धो विषयदुष्टः, सोऽपि दीक्षाऽयोग्योऽस्ति-
संक्लिष्टाध्यवसायत्वात्, १२ । तथा स्नेहाज्ञानादिबन्धाच्छज्ञानशून्यहृदयो मूढः, स च कृत्याकृत्यादिविवेकाविकलत्वाद्विवेक-
मूलायामार्हतीदीक्षायामनर्हः १३ । तथा ऋणार्चः प्रतीतस्तस्य दीक्षादानेन दोषा अपि प्रतीता एव १४ । तथा जातिकर्म-
शरीरादिभिर्दूषितो जुंगितस्तत्र मातंगकोलिकछिपकमूचिकादयोऽस्पृश्या जातिजुंगिताः, स्पृश्या अपि स्त्रीमयूरकुम्भकुट्टकुकादि-
पेोपकाः जातिजुंगिताः । बंधवत्रारोहर्णनखप्रक्षालनशौकारिकत्ववागुरिकत्वादिनिर्दिष्टकर्मकारिणः कर्मजुंगिताः । करचरण-

कर्णादिवर्जिताः पंगुकुब्जवामनकाणकप्रभृतयश्च शरीरखुंगितास्तोऽपि न दीक्षार्हाः, लोकैऽर्षवर्णवादसंभवात् दोषांतरोद्भवनाच्च १५ । तथा धर्मग्रहणपूर्वकं विद्यानिमित्तं वा एतावन्ति दिनानि त्वदीयोऽहमित्येवं येन स्वस्य परार्थीनता कृता भवेत्सोऽवबद्ध उच्यते, तस्य च कल्हादिदोषहेतुत्वादीक्षाऽज्जहता १६ । तथा रूपकादिमात्रया मृत्या धनिनामादेशकरणाय प्रष्टवो मृतकः, सोऽपि दीक्षाऽयोग्यः, यतस्तस्मिन् दीक्ष्यमाणे यस्यासौ श्राकार्यं कृतवान् स गृहस्थो महतीमतीतिमादधाति १७ । तथा शैश्वस्य दीक्षितुमिष्टस्य निःस्फटिका अपहरणं शैश्वनिःस्फटिका, उपलक्षणात्मातापित्रादिभिरनुज्ञातस्य यदीक्षणं तदपि शैश्वनिःस्फटिकोच्यते, इयमप्ययोग्या अदत्तादानादिदोषप्रसंगात् १८ । इत्येतेष्वष्टादशपुरुषेषु दीक्षाऽज्जर्हा, कारणे तु एष्वपि केषांचिदीक्षाऽनुज्ञातैव, वज्रस्वाम्यादिवदिति ॥ ११ ॥

अथ स्त्रीषु विंशतिर्दीक्षानर्हा यथा—

जे अट्टारस भेआ, पुरिसस्स तहत्थिआइ ते चेव ।
गुन्विणी सवालवच्छा, दुन्नि इमे हुंति अन्नेवि ॥ १२ ॥

न्याख्या—येष्टादश भेदाः पुरुषेषु दीक्षाऽज्जर्हा उक्तास्तथा तेनैव प्रकारेण ते एवाष्टादश भेदाः स्त्रिया अपि विज्ञेयाः, गुर्विणी सवालवत्सा चेति इमौ द्वावन्यावपि भेदौ भवतः । तत्र गुर्विणी सगर्भा, सवालवत्सा च स्तन्यपायिना बालेन सह वर्त्तमाना । तदेवमेते सर्वेऽपि विंशतिः स्त्रीभेदा व्रतायोग्याः, दोषा अप्यत्र पूर्ववद्वाच्याः ॥ १२ ॥

तथा नृपुंसकस्य तु षोडश भेदा आगमे उक्ताः संति, तेषु दश सर्वथा दीक्षाऽर्हन् अतिसंश्लिष्टत्वात् । ते चार्मी—
पंडप् वाङ् ए कीवे, कुंभी ईसालुएङ् अ । सदणी तक्रमसेवी य, पक्खियापक्खिएङ् अ ॥१३॥
सोगंधिए अ आसत्ते, दस एए नृपुंसगा । संकिल्लट् ति साहूणं पंवाइउमकप्पिया ॥१४॥

व्याख्या—पंडको १ यातिकः २ क्लीबः ३ कुंभी ४ ईर्ष्यालुः ५ शकुनिः ६ तत्कर्मसेवी ७ पाक्षिकापाक्षिकः ८
सौगंधिक ९ आसक्तश्च १० एते दश नृपुंसकाः संकिल्लट्चिचा इति हेतोः साधूनां प्रवाजयितुमकल्पा यतायोग्या इत्यर्थः ।
संकिल्लट्त्वं चैषां सर्वेषामपि अविशेषात् नगरमहादाहसमानकामाभ्यवसाययुक्तत्वेन स्त्रीपुरुषसेवामाश्रित्य विज्ञेयं, उभयसे-
विनो हेते इति एषां स्वरूपं तु निशीथभाष्यात्प्रवचनसरोद्वारावाक्येयं । ननु पुरुषभेदेष्वपि इहापि च नृपुंसकाः श्रोक्तास्तत्र
को विशेष इति चेदुच्यते—तत्र पुरुषाकृतीनां ग्रहणं, इह तु नृपुंसकाकृतीनामिति विशेषः, एवं स्त्रीष्वपि वाच्यं ।

अथ षोडशभेदेषु अवशिष्टा ये पद् प्रजन्यार्हास्ते दर्शयते—

वद्धिए १ चिप्पिए २ चैव, मंतओसहिओहए ३-४ ।

इसिसत्ते ५ देवसत्ते य ६, पंवावेन्न नृपुंसए ॥ १५ ॥

व्याख्या—आयत्यां राजंतःपुररक्षार्थं बाल्येऽपि छेदं दत्त्वा यस्य दृषणौ गाल्येते स वद्धितकः १, यस्य तु जात-

मात्रस्य वृष्णौ अंगुष्ठांगुलीभिर्मर्दिपित्वा द्राव्येते स चिपित्तः २, एवं च कृते इमौ नपुंसकवेदोदयं प्राप्नुतः । तथा कस्यचि-
 न्मंत्रसामर्थ्यात्कस्यापि तु तथाविधौपधीप्रभावाद्युरूपवेदे स्त्रीवेदे वा समुपहते सति नपुंसकवेदोदयः स्यात् ३-४, तथा कस्य-
 चित् स्त्रीपिशापात्कस्यापि पुनर्देवशापात्तदुदयो जायते ५-६ । इत्येतान् षट् नपुंसकान् प्रव्राजयेदिति ८ ।

अथाष्टादशविंशतिदशभेदव्यतिरिक्तेष्वपि पुंस्त्रीनपुंसकेषु च सर्वविरति प्रतिपद्यते ते दृश्यन्ते—

अमंदवैराग्यनिमग्नबुद्धय—स्तनूकृताशेषकषायवैरिणः ।

ऋजुस्वभावाः सुविनीतमानसा, भजन्ति भव्या मुनिधर्ममुत्तमं ॥ १६ ॥

व्याख्या—अमंदमविनक्षरं यद्वैराग्यं तत्र निमग्ना लीना बुद्धिर्येषां ते तथा अत एव तनूकृता हीनबलीकृता अशेषाः
 समस्ताः कषायरूपवैरिणो येस्ते तथा, पुनर्ऋजुस्वभावाः सरलश्रुतयोज्ञ एव सुविनीतं मानसं येषां ते तथा, एवंविधा भव्या
 उच्यते मुनिधर्मं सर्वविरतिलक्षणं भजन्ति श्राद्धुर्बन्तीत्यर्थः । इहाद्यपादे वैराग्यस्य अमंदेति विशेषणविधानाद्रोगादिजन्यक्षणमा-
 त्रस्यायिवैराग्येण न कापि सिद्धिरिति सूचितं । उक्तं च—रोगेण च, दुःखेण च जं जडान उच्छसइ । मर्गन्ति न वेरगं,
 तं विद्युहा अप्पकालं ति ॥ १ ॥ सुहिअस्स च दुहिअस्स च, जं वेरगं भवे विवेणं । पायं अप्पचायं, तं चिय चारित्तत्त्वीजं
 ॥ २ ॥ व्याख्या—जडानां निर्विवेकानां कायथासादिरोगेण पुत्रवियोगादिजन्यशोकेन यथबंधादिदुःखेन वा, धिगमुं रोगशो-
 कादिकष्टबहुलमसारं संसारमिति विचाराणात्मकं यद्वैराग्यमुच्छसति तद्वैराग्यं विद्युहा न मार्गयंति न स्पृहयंति सर्वविरत्यनर्ह-

रात्, तदनर्हत्वं तस्य क्रमादित्याह अप्यकालं ति अल्पकालावस्थायित्वात्, अल्पकालावस्थायित्यं च रोगादिनिवृत्तौ तस्यापि निवर्तनात्, अत एव नैतत्सुधियां सृष्टणीयमिति । ननु किं तर्हि त्वविवरितोग्यं वैराग्यमित्यत्राह-युक्तिअस्तोत्यादि, सुखितस्य वा दुःखितस्य वा जेतोर्विकेन यद्द्वैराग्यं भवेत्तदेव वैराग्यं प्रायोऽप्रत्ययायं वा अधिनखरं, त्रिविक्रमूलतया दुःखोद-
निवृत्तायपि तस्यानिवर्तनादृत एवेतद्यारित्रतरोक्तादक्रत्वार्द्धीजमित्र चीजं भवति । अत्र चारित्रस्य तरूपमा तु सम्यक्तचमूल-
त्वेन प्रथमव्रतकथनेन श्रेयव्रतशास्त्रेन प्रथमादिप्रशास्त्रेन मकलक्रियाकलापप्रयासत्वेन लब्धिगुणुभवत्वेन मोक्षफलत्वेन चानगतव्या । इह श्रायोग्रहणार्द्धिभेणादिषु मस्यापि व्यभिचारं न दोषः, नन्दिभेणो हि त्रयुदेवश्रायभवजीवः स चातित्वरूपत्वा-
त्स्रीभिस्त्रादियमाणो मनस्यतदुपस्थितः गन् अधिवेकलोऽप्यधिवखरं वैराग्यं प्राप्त इति याथाह्वयार्थः ।

अथावमरायात् दशविधयनिधर्मस्वरूपं निरूपयते—

खंती १ मद्द्व २ अज्व ३, मुत्ती ४ तव ५ संजमे य ६ बोधवे ।

सचं ७ सोयं ८ आर्कि-चणं ९ च वंभं च १० जइधम्मो ॥ १७ ॥

व्याख्या—धांतिः धमा सर्वथा क्रोधपत्तियाग इत्यर्थः १, माद्वं मृदुता सर्वथा मानत्यागः २, आर्जवं सरलता सर्वथा मायापत्तियागः ३, मुत्तिर्निर्लोभता सर्वथा लोभत्याग इत्यर्थः ४, त्वेन युनिभिः प्रथमं क्पायचतुष्टयविजयो विधेय इति युनितं, क्पाया हि उभयलोके प्राणिनां सार्धज्जम्भकारिणः संति । यदुक्तं-कोदो पीदं विजासेद, गाणो विणपनामणो ।

माया भित्ताणि नासेई, लोहो सबविणासओ (णो) ॥ १ ॥ कोहो नाम मणूसस्य, देहाओ जायए रिऊ । जेण चयंति भिचाई,
धम्मो य परिभस्सई ॥ २ ॥ नासियगुरूवएसं, विजाअहलचकारणमसेसं । कुग्गहयअलाणं, को सेवइ सुवओ माणं ॥ ३ ॥
कुडिलगई कूरमई, सयात्तणवाञ्जिओ मलिणो । मायइ नरो सुअणु व, दिट्ठमिचो वि भयजणओ ॥ ४ ॥ किञ्चाकिचविवेयं,
हणइ सया जो विडंयणाहेऊ । तं किं लोहपिसायं, को धीमं सेवए लोए ॥ ५ ॥ इत्यादि—

अन्यच सर्वेष्वपि मोक्षगोषु कृपायत्यागस्यैव मुख्यं मोक्षागतत्वं विद्यते, तं विनेतराक्रियाभिः कदापि मुक्त्यप्राप्तः । उक्त
च—कडकिरियाहि देहं, दमंति किं ते जडा निरचराहं । मूलं सबदुहाणं, जेहि कसाया न निग्गहिया ॥ १ ॥ सबेसु वि तवेसु,
कसायनिग्गहसमं तवो नत्थि । जं तेण नागदचो, सिद्धो बहुसो वि सुंजतो ॥ २ ॥ नागदत्तसु अपरनामा कूरगइकसायुः,
स हि प्रतिदिवसं त्रिचूत्तो भोजनं कुर्वन्नपि केवलं कपायनिग्रहवलात्सद्यः केवलश्रियं संप्राप्तः, एतत्कथानकं तु प्रसिद्धमेवेति
नात्र दर्शितं । अथाष्वामदमार्गमाश्रित्यात्रैव विज्ञेयो दृश्यते—

यः शासनोड्डाहनिवारणादि—सद्धर्मकार्याय समुद्यतः सन् ।

तनोति मायां निरवद्यचेताः, प्रोक्तः स चाराधक एव सुज्ञैः ॥ १८ ॥

व्याख्या—यो धुनिजिनशासनसंबंध्युड्डाहनिवारणादिसम्यग्धर्मकार्यं कर्तुं समुद्यतः सन् तथा निरवद्यमतिसंक्लिष्टाध्य-
वसायवर्जितान्निर्दोषं चेतो यस्य स तथाभूतः सन् माया समाचरति स धुनिः सुज्ञैः शोभनज्ञानवद्विजिनमताराधकैर्महा-

शुनिमिराराधक एव प्रोक्तो न तु जिनाज्ञाविराधकः, श्रामनापभ्राजनानिवारणात् स्वयं समाचरतिमायाकषायलेशस्यालोच-
नादिभिर्गिदुष्टीकरणाचेति भावः । अत एव च सिद्धतेऽपि नवमगुणस्थानं यावत्संज्वलनमायोदयः प्रोक्तोऽस्तीति ।
अत्रोच्ये दृश्यंते यथा—

एकस्मिन्नगरं क्रोऽपि महामिथ्यात्वी राजा राज्यं पालयति स्म । तस्य राज्ञी च परमजिनयमानुरागिण्यासीत् ।
ततश्च परस्परमत्वंतानुक्तयोरेपि तयोर्धर्मचिन्तायां सर्वदा विवादः प्रवर्तते स्म । तदा राज्ञा चिन्तितं—‘यदि केनापि
प्रकारेणास्या धर्मगुणामनाचारं प्रकटीकृत्य दर्शयामि तर्हिषा तूर्ण्यभूय विद्यति, नान्यथेति’ विचिन्तयन्तदा लब्धयोपायेन
तेन पुरपाश्र्ववर्तिचण्डिकाचैत्यस्य पूजकं ममाहूयैकांते प्रोक्तं—‘यदा क्रोऽपि जैनगुनिश्रंङ्खिकाचैत्ये रात्रौ निवासं कुर्यात्तदा
त्वया काचिद्गोपणकामपि तन्मध्ये श्रद्धिप्य तद्वो द्वारे कषाटौ पिधायैषा प्रवृत्तमहं निवेद्या ।’ ततः सोऽपि नृपाज्ञां
श्रमणीकृत्य स्वस्थानं गत्वा कियन्दिदिनेस्त्वथैव तत्कार्यं विधाय राज्ञो ज्ञापयति स्म । राज्ञोक्तं—‘प्रातर्यदाहं तत्रागच्छयं
तदा त्वया कषाटादुधधाटनीयायिति ।’ ततः स नृपवचोऽपीकृत्य स्वस्थानं जगाम । तस्मिन्नवसरे साधुना चिन्तितं—
‘केनापि मिथ्यात्विना द्वेषदुष्ट्याऽयं मे उपसर्गो विहितो दृश्यते । अथाहं त्वेनमुपसर्गं सम्यक् सहिष्ये, परं प्रातः-
काले इहागमिष्यतां जनानां मध्ये मन्त्रिमित्तिका जिनमतापभ्राजना भविष्यति, अतस्तच्चिन्तारणायात्र कमश्रुपायं कुर्ये ।’
इति विचिन्तय सद्यः संप्राप्तशुद्धिना तेन गुनिना चैत्यस्य मध्यभागस्थितेन दीपेन स्वस्य यद्वाद्युपकरणसमूहं सर्वं
प्रज्वाल्य तद्भक्तानां ममंतात्स्वगात्रमनुलिप्य रञ्जोहरणमध्यगतां यष्टिं च हस्ते गृहीत्वा वेद्याश्रितकोणादूरस्थे चैत्यकोणे

गत्वा निश्चितीभूय स्थितं । वेद्या तु तस्य तादृग्भयानकं स्वरूपं वीक्ष्य मनस्यतिविभ्यती मौनं कृत्वा एकांतप्रदेशे तस्थौ ।
 ततः प्रातःसमये नृपेण राज्ञीं प्रति साधोऽनाचारं दर्शयितुमिच्छताऽत्याग्रहेण तां स्वसार्थं गृहीत्वा बहुभिर्निगमस्तुल्यजनैः सह
 तत्र गत्वा पूजकाय प्रोक्तं—‘ भोः ! शीघ्रं कपाटावुद्घाटय, यथा मातुर्दर्शनं कुर्मः । ’ तेन च नृपादेशादावत्कपाटावुद्घाटितौ
 तावत्स मुनिः करे यष्टिं गृहीत्वा नमस्वरूपः सन् सत्वरं मुखात् अलखेतिशब्दमुच्यन् ततो निःसृत्य नृपादिसर्वजनमध्ये
 भूत्वाऽन्यत्र जगाम । तत्पृष्ठतो वेद्यापि निःसृता । तदा नृपस्तु तत्स्वगुरोरेव दुःस्वरूपं विलोक्यातीव लज्जितः सन् अधोमुखी-
 भूय स्थितः । तदा राश्या भणितं—‘ स्वस्मिन् ! कात्र चित्ता ? मिथ्यात्वोदयेन प्राणिनां का का विडम्बना नोत्पद्यते ? ’
 इति । ततो नृपेण सद्यः समुत्थाय स्वस्थानमागत्य पूजकाय क्रोधात्तत्स्वरूपे पृष्टे सति स प्रोचे—‘ स्वस्मिन् ! मया तु भय-
 दुक्स्वगुरोरेणैव कार्यं कृतमासीत्, अधुना पुनर्यदिदं विपरीतं जातं तदहं न वेद्मि । ’ ततो राज्ञा तां वेद्यां समाहूय तत्स्व-
 रूपं पृष्टं, तदा वेद्याया सर्वोऽपि वृत्ततो निगदितो, मुनिमनोर्धेयं च वर्णितं । ततो राज्ञा तत्प्रवृत्तिवर्णनाद्राज्ञीवचनाच्च प्रति-
 बुद्धः सन् सम्यक्स्वी श्रावको यभूव । स मुनिस्तु पुनर्मुनिवेषं समादाय तत्कपायस्थानमालोच्य शुद्धसंयममाराध्य प्रांते
 सद्गतिभाग्यभूव । इति शासनोद्वाहनिवारणनिमित्तमायाविधायिमुनिवृत्तान्तः ॥

अथ क्रमावातस्य तपसः किंचित्स्वरूपं दृश्यते-तपो द्विधा-बाल्यमाभ्यन्तरं च । तत्पुनरेकैकं षोढा, तत्र बाह्यं यथा—

अणसणमणोयरिया-वित्तीसंखेवणं रसच्चाओ ।

कायकिलेसो संली-णया य वज्झो तवो होइ ॥ ९९ ॥

व्याख्या-तत्रानश्वनमाहारत्यागः, तद् द्विधा-इत्वरं यावत्कथिकं च । तत्रैत्वरं धीरस्तीर्थं नमस्कारसहितदिपणमासांतं, प्रथम-
जिनतीर्थं च यर्पातं, शेषजिनतीर्थेषु तु अष्टमासांतं, यावत्कथिकं तु षाट्पयोगमनं १ गितमरण २ भक्तपरिज्ञा ३ भेदाभिनिधिं ।
तत्र भक्तपरिज्ञायां निधिं चतुर्विधं याहारं प्रत्याचष्टे, शरीरपरिकर्म च स्वतः परतश्च कारयति १, इंगितमरणे तु नियमोज्व-
तुर्विधाहारत्यागः परतः परिकर्मविवर्जनं च भवति, स्वयं पुनर्सिगितदेशमध्ये उद्धर्चनादिपरिकर्म करोत्यपि २, पादपोषणमने
तु पादवत्त्वकीयमंगमपांगं वा समावपमदेशेषु यद्यथा पतितं तत्रैव धारयन् निश्चलः सन् तिष्ठतीति ३ । तथा ऊनोदरिका-
वर्तीतं किर कवला, आहारो कुच्छिद्ररूखो मणिजो । पुरिसस्त महिलयाए, अद्वयीसं भवे कवला ॥ १ ॥ इत्येवंरूपस्य निजा-
हारमानस्य संक्षेपरूपा बोध्या २ । तथा वृत्तोभिक्षाचर्यायाः संक्षेपो द्रव्यक्षेत्राद्यभिग्रहविशेषैः संकोचनं वृत्तिसंक्षेपः ३ । तथा स्सा
दुग्धादयत्तत्परिहारो रसत्यागः ४ । तथा कायस्थामनबंधेन लोचादिना वा कष्टकर्षणं कायकृशः ५ । तथा संलीनता गुप्तता सा
चेद्रिय १ कपाय २ योग ३ विषया, स्त्रीपशुपंडकादिवर्जितस्थानेज्वस्थानरूपा ६ च । एतत्तपः क्रियमाणं लोकैरपि ज्ञायते
कथंचित्तुतीर्थैकैरपि क्रियते इति यादमुच्यते । अथाभ्यंतरं यथा-

पायच्छित्तं विणओ, वेयावच्चं तहेव स ज्ञाओ ।

ज्ञाणं उस्सगो वि य, अन्भिभत्तओ तवो होइ ॥ १०० ॥

व्याख्या-तत्र प्रायश्चित्तं दक्षया, यदहुः-आलोक्यण १ पडिकरणे २, मीस ३ विवेगे ४ तदा विउस्सगो ५ । तत्र

६ च्छेय ७ मूल ८ अणवद्वया ९ य पारंचियं १० चेव ॥ १ ॥ तत्रालोचना गुरोः पुरतः स्वदुःकृतस्य वचसा प्रकटनं १,
 तथा प्रतिक्रमणं दोषात्प्रतिनिर्वचनमपुनःकरणतया मिथ्यादुःकृतप्रदानमित्यर्थः, न तु गुरुसमक्षमालोचनं सहसाऽनुपयोगतः
 श्लेषादिश्लेषस्येव २, तथा यदुःकृतमनयोरेकतरेण न शुष्यति तच्छुद्ध्यर्थमालोचनाप्रतिक्रमणयोरुभयोर्विधानं मिश्रं ३, तथा
 यदुःकृत्यं आधाकर्माद्याहारग्रहणप्रभृतिकं गृहीताहारादस्त्यागे एव कृते शुष्यति नान्यथा तच्छुद्ध्यर्थं यस्तस्याहारादेः परि-
 त्यागः स विवेकः ४, तथा व्युत्सर्गो दुःस्वप्नजनितदुःकृतादिशुद्ध्यर्थं कायचेष्टानिरोधः ५, तथा तपः प्रागुक्तोपायैश्शुद्ध्यतो
 दुःकृतस्य शुद्ध्यर्थं यथायोग्यं निर्विकृतादिपण्मासांततपश्चरणं ६, तथा छेदः श्लेषचास्त्रिपर्यायरक्षानिमित्तं संदूषितदूषयपर्यायच्छे-
 दनं ७, तथा कस्मिंश्चिन्महादोषे समुत्पन्ने सति निरवशेषपर्यायोच्छेदं विधाय भूयो महाव्रतारोपणं मूलं ८, तथा क्रोधादेरुद-
 यात्प्रतिरोधितस्य दुःकृतस्य शुद्ध्यर्थं यथोक्तं तपो यावन्न कृतं तावद्भ्रतेषु लिंगे वा न स्थाप्यते इत्यनवस्थाप्यस्तस्य मावोऽन-
 वस्थाप्यता ९, तथा मुनिघातराजवधादिमहाऽऽस्यसेवनात् लिंगश्लेष्त्रकालतपसां पारपर्यं तमंचति गच्छतीति पारंचितं, एत-
 चाव्यक्तलिङ्गाधारिणां जिनकल्पिकप्रतिरूपाणां क्षेत्राद्ब्रह्मिः स्थितानां सुविपुलं तपः कुर्वतामाचार्याणामेव जघन्यतः पण्मासानु-
 त्कर्षतो द्वादश वर्षाणि यावद्भवति, ततश्चातिचारपरामर्शानंतरं ते प्रत्राज्यंते, नान्यथेति, १० । एतेषु दशसु अंत्यं
 प्रायश्चित्तद्वयं प्रथमसंहननी चतुर्दशपूर्वी च यावद्भवति तावदेव स्यात्, ततः परं तु दुःप्रसभस्वरिं यावदष्टविधमेव प्रायश्चित्तं
 बोध्यमिति १ । तथा विनयो ज्ञानादिभेदात्सप्तधा, तत्र ज्ञानदर्शनचार्त्रिविनयो ज्ञानादेर्भस्व्यादिरूपः ३, मनोवाक्कायविनयस्तु
 आचार्यादिषु सर्वकालमरुशलानां मनोवाक्कायानां निरोधः, कुशलानां चोदीरणं ६, औपचारिकविनयश्च गुर्वादीनामनुकूल-

प्रवृत्त्यादिरूपः ७ । अयं मत्प्रविशोऽपि यिनयो मुनिभिः सर्वदा समाचरणीयः २ । तथा धैर्यावृत्त्यमाचार्यादीनामत्रापानादिसं-
पादनविधौ व्यापृतव्यं ३ । तथा मुमुक्षु आ मर्यादयाऽकालवैलादिपरिहारणं परैरुच्यपेक्षया त्राऽध्यायोऽध्ययनं स्वाध्यायः, स
च पंगवा, वाचनापृच्छनापारवर्चनाऽनुशिक्षार्थमकथामेदात्, तत्रानर्थातस्य दूत्रस्य द्राक्षोक्तविधिना गुरुमुखाद्ग्रहणं वाचना
१, ततः संदेहे गति पृच्छना २, पृच्छया निश्चितस्य दूत्रस्य अविस्मरणार्थं गुणनं परावर्तना ३, दूत्रवदर्थस्यापि चिन्तनमनु-
श्रेया ४, अव्यक्ताद्यर्थस्य परं प्रत्युपदेशदानं धर्मकथा ५ । इह दूत्रं च द्विविधं-अंगप्रविष्टमंगवाहं च तत्र-मायदुग्ं २ जंयो
४ रू ६, मायदुग्दं तु ८ दो य वाहू अ १० । गीवा ११ मिं १२ च गुरित्तो, वास अंगो सुअविसिद्धो ॥ १ ॥
एष्विधेषु प्रयचनपुलस्यंगेषु श्रविष्टं व्यवस्थितं अंगप्रविष्टं द्वादशविधं । तथाहि-श्रवचनपुरुषस्य पादयुगं त्वाचारद्वय-
कृते अंगे, अंगादिकं स्थानसमवायौ, ऊरुदिकं भगवतीज्ञाताथर्मकथंगे, गात्रादिकं प्रष्टोदररूपं उपामकांतकृद्गंगे
यादुदिकं अनुत्तरोपपानिरुदगा प्रश्नव्याकरणं च श्रीमा विपाकश्रुतं, शिरस्य दृष्टिवादः इति । अंगवाहं तु आवश्यको
पांगप्रकीर्णकादिभेदादनेकाविधं शेषं ।

अथ दीक्षाग्रहणानंतरं पाचद्विधैर्यस्य वाचना श्राद्धा तत्स्वरूपं व्यवहारसूत्रोक्तगथाभिर्दश्यते—

कालक्रमेण पत्तं, संवच्छरमाइणाओ जं जंमि । तं तंमिं चैव धीरो, वाएजा सो य
कालोयं ॥ १०१ ॥ तिवरिसपरियागस्त उ, आयापकप्पनाममज्जयणं । चउवीरिसस्त य समं,

सूयगडं नाम अंगं ति ॥ १०२ ॥ अत्र आचारप्रकल्पो निशीथाध्ययनं ।

दसकप्पव्ववहारो, संवच्छरणगदिक्खियस्सेव । ठाणं समवाओ तिय, अंगे ते अट्ट-
वासस्त ॥ १०३ ॥ दशाकल्पव्यवहारोऽप्यीत्यर्थः ।

दसवासस्त वियाहो, इक्कारसवासियस्स य इमेओ । खुड्डियविमाणमाई, अज्झयणा पंच
नायव्वा ॥ १०४ ॥ अत्र वियाहोचि व्याख्याग्रह्णामिभंगवतीत्यर्थः ।

चारसवासस्त तहा, अरुणुववायाइ पंच अज्झयणा । तेरसवासस्त तहा, उट्ठाणसुया-
इया चउरो ॥ १०५ ॥ चउदसवासस्त तहा, आसीविसभावं जिणा बिंति । पन्नरसवासि-
गस्त य, दिट्ठीविसभावं तह य ॥ १०६ ॥ सोलसवासार्इसु य, एणोत्तरखुट्ठिणसु जहसंखं ।
चारणभावाण महसुवि(मि)-णभावाणा तेयगनिसगा ॥ १०७ ॥ एणुणवीसगस्स य, दिट्ठीवाओ
दुवालत्तममंगं । संपुण्णवीसवरिस्सो, मणुवाइ संव्वसुत्तस्त ॥ १०८ ॥ सधार्थाः । नवरं अट्टपाती
योग्य इत्यर्थः । किं च—

तदहं तुभ्यं ददामि, यदि त्वं महामेतां विद्यां दद्यात्सदा तेनापि तद्वचने प्रतिपन्ने सति अमयकुमारो न्यूनाशरं तस्मै दत्त्वा तां विद्यां च तस्माद्गृहीत्वा स्वस्थानमगात् । विद्याधरोऽपि संग्राहपूर्णविद्यः सन् आकाशे उत्पतितः क्रमेण स्वस्थानं च प्राप्तः । इति विद्याधरवृत्तांतः । अयुं दृष्टांतलेशं निश्चम्य मुनिभिः दोषत्यागे यत्नो विधेयः । अन्यच्च स्वयं स्वाध्यायं कुर्वता परं प्रति कारयता च मुनिना प्रथमं षोडश वचनानि अवश्यं ज्ञेयानि, तानि चादुयोगद्वारादिद्वयोक्तान्यभूनि—

लिंगतियं ३ वयणतियं ६, कालतियं ९ तद्द परोक्त्व १० पञ्चक्खं ११ ।

उवणयवणयचउक्कं १५, अज्झत्थं १६ चैव सोलसमं ॥ ११० ॥

व्याख्या—इयं स्त्री अयं पुमान् इदं कुलमित्यादीनि त्रीणि स्त्रीपुंनपुंसकलिङ्गप्रधानानि वचनानि । तथा देवः देवो देवाः इत्येवं रूपाणि त्रीणि एकवचनद्विवचनबहुवचनप्रधानानि वचनानि । अकरोत् करोति क्करोतीत्यादीनि त्रीणि अतीतवर्तमानानागतकालनिर्देशप्रधानानि वचनानि । तथा स इति परोक्षनिर्देशः परोक्षवचनं । अयमिति प्रत्यक्षनिर्देशः प्रत्यक्षवचनं तथा उपनयापनयवचनं चतुर्थो, तत्र उपनयवचनं प्रशंसावचनं यथा रूपवतीयं स्त्री, अपनयवचनं निंदावचनं यथा कुरूपेयं स्त्री, उपनयापनयवचनं यत्प्रशस्य निंदति, यथा रूपवतीयं स्त्री परं दुःशीला, अपनयोपनयवचनं यन्निंदित्वा प्रशंसति, यथेयं कुरूपा परं सुशीलेति । तथान्यचेतसि निधाय विप्रतारकयुद्ध्याऽन्यद्वयभुमिच्छन्नपि सहसा यचेतसि तदेव यत्किं तदध्यात्मवचनं षोडशमिति । ये किल एतानि षोडशवचनान्यजानंत एव यत्रयाचनादौ प्रवर्तते ते मूढा जिनवचनोद्धृषनाशिनः।।

स्वाध्यायं कुत्रोद्भिः संयममागाविराधकैर्मुनिभिः ।
व्याविद्धत्वप्रमुखा, अतिचाराः सर्वथा वर्ज्याः ॥ १०९ ॥

सुगमा । अस्य भावार्थस्त्वयं-व्याधिद्वयं विपर्यस्तता १, न्यत्यात्रोद्धतत्वमन्योन्यालापकमीलनेन द्वित्रिकृतिः २, हीना-
धरत्वं ३, अत्यक्षत्वं ४, पदहीनत्वं ५, विनयहीनत्वं ६, उदात्तादिघोषहीनत्वं ७, योगहीनत्वं अकृतयोगोपचारात् ८, सुष्ठुदानं
अल्प श्रुताहस्य पात्रस्य गुरुणा अधिकप्रदानमित्यर्थः ९, दुष्टश्रुतीप्तनं कलुषहृदा ग्रहणं १०, अकाले स्वाध्यायस्य करणं ११,
कालोपाकरणं १२, अस्वाध्याये सति स्वाध्यायकं १३, स्वाध्यायकं सति न स्वाध्यायकं १४ । एतत्स्वरूपं विशेषत आचरणका-
देर्ज्ञेयं । एतान्तीचारान् वर्जयित्वा स्वाध्यायं कुर्वतां मुनीनां महालाभः संपद्यते, अन्यथा विद्याधरस्येव विद्यावैफल्यादयो
महादोषाः संभवेयुरिति । तत्र हीनाक्षरत्वदोषे विद्याधरदृष्टांतस्त्वयं—

एकदा राजगृह्नगरस्य पार्श्वस्थोद्याने श्रीवीरस्वामी समवसुतः, तदा स्वाम्यागमनवाचाश्रयणात् हृष्टः सन् श्रेणिको
राजा अभयकुमारसिंहासुतस्तत्रागत्य स्वामिने त्रिभ्रदक्षिणीकृत्य नत्वा प्रवत्ससुरासुरविद्याधरनिकरविराजितायां समायां
स्वोचितस्थाने उपविष्टः । ततो धर्मं श्रुत्वा पर्षदि प्रतिगच्छन्त्यां सत्यां एकः कश्चिद्विद्याधरो गगने गंतुमुत्पन्न
पुनः पुनः प्रथिव्यां पपात । तदा श्रेणिकस्तस्य तत्स्वरूपं वीक्ष्य विस्मितः सन् स्वामिनें प्रति तदुत्पातनिपात-
कारणं पप्रच्छ । तदा स्वामिना भणितं-अस्य गगनगामिन्या विद्याया एकमक्षरं प्रश्रष्टमस्ति, तेनासौ उच्चैर्गंतुं न क्षमः ।
ततो नृपपार्श्वस्थेनाभयकुमारेण तज्जिनवचः श्रुत्वा सद्यस्तत्र गत्वा विद्याधरं प्रयुक्तं- 'भोस्तव विद्याया एकमक्षरं प्रश्रष्टमस्ति

वदहं तुभ्यं ददामि, यदि त्वं मन्त्रमेतां विद्यां दद्यात्तदा तेनापि तद्वचने प्रतिपन्ने सति अमयकुमारो न्यूनाक्षरं तस्मै दत्त्वा तां विद्यां च तस्माद्गृहीत्वा स्वस्थानमगात् । विद्याधरोऽपि संप्राप्तपूर्णविद्यः सन् आकाशो उत्पतितः क्रमेण स्वस्थानं च प्राप्तः । इति विद्याधरवृत्तान्तः । अमुं दृष्टान्तलेशं निशम्य मुनिभिः दोषत्यागे यत्नो विधेयः । अन्यच्च स्वयं स्वाध्यायं कुर्वता परं प्रति कारयता च पुनिना प्रथमं षोडश वचनानि अवश्यं ज्ञेयानि, तानि चातुर्योगद्वारादिद्विशोक्तान्यमुनि—

लिंगातिथं ३ वयणातिथं ६, कालातिथं ९ तद्द परोक्त्वं १० पञ्चम्वं ११ ।

उवणयवणयचउक्कं १५, अञ्जत्थं १६ चेव सोलसमं ॥ ११० ॥

त्र्याख्या—इयं स्त्री अयं पुमान् इदं कुलमित्यादीनि त्रीणि स्त्रीपुंससकलिंगप्रधानानि वचनानि । तथा देवः देवौ देवाः इत्येवं रूपाणि त्रीणि एकरचनद्विवचनबहुवचनप्रधानानि वचनानि । अकरोत् करोति करिष्यतीत्यादीनि त्रीणि अतीतवर्तमानानागतकालनिर्देशप्रधानानि वचनानि । तथा स इति परोक्षनिर्देशः परोक्षवचनं । अयमिति प्रत्यक्षनिर्देशः प्रत्यक्षवचनं तथा उपनयापनयवचनं चतुर्धा, तत्र उपनयवचनं प्रशंसावचनं यथा रूपवर्तीयं स्त्री, अपनयवचनं निंदावचनं यथा कुरूपेयं स्त्री, उपनयापनयवचनं यत्प्रशस्य निन्दति, यथा रूपवर्तीयं स्त्री परं दुःशीला, अपनयोपनयवचनं यच्चिदित्वा प्रशंसति, यथेयं कुरूपा परं सुशीलिति । तथान्यथेतिसि निधाय विप्रतारकबुद्ध्याऽन्यद्वक्तुमिच्छन्नपि सहसा यथेतसि तदेव यत्किं तदद्यात्मवचनं षोडशमिति । ये किल एतानि षोडशवचनान्यजानंत एव मन्त्रवाचनादौ प्रवर्तते ते मूढा जिगवचनोच्छ्रयनाञ्जिनाशया

विराधका एव, न त्वाराधकाः, अतः सुमायुर्भित्तरिज्ञानपूर्वकमेव प्रागुक्तविधिना सूत्रार्थस्वाध्यायौ विधेयः ४ । तथा ध्यानं अंतर्मुखहृत्मात्रकालमेकाग्रचित्ताध्यवसायं, तच्चतुर्था-अर्च १ रौद्र २ धर्म ३ शुक्ल ४ भेदात् । तत्र ऋते दुःखे पीडिते वा प्राणिनि भवमार्चं तच्छ्रेययोगा १ निष्टसंयोग २ रोगचिन्ता ३ अशोचविषयं ४ । तत्रेष्टानां शब्दरूपरसस्पर्शगंधलक्षणाणां विषयणां वियोगः कदापि मे मा भूदित्यादिविचिन्तनमिष्टविधेयगवियं १, अनिष्टानां शब्दादिविषयणां संयोगस्याप्राथम्यनमनिष्टसंयोगवियं २, रोगोत्पत्तौ सत्यां बहुचिन्ताकरणं रोगचिन्ताविषयं ३, देवत्वचक्रवर्चित्वादिक्वादिप्रार्थनप्रभृतिकमानगत-कालविषयिककार्यशोचनं अग्रशोचविषयं ४ । एतद्व्यानं हि शोकाक्रंदनस्वदेहताडनादिलक्षणलक्ष्यं तिर्यग्गतिगमनकारणं च विज्ञेयं, अस्य संभवस्तु पृष्ठगुणस्थानं यावद्वोध्यः । तथा रोदयति दुर्बलान् सत्त्वानिति रुद्रः प्राणिवधादिपरिषित आत्मा, तस्येदं कर्म रौद्रं, तच्चतुर्धा-हिसानुबंधि १ मृगानुबंधि २ चौरानुबंधि ३ परिग्रहरक्षणानुबंधि च ४ । तत्राद्यं प्राणिषु बंधबंध-तदहर्नाकरणमार्णादिविचिन्तनं १, द्वितीयं पैशुन्यासभ्यासत्याथातादिवचनचिन्तनं २, तृतीयं च तीव्रकोपलोभादुलं प्राण्युप-घातत्परं परलोकमयनिरपेक्षं परद्रव्यापहरणचिन्तनं ३, चतुर्थं तु सर्वजनाभिःशंकरंपरोपघातपरायणं विषयसुखसाधकं द्रव्यसंरक्षणचिन्तनं ४, इदं हि प्राणवधादिलक्षणलक्ष्यं नरकमतिगमनकारणं चात्रसेयं, अस्य संभवस्तु पंचमगुणस्थानं यावद्ज्ञेयं, केचिच्चस्य चतुर्थं प्रकारं पृष्ठं यावदपि मन्यन्ते, इति । तथा धर्मः क्षमादिदशविधस्तस्माद्गतेनपेतं धर्म्यं धर्मयुक्तमित्यर्थः, तच्चा-ज्ञाविचया १ पायविचय २ विपाकविचय ३ संस्थानविचय ४ भेदाच्चतुर्विधं । तत्राद्यं श्रीमतां सर्वज्ञपुरुषाणामाज्ञाया अमुनि-तनं १, द्वितीयं रामेन्द्रपद्मायैद्वियशवर्चिनां जंतूनां सांसारिकापायविचिन्तनं २, तृतीयं ज्ञानावरण्युदितु शुभाशुभकर्मविपाक-

संस्मरणं ३, चतुर्थं च भूवल्यद्वीपसमुद्रप्रभृतिवस्तूनां संस्थानादिधर्मालोचनात्मकं ४ । इदं ध्यानं हि जिनोक्तत्त्वश्रद्धाना-
दिचिह्नगम्यं देवगत्यादिफलसाधकं च ज्ञातव्यं । एतत्संभवस्तु चतुर्थात्पंचनाद्या गुणस्थानादारभ्य सप्तमाष्टमे यावदवगंतव्यः ।
तत्र चतुर्थे आद्यौ द्वौ भेदौ पंचमे तु त्रय इति विशेषः । तथा शोधयति अष्टप्रकारं कर्ममलमिति शुक्लं, तच्च पृथज्यवितर्क-
सप्रवीचरै १ कत्ववितर्कप्रवीचार २ सूक्ष्मक्रियाप्रतिपाति ३ समुच्छिन्नक्रियाऽनियुति ४ मेदाचतुर्विधं । तत्र च यस्मिन्
भावश्रुतानुसारेण अंतरंगध्वनिरूपो वितर्कोऽर्थादियातरे, शब्दात् शब्दांतरे योगाद्योगांतरे च संक्रमते, पुनर्निजशुद्धात्मद्रव्याद्
द्रव्यांतरं याति, गुणाद्गुणांतरं याति, पर्यायाद्वा पर्यायांतरं याति तत्प्रथमं, उक्तं च-श्रुतचित्ता वितर्कः स्याद्विचारः संक्रमो मतः ।
पृथक्चं स्यादनेकत्वं, भवत्येतत्रयात्मकं ॥ १ ॥ स्वशुद्धात्मानुभूत्यात्म-भावश्रुतावलंबनात् । अंतर्जल्यो वितर्कः स्यात्,
यस्मिस्तत्सवितर्कजम् ॥ २ ॥ अर्थादियांतरे शब्दात्, शब्दांतरे च संक्रमः । योगाद्योगांतरे यत्र, सवीचरं तदुच्यते ॥ ३ ॥
द्रव्याद्द्रव्यांतरं याति, गुणाद्याति गुणांतरम् । पर्यायादन्यपर्यायं, स पृथक्चं भवत्यतः ॥ ४ ॥ एतच्चाष्टमगुणस्थानादारभ्य
एकादशं यावद्भवति १ । यत्पुनर्निथलस्यैकद्रव्यस्यैकपर्यायस्य वा एकगुणस्य वा शब्दात् शब्दांतरमित्यादिसंक्रमणरहितं
भावश्रुतावलंबनेन चित्तं तद् द्वितीयं, इदं च द्वादश एव गुणस्थाने भवति, त्रयोदशे तु ध्यानांतरिका भवेत् २ । ततो यत्र
केवली भगवान् अचित्यात्मशक्त्या चादरकाययोगे स्वभावतः स्थितिं कृत्वा चादरवचनमनोयोगशुगलं सूक्ष्मीकरोति, ततः
सूक्ष्मवचनमन्तोः स्थितिं कृत्वा चादरकाययोगं सूक्ष्मत्वं प्राणयति, ततः सूक्ष्मकाययोगे पुनः क्षणमात्रं स्थितिं कृत्वा सद्यः
सूक्ष्मवाक्चित्तयोः सर्वथा निग्रहं कुरुते, ततः सूक्ष्मकाययोगे क्षणं स्थितिं कृत्वा सूक्ष्मक्रियं चिद्रूपं निजात्मानं स्वयमेवानु-

भवति, तद्योग्यशुभपरिणामप्रतिपातं च न प्राप्नोति तत्पृतीयं, एतच्च त्रयोदशगुणस्थानस्याते भवेत् ३ । ततो यत्र सूक्ष्माक्रियाया अपि ससुच्छेदो भवति, अक्रियत्वयोग्यपरमविशुद्धपरिणामनिवृत्तिश्च न स्यात् तच्चतुर्थं, इदं तु चतुर्दशो गुणस्थाने भवति, ततो नीचः सिद्धिं याति ४ । एतद्व्यानं हि अबाधात्समोहादिलिंगमयं मोक्षादिफलसाधकं च विज्ञेयं । एषु च धर्मशुक्लध्यानद्वयमेव निर्जराश्रित्वादाभ्यन्तरतपोरूपं ब्रह्मं, आचरतीद्रे तु बंधहेतुत्वात् तथेति सुदृष्टिभिस्तपोः सर्वथा परिहार एव कार्योज्यथा नंदमणिकारकंडरीकादिवन्महादुःखावाप्तिः स्यात् । यदि पुनश्चेतोऽतिवंचलत्वात्कुर्यान्नमुपैति तथापि धीरधीभिः प्रसन्नचंद्रदिवचनविवारेण एवात्मधीर्योच्छासो विधेयः, सद्ब्रह्मयानयोस्तु अव्यवच्छेदेनाभ्यासः कार्यः ५ ।

तथा उत्सर्गस्त्याज्यवस्तुपरित्यागः, स द्विधा-चाह-आभ्यन्तरश्च । तत्राद्यो गणशरीरोपघ्याहारत्यागः, द्वितीयस्तु क्रोधादिक्रपायत्यागः । ननु उत्सर्गः प्रायश्चित्तेषूक्त एव, किं पुनस्तत्र भणनेनेति चेत्तस्यं, स हि प्राणतिचारविशुद्धयर्थमुक्तः, इह तु सामान्यतो निर्जराय इत्यपौनरुक्त्यं ६ । इदं षड्विधं तपो लोकैरनभिलक्ष्यत्वात् शास्त्रांतरवैधं सम्यग्गनासेव्यमानत्वात् मोक्षप्राप्तावतरंगत्वादाभ्यन्तरकर्मणां तापकत्वाच्चाभ्यन्तरमित्युच्यते । इत्युक्तं तपःस्वरूपं ॥

अथ क्रमप्राप्तस्य संयमस्य स्वरूपं किंचिद्वर्णयते-सं सामस्येन यमनं सावधयोगेभ्यो निवर्तनं संयमः, स च सप्तदशविधस्तथाहि-

पंचाश्रवाद्विरमणं, पंचेंद्रियनिग्रहः कषायजयः । दंडत्रयविरतिश्चे-ति संयमः सप्तदशभेदः । १११।

व्याख्या—आश्रयंप्रवृत्तं प्राणातिपातादिलक्षणं पंचमहात्रतधारणमित्यर्थः । तेषां व्रतानां स्वरूपं चेदं-
 साधुसत्तान् स्थावरांश्च सर्वानपि जीवान् मनसा वचसा क्रोधेन च स्वयं न हति न चान्येषतिवयति नापि प्रंतमन्यमनुजानाति
 १ । तथा त्रिविधत्रिविधमंगकनेव रागद्वेषक्रोधमानमायालोमहास्यभयकल्हादिभिः प्राणान्तेऽपि मृषावादे न यक्ति । मृषावाद्-
 श्रुतार्था सद्भावनिषेधो १ असद्भावोद्भावन २ मर्यादाराभिधानं ३ गर्हविचनं च ४ । तत्रार्थं यथा नास्त्यात्मेत्यादि, द्वितीयं
 यथा स्वामाकतंडुलमात्र आत्मा ललाटस्थो वेत्यादि, तृतीयं तु गवादेरद्यादिशब्देन कथनं, चतुर्थं च काणस्य काणशब्देनैव
 चाभिधानमित्यादि २ । तथा साधुत्पयुक्तः सन् त्रिविधत्रिविधमंगकनेव जीव १ तीर्थकर २ स्वामि ३ गुरुभि ४ रदत्तं स्वल्प-
 मपि यस्तु न शृद्धान्ति । तत्र जीवादत्तं सच्चि(चि)तमबुध्यते, स्वविनाशशंकिना जीवेन स्वाश्रितशरीरस्थानर्पणात्, तद्गृह्णतो जीवा-
 ज्दत्तं, यद्वा पलात्रव्राज्यमानः शिष्योऽपि जीवादत्तमित्यभिधीयते १ । तथा अचित्तमपि यद्दस्तु तीर्थकैरनुज्ञातं सुवर्गादि
 तद्गृह्णतस्तीर्थकरादत्तं २ । तथा तीर्थकैरनुज्ञातमपि यद्दसनानादिवस्तु स्वामिना न दत्तं तद्गृह्णतः स्वाम्यदत्तं ३ । तथा
 स्वामिनाज्जुज्ञातमपि यद्दस्तु केनापि कारणेन गुरुणा निषिद्धं, यथा—‘ भो मुने ! यच्चामिदं मा ग्रहीरिति । ’ तल्लोभादिवशा-
 द्गृह्णतो गुर्वदत्तं । यद्वा गुरोरालोच्य भक्तादिकं संज्ञानस्य गुर्वदत्तं भवतीति ४ । ३ । तथा साधुरष्टादशविधं मैथुनं
 न संनते । तत्रौदारिकशरीरविषयं मैथुनं मनसा स्वयं न सेवते, न चान्यात् तत्सेवने प्रेरयति, नापि सेवमानमन्य-
 मनुमन्यते, इति त्रयो भेदाः, एवं वचसापि त्रयः, कार्येणापि त्रयः, सर्वेऽप्येते नव भेदाः । औदारिकेण यथामी
 नव भेदाः प्राप्तास्तथा वैक्रियेणापि मैथुनेन नव भेदाः प्राप्यंते, सर्वेऽप्येतेऽपि अष्टादशेति ४ । तथा साधुः संयमो-

पकारकोपधिव्यतिरिक्तस्य सर्वस्यापि परिग्रहस्य त्रिविधविधिव्यंगकेन परित्यागं करोति । संयमोपकारकोपधिव्य द्विधा-
 औषिक औपग्रहिकश्च । तत्र यः प्रवाहेण गृहते कारणे च मुख्यते स औषिको यन्नप्रात्रंलोहरणादिश्रुतुदेशादिभेदः,
 यथा कारणे सति गृहते कारणे च मुख्यते स औपग्रहिकः संस्तारोचरपट्टादित्नेकाविधः, एतयोरोषिकौपग्रहिकोपध्वो-
 विषयेऽपि मुनिमत्त्वं न दधाति, ममत्तरहितत्वादेव च संयमयात्रार्थं द्विविधमुपधिं धारयंतोऽपि मुनयो निष्परिग्रहा
 एव । यदुक्तं-न सो परिग्रहो बुचो, नायपुत्तेण ताइणा । मुच्छा परिग्रहो बुचो, इइ बुचं महेसिणा ॥ १ ॥ इत्यादि ।
 अथवा मुनिद्रव्यादिषु चतुषु मत्त्वं न करोति, तत्र द्रव्यत उपध्यादौ श्रावकादौ वा, क्षेत्रलो नगरग्रामादौ मनोजव-
 सत्पदादौ वा, कालतः अरदादौ दिवसादौ वा, भावतः अरीरपुष्ट्यादौ क्रोधादौ वेति ५ । तथा महाव्रतोपयोगित्वा-
 त्पुं रात्रिभोजननिवृत्तिव्रतमपि मुनिभिरवश्यं धार्यं । रात्रिभोजनं हि चतुर्धा-दिवा गृहते दिवा भुक्तं १, दिवा गृहते रात्रौ
 भुक्तं २, रात्रौ गृहते दिवा भुक्तं ३, रात्रौ गृहते रात्रौ भुक्तं ४ मिति । तत्र दिवाव्रनादिकं गृहीत्वा रात्रौ तद्वसतो संस्य पुन-
 दितीयादिने भुंजानस्य प्रथमो भेदः, शेषाद्ययोऽपि भेदाः सुगमाः । इदं चतुर्विधमपि निश्चि भुक्तं पंचमहाव्रतविधातकत्वात्
 स्वपरसमयेषु निषिद्धत्वादाद्यक्यपरिहारकुंठ्यादिशुभ्रजीवधत्वाच्च व्रतिभिरवश्यं परिहर्षव्यमित्युक्तं पंचमहाव्रतपालनस्वरूपं ॥

अथ पंचेद्रियानग्रहस्वरूपं यथा-एतानि पंच महाव्रतानि गालपितुमिच्छन्मुनिः शुब्दरूपांगधसस्पर्शक्षणेषु पंचसु
 विषयेषु रागेद्रोषस्त्वमेत श्रोत्रेनेन्द्राणजिह्वादिह्रस्पर्शनेलक्षणानां पंचानामिन्द्रियाणां निग्रहं करोति । तथाहि-मुखस्युरजवेधुवी-
 णावनितादीनां शुभं, काककरभधूकरासभयाद्वादीनां त्वशुभं शब्दं श्रुत्वा १, अलंकृतगजवाजिवनितादीनां शुभं, कुञ्जकु-

ष्टिद्वन्द्वकादीनां त्वशुभं रूपं दृष्ट्वा २, चंदनकर्पूरागरुकस्तूरिकादीनां शुभं, मलमृत्रमृतफलवरादीनां त्वशुभं गंधमाघ्राय ३,
 मत्स्यंडीशकरामोदकादीनां शुभं, रूक्षधुपिताम्रक्षारजलादीनां त्वशुभं रसमास्वाद्य ४, अंगनातूलिकादुकूलादीनां शुभं,
 पापणकटककर्कादीनां त्वशुभं सर्शमनुभूय ५, यदा इष्टमेतन्ममेति रागमानिष्टमेतन्ममेति द्वेषं च न दधाति तदा क्रमेण
 श्रोत्रादींद्रियनिग्रहो भवति । यदा पुनः कस्यचित्साधोर्भुक्तभोगस्य पूर्वक्रीडितसस्यादिना, अन्यस्य च कस्यचित्कुतूहलितया
 इंद्रियाण्युद्वतानि भवति तदा तेनेत्यं स्वात्मानुशासितव्यः—परिमियमाष्टं जुषण—मसंठियं वाहिवाहियं देहं । परिणइविस्ता
 विसया, अशुरज्जासि तेसु किं जीव ॥ १ ॥ इत्यादि । यः पुनः साधुरिंद्रियाणां निग्रहं न करोति किं तु उद्धतान् घोटकानिव
 तानि स्वेच्छासंचारीणि करोति, स इह परध च महादुःखमाजतं भवेत् । अत्रान्वयव्यतिरेकाभ्यां ज्ञातार्थमकथांगोक्तकूर्मद्वयदृष्टंते
 यथा—चाराणस्या नगर्याः समीपे गंगायां मृदंगतीरद्वहे गुप्तेंद्रियागुप्तेंद्रियौ द्वौ कञ्छथौ यसतः, तावेकदा स्थलचारिकीटिका-
 द्याभिपार्थिनौ द्रहाद्वहिनिरगतौ द्रुष्टृगालाभ्यां च दृष्टौ । तदा तौ भीती स्वकीयां चतुष्पदीं ग्रीवां च करोटिमध्ये संगोप्य
 निधेष्टौ निर्जीवाविव स्थितौ । ततो जंयुकाभ्यां पुनः पुनर्लोलनोत्पातनाधःपातनापादयतादिभिः किमपि विरूपं कर्तुमशक्ता-
 भ्यां किंचिद्देर् गत्वैकांते स्थितं । तदानीमगुप्तेंद्रियः कूर्मथापल्यात् स्वपादान् ग्रीवां च यावद्दहिनिरिकर्षं तावत्ताभ्यां सद्यः
 खंडयः कृतो मरणं प्राप्तः । द्वितीयस्त्वचपलस्तावद्दुकालं तथैव स्थितो यावत्तौ दृग्गालौ बहु स्थित्वा श्रंतौ अन्यत्र गतौ ।
 ततः स कूर्मः शूनैः शूनैर्दिग्गलोकं कृत्वोत्प्लुत्य सद्यो द्रहे ग्राप्तः सुखी जातः । इत्थं पंचांगोपकूर्मवत्पंचेंद्रियगोप्ता
 भव्यात्मा सदा सुखी भवेत्, अन्यस्तु द्वितीयकूर्मवदुःखी स्यादतो मुनिभिः पंचेंद्रियजये यत्नो विधेयः । इतींद्रियजये

कर्मद्रयोपनयः ॥ तदेवमुक्तं इंद्रियनिग्रहरूपः संयमः ।

अथ कयाजयस्वरूपं यथा-पंचेंद्रियनिग्रहिता साधुः क्रोधदीनां चतुर्णां कयायाणामनुदितानामनुदीरणेन, उदयप्राप्तानां च विफलीकरणेन जयं करोति निरोधं कुर्यादित्यर्थः । कथंते प्राणिनोज्येति कथः संसारस्तमयंते गच्छंति एभिरिति कयायास्ते च क्रोधमानमायालोभभेदचित्तरस्तेषां चतुर्णामपि त्रयेकमनंतानुबंध्यादयश्चत्वारो भेदाः, तत्रानंतं भवं अमणीयत्वेनानुबन्धंतीति अनंतानुबंधिनः क्रोधादयो, येषामुदये जीवैः सम्यक्त्वं न प्राप्यते प्राप्तं वा सम्यक्त्वं व्रम्यते ? । तथा नास्ति सर्वथापि विरतिरूपं प्रत्याख्यानं विद्यमानेषु येषु तेऽप्रत्याख्यानाः, येषामुदये प्राप्तसम्यक्त्वानामपि जीवानां देशविरतिरूपं परिणामो न जायते, जातो वाऽवश्यं नश्यते ? । तथा प्रत्याख्यानं सर्वविरतिरूपमावृण्वंतीति प्रत्याख्यानानवरणाः, येषामुदये जीवैः सर्वविरतिर्न प्राप्यते, प्राप्तपि सा विनश्यति, देशविरतेस्तु न निषेधः ? । तथा सम् ईष्ववालयंति परीपहीपसर्गोपनिपाते सति साधून्पि औदायिकभावमानयंति ये ते संज्वलनाः, येषामुदये सति यथाख्यातचारित्रं न भवति, शेषचारित्रभेदास्तु भवति ? । एते हि अनंतानुबंध्यादयः कयायाः क्रमेण यावज्जीववर्षचतुर्मासपक्षस्थितिका नरकतिर्यगरामरगतप्रयोजका एकादशगुणस्थानस्याग्रभागं समारूढमपि साधुं प्रपात्य पुनर्भित्यास्त्रांधकूपप्रापकाः शुद्धात्मशुणधातकाः सर्वानर्थमूलभूताश्च विधंते । अतः सुबुद्धिभिरंते सर्वथा न विस्मसितव्याः, किं त्वेतन्निग्रह एव यतितव्यं । उक्तं च-जाजीववसिचउभास-पक्वसगा नरयतिरियनरजसरा । सम्भाशुसर्वाविरह-अहक्वसपचरिचघायकरा ॥ १ ॥ अइ उवसंतकसाओ, लहह अणंतं पुणो वि पडिवायं । न हु तो वीससिअबं, थोवे वि कसायसेसंभि ॥ २ ॥ तत्तमिणं सारमिणं, दुवालसंगीह एस भावत्थो । जं भव-

तृतीयः

प्रकाशः ।

सर्व-

विरतिः ॥

॥१३६॥

भ्रमणसहाया, इमे कसाया चइंति ॥ ३ ॥ इति । तदेवमुक्तः कषायजयरूपसंयमः ॥

अय दंडत्रयविरतिस्वरूपं यथा-एतत्कषायचतुष्टयनिर्जैता साधुर्मनोवचनकायदंडत्रयाद्विरमति गुप्तित्रयं दधातीत्यर्थः, इहागमोक्तावेधिनाञ्जुग्रलकर्मभ्यो निर्वर्तिताः कुग्रलकर्मणि च प्रवर्तिता मनोवचनकायलक्षणा योगास्त्वित्तो गुप्तय उच्यते । तत्र मनोगुप्तौ चित्यमानायां मनसो हि मर्कटवदतिचंचलत्वं विद्यते । यदुक्तं-लंघ्य तरुणो गिरिणो य, लंघ्य लंघ्य जल-निहि वि । ममइ सुरासुरदणो, एसो मणमद्भो कोइ ॥ १ ॥ अत एव चैतन्मुनीनामपि दुर्जयं सर्वकर्मणां बंधे गुह्यं कारणं चास्ति, ततस्तद्मनं कर्तुमिच्छता मुनिना बहुविधा असद्भावनाः परिहृत्य द्वादशसद्भावनासु विशेषत आद्रः कर्तव्यो, येन ताद्दृ चंचलमपि चेतः सुखेन स्वयशमायातीति १ । तथा वचनगुप्तौ चित्यमानायां साधुः स्वाध्यायशुणादन्यत्र काले प्रायो भौनेभवाश्रित्य तिष्ठति, श्रूहस्तादिसंज्ञामपि न करोति, तथाविधप्रयोजने तु सति सत्यमसत्याभ्यासा (पं च) वचनं भाषते, तत्र यद्बस्तुप्रतिष्ठाशया उच्यते तत्सत्यं यथास्ति जीवः कर्ता मोक्ता चेत्यादि । यत्पुनः प्रतिष्ठाशयां विनोच्यते तदसत्याभ्यासा (पं) आश्रयणज्ञापनादि, यथा भो देवदत्त ! इदं कार्यं कुर्वित्यादि । इह सत्यमपि इत् श्रेतुः प्रियं निस्वधं च भवेत्तदेव वचनं व्रते, अप्रियस्य सापधस्य च मत्प्रस्यपि क्रोधोत्पत्तिजीवधात्तादिवद्बन्धेहेतुत्वेनासत्यप्राथत्याचत्परिहारं कुर्वते, पुनः प्रयोजनं विना निस्वधमपि वातूलवधया तथा न व्रते । अथ सत्यमपि प्रियमेव व्रते इति यदुक्तं—

नृपसचिवेभ्यनरादींस्तथैव जल्पयति न खलु काणादीन् ।

न च संदिग्धे कार्ये, भाषामवधारिणीं व्रते ॥ १३२ ॥

श्याख्या—द्रुपो राजा, सचिवो मंत्री, इभ्यनरः श्रीमान् पुरुषस्ते आदयो येषां ते तान्, आदिशब्दात् सामंतश्रेष्ठि-
सार्थवाहादीन् तथैव जल्पयति आह्वयति, यथा ते नृत्वादिभावेन संति, एतावता नृपतिं नृपतिरिति, मंत्रिणं मंत्रीति, इभ्यं
इभ्य इति द्रुयादित्यर्थः । तथा चचारांगद्वयं-चे यावन्ने तहप्पगारा तहप्पगाराहिं भासाहिं द्रुयानो कुप्यंति माणवा ते आवि तह-
प्पगारा तहप्पगाराहिं भासाहिं अभिकलं मासिज्ज चि । न च क्राणादिष्वपि अयं न्यायोऽनुसर्तव्य इत्याह-न खलु क्राणादीन्
क्राणादिनाम्ना जल्पयति, आदिशब्दात्खल्विज्जकुञ्जचौरादिग्रहणं । यदुक्तमागमे-तदेव क्राणं क्राणं ति पंडगं पंडगं ति वा याहिअं
वावि रोगि चि तेषं चोरं ति नो यए चि । तथा संदिग्धे संदेहविषयीभूते कार्ये एवमेवैतदित्येवंरूपाभयधारिणीं भाषां न
व्रते, किं तु चर्चमानयोगमेव नृयादित्यर्थः । यदुक्ते-आउस्स न वीसासो, रुअस्स वहुणि अंतरायणि । तन्हा साहूणं वट्ट-
माणज्जेणेण ववहारो ॥ १ ॥ चि । किं च एते रुद्धोडका (बालवृषभाः) धुर्यत्वयोग्याः संति, एतानि आम्रादिफलानि भक्ष-
णयोग्यानि संति, एते वृक्षाः संभमारपट्टकृद्वाद्यासनादियोग्या वसंते, एतानि शालिगोधूमाधन्नानि लवनयोग्यानि संतीत्ये-
वंरूपाणि वचनानि साधुर्न जल्पयति, साधुवचनानां प्रतीतियात्रत्वादेते द्रुयमादयो दमनादिक्रियायां प्राप्तकाला इति निश्चित्य
श्रोतृपुरुषाणां तत्र तत्र दमनादौ श्रवणेन महारंभंभवत् । तथा मातृपित्रावृभगिन्यादित्स्वजनान् हे मातः ! हे तात !
हे श्रातरित्यादिसंबन्धशब्दैर्न जल्पयति, साधूनामलौकिकाचारनिष्ठत्वेन लौकिकसंबन्धभाषणेऽनधिकारान् उक्तं च-दम्मे वसंहे

खजे, फले य शंभाइसमुचिए रखे । गिन्मे अत्रे जणयाचिइ यति सयणे वि न लवेइ ॥ १ ॥ चि । अत्र पुनर्विशेष उच्यते-
राजेश्वराद्यैश्च कदापि धीमान्, पृष्टो मुनिः कूपतडागकार्ये ।

अस्तीति नास्तीति वदेन्न पुण्यं, भवति यद्भूतवधांतरायाः ॥ ११३ ॥

व्याख्या—राजानो मांडलिकाः । ईश्वरा युवराजाः, आद्यशब्दाद् ग्रामाधिपादयः, एभिः कदापि कूपतडागयोः, उप-
लक्षणत्वात् प्रपसत्रागारादीनां च कार्ये, कूपदीन् कारयतो मम पुण्यमस्ति न वेति पृष्टो धीमान् सम्यग्गमज्ञो मुनिः कार-
येद् कूपादिकमस्तत्र महापुण्यमिति, तथा मा कार्षीस्त्वमेतन्नास्त्यत्र स्वल्पमपि पुण्यमिति, उभयथापि न वदेत् अत्रोपपत्ति-
माह-यद्यस्मात्कारणादस्ति पुण्यमिति वदतो भूतवधः स्यात्, शोपसमेये जलाश्रितसेवालाघान्तकार्यिकानां पूतरक्षयकमस्त्य-
मंहकादीनां त्रसानां च ग्रन्थं विनाशदर्शनात्, मत्स्यदीनामप्यन्योऽन्यं जीवभक्षणाच्च । तथा नास्ति पुण्यमिति वदतश्चांत-
रायदोषः स्यात्, बहूनां पशुपक्षिमनुष्याणां तृषार्त्तानां जलपानव्यवच्छेदात् । तस्मान्मौनमेवावलंबेत् । यद्वा नेदृशेषु लौकिक-
कर्माद्येषु अत्याकं भाषणाधिकार इति त्रूयात् । यदुक्तं सूत्रकृदंगक्षेत्रे-तद्वा गिरं समारम्भे, अस्ति पुण्यंति नो यए । अहवा
नस्ति पुण्यंति, एवमेयं महत्त्वयं ॥ १ ॥ द्राणद्वयाइ जे पाणा, इदंति तसयावरा । तेसिं सा रखणद्वयाए, तम्हा अस्थिचि
नो यए ॥ २ ॥ जेसिं तं उवकपंइ, अदपाणं त्हाविहं । तेसिं लाभंतसयं ति, तम्हा नस्ति चि नो यए ॥ ३ ॥ जे अ द्राणं
पतंसंति, वहमिच्छंति पाणिणं । जे अण्णं पडिसेदंति, विचिच्छेयं करंति ते ॥ ४ ॥ दुइओ वि न भासंति, अस्ति वा नस्ति

त्रा पुनो । आयंरहस्य हिचा षं, नद्याणं पाउगांति वे ॥ ५ ॥ इति ।

तथा दत्तस्य पुरः कालिकाचार्यैरिव सुकृतार्थिभिः साधुभिर्विपचायापि सत्यमेव वचो भाषणीयं न पुनर्घृषेति । यथा तुरमिणीनगर्यां कालिकाचार्याणां भाषिनेयेन दत्तनाम्ना पुरोहितेन छलात्स्वस्थामिनुषं कारागारे निक्षिप्य स्वयं राज्यभारं विभ्रवा अन्यदा मातृप्रेरणयार्थसमीपं गतेनोन्मत्ततया धर्मव्यथा च सक्रोधं साग्रहं श्रीकालिकाचार्यभ्यो यज्ञफले शृष्टे सति श्रीगुरुर्धर्मवल्लभ्य तस्य पुरो यज्ञो हिसारूपो हिसायाः फलं च नरक इति सत्यमेव वचः प्रोक्तवान्, न पुनरन्यथा । ततः 'कोऽत्र प्रत्ययः?' इति तेन शृष्टे सति सूरिणोक्तं-त्वं सप्तमे दिने ध्यानैर्भक्षितः कुम्भ्यां पक्ष्यसे । 'अत्रापि कः प्रत्ययः?' इति तेन पुनः शृष्टे सति गुरुणोक्तं- 'तस्मिन्नेव दिनेऽकस्माच्च मुखे विष्टा पतिष्यति ।' ततो क्रुद्धेन दत्तेनोक्तं-त्वं कथं मरिष्यसि ? । 'गुरुणोक्तं- 'अहं समाधिनैव मर्तास्मि, मृतोऽपि च स्वर्गं गतास्मि ।' तदा दत्तः संहुकृतिः सन् तत उत्थाय सूरिं निजभट्टे रुध्वा स्वगृहमागत्य समाधिना ऋच्छन्नं स्थितः । ततः स दत्तो मक्तिमोहेन मत्सममपि दिनमष्टमं मन्वानोऽद्याचार्यप्राणैः शान्तिकं कुर्वे' इति विचिन्त्य गृहाविरगतः, तदैको मालिकः पुर्यां प्रविशन् कार्याकुलत्वाद्वाजमार्गे एव मलोत्सर्गं कृत्वा तत्पुणैराच्छादयामास । तवचत्रैव भागे गच्छतो दत्तस्याथदुरोत्क्षिप्त्वा सा विष्टा मुखे पतिता तदा स विष्टास्वादाच्चमत्कृतः सन् तत्सप्तमं दिनं विज्ञाय विषण्णः सन् पश्चान्निवृत्तः, तदैतस्य बहुविधदुराचारेण स्वैर्भूलभविभिर्जितशत्रुर्नृपः पञ्जरान्निष्कास्य राज्ये स्थापितः, दत्तस्तु छलाद् बध्वा राज्ञे समर्पितः, राज्ञा च कुम्भ्यां प्रक्षिप्याधोऽग्निं प्रज्वाल्य शुनो विमुच्य कदर्थितः सन् मृत्वा नरकं गतः । आचार्यास्तु राजादिभिर्वह्नुमानिताः इति वाग्युप्तौ कालिकाचार्यवृत्ततः ॥

एवं सन्धुनिर्भिवचनगुप्तिथार्या २ । तथा कायगुप्तौ चित्त्यमानायां साधुः कायोत्सरेण पद्मासनादिना वा शरीरव्यापारं
 नित्यादि । तथाविधे गमनशयनादिके प्रयोजने तु जाते सति शरीरं प्रवर्चयन् पदे पदे मम शरीरेण मा कोऽपि जीवी वधं
 प्राप्नुयादित्येवंरूपां यतनां चितयेत्, यतनां विना हि प्रतिपदं पदजीवनिकायविधातः स्यात् । यदुक्तं—गमणद्वानिसीयण,
 तुअट्टणगाहणनिसरणइत्तु । कायं असंवरतो, छण्हं पि विराहओ होइ ॥ १ ॥ चि । तदेवमुक्ता कायगुप्तिः ३ । तदुक्तौ च
 उक्तास्तिस्रोऽपि गुप्तयः । तद्गुणनेन च भणितः सप्तदशविधोऽपि संयमः ६ । ततो दशविधयतिथर्मस्यावशिष्टाश्चत्वारो भेदाः
 सत्यादयः, तत्र सत्यं मृपावादविसतिलक्षणं ७ । शौचं संयमं प्रति निरूपलेपता निरतिचारतेत्यर्थः ८ । आर्किकचन्यं निःपरि-
 ग्रहत्वं ९ । ब्रह्मचर्यं सर्वथा कामक्रीडानिषेधः १० । इह केषांचिद्धेदानां केषुचिदंतर्भूतत्वेऽपि पृथगुपादानं स्पष्टप्रतिपत्त्यर्थ-
 मित्यादि सुधीभिः स्वयं विभाव्यमित्युक्तो दशमिधो यतिधर्मः । अथैतस्मिन् सुदुर्लभे मुनिधर्मे मुनिधर्मैः सर्वया प्रमा-
 दपरिहारो विषेय इत्युपदर्शयते—

भवसयसहस्सदुल्लहे, जाईजराभरणसागरुत्तारे ।

जइधम्ममि मुणायर, खणमवि मा काहिसि पमायं ॥ ११४ ॥

व्याख्या—हे गुणाकर ! हे गुणवत्साधो ! भवानां अतसहसेषु लक्षेषु दुर्लभे तथा जन्मजामरणसागरोत्तारकं एवंविधे
 यतिधर्मे खणमपि प्रमादं मा कार्षीमिहानर्थहेतुत्वात्सयेति । किं च—

सेणावई मोहनिवस्स एसो, सुहाण जं विग्घकरो दुरप्पा ।

महारिऊ सव्वजियाण एसो, कयावि कजा न तओ पमाओ ॥ ११५ ॥

व्याख्या—यद्यस्मात्कारणादेप दुरात्मा प्रमादो मोहनृपस्य स्नापतिर्विद्यते, अत एव मोक्षसुखानां विघ्नकरोऽस्ति, विघ्नकृत्त्वादेव च सर्वजीवानां महारिषीर्विद्यते, ततस्त्वस्माद्द्विज्ञातपरमार्थेषुनिभिः कदापि एष प्रमादो न कार्यः । अपि च—

थोवोऽपि कयपमाओ, जइणो संसारवहुणो भणिओ ।

जह सो सुमंगलमुणी, पमायदोसेण पयवद्धो ॥ ११६ ॥

व्याख्या—स्तोकैऽपि प्रमादः कृतः सन् साधोः संसारवद्धनो मणितः, यथा स सुमंगलाचार्यो मुनिर्मानक प्रमाददो-
षेण पदयोर्विद्धश्रमविलसदपादयुग एव जन्म संग्राह इत्यर्थः । एतद्वृत्तान्तस्तु इत्थं-अस्मिन् भारते वर्षे पंचशतशिष्यपरिप्लुतः
सुमंगलो नामाचार्य आसीत् । स चाप्रमत्तः सन् सर्वदा शिष्येभ्यः सूत्रार्थवाचनां ददौ । एकदा यातादिवंशदाचार्यस्य काटि-
प्रदेशे वेदना समुत्पन्ना । ततो वाचनायोत्थाशुभशक्यनुवाचाचार्येण शिष्येभ्य उक्तं- 'अहो गृहस्थग्रहद्वयोपपट्टमानयत ।'
शिष्यैरपि गुलमस्त्यानीतो योगपट्टः, तत आचार्येण तं कट्टीप्रदेशे संस्थाप्य पल्लठिका चढ्य, तदा तद्योगादतीव संग्राहसुखः
सन् आचार्यस्तं क्षणमपि न भुञ्चति स्म । ततः कियद्विदितैः शिष्यैर्मणितं- 'भगवन् ! संग्रति भवच्छरीरे सुखं ज्ञातं, अतोऽयं

योगपट्टो गृहस्थेभ्यः प्रत्यर्पणीयः, एतत्प्रमादस्थानं च त्याज्यं, यतः स्तोकेनापि प्रमादेन बह्वी संसारवृद्धिः स्यादिति ।
 तदा द्धारिणा भणितं—‘योगपट्टधारणे कः प्रमादः ! अयं तु मम शरीरस्य सुखकारकोऽस्ति ।’ ततस्ते विनीतशिष्या मौनमा-
 लंब्य स्थिताः । अथ कियता कालेन स सुमंगलद्धारिः श्रुतोपयोगतः स्वायुःसमयं ज्ञात्वा एकं विशिष्टगुणं शिष्यं द्धारिपदे
 स्थापयित्वा स्वयं च संलेखनां विधाय कालमनवकांक्षन् तिष्ठति स्म । ततस्तैः शिष्यैः शुभभ्यानोपगतस्य गुरोर्निर्यामिणां
 कुर्वद्भिरैवं भणितं—‘हे भगवंतः ! व्रतग्रहणादारभ्य यत्किमपि प्रमादस्थानमासेवितं तदालोचयत प्रतिक्रमत ।’ तदा द्धारिणा
 योगपट्टधारणव्यतिरिक्तं सर्वं प्रमादस्थानमालोचितं प्रतिक्रान्तं च । ततः शिष्यैरुक्तं—‘स्वामिन् ! योगपट्टधारणप्रमादोऽप्या-
 लोच्यतां ।’ तद्वचनं श्रुत्वा द्धारिः कोषानलेन प्रज्वलितो भणति स्म—‘अरे दुष्टा ! युथमद्विदुर्विनीता यदद्यापि योगपट्टमवं
 मम दूषणं गृह्णीथ ।’ ततस्ते शिष्या गुरुं कुपितं ज्ञात्वा विनयेन भणति स्म—‘हे स्वामिनः ! अस्माकमपराधं क्षमञ्च,
 अस्मान्निजानिद्धर्मवतामप्रीतिकारि वचनं प्रोक्तं, अतः परं नैवं वक्ष्यामः ।’ अथ तद्वचनेन द्धारिण्यज्ञातकोपो जातः, परं
 योगपट्टविषये ध्यानं स्थितं । तेन स द्धारिस्तत्प्रमादस्थानमालोच्य कालमासे कालं कृत्वाऽनार्यदेशे कूडागारनगरे मेघरथस्य
 राज्ञो विजयानाम्न्या देव्याः कुक्षौ गर्भत्वेनोरपन्नः, प्रसवसमये च कटिवेष्टितचर्मपट्टेन बद्धपाद एव पुत्रो जातः, राज्ञा
 तस्य जन्मदशोत्सवं कृत्वा द्वादशे दिवसे द्दशथ इति नाम दत्तं, ततः स पंचधात्रीभिः पाल्यमानो यदाष्टवर्षिको जातस्तदा
 कलाचार्यसमीपे द्वासप्ततिकलाभ्यासं कृतवान्, क्रमेण सकलकलाकुशलो जातः, तत्रापि संगीतशास्त्रे विशेषतो निपुणो बभूव ।
 तदा द्दशथकुमारं संगीतशास्त्रनिपुणं श्रुत्वा बहवो गंधर्वाः स्वस्वकलादर्शनार्थं तत्रागच्छन्ति, परं संपूर्णसंवीतमेदानजानतस्ते

कुमारचिन् रंजयितुं न शक्नुवन्ति । ततः कुमारस्ताविरुत्साहान् विलोक्य बहुद्रव्यदानेन संतोषयति, ते च संतुष्टाः संतः स्थाने स्थाने दृढरथस्य कीर्तिं तन्वति, एवं सुखेन कालो गच्छति स्म । इतश्च ये पंचशतशिव्यास्तोषां मध्ये विशुद्धज्ञानदर्शने चारित्रधरा बहुविधतपःकास्त्रि आचार्योदयः केचित्साधवो विशुद्धाध्यवसायैरविधानं प्राप्य तद्वलेन स्वगुरुस्वरूपं विलोकयन्-
 त्तेज्जार्थेने तादृशवस्थयाञ्जस्थितं स्वगुरोर्जीवं दृष्ट्वा धिग्बिक्त्रप्रमादाचरितं, यस्तोकेनापि प्रमादेनेह संसारे जीवा अस्मद्गुरु-
 रित् बहुतरदुःखभाजो भवंतीत्यादि चितयन्ति स्म । ततस्तोषां मध्ये यः ब्रिस्तस्य मनसीत्थं विचारः समुत्पन्नः- 'यदि केना-
 प्युपायेनायमस्मद्गुरुनार्येक्षेत्रादिहार्येक्षेत्रे आनीयते तद्वरसिति ।' ततः द्वरिसुं विचारं सर्वसाधुभ्यो निवेद्य एकस्मै योग्यसाधवे
 स्वगणभारं समर्प्यानार्यदेशे शुद्धहारं दुर्लभं मत्वा तथाविधदृढतरसंहननान् तपश्चरणशक्तिपुक्कान् कतिपयानेव साधून् साथै
 गृहीत्वा ततो विहृत्य प्रतिग्रामं विचरन् आर्येक्षेत्रात्प्रस्त आहारगवेषणामकुर्वन् क्रमेणानार्यक्षेत्रे यानकवियये यत्र कूडागार-
 न्सारं तत्र समागत्य तत्पार्यवर्चिनि उद्याने प्रासुकभूमिकां प्रतिलेख्य इंद्राद्यवग्रहं गृहीत्वा स्थितः, तदा तत्रगरवास्तव्यजना-
 स्तददृष्टपूर्वं साधुस्वरूपं दृष्ट्वा- 'के इमे ?' इति चिन्तयन्तः साधुसमीपमागत्य पृच्छन्ति स्म- 'के यूयमिति ।' साधुभिरुक्तं-
 ' वयं नदाः स्मः । ' लोकैर्मणितं- ' यदि नदास्तर्हि नृपसमीपं व्रजत, येन भवतां यथेष्टघनप्राप्तिर्भवेत् ।' साधवोऽवदन्- ' वयं
 कस्यापि समीपे न व्रजामो, योऽस्माकं समीपे आगच्छति तस्मै स्वनृत्यकलां दर्शयामः ।'

तदा पुनर्लौकाः प्रोचुः- 'यदि यूयं नृपसमीपे न व्रजिष्यथ तर्हि कस्य गृहे कस्य गृहे भोजनं करिष्यथ ?' तैर्मणितं- 'अस्मा-
 भिरभोजनं न क्रियते ।' ततस्ते सर्वेऽपि लोका विस्मिता जाताः, केचित् पुनः साधूप्रतिर्लेखनां प्रतिक्रमणादिक्रियां च

कुन्तो वीक्ष्य पृच्छन्ति स्म-‘युयं किमिदं कुरुय १ ।’ साधुमिरुक्तं-‘वयं नृत्पस्यसंघिपरिश्रमं कुरुमः ।’ ततस्ते लोकाः स्व-
 स्थानं गत्वा, एषा प्रवृत्तिश्च पुरमन्त्रे विस्तरिता । राज्ञापि कस्यचिन्मुखाचां वाचां विस्मितः सच्च तेषां स्वरूपं द्रष्टुं
 तपामता । तत्र च तान्ताभून् इद्वा एतमुत्ताप-‘के घुयं १ कुतः स्थानात्कस्मै प्रयोजनाय च इह समागताः १ ।’ हरिजे-
 गार-‘भो देवत्रयमियं । तयो गता इदं देवप्रपलां स्पष्टादर्शनार्थमिहागताः स्मः ।’ ततो नृपः प्रोचे-‘नृत्यं दर्शयत ।’
 यरिणा भणिते-‘यः संगीतवारासे निष्पन्नो भोपस्वभावे नृत्यं कुरुमः ।’ नृपेणोक्तं-‘समं पुनः सर्वं जानाति’ गुरुणोक्तं-‘तस्मि
 मे शीतमनानयत ।’ ततो राज्ञा नरान् प्रेष्याहृतः कुमारः । सोऽपि विबिकामारुह्य सप्तस्तत्रागत्य साधुनेतामुत्ताप-‘यदि
 त्वयं संगीतवाराऽखिलस्तदि वापरासंगीतयेदान् पदत ।’ तदा यरिणा श्रुत्वादिगलस्तस्योऽपि संगीतभवेताम कुमारो भोपता,
 तान् भुक्त्वा कुमारोऽपि निरिमतो गमति भित्तयति स्म-‘एव कित्त सर्वकारयित्वास्ते नृदापायोऽस्ति, ईदृपन्तः मोऽपि न
 विवो, एतोऽपुनास्य चूलस्य कला गितोमन्ने ।’ इति विचिंय त साधुनेतामृत्ताय-‘भो गता । सुर्यं पृक्षत, ततो भय-
 मन्ता गरीश्वरो ।’ साधुनेताभित्त-‘तावत्सुरयोपस्थानमावयत ।’ तदा क्तारेण मयुधानासंगेभ्यामागतानि सर्वाण्यपि
 शोषणप्रणयानि । एत आधुनेतावदित्पानि कुर्मिभिः एते मयुस्तरेण सभाताना कृतो यथा तं भूत्वा सर्वेऽपि मोकाभावात्, ता-
 म्पुष्पिण्यस्य स्म च संजगाः । ततो सुर्यारंभे यरिंतस्य युक्तं गमति स्म । तस्मा-‘बि वि पापमन्त्रिण, युयात्तं मन्त्र-
 मन्त्रेण ।’ कि कृष्णोऽनुत्पन्न, पत्तस्ति न अस्त्य पृक्षयता ॥ १ ॥ तदन्तरं पैतृप्रश्नविशेषेन वाक्यं सर्वे उवाचन्-‘बि
 मन्त्रेण, १ गीतं न्ना, भीमात्किं च पादर्थेति स्म । तदा कुमारः पुनः पुनः पृच्छमानो वत्सुवकं भूत्वा विचे नितापाया-

‘किमेते मणति ? क्रः सुमंगलः ? कथं च तेन प्रमादो विहितः ?’ इत्यादि । ततो यावत्स एवमीहापोहं कर्तुं लग्नस्तान-
त्सद्यो मूर्छां प्राप्य भूमौ पतितो हाहासश्च संजातः, तदा नृपादिभिः शीतलोपचारे कृते सति संग्राह्ये ततः कुमारः स्वपूर्व-
भवं संस्मृत्य तान् पूर्वशिष्यांश्च द्रष्टुं चिलपितुं लग्नः-‘अहो दुःखमयोऽयं संसारः, अहो कर्मणां विचित्रा गतिः, यदिह
संसारं दुष्कर्मोदयन्यप्रमाददोषैरेते जीवा बहुविधं दुःखमनुभवन्ति, अहमपि मनाक् प्रमादाचरणेनेदृगीभवस्थां प्राप्तः ।’
तदा कुमारमेवं विलपतं दृष्ट्वा राज्ञा चिन्तितं-‘नूनममीभिर्धूर्तैर्ममैव कुमारो ग्रथिलः कृतोज्जोऽमी हंतव्याः ।’ ततो राज्ञा
रोपात्सेवकानां तद्वधनादेशे दत्ते सति कुमारो जपाद्-‘हे तात ! इमे हितक्राः परकार्यकरा अतः पूजनयोग्याः संति, नो
वधबंधनादियोग्याः ।’ ततो राजापि कुमारवचनात्साधूनां बहुसत्कारादिप्रतिपत्तिं चकार, तदनंतरं कुमारः साधूनेकानि समा-
दायेत्यं प्रोवाच-‘हे देवानुग्रियाः ! एतदनावधिं लोकं अपि अनार्याः, इह सद्धर्मस्य वार्त्तापि न श्रूयते, ततोऽधुना मम
का गतिः ? !’ तदा ब्रह्मिन्नाच-‘यूयमस्माभिः सार्द्धमागच्छत, यतो भवतां कार्यसिद्धिः स्यात् ।’ कुमारोक्तं-‘यद्वापाद-
त्वादहं चलितुं न शक्नोमि अतोऽग्रे कथं मे निर्वाहः ? !’ ब्रह्मिणा भणितं-‘एते सर्वेऽपि साधवो युष्मास्वार्थक्षेत्रं प्राप्तुं
सन्तु सम्यग् रीत्या भवद्वैयावृत्तं करिष्यन्ति ।’ तद्वचनं श्रुत्वा कुमारस्तत्कालं पित्रोः समीपं गत्वा विज्ञप्तिं चकार-‘भो
अंब ! तात ! यदि भवदाज्ञा भवेत्तर्हि एतस्य महाकलाचार्यस्य सार्धेऽहं कलाशिक्षणार्थं ब्रजामि ।’ तदा मातापितरावृत्तुः-
‘हे पुत्र ! वयं त्वद्वियोगं सोढुं न शक्नुमोऽस्तस्त्वमेतावदाहान् इहैव संरक्ष्य कलाम्यासं कुरु ।’ कुमार उवाच-‘भवद्भिः सत्य-
मुक्तं परमेते विदेशिनोऽस्त्वद्ब्याघ्राहकाः कथमत्रावतिष्ठन्ते ? तस्माद्विचारांतरं मुत्वा महामाज्ञां प्रयच्छतं ? यतोऽहमेतेषां

पार्श्वे परिपूर्णं कलाम्यासं कुर्वे इति । ततो मातापितरौ तस्यात्थाग्रहं मत्वाज्ञां दत्तवन्तौ, आरोहणार्थं च कियत्सेवकजनसंगु-
 क्तमेकां शिविकां दददुः । तदा हृष्टः सन् कुमारः शिविकामारूढ चलितस्तत्पुत्रे च सर्वेऽपि साधवथलिताः, क्रमेण देऽनार्य-
 क्षेत्रमतिक्रम्यार्थधरं संप्राप्ताः, शिविका च पश्चाद्वालिता, ततः साधवो मार्गमध्यस्थे कस्मिंश्चिन्नगरे मिथार्थं गत्वा शुद्धमाहा-
 रमानीय महातपःपारणकं चक्रुः, कुमारैर्णोक्तं- 'अथ मया किं कर्तव्यं ?' स्मरणोक्तं- 'युयं व्रतं गृह्णीत ।' ततो गृहीतं
 तेन व्रतं, पूर्वभवशिष्याश्च अखेदेन तस्य वैयादृचयं चक्रुः, क्रमेण स्वर्गस्थाः सर्वेऽपि साधवो मिलिता अनंदिताश्च ।
 ततः कुमारो व्रतग्रहणादारभ्य यावज्जीवं पुष्टं पुष्टं तपः कृत्वाऽप्रमादेन संयमं प्रपल्याच्चिद्भानं च ग्रास्य क्रमेणायुःक्षये
 समाधिना कालं कृत्वा नवमप्रैवेयके देवत्वेनोत्पन्नः । ततश्च्युत्वा महाविदेहे सेत्स्यति । अन्येऽपि ते साधवः संयमं सम्य-
 ग्ग्रास्य क्रमेण सद्गतिभाजो जाताः । इति प्रमादोपरि सुमंगलाचार्यदृष्टांतः । अमुं प्रमादलोकोद्भवं विषाकं निशम्य
 संसारभीरुभिः साधुभिः सर्वथा प्रमादपरिहारो विधेयः ॥

अथ प्रमादपरिहारेण संयमपालनोद्यता युतयो मनोनिग्रहाद्यर्थं या द्वादश सद्भावना भावयन्ति तत्स्वरूपं किंचिद् दर्शयते-
 पढममणिच्च १ मसरणं २, संसारो ३ एगया य ४ अन्नत्तं ५ ।

असुइत्तं ६ आसव ७ सं-वरो य ८ तह निजरा ९ नवमी ॥ ११७ ॥

लोगसहावो १० वोहिय-दुह्दहा ११ धम्मस्स साहगा अरिहा १२ ।

एषाओ भावणाओ, भावेयव्वा पयत्तेणं ॥ ११८ ॥

व्याख्या—एता अनित्यत्वादपो द्वादश भावनाः सुदृष्टिभिः प्रयत्नेन भावयितव्या अहर्निशमभ्यसनीया इत्यर्थः । तत्रह संसारे मोहादिवशात्सर्ववस्तुषु त्रिपर्यस्तधियो मूढजनाः स्वामित्वधनयौवनवपुलविषयवलाद्युर्विषयसुखबहुभजनसंयोगादिमावाञ्च श्वतोत्तीर्णमहानदीनारूपानिव प्रबलतरयातत्रातोद्गतध्वजपदानिव निजेऽसितप्रदेशस्वेच्छानिहारकारित्तमंतादयुग्कुलाश्रितमदस्त्राविक्रटमत्तमंतांमकर्णतालानिव धनपवनाहृतपादपपरिक्वपत्रप्रकरानिवातिबंधानपि मर्मादा नित्यस्वरूपेण जानंति, पर तत्त्वदृष्ट्या सर्वेऽव्यमी भावा अनित्या न चैतेव्केऽपि नित्योऽस्ति, ये किल परमानंदप्रापकाः सद्ज्ञानादाय आत्मगुणस्ते नित्या इत्येवं यचितनं सा प्रथमाऽनित्यभावना । उक्त च—सामिचणधणजुवण-रहरूववलाउइइसंजोगा । अइ-लोला धणपवणा-हयपायवक्कपच व ॥ १ ॥ इत्यादि १ ॥

अथ द्वितीयाऽशरणत्वभावना यथा—अस्मिन् लोके मादृषित्त्राट्टभिर्गीभार्यापुत्राभिर्भद्रादिपरिकरे वीक्ष्यमाणे एव यदा दृश्युरकस्मादागत्य श्रापिनां जीवितव्यमपहरति तदैकं श्रीजिनधर्म विनाऽन्यत् किमपि शरणं नास्ति, इत्यादि यचितनं साऽशरणत्वभावना । यदुक्तं—पिटभाउमयणिमजा~भडाण पचक्खमिक्खमाणणं । जीवं हरेइ मच्चू, नत्थि सरणं विणा धम्मं (पुण कोइ न होइ से सरणं) ॥ १ ॥ २ । अथ तृतीया संसारभावना—यथेह संसारे चतुरशीतिलक्षजीवयोनिषु पुनः पुनर्जन्ममरणान्याश्रित्य परिभ्रमणं कुर्वाणा अमी संसारिणो जीवाः क्रमादयवैचित्र्यात्कदापि सुखिनः कदापि दुःखिनः कदापि राजानः कदापि रंकाः कदापि सुरूपाः कदापि कुरूपाः एवं विविधासंस्थामनुभवन्ति । एतेषामेव परस्परसंबंधचित्तायां

पुनः कर्मवशात् कुवेरदत्तादिवदेकस्मिन्नपि भवे महादुष्कर्मबंधहेतवोऽनेके संयथाः संजायन्ते, किं पुनर्नानाभवेणु ? तस्माद्ब्रह्म-
 गत्या एकांतदुःखमयोऽयं संसारोऽत्र हि मूढा एव रज्यन्ति, न पुनस्तत्त्वज्ञानिन इत्यादि यद्विदितं सा संसारभावना । उक्तं
 च-जह एगं (जाइमिगं) मुंचतो, अवरं जाइं तहेव गिण्हंतो । भमइ चिरमविरामं, भमरो व जिओ भवारामे ॥ १ ॥
 इत्यादि ३ । इह कुवेरदत्तवृत्ततस्त्वयं—

मथुरार्यां नगर्यां कुवेरसेना नाम्नी गणिकासीत्, सा चैकदाऽभिनयोत्पद्मगर्भयोगादतीव खेदं प्राप्ता । ततस्तल्लनन्या
 कुट्टिन्या तां खिन्नां दृष्ट्वा तद्व्यथापनोदाय वैद्यः समानीतः, तेन च नाडीसंदादिना तां नीरुजं मत्स्यमुक्तं-‘अस्याः शरीरे
 रोगस्तु कोऽपि नास्ति, किं तूदरेऽत्ययुगलमुत्पन्नमस्ति, तद्वदुक्तोऽस्याः खेदो विद्यते ।’ ततो वैद्यं विसृज्य सा कुट्टिनी
 पुत्रीं प्रत्युवाच-‘अयं गर्भस्तव प्राणापहारकोऽस्ति अतो न रक्षणीयः, किं तु पातनयोग्य एव ।’ तदा वेश्या प्रोचे-‘अहं
 क्लेशमपि सहिष्ये परं मम गर्भाय कुशलमस्तु ।’ ततस्तस्या वेश्याया गर्भवेदनां सहित्वा समये पुत्रपुत्रीरूपं युगलं प्रसूते ।
 तदा पुनः कुट्टिनी प्रोचे-‘हे पुत्रि ! एतदपत्यद्वयं तव नवयौवनापहारि भविष्यति, अत इदं पुरीषवत्यरित्यज्ज, निजमाली-
 विक्राकारणं यौवनं च रक्ष ।’ वेश्या जगाद-‘हे मातर्यद्येवं तर्हि दश दिनानि यावद्विलम्ब्यतां, पश्चाद्भवदुक्तमेव
 करिष्ये ।’ ततस्तदनुज्ञाता सती सा वेश्या दश दिनानि यावत्स्तन्यदानेन तौ बालौ सम्यक् प्रपाल्यैकादशे दिने तयोः
 कुवेरदत्तः पुत्रः कुवेरदत्ता पुत्री इति नामनी कृत्वा तन्नामांक्ति एव उभे मुद्रिके कारयित्वा तदंगुल्योः स्थापयित्वै-
 कस्यां दारुपेटायां तौ बालौ प्रक्षिप्य संध्यायां यमुनायाः प्रवाहे तौ पेटां प्रवाहयामास । ततः सा पेटा जले बहती

क्रमेण दिवसोदये शौर्यशुद्धारे संप्राप्ता, तत्र च स्नानार्थमागतौ द्वाविभ्यश्चौ तां पेटामागच्छतीं विलोक्य सद्यो गृहीत्वा
 तन्मध्ये एकं बालमन्यां बालिकां च दृष्ट्वा तयोरेकेन पुत्रार्थिना बालो गृहीतोऽन्येन पुत्रार्थिना तु बालिका गृहीता । एवं
 तदपत्यद्वयं समादाय स्वस्वपत्न्यै दत्तं, मुद्रिकालिखिताधरानुसारैर्नैव च तयोर्नामिदं कृतं । ततस्तौ कुबेरदचकुबेरदचार्य्यौ
 बालौ तयोर्भेद्भ्योर्गृहेऽतितलेन वर्द्धमानौ क्रमेण यौवनवस्थां प्राप्ता । तदा तयोर्बालयोस्तौ महेश्यौ अनुरुपतां मत्वा
 तयोरेव परस्परं पाणिग्रहणमहोत्सवं चक्रतुः । ततस्तौ वधूवरौ एकदा शारीपाद्मक्रीडां कर्तुमुपविष्टौ तदा कुबेरदचहस्तास्ता
 नामांकितमुद्रिका कथमपि निःसृत्य कुबेरदचाया अग्रे निपतिता । ततस्तया तां मुद्रिकां स्वमुद्रिकया सह तुल्याकृतिमेकदेश-
 यष्टितां सदृशनामांकितां च दृष्ट्वा मनसि कुबेरदचं स्वभ्रातृतया निश्चित्य तन्मुद्रिकाद्वयं कुबेरदत्तस्य हस्ते निक्षिप्तं । तदा
 कुबेरदचोऽपि तद्विलोकनात्तथैव तां निजभगिनीं निश्चित्यातीव विपादं प्राप्तः । ततो द्वावपि निजं विवाहकार्यमकार्यं मन्यानौ
 स्वसंदिहनिवारणार्थं निजां निजां मातरं प्रति शपथं दत्त्वाऽप्याग्रहेण स्वस्वरूपं पत्रच्छतुः, तदा मातारौ तयोस्त्रे मंजूपा-
 प्राप्तिः समारम्य सर्वमपि वृत्तान्तं कथयामासतुः । ततः कुबेरदचो मातापितरौ प्रत्युवाच-‘ युवाभ्यामावां युगलजौ ज्ञात्वापि
 किमिदमकार्यं कृतं ? । ’ तावृत्तुः-‘ भवतोऽनुरूपां कन्यां तस्या अनुरूपं वरं चान्यमलब्ध्या सदृशलावण्यादिगुणयुक्तयो-
 र्भवतोऽन्योन्येभ्यं विवाहः कृतः, परमद्यापि किमपि विनष्टं नास्ति, यतो युवयोरेकं करपीडनमेव जातमस्ति, न च मैथुन-
 कर्म, तस्मात्तं विपादं मा क्रासीं, भवतोऽपरकन्यापाणिग्रहणं कारयिष्यामः । ’ कुबेरदतेनोक्तं-‘ भवद्वचनं प्रमाणं, परमथुना
 तु अहं व्यवसायार्थं विदेशं गंतुमिच्छामि, अतो महामाज्ञां प्रयच्छत । ’ ततस्ताभ्यामनुज्ञातः कुबेरदत्तस्तं वृत्तान्तं स्वभगिन्यै

निवेद्य बहूनि क्रयाणकानि समादाय दैवयोगास्वोत्पत्तिस्थानं मथुरानगरीं ययौ । तत्र न प्रत्यहं स्वोचितं व्यापारं कुर्यात्
 एकदा कुतोऽपि दुष्कर्मयोगाद्भूतरूपशालिनीं स्वमातरं कुवेरसेनां वेश्यां दृष्ट्वा क्रामपीडितः सन् तां बहुद्रव्यदानेन स्वपत्नी-
 कृत्य सदैव तथा सह वैपयिकं सुखं बुभुजे । तत्र च क्रमेण तस्यैकः पुत्रो जातः ।

अथ शौर्यपुरे सा कुवेरदत्ता तु मातृभुक्तान्मूलतः स्वकीयां तां प्रवृत्तिं श्रुत्वा सद्यो वैराग्यं प्राप्ता सती आर्यासंयोगे
 दीक्षां गृहीत्वा बहूनि महातपांसि कृत्वा विशुद्धाध्यवसाययोगादल्पेनैव कालेनावधिज्ञानमुपार्जयामास । ततः सा साध्वी
 अवधिज्ञानवलेन स्वभ्रातुः स्वरूपं विलोकयती मथुरायां तं स्वमात्रा संलक्ष्य पुत्रसहितं च दृष्ट्वा कर्मगतिं धिक्कुत्राणां स्वयंभुम-
 कर्षव्यमहापापपक्वात्समुद्भूतुं स्वयं मथुरां समेत्य कुवेरसेनावेश्याया एव गृहं गत्वा धर्मलाभादीवदानपूर्वकं तत्पार्श्वे निवा-
 सस्थानमयाचत । तदा कुवेरसेनापि तामार्यां नत्वं जगाद-‘हे महासति ! अहं पणांगनापि सांप्रतमेकमहत्संयोगान्निश्चितं
 कुलस्त्री अस्मि, तस्मात्त्वं सुखेन मम गृहासनं निरवधमाश्रयं गृहीत्वाऽस्मान् सदाचारे प्रवर्षय ।’ ततः कुवेरदत्तापि
 स्वपरिकरेण सह तद्दोषाश्रये स्थिता । अथ सा वेश्या प्रत्यहं तत्रागत्य तं बालं साख्याः पुरतो लुठतममुचत्,
 तदा साऽवसरज्ञा साध्वी उचरत् लामं विज्ञाय तं बालमेवमुल्लापयामास-‘हे बालक ! त्वं मम भ्रातासि ? त्वं मम
 पुत्रोऽसि ? त्वं मम देवरोऽसि ? त्वं मम भ्रातृव्योऽसि ? त्वं मम पित्रव्योऽसि ? त्वं मम यौत्रोऽप्यसि ? तथा
 यस्ते पिता स मे भ्राता ? पिता ? पिता ? पितामहः ? भर्ता ? पुत्रः ? धंसुरोऽसि च ? भवति । तथा या तव माता सा मम
 माता ? पितामही ? भ्रातृजाया ? वधूः ? भर्तृः ? सपत्न्यपि ? भवतीति ! ततः कुवेरदत्त एकस्मिन् दिने तद्वचनं

श्रुत्वा विस्मितः सन् तां प्रति जगाद्-‘हे आर्ये ! पुनः पुनरिदमयुक्तं किं भाषते ? ।’ साञ्ची शोचे-‘वाहमयुक्तं
वर्तमि, यतोऽयं बालो ममैकमातृकत्वाद्भ्राता ? मद्भ्रातुः पुत्रत्वाच्च पुत्रः २ मम भर्तुल्लघुत्रात्वाच्च मम देवः ३ मद्भ्रातुः
पुत्रत्वान्मम भ्रातृव्यः ४ मम मातृपतेर्भातृत्वान्मम पितृव्यः ५ मत्सपत्नीपुत्रस्य पुत्रत्वान्मम पौत्रः ६ । एवं बालेन
सह स्वस्याः पदं संबन्धान् दर्शयित्वा पुनरूचे-‘योऽस्य बालस्य पिता स मम एकमातृकत्वाद्भ्राता ? मातृभर्तृत्वाच्च
मम पिता २ मत्सितृव्यस्य पितृत्वान्मम पितामहः ३ ग्राममम परिणेतृत्वान्मम भर्ता ४ मत्सपत्नीपुत्रत्वान्मम पुत्रः
५ मम देवस्य पितृत्वान्मे श्वसुरः ६ । इत्थं बालस्य पित्रा कुवेरदेवेन सह स्वस्थाः पदं संबन्धा उक्ताः । पुनः शोचे-
‘याऽस्य बालस्य माता सा मत्प्रसवकर्तृत्वान्ममापि माता ? मत्सितृव्यस्य मातृत्वाच्च मे पितामही २ मद्भ्रातुः पत्नी-
त्वान्मम भ्रातृजाया ३ मत्सपत्नीपुत्रस्य दासत्वान्मे वधूः ४ मद्भर्तृमातृत्वान्मे श्वश्रूः ५ मद्भ्रातृद्वितीयकलत्रत्वान्मम
सपत्नी ६ । एते हि बालस्य मात्रा कुवेरसेनावशेषया सदात्मतः पदं संबन्धा दर्शिताः । एवमेतानष्टादश संबन्धात्रिवेद्य सायां
तत्रत्ययार्थं स्वयं ऋत्तग्रहणावसरे रक्षितां खनानां कित्तुद्विकानां कुवेरदाचाय अर्पयामास । ततः कुवेरदत्तोऽपि तां दृष्ट्वा सर्व-
संबन्धविरुद्धतां विज्ञाय सद्यो वैराग्यं प्राप्यात्मनिदां कुर्वन् स्वशुद्धार्थं प्रयत्न्यां जग्राह महातपसि च कृतवान् । तथा कुवेरसे-
नावशेषापि तत्रशृचिश्चवणात्प्राप्तियुद्धा सती श्राद्धधर्ममंगीचकार । ततः कुवेरदा साञ्ची इत्थं तदुद्धारं कृत्वा स्वप्रवर्तिन्याः
पार्थे ययौ । क्रमेणैते सर्वेऽपि जीवाः स्वधर्मं सम्यगाराभ्य सद्गतिभाजो जाताः । इत्यष्टादशसंबन्धोपरि कुवेरदचट्टयंतः ॥

एते हि एकभवमाश्रित्य संबन्धा दर्शिताः, अनेकभवोपेक्षया तु प्रायः सांव्यावहारिकजीवानामेकैकोऽपि संबन्धोजन्त

संजातः, तथा चोक्तं श्रीमद्भगवत्पुणे द्वादशशतस्य सप्तमोदशके- 'अयं णं भंते जीवे सब्रवीवाणं माइचाए' इत्यादि । इदमत्र तात्पर्यं-हे भगवन् ! अयं जीवः सर्वजीवानां मातृतया पितृतया भ्रातृतया भगिनीतया भार्यतया पुत्रतया पुत्रीतया स्युयातया-इतिया वैरिक्ततया घानक्ततया यधक्ततया प्रत्यनीकतया प्रत्याभिन्नतया राजतया युवराजतया यावत्सार्थयाहृतया दासतया प्रेम्प्यतया भृत्यतया भाग्राहकतया शिक्षणीयतया द्रुष्यतया चोत्पन्नपूर्वः ? इति गौतमेन पृष्टो भगवानाह- 'हंतेति गौतम ! अनेकशोऽथवाऽनंतत्वं उत्पन्नपूर्वः, एवं सर्वे जीवा अपि अस्य जीवस्य मायादितयाऽनेकशोऽनंतत्वं वा उत्पन्नपूर्वा इति ३ ।

अथ चतुर्थी एकत्वभावना-यथास्मिन् संसारे एकात्म्येव जीव उत्पद्यते, एक एव च विपद्यते, एकात्म्येव पुनः पुनः कर्माण्युपावर्षति, तत्फलान्यपि एक एव भुंक्ते, तत्त्वदृश्या एकं श्रीजिनधर्मं विना न कोऽप्यन्यः स्वजनादिः साहाय्यं विदधाति, इत्यादिचित्तमेकत्वभावना, यदुक्तं-इको कम्माइ समं, जणेइ भुंजइ फलं पि तस्सिक्को । इक्कस्स जम्मरणे, परमवगमणं च इक्कस्स ॥ ? ॥ इत्यादि ४ । अथ पंचमी अन्यत्वभावना-यथा इह यद्यात्मप्रदेशैः गाढसंबद्धं चिरकालं मनोऽभीष्टाशनपानादिभिर्बहुधा लालितं स्वशरीरमपि वस्तुगत्यान्यत्वात्प्रांते प्राणिनं नानुगच्छति, तर्हि बहिर्भूतानां धनकनकादिपरवस्तूनां कार्त्वा ? तस्मादेकमात्मधर्मं विना सर्वेऽप्यमी भावा अन्ये संतीत्यादिचित्तमन्यत्वभावना । यदुक्तं-चिरललियं पि देहं, जह जीयमंतिमि नाणुवइह । ता तं पि होइ अन्नं, धणकणयाईण का वत्ता ॥ १ ॥ अपि च-अन्नं इमं कुडंबं, अन्ना लच्छी सरिरमवि अन्नं । मोत्तुं जिणिदधम्मं, न मवंतरामिओ अन्नो ॥ २ ॥ त्ति ५ । अथ षष्ठी अशुचित्वभावना यथा-इह रत्तलधि-मांसमेदोऽस्थिशुक्रमज्जामयः श्लेष्ममलमूत्रादिपूरितधर्मातिरिक्ताजुजालपरिविष्टितः सर्वदा कृमिरूजांगद्वेषदादिसमाकुलः तत्त्व-

दृष्ट्या चित्तमानो महाशुचिरयमौदारिकः शरीरः समूतमेकमात्मधर्मं विना कथं बुध्यति ? न कथमपीति तात्पर्यं । ये तु केचिदसंवेद्यदेहस्य केवलं जलादिना बुद्धिमिच्छन्ति ते तच्चविमुक्त्वा अज्ञानिन एवेत्यादि यच्चित्तं साशुचित्यभावना । उक्तं च-मेयसरेअमलमुत्त-परियं चम्मवेद्विञ्जं तलो । लंगमसिब वषहरं, कद्द एजं मुज्जए देहं ॥ १ ॥ इति । अयं पुनः स्तंभलवैकालिकप्रकीर्णकानुसारैर्गैतच्छरीरस्यैव गर्माधानादारस्य किंचिद्विशेषतोऽशुचित्यस्वरूपं दृश्यते—

तत्र तार्धतन्त्रया नाभेरधत्तात्पुष्पनालिकाकारं यन्नाडीद्वयं तस्याधत्तादधोमुखीभूतप्रकोशाकारा जीवोत्पत्तिस्थानस्वरूपा योनिर्भवति, तस्या अधःप्रदेशे आम्रमंजरीतुल्या मांसस्य मंजरी भवति, सा च ऋतुसमये स्फुटिता सती श्लोणितलवान्मुचति, ततः सा यदा कोशाकारां योनिं प्रविशति, पुरुषसंयोगात् शुक्रमिश्रिता च भवति, तदा योनिर्बोपोपपातयोमया ज्ञानिभिर्भूषिता, तत्र च द्वादशं गृहूचानि यावचे शुक्रशोणिते अविष्वस्तयोनिर्भवेत्, तत ऊर्ध्वं तु विष्वक्त्योनिर्कल्पमुपासच्छता, तस्मात् द्वादशगृहसम्ये एव तत्र जीव उत्पद्यते, न तु परतः, स चोत्पत्तिप्रथमसमये तदैवैकत्र मिलितं पितुः संबन्धि शुक्रं मातुः संबन्धि श्लोणितं चाहारत्वेन गृह्णाति । अयमेव च ओजआहार उच्यते, स चापर्याप्तावस्थां यावद् भवति, ततो यदा पर्याप्तो भवति तदा तस्य गर्भस्थस्य लोमाहार एव स्यात् । अथ तस्मीवाश्रितं शुक्रश्लोणितद्रव्यं सप्त दिनानि यावत्कललं भवति, ततः सप्त दिनानि यावद्गुदस्वरूपं भवति, ततः प्रथमे मासे कर्पोलप्रमाणा मांसपेषी जायते, द्वितीयमासे सैव घना मांसपिंडिका भवति, तृतीयमासे मातुर्देहदं जनयति, चतुर्थे मासे मातुरंगानि पीडयति, पंचमे मासे स जीवस्तस्या

१ शरीरशब्दस्य पुंस्र्यं चित्त्यम् ।

मांसपिंडिकातोऽङ्गुवत्पाणिद्वयं पादद्वयं मस्तकं चेत्येतान् पंचावयवान् निष्पादयति, षष्ठे मासे पित्तं शोणितं च निष्पादयति, मस्रमे मासे सप्त शतानि रूसाः पंच शतानि मांसपेशनिव धमनीनाडीविशेषान् सार्द्धत्रिकोटिरोमकृपांश्च निष्पादयति, अष्टमे मासे ईषदुननिष्पन्नो भवति, नवमे मासे च सुनिष्पन्नसमस्तांगोपांगो भवति। किं च गर्भावस्थायां मातृजीवसहरणी पुत्रजीवसहरणी चेति द्वे नाड्यौ स्तः, तयोर्मध्ये आद्या मातृजीवप्रतिबद्धा सती पुत्रजीवसृष्टास्ति, तथा पुत्रजीवो मातृशुक्तानाविधरसविकृती-नामेकदेशेन सह ओजआहारं गृह्णाति, द्वितीया तु पुत्रजीवप्रतिबद्धा सती मातृजीवं स्पृष्टवती, तथा पुनः स जीवः स्वशरीरं चिनोति, न पुनस्तदवस्थायां कावलिकाहारं गृह्णाति, नापि उचारप्रथवणादयस्तदानीं तस्य संभवति। यत्पुनस्तदाहारद्रव्यं स गृह्णाति तस्वस्य श्रोत्रादिपंचैन्द्रियतयाऽस्थिमज्जाकंठशरीरोमनखतथा च परिणमयति। पुनर्गर्भस्थो जीवो जनन्यां शयनं कुर्वाणायां स्व-पिति, तस्यां जातृत्यां च जागर्ति, तस्यां सुखवत्यां सुली भवति दुःखवत्यां च दुःखी भवति। एवं कर्मोदयतो जीवः परमा-न्यकारमेघमृते गर्भप्रदेशे महादुःखमनुभवन्निवसति।

ततो नवमे मासेऽतिक्रांते वा वर्चमाने वाजनागते वा माता स्त्री १ पुरुष २ नपुंसक ३ विष ४ रूपाणां चतुर्णां मध्येऽ-न्यतमं प्रथमे, तत्र शुक्राल्पत्वे शोणितधिक्ये च स्त्री जायते, तद्वैपरीत्ये तु पुरुषः स्यात्, द्वयोः साम्ये च नपुंसको भवेत्, केवलशोणितसमायोगे तु निर्जीवमांसपिंडरूपं विषं स्यादिति। कथित्युनर्जतुराविर्भूतप्रभृतपापाभिभूतः सन् वातपित्तादिदूषिते देवादिस्तंभिते वा गर्भे द्वादश वर्षाणि निरंतरं तिष्ठति। इयं च गर्भस्य भवस्थितिरस्ति। कायस्थितिः पुनर्नराणां गर्भस्य चतुर्विंशतिवर्षाणि। तथाहि-कथिञ्जीवो द्वादश वर्षाणि गर्भे स्थित्वा तदंते च मृत्वा तथाविधदुष्कर्मवशात्तत्रैव गर्भस्यकलेचरे

ममृतस्य पुनर्दादयः र्पाणि जीवंस्त्रिद्वितीत्येवं चतुर्विंशतिलवर्पाणि उत्क्रान्तौ गर्भवासो भवतीति । तिर्यग्जीमस्तु तिर्यधीनां गर्भे
उत्सर्गोऽष्ट र्पाणि विद्यति, ततः परं तस्य विनाशः प्रसवो वा स्यादिति । ननु स्त्रीणां गर्भोत्पत्तियोग्यत्वं पुरुषाणां च गर्भा-
धानयोग्यत्वीर्ययुक्तत्वं च क्विपत्कालं यावद्भवतीति चेदुच्यते-पंचपंचाशद्वर्पाणि यावत्स्त्रीणां योनिरम्लानित्वाद्गर्भं गृह्णाति,
ततः परं तु आर्चवामानाम्लायति । यदुक्तं निशीथचूर्णो-इत्यथै जाव षणपद्मा वासा न पूरति ताव आमिलिणा य जेषी
अचरं भवति गर्भं च गृह्णातीत्यर्थः, षणपद्मवासाए षुण कस्तइ अत्वं भवति न षुण गन्धं गिण्हह, षणपद्माए परओ नो
अचरं नो गन्धं गिण्हह चि । तथा पंचसप्ततिलवर्पाणि यावत्पुरुषो गर्भाधानयोग्यवीर्ययुक्तो भवति, ततः परं तु श्रायेणैतादृग्-
वीर्यवर्जितः स्यात्, यदुक्तं-षणपलाहपरं, जेषी पमिलाइ य महिलिआणं । षणहचरिए परओ, होइ अवीओ नरो पायं
॥ १ ॥ ति । इदं हि वर्षशतयुगे जननाश्रित्य द्रष्टव्यं, वर्षशतात्परतौ वर्षशतद्वयं त्रयं चतुष्टयं चेत्यादियामत्सूक्तोऽट्टियांसां
श्रीगामार्युभमति तासां मत्रायुषोऽर्द्धं यावदोनिरम्लानित्वेन गर्भधारणसमर्था भवति, पुरुषाणां तु गर्भेषामपि पूर्वकोटि-
पर्यन्तस्य स्रायुषधर्मो विद्यतितमो भागोऽजीवो भवति, पूर्वकोटेरुपरिस्थतीनां तु युगलिकत्वेन सत्कृतसवधमत्वादावस्थित-
यौवनस्याय नायं नियम इति ।

तथा इह शरीरे त्रीणि मातुः संबन्धीनि अंगानि संति, तथाहि-मांसं ? श्रोणितं ? मस्तकमेजकं च ? । त्रीणि च
पितुः संबन्धीनि अंगानि, तथाहि-अस्थि ? अस्थिमज्जा ? केज्जमधुरोमनलानि ? चेति । अथ पुनर्देहस्यैव शृष्टकंडकप्रभु-
त्यनयवसंख्यादिकं प्रदर्शयति-तत्र तानमनुष्यशरीरे शृष्टवंशस्य अष्टादशसंख्या ग्रंथिरूपाः संधयो भवति, तेषु चाष्टादशसु

मध्वे द्वादशसंधिभ्यो द्वादश पंशुलिका निर्गत्य उभयपार्श्ववावृत्य वक्षःस्थलमध्यवर्त्येति लगित्वा पश्चिकाकारतया परिण-
मंति । तथा तस्मिन्नेव शृण्वंशे शेषपट्टसंधिभ्यः षट् पंशुलिका निर्गत्य पार्श्वद्वयं चावृत्य हृदयस्योभयतो वक्षःपंजरादधस्तात्
शिथिलकुशेरुपरिष्ठात्स्पर्शासंभिलितास्तिष्ठति, अयं तु कटाह इत्युच्यते । तथा शरीरे प्रत्येकं पंच पंच वामप्रमाणे द्वे
आत्रे भवतः, तयोर्मध्ये एकं स्थूलमन्यचतुर्कं तत्र यत्स्थूलं तेनोच्चारः परिणमति, यद्युनस्तनुकं तेन प्रस्रवणं परिण-
मति । तथैव शरीरे द्वौ पार्श्वौ भवतः-दक्षिणो वामश्च, तत्र यो दक्षिणः स दुःखकारिपरिणामः, यस्तु वामः पार्श्वः स
सुखकारिपरिणामः, पुनरस्मिन् शरीरे षष्ठाधिकं शतं (१६०) संधयो भवति । अंगुलाद्यस्थिवंशमेलोपकस्थानानि संधय
उच्यंते । पुनः सप्ताधिकं शतं (१०७) संखानिकादीनि मर्माणि सन्ति । तथा पुरुषस्य शरीरे सप्त शतानि नाभिप्रमवाः
लसा भवति, तत्र षट्यधिकं शतं शिरा ऊर्ध्वगामिन्यो नाभेरारम्य मस्तकं यावद्गच्छति, ताश्च रसहरणा(ण्यः) उच्यंते, तासां
चानुपघाते सति श्रोत्रचक्षुर्ग्राणजिह्वानां बलशुद्धसति, उपघाते च सति श्रोत्रादीनां बलं क्षीयते, तथा षट्यधिकं शतमेव
चान्याः लसा अधोगामिन्यः पादतलमुपघाते सति जंघाबलकारिण्यः, उपघाते तु शिरोवेदनाद्यता-
दीनि कुर्वति । तथा षट्यधिकं शतमेव अपरा गुदाप्रविष्टाः लसा भवति, यासां बलेन वायुर्मूत्रं पुरीषं च प्राणिनां प्रवर्धते,
एतासां विघाते तु अर्शासि पांडुरोगो मलमूत्रवायुनितोषश्च भवति । तथा षट्यधिकं शतमेव चेतस्तिर्गामिन्यः शिरा
हस्ततलमुपघाताः सन्ति, ताश्चानुपघाते सति बाहुबलकारिण्य, उपघाते तु पार्श्वशृष्टिकुशिवेदनाः कुर्वति । तथान्याः पंचविंशति-
शिराः श्लेष्मधारिण्यो भवति, इतराः पुनः पंचविंशतिरेव शिराः पित्तधारिण्यो भवति, दश च शिराः शुक्राल्पसप्तमघातुधा-

रिणो भवति । इत्थं नामिप्रभवाणि मसागिराशतानि (७००) पुरुषस्य शरीरे भवति । स्त्रीणां तु त्रिंशता न्यूनानि, नपुंसकस्य पुनर्विगतिन्वृत्तानि स्युः ।

तथाऽस्मिन् शरीरे नव शतानि अस्थियधनाब्धो भवति, नव च सप्तहा धमनीनाब्धः स्युः, तथा स्मश्रुकेशैर्विना नवनवतिलशोभसूया भवति, तैस्तु सह सार्द्धास्त्रिंशत् क्रोडयो रोमकूपानां जायते, तत्र स्मश्रूणि कूर्चकचाः, केयास्तु शिरोरुहा इति । तथा मुत्तान्यंतरचित्तिमासखंडरूपा जिह्वा दैर्घ्येणात्मांगुलतः सप्तांगुलप्रमाणा भवति, तौल्ये तु मगधदेशप्रसिद्धेन पलेन चत्वारि पलानि भवति । अक्षिमांसगोलकां तु द्वे पले । शिरस्तु अस्थिखंडरूपैश्चतुर्भिः कपालनिष्पद्यते, ग्रीवा पुनश्चतुरंगुल-प्रमाणा भवति, सुमे चास्थिखंडरूपा दंताः प्रायेण द्वात्रिंशत्संख्या भवति, हृदयांतर्वचिमांसखंडं तु सार्द्धपलत्रयं भवति, वक्षोजर्गदमांसशिपुभ्यं कालेयञ्च पुनः पंचविंशतिपलानि म्यात् । तथा शरीरे मूत्रस्य शोणितस्य च प्रत्येकमादकं सर्वदेवा-वस्थितं भवति, वगायास्तद्द्वंद्विकं, मत्सुलिं (मत्सुले)भस्य प्रस्थं, पुरीपस्य प्रस्थपदकं, पिचस्य श्लेष्मणश्च प्रत्येकं कुडवः, गुक्रस्य तर्दशुडः मर्दामस्थितो भवति । एतच्चाहकप्रस्थादिमानं बालकुमारतरुणादीनां 'दोअसईओ पसई' इत्यादिक्रमेणा-त्मीयान्मीयहन्ममाश्रित्यानंतव्यं । उक्तं च-दोअमईओ पमई, दोपसईओ सेइआ, चचारि सेइआओ कुलओ, चचारि कुलओओ पत्यो, चचारि पत्या आदयं, चचारि आदया दोणो इत्यादि । धान्यमृदवाद्दसुत्वीकृतो हस्तोऽमतीत्युच्यते । अग्रे ययाद्बुज्ज-मयो बोध्यः, इत्थमुक्तमानाच्च शुक्रशोणितादीनां यत्र दीनाधिक्यं भवति तत्र यातादिदूषितत्वेनेति ज्ञेयं । तथा पुरुषस्य शरीरे पंच कोष्ठानि भवति, वियाम्नु पद्, पुनः पुरुषस्य द्वौ कर्णौ, द्वे चक्षुषी, द्वे घ्राणे, सुखं, पायुरुपस्थथेत्येवं नव-

श्रोत्राणि (श्रोत्रांसि) स्युः, स्त्रियास्तु एतान्येव स्तनयुगलसहितानि एकादश भवन्ति, एतानि मनुजगतिमाश्रित्य बोध्यानि, तिर्यग्गतौ त्वजादीनां द्विस्तनीनामेकादश श्रोत्राणि, गवादीनां चतुःस्तनीनां त्रयोदश, वृक्ष्यदीनामष्टस्तनीनां मत्तदश । इदं हि निर्व्यर्घाते बोध्यं, व्याघाते पुनरेकस्तन्या अजाया दश, विस्तन्याश्च गोद्वन्द्वेति । तथा पुरुषस्य शरीरे पंच शतानि सांमपेश्यो भवन्ति, स्त्रीणां तु त्रिशता न्यूनानि नपुंसकस्य पुनर्विद्यत्या न्यूनानि स्युः । तथायं शरीरोज्जेकेशं महारोगाणामुप-
 चिस्थानमस्ति । तत्र संसारस्थसर्वरोगसंख्या यथा-पंचैव य कोडीओ, लक्खा अडयट्टि सहस्र नवनवई । पंचगया जुलसीई, रोगाणं हुंति संखाओ ॥ १ ॥ चि । इत्येवमस्थ्यादिसंघातरूपे विविधव्याधिकुलाकुलेऽस्मिन् शरीरे किं नाम स्वरू-
 पतः शुचित्वं ? न किञ्चिदपीति भावः ६ ।

अथ सप्तमी आश्रवभावना यथा-इह संसारे जीवा मिथ्यात्वाविरतिक्रपायगोरोराश्रवैः प्रतिगमयं शुभाशुभकर्मपुद्गलान्
 गृह्णन्ति । तत्र केषां पुण्यात्मनां चित्तानि नित्यं सर्वमत्त्वेषु मैत्र्या, गुणाम्यधिकेषु प्रमोदेन, अविनीतेषु माध्यस्थ्येन, दुःखि-
 तेषु च क्रूरगया यासितानि सति ते शुभकर्माणि वंशन्ति, केषां पुनर्मनांसि आर्चरोद्द्रध्यानमिथ्यात्वकपायविषयैः सर्वदाऽऽक्रां-
 तानि सति तेऽशुभकर्माणि वंशन्तीत्यादित्तनमाश्रवभावना । उक्तं च- मिच्छचाविरिदकसाग-जोगदारेहि जेहि अणुसमयं ।
 इह कम्मपुग्गलाणं, गहणं ते आसवा हुंति ॥ १ ॥ चि ॥ ७ ॥ अथाष्टमी संवरभावना यथा-इह मिथ्यात्वादीनामाश्रवणां
 सम्पत्त्वादिभिर्योगनिरोधः स संवर उच्यते, स च सर्वतो देशतश्चेति द्विधा, तत्र सर्वतः संवरोऽयोगिकैलिनमेव स्यात्,
 देशतः पुनरेकद्विग्याद्याश्रयोधिनां भवति, स पुनः प्रत्येकमपि द्रव्यभावभेदतो द्विधा, तत्रात्मनि आश्रवाज्ञागमानस्य कर्म-

पद्द्रव्याणि संति, तत्र यः स्वभावतो गतिप्रवृत्तानां जीवपुद्गलानां मत्स्यानां जलमिव उपप्लंभकारी स धर्मास्तिकायः १ ।
 यः पुनः पथिकाणां छायेव तेषामेव स्थितानुपप्लंभदायी सोऽधर्मास्तिकायः २ । एतौ च द्वावपि प्रदेशतः प्रमाणतश्च लोका-
 काशतुल्यौ । तथा तेषामेव गतिस्थितिप्रवृत्तानामवकाशदानादवगाहनधर्माऽऽकाशास्तिकायः ३ । तथा चेतनालक्षणः कर्मणां
 कर्मां मोक्षा च जीवनधर्मा जीवास्तिकायः ४ । तथा महीमहीधराश्रादिसमस्तवस्तूनां परिणामि कारणं पूरणगलनधर्मा
 पुद्गलास्तिकायः ५ । तथा वर्चनालक्षणोऽभिनवपौद्गलिकवस्तूनां जीर्णत्वापादकः समयक्षेत्रांतर्वर्चो कालः ६ । एतेषु पुद्गल-
 द्रव्यवर्जाणि (नि) सर्वाण्यप्यमूर्चद्रव्याणि पुद्गलस्य मूर्चः तथा जीवद्रव्यवर्जाणि (नि) सर्वाण्यप्यचेतनद्रव्याणि इति । ननु
 अंसंब्येयप्रदज्ञात्मके लोकाकाशोऽजंतानंतजीवद्रव्याणि, तेभ्योऽप्यनंतगुणाभ्यधिकानि पुद्गलद्रव्याणि च कथमवतिष्ठते ? संकी-
 र्णता कुतो न स्यात् ? इति चेदुच्यते-जीवद्रव्याणाममूर्चत्वात् संकीर्णत्वं, पुद्गलानां तु मूर्चत्वेऽपि प्रदीपप्रभादिदृष्टानेन तथा-
 विधपरिणामवैचित्र्यादेकस्मिन्नप्याकाशप्रदेशोऽजंतानंतपरस्माभ्यादिपुद्गलद्रव्याणामसंकीर्णतया निवेशो भवति, किं पुनरसंब्ये-
 येषु तेष्विति न कथिदोषः । यदुक्तं पूज्यैः श्रीमदभयदेवचरिभिः श्रीमद्भगवत्यंगृत्तौ त्रयोदशशतकस्य चतुर्थोद्देशके-
 आगासस्थिकक्षणमित्यादि-जीवद्रव्याणां चाजीवद्रव्याणां च भाजनभृतोऽनेन चेदमुक्तं भवति-एतस्मिन्सति जीवाजीवाना-
 मवगाहः श्रवर्चते, एतस्यैव प्रथितत्वादिति । भाजनभावमेवास दर्शयन्नाह-एणेन वीत्यादि-एकेन परमाभ्यादिना सेति अस्तौ
 आकाशास्तिकायप्रदेश इति गम्यते, पूर्णो भुतस्त्वथा द्वाभ्यामपि ताभ्यामतौ पूर्णः । कथमेतत् ? उच्यते-परिणामभेदात् यथा-
 पवरकाकाशं एकप्रदीपप्रभापटलेनापि पूर्यते, द्वितीयमपि तत्र माति, यावच्छतमपि तेषां तत्र माति, यावच्छतमपि तेषां तत्र माति, तस्योपचयिशेषापादितपरि-

पुद्गलादानस्य यत्सर्वदेशाभ्यां छेदनं स द्रव्यसंवरः, यस्तु भवहेतुक्रियायास्त्यागः स भावसंवरः, एवंस्वरूपस्याश्रवविरोधिनः संवरस्य चिन्तनं सा संवरभावना । उक्तं च-आसवदारपिहाणं, सम्मत्तार्हहि संवरो नेओ । पिहियासवो हि जीवो, सुतरि व तरेइ भवजलर्हि ॥ १ ॥ चि ८ ।

अथ तवमी निर्जराभावना, यथा-इह संसारे प्राग्बद्धानां कर्मणां तपसा निकर्तनं निर्जरेत्युच्यते । बद्धमानकर्मविषयः संवरः, प्राग्बद्धकर्मविषया च निर्जरेत्यनयोर्भेदः । इयं च द्विधा-सकामा अकामा च । तत्र सकामा द्वादशधा, बाह्यस्याभ्यन्तरस्य च तपसः प्रत्येकं षड्भेदत्वात् । ते भेदास्तु प्राग्यतिघर्माधिकारे व्याख्याता एवेति न पुनर्व्याख्यायन्ते । इयं हि द्वादशविधापि निर्जरा विरतिपरिणतानां भवति, तैरेव कर्मक्षयार्थं साभिलाषेण क्रियमाणत्वात् । अकामा तु विरतिपरिणामरहितानां शेषजन्तुनामनभिलाषेणैव शीतोष्णशुक्तिरिपासादेः सहनाज्ञायते, एवंविधाया निर्जरायाधितनं निर्जराभावना । यदुक्तं-कम्मण पुराणाणं, निक्खंतनं निजरा दुवालसहा । विरयाण सा सकामा, तहा अकामा अवरयाणं ॥ १ ॥ ति ९ ।

अथ दशमी लोकसभावभावना यथा-अलोकस्य मध्यमारे चतुर्दशरज्जुप्रमाणे लोको विद्यते, स च कटिसंस्थापितकट्टय-स्तिर्यग्प्रसारितापदयुगो यः पुरुषस्तदाकारोऽस्ति, यद्वा अधोमुखीकृतवृद्धच्छरावस्योपरि स्थितं यच्छुशुरावसंपुटं तत्संस्थानो विद्यते । इदमत्र तात्पर्यं-सत्परज्जुविस्तारादधस्तनलोकतलाद्ध्वं स्तोकं स्तोकं संकुचन् लोकस्तिर्यग्लोके एकरज्जुविस्तृतो भवति, तत ऊर्ध्वं क्रमेण विस्तारं भजन् ब्रह्मलोकस्य तृतीयग्रस्तटे पंचरज्जुविस्तृतः स्यात्, ततः पुनः स्तोकं स्तोकं संक्षेपं भजन् सर्वोपरितने लोकाग्रप्रदेशप्रतरे रज्जुविस्तृतो भवति, ततो भवति यथोक्तसंस्थानो लोक इति । तस्मिन् धर्मास्तिकायादीनि

पद्द्रव्याणि संति, तत्र यः स्वभावतो गतिप्रवृत्तानां जीवपुद्गलानां मत्स्यानां जलमिव उपट्टभकारी स धर्मास्तिकायः १ ।
 यः पुनः पथिकानां छायेव तेपामेव स्थितावुपट्टभदायी सोऽधर्मास्तिकायः २ । एतौ च द्वावपि प्रदेशतः प्रमाणतश्च लोका-
 काशतुल्यौ । तथा तेपामेव गतिस्थितिप्रवृत्तानामवकाशादानादवगाहनधर्माऽऽकाशास्तिकायः ३ । तथा चेतनालक्षणः कर्मणां
 कर्त्ता भोक्ता च जीवनधर्मा जीवास्तिकायः ४ । तथा महीमहीधरादिसप्तमस्तवस्तूनां परिणामि कारणं पूरणगलनधर्मा
 पुद्गलास्तिकायः ५ । तथा वर्त्तनलक्षणोऽभिनवपौद्गलिकवस्तूनां जीर्णत्यापादकः समयक्षेत्रातर्वर्त्ती कालः ६ । एतेषु पुद्गल-
 द्रव्यवर्जाणि (नि) सर्वाण्यव्यमूर्त्तद्रव्याणि पुद्गलस्तु मूर्त्तः तथा जीवद्रव्यवर्जाणि (नि) सर्वाण्यव्यचेतन्द्रव्याणि इति । ननु
 असंख्येयप्रदेशात्मके लोकाकाशेऽन्तान्तजीवद्रव्याणि, तेभ्योऽप्यन्तगुणाम्यधिकानि पुद्गलद्रव्याणि च कथमवतिष्ठते ? संकी-
 र्णता कुतो न स्यात् ? इति चेदुच्यते-जीवद्रव्याणाममूर्त्त्वान्न संकीर्णत्वं, पुद्गलानां तु मूर्त्त्वेऽपि प्रदीपप्रभादिदृष्टान्तं तथा-
 विधपरिणामवैचित्र्यादेःकस्मिन्नप्याकाशप्रदेशेऽन्तान्तपरम्णादिपुद्गलद्रव्याणामसंकीर्णतया निवेशो भवति, किं पुनरसंख्ये-
 येषु तेष्विति न काश्चिदोपः । यदुक्तं पूज्यवर्यैः श्रीमद्भयदेवद्वारिभिः श्रीमद्भगवत्यंगदृत्तौ त्रयोदशशतकस्य चतुर्थोद्देशके-
 आगासत्थिक्राणमित्यादि-जीवद्रव्याणां चाजीवद्रव्याणां च भाजनभूतोऽनेन चेदमुक्तं भवति-एतस्मिन्सति जीवाजीवाना-
 मवगाहः प्रवर्त्तते, एतस्यैव ग्रथितत्वादिति । भाजनभावमेवास्य दर्शयन्नाह-एणेण वील्यादि-एकेन परमाज्वादिना सेति असौ
 आकाशास्तिकायप्रदेश इति गम्यते, पूर्णो भूतस्तथा द्वाभ्यामपि ताभ्यामसौ पूर्णः । कथमेतत् ? उच्यते-परिणाममेदात् यथा-
 पत्ररकाकाशं एकप्रदीपप्रभापटलेनापि पूर्यते, द्वितीयमपि तत्र माति, यावच्छतमपि तेषां तत्र माति । तथौपधविशेषापादितपरि-

णामादेकस्मिन् पारदकर्म सुवर्णकर्मगतं प्रविशति, तत्पारदकर्मोभूतं च गतं औपधसामर्थ्यात्पुनः पारदस्य कर्मः सुवर्णस्य च कर्मगतं पृथग्भवति, विचित्रत्वात्पुद्गलप्राणिस्येति । पुनर्लोकप्रकाशग्रथेऽप्युक्तं-विश्रत्यौपधसामर्थ्या-त्पारदस्यैककर्मिके । सुवर्णस्य कर्मगतं, तौल्ये कर्मधिकं न तत् ॥ १ ॥ पुनरौपधसामर्थ्या-चद्वयं जायते पृथक् । सुवर्णस्य कर्मगतं, पारदस्यैक-कर्मिकः ॥ २ ॥ इति । इह पुनरुच्चैश्चित्तिर्यलोकस्वरूपं तु ग्रंथांतरादवसेयं । एवंविधलोकस्वरूपस्य चिंतनं लोकस्वभाव-भावेन । यदुक्तं-अहमहुरहमह्ययतिअ, लहमह्ययलुयलसंठिअं लोगं धग्माइ पंचदेहिं, पूरिअं मणसि चिंतिजेत्ति ॥१॥ १० ।

अथैकादशी बोधिदुर्लभत्वभावना यथा-अंततानंतकालदुर्लभंचेद्रियत्वमनुष्यभावादिसत्सामग्रीयोगेऽपि प्राणिनां परम-विशुद्धिकारिणी सर्वज्ञदेशिता तच्चज्ञानरूपा बोधिः प्रायेण दुर्लभा, सा च यदेकदापि लब्धा भवेत्तर्हि जंतूनामियत्कालं संसारे पर्यटनं न स्यादित्यादिचिंतनं बोधिदुर्लभत्वभावना । यदुक्तं-यंचिदियचणाइअ-सामग्गीसंभवे वि अइदुलहा । तत्ताव-बोहुरूपा, बोही सुही (सोहि) जिअस जओ ॥ १ ॥ चि ११ । अथ द्वादशी धर्मकथकोद्धिनिति भावेना यथा-इह संसारे वीतरागत्वेन सर्वदा परमार्थकर्मोद्योतवित्तमलकेवलज्ञानाबलोकितसकललोकलोकैः श्रीमद्भिरर्हिज्जिर्वेना एतादृक्सुनिर्मलसाधुप्रा-द्वसंबोधिसद्भवधर्मं कथयितुं न कोऽपि समर्थोऽस्ति । कुतींधिकप्रणीतानि तु वचनानि अज्ञानमूलत्वेन पूर्वोपरविरुद्धानि हिसा-दिदोपट्टानि च सन्ति, अतस्तानि प्रत्यक्षमसद्भूतान्येव । यत्पुनस्तेष्वपि कुत्रचिदयासत्तादिपोषणं दृश्यते तद्वचनमात्रमेव, न हि तच्चतः किंचित् । ततश्च तच्चतः शुद्धस्वरूपधारिण्याः सकलजगजंतुताग्ण्याः श्रीमद्देहाण्याः कियद्वर्णनं क्रियते ? यदीयमेकमपि याक्यं यथाकथंचिदपि क्णगीचरीभूतं सत् रीहियेयस्येव प्राणिनो महोपकारकारकं संपद्यते, इत्यादि चिंतनं

डादगीभायना । उक्तं च-धम्मो जिणेहि निरुवहि-उवयारपरेहि सुदु पण्णतो । ममणाणं ममणोया-नयाण दसहा दुवाल-
सहा ॥ १ ॥ इति १२ । इह रौहिणेयपुत्रास्तस्वयं-

राजगृह्ननगर्यां श्रेणिको राजा, तस्याभयगुमारो नाम गर्वयुद्धिनिधिः पुत्रोऽभवत् । इत्थं तन्नगरमधीपत्वनियंभारगिरिगु-
हायां ह्युो लोहरपुरशौरोऽयसत्, स च राजगृह्ननगरोलोकानामेव दारैर्धनैश्च अत्रयासेन क्रामार्यो साधयन् कालं गमयामाग ।
तस्य च रौहिण्यां भार्यायां रौहिणेयो नामातिक्रूरः पुत्रो जातः । अथ लोहरपुरः स्वमृत्युकाले पुत्रमाकार्यति जगाद्-‘हे
पारा ! पेतस्वहितं गच्छसि तर्हि मनुजकाण्डां शिक्षां गृणु, इह किल योऽगो वप्रवयस्थो वीरजितो मृदुवाक्यैर्वक्ति तस्य वचन-
गुणरक्षाले वारुणत्वाद्यया कदापि न धोतव्यं ।’ एवं पुत्रं शिक्षयित्वा स्वयं प्राणत्यागं चकार । ततो रौहिणेयोऽपि पितुः
शिक्षां सरसित्यं पौर्यं कृतोति स्म । अपान्यदा श्रीवीरभुस्तत्र समवसुतः, देवैः समवसरणं निर्मितं, भगवता च भव्यानां पुरः
सख्यैरेवना पारब्धा, तदा स चौरशौर्यधिं राजगृहं प्रवृजन् समवसरणसमीपं संप्राप्तः, तत्रैवं च नितितवान्-यद्यनेन मार्येण व्रजामि
तर्हि देवना वापः भक्षणं स्यात्, अन्यो मार्गस्तु न विद्यते, अथ किं कृतोमि ? यदि बालं विप्रादेन कर्णैर्भयोरंगुल्यो विष्ट्या व्रजा-
भीति विविदिस्य तथैव कृत्वा त्वस्थिः परैरपलत् । तदा सत्वरं प्रव्रतस्तस्य चरणे गाढः कंटको भयः, तेनादुद्वेनातो पदमात्रमपि
श्रोत्रे भृंतुं न शक्नुत । ततोऽनिच्छतोऽपि कर्णद्विक्रामंगुलीमाकृष्य तथा चाब्रवत्ययमुद्वृतस्तस्य तदातःशल्यत्रिगोघनी देवस्व-
भापणिकेत्तं पीरवाणी कर्णशोचरे प्राप्ता । तथाहि-अणिमिसनयणा मणकञ्ज-साहणा पुण्फदाभ्रमिलाणा । चडरंगुलेण
धूम, न स्थितिं युरा लिणा विदि ॥ १ ॥ चि । अथैष हा बहु भुतमिति चितां कुर्वन् वेगात्कंटकं समुद्धृत्य पुनरंगुल्या कर्णं

पिधाय राजगृहपुरं ययौ, तत्र स स्तैरं चौर्यं कृत्वा पुनर्गिरिगुहां प्राविशत्, परं चरणशूलयोद्धरणसमये श्रुतां वीरघर्षाणीं दुरु-
द्धरं शूल्यमिव मन्वानो नित्यं चिचे दुनोति स्म । अथ निरंतरं सकलेऽपि नारैरेतेन मुख्यमाणे सति अत्यंतदुःखितो लोकोऽ-
वसरे राजानं प्रति स्वदुःखं निवेदितवान् । राजापि मधुरवचनलोकमाश्वास्य तलारखं प्राह- 'अरे ! चौरनिग्रहेण लोकरक्षां
किं न करोषि ? । ' सोऽप्युचे- 'हे देव ! रोहिणोयो नाम अतिदुर्ग्रहः कश्चित्सक्लः प्रादुर्भूतोऽस्ति, तत्रिग्रहायं बहव उपायाः
कृताः, परं केनाप्युपायेन स घटुं न शक्यते, अथ देवः स्वयमेव निजां तलारखतां गृह्णातु । ' इति तेनोक्ते सति राजा अभय-
कुमारसन्मुखं पश्यति स्म । स प्रोचे- 'हे तात ! सप्तादिनमध्ये चौरं समानयामि, नो चेत्किं बहूक्तिभिर्भवद्भिश्चौरस्य देडेनाहं
दृष्ये इत्युक्त्वाभयकुमारः सर्वतः चौरस्थानानि यत्नेन पश्यन्नापि क्षापि तस्करं न लेभे । ततः षष्ठे दिने संध्यायां नगरमध्ये
लोकं क्रीलाहलान्निवार्य यथाद्वाहिः सर्वतो भटानमुंचत् । तस्मिन् दिनेऽप्यशकुनैर्वारितोऽपि स चौरो नगरमध्ये प्रविश्य यावत्क-
स्यापि गृहे चौर्यमारुथयान् तावत्पदे पदे स्थितयोर्धैर्मिलित्वा एच्छदक्या त्रासितः सन् स ततः पलाय्य ऊर्ध्वोत्थातोन
प्राकारमारुह्य बहिः पतत् योर्धैर्धृत्तः, प्रातःकाले च तैरभयाय समर्पितोऽभयकुमारोण च राज्ञे दत्तः । ततो राज्ञा तं चोरितद्र-
व्यरहितं दृष्ट्वा त्वं क्रीडतीति पृष्टे सति स प्राह- 'हे राजव्रह्मं तु गालिग्रामवासी दुर्गबन्धो नाम राजकटादयी कृषीबलोऽस्मि,
इह किंचित्स्वकार्यं कृत्वा रात्रौ स्वग्रामाय चलितस्वप्नं भवदोषैर्भाषितः मन् भीत्या वप्रमुञ्चुष्य बहिःपतन्नमीभिर्मटैश्चौरधिया
घृतोऽस्मि । अथ हे विचारज्ञ ! त्वं विचारय, अहं चौरश्रेष्ठां निगृह्णाण, यद्वा मयि हते सति अभयकुमारो जीवति तर्हि
तथा कुरु । ' इति तद्वचो निश्चय्य भूपतिस्तं दृढबंधं विधाय प्रत्ययार्थं तत्र ग्रामे निजभृत्यं प्राहिणोत् । स ग्रामस्तेन चौरेण

पूर्वमेव संकेतितोऽमृत, यतोऽसायन्यां महीं मुष्णन्नपि तस्य ग्रामस्य पालकः पोषकश्च विद्यते, तत्र गत्वा भूपश्रुत्येन तद्वाचो
 ष्टः सन् सकलोऽपि ग्रामो जगद्-‘सत्यमत्र दुर्गचंडः कृपीवलो वसति, स च गतेऽहि नगरं गतोऽभूत्परमधापीह नागतस्ते-
 नायं सकलो जनस्तस्योदंतं ज्ञातुमातुरः स्थितोऽस्ति । ततस्तेन श्रुत्येन पश्चादागत्यैवमेव विज्ञप्तं सति राजा दध्यौ-‘अहो !
 अभयकुमारो मृत्युमयात्सरेषु ग्राम्यलोकेषु चौरव्यपदेशं करोतीति ।’ तद्वाऽभयकुमारो मुखचेष्टादिना राज्ञोऽभिप्रायं विज्ञाय
 ‘मयास्य क्रापटयं कया बुद्ध्या प्रादुर्गिक्यते ?’ इति चिंतायां पतितः, सद्यः समुत्पन्नबुद्धिः सोऽभय एकं सप्तभूमिकं विचि-
 त्रैरुल्लोचैर्विविधयुक्ताफलमंडनै रंभ्रातुत्यरूपभिनारीभिर्देवतुल्यैः पुरुषैश्च स्वविमानोपमभावासं सञ्जयित्वा चौरं वभापे-‘धिगस्तु
 मे दुर्मति, यद्गौरवाहस्त्वं मयैवं विडंबितः । अथैकज्ञस्त्वं समावासेमेहि, यचे भक्तिं कृत्वा स्वापराधं दूरीकरोमि ।’ सोऽपि
 मायी मंत्रिणा सह तन्मंदिरं गतस्तत्र च मिष्टाहारैः परमप्रीतिं प्राप्तः, ततोऽभयेन मंदिरां पाययित्वा दिव्यवस्त्रपरिधानपूर्वकं
 तत्र पत्यंके सुखं श्रापितः । अयोन्मीलचेतनः स चौरस्तादिव्यमंदिरं पश्यन् स्वं स्वर्गस्थमित्य मन्यते स । ततोऽभयकुमारा-
 श्या समंतावनारीगणस्तमाश्रित्य जय जय नंदेति मंगलमुचचार, पुनः श्राक्तनसुकृतवशादत्र विमाने त्वं प्रसुजति, वयं
 सर्वेऽपि ते किंकराः स इत्युच्चां तैर्नाटके समारन्धे सति अमयादेशादेकः स्वर्णदंडहस्तः पुमानागत्य तान् प्रोवाच-‘भो
 नाटकं तावच्चिष्टु यावदमुं देवं देवलोकस्य स्थितिं कारयामि ।’ इति तानुच्चा ततस्तं स प्राह-‘भो नव्यदेव ! म्वस्य
 प्राग्जन्मोपाजिते पुण्यपापे तावन्निवेदय, पश्चात्स्वर्गसुखानि भुंक्ष्व ।’ तदा रोहिणेयो दध्यौ-‘किमयं सत्यः स्वर्गः ? किं
 वा मदर्धमभयस्य कोऽपि प्रपंचोऽयमिति ध्यात्वा स धीर्युद्धिश्चौरः कंटकीद्वरणसमये श्रुतां देवस्वरूपवर्णिकां ‘अणिभिसन-

येत्येति' भगवद्गर्णी सस्मार । ततोऽसौ स्वं च तां पुरास्थितजनांश्च सर्वातिपि भूलप्रचरणान् स्थानमाल्यान् मिलित्वे-
त्रान् मनोऽभीष्टसाधनेऽक्षमान् विलोभय वीरिवाक्येन सह तेषां साक्षाद्विरोधं निरीक्षमाणस्तत्सर्वमभयकृतं दंभं ज्ञातवान् । तत-
स्तेन दंडिना पुनरुच्ये- 'भोः किं ध्यायसि ? सर्वोऽप्ययं देवलोकः स्वस्वभक्तिं दर्शयितुं तमुत्सुकोऽस्ति, अतः शीघ्रं स्ववृत्तान्तं
वद ।' तदा स जगाद- 'जिनपूजतस्माद्युसेवनदयापालनपात्रदानचैत्यनिर्माण्यादिसद्गर्मकृत्यानि मया प्राग्भवे कृतानि ।'
पुनर्दंडिनोक्तं- 'भो देव ! प्राणिनां जन्म एकस्वभावेनैव न प्रयाति तस्मादेतत्पुण्यमिव स्वकृतं चौर्यत्वीलोलतादिपापकर्मापि
निःशकं वद ।' तदा रौहिणेयो जगाद- 'अहो दिव्यज्ञानवतस्तव कोऽयं मतिभ्रमः ? ये किल सुसाधुसेवाकारिणः श्रद्धास्ते
किमीदृक्कृकर्म कुर्वते ? यदि च कुर्वते तर्हि कथमीदृशं स्वर्गं लभते ? तस्मान्मयि तु मनागपि पापं नास्ति, किं पुनः पुनः
पृच्छसि ?' तदा परिच्छदांतरितोऽभयकुमारस्तत्सर्वं श्रुत्वा रोषदृष्टाधरोऽपि सन् अस्य मतिकौशलं प्रशंसति स्म । ततस्त-
त्समीपमागत्य तमालियेति जज्ञल्प- 'हे वीर ! अद्यावधि केनाप्यहं न निजितोऽस्मि, त्वया पुनर्जितः, परमेतन्महच्चित्रं यत्त्वं
मयापि न निगृह्यसे ।' अथेवं प्रीत्याभयेनोक्तः सन् स प्रोवाच- 'हे अभय ! श्रीवीरिवाक्यं हृदि विभ्रानोऽहं त्वया न
निगृह्ये, अत्र किमाश्चर्यं ? परं मद्यपानाद्यच्चं स्वर्गं प्रापयसि तदाश्चर्यं ।' तदाऽभयः प्राह- 'हे भ्रातर्ममोक्षया त्वं मां मा
लज्जय । यथास्थितं वद, चौरस्थितं तत्र श्रीवीरिवाणी कथं कर्णगीचरा जाता ? ।' एवं सस्नेहं श्रुतः सन् स चौरः सर्वो-
मापि स्वकथामादितोऽजादीत् । पुनरुच्ये- 'यदि जगद्गुरुवाचं तदाहं नाश्रोष्यं तर्हि अद्य त्वया छलितः सन् कां कां विडंबनां
तावाप्स्यं ? किं च यस्य प्रभोरैकमपि वाक्यं प्राणिनां महाकष्टवारकं स्यात् तस्य सर्वोऽप्यायमः श्रुतः सन् अक्षयसौख्यदः

स्यादेव । अहं किल जनकरूपेण त्रैरिणा वंचितः सन् तदा कर्णयोः प्रविष्टां श्रीवीरवाणीं श्रुत्यमिदं मेने, परं साऽमृतस्वभावत्वेन ममाधुना जीवितप्रदा जाता । अथ हे आतः ! सर्वमपहृतं धनं तुभ्यं दर्शयित्वाहं श्रीवीरपादांते व्रतं ग्रहंतुमिच्छामि । ततोऽभयेन तं राहः समीपमानीय प्रोक्तं—‘हे स्वामिन्नयं स्वस्य चौर्यं मन्यते ।’ ततो भूपेन वध्योऽयमित्यादिष्टे सति अभयः प्राह—‘हे तात ! यद्येव मृच्येत तर्हि अपहृतं धनं सर्वमपि प्रत्यर्पयत्, अन्यथा न तंबूग्रहीतुं शक्यते, मयापि चायं बंधूकृत्य गृहीतोऽस्ति, न पुनर्बुद्ध्या । अथासौ पुनर्वैराग्यवासितमानसः सन् दीक्षां ग्रहीतुमिच्छति, तस्मान्नायं वधमर्हति । ततस्तेन चौरिणापहृतं सर्वमपि धनं दक्षितं, राज्ञा च तद्रव्यं यथास्वं पौरैभ्यो दत्तं । तदनंतरं श्रेणिकपृकृतनिक्रमणमहोत्सवः परित्यक्तविभवदारपरिवारो रोहिण्यशौरो नागैः स्तूपमानः श्रीवीरप्रभोः पार्श्वे विधिना व्रतं गृहीत्वा स्वयं पूर्वाचरितदुराचार-शुद्धये विविधतपांसि तथा आमवं शुद्धधर्मपाराध्यं प्रांतेऽनग्नं विधाय स्वर्गं जगाम । इति श्रीभगवद्वाणीमाहात्म्ये रोहिणे-यवृत्तांतः । तदेवमुक्तं द्वादशभावनास्वरूपं—

अथ साधुसंबंधिद्वादशप्रतिमास्वरूपं किंचिन्निगद्यते—

मासाईसत्ता ७, पढमा ८ विइ ९ तइय १० सत्तराइदिणा ।

अहराइ ११ एगराई १२, भिखवूपडिमाण चारसगं ॥ ११९ ॥

व्याख्या—प्रथमा मासिकी प्रतिमा, द्वितीया द्वैमासिकी, तृतीया त्रैमासिकी, एवं यावत्सप्तमी सप्तमासिकी प्रतिमा, ततः प्रथमाद्वितीयातृतीयाशब्दैरुपचा अष्टमी नवमी दशमी च प्रतिमा एकैका सत्तरात्रिदिवप्रमाणा, तत एकादशी अहोरात्रिकी

प्रतिमा, द्वादशी चैकरात्रिकी एव । इत्थं विंशत्युपनिषद्भिः प्रतीमानां साधुप्रतिज्ञाविशेषाणां द्वादशकं भवतीति । तत्र मासिक्यां प्रतिमायामब्रह्म पानस्य च प्रत्येकमेकैकैव अन्वयच्छिन्नदानरूपा दत्तचित्तं, द्वैमासिक्यां दत्तद्वयं, त्रैमासिक्यां दत्तत्रयं, एवं यावत्सप्तमासिक्यां भक्तस्य पानस्य च सप्त सप्त दत्तयः स्युः । ततः सप्तरात्रिदिनप्रमाणायामष्टम्यां प्रतिमायामपान-कैलकांतरोपवासनासितव्यं, पारणके चाचाम्लं कर्तव्यं, दत्तचिन्तयामस्तु नास्ति । तथा ग्रामादिभ्यो वह्निरुध्वमुत्सव-नाद्यासनेन स्थित्वा घोरोपसर्गाः सोढव्याः । ततो तवभ्यामपि इदमेवागुष्ठानं, नवरं उत्काटिकत्वाद्यासनेन स्यात्तव्यं । दशम्यपीडयेव, नवरं तस्यां गोदोहिकाद्यासनेन स्यात्तव्यं । तत एकादश्यापि उत्कृष्टरूपैव, केवलं तस्यामपानकं षण्-भक्तप्रत्याख्यानं कार्यं तथा प्रलंबसुजातेन स्यात्तव्यं । ततो द्वादश्यामपि इदमेव विधानं, नवरमपानकमुपवासत्रयं कार्यं, तथा निर्निमेषनेत्रतया एकमुद्गलगतदृष्टितया लम्बितवाहुतया च स्यात्तव्यं । एतासां प्रतिपत्ता हि वज्रपमनाराच-ऋषभ-नाराच-नाराच-अर्धनाराचोदरेत्यतमंहननयुक्तो भवति । तथा जघन्यतो नवमपूर्वस्य तृतीयं वस्तु यावत्, उत्कृष्टतस्तु किंचिदूनानि दशपूर्वाणि यावदधिगतच्छत्रायौ भवति । तथा-तत्रेण १ सुचेण २ सचेण ३, एगत्चेण ४ वलेण ५ य । तुलणा पंचविहा बुचा, पडिंमं पडिवज्ज्यो ॥ १ ॥

इतिगाथोक्तेन तुलनापंचकम परिकर्मणा प्रागेव भावितात्सा भवति । परिकर्मपरिमाणं चैवं-मासिक्यादियु सप्तसु या यावत्परिमाणा प्रतिमा तस्यास्तत्परिमाणमेव परिकर्म । तथा वर्षासु नैताः प्रतिपद्यंते, न च परिकर्म करोति । तथा आद्ये द्वे एकत्रैव वषे भवताः, तृतीया चतुर्थी च एकैकस्मिन् वषे, अन्यासां तु तिमृणामन्यत्र वषे परिकर्म अन्यत्र च वषे प्रतिपत्तिः ।

तदेवं नवभिर्षोराद्याः सप्त समाप्यन्ते । ततोऽष्टम्यादयस्तु तिस्रोऽपि प्रतिमा एकाविंशत्या द्वियसैः पारं यांति, एकादशी च दिनत्रयेण संपद्यतेऽहोरात्रस्यांते षष्ठमक्तकरणत्, द्वादशी पुनः प्रतिमा रात्रेःनंतरमष्टमकरणाच्चतुरात्रिदिवमाना भवतीति । अत्रान्यदापि बहु वक्तव्यमस्ति तत्तु प्रवचनसारोद्धारोदेवगतव्यं । इत्युक्तं संक्षेपतो द्वादशमुनिप्रतिमास्वरूपं ॥

अथ लेशत एवाहोरात्रकृत्यं सूच्यते—

शुद्धाचारः साधुः, श्रीजिनवचनानुसारतो नित्यं ।

कुर्यात्क्रमेण सम्यक्, स्वस्याहोरात्रकृत्यानि ॥ १२० ॥

स्पष्टार्थं, नवरं कृत्यक्रमार्थं—साधुनिर्वायाथरमे ग्रहरे मंदस्वरेण तथा ध्याथपरार्चनोदिरूपं स्वाध्यायं करोति यथाऽस्तं यत्ता न जाग्रति, तदनंतरं तस्यैव ग्रहस्य चतुर्थान्ने सावशेषे सति पद्भिधमावश्यकं समाचरति, तत उत्कटिकः सन् शरीरपरिभोग्यानां भुलपोतिकाद्युपकरणानां यथाविधि प्रतिलेखनां करोति, प्रतिलेखनासमाप्तिसमकालं चोद्गते सूयें वसति प्रमार्जयति, ततो बंदनपूर्वकमाचार्यादिकमाश्रुच्य तदाज्ञया वैद्याद्युच्यं स्वाध्यायं वा करोति, न पुनः स्वयुद्ध्या किंचित्कुर्याति । यदुक्तं—छष्टमदसमदुवालसेहं, मासद्वमासत्वमणेहं । अकरंता गुरुवयणं, अणंतंसारिश्वा भणिश्या ॥ १ ॥ ततश्च किंचिदूनपौरुष्याभ्युपगिष्टः सन् सुखपोतिकां प्रत्युपेक्ष्य पश्चात्प्रायश्चित्तप्रकरणानि प्रत्युपेक्षते, ततो द्वितीयपौरुष्यां प्राप्तायां पूर्वगृहीतश्रुतस्यापि स्मरति, तदनंतरं भिक्षाकाले प्राप्ते सति आगमोक्तविधिना गुर्वज्ञां गृहीत्वा अविशिक्या उपाश्रयान्निष्काममिति, भिक्षाकाल-

१ 'आविशिक्या' 'आवशिक्या' इति प्रत्यन्तरपाठो ।

श्रोत्रसर्गतस्त्वृतीयौशरीररूपः, अथवा 'कले कालं समापरे' इत्यागमवचनात् यत्र लोको यदा भुंक्ते तत्र तदानीं स्थविर-
कल्पकानां भिक्षाकालो बोध्यः, ततः साधुरव्याधिभोजाकुलोऽथठो युगमात्रन्यस्तदृष्टिः पृष्ठतः पार्श्वतथापि दत्तोपयोगः
सन् गृहद् गृहं द्रवम् द्वाचत्वारिंशदोषविवर्जितां भिक्षां गृहीत्वा ततो व्यावृत्त्य नैषेधिव्या वसतो प्रविश्य ईर्याथिकीं प्रति-
क्रम्य यथाविधि अशनादिकं गुरुभ्यो दर्शयित्वा प्रत्याख्यानं च पारयित्वा गृहस्थाद्यालोकवर्जिते सप्रकाशस्थाने स्थित्वा
शुद्धेनोपशमार्थं १ वैयावृत्त्यर्थं २ ईर्याशुद्ध्यर्थं ३ सप्तदशशालस्यमपालनार्थं ४ प्राणधारणार्थं ५ स्वाध्यायादिधर्मचिन्तार्थं ६
च भुंक्ते । भोजनसमये च सुरसुरादिदोषपंचकं वर्जयति ।

यदुक्तं-असुरसुरं १ अचवचवं २, अहुज ३ मधिलवियं ४ अपरिसादिं ५ । मणवयणकायगुत्तो, भुंजे अहपस्त्रिवण-
सेही ॥ १ ॥ ततो मुनिर्विहिविचारमात्रकक्षालनस्वाध्यायवैयावृत्त्यादिकार्याणि कृत्वा चतुर्थे ग्रहरे जाते सति मुखपोतिकां प्रत्यु-
पेक्ष्य गुरूणां स्वस्य चोपकरणानि प्रत्युपेक्षते, ततः स्वाध्यायादिकं कृत्वा तस्यैव ग्रहस्य चतुर्थे भागे सावक्षेपे सति उच्चार-
प्रसन्नवयोः स्थंडिलानि प्रत्युपेक्षते । तदनंतरं मनार्थविवे द्वयं गुरोः समक्षमात्रशक्यं समाचरति । ततः ग्रहं यावत् श्रुतपरा-
वृत्तरूपं स्वाध्यायं करोति, तदनु द्वाद्वार्यं स्मरति, ततो निद्राक्षणे गुर्वात्त्रया भुवं संस्तारुं च प्रत्युपेक्ष्य चैत्यवंदनपूर्वकं
रात्रिसंस्तारकगाथाः समुद्यार्यं स्नेहस्त्रं दक्षिणतो विभुज्य मनाक् स्वपिति, न त्वतिनिद्रावशगो भवतीति । तदेवमुक्तानि
लेखतोऽहोरात्रकृत्यानि, विस्तरतस्तु सर्वोऽपि साधुसुखंभ्यधिकारो श्रंथांतरादवसेयः ।

अथ मुनीनामनेकगुणाधारणा वर्जयते—

निचमचंचलनयणा, पसंतवयणा पसिद्धगुणरयणा ।

जियमयणा मिउवयणा, सव्वत्थ वि सन्निहिअजयणा ॥ १२१ ॥

इरियासमिईपभिई-नियसुद्धायारसेवणे निउणा ।

जे सुयनिहिणो समणा, तेहिं इमा भूसिया पुहवी ॥ १२२ ॥

गाथाद्वयं स्पष्टार्थं । इह सिद्धांतोक्तरीत्या साधुगुणवर्णनं कैव--

जाहसंपण्णा कुलसंपण्णा वलसंपण्णा रूंसंपण्णा विणयसंपण्णा णाणसंपण्णा दंमणसंपण्णा चरिसंपण्णा लज्जासंपण्णा लायव-
संपण्णा मिउमइवसंपण्णा पगइभइया पगइविणीया ओयंसि तेयंसि वचंसि जसंसि जियकोहा जियसाणा जियसाया जियलोहा
जियणिहा जिइंदिया जियपरिमहा जीवियामरणभयविष्णुक्का उग्गतवा दिचतवा धोरतवा घोस्वभचेरयासिणो चहुस्सुया पंच-
मभिईहिं ममिआ तिहिं गुत्तीहिं गुत्ता अक्किणा निम्ममा निहंकारा पुण्हंरंय अलेवा संखो इव निरंजणा मयणं व निराल(स)या
याशो व त्रयडियद्दा कुम्मो इव गुत्तिदिया विहंगु व विष्णुक्का भारडु व अप्पमचा धरणि व सव्वंतहा जिणवयणोवदेसण-
वुन्ना एतंपरोरारनिरया किं चहुणा ? जाव कुत्तियावणभूया एसिआ जिणणाराहगा ममणा भगवंतो नियचरणेहिं
मदियलं पत्तिजयंतो विहंति ति ।

अर्थविधत्ताप्रभृतिशिष्टजनारण्यसद्धर्मस्य दुर्लभत्वं दर्शयते—

जह चिंतामणिरयणं, सुलहं न हु होइ तुच्छविहवाणं ।

गुणविहवज्जियाणं, जियाण तह धम्मरयणं पि ॥ १२३ ॥

व्याख्या—तुच्छविभवानां पशुपालजन्तुपुण्यानां जीवानां यथा चिंतामणिलं सुलभं सुग्रापं न भवति तथा सम्यग्वादिगुणविभववर्जितानामपि जीवानां धर्मानां सुलभं न भवेत्, ये तु जयदेवकुमारखट्टुल्यपुण्यगुणभृताः स्युस्ते मणि-
खानितुल्यायां मनुजगतौ चिंतामणितुल्यमंशुं सद्धर्मं लभन्ते इति भावार्थः । इह पशुपालजयदेवयोर्दृष्टान्तस्त्वेवं—

हस्तिनापुरे नगरे नागदेवनामा श्रेष्ठी, तस्य वसुधरामार्यकुक्षिसंभूतो जयदेवनामा पुत्र आसीत्, स च द्वादश वर्षाणि यावद्रत्नपरीक्षाम्यासं कृतवान् । ततः स शास्त्रोक्तयनुसारेण चिंतामणिं महाप्रभावमच्युद्ध्व्य श्रेयमणीनुपलुल्यान् गणयन् तस्यैवोपार्जनाय सकलेऽपि पुरे प्रतिहृदं प्रतिगृहं च भ्रमणं चकार, परं क्वापि तं न लेभे । ततः स खिन्नः सन् स्वपितरौ प्रत्युवाच—‘मम चिंचं चिंतामणौ लभ्यमस्ति, इह तु स न लभ्यतेऽतोऽहं तदर्थमन्यत्र यामि ।’ तदा तौ श्रेचतुः—‘हे वत्स ! एषा खलु कल्पनैवास्ति, न पुनरन्यत्रापि कुत्रचिदयं परमार्थतो विद्यते, तस्मात्त्वं यथेष्टमन्यै रत्नैर्व्यवहरस्व ।’ तत एवं बहुधो-
क्तोऽपि जयदेवचित्तामणिप्राप्तौ कृतनिश्चयः सन् हस्तिनापुरान्निगत्य बहुनगनगम्यामाकरकवटपचनसमुद्रतीरेषु तमन्वेपयन् सुचिरं भ्रंतः, परं क्वापि तमलममानो विमनस्कीभूय स्वमनसि चिंतयामास—‘किमिदं सत्यं नास्त्येव यत्क्वापि न दृश्यते’

अथवा शास्त्रोक्तं तस्य मणेरस्तित्वमन्यथा न भवेत्, अतः क्वापि भविष्यति ।' इति निश्चित्य त एव पुनरपि बहुमणिखनीर्विलोक्यन्
 अतिशयेन तद्गोप्यं पकार । तत एकदा केनचिद्ब्रह्मनरेण तस्मै उक्तं- 'शो मद्र ! इहेका मणीनां खनिरस्ति तस्यां पुण्यवता
 नरेण पितामणिः प्राप्यते ।' ततो जयवेपसाद्वत्सा तत्र गत्वा पितामणिमन्योपयासात् । तथा तथैकस्य मंदबुद्धेः पशुपालस्य
 हस्तगतं पशुलिख्यं दृष्ट्वा तं शास्त्रोक्तप्रमाणैर्विनामणिं विनाम्य तं ययाचे । तत्र पशुपालेनोक्तं- 'तवानेन किं कार्यं ? ।'
 यणि ए प्राह- 'अहं एतच्छं गतः तत्र पाठेभ्यः कीडार्थं दास्यामि ।' सोऽप्यथ- 'अथेष्टया यथाः सति, तं सत्यमेव किं
 न दास्यासि ? ।' यणिश्च प्राह- 'अहं सत्यवयाने तद्व्युत्थोऽस्मि, तस्मादेतं गतं वेद्वि ? तं पुनरिति प्रश्नेऽन्यमपि लप्स्यसे ।'
 पशुकोऽपि सोऽप्योपकास्तीत्यनेन तस्मै न वदति, ततो जयवेपसेणकारमुत्था तस्मै प्रोक्तं- 'हे मद्र ! यदि तं मम न दत्से,
 तदा तस्मै न पितामणियासाय, येनासौ पुत्रमपि पालितं दद्यात् ।' पशुपालः प्राह- 'यथेय तस्य पितामणिरस्ति तद्धि
 यया विहितं पशुले परशिकृतकस्तुपत्रिके क्षीरं यथायु ।' तत ईप्सितस्य जयवेपसा प्रोत्ते- 'अथे पूर्वं न विस्रतो, किं त्वया-
 मणिकं कृत्वा संभ्राणनेन मणिं शुच्यलेन स्वगिरता शून्यमाप्तौ प्रश्ने स्यापगिरता संनक्तपशुमासिधिः पूजयिता
 भया न पकारस्य पुरो यदिदं विलोके तत्तमिपि पाठ्यस्यते ।' इति धृत्वा त पशुपालः सप्तमिकृतमलिनायुर्णं पालयित्वा
 मणिं प्राप्य शक्तिः । ततो निश्चितं हीनपुण्यस्यास्य हस्ते इत् मणिरत्नं न स्यात्स्यतीति । विधित्वा जयवेपसेण तस्य पूर्ण
 मण्यं प्राप्य । यत्र पशुपालो मार्गं मन्त्रश्च प्राह- 'हे मणे ! अयुना इमाः क्षणिका विक्लीय पनसारादिकथासीय तत्र पूज्यो
 मणिः प्राप्य । यथापि अनिजिपार्थपूर्णं उवासा कार्यः, पुत्रथ हे मणे ! अगानि प्राणो वृद्धस्ति अतो मार्गं कानिश्चयां कथय

त्वं, चेन्न जानासि तर्हि अहं कथयामि, त्वं शृणु, एकस्मिन्नगरे एकहस्तप्रमाणं देवगृहं, तत्र चतुर्भुजो देवोऽस्ति । ’ इत्थं पुनः पुनरुक्तोऽपि स मणिर्यावन्न जजल्प तावत्स मूर्खो श्लः सन्मणिमुवाच—’ अरे त्वं यदि हुंक्रुतिमात्रमपि मे न ददासि तर्हि बाँछितार्थसंपादने तव क्रीदशी आशा ? अथवा चिन्तामणिरिति ते नाम मृषा नास्ति, किं तु सत्यमेव, यतस्त्वत्प्राप्ति एव मनसि चिन्ता न स्फुटति । किं च योऽहं स्व्यातकैर्धेना क्षणमपि स्यातुं न शक्नोमि सोऽहं त्वदर्थं क्रियमाणेनोपवास-विक्रमेण तु मरणमेव प्राप्नुयां, तत एवं मन्येजेन वणिजा मम मारणहेतोस्त्वं वर्णितोऽसि, तस्माच्चं तत्र गच्छ यत्र पुनर्मे दृष्टि-गोचरो न भवेः ’ इत्युक्त्वा तेन स मणिर्दूरे प्रोत्साहितः । तदानंदितो जयदेवः सद्यः प्रणतिपूर्वकं चिन्तामणिं गृहीत्वा संपूर्ण-मनोरथः सन् निजनगरामिसुखं चचाल । मार्गे च महापुरे नगरे मणिप्रभावादुल्लसितविभवसंभारः स कुमारः सुबुद्धिश्रेष्ठिनः पुत्रीं रत्नवतीनाम्नीं परिणीय बहुपरिकरसंयुक्तो हस्तिनापुरं संग्राह्यः, स्वमातापित्रोश्चरणेषु प्रणतश्च । तदा तादृशसमृद्धियुक्तं तं विलोकयानंदितौ मातापितरौ तस्य बहुप्रशंसां चक्रुः, स्वजनाः सन्मानं विदधुः, श्रेयजनाश्च स्तवनां चक्रुः, स्वयं च यावज्जीवं सुखी जातः । इति धर्मरत्नप्राप्तौ पशुपालजयदेवयोरुपनयः । इत्युक्तं सप्रसंगं छत्रस्थाश्रितसर्वविरतस्वरूपं ॥

इत्थं स्वरूपं परमात्मरूप-निरूपकं चित्रगुणं पवित्रं । सुसाधुधर्मं परिगृह्य भव्या, भजंतु दिव्यं सुखमक्षयं च ॥ १ ॥
प्राक्तमसद्व्रंथानां, पद्वृतिमाश्रित्य वर्णितोऽज मया । साध्याचारविचारः, शुद्धो निजकालमशुद्धिकृते ॥ २ ॥

॥ इति श्रीमद्बृहत्सत्तराष्ट्याधीश्वरजिनभक्तिसूरीद्रपदप्रसमाराधकश्रीजिनलभश्चरिसंगृहीते

आत्मप्रबोधग्रंथे संक्षेपतः सर्वविरतिवर्णनो नाम तृतीयः प्रकाशः समाप्तः ॥

॥ अथ चतुर्थः प्रकाशः ॥

तत्र परमात्मता द्विधा, भवस्थपरमात्मता सिद्धपरमात्मता च । तयोः प्राप्तिप्रकारसूचकं चेदमार्याद्वयं—
क्षपकश्रेण्यारूढः, कृत्वा घनघातिकर्मणां नाशं ।

आत्मा केवलभूत्या, भवस्थपरमात्मतां भजते ॥ १२४ ॥
तदनु भवोपग्राहक-कर्मसमूहं समूलमुन्मूल्य ।
ऋजुगत्या लोकाग्रं, प्रातोऽसौ सिद्धपरमात्मा ॥ १२५ ॥

व्याख्या—आत्मा चेतनः क्षपकश्रेणिं समारूढः सन् घनघातिकर्मणां ज्ञानावर्णीय १ दर्शनावर्णीय २ मोहनीय ३ अंतराय ४ लक्षणानां चतुर्णामात्मगुणघातकर्मणां नाशं कृत्वा सद्यः प्राप्तया समस्तलोकालोकप्रकाशकेवलज्ञानकेवलदर्शन-संपन्ना भवस्थपरमात्मतां भजते प्राप्नोतीत्यर्थः ॥ १ ॥ तदनु ततः पश्चादसावेवात्मा सद्यः कियत्ता कालेन वा चतुर्दशगुण-स्थानचरमात्मये भवोपग्राहकर्मणां वेदनीया १ यु २ नाम ३ गोत्र ४ लक्षणानां चतुर्णामाभवस्थायिनां कर्मणां समूहं समूलमुन्मूल्य मूलत एव विनाश्य ऋजुगत्या समयांतरप्रदेशांतरास्पर्शनेन लोकाग्रं सिद्धिस्थानं प्राप्तः सन् सिद्धपरमात्मा

भवति सिद्धपरमात्मतां प्राप्नोतीत्यर्थः ॥ २ ॥

इह भवश्चपरमात्मतायाः स्थितिमानं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, उत्कर्षतो देवोना पूर्वकोटिः, सिद्धपरमात्मतायास्तु साधपर्य-
वसितः काल इति बोध्यं । एवंरूपा परमात्मता येषां विद्यते ते परमात्मान उच्यन्ते, ते च भवस्थकेवलिनः सिद्धाश्चेति
द्विविधा एव । तत्र तावद्भवस्थकेवलिनां स्वरूपं किंचिद्दृश्यते-भवस्थकेवलिनो हि द्विधा जिना अजिनाश्च । तत्र जिना जिन-
नामकमौदयिनस्तौर्यकराः १ अजिनाः सामान्यकेवलिनः २ । जिनाः पुनर्निक्षेपमेदतश्चतुर्धा-नामजिनाः १ स्थापनाजिनाः
२ द्रव्यजिनाः ३ भावजिनाश्चेति ४ । तेषां स्वरूपं त्विदं—

नामजिणा जिणनामा, ठवणजिणा जिणंदपडिमाओ ।

दृव्वजिणा जिणजीवा, भावजिणा समवसरणह्वा ॥ १२६ ॥

व्याख्या—चत्र जिनानां ऋणभाजितसंभवदीनि यानि नामानि ते नामजिना उच्यन्ते, ते च साक्षाज्जिनगुणवर्जिता
अपि परमात्मगुणस्रणादिहेतुत्वेन परमार्थसिद्धिविधायकत्वात्सुदृष्टि[कत्वात्सुदृष्टि]भिः सर्वदा सर्पव्या एव । दृश्यते च
लोकैरपि मंत्राक्षरस्रणाज्ञायमाना कार्यसिद्धिरिति १ । तथा स्वस्वर्णस्रजादिमय्यः कृत्रिमा अकृत्रिमा वा या जिनैद्रप्रति-
मास्ते स्थापनाजिना उच्यन्ते । तेष्वपि च साक्षाज्जिनगुणा यद्यपि न विद्यन्ते तथापि ते तात्त्विकजिनस्वरूपस्मारकत्वात्प्रत्यतां
सम्पत्पदीनां चित्ते परमग्रांत्सोत्सादकत्वाद्बोधोधिर्जितूनां सद्बोधोधिप्राप्तिहेतुभूतत्वात् केवलिवचनैर्जिनतुल्यत्वाच्च शुद्धमार्गादि-

सारिभिः श्रद्धैर्द्रव्यतो भावतश्च सर्वदा निःशंकेव वंदनीयाः पूजनीयाः स्तवनीयाश्च । साधुभिस्तु सर्वसावद्ययोगनिवृत्तत्वेन
 भावपूजैव कर्षव्या, तथैवागमे प्रतिपादितत्वादिति । इह केचित्सुबुद्धिहीना ऐदंयुगीनाः श्रीवीरपरंपरातो बहिर्भूता मिथ्यात्वो-
 दयपराभूताः स्वभतिकल्पितार्थसमारोपकाः श्रीमक्तिनोक्तानेकांतधर्मविलोपकाः प्रादुर्भूतदुष्टवाग्विलासास्तत्त्वतो जैनाभासाः
 श्रीमत्परमगुत्त्वचनोत्थापनजन्यानंतभवभ्रमणभयमवगणय्य स्वगृहीतासत्पक्षस्थिरीकरणार्थं मुग्धजनानां पुरस्तादुत्खन्नरूपणां
 कुर्वतः प्रवदंति यत्स्थापनाजिना ज्ञानादिगुणशून्यत्वात् वंदनादियोग्याः, तद्धंदने हि सद्यः सम्यक्त्वनाशः स्यात्, आगमेषुपि
 तदंदनाद्यधिकारो नास्ति, किं ब्रह्मना ! आधुनिकैरेव स्वमाहात्म्योद्गावनार्थं जिनचैत्यस्थापना कृतास्ति । किं च तत्पूजनादौ
 साक्षात्कीर्वाहिंसा दृश्यते, यत्र च जीर्वाहिंसा स्यात्तत्र न धर्मो, धर्मस्य दयामूलत्वाभिधानात्, तस्मान्जिनसम्यक्त्वमक्षतं रक्षितु-
 मिच्छतां श्राणिनां तद्दर्शनमपि कर्तुमयुक्तं, यत्पुनः पूर्वजादिसंतुष्टयर्थं पिप्पलादिदृष्टक्षमूले सचिजलसेचनादौ मिथ्यात्विवदेवपूज-
 नादौ च प्रयत्नेन तत्र न सम्यक्त्वनाशः, श्राद्धानां संसारितया एतादृशकार्येष्वधिकृतत्वादित्यादि । अथात्रागमोक्तिमनुसृत्य सम्भू-
 त्या तदसत्पक्षनिराकरणाय किंचित्प्रतिवचनमुच्यते-तत्र तावत्स्थापनाजिनानां तात्त्विकजिनस्वरूपस्मारकत्वादिप्राग्दर्शि-
 र्भयुक्तत्वं प्रत्यक्षादिप्रमाणसिद्धमस्ति, अतस्तेषां सर्वथा गुणशून्यत्वाभावाद्धंदनादियोग्यत्वमेव, तद्दर्शनवदनादिना हि
 शुभमघानश्रादुर्भावात्प्राजिनां सम्यक्त्वस्य नैर्मूल्यं संपद्यते, तस्मात्तेषां सम्यक्त्वनाशः स्यादित्युक्तिः सर्वथा मिथ्यात्व-
 रूलकैवेति न सुधीभिरादर्शव्या । किं च यत्र चित्रलिखितापि स्त्री भवति तत्र साधूनामवस्थानमाचारंगादौ निषिद्धमस्ति,
 षास्त्रीशुणवर्जिताया अपि तस्या आकृतिमात्रेणैव विकारकारणत्वात् । ततो यदि तस्या दर्शनाद्विकारः समुत्पद्यते तर्हि

भवति सिद्धपरमात्मतां प्राप्नोतीत्यर्थः ॥ २ ॥

इह भवस्थपरमात्मतायाः स्थितिमानं ज्ञान्यतोऽनुसृष्टं, उक्तप्रती देशोना पूर्वकोटिः, सिद्धपरमात्मतायास्तु साद्यपर्य-
यमितः काल इति बोध्यं । एवंरूपा परमात्मता येषां विद्यते ते परमात्मान उच्यन्ते, ते च भवस्थकेवलिनः सिद्धाश्चेति
द्विरया पूर । तत्र तावद्भवस्थकेवलिनो स्वरूपं किंचिद्वश्यते-भवस्थकेवलिनो हि द्विधा जिना अजिनाश्च । तत्र जिना जिन-
नामक्रमोदपिनस्तीर्थकराः १ अजिनाः सामान्यकेवलिनः २ । जिनाः पुनर्निक्षेपमेतदश्रुतार्थानामजिनाः १ स्थापनाजिनाः
२ द्रव्यजिनाः ३ भावजिनाश्चेति ४ । तेषां स्वरूपं त्विदं—

नामजिणा जिणनामा, ठवणजिणा जिणंदपडिमाओ ।

दव्वजिणा जिणजीवा, भावजिणा समवसरणह्वा ॥ १२६ ॥

व्याख्या—तत्र जिनानां ऋषमाजितसंभवादीनि यानि नामानि ते नामजिना उच्यन्ते, ते च साक्षाजिनगुणवर्जिता
अपि परमात्मगुणस्मरणादिहेतुत्वेन परमार्थमिद्विविधायकत्वात्सुदृष्टिं कृत्वात्सुदृष्टिभिः सर्वदा स्मर्तव्या एव । इदम्यते च
लेकेऽपि भंग्राधरस्मरणाज्ञायमाना कार्यसिद्धिरिति १ । तथा एतस्पर्णरजतादिमध्यः कृत्रिमा अकृत्रिमा वा या जिनोदप्रति-
माने न्यापनाजिना उच्यन्ते । तेष्वपि च मायाजिनगुणा यद्यपि न विद्यन्ते तथापि ते तान्पिकजिनस्वरूपस्मारकत्वात्परम्यतां
गम्यगच्छीनां चित्तं परमज्ञातमोक्षादकृत्वादयोधिजंतूनां सदोधिप्राप्तिहेतुभूतत्वात् केवलिवचनैजिनतुल्यत्वाच्च शुद्धमार्गात्तु-

सारिभिः श्रद्धैर्द्रव्यतो भावतथ सर्वदा निशंक्मेव वंदनीयाः पूजनीयाः स्ववनीयाथ । साधुभिस्तु सर्वसावद्ययोगनिवृत्तयेन
 भावपूजैव कर्त्तव्या, तथैवागमे प्रतिपादितत्वादिति । इह केचित्सुबुद्धिना ऐदंयुगीनाः श्रीवीरपरंपरातो वहिर्भूता मिथ्यात्वो-
 दयपराभूताः स्मृतिकल्पितार्थसमारोपकाः श्रीमन्नोक्तानेकांतधर्मविलोपकाः प्रादुष्कृतदुष्टयाग्विलासास्तत्त्वतो जैनाभासाः
 श्रीमत्परमगुरुचरनोत्थापनजन्यानंतभवभ्रमणभयमवगणय्य स्वगृहीतास्तपक्षस्थिरीकरणार्थं मुग्धजनानां पुरस्तादुत्खड्गप्ररूपणां
 कुर्वतः प्रवदति यस्त्थापनाजिना ज्ञानादिगुणशून्यत्वात्तत्र वंदनादियोग्याः, तद्वदने हि सद्यः सम्यक्त्वनाशः स्यात्, आगमेऽपि
 तद्वंदनाधिकारो नास्ति, किं बहुना ? आयुनिकरेव स्वमाहात्म्योद्गावनायै जिनचैत्यस्थापना कृतास्ति । किं च तत्पूजनादौ
 साक्षात्पूजा इत्येते, यत्र च जीवहिंसा स्यात्तत्र न धर्मो, धर्मस्य दयामूलत्वाभिधानात्, तस्मान्निजसम्यक्त्वमक्षतं रक्षितु-
 मिच्छतां प्राणिनां तद्दर्शनमपि कर्तुमयुक्तं, यत्पुनः पूर्वजादिसंतुष्ट्यर्थं पिप्पलादिदृक्मूले सचिचजलसेचनादौ मिथ्यात्विवेवपूज-
 नादौ च प्रवर्त्तनं तत्र न सम्यक्त्वनाशः, श्राद्धानां संसारितया एतादृशकार्येष्वधिकृतत्वादित्यादि । अथात्रागमोक्तिमनुसृत्य समू-
 तयुक्त्या तदस्तपश्चनिराकरणाय किंचित्प्रतिवचनमुच्यते-यत्र तावत्स्थापनाजिनानां तान्निफजिनस्वरूपस्मारकत्वादिप्राग्दर्श-
 तसद्धर्मयुक्तत्वं प्रत्यक्षादिप्रमाणसिद्धमस्ति, अतस्तेषां सर्वथा गुणशून्यत्वाभावाद्बंदनादियोग्यत्वमेव, तद्दर्शनवंदनादिना हि
 सद्यः शुभभ्यनप्रादुर्भावत्प्राणिनां सम्यक्त्वस्य नैर्मल्यं संपद्यते, तस्मात्तेषां सम्यक्त्वनाशः स्यादित्युक्तिः सर्वथा मिथ्यात्व-
 मूलिकैवेति न सुधीभिरादर्चव्या । किं च यत्र चित्रलिखितापि स्त्री भवति तत्र साधूनामवस्थानमाचारांगदौ निषिद्धमस्ति,
 साक्षात्पूजणवर्जिताया अपि तस्या आकृतिमात्रेणैव विकारकारणत्वात् । ततो यदि तस्या दर्शनादिकारः समुत्पद्यते तर्हि

परमशान्तसाकुलसौगंधाकारधारिण्याः श्रीजिनप्रतिमाया दर्शनास्तुदुर्दानां सख्यानांसंभ्रमः किं न स्यात् ? अर्थास्त्यादेवेति सुधीर्भिविभक्तो विभाष्यं । यत्पुनस्तैरागेषु जिनचैत्यवंदनाद्यधिमारास्य नास्तित्वमुक्तं, चैत्यस्थापनायाश्चाधुनिकत्वं दर्शितं पूजायाश्च हिंसास्वरूपेनार्धमत्वमुक्तं, वृक्षादिसेचनमिध्यात्विवदेवपूजनादौ च सम्भत्त्वस्याविध्वंसः प्रोक्तस्तदपि सर्वमुन्मत्त-प्रलयनमिव सर्वथैवायुक्तं, यत आगमेषु स्थाने स्थाने जिनचैत्यवंदनपूजनाद्यधिकारो विद्यते, अत एव च तत्स्थापनाया अपि प्राचीनत्वं सिद्धं । पूजायाश्च यद्यधर्मत्वं स्यात्तर्हि आगमोक्तं हितसुखमोक्षादिफलत्वं विरुध्येत, अधर्मस्य तु प्रतिपदं तिर्यनरकगत्यादिफलत्वाभिधानात् । तथा पिप्पलादिमूले सचिचजलसेचनविधानं च जिनधर्मश्रद्धाया एव विरोधित्वेन स्पष्टं मिध्यात्वानामेव कार्यमिति प्रतीतमेव । तथा सम्यक्तन्मानन्यदेवंदनादेस्तु राज्ञामियोगाद्याकारेभ्योऽन्यत्रागमे सर्व-थैव परिहारः प्रोक्तोऽस्ति, तत उत्सर्गतस्तद्विधातेन सम्यक्स्वनाश्च एव स्यादिति । अथोक्तार्थस्यैव प्रतिपादि (द) कानि कतिचिदा-गमवचनानि दर्शयन्ते । तत्र तावद् ज्ञातार्थमकथासूक्तिसिंध्या-तए णं सा देवई रायवरकण्णा ष्हाया कयवलिकम्मा कय-कोउयमंगलपापच्छिचा सुद्धपावेसाई मंगलाई वत्थाई पवरपरिहिआ मज्जणवराओ पडिनिस्सवमइ, जेणेव जिणहरे तेणेव उवागच्छइ, २ जिणहरं अणुपविसइ, आलोए पणामं करेइ, लोमहत्थयं परामुत्तई २ एं जहा सूरियाभे जिणपडिमाओ अच्चे त्तेव भाणिअवं, जाय धूवं महइ, धामं जाणुं अच्चेइ २ दाहिणं जाणुं धरणिंतलंसि निहट्टु निव्बुत्तो सुद्धाणं धरणिंत-लंसि निअंसेइ, ईसि पच्चुबमइ, करएल जाय कट्टु एवं वयामी-नसो त्थु णं अरिंहिताणं जाव संपत्ताणं वंदइ नंमसइ २ जिण-हराओ पडिनिक्खमइ चि । राजप्रश्रीयोपाणिंऽयुक्तं-तए णं से छरिआभे देवे पोःथयस्यणं गिण्हइ २ चा पोःथयररणं विहा-

ङिति २ चा पोत्थयस्यणं द्राएत्ति २ चा घम्मियं ववसायं पडिगिण्हइ २ चा पोत्थयस्यणं पडिनिक्खमंति २ चा सिहासणाओ
 अणुठ्ठेइ ३ चा ववसायसभाओ पुरिच्छिमहृदारेणं पडिनिक्खमइ २ चा जेणेव णंदापुक्खवरिणी तेणेव उवागच्छइ २ चा
 णंदापुक्खवरिणीए पुरिच्छिमहृणं तोरणेणं तिसोयाणपडिरूयेणं पचोरुहइ २ चा तत्थ हत्थपायं पक्खालेइ २ चा आयंते चोक्खे
 परमउइमूए एणं महं रयामयं विमलसलिलपुण्णं मत्तगयमुहागिइकुंभसमाणं भिगारं परिगिण्हइ २ चा जाइं तत्थ उष्णइं
 जाव सतपचाइं सहस्सपचाइं ताइं गिण्हइ २ चा णंदाओ पुक्खवरिणीओ पचोरुहइ २ चा जेणेव सिद्धायतणे तेणेव पद्दा-
 रेतगमणाए इत्यादि जाव वहुहिं य देवेहिं य देवीहिं य सद्धिं संपरिवुडे सव्वहीए जाव चाइयवेणं जेणेव सिद्धायतणे
 तेणेव उवागच्छइ, सिद्धायतणं पुरिच्छिमिहृणं दारेणं अणुपविसइ २ चा जेणेव देवच्छंदए जेणेव जिणपडिमा तेणेव उवा-
 गच्छइ, जिणपडिमाणं आलोए पणां करेइ २ चा लोमहत्थगं परामुसइ २ चा लोमहत्थगं गिण्हइ २ चा जिणपडिमाओ
 लोमहत्थेणं पमउइ २ चा जिणपडिमाओ सुरहिणा गंधोदएणं ष्वाएइ २ चा सरसेणं गोसीसचंदणेणं गायइं अणु-
 लिपइ २ चा जिणपडिमाणं अइयाइं देवदूसुअलाइं निअंसेइ २ चा अगोहिं वरेहिं गंधेहिं अचेइ २ चा पुष्कारुहणं
 मछारुहणं वण्णारुहणं चुण्णारुहणं यत्थारुहणं आमणारुहणं करेइ २ चा आसत्तोसच विउलवद्वग्घारिअमहृदामफलायं
 करेइ २ चा जाव करगहादिअकरयलपग्घविपमुक्खेणं दसदवणेणं कुमुमेणं मुक्खपुक्खुजोयारकलिअं करेइ २ चा
 जिणपडिमाणं पुरओ अच्छेहिं सण्हेहिं स्यपामएहिं अच्छरसातंडुलेहिं अठ्ठ मंगले आलिहइ । तं० सुत्थिय १ स्तिरिच्छ
 २ नंदिआवत्त ३ वद्धमाण ४ वरकलस ५ महासण ६ मच्छ ७ दप्पण ८ । तयाणंतरं च णं चंदप्पभरयणवइरेवे-

ललियविमलदंडकंष्णमणिरयणभचिचिचं कालागरुपरकुंदुरुक्कतृक्कधूमधमघंतगंधुत्तमाणुविद्धं धूमवद्वि विणिभ्युपंतं वेरु-
 लियमयं कइच्छुयं पमाहिअ पयत्तेणं धूवं दाळण ज्जिणवरणं अट्टत्यविमुद्धुगंधञुचेहिं महाविच्चेहिं अत्यञुच्चेहिं अपुण-
 रुचेहिं संथुणइ २ चा सत्तपपयाहिं ओसरइ २ चा वामं जाणुं अंचेइ २ चा दाहिणं जाणुं धरणितलसिं निहइ तिख्खुत्तो
 मुद्धानं धरणितलसिं निवाडेइ ईसिं पच्चुणमइ २ चा करयलयरिगहिअं सिरसामत्तं दसनहं मत्थाए अंजलिं कइ एवं वयासी-
 नमो त्थु णं अहिंताणं जाव ठाणं संपत्ताणं चि कइ वंदइ नंभसइ चि । तथा जीवाभिगमोपांगेऽपि विजयदेववक्कव्यतायामप-
 मेवालापको विजयदेवामिलापेन शोक्तोऽस्ति, स तत्र एव बोध्यः । एवंविधेषु बहुवालापकेषु सम्यक्विरयेदेवमुप्याचरतिजि-
 नपूजाधिकारस्य साक्षाद्दर्शनात्कथं तन्नास्तित्वं वक्तुं शक्यते सम्यक्त्वितिभिः ? इति विवेकिसिर्भान्व्यं । यत्तु इहाधिकारे तैज्जिना-
 भासैः स्वयं मिथ्यादृष्टित्वेनापरानपि मिथ्यादृष्टितया विलोकमानैः सम्यक्त्ववत्या अपि द्रौपद्या मिथ्यादृष्टित्वमुक्तं । तथा
 जिनगृहशब्दस्य सिद्धायतनशब्दस्य च मौलमर्थमुन्मूल्य कामदेवयथादिगृहस्यो तर्बनोऽर्थः प्ररूपितस्तत्रोच्यते--यदि द्रौपद्या
 मिथ्यादृष्टित्वेन कामदेयपूजा कृता भवेत्तया श्र्यामप्रमृतिदेवैर्ष्यादिपूजा कृता भवेत्तर्हि ते द्रव्यपूजाते नमो त्थु० इत्यादि
 शकस्तवनं कथं पठेयुः ? तत्राठस्तु आगमे साक्षाद् दृश्यते, इति कथं तदपलापः कर्तुं शक्यः ? तथा वैमानिकादिदेवाः
 स्वतो हीनपुण्यानां यथादीनां पूजनं कथं कुर्युः ? इति । किं च यदि द्रौपदी श्राविका न भवेत्तर्हि नारदे आगतेऽभ्युत्थानादि-
 कमकरिष्यत्, तदकरणाच्च सा नियमात् श्राविकेवेति । तथा श्राविकां विना प्रायेणेत्यं शकस्तवादिविधिपरिज्ञानमपि न संभ-
 यतीत्यादि सुधीभिर्विचार्यम् । यत्तुनस्तैर्क्कं-सूर्याभदेवेन स्वराजधान्यां मांगल्यार्थं जिनप्रतिमा पूजितेति, तत्रोच्यते-द्वये तु

चतुर्थः

प्रकाशः ।

परमात्म-

तावर्णनः ॥

॥१५८॥

आत्म-

प्रवेशः ॥

॥१५८॥

अयं पाठो, नास्ति, किं तु तत्र सूत्रे किल पूजामाश्रित्य हियाए खेमाए निस्सेयसाए आणुगामिच्चाए भविस्सइ इति पाठो
 विद्यते, तत्र निःशेषसशब्दो मोक्षार्थवाचकः सर्वशास्त्रप्रसिद्धोऽस्ति, ततश्च श्रीमदहहचनात्मकेण पूजाया मोक्षफलत्वं विज्ञाय
 वितथेषु यदृच्छवादिनां वचनेषु कथं विश्वासः क्रियते ? इति । पुनः पूजामाश्रित्य तैरुक्तं-भगवता हिंसा निषिद्धास्ति अतः
 सा कथं समाचर्यते ? इति । तत्रैवं वक्तव्यं-अस्माभिः क्व निगद्यते हिंसा कर्तव्येति । परं भगवता जिनपूजा. कुत्रागमे
 निषिद्धास्ति ? तद्वदत, आगमे तु प्रत्युत सप्तदशविधा पूजा बहुषु प्रदेशेषु विधेयतयोक्तास्ति । किं च श्रीप्रश्नव्याकरणसूत्रे
 प्रथमसंवरद्वारे यानि अहिंसायाः पट्टिनामानि (६०) प्रोक्तानि तेषु पूजा गृहीतास्ति । तथाहि-निषाणं ? निवुई २ समाही
 ३ संती ४ इत्यादि यावत् जण्णो ४६ आयचणं ४७ जयण ४८ मप्पमाओ ४९ आसासो ५० वीसासो ५१ अमओ ५२
 सव्वसा वि अनाघाओ ५३ चोक्ख ५४ पविची ५५ सुई ५६ पूया ५७ विमलप्पमा ५८ तई ५९ निम्मलतरि चि ६० ।
 एवमाईणि निययणुनिम्मियाईं पञ्चयानामाणि होति, अहिंसाए भगवईए चि । इहाहिंसानामसु जण्णजब्बेन पूयाजब्बेन
 च देवपूजा गृहीतास्ति, यजनं यज्ञ इत्यादिव्युत्पत्तेः, ततो भगवद्भिः सा कथं हिंसायां गण्यते ? अन्यच्च सूत्रकृद्देशे[निर्धिदंडा-
 धिक्कारे 'नागहेळं भूयहेळं' इत्यादिपठे नागभूयक्षादिहेतुपूजाया हिंसात्वमुक्तमस्ति, न पुनर्जिनपूजायाः, यदि तस्या अपि
 हिंसात्वं स्यात्तर्हि सूत्रे 'जिणहेडं' इत्यपि पठेत्, तसु न दृश्यते, इति कथं सूत्रवचनमुत्थाप्य भगवद्वचनं स्वीक्रियते ? इति ।
 यत्पुनस्तैरुक्तं जिनपूजायां पट्टकाथारंसंभवात् थावकैः कथं तदाचरणं क्रियते ? इति । तत्रैवं वक्तव्यं-जिनधर्मस्याऽनेकांतरूप-
 त्वात्साम्यत्तिनामेकांतपक्षग्रहो न भवति, अत एव ज्ञानत्रयवत्तापि मध्दिनाथजिनेन स्वपणिमप्राणां प्रतिबोधनाय स्वर्णपुत्त-

लिकार्या प्रत्यहं कलप्रक्षेपः कृतः, तथा सुदुर्दिमांत्रिणा स्वस्वामिमृपप्रतिबोधाय परिखाजलपरावर्त्तः कारितः । पुनरप्या-
गमेषु बहुहस्त्यस्वयपदातिप्रमृतिपरिक्रोपेत्कृणिकादिनृपसमाचरितलिनयन्दनादिमहोत्सवः प्रतिपदं श्रूयते । एतेषु कार्येषु च
रक्षी हिमा जाता, परं तस्या लामकारणत्वाद्गणना न कृता । ततश्च जिनाज्ञामाश्रित्य सम्यगतनया भक्त्या च सत्क्रियाकरणे
हि न कोऽपि हिंसादोषो, यत्र हिंसा वत्र न लिनान्दोषेषु बुध्यते चेत्तर्हि साधूनां प्रतिक्रमणविहासदात्रापि जिनाज्ञा न स्यात्तत्रापि
हिंसायाः संभवात्, तस्मादप्यं श्रुतव्यवहारोऽस्ति यद्द्व्यभिनिमित्तं निरवधपरिणामैर्यतनया च प्रवर्त्तनं, तत्र न तादृक्कर्मबंध इति । अयं
चार्यः श्रीमद्भगवत्संगेऽष्टादशतस्याष्टमोद्देशकं विस्तरतो बोध्याः, तत्र हि मानितात्मनोऽनगारस्य युगमात्रदृष्ट्या श्रेष्ठ्यश्रेष्ठ्य गमनं
कुर्वन्तश्चणत्वे दुर्दृक्कुलपादिनालभ्येन्निश्चयेत्, तर्हि तस्य हिंसापरिणामाभावादीयपरिष्वेद्य क्रिया भवेन्न तु सांप्रसार्य(चि)क्रीत्या-
द्यपि क्रारोऽस्तीति । यत्र पूजायां पुण्याधारंभो दृश्यते तस्य तु औपचारिकत्वात्सद्भावेन परिहारो भवति । किं च यथा मुनीनां
जलोचारणामये जलोपरि करुणारंगो भवति तथा श्रावकाणामपि लिनपूजायां पुण्याद्युपरि करुणापरिणामो भवतीति हिंसा-
नुत्पद्द्विष्टपरिणामाभावात्साधूनामिव तेषामपि न तदा दुष्कर्मबंधः । पुनर्यथा व्रणच्छेदनसमये प्राणिनां वेदनासंभवेऽपि प्रांते
महासुखं समुत्पद्यते तथा पूजायामपि स्वल्पमात्रारमे सत्यपि परिणामविशुद्ध्या क्रमेण परमानंदपदप्राप्तिर्जायते । ननु यद्येवं
तर्हि माधुर्द्रव्यपूजां किं न कुर्यात् ? इति चेदुच्यते—द्रव्यपूजा हि रोगिणामौषधिवारंभमनानां प्राणिनां महोपकारकारिणी
विद्यते, अतः मा तेषामेव योग्या, न पुनः सर्वारंभविमुक्तत्वेन निरोगीभूतानां साधूनां, अत एव च तेषामनुकंपादानादिकम-
प्यागमे जिनिर्नुज्ञातमिति । यद्यु दशमांगे धर्मार्थोद्दिहेतोर्हिंसाकर्मबन्धुद्विरत्यमुक्तं, तत्रायं भावः—सिद्धांते किल देशविरतिः

श्रावको बालपंडितः प्रोक्तोऽस्ति, न त्वेकांतपंडितस्तत्तस्मात्स्यापि देशतो बालत्वमस्त्येव, अतः सांसारिककार्येषु प्रवर्तमानस्य
 तस्य द्रव्यपूजादिधर्मकार्यनिषेधः कथं स्यादिति विवेकिभिर्भाव्यं । यद्वा आस्तामेवा युक्तिः, किं तु पापाचारनरानाश्रित्येवंदं
 मंदबुद्धित्वयुक्तमस्ति न त्वन्यान्, यतस्तत्रैव हिंसाकर्तुं द्वारि शौकरिकमत्स्यबंधाद्यशुभपरिणामाः पापरुचय एव जीवास्ता-
 द्यर्हिंसाकारका उक्ताः संति, न तु शुभपरिणामा जिनगृहादिकारकाः श्राद्धा अपीति । यत्पुनस्तैरुक्तं प्रतिमाया एकैन्द्रियदल-
 त्वेन वंदनघयुक्तमित्यादि तत्रैवं वक्तव्यं—श्रीजिनैरेस्तु जिनविधानि जिनप्रतिमाशब्दनेचरितानि, तदेवगृहाणि च जिन-
 गृहशब्देन सिद्धापतनशब्देन चोचरितानि, ततो यूवं भवभ्रमणभयमवगणय्य किमर्थमिदं शब्दोचनं वदथ ? किं च युष्माभि-
 रपि दिक्षुसंभ्रवीभूय वंदनादि क्रियते सा दिक् तु अजीवरूपास्ति, ततः किं भवन्मते तदमित्तुलीभवनेनेति ? यदि दिग्दं-
 नसमयेऽस्माकं मनसि सिद्धादयः संतीति यूवं यदिव्यथ तर्हि जिनप्रतिमावंदनकालेऽपि मनसि सिद्धादयः संति भावापेक्षया
 न्यायस्योभयत्र समानत्वात्, ततो न कथमपि तन्निषेधः कर्तुं युक्तः । अन्यच्च यत्र गुरुणामासनस्याशातना वर्जनीया
 प्रोक्तास्ति, तदासनं तु पट्टादि अजीवरूपं विद्यते, परं गुरुसंबंधितया स्थापितत्वात्तस्य यो बहुमानादिः क्रियते स तत्ततो
 गुरुणामेव भवति, तद्वञ्जिनप्रतिमानामपि बहुमानादिर्वस्तुतः सिद्धानामेव । तथा पुनः सुधर्मसभायां जिनदेव्याः संति, तासां
 चाजीवस्वरूपत्वेऽपि सिद्धाते वंदनीयत्वं पूजनीयत्वमनाशातनीयत्वं च प्रोक्तमस्ति, ततो जिनमुद्राया वंदनादियोग्यत्वे कः
 संदेहः ? तथा पंचमंगस्यादौ 'णमो वंभीए लिबीए' इतिवाक्येन सुधर्मस्वामिभिः स्वयमपि अक्षरविन्यासरूपाया लिपेर्यदि
 नमस्कारो विहितस्तर्हि तद्वचनानुसारिणां प्राणिनां लिपेरिव जिनप्रतिमाया अपि नमस्कारणे को दोषः संतज्यते ? स्थापना-

तस्योभयत्र नमानन्तान् । किं च यदा त्रैलोक्यस्त्रामिनो भगवतः समवसरणे स्मरूल्लेणे पूर्वोभिमुखीभूय सिंहासने उप-
निशति, तदा देवास्तत्कालं भगवन्ममानाकारमेव प्रतिविब्रप्यं विधाय शेषसु विदुः सिंहासनोपरि स्थापयन्ति, तस्मिन्ना-
गरे सर्वेऽपि साधुश्रामकादयो भव्यजनाः प्रदक्षिणादानपूर्वकं तद्वन्दनादिं कुर्वन्ति, इदं च सकलजनमतप्रसिद्धमस्ति, ततश्चैवं
जायते यथा भगवता दानादिधर्मश्रुतिर्दिशिता तथा स्वस्थापनाया अपि स्वस्येव वन्दनादियोग्यत्वं दर्शितं, अन्यथा कथं
जिनाऽनुमर्चिनः माघादयस्तद्वन्दनादिकं कुर्वन्ति विवेकिभिर्विचार्य । तथा श्रीमद्भगवत्संगेऽपि विद्यतितमश्रातकस्य नवसो-
देषके विधाचारणज्याचारणमुनीनाश्रित्य श्राध्वतीनामश्राध्वतीनां च जिनश्रुतिमानां वन्दनस्याधिकारः स्पष्टतया निगदितोऽस्ति,
तथा तत्सूत्रं-विज्ञाचारणस्य णं भंते तिरिञ्जं केमइए गइविमए पत्रत्ते ? गो० से णं इओ एणेणं उप्पाएणं माणुसुत्तरे पवए
ममोमएणं करेति २ चा तहिं चेइयाइं वंदति २ चा वित्तिएणं उप्पाएणं नदिस्सरवरे दीवे समोसरणं करोति २ चा तहिं
चेइयाइं वंदति २ चा ततो पडिनियत्तइ २ चा इहमागच्छति २ चा इहं चेइयाइं वंदति । विज्ञाचारणस्य णं गो० तिरियं
एवत्तिए गतिमिणए पत्रत्ता, विज्ञाचारणस्य णं भंते उट्टं केमत्तिए गतिविमए पं० ? गो० से णं इत्तो एणेणं उप्पाएणं
नंदणणे समोसरणं करेति २ चा तहिं चेइयाइं वंदइ २ चा नित्तिएणं उप्पाएणं पंडगवणे समोसरणं करोति तहिं
चेइयाइं वंदति २ चा ततो पडिनियत्तइ २ चा इहमागच्छइ २ चा, इहं चेइयाइं वंदति, विज्ञाचारणस्य णं गोयमा ।
उट्टं एवत्तिए गतिमिणए पं० से णं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कते कालं करेइ, नत्थि तस्स आराहणा, से णं
तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कते कालं करेइ, अत्थि तस्स आराहणा इति । एवं ज्ञाचारणविषयमपि घटं बोध्यं ।

परं गतिविषये विश्लेषः, स चायं-जंघाचारणो मुनिस्तिर्यग्गतिमाश्रित्य इत एकेनोत्पातेन त्रयोदशं रूपकत्रयद्वीपं गच्छति, ततः प्रतिनिष्टुचः सन् द्वितीयेनोत्पातेन नदीश्रमेति, तृतीयेन पुनरिहायाति, ऊर्ध्वगतिं चाश्रित्य प्रथमेनोत्पातेन पंड-
कवनं गच्छति, ततः प्रतिनिष्टुचः सन् द्वितीयेनोत्पातेन नंदवनमेति, तृतीयेन पुनरिहायाति । इह से णं तस्सा ठाणस्सेत्या-
देर्यं भावार्थः-लब्धुपजीवनं किल प्रमादस्तास्मिंश्च आसेवितेज्जालोचितं सति चारित्र्यस्वाराधना न भवति, तद्विराधकश्च न
लभते चारित्राराधनाफलमिति । यतु इहाधिकारे तैजैनाभासैकत्त्वप्ररूपणाभयवगणय्य बहुश्रुतपरंपरायांत मौलं चैत्यश-
ब्दार्थमुन्मूल्य स्वमतिकल्पनया चैत्यस्य ज्ञानरूपोऽर्थः प्ररूपितस्तत्रोच्यते-यद्यत्र साधुभिर्ज्ञानं वंदितं भवेत्तर्हि 'चेइयाइ' इति
पहुवचनपाठो न स्यात्, किं तु भगवद्ज्ञानस्याऽऽत्यदुर्लभस्वरूपत्वात् 'चेइय' मित्येक्यचनस्यैव पाठो भवेत्, स च नास्ति,
तस्माच्चिनप्रतिमा एव वेदिता इत्यवगतव्यं; न च वाच्यं मानुषोचरपर्यतादौ जिनप्रतिमा न संतीति, जंघुद्वीपप्रज्ञस्यदादौ मेरु-
वनमानुषोचरनदीश्रद्वीपप्रमृतिशाश्वतस्थानेषु सर्वेषुपि जिनप्रतिमानां सद्भावाभियानादिति । 'पुनः श्रीमद्भगवत्पंगे एव
तृतीयशतस्य द्वितीयोदेशकेऽपि स्पष्टतया जिनप्रतिमाधिकारोऽस्ति, तथा च लेखतस्तत्त्वं-किंनिस्साएणं भंते असुरकुमारा
देवा उट्टं उप्पयंति जाय सोहम्मो कप्पो ? गो० से ज्जहानामए इह सवराइ वा ब्वाइ वा ढंक्काइ वा नुचुयाति वा पल्हवाति
वा पुल्लिदाति वा एणं महं रणं वा गट्टं वा दुगं वा दरिं वा विसमं वा प्पहं वा नीसाए सुमहल्लमपि आत्तवलं वा हत्थि-
वलं वा जेहवलं वा धणुवलं वा आगल्लिति । एवमेव असुरकुमारा वि देवा गणत्थ्य अरिहंतो वा अरिहंतचेइयाणि वा अण-
गारे वा भावि अप्पाणो निस्साए उट्टं उप्पयंति जाय सोहम्मो कप्पो चि । इह गणत्थेत्यस्यायमर्थः; ननु निश्चितमत्रेह लोकं-

धवाद्देवादिनिश्चया ऊर्ध्वमुत्पतन्ति, नान्यत्र तद्विधाया अन्यत्र तां विना नेत्यर्थः । यतु ईश्वरोद्देशके उत्पन्न तावन्निश्चात्रय-
मुक्त्वा पथादाशतनाद्वयमेवोक्तमस्ति अर्हतां साधूनां चेति, तत्रैवं संभाव्यते-अर्हत्प्रतिमानां कथंचिदहर्हत्पुण्यत्वज्ञापनार्थं न
पृथग्निर्देशोऽहर्हत्प्रदेनैवैतासामपि ग्रहणादिति । यत्पुनस्तैरुक्तं-केन श्रावकेण जिनप्रतिमा पूजितेति ? तत्रोच्यते-सिद्धार्थपटुसु-
दर्शनश्रेष्ठिअंशुक्लकिर्चिश्रेष्ठिप्रभृतिभिस्तुंगिकानगरीवास्तव्यैश्च बहुभिः श्रावकैः श्रीजिनप्रतिमा पूजितास्ति । दृश्यते च
सिद्धांते तत्पदधिकारे ' ष्ढया कयवलिकम्मैत्यादि ' पाठस्तस्यार्थस्त्वं-पूर्वं खाताः पञ्चात्खानानंतरं कृतं बलिकर्म स्वगृह-
देवतानामर्हत्प्रतिमालक्षणानां पूजनं चेस्ते तथेति । न च वाच्यं तैः कुलदेव्याः पूजा कृतास्तीति, सम्यक्वन्नतिपत्तिसमये
एव तैर्जिनव्यतिरिक्तदेवानां वंदनपूजनादेः परित्यक्तत्वात्, तुंगिकानगरीवास्तव्यश्रावकाणां सुत्रोक्तवर्णनविरोधापत्तेश्च । तद्व-
र्णनपाठस्तु भगवत्या द्वितीययज्ञस्य पंचमोदशकगतोऽयमस्ति ' अट्टा दित्ता ' इत्यादिर्यावत् असहिअदेवासुरनागसुवण्णज-
न्वरस्सत्ताकिन्नरकिंपुरिसगस्लंगंधमहोरगाइएहि देवगणेहि णिमांथाओ पावयणाओ अणत्तिकमणिजा निमंथे पावयणे
निस्सकिजा निक्कत्तिआ निवित्तिगिच्छा लद्धेवा गहियहेत्त्यादि । तत्र ' असहिज ति ' अवधिमानं साहाय्यं परसाहायकं येषां
ते तथा, ते च ते देवाथेति कर्मधारयसप्तमसः, अथवा भिन्नमेवेदं श्रावकाणां विशेषणं, तेन असहाय्या, आयद्यपि देवादिसां-
हाय्यानिभ्राषिणः स्वयं कृतं कर्म स्वयंनैव भोक्तव्यमित्यदीनमनोवृत्तय इत्यर्थः । ततश्च ये एवंविधविशेषणविशिष्टाः श्राव-
कास्ते कथमन्येषां मिथ्यात्विदेवानां पूजनं कुर्युः ? प्रत्यक्षविरोधादिति सुधीभिर्विभाव्यं । किं च औरपत्तिकोपगोऽपि अंबड-
परिधाजकाधिकारे जिनचैत्यानां साक्षाद्दंढनीयत्वमुक्तमस्ति । तथा च तत्तद्वं-अम्मडस्स णं परिबायगस्स णो कप्पति अण-

उत्थिए वा अणउत्थिअदेवणयाणि वा अणउत्थियपरिगहियाणि अरिहंतचेइयाणि वा वंदिचए वा नमंसिचए वा जय
पज्जुवासिचए वा, गणणच्छ अरिहंते वा अरिहंतचेइयाणि वेत्यादि । एवमुपासकदशानेऽपि आनंदश्रावकाधिकारे बोध्यं ।
यत्पुनस्त्वरुक् प्रदेगिनुणेण चैत्यं किं न कास्तिमिति ? तत्रोच्यते-प्रदेशी राजा जिनधर्मप्रतिपत्त्यनंतरं कियत्कालं जीवितो ?
यथैत्यं कारयेत् । पुनः सर्वेऽपि श्रावका एकेव धर्मकार्यं कुयुरिति को नियमोऽस्ति ? तस्मात्सुहृष्टिभिः सर्वेष्वपि धर्मकार्येषु
समहृथा श्रद्धा कार्या न पुनः किमपि जिनोक्तं धर्मकृत्यं कुहृष्टिवत्समत्या निषेध्यमिति । किं च 'जवंद्वीपप्रज्ञस्यां प्रथम-
जिननियणस्थाने स्तूपनिर्माण(दंष्ट्राग्रहणा)धिकारे 'जिणमचीए धम्मो ति कहु' इति पाठोऽस्ति । ततथागमे यदि स्तूप-
निर्माण(दंष्ट्राग्रहणादिक) मपि जिनमक्तिरुक्ता तर्हि जिनचैत्यनिर्माणं तु जिनमक्तिः स्पष्टैवेति तत्र कः संदेहः ? पुनर्महा-
निशीयसिद्धते शाककानाश्रित्य चैत्यनिर्माणद्यधिकारः साधूनाश्रित्य च चैत्यवंदनाद्यधिकारः स्पष्टतया निगदितोऽस्ति,
त च धर्माग्निभिः स्वयमेव समहृथा विचारणीयः, तथा व्यवहारस्त्रे- 'जहेव सम्मं भावियाइं पासिजा तहेव आलोइजा'
इत्यादिपठे चैत्यसाक्षात्श्लोचना प्रोक्तास्ति । इत्येवं कियंत्यागमवचनानि दृश्यंते ? बहुव्यागमेषु स्थापनाद्यधिकारस्य
विद्यमानत्वादिति । यत् तैहस्ते द्वाग्निश्रदेवागमाः प्रमाणं, महानिशीथादयस्तु तद्ब्राह्मन्वादप्रमाणमिति । तत्रैवं वक्तव्यं-
नीशीथे साक्षादुक्तानागमानुत्थाप्य यद्ब्रह्मिद्ब्रह्मविशुदेवागमाः प्रमाणीकियंते तत्कस्याज्ञया ? न च तथाविधोत्कृष्टज्ञानेनेति
पाप्मे, इह क्षेपेऽप्युना ताहग्ज्ञानस्यासंभवात् । किं च इह काले श्रीश्रीश्रावचां परमविश्रामभूतैस्वत्परंपरायां समुद्भूतैस्तदाज्ञैव
शास्त्राणिप्रसिद्धांतलेखकारिभिर्महोपकारिभिः श्रीदेवद्विगणिक्षमाश्रमणैः सर्वसाधुसम्मततया ये सिद्धांताः पुस्तकेष्वारो-

पितास्तातुत्थायतां भवतां स्पष्टमेव जिनाज्ञाविराधकत्वमायतमिति । अन्यच्च आगमे प्रमार्णाकृतानां नियुक्तिचूर्णी-
मायवृत्तीनामनुत्थापनान्द्रवद्विजिनाज्ञा विराधिता, तथा च भगवतीश्वरे (२५) शतके द्वितीयोद्देशे]—‘सुतत्थो ललु
पदमो, बीओ निव्युत्तिमीसिओ भणिओ । तईओ निरवेससो, एस विही होइ अणुजोगो ॥ १ ॥ ति । यत्पुनस्तैरुक्तं-
वयं दृष्टानुसारेणार्थप्ररूपणां कुर्मः, किं नियुत्तयादिभिः प्रयोजनमिति, तत्रोच्यते—अतीवायुक्तमेतत्, यतः स्वस्वयतिगंभी-
राद्ययत्नेन नियुत्तयादिपिग्नानं विना उपदेशदानृणां नयनिक्षेपद्रव्यगुणपर्यायकाललिङ्गवचननामधातुस्वरादेशपरिज्ञानात्प्रतिपदं
मृयावादादिदोषाः संभवति ।

यदुक्तं प्रश्नव्याकरणसूत्रे द्वितीयसंवरद्वारे—केरिसयं पुणाइ सबे तु मासियवं जं तं देवोहं पजवेहि य गुणेहि कम्मोहि
बहुविहेहिं सिप्पोहिं आगमेहि य नामस्वायनिवातउवत्तन्गतद्वियसमाससंधिपदहेतुजोगियाणादिकिरियाविहाणधाउसरविभचि-
वउण्णजुत्तं तिकालं दसविहं पि सबं जइ भणियं तइ य कम्मणा होइ दुवालसविहा य होइ भासा वयणं पि अ होइ सोलस-
विहं एवमहिंत्तमणुत्त्रायं समिक्खियं संजएणं कालमि अ वत्तवं इत्यादि । ततश्च किं बहुतुोक्तेन ? वस्तुगत्या दुष्टमित्यव्यात्व-
पिशाचप्रतत्वात्ते कुहादिनः स्वगृहीतासत्पक्षपुष्टयर्थं बहुधा यथेच्छमुत्पन्नरूपणां कुर्वाणा लोके भावसाधूपमां च विप्राणा
आत्मनः परांश्च महामंदुद्धीन् जंतून् अपारसंसापारावारे निमज्जयति, ये किल संसारसीखो मव्यवीया भवेयुस्तैः स्वगु-
णानां कुशलमित्च्छिन्नैर्बद्धास्त्रिक्रियापराणां परमाज्ञानिनां तेषां महानिह्वानां सर्वथा परिचयो न कर्तव्यः सद्यः सद्भूतस-
म्यस्वत्नसालिन्यापत्तेः । येषां तु मनसि शंका भवेत्तैः सिद्धलोकानिर्भ्रान्तमार्गमनुसृत्य तेषां परीक्षणं कर्तव्यं, न पुनर्बहिःक्रि-

या मात्रेऽनुरक्तैर्भाव्यं, ब्राह्मक्रियायास्तु इतोऽप्यधिकाया अपि संसारे पर्यटद्भिरभ्वैरप्यनंतशो विहितत्वादिति । किं च
 आगमेषु सञ्ज्ञानापेक्षया क्रियाया गौणताऽभिहिताऽस्ति । तथा च व्याख्याप्रज्ञाया अष्टमशतस्य दशमोद्देशकस्थं सूत्रं-
 मए चचारि पुरिसजाया पत्राया, तत्थ णं जे से पढ्मे पुरिसजाते से णं पुरिसिे सीलवं असुतवं उवरते अविण्णायधम्मे, एस णं
 गोयमा ! मए पुरिसिे देसाराहए पत्राचे ? । तत्थ णं जे से दोचे पुरिसजाते से णं पुरिसिे असीलवं सुतवं अणुवरते विण्णाय-
 धम्मे, एस णं गोयमा ! मए पुरिसिे देसविराहए पण्णचे २ । तत्थ णं जे से त्थे पुरिसजाते तेणं पुरिसिे सीलवं सुतवं उवरते
 विण्णायधम्मे, एस णं गोयमा ! मए पुरिसिे सवाराहए पण्णचे ३ । तत्थ णं जे से चउत्थे पुरिसजाए से णं पुरिसिे असीलवं
 असुतवं अणुवरते अविण्णायधम्मे, एस णं गोयमा ! मए पुरिसिे सवविराहए पण्णचे ४ इति । ननु स्थानांगद्वये जमालिप्रभृ-
 तयः ससैव निहयाः शोक्ताः संति, तेषु चैयमनंतर्भूतत्वात्कथं निहवत्वमुपपद्यते ? इति चेदुच्यते- 'ममं नैयाइयं सुवा
 बहवे परिससह' इत्याद्युत्तराध्ययनवनप्रामाण्यादिगंगरादिवदेतेषामपि निहवत्यं युक्तमेव । यत्तु स्थानांगद्वये एषां ग्रहणं
 न कृतं, तत्रैवं संभाव्यते-तस्मिन् द्वये हि लघुनिहयाः संगृहीताः संति, एते च दिगंगरा इव महानिहया जाताः, अतस्तत्र
 द्वये एते च दिगंगराथ उमयेऽपि न संगृहीता इति, तत्रं पुनः केवलिनो बहुश्रुता वा विदंति । इत्थं प्रपंचेन, तदेवमुक्तं
 लेगतः स्थापनाजिनस्वरूपं २ ।

तथा ये जीवास्तीर्थकृतया भविष्यंति ते द्रव्यजिना उच्यंते, यथा श्रेणिकादयः, ते च भविष्यदवस्थामाश्रित्य
 बंदनीयाः, श्रूयते च शाल्ले श्रीभरतचक्रवर्तिना बंदितो मरीचिभवे श्रीवीरस्वामिजीव इति ३ । तथा ये समस्तपथावस्थित-

जीरादिपदार्थसार्थभासिकेवल्लानामाद्य सकल्लोकलोचनामंदांन्दोत्सवकारिनिरुपमप्राकारत्रयोद्भासितसमवसरणमध्यमा-
गव्यवश्रापितविचित्ररत्नखंडचित्तसिंहासनेषु समासीनाः संतो विशिष्टाष्टमहप्रातिहायार्थिपरमार्हत्यविभूतिं साक्षादनुभवन्ति,
ते भावजिना उच्यन्ते, ते च सम्भूतमार्गदर्शनादिना सर्वजंतूनां परमोपकारकत्वात् सर्वदा वंदनपूजनस्तवनादियोग्याः ४ । इत्युक्तं
चतुर्भिर्निक्षेपैर्जिनस्वरूपं, इदमेव च निक्षेपचतुष्टयं जिनव्यतिरिक्तकैवल्यसिद्धेर्व्यपि इत्यमेव यथायोग्यपुण्य संयोज्यं,
सर्वेषामपि पदार्थानां निक्षेपचतुष्टयाद्यविनाभावित्वादिति ।

अथ केवलिनामाहारविषयो विशेषः पिंडनियुक्तिवचनेनोपदर्शयति—

ओहो सुओ वउत्तो, सुइनाणी जइवि गिण्हइ असुद्धं ।

तं केवली वि मुंजइ, अपमाणसुअं भवे इयरा ॥ १२७ ॥

व्याख्या—ओहो इत्यत्र तृतीयायै प्रथमा, तत्र ओधेन सामान्येन श्रुते पिंडनियुक्त्यदिरूपे आगमे उपयुक्तः सन् तद-
नुसारेण कल्या(ल्या)कल्पं (ल्पं) परिभाषयन् श्रुतज्ञानी सार्थुयधपि कथमपि अशुद्धमाहारादिं गृह्णाति तथापि तदशनादिकं
केवलज्ञानी अपि भुंक्ते, इतरथा श्रुतज्ञानमप्रमाणं भवेत् । तथाहि—छन्नस्थः श्रुतज्ञानबलेन शुद्धं गवेषयितुमीष्टे, न तु प्रका-
रंतरेण, ततो यदि केवली श्रुतज्ञानिना आगमानुसारेण गवेषितमपि अशुद्धमिति विज्ञाय न भुंजीत तर्हि श्रुतानाश्वासः
स्यादिति न कोऽपि श्रुतं प्रमाणत्वेन प्रतिपद्येत्, श्रुतज्ञानस्य त्वत्रासाण्ये सर्वक्रियाविलोपप्रसंगः, श्रुतमंतरेण छवस्थानो

क्रियाकाण्डस्य परिष्ठानासंभवादिति । इदं हि शिव्यादिसमन्वितं केवलिनमाश्रित्य प्रोक्तं । यदि तु स्वयमेकाकी भवति तदा स्वज्ञानबलेन यथायोग्यं शुद्धमेव गृह्णातीति विवेकः । इह जिनानजिनांश्राश्रित्यान्यदपि बहु वक्तव्यमस्ति, तत्तु नोच्यते, ग्रंथगहनवाप्रासंगादिति । उक्तं लेखतो मवस्थकेवलस्वरूपं ।

इदानीं सिद्धस्वरूपं प्रज्ञापनादिद्वयोक्तगाथाभिः किञ्चिद्दृश्यते—तत्र तावदुत्तानीकृतछत्रसंस्थानसंस्थितायाः सर्वात्मना श्वेतवर्णमय्याः समयक्षेत्रमश्रेण्या पंचपत्वारिशुद्धशुभयोजनप्रमाणाया बहुमध्यदेशमार्गोऽष्टयोजनप्रमितायामविष्कंभराहल्याया-स्तदनंतरं सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च स्तोत्रकया प्रदेशहान्या परिक्षीयमानायाः सर्वेषु चरमतिषु मक्षिकापत्रतोऽप्यतित-न्व्याः अंगुलासंख्येयमागवाहल्याया इत्यत्रागमारयाः पृथिव्या ऊर्ध्वं निःश्रेणिगत्या योजने लोकांतो भवति, तस्य योजनस्योपरितनं यच्चतुर्थं गव्यूतं तस्य सर्वोपरितने षष्ठे मार्गे सिद्धा भगवंतोऽन्ततनागतकालं स्वरूपेणावतिष्ठते । तस्वरूपप्रतिपादिका गाथा यथा—

तत्थ वि अ ते अवेया, अवेयणा निम्ममा असंगा य । संसारविप्पमुक्का, पप्सनिव्वत्तसंठाणा ॥

व्याख्या—तत्रापि च सिद्धक्षेत्रे गताः संतस्ते सिद्धा भगवंतोऽवेदाः पुरुषवेदादिरहिताः, अवेदनाः सानासातवेदना-ऽभावात्, निर्ममा ममत्त्वरहिताः, असंगा बाह्याभ्यंतरसंसर्गवर्जिताः, कस्मादेवं? अत आह—संसारद्विश्रमुक्ताः, पुनः कीदृशाः? प्रदेशैरात्मप्रदेशनिर्भृत्तं निष्पन्नं संस्थानं येषां ते प्रदेशनिर्भृत्तसंस्थानाः, अत्र प्रदेशशब्देनात्मप्रदेश एव बोध्याः, न तु बाह्य-

पुत्रला; शरीरसंचकस्यापि सर्वात्मना त्यक्तयात् । अत्र प्रश्नः—

कहिं पडिह्या सिद्धा, कहिं सिद्धा पडिठिआ । कहिं चोदिं चइत्ताणं, कथं गंतूण सिद्धई ॥१२९॥
 व्याख्या—इहि इत्यत्र तृतीयायें सप्तमी, ततोऽयमर्थः—केन प्रतिहताः स्वलिताः सिद्धाः ? तथा कस्मिन् स्थाने सिद्धाः प्रविष्टिताः ? तथा कस्मिन् क्षेत्रे चोदिं शरीरं त्यज्वा क्व गत्वा सिद्धंति ? निष्ठितार्था भवति ? ।

अलोए पडिह्या सिद्धा, लोगणे य पडिठिया । इहिं चोदिं चइत्ताणं, तत्थ गंतूण सिद्धई ॥१३०॥

व्याख्या—अत्रापि सप्तमी तृतीयायें बोध्या, अलोकेन केवलाकाशरूपेण प्रतिहताः स्वलिताः सिद्धा अलोके धर्मा-
 स्तिक्तायाधामात्रचत्तामीप्यदृतिरेवेह स्वलनं, न तु संयोगे सति विधातो अप्रतिघातत्वात्चेपामिति । तथा लोकस्य पंचास्ति-
 कायात्मकस्याग्रे मूर्द्धनि प्रतिष्ठिता अपुनरागत्या व्यवस्थिताः । तथा इह मनुष्यलोके शरीरं त्यज्वा तत्र लोकाग्रे समयांतर-
 प्रवेशांतरास्पर्शनेन गत्वा सिद्धयंति निष्ठितार्था भवति । ननु सिद्धानां कर्मरहितत्वात्कथं गतिः संभवति ? इति चेन्नैप दोषः,
 पूर्वप्रयोगादिभिस्तस्याः संभवाद् । यदुक्तं श्रीमद्भगवत्यगे—कहं णं भंते । अकम्मस्स गइं पणायाति ? गोयमा । णिस्संगताए
 निरंगणताए गतिपरिणामेणं वंधणछेपणताए णिरिणताए पुण्ययोगेणं अकम्मस्स गइं पं० इत्यादि । अस्यार्थलेशस्त्वयं-
 निस्संगतया कर्ममलापगमेन, नीरागतया मोहापगमेन, गतिपरिणामेन गतिलभावतया अलाबुद्वयस्येव, कर्मबंधनच्छे-
 दनेन एरंडफलस्येव, निरिधनतया कर्मधनविमोचनेन धूमस्येव, पूर्वप्रयोगेण सकर्मतायां गतिपरिणामत्वेन चाणस्येव

अकर्मणोऽपि गतिः प्रज्ञायते इति । विशेषतोऽल्लब्धादिदृष्टांतार्थयोजना तु क्षत्रत एवावगंतव्या । अथ तत्र गतानां यत्संस्थानमानं तदर्थ्यते—

दीहं वा हस्सं वा, जं चरिमंभवे भवेज्ज संठाणं ।

तत्तो तिभागहीणा, सिद्धाणोगाहणा भणिया ॥ १३१ ॥

व्याख्या—दीर्घं वा पंचशतयनुश्रमाणं ह्रस्वं वा हस्तद्वयप्रमाणं, वाद्यब्दान्मध्यमं वा त्रिचित्रं यद्यस्मभये संस्थानं भवेत् तस्मात्संस्थानात् त्रिभागहीना यदनोदरादित्रयप्रपूर्णेन तृतीयेन भागेन हीना सिद्धानामवगाहना स्वावस्थैव भणिता तीर्थकरणार्थैरिति । इह्यत्संस्थानप्रमाणापेक्षया त्रिभागहीनं तत्र संस्थानमिति भावः । एतदेव स्पष्टतरं दर्शयते—

जं संठाणं तु इहं, भवं चयंतस्स चरिमसमयामि ।

आसी य पएसघणं, तं संठाणं तहिं तस्स ॥ १३२ ॥

यत्संस्थानं यान्प्रमाणं संस्थानं इह मनुष्यभवे आसीत् तदेव संस्थानभवं शरीरं त्यजतश्चरमतमये यद्मक्रियाऽप्रतिपा-
तिष्यन्नपलेन यदनोदरादित्रयप्रपूर्णात्रिभागहीनं प्रदेशयन्मासीच्चदेव च प्रदेशयनं मूलप्रमाणापेक्षया त्रिभागहीनप्रमाणं संस्थानं तत्र लोकाति तस्य सिद्धस्य भवेत् नान्यदिति । सांप्रतमुक्तदृष्टादिभेदाभिन्नावगाहना दर्शयते—

तिणि स्या तेत्तीसा, धणूं तिभागो य होइ नायव्वो ।
एसा खलु सिद्धाणं, उक्खोसोगाहणा भणिया ॥ १३३ ॥

व्याख्या—श्रीणि शतानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि धनूपि एकश्च धनुस्त्रिभारो भवति ज्ञातव्यः, एषा खलु सिद्धानामुल्ल-
टावगाहना मणिता । सा च पंचधनुःशतशरीराणामवसेया । ननु मरुदेवी नाभिकुलकरपत्नी, नामेश्च पंचविंशत्यधिकानि
पंच धनुःशतानि शरीरप्रमाणं, यदेव च तस्य शरीरमानं तदेव मरुदेवाया अपि 'संघयणं संठाणं उच्चत्तं चैव कुलगेरेहि
संनं' इति वचनात्, मरुदेवा च भगवती सिद्धा, ततस्तस्याः शरीरमानस्य त्रिभागे पाठिते सिद्धावस्थायां साद्वीनि त्रीणि
धनुःशतानि अवगाहना प्राप्नोतीति कथमुक्तप्रमाणा उल्लटावगाहना घटते ? इति चैवं, मरुदेवाया नामैः किंचिदनुप्र-
माणत्वात्, स्त्रियो हि उच्यमानस्थाना उच्यमानस्थानेभ्यः पुरुषेभ्यः स्वस्वकालापेक्षया किंचिदनुप्रमाणा भवति, ततो मरुदेवापि
पंचधनुःशतप्रमाणा इति न कश्चिदोपैः, अपि च मरुदेवा हस्तिस्कंधाधिरूढा संकुचितांगी सिद्धा, ततः शरीरसंकोचनभावात्ना-
धिकावगाहनासंभव इत्यविरोधः । आह च भाष्यकारः—

कह मरुदेवामाणं, नाभीतो जेण किंचिदूणा सा ।
तो किर पंचसयच्चिय, अहवा संकोचतो सिद्धा ॥ १३४ ॥

इति चत्वारि य रयणीओ, रयणितिभागूणिया य धोषठ्वा ।
 एसा खलु सिद्धाणं, मज्झिमोगाहणा भणिआ ॥ १३५ ॥

व्याख्या—भारतो हस्तो, एका य विभागोना सत्त्वबौद्धव्या, एषा खलु सिद्धानां मध्यमावगाहना भणिता ।
 वन मध्यवर्त्तने मज्झिमोचिन्ताजगामये विद्विहस्ता, एत एषा ज्ञान्या प्राप्नोति, कथं मध्यमा? इति चेत्तेषां, रीर्यक्रापेथगा
 द्वे मध्यवर्त्तने मज्झिमतानां सेदिरुक्तास्ति, सामान्यकेतलिनां तु वीत्यथानामपि भवति, इदमपि चावगाहनामानं सामा-
 त्योदायेभ्यः सिद्ध्येते, ततो न भवेदीधर ॥

एसा य होई रयणी, एत्तरे यं एयुल्लोइं सात्तिगि ।

एसा खलु सिद्धाणं, जसणपयोभाहणा थणिभ ॥ १३६ ॥

व्याख्या—एसा रतिर परिसुष्णा, यदौ ययुल्लोचि सादिक्ताति, एषा सिद्धानां ज्ञान्यावगाहना भवति । एसा य
 जसणपिणा विवसतावसोणा, यति ॥ एतद्वर्त्तनेच्छतातामपि मेषीज्यादिना संनयितवतीभाणं सा गीएया । आह भ
 १३५ ॥ एसा रतिर परिसुष्णा, यदौ ययुल्लोचि सादिक्ताति, एषा सिद्धानां ज्ञान्यावगाहना भवति । एसा य
 १३६ ॥ एसा खलु सिद्धाणं, जसणपयोभाहणा थणिभ ॥ १३६ ॥ एसा खलु सिद्धाणं, जसणपयोभाहणा थणिभ ॥ १३६ ॥

पुत्रादयो जहण्येणं । अण्ये संवद्विगमच-हृत्यसिद्धस्य हीणचित्ति ॥ ३ ॥
संप्रति मुस्ताहुवादेनैव सिद्धान्तानां संस्थानलक्षणं दर्शयते—

ओगाहणाइ सिद्धा, भवतिभागेण होइ परिहीणा ।

संटागमणिस्थंरथं, जरसरणविप्पमुक्खानं ॥ १३७ ॥

व्याख्या—सुगमा, नवरं अनित्यंस्थमिति इदं प्रकारमापन्नं इत्थं, इत्थं तिष्ठतीति इत्थंस्थं, न इत्थंस्थं अनिच्छंस्थं, चदनादिशुषिसूरणेन पूर्वोक्तासन्यथास्वभावतोऽनियताकारमिति भावः । योऽपि च सिद्धादिगुणेषु 'सिद्धे न दीहे न हस्से' इत्यादिना दीर्घत्वादीनां प्रतिषेधः सोऽपि पूर्वोक्तारोपेक्षया संस्थानस्यानित्यंस्थत्वान्प्रतिपत्तव्यो, न पुनः सर्वथासंस्थानभावत इति ॥ नन्वेते सिद्धाः परस्परं देशभेदेन व्यवस्थिता उत नेति चेदुच्यते—

जत्थ य एगो सिद्धो, तत्थ अणंता भवक्खयविमुक्खा ।

अण्णोणसमोगाढा, पुट्टा सन्वे वि लोगंते ॥ १३८ ॥

व्याख्या—सुगमा । अथ सिद्धानां लक्षणं यथा—

अत्तरा जीवधणा, ठवउत्ता दंसणे य नाणे य ।

सागारमणागारं, लम्बणमेयं तु सिद्धानं ॥ १३९ ॥

व्याख्या—अशरीराः शरीररहिताः, तथा जीमात्र ते घनाश्च वदनादिरंश्रपूर्णाञ्जीवघनास्तथा केवलदर्शने केवलज्ञाने च उपयुक्ताः, यद्यपि सिद्धत्यप्रादुर्भवे केवलज्ञानोपयोगसंभवात् ज्ञानं प्रधानं तथापि सामान्यसिद्धलक्षणमेतदिति ज्ञापनार्थमादौ सामान्यालम्बनं दर्शनयुक्तं, तथा च सामान्यविषयं दर्शनं विशेषविषयं च ज्ञानमिति । ततः साकारानाकारं सामान्य-विशेषोपयोगरूपं सिद्धानां लक्षणमिति ॥

अथ केवलज्ञानदर्शनयोरविशेषविषयतोपदर्शयते—

केवलानाणुवत्ता, जाणंति सब्वभावगुणभावे ।

पासंति सब्वओ खलु, केवलदिष्टीहि णंताहि ॥ १४० ॥

व्याख्या—सिद्धाः केवलज्ञानोपयुक्ताः संतः गर्भभागुणभावात् सर्वप्रदार्थगुणपर्यायान् जानंति, ता सहवर्तिनो गुणाः, क्रमवर्तिनश्च पर्याया इति । तथानंताभिः केवलदृष्टिभिः गर्भत एव पश्यति, केवलदर्शनानां चानंतता सिद्धानामंत-त्वात्, इहादौ ज्ञानग्रहणं त्रयमतया तदुपयोगस्थाः सिद्धंतीति ज्ञापनार्थं ॥ संप्रति निरूपमतुल्यभाजस्ते इति दर्शयते-
नचि अत्थि माणुसाणं, तं सुम्हं न वि च सब्वदेवाणं ।

जं सिद्धानं सुम्हं, अब्वावाहं उवगयाणं ॥ १४१ ॥

न्याख्या—मानुषाणां चक्रवर्त्यादीनामपि नैवास्ति तत्सौख्यं, नैव पुनः सवदेवानामनुत्तरपर्यन्तानामपि तत्सौख्यं,
यत्सिद्धानां सौख्यमस्ति । कीदृशां ? अब्याधाधाद्युपगतानां विविधा आवाधा व्याधाया, न व्यावाधा अब्यावाधा, तासुप
तामीयेन श्राप्तानामित्यर्थः ॥ अथ यथा नास्ति तथा भंग्योपद्रश्यते—

सुरगणसुहं समत्तं, सव्वद्धापिडिअं अन्तयुणं ।

ण वि पावइ सुचिसुहं, णंताहिं वि वग्गवग्गोहिं ॥ १४२ ॥

न्याख्या—सुरगणसुखं देवगणसुखं समत्तं संपूर्णं अतीवानागतवर्चमानकालोद्भवमित्यर्थः, पुनः सर्वादिपिडितं
सर्वकालममरगुणितं, तथाऽन्तगुणमिति, तदेवंप्रमाणं किलासत्कल्पनया एकैकाकाशप्रदेशे स्थाप्यते, इत्येवं सकलाकाश-
प्रदेशरूपेण यद्यप्यन्तं भवति, तदन्तमप्यन्तैर्विभक्तं तथाप्येवं प्रकर्षगतमपि तत्सुखं शुक्तिसुखं न प्राप्नोति, सिद्धिसुखतुल्यं
न भवतीत्यर्थः ॥ सांप्रतं सिद्धिसुखस्य निरूपमत्ता दश्यते—

जह नाम कोइ मेच्छो, नयरगुणे बहुविहे वियाणंते ।

न सकइ परिकहिउं, उवमाए तहिं असंतीए ॥ १४३ ॥

—यथा नाम कश्चिन्मेच्छो नगरगुणान् गृहनिवासादीन् बहुविधान् अनेकप्रकारान् विज्ञानत्रयि अरण्यगतः

सन् अन्यम्लेच्छानां पुरः परिकथयितुं न शक्नोति, कस्मादित्यत आह-उपमायां तत्रासत्यां तत्रोपमाया अभावादित्यर्थः ।
एष गाथाक्षरार्थः । भावार्थस्तु कथानकगम्यस्तचेदं—

एकस्मिन्महारण्ये वह्नौ म्लेच्छा वसति, ते च वन्याः पशव इव सर्वदा तत्रैव स्थिताः कालं गमयति । एकदा कश्चिद्रा-
जाश्वेनापहतः सन् तत्रारण्ये संग्राहः, तदा एकेन म्लेच्छेन दृष्टः, कोऽपि सत्पुरुषोऽयमिति विचिन्त्य सकृत्तः स्ववसति
नीतश्च । ततो राजापि तमुपकारिणं मत्वा स्वनगरमध्ये समानीय स्नपनविलेपनामूल्यवस्त्राभरणप्रवरमंदिरमिष्टान्नपानादिभि-
र्गृहं संतोष्य शत्यहं स्वर्षिदमिव सयत्नं रक्ष । ततो वर्षाकाले तस्य चिरनिवाससंस्थानं तदरण्यं स्मृतिपथमायातं,
तदा स क्षणमपि तत्र स्थातुमनिच्छन् तानि वस्त्राभरणानि परित्यज्य समूलवेपेण ततो निःसृत्यारण्ये जगाम, तत्रान्ये आर-
ण्यका म्लेच्छाधिरादायातं तं दृष्ट्वा संभूय पृच्छन्ति-‘ भोस्त्वं कुत्रागाः ? ’ स प्राह-‘ एकस्मिन् महति नगरे गतोऽभूवं ’
पुनस्तौ पृच्छन्ति-‘ कीदृशं तन्नगरं ? ’ तदाऽसौ नगराणान् विजानन्नपि तत्रोपमाया अभावात्तान् कथयितुं न शक्नोति ।
एष दृष्टतः । एवं केवलज्ञान्यपि निजानंतज्ञानचलेन सिद्धिमुखं विजानन्नपि इह तदुपमाया अभावाद्भव्यानां पुरः कथयितुं न
शक्नोतीत्यर्थोपनयः । अयमेव च गाथयोपदरथिते—

इह सिद्धाणं गाणसुखं, अणोवमं नस्थि तस्स ओवम्मं ।

किंच विसेसेणेत्तो, सारक्खणमिणं सुणह वोत्थं ॥ १४४ ॥

व्याख्या—मातृषाणां चक्रग्रन्थदिनामपि नैवास्ति तत्सौख्यं, नैव पुनः सर्वदेवानामनुत्तरपर्यन्तानामपि तत्सौख्यं, यत्सिद्धानां सौख्यमस्ति । क्रीदृशो ? अव्यावाधाप्रपणतानां विविधा आवाधा व्यावाधा, न व्यावाधा अव्यावाधा, तामुप सामीप्येन शान्तानामित्यर्थः ॥ अथ यथा नास्ति तथा भंग्योपदर्श्यते—

सुरगणसुहं समत्तं, सव्वद्धापिडिअं अन्नंतगुणं ।

ण वि पावइ मुत्तिसुहं, णंताहिं वि वग्गवग्गेहिं ॥ १४२ ॥

व्याख्या—सुरगणसुखं देवसंघातसुखं समस्तं संपूर्णं अतीतानागतवर्तमानकालोद्भवमित्यर्थः, पुनः सर्वाद्वापिडितं सर्वकालसमयगुणितं, तथा अंतगुणमिति, तदेवंप्रमाणं किलासत्कल्पनया एकैकाकाशाप्रदेशे स्थाप्यते, इत्येवं सकलाकाशा-
प्रदेशरूपेण यद्यनन्तं भवति, तदन्तंमप्यनन्तवर्धगितं तथाप्येवं प्रकर्षणतमपि तत्सुखं मुक्तिसुखं न प्राप्नोति, सिद्धिसुखतुल्यं न भवतीत्यर्थः ॥ सांप्रतं सिद्धिसुखस्य निरूपयत्वा दृश्यते—

जह नाम कोइ मेच्छो, नयरगुणे बहुविहे वियाणंतो ।

न सक्कइ परिकहिउं, उवमाए ताहिं असंतीए ॥ १४३ ॥

व्याख्या—यथा नाम कथिन्मेच्छो नगरगुणान् गृहनिवासदीन् बहुविधान् अनेकप्रकारान् विजानन्नपि अरण्यगतः

सन् अन्यम्लेच्छानां पुरः परिकथयितुं न शक्नोति, कस्मादित्यत आह-उपमायां तत्रासत्यां तत्रोपमाया अभावादित्यर्थः ।
एष गाथाश्वरार्थः । भावार्थस्तु कथानक्रम्यस्त्वेदं—

एकस्मिन्महाराण्ये बहवो म्लेच्छा वसन्ति, ते च वन्याः पशव इव सर्वदा तत्रैव स्थिताः कालं गमयन्ति । एकदा काश्चिद्रा-
जाश्वेनापहृतः सन् तत्रारण्ये संग्रासः, तदा एकेन म्लेच्छेन दृष्टः, कोऽपि सत्पुत्रोऽयमिति विचिन्त्य सत्कृतः स्ववसति
नीतश्च । ततो राजापि तमुपकारिणं मत्वा सनत्समये समानीय सप्तत्रिंशत्पुत्रान्पुत्रवस्त्राभरणप्रवरभण्डिरमिष्टान्नपानादिभि-
र्गृहीं संतोष्य प्रत्यहं स्वर्षिण्डमिव सयत्नं रक्ष । ततो वर्षाकाले तस्य चिरनिवासस्थानं तदरण्यं स्मृतिपथमायातं,
तदा स क्षणमपि तत्र स्थातुमनिच्छन् तानि वस्त्राभरणानि परित्यज्य स्वमूलवेपेण ततो निःसृत्यारण्ये जगाम, तत्रान्ये आर-
ण्यका म्लेच्छाश्चिरादायातं तं दृष्ट्वा संभूय पृच्छन्ति-‘ भोस्त्वं कुत्रागाः ? ’ स प्राह-‘ एकस्मिन् महति नगरे गतोऽभूयं ’
पुनस्ते पृच्छन्ति-‘ कीदृशं तवगारं ? ’ तदाऽसौ नगरुणान् विज्ञानन्नपि तत्रोपमाया अभावाच्चान् कथयितुं न शक्नोति ।
एष दृष्टांतः । एवं केवलज्ञान्यपि निजानंतज्ञानधलेन सिद्धिसुखं विज्ञानन्नपि इह तदुपमाया अभावाद्भव्यानां पुरः कथयितुं न
शक्नोतीत्यर्थोपनयः । अयमेव च गाथयोपदेश्यते—

इह सिद्धानं गाणसुखं, अणोवमं नस्थि तस्स ओवम्मं ।

किंच विसेसेणेत्तो, सारक्खणमिणं सुणह वोत्थं ॥ १४४ ॥

व्याख्या—इत्येवं सिद्धानां सौख्यमनुपमं वर्तते, किमित्यत आह—यतो नास्ति तस्योपम्यं, तथापि बालजनप्रतिपत्तये किंचिद्विशेषेण अस्य सादृश्यमिदं वक्ष्यमाणं शृणुत ॥

जह सव्वकामगुणियं, पुरिसो भोत्तूण भोयणं कोइ ।

तण्हालुहाविमुक्को, अस्थिज जहा अमियतत्तो ॥ १४५ ॥

इय सव्वकालतित्ता, अतुलं निव्वाणमुवगया सिद्धा ।

सासयमव्वावाहं, चिद्धंति सुही सुहं पत्ता ॥ १४६ ॥

व्याख्या—यथा कोऽपि पुरुषः सर्वकामगुणितं सकलसौन्दर्यसंस्कृतं भोजनं भुज्या क्षुत्क्षुद्रविप्रसुक्तः सन् यथाऽमृतवृक्ष-
स्तथा तिष्ठति । इत्येवं निर्वाणं मोक्षमुपगताः सिद्धाः सर्वकालं साधपर्यवसितं कालं यावत्तृप्ताः सर्वथौस्तुभ्यनिश्चिच्चिभावतः
परमं संतोषमाश्रितास्तथाऽतुलमनुपमं श्लाघनमप्रतिपत्ति अव्याबाधं लेशतोऽपि बाधरहितं सुखं प्राप्ताः, अत एव सुखिन-
स्तिष्ठन्ति । एतस्यैवार्थस्य सविशेषभावना यथा—

सिद्ध ति य बुद्ध ति य, पाग ति य परंपराग ति ।

उम्मुक्ककम्मकवथा, अजरा अमरा असंगा य ॥ १४७ ॥

णिच्छिण्णसव्वदुक्खा, जाइजरांमरणबंधणविमुक्का ।

अब्बावाहं सोक्खं, अणुहोति सासयं सिद्धा ॥ १४८ ॥

व्याख्या—पितं घट्टमष्टकारं कर्म घातं भस्मीकृतं यैस्ते सिद्धाः, ते च सामान्यतः कर्मादिसिद्धा अपि भवन्ति, यदुक्तं-कम्मे सिप्पे य विञ्जाए, मंते जोगे य आगमे । अत्थजुचअभिप्पाए, तवे कम्मकखए इय ॥ १ ॥ चि ततः कर्मादिसिद्धव्यपोहायाह-युद्धा इति अज्ञाननिद्राप्रसुप्ते जगति अपरोपदेशेन जीवादिरूपं तत्त्वं युद्धाः, एतेऽपि च संसारनिर्वाणोमय-परित्यागेन स्थित्वन्तः कैथिदिप्पंते, ततस्सन्निससार्थमाह, पारगता इति, पारं पर्यंते संसारस्य प्रयोजनसमूहस्य वा गताः पारगताः, इत्थंभूता अपि कैथिधइच्छाणादिभिराक्रमसिद्धत्वेनापि गीयन्ते ततस्तन्मतव्यपोहार्थमाह-परंपरागता इति, परंपरया ज्ञानदर्शनगारिरूपया चतुर्दशशुणस्थानमेदधिन्नया गताः, परंपरागताः, एते च क्वंचित्तरतोऽनिर्मुक्तकर्माणोऽभ्युपगम्यन्ते, तीर्थेनगारदर्शनादिहागच्छन्ति इति वचनतः पुनः संसाराधतरणाम्भुपगमात्, अतस्तन्मतपाकरणार्थमाह-उन्मुक्तकर्मकवचा उत्त्रापल्लेनापुनर्भनरूपताया मुक्तं परित्यक्तं कर्मकवनं यैस्ते, अत एवाजराः शरीराभावतो जस्तोऽभावात्, अमरा अजरी-रत्वादेव प्राणत्यागासंभवात्, असंगा वाताम्यंतरांसंहित्वात् । तथा निस्तीर्णं लंघितं सर्वं दुःखं यैस्ते निस्तीर्णमर्ग-दुःखाः, जुत इत्थाह-जातिजरामरणबंधनविमुक्ताः-जातिर्जन्म जरा वयोहानिलक्षण मरणं प्राणत्यागरूपं बंधनानि तत्रि-बंधनरूपाणि कर्माणि तैर्विश्रुप्तो निःश्रेयापगमनेन मुक्ताः पृथग्भूताः, ततोऽव्यावायं द्वाश्वतं सौख्यं सिद्धा अनुभवन्तीति ।
अथ सिद्धान्तमेकत्रिंशद्गुणा दशयन्ते—

व्याख्या—इत्येवं सिद्धानां सौख्यमनुपमं वचते, किमित्यत आह—यतो नास्ति तस्यौषम्यं, तथापि बालजनप्रतिपत्तये किञ्चिद्विशेषेण अस्य सादृश्यमिदं वक्ष्यमाणं शृणुत ॥

जह सव्वकामगुणियं, पुरिसो भोत्तूण भोयणं कोइ ।

तण्हल्लुहाविमुक्को, अरिथज्ज जहा अमियतत्तो ॥ १४५ ॥

इय सव्वकालत्तित्ता, अतुलं निव्वाणमुवगया सिद्धा ।

सासयमव्वावाहं, चिद्धंतिं सुही सुहं पत्ता ॥ १४६ ॥

व्याख्या—यथा कोऽपि पुरुषः सर्वकामगुणितं सकलसौन्दर्यसंस्कृतं भोजनं भुत्वा क्षुद्रद्विप्रमुक्तः सन् यथाऽमृतवृत्त-
स्तथा तिष्ठति । इत्येवं निर्वाणं मोक्षगुणगताः सिद्धाः सर्वकालं साद्यपर्यवसितं कालं गच्छन्ति ॥ १४५ ॥

परमं संतोषमाश्रित्वास्तथाऽतलमननं ॥ १४६ ॥

संठाण ५ वण ५ रस ५ गंध ३, फ्रास ८ वेयं ३ गसंगभव ३ रहियं ।
इगतीसगुणसमिद्धं, सिद्धं बुद्धं जिणं नमिमो ॥ १४९ ॥

न्याख्या—वृत्त १ व्यक्त २ चतुरस्रा ३ यत् ४ परिमंडल ५ भेदात्संघ संस्थानानि । कृष्ण १ नील २ पीत ३ रक्त
४ श्वेत ५ भेदात्संघ वर्णाः । तिक्त १ कटु २ कषाया ३ म्ल ४ मधुर ५ भेदात्संघ रसाः । सुरभिर्दुरभिश्चेति द्वौ गंधौ । गुरु १
लघु २ सुकुमाल ३ कर्कश ४ शीतो ५ प्ण ६ स्निग्ध ७ रूक्ष ८ भेदादष्ट स्पर्शाः । स्त्री १ पुल्ल २ स्त्रीष ३ भेदात्रयो
वेदाः । अंगं शरीरं १, संगः परवस्तुसंगः २, भवो जन्म ३, एभ्य एकत्रिंशदुपाधिभ्यो रहतिं । अत एव एकत्रिंशद्गुणसमृद्धं
सिद्धं बुद्धं जिणं वयं तनाम इत्यर्थः । अथ सिद्धेषु चैष्टकर्मधयोद्भूता अष्टौ गुणाः संति ते दर्शयते—

नारणं १ च दंसणं २ चैव, अवावाहं ३ तहैव सम्मत्तं ४ ।

अक्खयथिई ५ अरुवं ६, अगुल्लवू ७ वीरियं ८ हवई ॥ १५० ॥

न्याख्या—गुणमा, इदमत्र तात्पर्यं—ज्ञानावरणकर्मणः क्षयादंतज्ञानत्वं १, दर्शनावरणक्षयादंतदर्शनत्वं २, वेदनी-
यकर्मपिणमादव्याधात्त्वं, अनेन च गुणेन अंततानां सिद्धानां परिमितक्षेत्रेऽन्योन्यावगाहतायाश्चस्थितानामपि परस्परं
व्याधाथाया अभावः ३, तथा मोहनीयकर्मपिणमात्क्षायिकसम्बन्धं ४, आद्युत्कर्मक्षयादक्षयस्थितित्वं ५, नामकर्मक्षयाद-

रूपित्वं ६, गोत्रकर्मशयादगुरुलघुत्वं, उच्चैर्गोत्रोदये हि लोके गौरवं जायते, नीचैर्गोत्रोदये तु लाघवं, सिद्धेण च तदुभयस्याप्यभावादगुरुलघुत्वमेव । अत्र कश्चित्प्रश्नश्चेत्-संतां, हि सिद्धाः पूज्या एव, अतो गुरुत्वं, नास्तिकानां तु अपूज्या इति लघुत्वं, ततोऽत्र कथं अगुरुलघुत्वमुच्यते ? इति, तत्रोत्तरं-यथा उच्चैर्गोत्रवत्पुरुषगमनेऽभ्युत्थानासनप्रदानादिपूजा समाचर्यते, नीचैर्गोत्रवदागमने च दूरतः स्थापनं विधीयते, तथात्र सिद्धावस्थायां व्यवहारो नास्ति, अतोऽगुरुलघुत्वं युक्तमेव ७ । तथांतराय-कर्मशयादनंतवीर्यत्वं, अत एव लोकालोकवर्चनंतपदार्थानां युगपज्ज्ञानेन ग्रहणं तेषां संभवतीति ८ । यतु सिद्धानामनंतसु-खत्वं गीयते तदेदनीयकर्मापगमानोद्दनीयकर्मापगमाद्वा जायमानत्वाद्ब्यावाधस्वरूपं सम्यक्स्वरूपमेव वा बोद्धव्यमित्युक्ताः सिद्धगुणाः । तदेवमभिहितं सकलमंगलमयं परमात्मतास्वरूपं ॥

इत्थं स्वरूपं परमात्मरूपं, निधाय चित्ते निरवद्यदृष्टेः । सद्ब्रह्मनंरात्कृतशुद्धिंरांगा, भजंतु सिद्धिं मुधियः समृद्धि ॥ १ ॥
भगवत्समयोक्तीना-मनुसारेणैप वर्णितोऽस्ति मया । परमात्मत्वविचारः, शुद्धः स्वपरबोधकृते ॥ २ ॥

॥ इति श्रीजिनगन्धिर्षीन्द्रचरणारविंदसमाराधकैः श्रीजिनलाभद्वरिभिः संगृहीते आत्मप्रबोधप्रबंधे
परमात्मतावर्णनो नाम चतुर्थः प्रकाशः समाप्तः ॥

संठाण ५ वण्ण ५ रस ५ गंध ३, फास ८ वेयं ३ गसंगभव ३ रहियं ।
इगतीसगुणसमिद्धं, सिद्धं बुद्धं जिणं नमिमो ॥ १४९ ॥

व्याख्या—वृत्त १ व्यस्र २ चतुरस्रा ३ यत् ४ परिसिद्धल ५ मेदात्संच संस्थानानि । कृष्ण १ नील २ पीत ३ रक्त
४ श्वेत ५ मेदात्संच वर्णाः । त्रिक १ कटु २ कषया ३ म्ल ४ मधुर ५ मेदात्संच रसाः । सुरभिर्दुरभिश्चेति द्वौ गंधौ । गुरु १
लघु २ सुकुमाल ३ कर्कश ४ ग्रीतो ५ प्ण ६ स्निग्ध ७ रूक्ष ८ मेदादट स्रग्धाः । स्त्री १ पुल्ल २ स्त्रीव ३ मेदात्रयो
वेदाः । अंगं शरीरं १, संगः परवस्तुसंमर्गः २, भवो जन्म ३, एष्य एकत्रिंशदुपाधिभ्यो रहितं । अत एव एकत्रिंशद्गुणसमृद्धं
सिद्धं बुद्धं जिनें त्रयं तन्नाम इत्यर्थः । अथ सिद्धेषु येषु कर्मक्षयोद्भूता अष्टौ गुणाः संति ते दर्शयन्ते—

नाणं १ च दंसणं २ चैव, अब्बावाहं ३ तहेव सम्भत्तं ४ ।

अक्खयठिई ५ अरूवं ६, अगुरुल्लघू ७ वीरियं ८ हवई ॥ १५० ॥

व्याख्या—सुगमा, इदमत्र तात्पर्यं—ज्ञानावरणकर्मणः क्षयादनंतज्ञानत्वं १, दर्शनावरणक्षयादनंतदर्शनत्वं २, वेदनी-
यकर्मसंप्रपमादव्यावाधत्वं, अनेन च गुणेन अनंतानां सिद्धानां परिमितक्षेत्रेऽप्योऽन्यापगाढतयाऽव्यस्थितानामपि परस्परं
व्यावाधाया अभावः ३, तथा मोहनीयकर्मप्रापगाढाधिकसम्बन्धत्वं ४, आयुःकर्मक्षयादक्षयस्थितित्वं ५, नामकर्मक्षयाद-

रूपितं ६, गोत्रकर्मक्षयादगुरुलघुत्वं, उच्चगोत्रोदये हि लोकं गौरवं जायते, नीचगोत्रोदये तु लाघवं, सिद्धेषु च तदुभयस्या-
 प्यभावादगुरुलघुत्वमेव । अत्र कथित्वश्रयेत्-सत्तां हि सिद्धाः पूज्या एव, अतो गुरुत्वं, नास्तिकानां तु अपूज्या इति लघुत्वं,
 ततोऽत्र कथं अगुरुलघुत्वमुच्यते ? इति, तत्रोत्तरं-यथा उच्चगोत्रवत्पुरुषगमनेऽभ्युत्थानासनप्रदानादिपूजा ममानर्थते, नीच-
 गोत्रवदागमने च दूरतः स्थापनं विधीयते, तथात्र सिद्धावस्थायां व्यवहारो नास्ति, अतोऽगुरुलघुत्वं युक्तमेव ७ । तथांतराय-
 कर्मक्षयादनंतवीर्यत्वं, अत एव लोकालोकवर्त्यन्तपदार्थानां युगपज्ज्ञानेन ग्रहणं तेषां संभवतीति ८ । यत्तु सिद्धानामनंतसु-
 खत्वं गीयते तद्वदनीयकर्मपागमान्नोहनीयकर्मपागमाद्वा जायमानत्वादव्यावाधिरूपं सम्यक्तत्त्वरूपमेव वा बोद्धव्यमित्युक्ताः
 सिद्धगुणाः । तदेवमभिहितं सकलमंगलमयं परमात्मतास्वरूपं ॥

इत्थं स्वरूपं परमात्मरूपं, निधाय चित्ते निरवद्यदृष्टेः । सद्दानरंगारुहशुद्धितंगा, भजंतु सिद्धिं सुधिषः समृद्धिं ॥ १ ॥
 भगवत्समयोक्तीना-मनुसारेणैष वर्णितोऽस्ति मया । परमात्मत्वविचारः, शुद्धः स्वयस्वोधकृते ॥ २ ॥

॥ इति श्रीजिनभक्तिरौद्रचरणारविदसमाराधकैः श्रीजिनलभश्चरिभिः संगृहीते आत्मप्रबोधग्रंथे
 परमात्मतावर्णनो नाम चतुर्थः प्रश्नः समाप्तः ॥

प्रशस्तिः ॥

नरेन्द्रदेवद्रसुखानि सर्वा-प्यपि प्रकामं सुलभानि लोके ।
परं चिदानन्दपदैकहेतुः, सुदुर्लभस्तात्त्विक आत्मबोधः ॥ १ ॥
ततो निरस्याखिलदुष्टकर्म-व्रजं सुधीभिः सततं स्वधर्मः ।
समग्रसांसारिकदुःखरोध-स्समर्जनियः शुचिरात्मबोधः ॥ २ ॥

इहात्मबोधकृञ्जिनयागमाहात्म्यं यथा-

न ते नरा दुर्गतिमान्बुवंति, न मूकतां नैव जडस्वभावं ।
न चांधतां बुद्धिविहीनतां नो, ये धारयन्तीह जिनैन्द्रवाणीं ॥ ३ ॥
ये जिनवचने रक्ताः, श्रीजिनवचनं श्रयन्ति भवेन ।

अमला गतसंश्लेशा, भवंति ते स्वल्पसंसाराः ॥ ४ ॥

इति संपन्नः समग्रोऽप्यात्मप्रबोधग्रन्थः ।

यदुक्तमादौ स्वरोपकृत्यै, सम्यक्प्रथमादिचतुःप्रकाशः । विभाव्यतेऽसौ शुचिरात्मबोधः, समर्थितं तद्भगवत्प्रसादान्

॥ १ ॥ प्रमादवाहुदयशशदुद्ध्या, यत्किंचिदाशोक्तिविरुद्धमत्र । प्रोक्तं भवेच्छान्तिं समस्तं, मिथ्यास्तु मे दुःकृतमात्म-
 शुद्धया ॥ २ ॥ श्रीमद्वीरजिनैत्रतीर्थतिलकः सद्भूतसंपन्नधिः, संजज्ञे सुगुरुः सुधर्मगणसृचस्यान्वये सर्वतः । पुण्ये चांद्रकुलेऽ-
 भवस्त्युनिहिते पक्षे सदाचारवान्, सेव्यः शोभनधीमतां सुमतिमानुद्योतनः द्यारिराट् ॥ ३ ॥ आसीत्तत्पदंपंकजैकमयुक्तु श्रीव-
 द्दमानाभिधः, द्यारिलस्य जिनैश्वराल्यगणभृज्जातो विनेयोत्तमः । यः प्रापत् शिवसिद्धिपंक्तिशरदि (१०८०) श्रीपत्तने
 वादिनो, जित्वा सद्भिरुदं कृती स्वतरेत्याख्यं नृपादंयुक्तात् ॥ ४ ॥ तच्छिष्यो जिनचंद्रधर्मिणभृज्जो गुणांशोनिधिः, संवि-
 न्नोऽभयदेवद्वारिमुनिपलस्यानुजोऽभूत्ततः । येनोत्तुंगनांगवृत्तिचरणां कृत्वाऽर्हतः द्यासने, साहाय्यं विदधे महत् श्रुतपरिज्ञा-
 नार्थिनां धीमतां ॥ ५ ॥ तत्पट्टे जिनवल्लभो गणधरः सन्मार्गसेवापरः, संजातस्तदनु प्रभूतमहिमा सद्भव्यवोधप्रदः । अंवा-
 दचयुगप्रधानपदधुनिमध्यारविधमसकृ-न्नेता श्रीजिनदत्तद्वारिभगवद्वृंदातरकाम्यचितः ॥ ६ ॥ तदनु श्रीजिनचंद्रः, द्यारिवरोऽभू-
 तस्वधर्मनिस्तंभः । सन्मार्गमंडितमालः, प्रणताखिलशिष्टभूपालः ॥ ७ ॥ तदंशे गुणनिधयः, सम्यग्विधयो मुनीश्वराः शुचयः ।
 श्रीजिनकुशलमुनींद्र-श्रीजिनमद्रादयोऽभूवन् ॥ ८ ॥ जज्ञे मुनींद्रस्तदनुक्रमेण, श्रीजैनचंद्रो मुनिमार्गसेवी । प्रवोधितो येन
 दयापरेण, अकल्बराख्यः पतिसाहसुरूपः ॥ ९ ॥ तदनुभूत् श्रीजिनसिंहद्वारिः, स्वपाटवाह्लादितसर्वद्वारिः । ततः स्वधीनि-
 जितदेवद्वारिः, स्फुरत्प्रतापो जिनराजद्वारिः ॥ १० ॥ तच्छिष्यो जिनरत्नद्वारिमुगुरुः श्रीजैनचंद्रस्ततो, गच्छेशो गणभृद्रो
 गुणगणांशोषिर्जगद्विश्रुतः । तत्पट्टोदयैलमूर्ध्नि सुतरां भास्वद्वतापोदुरः, पूज्यः श्रीजिनसौख्यद्वारिभगवत्सत्कीर्त्तिविधावरः
 ॥ ११ ॥ तत्पादांबुजसेविनो युगवराः सत्यप्रतिज्ञाधराः, श्रीमंतो जिनभक्तिद्वारिगुरोऽभूवन् गणाधीश्वराः । यैरुद्धमगुणैः

आत्म-

श्रवणः ॥

॥१७१॥

स्वधर्मनिष्ठैर्निःश्लेषतेजस्विनां, तस्यै सौलिपदे प्रकामसुभर्गः पुष्पैरिव प्रत्यहं ॥ १२ ॥ तेषां धिनयो निरवद्यवृत्तिः, प्रमोदतः श्रीजिज्जलामसुरिः । इमं महाग्रंथपयोधिमध्या-समग्रहृद्द्विज्जलमिवात्मबोधं ॥ १३ ॥ हुताशमव्यावसुचन्द्र (१८३३) वत्सरे, समुच्चले क्रांतिरूपं वमीदिने । मनोरमे श्रीमनराख्यविदरे-आमन्त्रिवधः परिपूर्णतामयं ॥ १४ ॥ यत्किञ्चिदुत्थञ्जमपप्रयोगं, निरर्थकं चात्र भया निवृद्धं । प्रसद्य तच्छोष्यमलं सुधीभिः, परोपकारो हि सतां स्वधर्मः ॥ १५ ॥ इहादौ श्रंज्यादिनेति श्रेयः ॥ यावन्महीमंडलमध्यदेशे, विराजते शैलपतिः सुमेरुः । तावन्मुनीन्द्रैरभिवाच्यमानो, जीयादसौ ग्रंथयरात्मबोधः ॥ १६ ॥ प्रबमार्देशे ज्जेलि, क्षमादिकल्याणसाधुना श्रीमान् । संशोधितोऽपि सोऽयं, ग्रंथः सद्बोधमश्नितश्रुता ॥ १७ ॥

॥ इति श्रीमदात्मप्रबोधग्रंथः संपूर्णः ॥

प्रशस्तिः ॥